

STEFAN ZWEIG

..

..

DUNUN

DÜNYASI

BİRA VRUPAL ININ ANILARI

o

-1

o

c1:1

:::("

o

G'I

:xJ

l>

Çeviri: GÜLPERİ SERT

STEFAN ZWEIG

DÜNÜN

DÜNYASI

Die Welt von Gestern, Stefan Zweig

© 1 985, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1 . basım: 1 985

3. basım: Nisan 201 3

Bu kitabın 3. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Şebnem Sunar

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası

İç baskı ve cilt: Ekosan Matbaası

ISBN 978-975-5 1 0-526-0

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAGITIM, TİCARET VE SANAYİ L TD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (021 2) 252 56 751252 59 88 / 252 59 89 Faks: (021 2) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

STEFAN ZWEIG

..

..

DUNUN

DÜNYASI

OTOBİYOGRAFİ

Almanca aslından çeviren

Gülperi Sert

Stefan Zweig'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Amok Koşucusu, 1990

Yarının Tarihi, 1991

Lyon'da Düğün, 1992

İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar, 1995

Günlükler, 1997

Satranç, 1997

Değişim Rüzgarı, 1 998

Amerigo, 2005

Sabırsız Yürek, 2006

Marie Antoinette, 2006

joseph Fouche, 2007

Rotterdamlı Erasmus, 2008

Balzac, 2009

Bir Kadının Yaşamından 24 Saat - Bir Yüreğin Ölümü, 2009

Macellan, 201 O

Clarissa, 201 O

Hayatın Mucizeleri, 2011

Montaigne, 2012

STEFAN ZWEIG, 1881'de Viyana'da doğdu. Avusturya, Fransa ve Almanya'da öğrenim gördü. Savaş karşıtı kişiliğiyle dikkat çekti. 191 9-1934 yılları arasında Salzburg'da yaşadı, Nazilerin baskısı yüzünden

Salzburg'u terk etmek zorunda kaldı. 1 938'de İngiltere'ye, 1939'da

New York'a gitti, birkaç ay sonra da Brezilya'ya yerleşti. Önceleri Verlaine, Baudelaire ve Verhaeren çevirileriyle tanındı, ilk şiirlerini ise 1901 'de yayımladı. Çok sayıda deneme, öykü, uzun öykünün yanı sıra

büyük bir ustalıkla kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür. Psikolojiye ve Freud'un öğretisine duyduğu yoğun ilgi, Zweig'ın derin karakter incelemelerinde ifade bulur. Özellikle tarihsel karakterler üzerine yazdığı yorumlar ve yaşamöyküleri, psikolojik çözümlemeler bakımından son derece zengindir. Zweig, Avrupa'nın içine düştüğü siyasi duruma

dayanamayarak 1942'de Brezilya'da karısıyla birlikte intihar etti.

GÜLPERİ SERT, 1982 yılında AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Alman

Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'ndan mezun oldu. 1993-1 997 yılları arasında Friedrich Wilhelm

Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsü'nde Türk

çe, çeviri ve çağdaş Türk edebiyatı dersleri verdi. 1998'de Dokuz Eylül

Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Mütercim Tercümanlık Bölümü'nü kurdu. Halen aynı fakültede doçent olarak görev yapan Sert, Mütercim Tercümanlık Bölümü Başkanlığı'nı ve Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı Başkanlığı'nı eşzamanlı olarak yürütmektedir.

.

•

•

•

•

•

{

•

}

•

•

"Bizi nasıl arıyorsa,

öyle karşılayalım zamanı."

SHAKESPEARE, Cymbeline

--

•

•

İçindekiler

Sunu

13

.....

Onsöz ...

.

.....

.....

..

15

...

.....

.....

.....

.

..

.

.

.

..

.

.....

..

...

...

.....

..

.....

Habsburg İmparatorluğu'nun güvenli dünyası.. ..

. 21

.

.

.

.....

.

On dokuzuncu yüzyılda okul 51

Eros matutinus..... 91

Universitas vitae 11 7

.

Sonsuz gençliğin kenti Paris 154

.

...

..

..

.

..

.

.

.

.

...

..

Kendime giden uzun yol 193

Avrupa'nın dışında .

.

.

.

212

. . .

.

.

.

.

.

.

.

.

..

.

.

. . . .

Avrupa'nın üzerindeki ısıltılar ve gölgeler 228

.

..

. . .

..

..

..

1914 Savaşı'nın ilk saatleri

..... 251

.

.

.

.

..

. . .

.

...

.

..

...

.

Düşünce kardeşliği uğruna mücadele

... 277

...

..

.

.

.

....

..

.

Avrupa'nın kalbinde , 296

..

Avusturya'ya dönüş

...

...

..

.. 327

.....

.

..

....

.

.

....

.

.

.....

..

.....

...

.

Yeni ufuklara

. . . .

. 351

. . .

.

. . .

. .

. .

. . . .

. .

.

.

. .

. . .

. .

. .

.

Güneşin batışı

.

374

.

. . .

.

.

. . .

.

. . . .

.

.

.

.

.

. . .

. .

.

.

.

..

..

İncipit Hitler..... 41 O

Can çekişen barış 444

.

Sunu

Biyografi konusunda usta olan Zweig kendisinin, Avrupa'

nın hatta insanlığın biyografisi diyebileceğimiz bu eşsiz eserinde diğer biyografilerinde olduğu gibi mükemmel üslubuyla kendisinin ve insanlığın yaşadığı fevkalade önemli olayları okurken bize de yaşatıyor.

Çevirirken uzun cümlelerinden dolayı zaman zaman bunaldığım bu eseri Türkçeye kazandırmış olmaktan mutluyum.

Yüzyıl dönümü kuşağının en önemli yazarlarından biri olan

Zweig o dönemin fevkalade eğitilmiş, bilgili kuşağına göre yazdığı bu kitapta da diğer eserlerinde olduğu gibi o döneme has çok dilliliğinden vazgeçmemiş. Tüm eserlerinde olduğu gibi burada da benzetmeler çoğu zaman Kutsal Kitap'tan ya da Yunan mitolojisinden; ayrıca zaman zaman başka dillerdeki deyişler,

atasözleri, ifade kalıpları sıklıkla karşımıza çıkıyor. İngiliz bir

yazardan bahsederken İngilizce, Fransız birinden bahsederken

Fransızca, eh arada bir Rusça, İtalyanca bir sözcük de çıkıyor

karşımıza, bütün bunlara ek olarak hemen her Avrupalının

orta öğretimde öğrendiği Latince kullanıyor yazarımız. Tek

bir yabancı dil bilen bir çevirmenin ne kadar uğraştığını hayal etmek pek zor değil. Çok dilliliğin Zweig'ın ve o dönemin yazarlarının üslubunun bir parçası olduğunu düşündüğümden

çevirimde bunu korumaya özen gösterdim. Zweig'ın metni

sadece Almanca olmadığı için benim çeviri metnim de sadece

Türkçe olmadı. Zweig'ın Almanca dışında kullandığı (İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Rusça, Latince) kelime ve cümleleri metin içinde olduğu gibi bıraktım, Türkçe çevirisini dipnotta

1 3

verdim. Zaman zaman metin içinde yabancı sözcük ve cümlelerin hemen ardından Türkçe çevirisini verdim. Bunun nedeni Zweig'ın eserlerini bugün basan Alman yayınevinin günümüz

Alman okurunun Zweig'ın kuşağından çok farklı olduğunun

bilincinde, metin içinde çok dilliliği anlamayacağını düşünüp

Zweig'ın yabancı dilde yazdığı tüm kelime ve cümlelerin Almanca karşılığını metin içinde vermesidir.

Avrupa'nın birkaç yüzyılının anlatıldığı Dünün Dünyası'nda Zweig'ın yaşadığı dönemin ünlü şahsiyetleri, yazarlar, şairler, sanatçılar ve politikacılar bugünün Türk okuruna pek de yakın olmadığı için üstelik kimler olduğu bilinmeden okunursa

Zweig'ın anlatmak istediği tam anlaşılmayacağı için bu kişileri

tek tek dipnotta açıklamaya çalıştım. Daha önce de belirttiğim

gibi Zweig'ın kuşağı öyle kültürlü bir kuşaktı ki yazarımız anlatırken bazen bir eser kahramanına atıfta bulunuyor. Bütün bu isimleri ve kavramları çevirmenin sadece metni değil tüm

kültürü çevirdiğinin bilinciyle Türk okuru için anlaşılır kılmaya çalıştım. Çevirinin nasıl olması gerektiği hususunda çevirmene ışık tutan ünlü çeviribilimci Schleiermacher'in "çevirmen ya yazarı okura götürmeli ya da okuru yazara götürmeli"

düsturunu değiştirerek, doğruyu, güzeli, mükemmeli arayan

insanoğlunun izinde bazen Zweig'ı Türk okuruna davet ettim,

bazen Türk okurunu yanıma katarak Almanya'ya Zweig'ın yanına gittim.

Özetle Dünün Dünyası kitapseverlerin, insanseverlerin,

barışseverlerin ilgiyle okuyacağı ve okutacağı çok önemli bir eser.

GÜLPERİ SERT

14

"

Önsöz

Hiçbir zaman şahsımı, yaşamöykümü başkalarına anlatmayı arzu edecek kadar önemsemedim. Kendimi başkışisi, daha doğrusu merkezi yapacağım bir kitabı yazma cesareti bulabilmem için, normalde tek bir neslin yaşayabileceği olaylar, felaketler ve sınavlardan çok daha fazla şeylerin olması, inanılmaz derecede çok şeyin yaşanması gerekti. Fotoğraflar ile sunum yapan bir yorumcudan farkım olmasa, kendimi öne çıkarmayı aklımın ucundan bile geçirmezdim; zaman fotoğrafları ortaya koyuyor, ben yalnızca açıklamalarımı yapıyorum ve aslına bakarsanız, burada anlatacaklarım sadece benim yazgım

değil, bütün bir neslin yazgısı - tarihte hiçbir neslin yaşamadı

ğı kadar çok şey yaşamış, eşi benzeri olmayan bir neslin yazgısı, bizim neslimizin yazgısı. Avrupamızın toprakları üzerinde neredeyse hiç ardı arkası kesilmeyen volkanlara benzeyen sarsıntılarla en küçüğümüzden en önemsizimize her birimizin varlığı, en derinliklerine kadar darmaduman edildi; onca insan

arasında bir Avusturyalı, bir Yahudi, bir yazar, bir hümanist ve

barış yanlısı biri olarak, bu sarsıntıların en şiddetli olduğu yerlerde bulunmuş olmam konusunda önceliği kendimden başka kimseye tanıyamam. Evimi ve bütün varoluşumu üç kez altüst

ettiler, beni eskiye ait olanın ve geçmişin her türlü bağından

koparıp olağanüstü bir acımasızlıkla boşluğa, bana zaten aşına

olan, nereye gideceğimi bilmediğim bir boşluğa fırlattılar. Ama

şikayetçi değilim; özellikle vatani olmayan kişi başka türlü özgür olur, artık hiçbir yerle bağı olmayan birinin, dönüp hiçbir şeyi hesaba katması da gerekmez. İşte bu nedenle en azından

15

bir dönemi doğru bir şekilde anlatmanın en önemli koşulunu

yerine getirdiğimi ümit ediyorum: doğruluk ve tarafsızlık.

Çünkü bütün köklerinden ve hatta bu kökleri besleyen

topraklardan kopmuş biriyim ben - gerçekten de o dönemde

köklerinden benim kadar kopmuş ender insan vardır. 1881 yılında büyük ve güçlü bir imparatorluğun, Habsburg monarşisinin sınırları içinde dünyaya geldim, ama boş yere onu haritada aramayın: Hiçbir iz bırakmadan silinip yok oldu. Ben, iki bin yıllık bir geçmişe sahip uluslarüstü bir metropol olan

Viyana'da büyüdüm ve bir Alman eyaletine dönüştürülmesinden kısa bir süre önce, bir suçlu gibi oradan ayrılmak zorunda kaldım. Eserlerim, onları yazdığım dilin ülkesinde, milyonlarca

dost okur bulduğu ülkede yakılıp kül oldu. İşte şimdi ben de

hiçbir yere ait değilim, her yerde bir yabancıyım ya da olsa

olsa bir konuğum; yüreğimin seçtiği, gerçek vatanım dediğim

Avrupa, kardeş kavgasında ikinci kez intihar edercesine paramparça olduğunda benim için yitip gitti. Zamanın tüneline aklın en korkunç yenilgisine ve vahşetin en acımasız zaferine

kendi isteğim dışında tanık oldum; bizim neslimiz dışında başka hiçbir nesil, -bunu söylerken kesinlikle gurur değil, utanç duyuyorum- öylesi yüksek manevi değerlerden böylesi bir ahlaki gerilemeye kesinlikle maruz kalmamıştır. Sakallarımın çıkmaya başladığı günden ağarmaya başladığı güne kadar ge

çen o kısacık yarım yüzyıl içinde, köklü değişimler ve dönü

şümler bakımından, eskiden olsa on insan neslinin yaşayabileceğinden çok daha fazla şey yaşanmıştır ve her birimiz de aynı şeyi hissetmişizdir: Çok fazla! Her günüm bir önceki günümünden, her yükselişim her düşüşümden o kadar farklıydı ki, bazen ben bile, acaba sadece bir değil de, birbirinden tamamen farklı birden fazla hayatım mı oldu, diye düşünmüşümdür.

Çünkü farkında olmadan "hayatım" dediğimde, ister istemez

"Hangi, hayatım?" diye sorduğum çok sık olur. I. Dünya Savaşı'ndan önceki mi, yoksa II. Dünya Savaşı'ndan önceki mi, yoksa bugünkü hayatım mı? Sonra yine aynı şekilde kendimi

"evim" derken yakalarım ve ilk anda hangisini, Bath'taki evi

mi, Salzburg'daki evi mi, yoksa Viyana'daki baba evini mi kastettim, bilemem. Ya da "bizde" dediğimde, ülkemdeki insanlar için çoktandır bir İngiliz ya da Amerikalıdan bir farkım olmadığını, ülkemle organik bağım kalmadığı gibi İngiltere ya da 1 6

Amerika'ya da tam olarak uyum sağlayamadığımı dehşet içinde kalarak hatırlarım; içinde büyüdüğüm dünya ile bugün içinde yaşadığım dünya ve bunların ikisi arasındaki dünya benim anlayışıma göre tamamen farklı dünyalara dönüşüp gitgide birbirlerinden ayrılıyorlar. Ne zaman genç dostlarımla konuşurken I. Dünya Savaşı öncesine ait birtakım olaylar anlatsam, bana hala olağan gerçekler gibi gelen şeylerin, onlar için tarih ya da hayal edilemez şeyler olduğunu, hayretle sordukları sorulardan anlarım. İçimdeki gizli bir içgüdü de onlara hak verir: Bugünümüz, dünümüz ve önceki günümüz arasındaki

tüm köprüler yıkıldı. Şahsen ben, o tek -ve hiç kuşkusuz son

derece rahatsız ve tehlikeli- varoluşun dar mekanına sıkıştırdı

ğımız onca değişik ve farklı olayı düşündükçe şaşırmadan edemiyorum, hele ki bunları atalarımın yaşam biçimiyle karşılaştırdınca. Babam veya dedem ne gördü ki? Onlar tekdüze bir hayat sürdürdüler. Baştan sona yükselişi, düşüşü, sarsıntısı ve tehlikesi olmayan tek bir hayat, gerilimi düşük, geçişleri fark edilmeyecek derecede olan bir hayat; zamanın dalgaları onları beşikten mezara aynı tempoda, huzurla sessiz ve sakin taşıdı.

Onlar hep aynı ülkede, aynı kentte ve hatta neredeyse hep

aynı evde yaşadılar; dış dünyada olup bitenler sadece gazetelerde oluyor, gelip kapılarını çalmıyordu. Onların yaşadığı dönemde de dünyanın bir yerlerinde savaşlar olurdu, ama bugünün boyutlarıyla ölçüldüğünde, bunlar küçük çatışmalardı, üstelik sınırların çok ötesinde cereyan ederdi, top sesleri duyulmazdı, altı ay sonra biter, unutulur, tarihin sararan yapraklarından biri haline gelirdi ve yine aynı, eski hayat başlardı.

Bizler ise tekrarı olmayan şeyler yaşadık, geçmişten hiçbir şey

kalmadı, hiçbir şey geri gelmedi; geçmişte tarihin her bir ülkeye, her bir yüzyıla gıdım gıdım verdiği her şeyi fazlasıyla yaşamak zorunda kaldık. Bir nesil olsa olsa bir devrim görmüştür, bir başka nesil bir darbe yaşamıştır, bir diğeri bir savaş, bir başkası kıtlık, bir diğeri ülkesindeki ekonomik çöküşü - Tanrı'nın kayırdığı bazı şanslı ülkeler ve nesiller ise bunların hiçbirini

yaşamamıştır. Bugün altmış yaşında olan ve önünde de iure¹

1. (Lat.) Yasal, meşru, hukuki; buradaki anlamı ise "tarafsız olarak bakıldığında". (Y.N.) 1 7

yaşayacak çok az zamanı kalan bizler ise neler görmedik, geçirmedik ve yaşamadık ki! Bizler, akla gelebilecek tüm felaketlerin koca bir kataloğunu baştan sona kat ettik (ve hala son sayfaya gelemedik bile). Sadece ben bile, insanlığın gördüğü en büyük iki dünya savaşının da tanığıyım, kaldı ki her ikisini de

farklı cephelerde, birini Alman cephesinde, diğerini Almanlara

karşı cephede yaşamış biriyim. Savaş öncesinde bireysel özgürlüğün etı yüksek basamağına çıktım ve onun her biçimini ya

şadım, ama savaş sonrasında özgürlüğün, insanlığın yüzyıllardır hiç görmediğı ve yaşamadığı kadar dibe vurduğuna tanık oldum, saygı gördüm, aşağılandım, özgürlüğü yaşadım, tutsaklığı tattım, zengin oldum, yoksul düştüm. Mahşerin dört soluk atlısı 1 hayatımdan doludizgin geçti; devrim ve kıtlık, devalüasyon ve terör, salgın ve sürgün; büyük kitle ideolojilerinin, İtalya'da faşizmin, Almanya'da Nazizm'in, Rusya'da Bolşevizm'in ve özellikle de Avrupa kültürümüzün çiçeklerini solduran vebaların vebası Nasyonalizm'in gözlerimin önünde büyüdüğüne ve yayıldığına tanık oldum ... İnsanlığın, anti-hümanizmin bilinçli ve programlı dogmalarıyla çoktan unutulduğu sanılan barbarlığın kucağına atılışına, savunmasız ve çaresiz, tanıklık ettim. Son elli neslin yüzyıllardır görmediğı ve gelecekteki nesillerin de katlanmak zorunda kalmayacağını

umut ettiğim, ilan edilmeksizin patlak veren savaşlar, toplama

kampları, işkenceler, kitle soygunları, savunmasız kentlerin

bombardımana tutulması gibi tüm vahşilikleri yaşamak zorunda kaldık. Ancak ahlak açısından dünyamızı bin yıl geriye götüren bu dönemde yine aynı insanların, bütün bunlarla çelişecek şekilde, teknik ve düşünce alanında atağa kalkarak milyonlarca yılda elde edilen başarıları bir çırpıda geçtiklerine de tanık oldum: Göğün uçaklarla fethedilmesi, dünyada söylenen bir sözün daha aynı anda yerküre üzerinden iletilerek uzayın

ele geçirilmesi, atomun parçalanması, en sinsi hastalıkların alt

edilmesi ve daha dün imkansız görünen şeylerin bugün mümkün hale gelmesi gibi. Bizim zamanımıza kadar insanlığın, bütün olarak bakıldığında, bir yandan bu kadar şeytani davranır-1 . Kutsal Kitap'ta adları geçen, kıyamet gününde ortaya çıkacaklarına inanılan dört

atlı. Mahşerin dört atlısı savaş, salgın hastalık, kıtlık ve ölümü simgeler. (Y.N.)

1 8

ken, bir yandan da ancak Tanrı'nın başarabileceğı türden işler

başardığı olmamıştı hiç.

Bizlerin yaşadığı bu gerilimli, dramatik sürprizlerle dolu

hayatı belgelemeyi görev saydım, çünkü -tekrar ediyorumher birimiz bu korkunç değişimlerin tanığı idik, daha doğrusu hepimiz tanık olmak zorunda kaldık. Bizim neslimizin kaçma

olanağı yoktu, önceki nesiller gibi, kendimizi olayların dışında

tutmamız imkansızdı; eşzamanlılığa özgü yeni örgütlenme bi

çimimiz sayesinde sürekli olarak zamanın içinde olduk.

Şanghay'da evleri yerle bir eden bombalardan, daha yaralılar

evlerinden çıkarılmadan, bizler Avrupa'da, oturduğumuz yerde haberdar oluyorduk. Denizin binlerce mil ötesinde yaşananlar sanki gözümüzün önünde olup bitiyordu. Sürekli her şeyden haberdar olmaktan ve olaylara dahil edilmekten kaçamıyorduk. Sığınabileceğimiz bir ülke, satın alabileceğimiz bir huzur yoktu; nerede olursak olalım, kaderin elinde oyuncak

olmaktan kurtulamıyor, bitip tükenmek bilmeyen oyununun

içine çekiliyorduk.

Devletin taleplerine sürekli boyun eğmek, en aptalca politikaların kurbanı olmak, en akla hayale sığmayacak değişimlere ayak uydurmak zorundaydık ve ne kadar karşı koyarsak koyalım, hepimiz ortak bir yazgıyla zincire vurulmuştuk, karşı

konulmaz bir şekilde insanı sürükleyen bir şeydi bu. O dönemi yaşamış, daha doğrusu o dönemi soluk soluğa, nefes almadan geçirmiş bir kimse, atalarından herhangi birine oranla tarihe

çok daha fazla tanıklık etmiştir. Bugün de aynı şekilde bir dönüm noktasındayız, bir bitiş ve yeni bir başlangıç çizgisindeyiz. Bu nedenle geçmişe bakıp yaşamımı belli bir tarihte geçici olarak sonlandırmamın bir amacı var. Çünkü 1939 yılının Eylülü, bugün altmış yaşlarında olan bizlerin yetiştiği ve eğitildi

ği bir çağa nihai bitiş çizgisini çekmiştir. Ancak bizler, parçalandığına tanık olduğumuz o sistemin içinde gerçeğin bir par

çasını dahi sonraki kuşaklara aktarabilirsek, bütün bunları boşuna anlatmamış olacağız.

Bu anılarımı biçimlendirmeye çalışırken bana uygun gelmeyen, ama dönemimiz için son derece karakteristik olan ko

şulların bilincindeyim. Anılarımı savaşın ortasında, yabancı bir

yerde ve hafızamı canlandıracak en küçük bir yardım olmaksızın yazıyorum. Otel odamda elimin altında tek bir kitabım, 19

tek bir notum ve dostlarımdan tek bir mektup yok. Hiçbir

yerde bilgi alma imkanım yok; çünkü tüm dünyada ülkeler

arasındaki posta iletişimi ya kesilmiş durumda ya da sansüre

takılıyor. Hepimiz vapurun, trenin, uçağın ya da postanın icat

edilmediği yüzyıllar öncesinde olduğu gibi, birbirimizden habersiz yaşıyoruz. Tüm geçmişim hakkında sahip olduğum tek şey, hafızamda kalanlar. Bunun dışındaki her şey, şu an için

ulaşılmaz ya da kayıp durumda. Ama bizim neslimiz, kaybının

ardından yas tutmama sanatını da esaslı biçimde öğrendi, kim

bilir ◆elgelerin ve ayrıntıların kayboluşu belki de benim bu

kitabım için bir kazanç olacak. Çünkü bence hafızamız bazı

anıları rastlantısal olarak kaydederken, bazı anıları da rastlantısal olarak kaybeden bir şey değildir, tam tersine onları bilinçli bir şekilde düzenleyen ve bilgece ayıklayan bir güce sahiptir.

Hayatımıza dair unuttuğumuz her şey, aslında içimizdeki bir

dürtüyle çoktan unutulmaya mahkum olmuştur. Yalnızca kendimizin koruyup saklamak istediği şeylerin, başkaları için korunup saklanmaya hakkı vardır. İşte bu nedenle benim yerime siz konuşun, siz seçin ey anılar, karanlığın derinliklerine gömülmeden hiç olmazsa bir ayna tutun yaşamıma!

20

Habsburg İmparatorluğu'nun

güvenli dünyası

"Sakin, tutucu ve huzurlu bir hayattan

Fırlatılırsız birdenbire dünyaya

Yüz binlerce dalga çalkalar

Her şey tahrik eder bizi,

Bazısı hoşumuza gider, bazısı keyfimizi kaçıtır

Uymaz bir saatimiz bir saatimize
Gider geliriz huzursuz duygular arasında,
Hissederiz ve hissettiğimiz şeyler
Alır götürür dünyanın renkli kargaşasını."

GOETHE

İçinde büyüdüğüm 1. Dünya Savaşı'ndan önceki dönem için uygun hır formül bulmayı denesem, sanırım en kesini şunu söylemek olur: Güven içinde yaşamının

altın çağıydı. Neredeyse bin yıl hüküm süren Avusturya

monarşimizde her şey kalıcılık üzerine kurulmuş gibiydi ve devlet bu devamlılığın en büyük güvencesiydi.

Devletin vatandaşlarına sağladığı haklar, halkın özgürce

seçtiği temsilcilerinden oluşan parlamentoda onaylanırdı. Her görevin sınırları çok net belirlenmişti. Para birimimiz Avusturya kronu altın sikke şeklindeydi, değişmez ve değerini kaybetmezdi. Herkes neye sahip oldu-2 1

ğunu, payına ne düştüğünü, neye izin verildiğini ya da

neyin yasak edildiğini .bilirdi. Her şeyin bir kuralı, bir

ölçüsü, bir dengesi vardı. Parası olan, yıllık ne kadar faiz

elde edeceğini tam olarak hesaplayabilirdi, memur ya

da subay olan bir kişi, ne zaman terfi edeceğini, ne zaman emekliye ayrılacağını bilirdi. Her ailenin belirli bir bütçesi vardı, konut ve gıda, yaz tatilleri ve davetler için

ne kadar harcayacağını bilirdi, ayrıca beklenmedik harcamalar, hastalık ve doktor için kenara ufak bir meblağ

konurdu. Evi olanlar, bunu çocuklarına ve torunlarına

bırakabileceklerini bilirlerdi, ev ve işyerleri kuşaktan

kuşağa geçerdi; yeni doğan bir bebek için, daha beşikteyken bir kumbarada ya da bir banka hesabında gelece

ği için küçük bir miktar ayrılmaya başlanırdı. Bu büyük

imparatorlukta her şeyin yeri belliydi ve hepsinin üstünde de yaşlı imparator bulunurdu; günü gelip bu dünyadan göç ettiğinde, yerine bir başkasının geleceği ve her şeyin yerinin belli olduğu bu düzende hiçbir şeyin

değişmeyeceği bilinirdi (ya da en azından öyle sanılırdı) . Hiç kimse savaşı, devrimi ya da bir darbeyi aklına bile getirmezdi. Her türlü köklü değişim, şiddete dair

her şey, aklın egemen olduğu bu çağda imkansız görünürdü.

Bu güven duygusu milyonlarca insanın elde etmek

istediği bir servet, bir ortak yaşam idealiydi. Yaşam, yalnızca bu güven duygusuyla yaşanmaya değer olurdu ve her geçen gün daha geniş çevreler bu değerli servetten

kendi payına düşeni almak isterdi. Önceleri bu ayrıcalıktan yararlananlar, yalnızca mal mülk sahibi kişilerdi, ama zamanla geniş kitleler de bastırmaya başladı; güvenliğin yüzyılı sigortacılığın altın çağı olmuştu. İnsanlar evlerini yangın ve hırsızlığa, tarlalarını doluya ve kötü hava koşullarına, kendilerini de kaza ve hastalığa

karşı sigorta ettiriyorlardı, yaşlılık için özel emeklilik si-

22

gortası yaptırıyor, kız çocuklarının beşiğine çeyiz için

poliçe bırakıyorlardı. Son olarak işçiler de örgütlendiler,

standarda uygun ücret ve sağlık sigortası hakkını elde

ettiler, hizmetliler yaşlılık sigortası için tasarruf yapabiliyor ve ölümleri halinde cenaze masraflarının karşılanabilmesi için "cenaze hesabı"na para yatırıyorlardı.

Çünkü ancak geleceğe umutla bakabilen kişi, bugünün keyfini sürebilirdi.

İnsanlar, yazgılarının olası darbelerine karşı yaşamlarının tüm zayıf noktalarını sağlamlaştırabileceklerine inanıyor ve güveniyorlardı, böylesi safça güvenlerine, sağlam ve mütevazı yaşam görüşlerine rağmen bu güvenlerinde

büyük ve tehlikeli bir kibir vardı. 19. yüzyıl, liberal idealizmi sayesinde "mevcut dünyaların en iyisi"ne, şaşmaz bir yolda dosdoğru yürüdüğünden çok emindi. İnsanlığın henüz rüştünü ispatlayamadığı ve yeterince aydınlanmadığı, savaş, kıtlık ve isyanlarla dolu geçmiş çağlara tepeden bakılıyordu. Oysa şimdi, kalan son kötülüklerin ve zorbalıkların sonsuza dek ortadan kalkması için birkaç onyıla daha ihtiyaç vardı ve kesintisiz, dur durak bilmeyen "ilerleme"ye

duyulan inanç, bu dönemde gerçekten de bir dinin gücüne sahipti; insanlar bu "ilerleme"ye Kutsal Kitap'ta yazılanlardan daha fazla inanıyorlardı, kaldı ki ilerlemenin kitabı, bilim ve tekniğin her gün ortaya koyduğu yeni mucizelerle çürütülemez bir şekilde kanıtlanıyor gibi görünüyordu. Bu barışçıl yüzyılın son dönemlerinde, gerçekten de genel bir yükselişin gittikçe gözle görülür hale geldiği, hızlandığı ve çeşitlendiği fark ediliyordu. Artık geceleri sokaklarda soluk ışıkl fenerler yerine elektrik lambaları yanıyor, dükkanların göz alıcı yeni pırıltıları ana caddelerden kentin aşağı semtlerine kadar uzanıyordu, telefon sayesinde insanlar uzaktaki yakınlarıyla konuşabiliyor, atsız arabalarla adeta uçarcasına istedikleri yere ulaşabili-23

yor, hatta havada İkarus'un1 rüyasını gerçekleştirebiliyorlardı. Konfor, soyluların evinden sıradan vatandaşın evine kadar yayılmıştı, artık su tulumbadan ya da girişten taşınmıyor, ocak için ateş yakmak gerekmiyordu; hijyen yayılıyor, pislik kayboluyordu. İnsanlar bedenlerini sporla çelik gibi tuttuklarından bu yana daha güzel, daha güçlü, daha

sağlıklı olmaya başlamışlardı; artık sokaklarda daha az

kambur, guatrlı ve sakat insana rastlanıyordu ve tüm bu

mucizeler bilim sayesinde gerçekleşmişti, ilerlemenin

başmeleği bilim sayesinde. Sosyal yaşamda da ilerlemeler

kaydediliyordu; her geçen yıl bireye yeni haklar tanınıyordu, adalet daha yumuşak, daha insandan yana olmuştu, hatta sorunların en büyüğü olan "yığınların yoksullu

ğu" bile artık aşılabilir görünüyordu. Gittikçe daha geniş

çevrelere tanınan seçim hakkıyla insanların çıkarlarını hukuki yollarla savunmaları sağlanıyordu. Sosyologlar ve profesörler, proletaryanın yaşam koşullarını daha sağlıklı,

daha mutlu bir hale getirmek için birbirleriyle adeta yarı

şıyorlardı - bu yüzyılın, başarılarına sevinmesine ve geçmişte bıraktığı her onyılı daha iyi bir geleceğin basamağı olarak görmesine şaşmamak gerekir. Avrupa halkları arasındaki savaşlara benzer barbarlıkların geri geleceğine ise cadılara ve hortlaklara ne kadar inanılırsa o kadar inanılıyordu. Babalarımız tolerans ve uzlaşmanın bağlayıcı gücüne güvenmekten vazgeçmiyor, uluslar ve mezhepler arasındaki görüş ayrılığı sınırlarının ortak bir hümanizm

içinde yavaş yavaş eriyeceğine, böylece en büyük servet

1. İkarus ya da İkaros: Giritli mimar Daidalos'un oğlu İkarus dünyada ilk uçan

adam olarak ün yapmıştır. Baba ve oğul, Kral Minos'un emriyle Labyrinthos'a

kapatılınca Daidalos oradan kaçıp kurtulma çareleri aramış, kendi ve oğlu için

birer çift kanat yapıp onları balmumuyla omuzlarına yapıştırmış. Babasının çok

alçaktan ya da çok yüksekte uçma demesine rağmen başarısından duyduğu

gururla yükseldikçe yükselen İkarus, Güneş Tanrısı'nın, kanatlarını tutan balmumunu eritmesiyle denize düşüp ölmüş. (Ç.N.) 24

olan banş ve güvenlikten tüm insanlığın yararlanabileceğine büyük bir samimiyetle inanıyorlardı.

Teknik alandaki ilerlemelerin aynı hızla ve kayıtsız şartsız insanlığın manevi yükselişini getireceğine inanan, idealizmleri nedeniyle gözleri kamaşmış olan bu kuşağın o iyimser hayalleriyle alay etmek, "güvenlik" sözcüğünü sanki hayalmiş gibi sözlüğünden çoktan çıkarmış olan bizler için bugün çok kolaydır. Kolektif bir barbarlığın patlak vermesine şaşırılmamayı bu yüzyılda öğrenmiş olan ve her yeni günün bir öncekinden daha büyük al

çaklığı getirmesini bekleyen bizler, insanlığın ahlaki açıdan eğitilebileceği konusunda çok daha şüpheliyiz. Kültürümüzü, uygarlığımızı, yıkıcı güçler tarafından her an altüst olabilecek tek bir ince tabaka gibi gören Freud' a

hak vermek gerekir; bizler ayaklarımızın altında sağlam

bir zemin olmadan, haklarımız, özgürlüğümüz ve güvenliğimiz olmadan yaşamaya yavaş yavaş alışmak zorunda kaldık. Kendi varlığımızı korumak adına babalarımızın dininden, onların hümanizmin hızlı ve sürekli yükselişine olan inancından uzun zaman önce vazgeçtik;

onların yersiz iyimserlikleri, insanlık için binlerce yıldır

gösterilen çabaları bir anda yerle bir eden felaket karşısında gözü açılan bizlere hiçbir anlam ifade etmiyordu.

Babalarımızın bu iyimserliği bir hayalden ibaret de olsa,

olağanüstü ve soylu bir hayaldi, günümüzde söylenenlerden daha insancıl ve daha yararlıydı. Yaşadığım onca deneyim ve hayal kırıklığına rağmen anlaşılabilir bir şekilde bu hayalden tamamen kopmayan bir şeyler yine de kalmıştı içimde. Bir insanın çocukken çağın havasından

kaptığı şeyler içine işler ve bir daha da çıkmaz. Çünkü

her yeni günün kulaklarıma doldurduğu her şeye, ama

her şeye, bizzat benim ve sayısız kader arkadaşımın ya

şadığı bütün o aşığılanmalara ve sınavlara rağmen, ne

olursa olsun günün birinde her şeyin düzeleceğine dair

2 5

-

gençlik inancımı kaybetmem mümkün değil. Yılgın ve

paramparça yüreklerimizle dehşet denizinin derinliklerinde yarı kör gibi el yordamıyla yolumuzu bulmaya çalıştığımız bugün bile, yukarıya, çocukluk dönemimi pırıl pırıl aydınlatan yıldızlara bakıyor ve bana miras kalan o

güven duygusuyla, bu çöküşün, ilerlemenin sonsuz ritmi

içinde yalnızca bir duraklama olduğunu düşünüp teselli

buluyorum.

Bugün artık, o büyük fırtınanın çoktan darmadağın

ettiğini gördüğümüz o güvenli dünyanın, rüyalarındaki bir

şatodan başka bir şey olmadığını kesin olarak biliyoruz.

Fakat annem ve babam bu şatoda, sanki sarsılmaz, yıkılmaz, taştan bir evdeymişçesine yaşamışlardı. Bir kez olsun bir fırtına ya da şiddetli bir esinti, onların sıcak ve mutlu yuvalarından içeriye girememişti; tabii ki onlar

rüzgara karşı daha özel olarak korunuyorlardı; onlar gittikçe zenginleşen ve hatta çok zenginleşen varlıklı insanlardı ve o dönemde zenginlik kapıdan bacaya kadar her yeri muhafaza edebiliyordu. Yaşam biçimleri -Viyana

kültürüne önemli değerler katmış ve teşekkür olarak

toptan yok edilmiş- "varlıklı Yahudi burjuvazisi"nin tipik bir örneğiydi. Kökleri öylesine kazındı ki, onların huzurlu ve sessiz varlıklarını anlatırken sanki tamamen benim dışımdaki şeyleri anlatıyormuşum gibi geliyor bana; benim annem babam gibi on bin, hatta yirmi bin aile,

güvenli değerlerin yüzyılında Viyana'da yaşamıştı.

Babamın ailesi Moravya kökenliydi. Onların olduğu

o kırsal bölgelerde Yahudiler, köylüler ve küçük burjuva

aileler uyum içinde yaşarlardı; bu nedenle hiç ezilmedikleri gibi, Galıçyalı Doğu Yahudilerinin azar azar gösterdiği sabırsızlıktan da uzaktılar. Kırsal hayatın sağladığı güç ve kuvvetle tıpkı tarlalarında çalışan köylü hemşehrileri gibi kendilerinden emin ve sakin bir şekilde yaşamlarını sürdürürlerdi. Dinin katı dogmalarından zamanın-26

.

da uzaklaşmış, çağın dini olan "ilerleme"nin tutkulu yandaşları olmuş ve liberal politikada en saygın milletvekillerini parlamentoya sokmuşlardı. Vatanlarından Viyana'

ya göç ettiklerinde buradaki yüksek kültüre inanılmaz

bir hızla ayak uydurmuşlar ve kişiliklerini de dönemin

ilerleyişine paralel olarak geliştirmişlerdi. Ailemiz, geçi

şin bu biçimi için de çok iyi bir örnektir: Babamın babası manifatura toptancısıydı. Yüzyılın ikinci yarısında Avusturya'da endüstriyel konjonktür başlamıştı. Akılcılaşmanın getirisiyle, İngiltere'den ithal edilen mekanik dokuma tezgahları ve iplik makineleri, geleneksel el

tezgahları karşısında fiyatları muazzam derecede aşağı

çekmiş ve gerek ticari mantıklarının gözlem yeteneği,

gerek evrensel ufukları sayesinde endüstriyel üretime

geçmenin gerekliliğini ve yararını Avusturya'da ilk kavrayanlar Yahudi tüccarlar olmuştu. B aşlangıçta çok kü

çük bir sermaye ile alelacele kurdukları ve su gücüyle

işleyen fabrikalar sayesinde zaman içinde güçlü, tüm

Avusturya'ya ve Balkanlar'a yayılan Bohemya tekstil endüstrisini oluşturmuşlardı. Yani büyükbabam eski dönemin bir temsilcisi olarak hazır malların sadece aracılığını

. yaparken, otuz üç yaşındaki babam büyük bir kararlılık-

la çağa ayak uydurarak Kuzey Bohemya' da açtığı küçük

dokuma atölyesini yavaş yavaş ve büyük bir titizlikle geliştirip muazzam bir işyeri haline getirmişti.

Bu cazip ;_,e elverişli konjonktüre rağmen, böylesi

dikkatli ve ağır bir gelişme, dönemin kendisine de uygun

düşüyordu. Ayrıca bu, babamın çekingen ve hırslı olmayan doğasına da uyuyordu. Babam, çağın safety first parolasını benimsemişti; banka kredisi ve ipoteklerle daha büyük girişimlere kalkışmaktansa "sağlam" -bu da döne-1. (İng.) Önce güvenlik. (Ç.N.)

min en sevilen sözcüklerindendi- bir işyerini kendi sermayesiyle kurmayı tercih etmişti. Yaşamı boyunca adının hiçbir borç senedinde, bonoda geçmemesi ve banka hesabının -tabii ki en sağlam bankalardan biri olan

Rothschild Bankası'nda- hep artıda olması, hayatta en gurur duyduğu şeydi, en ufak bir riskin gölgelediği hiçbir kazancı istemezdi ve iş hayatı boyunca hiçbir yabancıyla ortak olmadı. Buna rağmen yavaş yavaş zengin ve daha zengin olmasını kesinlikle cesur spekülasyonlara ya da

çok büyük girişimlere de borçlu değildi, tam tersine, ihtiyat gerektiren o dönemin genel yöntemine uyuyor, her zaman gelirinin küçük bir miktarını harcıyor, böylece

her yıl büyük bir miktarı sermayesine ekliyordu. Birçok

çağdaşı gibi babam da, gelirinin yarısını "yarınını dü

şün"meden -bu da o güven çağından kalma bir sözcüktür- harcayan kişiye müsrif gözüyle bakardı. Kazançtan sürekli ekleyerek sermayeyi büyütme o dönemde refahın artışı anlamına geliyordu, öte yandan devlet, çok yüksek gelirlerden bile yüzde birkaçtan fazla vergi almadığı gibi, devlet ve endüstri tahvilleri de çok iyi faiz getiriyordu, bu nedenle varlıklılar fazla çaba göstermeden servetlerini büyütüyorlardı. Daha sonraki enflasyon dönemlerinde görüleceği gibi tasarruf edenlerin parası çalınmıyor, dürüstler dolandırılmıyor ve özellikle de hesabını bilenler, spekülasyonlara girmeyenler çok iyi kazanıyordu. Zamanın bu genel kuralına uyması sayesinde babam daha elli yaşındayken, uluslararası ölçütlere göre çok varlıklı bir adam sayılıyordu. Ancak ailemizin yaşam

biçimi, servetimizin sürekli ve hızlı artışına paralel olarak değişmiyordu. Konforumuzu adım adım artırıyorduk, küçük bir evden daha büyük eve taşındık, ilkbaharlarda öğleden sonraları bir araba kiralardık, ikinci sınıf yataklı vagonlarda seyahat ederdik, babam ancak elli ya

şına geldiğinde kışın bir ayını annemle birlikte Nice'te

2 8

geçirme lüksünü kendine çok görmedi. Ancak bunun dı

şında zenginliği göstererek değil, ona sahip olarak yaşama anlayışımızda hiçbir değişiklik olmadı; milyoner biri olmasına karşın babam hayatında ithal tütün içmedi, aksine -İmparator Franz Joseph'in ucuz Virginia'sı gibi- o da hep beylik Trabuco'sunu tercih etti ve kağıt oynadı

ğında ise hep cüzi bir para karşılığında oynadı. Rahat

ancak gösterişsiz, mütevazı ve kendi halinde yaşam tarzından asla vazgeçmedi. Birçok meslektaşıyla karşılaştırılmayacak kadar vakur ve eğitilmiş olmasına karşın -çok iyi piyano çalardı, okunaklı ve güzel bir yazısı vardı,

Fransızca ve İngilizce bilirdi- hiçbir onurlandırılmayı ve

onursal unvanı kabul etmedi, yaşamı boyunca şan, şöhret, isim peşinde koşmadı ya da büyük bir sanayici olarak kendisine sunulan payelere rağbet etmedi. Asla kimseden bir şey istememiş olmaktan, hiçbir zaman "lütfen"

ya da "teşekkür ederim" demek zorunda kalmamış olmaktan duyduğu gizli gurur, onun için her türlü gösterişten daha önemliydi.

Gün gelir, her insan kendisinde ister istemez babasının doğasından izler bulur. Özel hayatımı koruma ve anonim bir yaşam tarzı benimseme isteğim, insanın ismini ve şahsını ister istemez kamu önünde sergileyen mesleğimle çelişse de, her geçen yıl daha da artıyordu.

Ama tıpkı babam gibi açığa vurmadığım gizli bir gururla, dışardan gelen her türlü onurlandırılmayı reddettim, hiçbir nişanı, unvanı ve dernek başkanlığını kabul etmedim, asla bir akademinin, bir kurulun, bir jürinin üyesi olmadım; bir kutlama masasında oturmak bile bana azap

verir, birinden bir şey rica etme düşüncesi -ricam üçüncü bir kişiyi ilgilendirse bile- daha ilk

sözcükte dilimi damağımı kuruturdu. Sadece hile ve dalavere sayesinde
geminizi yürütebileceğiniz bir dünyada, Goethe Baba' nın
bilgece söylediği gibi, "Sıkıntı anındaki kimi darbeleri ni-

2 9

şan ve unvanların engellediği" bir dünyada böylesi çekincelerin ne kadar çağdışı kaldığının
farkındayım. Fakat beni böyle davranmaya zorlayan, içime işlemiş olan babam ve onun gizli
gururudur, kaldı ki babama karşı da çıkamazdım, çünkü sahip olduğuma inandığım yegane
güvenilir şeyi, iç dünyamda özgür olduğum duygusunu
ona borçluyum.

Kızlık soyadı Brettauer olan annemin kökeni ise farklı, uluslararası bir kökendi. Güney İtalya'da
Ancona'da dünyaya gelmişti. Çocukluğunda hem Almanca hem de

İtalyanca konuşmuş; ne zaman büyükannemle ya da

kız kardeşleriyle hizmetkarların anlamalarını istemediği

bir şey konuşacak olsa, hemen İtalyancaya dönermiş. Risotto ve o zamanlar pek ender bulunan
enginar gibi Güney mutfağının diğer spesiyallerine de daha gençlik yıllarımdan aşinaydım ve
sonraları ne zaman İtalya'ya gittiysem, daha ilk andan itibaren orada kendimi evimde hissetmişimdir.
Fakat annemin ailesi İtalyan değildi, tam tersine bilinçli olarak farklı farklı uluslarla kaynaşmış bir

aileydi; önceleri bir bankası olan Brettauerler -büyük Yahudi banker ailelerini örnek alarak, tabii ki
çok ufak boyutlarda- İsviçre sınırında küçük bir yer olan Hohenems'ten -büyük felaketten çok önce-
tüm dünyaya yayılmışlardı. Bir kısmı St. Gallen' e, bir kısmı Viyana ve Paris'e, büyükbabam İtalya'ya,
dayılarımdan biri ise New

York'a gitmişti; bu uluslararası ilişki onların görgüsünü

artırmış, ufuklarını genişletmiş ve belli bir aile gururu

sağlamıştı. Bu ailede küçük tüccarlar, komisyoncular yoktu, aksine sadece bankerler, müdürler,
profesörler, avukatlar, doktorlar vardı ve her biri birçok dil biliyordu, Paris'teki teyzemle masada
oturlurlarken nasıl da rahatça

bir dilden ötekine geçtiklerini anımsıyorum. Bu, ilişkileri

30

özenli, birbirine bağlı bir aileydi, örneğin maddi durumu

pek iyi olmayan akrabalarından birinin kızı evlenecek yaşa

geldiğinde, "alt tabaka"dan biriyle evlenmesini önlemek

için, bütün aile büyük miktarda çeyiz parası toplardı. Babam büyük bir sanayici olarak saygı
görmesine görürdü, fakat annem, babamla çok mutlu bir evlilik sürdürmesine

rağmen, babamın akrabalarıyla kendi akrabalarının aynı

kefeye konulmasından hiç hoşlanmazdı. "İyi" bir aileden

gelmenin verdiği bu gurur tüm Brettauerlerin adeta içine

işlemişti; ileriki yıllarda içlerinden biri bana beslediği

olumlu duyguları göstermek istediğinde adeta tepeden

bakarak, "Sen gerçek bir Brettauer'sin," derken aslında

şunu kasteclerdi: "İyi ki baba tarafına çekmemişsin."

Bazı Yahudi ailelerin sahip oldukları güce dayanarak kendilerine bahsettikleri bu tür soyluluk, beni ve erkek kardeşimi daha çocukluk yıllarımızda kah eğlendirir, kah kızdırırdı. Sürekli olarak bunlar "çok soylu insanlar", şunlar "soylu değiller" dendiğini duyardık ve ne zaman bir arkadaşımız olsa "iyi" bir aileden gelip gelmediği, soyu soppu, servetleri didik didik edilirdi. Aile içinde ya da dışarıda yapılan sohbetlerin ana konusu olan bu sınıflandırmalar o zamanlar bize gülünç ve züppece

gelirdi; çünkü neticede tüm Yahudi aileler aynı Yahudi

gettosundan gelmeydi, aradaki tek fark, bazılarının elli,

bazılarının yüz yıl önce gelmiş olmasıydı. Küçük bir oğlan çocuğuyken yapay ve yapmacık bir aristokrasi özentisi olarak algıladığım bu "iyi" aile kavramının Yahudilerin doğasındaki en derin ve en gizem dolu eğilimlerden birini ifade ettiğini ancak yıllar sonra anlayabildim. Genelde Yahudiler için tipik yaşam hedefinin, servetlerini büyütme olduğu düşünülür. Bundan daha yanlış bir

şey yoktur. Zengin olmak bir Yahudi için sadece bir basamaktır, gerçek hedefe ulaşmak için bir araçtır, kesinlikle asıl hedef değildir. Bir Yahudi'nin gerçek isteği, asıl 3 1

ideali, düşün dünyasında yükselmek ve daha üst bir kültür düzeyine gelmektir. Tüm Yahudi ırkının zayıf ve üstün yanlarının çok daha belirgin olduğu, dini açıdan tutucu olan Doğulu Yahudilerde bile salt maddi alandan çok düşün alanında üstünlük kurma isteği görülür: Cemaat içinde inancı ve dini bilgisi olan biri bin kat

daha zengin sayılır; çok zengin bir kişi bile, kızını bir

işadamına vermektense yoksul bir fikir adamına vermeyi tercih eder. Okumuş insanların böyle üstün tutulması, her sınıftan Yahudi arasında görülür; geçimini zar zor sağlayan bir çerçi bile, en azından bir erkek çocuğunu

büyük fedakarlıklar yaparak okutur; içlerinden birinin

yüksek tahsil yapması, bir profesör, bir bilgin, bir müzisyen olması, sanki onun başarısıyla hepsi birden soyluluk kazanmışçasına bütün bir ailenin şeref unvanı sayılır.

Wagner'in dediği gibi, sanki kendisini ve tüm ırkını paranın lanetinden kurtarmak istiyormuşçasına tüm Yahudilerde ticaret ve alışverişte varolan karanlık, çelişkili, basit ve fikirden yoksun her şeyden kurtulup daha temiz, paranın geçer akçe olmadığı düşün alanına yükselme içgüdüğü vardır. Bu nedenledir ki, Yahudilerde zengin olma isteği, aile içinde ikinci ya da çok çok üçüncü kuşakta biter. Özellikle çok güçlü büyük ailelerde oğullar, babalarının kurduğu bankaların, fabrikaların ve çok iyi çalışan şirketlerin başına geçmek istemez. Bu nedenle bir Lord Rothschild'in ornitolog¹, bir Warburg'un sanat tarihçisi, bir Cassirer'in filozof, bir Sassoon'un şair olması tesadüf değildir; hepsi de Yahudilere atfedilen

"para kazanmaktan başka bir hırsı olmayan insanlar" önyargısını yıkmak için aynı bilinmez içgüdüyle davranmıştır ve kim bilir belki de bunun altında, düşün dünya-1 . Kuşbilimci. (Ç.N.)

32

sına sığınarak sadece bir Yahudi olmaktan kurtulup

dünya vatandaşı olma özlemi yatmaktadır. Yani "iyi" bir

aile denilince, ailenin kabul ettiği toplumsal tanımlamadan çok daha fazlası kastedilmekteydi; bu kavram gettonun dayattığı her türlü eksiklikten, tutuculuktan ve darkafalıktan ancak başka bir kültüre, mümkünse evrensel bir kültüre bağlanarak kendini kurtaran ya da kurtarmaya başlayan bir Yahudilik demektir. Entelektüel mesleklerin ölçsüz bir aşırılıkla doldurulması pahasına, düşün dünyasına kaçışın da Yahudiliğe -tıpkı kendilerini para

kazanmaya mecbur hissettikleri dönemde olduğu gibisıkıntı getirmesi, Yahudilerin yazgısındaki ebedi paradoksu göstermektedir.

Avrupa'nın hiçbir kentinde kültürel yaşama bağlılık

Viyana'daki gibi tutkulu olmamıştır. Monarşi, yani Avusturya monarşisi yüzyıllardan beri politik alanda hırslı, askeri alanda ise pek de başarılı olmadığı için ulusal gurur

en çok sanat alanında üstünlük kazanmaya yönelmişti.

Bir zamanlar tüm Avrupa'ya hakim olan Habsburg İmparatorluğu'ndan Alman, İtalyan, Flaman, Valon gibi en önemli ve en değerli eyaletlerin ayrılmasının üzerinden

epey bir zaman geçmişti; ancak imparatorluğun kalesi ve

bin yıllık geleneğin koruyucusu başkent, eski dönemlerdeki şaşaasını hiç kaybetmemişti. Latin kültürünü barbarlardan korumak için kentin ilk taşlarını diken Romalılar burayı bir kale, düşmana karşı bir ileri karakol olarak düşünmüşlerdi ve kuruluşundan bin yıldan daha uzun

bir süre sonra Osmanlıların Batı dünyasını istila teşebbüsü bu surlardan geri püskürtülmüştü. Nibelunglar buradan geçmişti. Müzik dünyasının yedi ölümsüz yıldızı Gluck, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Brahms ve

Johann Strauss dünyayı buradan aydınlatmıştı. Avrupa

kültürünün tüm akımları burada bir araya gelmişti. Sarayda, soylular arasında ve halkın içinde Alman, Slav, Ma-33

car, İspanyol, İtalyan, Fransız, Flaman kan bağıyla birbirine bağlanmıştı. Bu müzik kentinin asıl dehası, tüm bu karşıtlıkları uyumlu bir şekilde Avusturya'ya, Viyana'ya

has ve yeni bir şekilde ortaya koymasındı. Yeniliklere açık

ve özümseme yeteneğine sahip özel bir duyarlılıkla bu

kent, birbiriyle en uyuşmaz güçleri kendine çekiyor, rahatlatıyor, gevşetiyor ve yumuşatıyordu; uyumlu ve uzlaştırıcı bir havası olan bu kentte yaşamak hoştu ve bu kentte yaşayan insanlar, farkında olmadan uluslarüstü,

kozmopolit, dünya vatandaşı olarak yetişiyorlardı.

Müzikteki yumuşak geçişleri andıran bu uyum sanatı, kentin dış yapısında da vardı. Yüzyıllar boyunca ağır ağır büyüyen, içten dışa uyumlu bir şekilde gelişen iki

milyon nüfuslu kent, büyük bir kentin tüm çeşitliliğini

ve lüksünü içinde barındırıyordu, ama yine de Londra ya

da New York gibi doğadan kopacak kadar aşırı boyutta

değildi. Kentin dışındaki binalar Tuna Nehri'nin güçlü

akıntısında yansıyor ya da geniş düzlüklerin ötelere

bakıyor, bahçe ve tarlaların arasında eriyip gidiyor ya da

eğimli tepelerle Alplerin yeşil ve ormanlık yamaçlarına

tırmanıyordu; insan doğanın nerede bittiğini, kentin nerede başladığını kestiremiyordu, hiçbir direnç ve aykırılıkla karşılaşmadan biri öbürünün içinde eriyip gidiyordu. İç kısımlarında ise kentin tıpkı bir ağaç gibi halka halka büyüdüğü gözleniyordu. Kentin en içini, en değerli çekirdek bölgesini, eskinin kale surları yerine muhte

şem evleriyle Ring Caddesi sarmalıyordu. Bu caddede

imparatorluğun ve soyluların eski sarayları, öylece donup kalmış tarihi anlatırlardı; Beethoven burada Lichnowskylerde çalmıştı, Haydn Esterhazylere burada konuk olmuştu, Haydn'ın Yaratılış1 adlı eserinin ezgileri ilk 1. Die Schöpfung. (Ç.N.)

34

kez buradaki eski üniversitede duyulmuştu, Hofburg

birçok imparator nesli görmüş, Schönbrunn Napoleon'u

ağırlamıştı, Hristiyan dünyasının müttefik prensleri, Avrupa'nın Türklerin elinden kurtulması için Stefan Katedrali'nde şükran duaları etmiş, üniversitenin duvarları bilimadamlarının sayısız başarılarına tanık olmuştu. Yeni

mimarinin eseri ışıltılı geniş caddeler, pırıltılı dükkanlar

gurur ve ihtişamla bunların arasında yükseliyordu. Fakat

bu kentte eskinin yeniyle çelişmesi, el değmemiş doğada

işlenmiş bir taş kadar önemsizdi. Burada, yabancı olan

her şeyi konukseverlikle karşılayan ve kendini ona açan

bu kentte yaşamak muhteşemdi; buranın Paris'teki gibi

o hafif ve neşeli atmosferinde yaşamın keyfini çıkarmak,

insanlar için her yerde olduğundan daha doğaldı. Viyana' da yaşamın tadı bir başka güzeldi, bilinen bir şeydi bu, fakat zaten kültür, yaşamın inceliğini, zarafetini ve

hoşluğunu onun işlenmemiş cevherinden sanat ve sevgiyle çekip çıkarmak değil de nedir? Güzel şaraplar, taze, buruk biralar, zengin hamur işleri ve tatlılardan oluşan

bir mutfağa sahip bu kentin yemeğe düşkün insanları,

daha ince zevkler konusunda da son derece titizdiler.

Müzik, dans, tiyatro, sohbet, zarif ve kibar davranmak bu

kentte özel bir sanat gibi korunurdu. Gerek tek tek bireylerin, gerek tüm toplumun yaşamında asıl önemli olan, askeri konular, politika ya da ticaret değildi, sıradan

bir Viyanalı sabahleyin gazetesini açtığında ilk olarak

parlamentodaki tartışmalar ya da dünya olaylarıyla ilgili

haberlere değil, başka kentler söz konusu olduğunda

sosyal yaşamda o kadar da büyük bir yeri olmayan tiyatro programlarına bakardı. Çünkü imparatorluk tiyatrosu olan Burg Tiyatrosu bir Viyanalı, bir Avusturyalı için tiyatro oyuncularının salt oyunlarını sergilediği bir sahneden çok daha fazla şey ifade ediyordu; bu tiyatro, evreni yansıtan l-üçük bir dünya, toplumun kendini gördüğü

3 5

renkli bir ayna, üstün bir beğenin tek gerçek cortigiano' suydu 1 . Seyirciler Saray Tiyatrosu' nun aktörlerini örnek alırdı; nasıl giyinilir, odaya nasıl girilir, bir beyefendi nasıl konuşur, hangi sözcükleri kullanmaktan kaçınır, onlardan öğrenirdi; tiyatro sadece eğlenmek amacıyla bir oyunun sergilendiği sahne değil, dilin doğru konuşuldu

ğu, kibar davranışın dilsel ve görsel olarak gösterildiği bir

yerdi ve Saray Tiyatrosu'yla ilgili en ufak bir şey dahi

saygı ile karşılanırdı. Başbakan ya da zengin bir soylu Viyana sokaklarında kimsenin dikkat ve ilgisini çekmeden dolaşırdı, oysa Saray Tiyatrosu'nun aktörlerini, opera sanatçılarını bütün tezgahlar ve faytoncular tanırdı; biz çocuklar yolda onlardan biriyle karşılaşsak (resimlerini,

yazdıklarını herkes biriktirirdi) gururla birbirimize anlatırdık. Neredeyse tapılacak kadar kutsallaştırılmış olan bu kişilere duyulan saygı ve hayranlık onların çevresindeki insanlara da gösterilirdi; Sonnenthal' in berberi, Josef Kainz'ın faytoncusu insanların içten içe imrendiği, yerinde olmak istediği ve saygı duyduğu kişilerdi; şık gi-

, yinen gençler, bu kişilerin tarzilerinden giyinmekle övünürlerdi. Büyük bir tiyatro aktörünün jübilesi de, cenaze töreni de tüm politik olayları gölgeleyen bir olay haline

gelirdi. Yazdığı bir eserin Saray Tiyatrosu'nda oynanması

her Viyanalı yazarın en büyük rüyasıydı; çünkü bu, ömür

boyu tiyatroya serbest giriş, tüm resmi davetlere çağrılma gibi bir dizi onurlandırılmadan oluşan yaşam boyu soyluluk anlamına gelirdi; bir bakıma bu, imparatorluk

ailesine konuk olmak demektir. Bizzat benim de dahil

olduğum böyle bir durumda yaşanan resmiyeti hala hatırlarım. Burg Tiyatrosu'nun müdürü, oyunumun repertuvara alındığını söylemek için -elbette tebrik ettikten l. (İt.) Saray mensubu, saraylı. (Ç.N.)

36

sonra-, beni sabahtan bürosuna davet etmişti; akşam eve

geldiğimde kartvizitini bulmuştum. Müdür yirmi altı ya

şında olan bana bir iadeiziyarete bulunmuştu ve ben

eserimin kabul edilmesiyle Saray Tiyatrosu'nun bir yazarı ve imparatorluk kurumundaki bir müdürün au pair gibi davrandığı bir gentleman¹ olmuştum. Tiyatroda olanlara gelince; burada her şey dolaylı olarak herkesi, hatta tiyatroyla doğrudan doğruya bir ilgileri bulunmayanları

bile ilgilendirirdi. Örneğin gençlik yıllarımda yaşadığım

bir anımı anlatayım: Bir gün aşçımız yaşlı gözlerle odaya

daldı, az önce biri ona, Burg Tiyatrosu'nun en ünlü

oyuncusu Charlotte Wolter'in öldüğünü söylemişti.

Doğru dürüst okuma yazma bile bilmeyen bu yaşlı aşçı

kadının bu kadar aşırı derecede üzülmesinde tuhaf olan

şey, o seçkin Burg Tiyatrosu'na hiç gitmemiş, Wolter'i

sahnede hiç izlememiş, hayatında hiç görmemiş olmasıydı; fakat ünlü bir ulusal oyuncuyu Viyana' da tüm halk öyle bir sahiplenirdi ki kendisine çok uzak olan kişiler

için bile ölümü bir felaket anlamına gelirdi. Sevilen bir

şarkıcının ya da sanatçının kaybı, engellenemez bir şekilde ulusal bir yasa dönüşürdü. Mozart'ın Figaro'nun Dü

ğünü'nün ilk kez seslendirildiği "eski" Burg Tiyatrosu

yıktırılacağı zaman tüm Viyana halkı adeta bir cenaze

törenindeymişçesine derin bir üzüntüyle tiyatronun salonlarında bir araya toplanmıştı; perde kapanır kapanmaz herkes çok sevdikleri sanatçıların oyunlar sergilediği sahneye üşüşmüş ve anı olarak saklamak üzere bir tahta parçası kapmaya çalışmıştı. Bu gösterişsiz parçaların, sayısız Viyanalının evinde, tıpkı kiliselerde kutsal haça ait parçaların saklandığı gibi, değerli mahfazalarda

korunduğu yıllar sonra bile görülen bir şeydi. Bösendorf

1 . (İng.) Üst tabakaya mensup, üst tabakadan biri; centilmen. (Ç.N.)

37

Salonu yerle bir edildiğinde bizler de daha akıllı başında

davranmamıştık.

Aslında yalnızca oda müziği için düşünülmüş olan

bu küçük konser salonu, Liechtenstein prensinin eski binicilik okulundan bozma, sanatsal bir özelliği olmayan sıradan bir yerdi, sadece tahta bir kaplamayla tamamen

gösteriştan uzak bir biçimde müzikal amaçlara uyarlanmıştı. Fakat eski bir kemanın aksisedası vardı onda, müzikseverler için kutsal bir yerdi, çünkü Chopin ve Brahms, Liszt ve Rubinstein burada konserler vermiş, ünlü kuartetlerin birçoğu ilk kez burada çalmıştı. Şimdi ise başka amaçlar için buranın yıkılması gerekiyordu; burada unutulmaz anlar yaşamış bizler için anlaşılabilir bir şeydi bu.

Rose dörtlüsünün her zamankinden daha muhteşem

çaldığı Beethoven'ın son melodileri duyulurken hiç kimse yerinden kalkmamıştı. Büyük bir

gürültüyle alkışlıyorduk, hanımlardan bazıları yürekten hıçkırıyorlardı ve hiç kimse bunun bir veda olduğuna inanmak istemiyordu. Salonu terk etmemiz için ışıklar söndürülmüştü.

Dört yüz beş yüz fanatik seyirci yerinden kıpırdamamıştı bile. Sanki varlığımızla bu eski kutsal mekânı yıkılmaktan kurtaracakmışız gibi yarım saat, bir saat yerimizden kalkmamıştık. Üniversiteli gençler olarak bizler dilekçeler, protestolar ve yazılarla "Beethoven'ın öldüğü ev yıktırılmasın!" diye nasıl da büyük bir mücadele vermiştik! Viyana'daki bu tarihi evlerin her biri, bedenimizden zorla çekip koparılan yüreğimizin bir parçasıydı adeta.

Sanata, özellikle de tiyatro sanatına olan bu düşkünlük, Viyana'daki tüm sınıfların içine işlemişti. Aslına bakarsanız, yüz yıllık geleneğiyle Viyana belirgin sınıflara ayrılmış, fakat aynı zamanda -daha önce de bahsettiğim

gibi- her köşesinde sanatı soluyan bir kentti. Sanat hala

imparatorluğun hiyerarşisi altındaydı. İmparatorluk kalesi sadece mekansal anlamda değil, kültürel anlamda da 3 8

• •

uluslarüstü monarşinin merkeziydi. Kalenin etrafını

Avusturyalı, Polonyalı, Çek ve Macar soylularının sarayları ikinci bir sur gibi sarıyordu. Ondan sonra küçük soylular, yüksek memurlar, sanayiciler ve "eski aileler" in oluşturduğu "üst tabaka" geliyordu, onları da küçük burjuva sınıfı ile proletarya takip ediyordu. Tüm bu sınıflar kendi çevrelerinde, hatta kendi bölgelerinde yaşırdı.

Yüksek soylular kent merkezindeki saraylarında, diplomatlar üçüncü bölgede, sanayiciler ve işadamları Ring Caddesi dolaylarında, küçük burjuvazi ikinci ile dokuzuncu bölge arasındaki iç semtlerde, proletarya ise dış

semtlerde yaşırdı; fakat hepsi tiyatrodan ya da "kaymak

tabaka"nın muhteşem bir şekilde süslenmiş arabalarıyla

katıldığı ve üç yüz bin insanın onları coşkuyla alkışladığı

Prater Caddesi'ndeki şöenlerde karşılaşırdı. Viyana'da

renk ve müziğin söz konusu olduğu her şey, şenlik için

zemin hazırlardı, Frohleichnam 1 askeri geçit törenleri,

saray bandosu, hatta cenaze merasimleri bile kalabalıkların ilgisini çekerdi. Bir Viyanalı için çok sayıda insanın katıldığı muhteşem bir törenle gömülmek onur verici

bir şeydi; gerçek bir Viyanalının ölüm töreni bile, başkalarının göz zevkini okşamalıydı. Tüm kent renkli, sesli ve törensel olan bütün her şeye duyduğu bu duyarlılıkta,

ister oyun, ister hayatın oyun biçimindeki yansıması olsun, sahnede ya da gerçek hayatta teatral olandan aldığı hu zevkte birleşirdi.

Viyanalıların tiyatroya olan bu düşkünlüğü, sevdikleri, hayran oldukları sanatçıların yaşamlarına dair en ufak ayrıntıları bile içselleştirmeleri bazen tuhaflık sınırlarını zorlar ve kolayca alaya alınırdı; kim bilir belki de biz Avusturyalıların kararlı Alman komşularımızın

1 . Katoliklerin ana yortusu. Ekmekle şarabın İsa'nın kanı ve bedenine dönüşmesinin kutlanması. (Ç.N.) 39

aksine politikada kayıtsız oluşumuz, ekonomide geri

kalışımız az keyif verecek şeylerden bile aşırı keyif çıkarmamızdan kaynaklanıyordu. Fakat sanatsal olaylardan böylesine haz almamız, kültürel açıdan eşi benzeri olmayan bir sonuç verdi: Öncelikle her tür sanat olayına duyulan inanılmaz bir saygı, bunun sonucunda da yüzyıllardır süregelen sanatsal icralarla eşi benzeri olmayan bilgi ve bu bilgi sayesinde de tüm kültürel alanlarda yüksek bir düzey. Sanatçıların kendilerini en iyi ve en canlı hissettikleri yerler, takdir edildikleri, hatta aşırı

derecede takdir edildikleri yerler olmuştur hep. Sanat,

her zaman tüm halkın yaşamının bir parçası olduğu yerde zirveye ulaşır. Bütün bir halkın önünde

kendilerini ve diğerlerini dur durak bilmeksizin aşmak zorunda oldukları sürekli bir yarış içinde gören Rönesans ressamlarını kendine çeken Floransa ve Roma' da olduğu gibi, Viyana'daki müzisyenler ve tiyatro oyuncularını da kent

için ne kadar önemli olduklarının farkındaydılar. Viyana

Operası'nda, Viyana Burg Tiyatrosu'nda hiçbir şey gözden kaçmazdı; her yanlış nota derhal fark edilir, her hatalı giriş, her kısaltma cezalandırılırdı ve bu kontrol sadece gala gecelerinde profesyonel eleştirmenlerce değil, aksine duya duya her geçen gün biraz daha titizleşen,

eleştirel bakabilen seyircilerce de yapılırdı. Siyasi olaylarda, yönetimle ilgili işlerde ya da ahlak konusunda bir

çok şey halkın tepkisini çekmezken ve insanlar her türlü

"baştan savmacılığa" kayıtsız kalıp her türlü ihlale hoşgörüyle yaklaşırken, sanatla ilgili meselelerin özü yoktu; burada söz konusu olan kentin onuruydu. Her opera sanatçısı, her tiyatro oyuncusu ve her müzisyen sürekli

kendi mükemmeliğini ortaya koymak zorundaydı, aksi

halde yok olup giderdi. Viyana' da halkın gözdesi olmak

fevkalade bir şeydi, ancak bu konumu korumak hiç de

kolay değildi, başarı düzeyindeki en ufak bir düşüş, en

40

-

•

ufak bir gerileme bile affedilmezdi. Böyle sürekli ve acımasızca kontrol altında olduğunu bilmek, Viyana'daki her sanatçıyı en mükemmeliğini ortaya koymaya zorlar

ve bu çaba, tüm sanatçıların muhteşem bir düzeye ulaşmalarını sağlardı. O dönemin gençleri olan bizler, sanatın sert ve acımasız ölçütünü hayatımızın ilkesi haline getirmişizdir. Operada Gustav Mahler'in en küçük ayrıntıya varıncaya dek demir gibi disiplinli yönetimini, filarmoni orkestrasında canlılık ve titizliğin doğal birle

şimini yaşamış bir kimse, b uğunün tiyatro gösterimi ya

da konserinden tam anlamıyla tatmin olmaz. Fakat bizler bu sayede her sanatsal gösterimde kendimize karşı da katı olmayı öğrendik; dünyanın pek az kentinde yetişen sanatçıların ulaşabildiği bir düzeydi bu ve bizim için bir örnekti. Fakat doğru ritim ve etkileyici icra konusunda en alt tabakadaki vatandaş da bilgi sahibiydi ve

"Heurige"¹ meyhanesinin bir müşterisi, hancıdan iyi bir

şarap istediği gibi, orkestradan da iyi müzik beklerdi;

Prater'de ise halk hangi askeri bandonun, "Deutschmeister"in mi, yoksa " Ungam"ın mı daha canlı olduğunu çok iyi bilirdi; Viyana'da yaşayan herkes deyiş yerindeyse

havadan bile ritim duygusu edinirdi. Bu ritim, biz yazarların özel bir itina ile yazdığı nesirde ifadesini bulurken, diğer insanların toplum içindeki davranışlarında, günlük hayatlarında kendini gösterirdi. "Seçkin" denilen

bu toplumda sanata duyarsız ve üslup zevkinden yoksun bir Viyanalının olabileceği hayal bile edilemezdi.

Toplumun en alt sınıfındaki en yoksul kişi bile, doğadan

ve insanın neşeli yapısından edindiği içgüdüyle estetik

konusunda bir duygu geliştirmişti; kültürü sevmeyen ve

hayatın bu en kutsal zenginliğinin zevkini çıkarma ve

1 . (Alnı.) Güney Almanya ve Avusturya ağzında bu yılki anlamına gelir. Heurige, taze şarap, yılanmamış şarap demektir. (Ç.N.) 41

onu sinama duygusundan yoksun olan kişi, gerçek bir

Viyanalı sayılmazdı.

Yaşadıkları ülkenin ve halkının çevresine uyum Yahudiler için kendilerini sadece dışarıya karşı koruyan bir önlem değil, aynı zamanda yürekten hissettikleri bir ihtiyaçtı da. Bir yurda, huzura, dinlenmeye, güvene, yakınlığa duydukları özlem Yahudileri, içinde yaşadıkları çevrenin kültürüne tutkuyla bağlanmaya itmiştir. Avusturya'daki gibi böylesi mutlu ve verimli bir bağ neredeyse başka hiçbir yerde -15. yüzyılda İspanya'daki durum hariç- oluşmamıştır. İki yüzyıldan daha uzun bir süre imparatorluk başkentinde yaşamakta olan Yahudiler burada, hayatı hafife alan, uyumdan yana olan bu rahat görünüşlerinin altında, kendileri için de önemli olan kültürel ve estetik değerlere saygı duyan bir halkla karşılaştılar.

Hatta Yahudiler Viyana' da bundan da fazlasını buldular;

burada kendilerini bekleyen görevler de vardı. Avusturya, bir önceki yüzyılda sanatı koruyan, geleneksel eski hamileri ve destekleyicileri olan imparatorluk sarayı ile

aristokrasiyi kaybetmişti. 18. yüzyılda Maria Theresia,

kızlarına Gluck'tan müzik dersi aldırması, IL Joseph,

Mozart'ın operalarını bilen biri olarak onunla tartışmalar yapmış, III. Leopold ise bizzat eserler bestelemişti.

Oysa daha sonra gelen imparatorlardan II. Franz ve Ferdinand sanatsal konulara hiç ilgi duymamıştı; bizim imparatorumuz Franz Joseph' e gelince, seksen yıllık ömründe ordu düzenini anlatan kitaplar dışında tek bir kitap okumamış, hatta müziğe karşı tam anlamıyla antipati geliştirmişti. Aynı şekilde yüksek soylu sınıfı da eskiden verdiği desteği çekmişti. Esterhazylerin Haydn'ı konuk

ettikleri, Lobkowitzlerin, Kinskylerin ve Waldsteinların

Beethoven'ın bestelerini ilk kendi saraylarında seslendir-

42

• • •

mesı için yarıştıkları, bir Kontes Thun'un 1 Fidelio'yu

operanın repertuarından çekmemesi için kötü ruhun

önünde diz çöküp yalvardığı parlak dönemler sona ermişti. Artık Wagner, Brahms ve Johann Strauss, Hugo Wolf bile en ufak bir destek görmüyordu. Filarmoni

konserlerini eski düzeyinde tutabilmek, ressamalara, heykeltıraşlara bir varlık sağlamak için burjuvazinin yardım etmesi gerekiyordu ve Yahudi burjuvazisi için Viyana

kültürünün eski şaşıalı dönemindeki ününü sürdürmesi

konusunda destek vermek gurur ve onur vericiydi. Yahudiler bu kenti oldum olası sevmişlerdi ve buradaki yaşama tüm içtenlikleriyle katılmışlardı, ama kendilerini

vatanlarında gibi hissetmeleri ve gerçek Viyanalı gibi

görmeleri, Viyana sanatına duydukları sevgiyle gerçekleşmişti. Kamu yaşamında pek etkin değillerdi; sarayın ısıltısı, kişilerin zenginliklerini gölgede bırakıyordu, devlet yönetimindeki yüksek mevkiler babadan oğula geçiyor, diplomasi aristokratlara, ordudaki rütbeler ve yüksek memurluklar eski ailelere veriliyordu. Fakat Yahudiler de hırsla kapılıp bu imtiyazlı çevrelere girmeyi zaten pek istemezlerdi. Bu gelenekselleşmiş ayrıcalıkları ola

ğan sayıyor ve saygı gösteriyorlardı. Örneğin babamın

yaşamı boyunca Sacher'de yemek yemekten kaçındığını

anımsıyorum, nedeni tutumluluk değildi -çünkü diğer

büyük otellerle kıyaslandığında aradaki fark yok denecek kadar azdı-, tam tersine bu doğal mesafe duygusuydu: Schwarzenberg ya da Lobkowitz prenslerinden birinin masasının yanı başında oturmaktan çekinir, daha doğrusu bunun yakışık almayacağını düşünürdü. Viyana'da bir tek sanat

söz konusu olduğunda herkes eşit 1 . Kontes Thun Hohenstein: Genç Beethoven'ı Viyana sosyetesine ve soylular çevresine sokan, Mozart, Haydn gibi müzisyenlerin hayranı ve destekçisi.

(Ç.N.)

43

haklara sahipti; çünkü sanata sevgi duymak, Viyana' da

herkesin görev ve sorumluluğuydu ve Yahudi burjuvazisi, Viyana kültürüne yaptığı yardım ve teşviklerde bu ortak sorumluluğa büyük ölçüde katkıda bulunmuştur.

Yahudiler gerçek sanatseverlerdi, tiyatro ve konser salonlarını dolduruyor, kitaplar, tablolar satın alıyor, sergileri geziyor, geleneklerin baskısından uzak bir anlayış ve heyecanla her yerde yenilikleri teşvik ediyor ve öncülü

günü yapıyorlardı. 19. yüzyılın hemen hemen tüm sanat

koleksiyonlarını onlar yapmışlardır, neredeyse tüm sanatsal çabaları onlar sayesinde gerçekleşmiştir; Yahudi burjuvazisinin kesintisiz ve teşvik edici ilgisi olmasaydı,

sarayın ve aristokrasinin kayıtsızlığı ve paralarını sanatı

teşvik etmek için harcamak yerine, yarış atları ahırlarına

ya da av partilerine yatan Hristiyan milyonerler yüzünden Viyana, tıpkı Avusturya'nın politik açıdan Alman İmparatorluğu'nun gerisinde kalması gibi, sanatsal açıdan da Berlin'nin gerisinde olacaktı. Viyana'da yeni

bir şeyler yapmak isteyen, Viyana'da teşvik ve ilgi arayan

yabancı bir konuk Yahudi burjuvazisine yönelirdi; Yahudi düşmanlığı döneminde sadece bir kez "ulusal" bir tiyatro kurulmak istenmiş, ancak ne yazar ne oyuncu ne de seyirci bulunmuştu; birkaç ay sonra "ulusal tiyatro"

kurma çabası acınacak bir şekilde fiyaskoyla son bulmuş

ve bu olayla birlikte şu sonuç ortaya çıkmıştı: Dünyanın,

19. yüzyılın Viyana kültürü olarak algıladığı şeyin onda

dokuzu Viyanalı Yahudilerin teşvik ettiği, beslediği, hatta onların yarattığı bir kültürdür.

Çünkü özellikle son yıllarda -tıpkı İspanya' da trajik

çöküşten önce olduğu gibi- Viyana Yahudileri sanatta

etkin olmaya başlamışlardı, ancak bu etkinlik ve verimlilik kesinlikle Yahudi tarzında değildi, aksine Yahudilerin buraya tam uyumu sayesinde, tam bir Avusturyalı, Viyanalı niteliğini taşıyordu. Goldmark, Gustav Mahler ve 44

Schönberg özgün müzikte uluslararası alanda birer isim

olmuşlardı. Oscar Strauss, Leo Fall ve Kalman vals ve

operet geleneğini yeniden canlandırmış, Hofmannsthal,

Arthur Schnitzler, Beer-Hofmann, Peter Altenberg gibi

yazarlar Viyana edebiyatını Grillparzer ve Stifter döneminde bile görmediği bir Avrupa düzeyine yükseltmişler, Sonnenthal ve Max Reinhard tiyatro kenti olan Viyana'nın ününü tüm dünyada perçinlemişlerdir. Freud ve bilim dünyasının diğer temsilcileri dünyanın dikkatini eskiden beri ünlü Viyana Üniversitesi'ne çekmiştir -

bilimadamı, virtüöz, ressam, yönetmen, mimar ve gazeteci olarak Yahudiler her yerde Viyana'nın kültür ve dü

şün dünyasının tartışmasız yüksek ve en yüksek noktalarında yer almışlardır. Bu kente olan tutkulu sevgileri nedeniyle buradaki yaşama fevkalade uyum göstermişler

ve Avusturya'nın ününe katkıda bulunabildikleri için

mutlu olmuşlardır; Avusturyalı olmalarının dünya önünde kendilerine bir görev yüklediğini hissediyorlardı ve

-dürüstlük adına tekrarlamak gerekir ki- bugün Avrupa

ve Amerika'nın müzik, edebiyat, tiyatro ve güzel sanatlar alanında yeniden canlanmış Avusturya kültürü diye hayran oldukları kültürün tümü değilse bile, büyük bir

bölümü Viyanalı Yahudilerin eseridir. Viyana Yahudileri

için önemli olan tek şey, fikir ve sanat kültürünün varlığı

ve yaşamasıydı, destekledikleri ve teşvik ettikleri bu kültürün kendilerine mal edilmesi değildi. Yüzyıllardır yolunu bulamayan entelektüel bir enerji burada artık neredeyse yorulmuş bir gelenekle birleşmiş, onu beslemiş, tekrar hayat vermiş, yükseltmiş, yepyeni bir güç ve tükenmek bilmez bir canlılıkla tazelemişti; birbirinden tamamen farklı unsurların bir araya gelerek ulusallığın

üstünde bir düşünce yapısını oluşturduğu ruh ve kültüre

sahip Viyana'yı zorla ulusallaştırma ve yerlileştirme çabalarının bu kente karşı işlenen büyük bir suç olduğu 4 5

ancak onyıllar sonra anlaşılacaktır. Çünkü Viyana'nın

dehası, orijinallliği -özellikle müzik konusunda- tüm etnik ve dilsel karşıtlıkları kendi içinde kaynaştırmak ve kültürü bütün Batı kültürlerinin bir sentezi haline getirmektir; burada yaşayan ve etkin olan herkes kendini, her türlü tutuculuktan ve önyargıdan özgür hissedirdi. Avrupalı olmak başka hiçbir yerde buradaki kadar kolay değildi. Birlik düşüncesini yüreğimin başköşesine oturtmayı çok erken yaşlarda öğrenmiş olmamı, Roma'nın evrensel ruhunu daha Marcus Aurelius1 döneminde savunmuş olan bu kente borçlu olduğumu biliyorum.

Eskinin Viyanasında yaşamak güzel, kolay ve tasasızdı ve kuzeydeki Almanlar, "disiplinli" olmak ve katı bir düzen uygulamak yerine, yaşamın keyfini çıkaran,

güzel yemekler yiyen, eğlencelerden, tiyatrolardan zevk

alan ve çok daha güzel müzik yapan Tuna kıyısındaki biz

komşularına aşağılayarak tepeden bakarlardı. Viyana' daki

insanlar tüm halklara yaşamı zehir eden, varlıklarına zarar veren Alman "disiplini" ve herkesin önüne geçme hırsı yerine, rahat ve huzurlu bir ortamda bir araya gelip keyifli sohbetler yapmayı tercih ediyor, rahat, hatta gev

şek bir uzlaştırmacılıkla en ufak bir haset duymaksızın herkesin hakkını vermeyi seviyordu. Viyana'nın ünlü ilkesi

"yaşamak ve yaşatmak"tı; benim için bugün de hala bütün koşulsuz buyruklardan daha insancıl olan bu ilke, 1 . Marcus Aurelius (MS 1 2 1 - 1 BO): Tahta kırk yaşında çıkmış, Stoa felsefesiyle

kendisini eğitmiş, çok sayıda kitap yazmış Romalı imparator. İyilik ve barışsever kişiliğine rağmen düşmanlarına karşı savaşlar yapmak zorunda kalmıştır.

1 BO yılında yakalandığı vebayı bir ölüm hükmü olarak algılayıp Stoacı yakla

şımıyla ölümü doğal bir olgu olarak kabul etmiştir. Marcus Aurelius diğer

savaşçı Romalı imparatorların aksine tarihe, Stoa felsefesi doğrultusunda yazdığı, özeleştiriyeye de yer verdiği eserin yazarı ve bir filozof olarak geçmiştir.

(Ç.N.)

46

•

tüm çevrelerde geçerliydi. Arada bir çıkan ufak tefek anlaşmazlıklara rağmen zenginler ve yoksullar, Çekler ve Almanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar barış içinde yaşıyorlardı, politik ve sosyal

hareketlerde bile. I. Dünya Sava

şı'ndan sonra dönemin ruhuna zehirli bir tortu olarak

işleyecek olan o korkunç kinden uzak duruluyordu. Eski

Avusturya' da insanlar birbirleriyle şövalyelere yakışır bir

şekilde mücadele ederlerdi; gazetelerde, parlamentoda

tartışır ama uzun ve ağdalı konuşmalar sonrasında aynı milletvekilleri dostça bir araya gelir, bira ya da kahve içer ve birbirleriyle senlibenli sohbet etmeye başlarlardı;

Yahudi düşmanı partinin lideri Lueger¹ Viyana belediye

başkanlığına geldiğinde bile, özel ilişkilerde en ufak bir

değişiklik olmadı ve ben Yahudi olduğum için okulda,

üniversitede ya da edebiyatta en ufak bir engel ya da

aşağılanma ile karşılaşmadım. Henüz gazeteler ülkelerin, halkların ve aynı toplum içindeki insanların birbirine duyduğu nefrete yer vermiyor ve bu nefret insanları ve ulusları birbirinden koparmıyordu; o sürü ve yığın

duygusu henüz toplum yaşamında bugünkü kadar iğrenç ve güçlü bir şekilde yaygın değildi. Özel yaşamda dilediğini yapmak ya da yapmamak -bugün tahmin edilemeyeceği kadar- doğal ve serbestti; sabırlı olmak bugün olduğu gibi yumuşaklık ve zayıflık olarak küçümsenmiyor, tam aksine etik bir güç olarak övülüyordu.

Çünkü benim doğduğum ve yetiştiğim yüzyıl hırslar yüzyılı değildi. Düzenli, sınıflandırmaları net, geçişle-1 . Kari Lueger (1 844- 1 9 1 0): Hristiyan Sosyalist Parti'nin kurucusu Avusturyalı siyaset adamı. Yolsuzlukları ortaya çıkarma çabalarıyla halkın sevgisini kazandı. Daha sonra Yahudileri ve liberalleri hedef alan konuşmalarıyla korku ve duygularına sözcülük ettiği zanaatçılar ve alt orta sınıf arasında yandaşlar

buldu. Çokuluslu Habsburg İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan bütün

milletlerin eşitliğine inanan Lueger, Avusturya-Macaristan İkili Monarşisi'ne

karşı çıkarak federal bir devlet yapısını savundu. (Ç.N.)

47

ri rahat, telaşsız bir dünyaydı. Yeni teknoloji makinelerde, arabalarda, telefon, radyo ve uçaklarda kalmış, insanlar kendilerini henüz bu tempoya kaptırmamıştı; zaman ve uzam ölçütleri bugünkünden farklıydı. İnsanlar daha

rahat yaşıyordu ve bugün çocukluğumdaki yetişkinleri

gözümün önüne getirdiğimde, çoğunun genç yaşta şişmanladığını hatırlıyorum. Babam, dayım, öğretmenim, dükkandaki satıcılar, müzisyenler, hepsi daha kırk yaşındayken şişman, "saygın" kişilerdi. Ağır ağır yürürler, ölçülü konuşurlar ve konuşurken bakımlı ve çoktan ağarmış

sakallarını okşarlardı. Ama ağarmış saçlar saygınlığın yalnızca yeni bir işaretiydi ve "oturaklı, olgun" bir erkek, gençlerin davranışlarını ve kibirli tavırlarını uygun bulmaz ve bilinçli olarak bundan kaçınırdı. Çok küçük bir çocukken o zamanlar henüz kırk yaşında bile olmanın

babamı merdivenleri hızlı hızlı inip çıkarken gördüğümü ya da herhangi bir şeyi acele acele yaptığını hatırlamıyorum. O dönemlerde acelecilik sadece kaba değil, aynı zamanda lüzumsuz bir davranıştı da. Çünkü sayısız

güvenlik ve korumalarla sabit bir düzeni olan bu burjuva

dünyasında hiçbir zaman ani bir şey olmazdı. Kendi

dünyalarının dışında bir yerlerde meydana gelen felaketler, "güvenli" yaşamlarının kalın duvarlarından içeriye sızamazdı. Boer Savaşı, Japon-Rus Savaşı, hatta Balkan

Savaşı bizimkilerin dünyasına bir santim bile yaklaşmamıştı. Gazetedeki savaş haberlerini tıpkı

spor haberlerini okudukları gibi okuyup geçerlerdi. Gerçekten de Avusturya' nın dışında olup biten hiçbir şey onları ilgilendirmez ve yaşamlarını etkilemezdi. Onların Avusturyasında, yaprağın kımıldamadığı o sessiz dönemde devlette köklü

değişiklik, değerlerde düşüşler olmazdı; borsada tahviller yüzde dört ya da beş değer kaybetse büyük "patırtı"

kopar ve endişeyle bu "felaket" hakkında konuşulurdu.

Gerçekten inanıldığı için değil de, daha çok alışkanlıktan

48

"yüksek" vergilerden yakınılırdı, oysa bunlar savaş sonrasındaki vergilerle kıyaslandığında adeta devlete verilen ufak bir bahıştı. Sanki güvenlik sonsuz güçlere karşı görünmez bir senetle garanti altına alınabilirmiş gibi torunların ve onların torunlarının her türlü servet kaybını önlemek için vasiyetnameler en ince ayrıntısına kadar

düşünüldü ve titizlikle hazırlanır, kendileri de rahat yaşamlarına devam ederlerdi; ufak tefek sorunları da korkulmaya gerek olmayan iyi ve itaatkar ev hayvanlarını sever gibi okşarlardı. Bu nedenle ne zaman tesadüfen o günlere ait eski gazetelerden biri elime geçse ve küçük bir belediye meclisi seçimi hakkında çok heyecanlı bir makale okusam ya da Burg Tiyatrosu'ndaki oyunların o kü

çük sorunları ya da gençlik dönemlerimizde aslında

hiç de önemli olmayan konularda yaptığımız tartışmalarda duyduğumuz o aşırı heyecanımızı anımsasam, elimde olmadan gülümserim. Nasıl da ufacık endişelerdi

onlar, nasıl sessiz ve sakindi o dönem! Anne ve babamın

ve onların anne ve babalarının dönemi daha da iyiymiş,

sessiz ve sakin olan o dönemde dümdüz ve çalkantısız

bir yaşam sürmüşler. Ama yine de onlara imreniyor muyum, bilmiyorum, çünkü onlar bambaşka bir dünyadaymış gibi tüm o gerçek acılardan, kötülüklerden ve kaderin güçlerinden ve de yaşamdan uzak bir ömür sürdüler; insanın yüreğini parçalayan, ama parçalarken büyüten

tüm o krizlere ve sorunlara yabancı yaşadılar! Güvenlikle öyle sarmaş dolaş, servet ve rahatlıkla öyle iç içe yaşamışlardı ki, hayatın aşırılıkları ve gerginlikleri de olabileceğini, sürekli sürprizler hazırladığını, iniş çıkışlarla dolu olduğunu pek göremediler, içlerine işlemiş liberalizm ve

iyimserlikleri nedeniyle doğan her yeni günün, hayatlarını altüst edebileceğini akıllarına bile getirmediler. Başlarına gelen en karanlık dönemlerde bile, insanoğlunun ne kadar tehlikeli olabileceğini hayal bile etmediler, ama

49

aynı şekilde insanoğlunun tehlikelerin üstesinden gelebilmek, sınavları aşabilmek için, içinde taşıdığı gücü de fark etmediler. Oysa yaşamın tüm hızlı akıntılarının

önüne kattığı bizler, bağlı olduğu tüm köklerinden koparılan bizler, bir sona sürüklendiğinde hep yeniden başlayan bizler, meçhul, mistik güçlerin hem kurbanı hem de gönüllü hizmetkarları olan bizler, rahatlığı artık bii hayal, güvenliği ise çocuksu bir düş olarak gören bizler kutuplar arasındaki gerginliği ve sonsuz yeninin ürpertisini bedenimizin her köşesinde hissettik. O yıllarda hayatımızın her bir anı, dünyanın yazgısına bağlıydı. Önceki nesil o rahat ve güvenli yaşamlarının dışına çıkamamışken, bizler kah acı çekerek, kah neşe içinde küçücük varlığımızın ötesinde zamanı ve tarihi yaşadık. Bu nedenle her birimizin, kuşağımızın en önemsizinin bile gerçekler

hakkında bilgisi, atalarımızın en bilgesinin bilgisinden

bin kat daha fazladır. Fakat bildiğimiz hiçbir şey bize gümüş bir tepside sunulmadı, öğrendiğimiz her şeyin bedelini çok ağır ödedik.

50

.

On dokuzuncu yüzyılda okul

ilköğretim okulundan sonra doğal olarak liseye gönderildim. Varlıklı aileler o günkü toplum içinde iyi bir yer edinmek için oğullarının "kültürlü" olmasına önem

verirlerdi; bu aileler, oğullarının Fransızca ve İngilizce

öğrenmeleri, müziğe aşina olmaları için önce bir mürebbiye, sonrasında da terbiye ve görgü kurallarını öğrenmeleri için özel bir öğretmen tutarlardı. Fakat o tarihlerde

"aydın" liberalizmini değerli kılan tek şey, üniversite öğrenimine götüren "akademik" eğitimdi, bu nedenle "iyi"

aileler için en azından oğullarından birinin herhangi bir

doktor unvanına sahip olması çok önemliydi. Üniversiteye kadar olan bu aşama çok uzun ve çok zordu. Beş yıl ilkokulda, sekiz yıl lisede tahta sıralarda her gün beş altı

saat dirsek çürütmek, kalan boş zamanlarda ödevleri

yapmak ve okulun yanı sıra "genel kültür" için klasik Yunanca ve Latince'den başka Fransızca, İngilizce ve İtalyanca gibi yaşayan dilleri -yani beş dil-, geometri, fizik ve diğer dersleri öğrenmek gerekiyordu. Aşırının da ötesinde olan bu çalışmalar bedensel gelişim, spor ve gezmeye ve özellikle neşe ve keyfe zaman bırakmıyordu.

"Mutlu ve neşeli çocukluk dönemi" ile ilgili şarkılardan

birini yedi yaşındayken ezberleyip koroda söylemek zorunda olduğumuzu hayal meyal hatırlıyorum. Bu basit 5 1

ve tekdüze şarkının melodisi hala kulaklarımda, fakat

ezberlemekte o zaman da güçlük çektiğim sözlerini,

inanmadığım için içselleştirmemiştım. Doğruyu söylemem gerekirse tüm okul hayatım, her yıl gittikçe artan bir sabırsızlıkla kurtulmayı düşündüğüm sıkıcı ve boğucu bir monotonluktan başka bir şey değildi. Hayatımızın en güzel yıllarını bize zehir eden o monoton, soğuk ve

ruhsuz okul döneminde bir kez olsun "neşeli" ve "mutlu"

olduğumu hatırlamıyorum, hatta doğruyu söylemem gerekirse bu yüzyılda yaşayan insanların nasıl da mutlu, özgür ve başına buyruk bir çocukluk dönemi geçirdiğini

ve geliştiğini gördükçe hafif bir kıskançlık duygusuna

engel olamıyorum. Sürekli yeterli olmama duygusuyla

tedirgin, korka korka okula koşan, nefret ettiğimiz okul

binasına ayak basar basmaz o görülmez boyunduruğa alnını çarpmamak için başını eğen bizlerin aksine, öğretmenleriyle gayet rahat, hatta neredeyse dostça sohbet eden, dinamik, meraklı ruhlarından taşan her türlü arzu

ve isteklerini gerek okulda gerekse evde korkusuzca ortaya koyan bugünün çocuklarını, bu genç, bağımsız ve doğal öğrencileri gördükçe bir tuhaf oluyorum. Okul bizim için bir mecburiyet, bomboş ve can sıkıcı bir şeydi,

"öğrenmeye değmez şeyler biliminin" bizim gerçek ve

özel ilgi alanlarımızla hiçbir şekilde uyuşmadığını hissettiğimiz, belli bir müfredata uygun hale getirilmiş, sınırları kesin belirlenmiş konuların -ne eksik ne de fazla- verildiği bir yerdi. Hayata bir katkısı olması için değil, öğrenmiş olmak için öğreniyorduk. Eski bir öğrenme yönteminin bize dayattığı donuk ve bomboş bir öğrenmeydi bu. Okul dönemine ait neşeli ve mutlu tek bir anım vardır, kapısını bir daha açmamak üzere çıkıp gittiğim an.

Bu, Avusturya okullarının kötü olduğu anlamına gelmesin. Tam tersine, yüz yıllık deneyim sonucu ortaya çıkan "müfredat" dedikleri şey, teşvik edici bir şekilde uy-5 2

gulansaydı, çok verimli, çok evrensel bir eğitimin temeli

oluşturulabilirdi. Ama onların o çok titiz ve dikkatli planlama ve kupkuru şemacılığı yüzünden okul saatlerimiz inanılmaz derecede cansız ve ruhsuz geçiyordu ve bireye

hiç uymayan, ancak "müfredat"ın beklentilerini ne derece karşılayabildiğimizi bir makine gibi "iyi, yeterli, yetersiz" notları vererek gösteren mekanik bir öğrenme düzeneği idi. Bizlerin ister istemez öfkelenildiği şey de, özellikle insan sevgisinden uzak, kişisiz ve kışlaya benzeyen bu

tutumdu. Bizler verilenleri öğrenmek, sonra da 11e öğrendiğimizi sınavda göstermek zorundaydık; sekiz yıllık eğitimimiz boyunca tek bir öğretmenimiz bile, ne öğrenmek istediğimizi bize sormadı. Her genç insanın içten içe özlemini çektiği gelişimi destekleyici bir teşvik görmedik.

Bu kurulum ve iticilik daha okul binasının dışında

başlardı, elli yıl önce alelacele, ucuz ve düşünülmeden

yapılmış, işlevsel bir binaydı bu. Resim ya da insanın gözünü okşayacak herhangi bir süsün olmadığı soğuk ve kötü sıvalı duvarları, basık tavanlı sınıfları ve tuvalet kokusu adeta tüm binaya sinmiş bu öğrenim kışlası, sayısız insanın kullandığı ve sayısız insanın umursamadan ya da

istemeye istemeye kullanmaya devam edeceği eski otel

mobilyaları gibiydi. Bütün Avusturya resmi binalarında

da hissedilen o küflü ve çürük kokuyu, aşırı ısıtılmaktan,

aşırı dolu olmaktan kaynaklanan, hiçbir zaman tam havalandırılmayan ve önce giysilere, sonra da insanın içine sinen ve bizim "devlet dairesi" kokusu dediğimiz o kokuyu unutamam. İnsanın sırtını kamburlaştıran o alçak ah

şap sıralarda kürek mahkumları gibi çiftler çiftler, kemiklerimiz ağıncaya kadar otururduk; kışları kitaplarımızın üzerine gaz lambalarının titrek mavi ışığı vururdu, yazları ise gözlerimizin pencereden bir parça görülen masmavi gökyüzüne kaymaması için pencereler itina ile kapanırdı. O tarihlerde genç ve biçimlenmemiş bedenlerin 53

hava ve harekete ihtiyacı olduğu henüz bilinmiyordu.

Dört beş saat hareketsiz oturduktan sonra o daracık ve

soğuk koridorlarda on dakikalık teneffüs yeterli sayılıyordu. Haftada iki kez, pencereleri sıkı sıkı kapatılmış, atılan her adımda yerdeki tahta döşemeden toz bulutunun havalandığı jimnastik salonuna gider, hiçbir anlamı olmayan hareketler yapardık; böylece sağlık için yeterli

şey yapmış olur ve devlet de bize karşı olan mens sana in

corpore sano1 görevini yerine getirmiş olurdu. Yıllar sonra bile bu soğuk ve boğucu okul binasının önünden ge

çerken gençliğimizin bu zindanına artık adım atmak zorunda olmadığımı düşünür ve rahatlardım; kurumun ellinci kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlenen törende, bir dönemin parlak öğrencisi olarak bakan ve belediye

başkanının önünde bir konuşma yapmam istendiğinde

nazıkçe daveti reddettim. Bu okula şükran borcum yoktu ve buna benzer şeyler söylemem beklenen bir konuşmada ağzımdan çıkacak her söz yalan olacaktı.

Bu kurumun boğuculuğundan öğretmenlerimi de

sorumlu tutamam. Onlar ne iyi ne de kötü insanlardı, ne

despot ne de yardım eden arkadaşları, aksine devletin

öngördüğü müfredata, şemaya köle gibi bağlı, "görevlerini" yapmakla yükümlü birer zavallıydılar; öğrenleri hem onları hem de bizleri özgürlüğüne kavuşturan paydos

zili çaldığında tıpkı bizler gibi bunu gayet net görebiliyorduk- sevinirlerdi. Bizi sevmezlerdi, nefret de etmezlerdi, bunun için bir nedenleri de yoktu çünkü bizim hakkımızda hiçbir şey bilmezlerdi; ancak birkaç yıl sonra, o da sadece pek azımızın ismini öğrenirlerdi; o günlerin öğrenim yönetmeliklerinde önemli olan tek şey, "öğrencinin" son ödevinde kaç yanlış yaptığı idi. Onlar yu-1 . (Lat.) Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur. (Ç.N.)

karıda kürsüde, bizler aşağıdaydık, onlar sorar, biz yanıt

verirdik, bunun dışında aramızda tek bir bağ oluşmazdı.

Çünkü öğretmenle öğrenci arasında, kürsüyle sıra arasında, gözle görülen yukarı ve gözle görülen aşağı arasında her türlü iletişimi engelleyen, gözle görülmeyen bir "otorite" engeli vardı. Öğretmenin öğrenciyi bir birey

olarak görmesi, öğrenciyi niteliklerine göre davranması,

hatta öğrenciyi ilgili gözlemlerini yazılı olarak kayda

geçmesi gibi bugün gayet doğal olan şeyler o günlerde

yetkisini, yeteneğini zorlamak anlamına gelirdi, diğer

yandan öğretmen öğrencisiyle özel bir konuşma yapmazdı, çünkü bu, biz "öğrencileri" öğretmenle, "üst"üyle aynı düzeye getireceği için öğretmenin otoritesinin azalması anlamına gelirdi. Zaten benim de öğretmenlerimin isimlerini ve yüzlerini unutmuş olmam, öğretmenlerle

biz öğrencilerin arasında hi,çbir düşünsel ve manevi bağ

olmadığının bir göstergesi değil midir? Kürsüyü ve içinde notlarımızın yazılı olduğu ve göz ucuyla görmeye çalıştığımız sınıf defterimizi hala bir fotoğraf keskinliğiyle anımsarım. Öğretmenlerimizin bizle ilgili değerlendirmelerini yazdığı küçük, kırmızı kaplı defter, notları yazdıkları küçük siyah kalem, öğretmenin kırmızı kalemle düzeltmeler yaptığı kendi defterlerim bugün hala gözlerimin önüne gelir, ama öğretmenlerimizden birinin bile yüzünü hatırlamam - kim bilir belki de göz göze gelmekten çekinip başımızı öne eğdiğimizden ya da kayıtsız gözlerle baktığımızdan.

Okula karşı böylesi olumsuz duygular besleyen sadece ben değilim; en güzel ilgi ve hedeflerimizin bu monotonluk çarkında engellenmesi ve bastırılması karşısında tiksinti duymayan tek bir okul arkadaşım dahi yoktu, fakat çok sonra bizim gençliğimizin eğitiminde uygulanan bu sevgisiz ve ruhsuz yöntemin resmi makamların kayıtsızlığından değil, aksine büyük bir titizlikle gizli tu-55

,

tulan bir niyetten kaynaklandığının farkına vardım. Tüm

düşüncesi güvenlik fetişine odaklanmış karşımızdaki ya

da tepemizdeki dünya, gençliği sevmiyordu, daha doğrusu gençliğe kuşkuyla bakıyordu. Sistematik "ilerleyişi"ne,

"düzeni"ne kibirle bağlı burjuva toplumu, yaşamın her

biçiminde ölçülü ve ağır davranışın insanın tek ve etkili

erdemini olduğunu düşünüyor, ilerleme konusundaki canlılığımızı tasvip etmiyordu. Avusturya yaşlı bir imparatorla yönetilen, yaşlı bakanların olduğu bir devlettir, herhangi bir hırsı olmayan, tüm Avrupa'daki radikal değı

şimleri reddederek zarar görmeden ayakta kalmayı uman

bir devlettir. İçgüdüsel olarak her zaman hızlı ve köklü

değişimden yana olan genç insanlar konusunda bu nedenle dikkatli olmak, onları uzun bir süre olayların dışında tutmak ya da bastırmak gerekirdi. Bu nedenle okul yıllarımızı hoş geçirmemizi sağlayacak bir şeyler yapmaları için hiçbir gerekçeleri yoktu; her türlü yükselmeyi sabırla, bekleyerek kazanmak zorundaydık. O tarihlerde

her yaş grubundaki insan, sürekli bu şekilde engellendiğı

ve bastırıldığı için bugünkü yaşlılarından çok daha farklı

değerlere sahipti. Örneğin on sekiz yaşındaki bir liseli

çocuk muamelesi görür, sigara içerken yakalandığında

cezalandırılır, ders sırasında tuvalete gitme ihtiyacı oldu

ğunda saygıyla parmağını kaldırıp izin almak zorunda

olurdu; fakat otuz yaşındaki bir adama da henüz yetişkin

değilmiş gibi davranılır ve hatta kırk yaşındaki insanlar

bile sorumluluk gerektiren bir iş için yeterince olgun sayılmazlardı. Bir gün şaşırtıcı istisnai bir durum ortaya çıkıp otuz sekiz yaşındaki Gustav Mahler Saray Operası'nın müdürü olduğunda, "bu kadar genç bir insanın"

böylesi seçkin bir sanat enstitüsünün başına getirilmesi

tüm Viyana' da dedikodu ve şaşkınlık yaratmış, Mozart'ın

otuz altı, Schubert'in otuz bir yaşındayken tüm eserlerini ortaya koyduğu tamamen unutulmuştu. Genç bir in-56

sanın "tümüyle güvenilir olmadığı" kuşkusu o tarihlerde

tüm çevrelerde yaygındı. Örneğin babam, genç bir insanla iş konuşmak için görüşmeyi bile kabul etmezdi. Genç görünme talihsizliğine uğramış bir insan her yerde yaşından dolayı kendisine yönelen kuşkuları yenmek zorundaydı. Başka bir deyişle bugün hiç anlaşılmaz olan şey, o tarihlerde bir kuraldı, gençlik kariyerde engel, yaşlılık

tercih sebebi olurdu. Bugün artık tamamen değişmiş

olan dünyamızda kırk yaşındaki otuz yaşında, altmış ya

şındaki kırk yaşında görünmek için elinden geleni yaparken ve gençlik, enerji, işgücü ve özgüven beklenir ve tercih edilirken, güvenin baş tacı edildiği o günlerde ilerlemek isteyen herkes daha yaşlı görünmek için her türlü hileye başvururdu. Gazeteler sakalın büyümesini hızlandıracak önerilerde bulunur, tıp sınavını vermiş yirmi dört ya da yirmi beş yaşındaki genç doktorlar gür sakal bırakır

ve hiç ihtiyaçları olmadığı halde sırf hastalarına "tecrübeli" görünmek için altın çerçeveli gözlük takarlardı. İnsanlar oturaklı görünebilmek için uzun siyah bir redingot giyer, ağır ağır yürür ve hatta biraz kilo almaya gayret ederlerdi; hırslı olanlar, gençlere karşı kuşkucu olan bu

çağın güvensizliğini en azından dış görünüşüyle yıkmaya

çalışırlardı; örneğin daha altıncı ve yedinci sınıftayken

liseli olduğumuz belli olmasın diye okul çantası yerine

evrak çantası taşırdık. Bugün canlılık, özgüven, atılganlık,

merak ve gençliğin yaşam sevinci gibi imrenilen, servet

olarak görülen her şey, sadece "güvenilirliğe" önem veren

o dönemde kuşkuyla karşılanırdı.

Devletin otoritesini ayakta tutabilmek için okulu

alet etmesinin tek nedeni işte bu tuhaf yaklaşımdı. Bizler, öncelikle var olana, eleştirilecek bir yanı olmayan mükemmel bir şey olarak saygı göstermeyi, öğretmenlerimizin görüşlerini hatasız, babalarımızın sözünü karşı çıkılmaz, devletin kurumlarını mutlak ve sonsuza dek

5 7

değişmez olarak görmeyi öğrenecek şekilde yetiştirilmeliydik. Aile içinde de uygulanan bu eğitim yöntemindeki ikinci prensip, gençlerin her şeyi kolay elde etmemesi

yönündeydi. Onlara birtakım haklar vermeden önce,

bazı görevleri olduğunu, bunların içinde en önemlisinin

özellikle koşulsuz itaat etme olduğunu öğrenmeleri gerekirdi. Daha çocuk yaştayken henüz hayatta hiçbir tecrübe yaşamadığımızı, hiçbir şey başarmadığımızı, sadece bize verilen her şey için minnet duymamız, hiçbir şey

sormamamız ve talep etmememiz gerektiğini öğrenmeliydik. Benim zamanımda çok küçük yaşlarda şöyle bir sıkıcı korkutma yöntemi uygulanırdı: Hizmetçiler ve aptal anneler üç ya da dört yaşındaki çocuklarını yaramazlık yapmaktan vazgeçmezlerse "polis amca'yı" çağıracaklarını söyleyerek korkuturlardı. Bizler lisedeyken, herhangi önemsiz bir dersten zayıf aldığımızda okuldan alınıp bir yere çırak verilmekle korkutulurduk -burjuva

ailelerinde en büyük tehdit şuydu: emekçi sınıfına iniş-.

Gençler, içlerindeki o eğitim arzusuyla güncel ciddi sorunlar hakkında büyüklerden bir açıklama istediklerinde ise "Sen bunu anlayamazsın" diyerek aşağılanırlardı.

Evde, okulda, devlette, her yerde bu yöntem uygulanırdı. Büyükler gençlere henüz "olgunlaşmadıklarını", hiçbir şey anlamadıklarını, söylenen her şeyi inanarak sadece dinlemelerini, söze karışmamalarını, hele hele asla karşı çıkmamalarını sürekli söylemekten yorulmazlardı.

İşte bu nedenle okulda, yukarıda kürsüsünde oturan zavallı öğretmenler yanına yaklaşılmaz birer puttan başka bir şey olamazlar ve biz öğrencilerin tüm çabaları ve

duyguları "müfredatla" sınırlı kalırdı. Okulda kendimizi

iyi hissetmişiz, kötü hissetmişiz, bunu kimse umursamazdı. Okulun o dönemdeki gerçek hedefi bizi ilerletmek değil, geri planda bırakmak, benliğimizi geliştirmek değil, dönemin düzenli sistemine mümkün olduğunca

5 8

karşı koymadan uymamızı sağlamak, enerjimizi yükseltmek değil, onu disipline sokmak ve sınırlamaktır.

Böylesi psikolojik, daha doğrusu psikoloji karşıtı bir

baskının gençlik üzerinde iki türlü etkisi olabilirdi: Ya gücünü alır ya da kamçılırdı. Bu absürd eğitim yönteminin ne kadar çok "aşağılık kompleksine" yol açtığını psikologların dosyalarında görmek mümkündür. Bu kompleksin bizim eski Avusturya okullarında okumuş adamlar tarafından ortaya çıkarılmış olması belki de bir rastlantıdır

ğildir. Çok erken yaşlarda ve bugünkü gençliğin tanımadığı ölçüde özgürlük tutkusu geliştirmemi ve ayrıca ömrüm boyunca otoriter olan her şeyden, "tepeden aşağılarcasına" konuşulmasından nefret etmemi bu baskıya borçluyum. Yıllar yılı dikte ettirilen ve dogmatik olan her şeye duyduğum bu nefret, içgüdüsel olarak bende vardı ve

bunun nereden kaynaklandığını unutmuştum bile. Örne

ğin bir gün vereceğim konferans için tahsis edilen bir

üniversite amfisinde yüksekteki bir kürsüden konuşaca

ğımı ve dinleyicilerin tıpkı bizim öğrencilik yıllarımızda

olduğu gibi aşağıdaki tahta sıralarda uslu uslu oturup

ağızlarını açmadan ve karşılık vermeden dinleyeceklerini

fark ettiğimde, birdenbire rahatsız oldum. Tüm okul yıllarımda böylesi mesafeli, otoriter, öğreti niteliğinde bir konuşma karşısında duyduğum ezikliği anımsadım, böyle

kürsüden aşağı konuşurken dinleyiciler üzerimizde tıpkı

okul yıllarımızda öğretmenlerimizin bizim üzerimizde

bıraktığına benzer mesafeli ve soğuk bir etki yapacağım

korkusuna kapıldım; tüm bu tedirginliklerim nedeniyle

hayatımda verdiğim en kötü konferans da bu oldu.

On dört on beş yaşına gelinceye kadar okulla ilişkimiz oldukça iyiydi. Öğretmenlerle dalga geçer, derslerimize zoraki çalışırdık. Ama bir süre sonra okul bizi iyice 59

sıkmaya ve rahatsız etmeye başlamıştı. Geçen yıllar içinde hiç iark ettirmeden garip bir şeyler

olmuştı: On ya

şında liseye başlayan bizlerin, sekiz yıllık öğrenimimizin

ilk dört yılındaki zihinsel gelişimimiz, okulda bize verilen eğitimin çok üstündeydi. Artık okulun bize önemli bir şey veremeyeceğini ve ilgi duyduğumuz bazı konularda, üniversite öğrenimlerinden bu yana tek bir kitap okumaya gerek duymamış zavallı öğretmenlerimizden

daha fazla şeyler bildiğimizi fark eder olmuştuk. Bir di

ğer tezat günden güne kendini daha çok göstermeye başlamıştı: Artık sadece bedenimizin oturduğu o okul sıralarında öğrenmeye değer, yeni, farklı hiçbir şey alamıyorduk, oysa okulun dışındaki dünyada binbir çeşit heyecanla dolu bir kent vardı; tiyatroları, müzeleri, kitabevleri, üniversitesi, müziğiyle bizlere her gün yepyeni sürprizler sunan bir kent. Böylece okulda bir türlü beslenemeyen ve geriye itilen bilgiye olan açlığımız, düşünset sanatsal ve güzel şeylere duyduğumuz ilgi ve merak büyük bir tutkuyla okulun dışında olanlara yöneliyordu.

Başlangıçta sanata, edebiyata ve müziğe ilgi duyduğunu

fark eden birkaç kişiyken, sonra bir düzine olduk, sonrasında hepimiz ilgi duymaya başladık.

Çünkü genç insanlarda heyecan ve ilgi bir nevi bula

şıcı bir şeydir. B u heyecan ve ilgi bir sınıfta kızamık ya da

kızıl hastalığı gibi bir öğrenciden diğerine bulaşır ve her

yeni "hastada" çocukça bir kibir ve hırsla kendi bilgisini

göstermeye ve diğerlerini geçmeye çalıştıkça birbirlerini

daha çok öğrenmeye teşvik eder. Bu nedenle bu heyecanın ve tutkunun ne tarafa yöneleceği az çok bir rastlantıdır. Örneğin sınıfta pul koleksiyonuna meraklı birisi varsa, bu kişi kısa bir süre sonra bir düzine arkadaşını da yanına çekerti, üç genç öğrenci, bayan dansçılara hayran

olduğunda ise diğer arkadaşları da her gün operanın kapısına koşardı. Bizden üç yıl alttaki sınıf futbol meraklı-

60

-

sıydı, bizden bir yıl alttaki sosyalizme ve Tolstoy' a hayrandı. Benim sanata meraklı ve düşkün bir sınıfa denk gelmem, kuşkusuz tüm yaşamımı belirleyici olmuştur.

Aslında tiyatroya, edebiyata ve sanata ilgi ve hayranlık duymak Viyana' da çok doğal bir şeydi; Viyana' daki gazeteler kentteki kültür ve sanat olaylarına geniş yer

verirdi, orada burada, gittiğimiz her yerde yetişkinlerin

opera ya da Burg Tiyatrosu'nu konuştuğunu duyardınız

ve tüm . kırtasiye dükkanlarının önünde ünlü tiyatro

oyuncularının resimleri olurdu. O tarihlerde spor, bir liselinin utanması gereken vahşi bir uğraştı ve kitlelere ulaşacak olan sinema henüz keşfedilmemişti. İskambil

oyunu ve kızlarla flört etmek gibi eğlencelerle karşılaştırıldığında pek "masum" olan tiyatro ve edebiyat ilğimize evde de karşı çıkan olmazdı. Ne de olsa Viyanalı tüm

babalar gibi babam da gençliğinde tiyatro hayranıymış.

Nasıl ki bizler Richard Strauss'un, Gerhart Hauptmann'ın galalarını kaçırmıyorsak, o da Richard Wagner'

in Lohengrin gösterilerini kaçırmazmış. Biz liselilerin

her galaya koşması doğaldı, çünkü ertesi gün okulda galada bulunmuş diğer mutlu arkadaşlarımıza gala gecesinin tüm ayrıntılarını anlatamazsak utançtan yerin dibine geçerdik. Öğretmenlerimiz öyle umursamaz olmasalardı, büyük bir galanın olduğu her öğleden sonra -ayakta yer bulabilmek için saat üçten itibaren kuyruğa girmek

zorunda kalırdık- sınıfın üçte ikisinin esrarlı bir şekilde

hastalandığını fark ederlerdi. Yeterince dikkatli olsalardı

Latince gramer ders kitabının içine Rilke'nin şiirlerini

sakladığımızı ve matematik defterlerimize ödünç aldığımız kitaplardan yazdığımız en güzel şiirleri geçirdiğimizi anlarlardı. Sıkıcı okul saatlerini edebiyata ayırmak için her gün yeni teknikler bulurduk; öğretmenimiz Sebiller' in

"Saf ve Duygusal Şiir" adlı eseri hakkında eskimiş bilgilerini aktarırken bizler, dürüst ve yaşlı öğretmenimizin 61

daha adını bile duymadığı Nietzsche ve Strindberg'in

eserlerini sıraların altında gizli gizli okurduk. Sanat ve

bilim alanındaki her şeyi bilmek, tanımak, anlamak iste

ği bir ateş gibi tüm bedenimizi sarardı. Öğleden sonraları üniversite öğrencilerinin arasına karışır, seminerleri dinler, tüm sanat sergilerini gezerdik, otopileri izlemek

için anatomi derslerine katılırdık. Bir şeyler öğrenmek

için her şeye ve herkese olabildiğince vanaşırdık. Filarmoni orkestrasının provalarına gizlice sokulur, sahafları dolaşır, dünden bu yana yeni çıkan her şeyi hemen öğrenmek istediğimiz için kitapçıların tezgahlarını karıştırırdık. Her şeyden önemlisi de okurduk, elimize geçen her şeyi okurduk. Kütüphanelerden kitap alır, elimizdekileri değiştokuş yapardık. Ama yeni olan her şeyi en iyi öğref'diğimiz yer, her zaman olduğu gibi kafeydi.

Bunu anlayabilmek için Viyana kafelerinin dünyada

eşsiz, benzersiz kendine özgü yerler, hatta adeta birer

eğitim kurumu olduğunu bilmek gerekir. Viyana kafeleri

herkese açık, ucuz, bir fincan kahve karşılığında saatlerce oturup tartışabileceğiniz, yazılarınızı yazabileceğiniz, kağıt oynayacağınız, postanızı alabileceğiniz ve her şeyden önemlisi de sayısız gazete ve dergi okuyabileceğiniz demokratik havası olan kulüplerdi. Ve iyi bir Viyana kafesinde Viyana'nın ve Alman İmparatorluğu'nun tüm gazetelerinin yanı sıra Fransız, İngiliz, İtalyan ve Amerikan gazeteleri ile Mercure de France, Neue Rundschau, Studio ve Burlington Magazine gibi dünyanın en önemli

edebiyat ve sanat dergileri bulunurdu. Böylece dünyada

neler olup bittiğini birinci elden öğrenir, her yeni çıkan

kitaptan, dünyanın herhangi bir köşesinde oynanan bir

oyundan haberdar olur ve tüm gazetelerde çıkan eleştirileri okuyup karşılaştırma yapardık; Avusturyalının böylesine entelektüel olmasında, tüm ulusları ilgilendiren olaylara yönelmesinde ve ilgi duymasında hiç kuşkusuz

62

dünyada olup biteni öğrendiği kafelerin ve arkadaş çevresinde bunları tartışabilmesinin önemi de büyüktür.

Her gün saatlerce kafede oturur ve hiçbir şeyi atlamazdık. Çünkü ilgi alanlarımızın ortak olması nedeniyle sanatsal olayların Duyulur Dünyanın Resmi'ni1 bir çift gözle değil, on ya da yirmi çift gözle takip ederdik, birimizin gözden kaçırdığını, bir diğeri onun için bulurdu ve

bizler neredeyse sportmence bir hırsla sürekli en yeni,

en son öğrendiğimiz şeyleri çocuksu bir sevinçle göstermek için birbirimizle yarışırken önemli olayları araştırma konusunda sürekli birbirimize imrenirdik. Örneğin o tarihlerde henüz dışlanmış olan Nietzsche hakkında tartışırken içimizden biri üstünlük taslarcasına, "Fakat Benlikçilik konusunda Kierkegaard ondan daha üstün," dediğinde, "Arkadaşımızın bildiği, bizim tanımadığımız Kierkegaard da kim?" diye birden huzursuzca telaşlanırdık. Ertesi gün bu meçhul Danimarkalı filozofun kitaplarını bulmak için soluğu kütüphanede alırdık. Çünkü başkalarının bildiğini bizim

bilmememiz olacak şey de

ğildi; hiç kimsenin, özellikle de saygın gazetelerimizin,

tanınmış edebiyat eleştirmenlerinin ayrıntılı bir şekilde

tanıtmadığı en son, en yeni, en tuhaf, en inanılmaz olanı

keşfetmek ve önde olmak en büyük tutkumuzdu (özellikle de benim yıllarca en büyük zevkim oldu) .
Henüz hiç kimsenin keşfetmediği birini tanımayı, zor anlaşılır,

sıra dışı, yeni ve aşırı olan her şeyi sever ve ilgi duyardık;

bu yüzden aşırı istek ve merakımız sayesinde her şeyi

saklandığı yerden çıkarır, gizli hiçbir şey bırakmazdık.

Örneğin lise yıllarımızdayken Stefan George ya da

1 , Özgün adı Orbis Pictus. Özellikle dil eğitimine getirdiği yeniliklerle tanınmış Çek eğitim reformcusu ve dinsel önderi Jan Amos Komensky'nin (1 592-1 670) kitabının adıdır. Komensky'nin bu kitabı iki yüz yıl boyunca Avrupa' da

yaygın bir biçimde kullanılmış ve sonraki çağların resmi okul kitaplarına öncülük etmiştir. (Ç.N.) 63

Rilke'nin eserleri topu topu iki yüz ya da üç yüz adet

basılır, bunların da ancak üçü ya da dördü Viyana'ya ula

şırıldı; hiçbir kitapçı onların eserlerini deposunda bulundurmaz, ünlü eleştirmenlerden kimse Rilke'nin adını ağzına almazdı. Fakat bizim grup mucizevi bir iradeyle

her mısrasını, her satırını bilirdi. Gündüzleri okul sıralarında dirsek çürüten, bıyığı henüz terlememiş yeniyetme bizler, genç bir şairin hayal ettiği okur kitlesini oluştururduk; meraklı, eleştirel bakabilen ve coşkuya hayran bir kitle. Çünkü coşku yeteneğimiz sınır tanımazdı;

okuldaki saatlerimizde, okul öncesinde ve sonrasında kafelerde, tiyatrodaki, yürüyüş yaparken, kısacası her yerde henüz yetişkin sayılmayan bizler yıllarca kitaplar, resimler, müzik ve felsefe konularında tartışmaktan başka bir şey yapmadık. İster tiyatro oyuncusu, ister orkestra şefi

olsun ya da bir kitabı çıkan ya da gazetede yazan biri

olsun, toplum içinde etkin olan biri, bizim gözümüzde

bir yıldız gibi parlardı. Yıllar sonra Balzac'ın kendi gençliğini tanımladığı şu cümleyi okuduğumda neredeyse ürktüm: "Les gens celebres etaient pour mai comme des dieux qui ne parlaient pas, ne marchaient pas, ne mangeaient pas comme les autres hommes"¹, çünkü bizler de tıpkı

öyle hissediyorduk. Gustav Mahler' i sokakta görmek ertesi gün kişisel bir zafermiş gibi gururla arkadaşlarımıza anlatacağımız bir olaydı; örneğin ergenlik çağındayken

bir gün Johannes Brahms' a takdim edilip de, usta omzuma eliyle dostça dokunduğunda bu olağanüstü olay nedeniyle birkaç gün kendime geledim. Gerçi on iki yaşında olduğum o gün Brahms'ın neler başardığını tam

olarak anlamıyordum ama ünlü olması ve yaratıcılığının

havası bile bende inanılmaz bir etki bırakmıştı. Gerhart

1 . (Fr.) Bana göre ünlü kişiler normal insanların aksine yiyip içmeyen, yürümeyen, konuşmayan tanrılar gibiydiler. (Ç.N.) 64

· ·

Hauptmann'ın Burg Tiyatrosu'ndaki bir galası daha provalar başlamadan önce tüm sınıfı heyecanlandırırdı, oyunun kurgusunu ve rol dağılımını diğerlerinden önce

öğrenmek için aktörlerin ve figüranların arasına sokulurduk; hatta Wolter ya da Sonnenthal hakkında bilmediğimiz bir şeyi öğrenebilmek için (tuhafliklarımızı da anlatmakta bir sakınca görmüyorum) saçlarımızı tiyatronun berberine kestirirdik ve hatta alt sınıflardan bir öğrenciyi

biz üst sınıftakiler iyice pohpohlayıp şımartmıştık, çünkü operanın ışıkcısının yeğeni olan bu öğrenci sayesinde provalar esnasında -cennetin o kutsal mekanına çıktığında Dante'nin duyduğu heyecanı bile gölgede bırakanbüyük bir heyecanla gizlice sahneye sokulurduk. Bizler için şöhretin parıldayan gücü öyle büyüktü ki, şöhretlinin yedi kat uzağındaki kişi bile bizde saygı uyandırırdu.

Zavallı yaşlı bir kadın sırf Franz Schubert'in yeğeninin

çocuğu olduğu için gözümüze olağanüstü görünürdü ve

hatta Joseph Kainz'ın oda hizmetkarına sokakta rastladı

ğımızda en sevilen, en dahi tiyatro oyuncusunun yakınında olabildiği için saygı ile bakardık arkasından.

Geçmişte bu sınırsız coşku ve heyecanımızın ne kadar çok tuhafılık barındırdığını, ne kadarının sadece birbirimizi taklit etmekten ibaret ve diğerlerine üstün gelmek için sportmence bir zevk olduğunu, ne kadarının sanatla meşgul birileri olarak yakınlarımızın ve öğretmenlerimizin o basit dünyalarına tepeden bakma gibi çocukça bir kendini beğenmişlik olduğunu bugün elbette çok iyi biliyorum. Fakat o genç yaşlarda, edebiyata olan o aşırı tutkumuzla ne çok şey öğrendiğimizi, sürekli tartışma ve her şeyi didik didik etmemiz sayesinde çok erken yaşlarda eleştirel ayırım yeteneği kazandığımızı

fark ettikçe bugün şaşırıp kalıyorum. On yedi yaşındayken Baudelaire ya da Walt Whitman'ın her şiirini okudu

ğum gibi en önemlilerini de ezbere biliyordum ve bütün

65

,

hayatım boyunca bu okul ve üniversite yıllarımda oldu

ğı kadar çok ve yoğun kitap okuduğumu sanmıyorum.

Toplumun ancak on yıl sonra takdir ettiği kişilerin isimleri doğal olarak bize hiç de yabancı gelmezdi, hatta şöhretleri günlük olan kişiler bile hafızamıza kazınırdu. Bir gün hayran olduğum arkadaşım Paul Valery'ye, kendisiyle edebi tanışıklığının çok eskilere dayandığını söyledim; daha otuz yıl önce onun mısralarını okuduğumu ve sevdiğimi anlattım. Valery güldü ve kırıcı olmamaya çalışarak, "Abartmayın sevgili dostum, benim şiirlerim ilk kez 1 9 1 6 yılında basıldı," dedi. Ama 1 898 yılında ilk şiirlerini okuduğum Viyana'daki bir edebiyat dergisini rengine ve formatına kadar tarif ettiğimde, "Fakat o dergiyi Paris'te bile hemen hiç kimse tanımazdı," diyerek büyük bir şaşkınlıkla, "siz Viyana'da o dergiyi nasıl edindiniz?"

diye sorduğunda şöyle cevap verdim: "Tıpkı sizin de,

edebiyat eleştirmenlerinin pek tanımadığı Mallarme'nin

şiirlerini liseli bir gençken taşra kentinizde bulduğunuz

gibi." Bunun üzerine bana katılarak şöyle dedi: "Genç insanlar kendi yazarlarını kendileri arar ve bulurlar, çünkü onları kendileri için bulmak isterler." Gerçekten sürekli

yeni bir şeyleri keşfetmek için tetikte beklediğimizden,

yeni çıkan bir şey daha sınırlarımıza ulaşmadan kokusunu alıyorduk. Yeniyi buluyorduk, yeniyi istediğimiz için bize -babalarımızın dünyasına ya da çevremize değil-,

sadece bize ait olan bir şeylerin açlığını çekiyorduk.

Gençler tıpkı hayvanlar gibi ani değişikliğin kokusunu

fark eden bir içgüdüye sahiptir, işte bu nedenle yüzyıl

dönümüyle birlikte sanat görüşünde de bir şeylerin sona

erdiğini, değerlerde bir devrim ya da değişimin başlamakta olduğunu bizim neslimiz öğretmenlerden ya da üniversitelerden daha önce seziyordu. Babalarımızın döneminin o iyi ve sağlam ustalarında -edebiyatta Gottfried Keller, tiyatrodan Ibsen, müzikte Johannes Brahms, resim-66

de Leibl 1 , felsefede Eduard von Hartmann- bize göre o

güvenli dünyanın bir ağırlığı, bir temkinliliği vardı, teknik

ve düşünsel ustalıklarına rağmen onlar artık bizi ilgilendirmiyordu, içgüdüsel olarak onların sakin ve ölçülü ritimlerinin bizim o hareketli, huzursuz doğamıza yabancı oldu

ğunu ve zamanın hızlı temposuyla da uyum sağlayamayacağını seziyorduk. Tam da o tarihlerde Viyana' da genç Alman kuşağının dehalarından biri olan ve yeni oluşum için zihin gücüyle mücadele eden Hermann Bahr yaşamaktaydı, onun yardımıyla Viyana'da açılan "Secession"², eski ekolü dehşete düşürecek şekilde Paris'ten empresyonistlerin ve puantistlerin, Norveç'ten Munch'ın, Belçika'dan Rops'

un ve akla gelebilecek tüm aşırıların eserlerini sergiliyordu. Böylece onların aşağılanan öncüleri Grünewald, Greco ve Goya'nın devri de başlamış oluyordu. Birdenbire yepyeni bir bakış ortaya çıkıyor, müzikte Mussorgski, Debussy, Strauss ve Schönberg sayesinde yeni ritimler ve ses renkleri kazanılıyordu; edebiyatta Zola, Strindberg ve Hauptmann'la gerçekçilik akımı başlıyor, Dostoyevski ile Slavların tehditkar, doğaüstü gerçekliği, Verlaine, Rimbaud ve Mallarme ile o zamana kadar bilinmeyen soylu ve ince lirik söz sanatı ortaya çıkıyordu. Nietzsche felsefede devrim yapıyordu; cesur, özgür, yalın ve işlevsel bir yapı üslubu,

aşırı yüklenmiş klasik mimarının yerini alıyordu. Birdenbire eski, hoş düzen altüst olmuş ve bu düzenin o güne kadar tartışılmaz sayılan "estetik güzellik" (Hanslick)³ norm-1 . Wilhelm Leibl (1 844- 1 900): Portreleri ve tür resimleriyle tanınan ressam.

2. Secession: Yüzyıl dönümünde (1 897) klasik sanata daha çok önem veren,

yeniliğe kapalı Viyana sanat okulundan ayrılan bir grup sanatçının öncülüğünde

kurulmuş, yeni akımlara açık sanatçılar birliği binasıdır. (Ç.N.)

3 . Eduard Hanslick (1 825-1 904): Ünlü müzik eleştirmeni. M üzik ve konser

dünyasını konu alan çok sayıda kitap yazmıştır. En tanınmış yapıtı Vom Musikalisch-Schönen (Müzikte Güzellik Üzerine) birçok kez basılmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. (Ç.N.) 67

•
•

•
•

lan sorgulanır hale gelmişti. " Güvenilir" burjuva gazetelerimizin ünlü eleştirmenleri çoğu zaman cesurca gerçekleştirilen denemeler karşında dehşete kapılıyor ve karşı konulamayan bu akımı "düşüş", "anarşizm" sözcükleriyle

önlemeye çalışırken, biz gençler bu akıntının en şiddetli

olduğu yere heyecanla kendimizi bırakıyorduk. Bizim

zamanımızın, nihayet gençliğin haklarına kavuşacağı, bize ait olan bir zamanın başladığına inanıyorduk. Böylece huzursuzca aranıp duran ve bir iz peşinde olan tutkumuz birdenbire bir anlam kazanmış oluyordu; bizler, okul sıralarındaki biz gençler yeni bir sanat için yapılan

bu vahşi ve çoğu zaman kızgın mücadeleye katılabilirdik. Yeni bir şeylerin denendiği, örneğin bir Wedekind temsiline olduğu ya da yeni şiirin okunduğu yerde sadece yüreğimizle değil, fizik gücümüzle de hiç tartışmasız yerimizi alıyorduk; bir defasında Arnold Schönberg'in

atonal gençlik eserlerinden birinin gösteriminde ıslık çalan, gürültü yapan bir beye, arkadaşım Buschbeck' in esaslı bir tokat attığına tanık oldum. Yeni sanatın her türünde bir komando birliği, bir öncü birlik gibi hazır bulunuyorduk, çünkü bu yeni bir sanattı, çünkü bu sanat, kendi hayatlarını yaşama sırası gelmiş bizler için dünyayı

değiştirmek istiyordu. Çünkü bizler bunun nostra res

agitur¹ olduğunu biliyorduk.

Fakat bu :•wi sanatta ilgimizi olağanüstü çeken ve bizi

büyüleyen başka bir şey daha vardı: Bu sanatın neredeyse tümü, gen;lerin sanatıydı. Babalarımızın kuşağında bir yazar, bir müzisyen ancak kendini "kanıtladıysa", burjuva

toplumunun ciddi zevkine uyum sağlayabildiyse şöhret

sahibi olabiliyordu. Kendilerine saygı göstermemiz gerektiği öğretilen tüm bu kişiler, saygılı ve düzgün davranışlar 1 . (Lat.) Bizim meselemiz, bizim kültürümüz. (Ç.N.)

68

sergileyen beylerdi. Bugün artık çoktan unutulup gitmiş

olan o dönemin ünlü simalarının -Wilbrandt, Ebers, Fek;:

Dahn, Paul Heyse, Lenbach- hepsinin kadife şair ceketlerinin üzerine düşen hoş kır sakalları vardı. Her zaman

"vakur" ve "şairlere has" bir duruşla ve anlamlı bakışlarla fotoğraf çektirirler, saray danışmanları ve soylular gibi davranırlar, onlar gibi nişanlar takarlardı. Oysa yeni şairler,

ressamlar ve müzisyenlerden çok çok "gelecek vaat eden

bir yetenek" diye bahsedilir ve olumlu bir yargı şimdilik

rafa kaldırılırdı; güvenin ve dikkatin ön planda olduğu o

çağda, "düzgün" ve "iyi" olduğunu yıllar içinde kanıtlamamış birini birdenbire göklere çıkarmaktan hoşlanılmazdı.

Oysa yeni şairlerin, müzisyenlerin ve ressamların hepsi

genç insanlardı; örneğin ismi cismi tanınmamış Gerhart

Hauptmann birdenbire ortaya çıkmış, daha otuzundayken Alman tiyatro sahnesinde kendini kanıtlamıştı. Stefan George, Rainer Maria Rilke daha yirmi üç yaşlarındayken -Avusturya yasalarına göre reşit bile sayılmıyorlardı- edebiyat alanında ün sahibi olmuşlar ve fanatik yandaşlar bulmuşlardı. Ve bizim kentimizde bir gecede "Genç Viyanalılar" grubu kurulmuştu. Arthur Schnitzler, Hermann Bahr, Richard Beer-Hofmann, Peter Altenberg'in oluşturduğu bu grup, tüm sanat araçlarını en ince, en güzel şekilde kullanarak gerçek Avusturya kültürünü ilk kez Avrupa düzeyine çıkarmışlardır. Fakat bizi özellikle büyüleyen,

baştan çıkaran, sarhoş eden ve coşturan biri vardı; muhte

şem ve eşsiz bir fenomen olan Hugo von Hofmannsthal' di

bu. Bizim gençliğimiz onda sadece en yüksek tutkularını

değil, aynı zamanda neredeyse kendi yaşıtı olan birinde

kusursuz bir edebi mükemmelliği buluyordu.

Genç Hofmannsthal'in ortaya çıkması, erken yaştaki mükemmelliğin büyük mucizelerinden biri olarak 69

takdir edilmeye değer ve önemlidir ve öyle de kalacaktır.

Keats ve Rimbaud'dan başka tüm dünya edebiyatında

dili onun gibi böyle genç yaşta bu kadar ustaca kullanabilen, düşünceleri uçsuz bucaksız bir yelpazede kanat çırpın, en önemsiz satırlarına kadar şiirselliğin özüne

nüfuz edebilen, daha on altı on yedi yaşındayken yıldız

gibi ıslıl ıslıl parlayan mısralar yazabilen, bugün bile aşılamayan nesri ile Alman dilinin yıllığında yerini almış başka birini daha tanımıyorum. Onun birdenbire ortaya çıkışı ve aynı anda mükemmelliğe ulaşması bir kuşağın ikinci kez yaşayamayacağı çok önemli bir olgudur. Hani

neredeyse doğaüstü bir olay olduğundan, ortaya çıkmasındaki bu olağanüstülük, gören ve duyanları şaşkınlığa uğratmıştır. Hermann Bahr, dergisi için Viyana'dan "Loris" adında tanınmamış birinin - kendi adıyla bir şeyler yayımlamak liselilere yasaktı- bir makale gönderdiğini

gördüğünde çok şaşırdığını sık sık anlatmıştır bana. Bahr,

dünyanın dört bir köşesinden gelen makaleler içinde

böylesine canlı ve soylu, zengin düşünceli, fakat aynı zamanda kıvrak bir dille yazılmış başka bir makale görmediğini itiraf etmişti bana. Kim bu "Loris", kim bu meçhul kişi, diye sormuş kendine. Yıllar yılı edindiği bilgisini sessiz sedasız biriktirip ayıklamış, özünü çıkarmış ve gizli hücrelerine kapanan keşifler gibi iyice olgunlaştıktan sonra dilin en etkili esansını neredeyse şehvetli bir büyüye dönüştüren yaşlı bir adam olsa gerek, diye geçirmiş aklından. Üstelik böylesi bir bilgin, böylesi Tanrı vergisine sahip bir şairle aynı kentte yaşamaktaydı ancak ismini

henüz duymamıştı! Bahr hiç vakit kaybetmeden bu

meçhul şaire yazmış ve ona bir kafede -genç edebiyatçıların müdavimi oldukları Kafe Griensteild'da- buluşmayı teklif etmiş. Yumuşak, hızlı adımlarla, henüz bıyıkları bile çıkmamış, kısa pantolonlu bir liseli masasına yakla

şıp henüz kalınlaşmamış sesiyle kısaca ve kararlı bir şe-

70

kilde "Hofmannsthal! Loris benim," demiş. Yıllar sonra

bile Bahr bu karşılaşmadaki şaşkınlığından bahsederken

heyecanlanırdı. Önce inanmak istememiş. Hayatın daha

başında olan bir liseli böylesi bir sanata, dünya görüşüne,

derinliğe ve hayat hakkında böyle muazzam bir bilgiye

sahip olsun, inanılır şey değil, diye geçirmiş aklından.

Neredeyse aynı şeyleri Arthur Schnitzler de anlatmıştı

bana. Schnitzler o tarihlerde henüz doktordu, çünkü

edebiyatta elde ettiği başarılar geçinmesi için henüz yeterli değildi; ama "Genç Viyanalıların" önderi sayılıyordu ve kendisinden daha genç olanlar onun önerilerine ve

yargılarına önem veriyorlardı. Çok uzun boylu, kıvrak

zekasıyla dikkatini çeken bu genç liseliyle dostlarının yanındayken tesadüfen tanışmış ve bu liseli, nazım biçiminde yazdığı küçük bir tiyatro oyununu dinleme lütfunda bulunmasını rica ettiğinde, aslında pek bir şey çıkmayacağını düşündüyse de, onu bekar evine davet etmiş. Topu topu bir liselinin yazdığı bir oyun, duygusal ya da klasiğe özentili bir şeydir herhalde, diye geçirmiş aklından. Birkaç arkadaşını da davet etmiş; üzerinde kısa pantolonu, biraz gergin ve ürkek olan Hofmannsthal okumaya başlamış. "Birkaç dakika sonra," demişti Schnitzler, "birdenbire can kulağıyla dinlemeye, şaşıracak ve hatta adeta irkilerek birbirimize bakmaya başladık. Böylesi mükemmel mısralar, böylesi kusursuz bir biçim, böylesi melodik duyarlılığı yaşayan hiçbir şairden duymamıştık, hatta Goethe'den beri böyle bir şeyin olabileceğine ihtimal bile vermemiştik. Ama biçimin bu eşsiz ustalığından (ki ondan sonra Alman dilinde hiç kimse

bunu başaramamıştır) daha mucizevi olan şey, dünyayı kavrayışı idi. Gündüzleri okul sıralarında oturan bir liselinin ancak büyümlü bir sezgiyle başarabileceği bir şeydi bu." Hofmannsthal okumasını bitirdiğinde hiçbirinden çıt çıkmamış. "Ben," diye anlatmaya devam etmişti 7 1

Schnitzler "hayatımda ilk kez doğuştan dahi olan biriyle

karşılaştığımı hissediyordum, tüm yaşamım boyunca da

böyle bir şeyi bu kadar güçlü bir şekilde ikinci kez hissetmedim." Daha on altı yaşındayken böyle bir başlangıç yapan -ne başlangıcı, daha yolun başındayken mükemmelliğe ve olgunluğa erişmiş birisi- ancak Goethe'nin ya da Shakespeare'in kardeşi olabilirdi. Gerçekten de bu mükemmellik gittikçe daha da mükemmelleşiyordu: Okuduğu bu ilk nazım oyunu Dün'den1 sonra Alman dilini İtalyancanın ahengine ulaştırdığı Tiziano'nun Ölümü2

adlı muhteşem fragmanı ve her biri bizim için birer olay

olan ve onyıllarca sonra bugün hala her mısrasını ezbere

bildiğim şiirlerini, küçük tiyatro oyunları ile engin bilgisini, kusursuz sanat anlayışını ve ucsuz bucaksız dünya görüşünü büyüleyici ve muhteşem bir şekilde birkaç düzine sayfaya sığdırdığı makaleler takip etti: Bu liselinin, bu üniversite öğrencisinin yazdığı her şey içten içe parıldaayan, karanlık ve aynı zamanda kor bir kristal gibiydi.

İster mısralar, ister düz yazılar olsun onun elinde her şey

Hymettos'un3 kokulu bal mumu gibi biçim alıyordu, her

defasında bir kez daha tekrarlanmayan bir mucizeyle her

eseri mükemmel bir ölçüye ulaşıyordu, ne eksik ne fazla

oluyordu, insan her defasında bilinmeyen, anlaşılması

imkansız bir şeyin kendisini gizemli bir şekilde şimdiye

kadar hiç kimsenin ayak basmadığı yollara yönelttiğini

hissediyordu. Değerleri hissetmeyi kendi kendine öğrenmiş bizleri böylesi bir fenomenin nasıl büyülediğini anlatmakta güçlük çekiyorum. Çünkü şimdiye kadar do

ğuştan yetenekli, katıksız, yüce ve yaratıcı bir şair deyin-

1 . Özgün adı Gestern. (Ç.N.)

2. Özgün adı Der Tod des Tizian. (Ç.N.)

3. Romalı ozan Ovidius'un eserinde anlattığı kokulu bitkilerin bulunduğu dağ.

(Ç.N.)

72

.

ce yalnızca Hölderlin, Keats ve Leopardi'nin efsaneleşmiş üslubunu gözlerinin önüne getiren, bunun ulaşılmaz, hatta rüya ve hayal olduğunu düşünen bir kuşak için bu

şairin yanlarında, aralarında, dokunacak kadar yakınlarında olmasından daha fazla ne heyecan verici olabilir ki? Bu nedenle Hofmannsthal'i ilk kez gördüğüm günü

çok net anımsarım. On altı yaşındaydım ve bizler ideal

önderimizin yaptığı her şeyi büyük bir şevkle takip etti

ğimizden, onun "Bilim Kulübü"nde Goethe üzerine bir

konuşma yapacağını bildiren küçük bir duyuruyu gazetede okuduğumda pek heyecanlanmıştım. Böylesi bir dehanın bu kadar mütevazı bir mekanda konuşma yapacağına pek şaşırmıştık. Liselilerin o aşırı heyecanı ve hayranlığıyla Hofmannsthal'in konuşma yapacağı en büyük bir salonun bile dolu olabileceğini düşünmüştük. Fakat

bu vesileyle de gördüm ki, biz .küçük liseliler kalıcılık

konusunda gerek değerlendirmelerimizle, gerekse doğru

sezgilerimizle -sadece burada değil- geniş okur kitlelerinden ve ünlü eleştirmenlerden daha ilerdeydik; küçük ve dar salonda yüz yirmi yüz kırk kişi toplanmıştı, anlayacağınız yer bulmak için yarım saat erken gelmem gereksizdi. Bir süre bekledikten sonra zayıf, gösterişsiz ve genç bir delikanlı aramızdan geçip kürsüye çıktı ve daha

kendisini dikkatle incelememe kalmadan birden konuşmasına başladı. Henüz şekillenmiş ince bıyığıyla Hofmannsthal beklediğimden de genç görünüyordu. Keskin hatları olan İtalyanlara benzeyen esmer yüzü heyecandan gergin gibiydi. Kapkara, kadife gibi ancak ileri derecede miyop gözlerinin tedirginliği yüzündeki bu ifadeye pek uyuyordu, konuşmasına tıpkı bir yüzücünün çok iyi

bildiği sulara kendini bırakması gibi birden başlamıştı,

konuştukça rahatlıyor ve kendinden daha emin oluyordu; konuşmasının düşünsel kısmına geldiğinde, başlangıçtaki tedirginliği yerini olağanüstü bir rahatlığa ve can-73

lılığa bırakıyordu (daha sonra kendisiyle yaptığım görüşmelerde de sık sık bunu yaşadım) . Tıpkı insana ilham veren kişilerde olduğu gibi, sadece ilk cümlelerinde sesinin güzel olmadığını, bazen kırılğan, ince bir erkek sesi olduğunu fark ettim, fakat konuşması bizi öyle etkilemiş

ve heyecanlandırmıştı ki, sesini ve yüzünü fark etmez

olmuştuk. Konuşmasını kağıtlardan, notlardan yapmıyordu ve belki de bir ön hazırlık bile yapmamıştı, fakat söylediği her cümle Tanrı vergisi yeteneğinin büyüleyici

biçim duygusuyla onun ağzında mükemmelleşiyordu.

En cesur karşıt görüşleri, açık ve hatta şaşırtıcı biçimde

çözümlemek için göz kamaştırıcı biçimde geliştiriyordu.

İnsan onu dinlerken bu konuştuklarının, söyleyeceği

onca çok şeyin içinden tesadüfen seçilmiş parçalar oldu

ğunu, onun gibi adeta kanatlanıp yükselmiş birinin zengin üslubunu kaybetmeden, düzeyini düşürmeden saatlerce konuşabileceği duygusuna kapılıyordu. Geçen yıllar içinde kendisiyle yaptığım özel konuşmalarda Stefan George'nin de övdüğü gibi onu, "melodik şarkının ve

karşılıklı konuşmada kıvrak üslubun kaşifi" olarak gördüm; özel ilişkilerinde tedirgin, canlı, duygusal, havadan nem kapan, çoğu zaman yüzü asık ve asabiydi ve ona

yaklaşmak hiç de kolay değildi. Ama ilgisini çeken bir

sorun olduğunda heyecanlanır, her türlü tartışmayı roket

hızıyla kendine has ve sadece kendisinin ulaşabileceği

bir düzeye çıkarırdı. Biraz daha ölçülü ve net düşünen

Valery ve coşkulu Keyserling¹ dışında -o da bazen- başka hiç kimseyle konuşurken onunla olduğu gibi yüksek bir düzeyi yakalayamadım. Gerçekten canlandığı anlarda her şey, okuduğu her kitap, gördüğü her resim, her tablo o müthiş uyanık hafızasına son derece yakındı; ga-l . Kont Eduard Keyserling (1 855-1 9 1 8): Alman yazar. Empresyonist roman

ve novellalarında aristokrasinin çöküşünü anlatmıştır. (Ç.N.)

74

yet doğal bir şekilde bir metafor diğerine bağlanıyordu.

Tam konuşması bitti derken, ufukların ardında aniden

yeni yeni görüşler ortaya koyuyordu - gerek Bilim

Kulübü'nde dinlediğim o günkü konuşmasında, gerekse

daha sonraki özel görüşmelerimizde ondaki gerçek esintiyi, eşsiz olanın o canlandıran, heyecan veren soluğunu, sağduyu ile tam kavranamayanı hissettim. On altı yaşından yirmi dördüne kadar gösterdiği o mucizeyi Hofmannsthal bir bakıma aşamadı. İleriki yaşlarda yazdığı eserlerine, eşsiz makalelerine, "Andreas" fragmanına, Alman dilinin tamamlanmamış, belki en güzel olan bu romanına ve tiyatro eserlerinin bazı bölümlerine duydu

ğum hayranlık da az değildir; fakat gerçek tiyatroya ve

dönemin ilgi alanlarına bağı güçlendikçe, hedeflerini net

ve bilinçli bir şekilde yükselttikçe çocuk yaşıta yazdığı ilk

şirlerinin o düş gezgini vuruşlarından, saf esintilerinden

ve bizim gençliğimizi sarhoş eden ve coşturan özelliğinden bir şeyler kaybolmuştu. Yetişkin olmayanlara has gizemli bir bilinçle gençliğimizin bu mucizesinin bir kereye mahsus olduğunu ve ömrümüz boyunca bir daha geri gelmeyeceğini biliyorduk.

Balzac, Napoleon'un Fransa'daki tüm bir nesli nasıl

çoşturduğunu eşsiz bir biçimde göstermiştir. Balzac' a

göre, küçük Teğmen Bonaparte'ın göz kamaştıracak şekilde Dünya İmparatorluğu'na yükselişi sadece bir şahsın zaferi değil, aynı zamanda gençliğin fikirlerinin zaferiydi. Genç yaşta iktidarı ele geçirmek için ille de prens ya da soylu olmak gerekmiyordu, küçük, hatta yoksul bir

aileden gelip yirmi dört yaşında general, otuzunda Fransa'nın ve kısa bir süre sonra tüm dünyanın hükümdarı olunabiliyordu ve bu eşsiz başarı, yüzlerce sıradan insanı

mesleğinden ve doğup büyüdüğü taşradan söküp aldı -

75

.

Teğmen Bonaparte tüm gençliği hırslandırdı. Onları aşırı bir tutkunun peşine taktı; büyük ordunun generallerini, kahramanlarını ve İnsanlık Komedi'si' nin 1 başarılı insanlarını yarattı. Hangi alanda olursa olsun, o güne kadar ulaşılmamış bir şeyde ilk hamleyi yapan genç bir insan,

sadece bu başarısıyla bile tüm gençliği yanında ve arkasında bulur. Bu anlamda Hofmannsthal ve Rilke, onlardan biraz daha genç olan bizlerin henüz olgunlaşmamış

enerjimizde inanılmaz itici güç olmuştur. İçimizden birinin Hofmannsthal mucizesini tekrar edeceğini ümit etmeksizin sadece onun yanımızda olmasıyla bile güç kazanıyorduk. Çünkü onun varlığı, bizim dönemimizden, bizim kentimizden, bizim çevremizden de bir şair çıkacağını gözler önüne sermişti. Bir banka müdürü olan babası bizimkiler gibi Yahudi-burjuva çevresindendi. Dahimiz bizimki gibi mobilyalarla döşenmiş bir evde aynı ahlak kuralları çerçevesinde yetişmiş ve bizim gibi kısır

bir liseye devam etmişti, bizim ders kitaplarımızın aynısı

okumuş, sekiz yıl aynı sıralarda oturmuştu, bizim gibi

sabırsız, bizim gibi tüm düşünsel değerlere tutkulu bir

istek duymuştu. İşte daha pantolonu bu sıralarda aşınır

ve kendisi spor salonunda beden dersinin tüm hareketlerini yaparken yaşadığı mekanın kısılcını, kentini ve ailesini aşıp sınırların ötesine geçmişti. Hofmannsthal sayesinde bizim zamanımızdan da birinin, zindandan farksız bir atmosferi olan Avusturya lisesinden de bir şairin, hatta mükemmel bir şairin doğabileceği ortaya çıkmıştı.

Hatta evde, okulda, henüz büyümemiş, kimsenin dikkate almadığı bir varlığın da eserinin basılabileceğini, övgüler alabileceğini ve ünlü olabileceğini görmüştük, çocuk yaştaki biri için olağanüstü cezbedici bir şeydi bu.

1. Comedie Humaine: Fransız yazar Honore de Balzac'ın tüm roman ve

hikayelerini topladığı büyük çaplı proje. (Ç.N.)

76

Rilke ise, Hofmannsthal'in bizde uyandırdığı cesareti başka türlü, daha dingince tamamlayan birisiydi.

Çünkü Hofmannsthal' e rakip olmak, içimizdeki en yüreklinin bile cesaret edemeyeceği bir şeydi. Hepimiz onun genç yaşta mükemmelliğe erişmesinin bir daha

tekrarlanmayacak eşsiz bir mucize olduğunun farkındaydık. On altı yaşındaki bizlerin yazdıklarını onun mısralarıyla karşılaştırdığımızda utançtan yerin dibine girerdik; aynı şekilde onun düşün dünyasındaki yükselişi kar

şınsında yetersiz bilgimizden dolayı kendimizi küçümserdik. Gerçi Rilke de çok erken yaşlarda, on yedi on sekiz yaşlarındayken şiirler yazmaya ve bastırmaya başlamıştı.

Fakat Rilke'nin yazdığı bu ilk mısralar, Hofmannsthal'in

aynı yaşlarda yazdıklarıyla kıyaslandığında olgunlaşmamış, çocuksu ve saftı; ancak hoşgörülle bakıldığında cılız bir yeteneğin izlerine rastlanabilirdi. Fakat olağanüstü

sevgi beslediğimiz bu muhteşem şair zaman içinde, yirmi iki yirmi üç yaşına geldiğinde kendini

geliştirmeye başladı, bu da bizim için olağanüstü bir teselli oldu. Demek ki Hofmannsthal gibi daha lisedeyken mükemmeli yakalamak zorunda değildik, bizler de Rilke gibi ağır

ağır, deneyerek biçim geliştirebilir ve yükseğe çıkabilirdik. Demek ki yetersiz, olgunlaşmamış, sorumsuzca bir şeyler yazdık diye hemen vazgeçmemiz gerekmiyordu

ve Hofmannsthal mucizesi yerine, Rilke' nin daha sakin, daha normal yolunu izleyebilirdik.

Hepimiz zaten yazarlığa, şairliğe, müzisyenliğe ya da hatipliğe başlamıştık; çünkü gençlik için bir şeye pasif olarak tutkun olmak doğal değildir, çünkü gençliğin doğasında izlenimleri sadece pasif olarak almak değil, aynı zamanda ona üretken bir şekilde karşılık vermek yatar.

Genç bir insan için tiyatroyu sevmek, en azından kendini tiyatro sahnesinde görmek ya da tiyatro için bir şeyler yapmak arzusunu uyandırmak ve hayal etmek demektir.

7 7

Her alandaki yeteneklere aşırı hayranlık duymak, insanı elinde olmadan henüz araştırmadığı bedeninde ya da yarı karanlık ruhunda bu seçkin, değerli özden bir parça

iz aramaya götürür. İşte bu nedenle bizim okuldaki sınıfımızda da Viyana'nın ve o dönemin atmosferine uygun olarak sanatsal üretime katılma içgüdüğü bir salgın hastalık gibiydi. Herkes kendinde bir yetenek bulmaya ve onu geliştirmeye çalışırdı. Bazılarımız Burg Tiyatrosu'ndaki oyuncuların diksiyonunu taklit eder, sürekli olarak ezbere anlatır, gizlice tiyatro oyunculuğu kurslarına katılır ve teneffüslerde rol dağılımı yapıp klasiklerin eserlerinden tüm sahneleri oynardı, geri kalanlarımız meraklı, fakat sıkı eleştiren seyirciler olurdu. İçimizden iki ya da

üçü çok iyi müzik eğitimi almıştı, ancak besteci mi, virtüöz mü, yoksa orkestra şefi mi olacaklar, ona karar verememişlerdi; filarmoni orkestrasının resmi konserlerinde tamamen dışladığı, bizim arkadaşların ise parçaları ve

koroları için bizden metin istedikleri yeni müziği onların sayesinde tanımıştım. Bir diğerimiz, dönemin tanınmış

ressamlarından birinin oğlu olan bir arkadaşımız ders saatlerinde defterlerimize resimler çizer ve sınıfımızdaki gelecek vaat eden tüm dehaların portrelerini yapardı.

Ama en çok edebiyatla uğraşırdı. Birbirimizi teşvik

ederek ve her şiiri karşılıklı eleştirerek on yedi yaşındayken ulaştığımız düzey, bir amatörün düzeyini çoktan aşmıştı ve yazdıklarımızın sadece tanınmamış taşra gazetelerine değil, yeni neslin önemli magazin dergilerine de kabul edilmesi, basılması ve hatta para ödenmesi -ki bu

en büyük kanıttı- bazılarımızın gerçek bir başarı yakaladığını gösteriyordu. Benim bir deha olarak tanrılaştırdı

ğını sınıf arkadaşlarımdan Ph. A. çok lüks ve büyük bir dergi sayılan Pan'da Dehmel ve Rilke'nin yanında yıldızı parlayanlardandı, bir başka arkadaşım A.M. "August Oehler" takma adıyla tüm Alman dergileri içinde en ula-

78

şılmaz, en seçkinlerden biri olan ve Stefan George'nin

sadece büyük bir titizlikle belli kişilere açtığı Blatter für

die Kunst dergisine yazabiliyordu. Hofmannsthal'in yüreklendirdiği bir arkadaşımız bir N apoleon dramı, bir başkası ise estetik kuramlar ve önemli soneler yazıyordu;

ben ise modernlerin önemli öncü dergisi Gesellschaft'ta

ve yeni Almanya'nın siyasi ve kültürel tarihi için önemli

olan Maximilian Harden' in haftalık dergisi Zukunft'ta

yazıyordum. Bugün geriye baktığımda tüm o bilgimizin,

edebiyat tekniğindeki ince zevkin, on yedi yaşında sahip

olduğumuz o sanatsal düzeyin çok şaşırtıcı olduğunu ve

bunu genç yaşta olağanüstü bir mükemmelliğe ulaşmış

Hofmannsthal'i örnek alarak tüm gayretimizle ve tutkumuzla, en azından birbirimize karşı en güzelini ortaya koyma çabası sonucunda başardığımızı itiraf etmeliyim.

Bizler tüm sanatsal becerilere, dilin farklılıklarına ve

pervasızlığına hakimdik, her nazım üslubunun tekniğini

biliyorduk. Pindar'ın 1 coşkulu anlatımından halk şarkılarının en basit diline kadar tüm üslupları sayısız denemelerle pekiştiriyor ve her gün yazdıklarımızı birbirimizinkiyle değiştiriyor, inceliyor, en basit uyumsuzluğu birbirimize gösteriyor ve her ölçü ayrıntısını tartışıyorduk.

Tüm bunlardan habersiz zavallı öğretmenlerimiz okul

ödevlerimizdeki noktalama işaretlerini kırmızı mürekkeple çizerken bizler, büyük gazetelerin edebiyat sayfalarındaki ünlü edebiyat papalarının klasik dev yapıtlarda gösteremediği bir sanat bilgisi ve titizlikle birbirimizi

katı bir şekilde eleştiriyorduk; son sınıftayken sanatsal

yargılarımız, üslup ifade yeteneği konusundaki titizliğimiz sayesinde ünlü eleştirmenleri gölgede bırakmıştık.

1 . Peter Pin dar (asıl adı John Wolcot, 1 738- 1 8 1 9, Londra, İngiltere): 1 778- 1 81 7

yılları arasında yazdığı toplum, siyaset ve önemli kişilerle ilgili yergi şiirleri ve

manzum yorumlarıyla tanınır. (Ç.N.)

79

•

Edebiyat alanındaki erken olgunluğumuzun bu ger

çekçi anlatımı belki sınıfımızın mucize çocuklarla dolu

bir sınıf olduğunu düşündürebilir, fakat kesinlikle böyle

değildik. O tarihlerde Viyana'daki bir düzine okulda olduğu gibi bizde de aynı fanatizm ve aynı erken olgunla

şan yetenek olgusu görülmektedir. Bu bir rastlantı değildi. Bu kentin sanatsal mayasının, politikadan uzak o ça

ğın, düşün ve edebiyat dünyasındaki yeni yön arayışlarının bir araya gelerek o yaşlardaki bizlerde kaçınılmaz bir şekilde üretme isteği yaratan yüzyıl dönümünün sağladı

ğı çok özel, mutlu bir atmosferden kaynaklanıyordu. Ergenlik çağında her genç insanda şairlik ya da en azından şairlik dürtüsü vardır ve bu dürtü çoğu zaman bir dalga

gibi gelir geçer, gençlik hevesi diyebileceğimiz böyle bir

eğilimin kalıcı olması pek enderdir. Sınıfımızda tiyatro

oyuncusu olmaya hevesli beş arkadaşımızdan hiçbirisi
daha sonra gerçek tiyatro oyuncusu olmadı, Pan'da ya da
Bliitter für die Kunst ta1 yazan şair arkadaşlarımız bu ilk

yükselişlerinden çok sonra sıradan birer avukat ya da

memur oldular, kim bilir belki de bugün, o tarihlerdeki

heveslerini hüznün ya da alayla düşünüp gülümsüyorlardır - içlerinde edebiyat tutkusuna bağlı kalan
ve bu tutkuyu yaşamının anlamı ve özü haline getiren bir tek ben oldum. Fakat o günlerdeki
arkadaşlığı nasıl da şükranla

anıyorum. Bana ne kadar çok yardımı olmuştu! O ateşli

tartışmalar, birbirimizi geçmeye çalışmalar, birbirimize

duyduğumuz hayranlıklar, karşılıklı eleştirilerimiz benim yazılarımı ve düşüncelerimi olgunlaştırmış,
düşün dünyasındaki ufkumu geliştirmiş, o boş ve sıkıcı okul hayatımızı canlandırmıştı! Schubert'in
"Ey çekici sanat, kaç kasvetli saatlerde .. " diye başlayan parçasını ne za-l. Genç yaşta ölen August
Oehler ile ilgili olarak Stefan Zweig'in hafızasının

yanıldığı görülmektedir. (Alman Yayıncının Notu.)

80

man dinlesem, o acınası okul sıralarına gömüldüğümüz,

sonrasında eve dönüş yolunda şiirleri eleştirirken, ezbere

okurken gözlerimizin birden canlanıp pırıl pırıl parladı

ğı, zaman ve mekanı unutup, "daha iyi bir dünyaya dalıp

gittiğimiz" günler gözlerimin önüne gelir.

Sanata böyle hastalık derecesinde tutkun olma, estetiği absürde götürecek kadar aşırı
değerlendirme, do

ğal olarak bizim yaşımızdaki gençlerin ilgi duyduğu şeyleri yaşamamızı engelliyordu. Bütün
günümüzün okul ve özel ders saatleriyle dopdolu olduğu o tarihlerde onca

kitabı okuyacak zamanı nasıl buluyorduk, diye düşündüğümde bunun çoğunlukla uykumuza ve
bedensel sağlığınıza mal olduğunu düşünüyorum. Sabahları saat yedide kalkmak zorunda olmama
rağmen, geceleri saat birden ya da ikiden önce elimden kitabı bırakmadığım,

çok geç vakitlerde bile her zaman bir iki saat okuduğum

o günlerde bunun kötü bir alışkanlık olduğu aklıma bile

gelmezdi. Bu nedenle bir gün olsun uykumu aldığımı

hatırlamam, son dakikada alelacele yıkanır, okula koşar,

ekmeğimi de yolda atıstırırdım; entelektüelliğimize kar

şın olgunlaşmamış meyveler gibi zayıf olmamıza ve elbiselerimizin içinde adeta kaybolmuş gibi
görünmemize şaşmamak gerekir. Çünkü harçlığımızın büyük bir kısmını tiyatro, konser ya da
kitaplara harcardık, genç kızların hoşuna gitmeye de çalışmazdık, çünkü daha üst düzeydeki
şahsiyetleri etkilemeyi düşünürdük. Genç kızlarla gezmeye gitmek, bizim için boşa harcanan
zamandı, çünkü entelektüel bir kibirle karşı cinsi düşünsel açıdan

aşağı görür ve değerli saatlerimizi basit gevezeliklerle ge

çirmek istemezdik. Bugünün gençlerine spora dair her

şeyden vazgeçişimizi ve hatta sporu aşağıladığımızı açıklamak hiç de kolay olmasa gerek. Ancak

şunu belirtmek 8 1

gerekir, o tarihlerde spor dalgası İngiltere'den kıtamıza

henüz sıçramamıştı. Bir boksörün, rakibinin çenesini kırdığında yüz binlerce insanın coşkudan kudurduğu stadyumlar yoktu; gazeteler bir hokey oyununun destanını sütun sütun yazması için muhabir göndermezdi. Güreşler, atletizm dernekleri, ağırsiklet rekorları bizim dönemimizde daha çok kenar mahallelerde oturan, izleyicilerinin çoğunu kasapların ve hamalların oluşturduğu bir çevrenin ilgilendiği şeylerdi; çok daha soylu, daha aristokrat sayılan ve yılda birkaç kez yapılan at yarışları, her türlü bedensel aktiviteyi vakit kaybı olarak gören bizleri

değil "sosyete"yi hipodromlara çekerti. On üç yaşındayken o entelektüellik ve edebiyat salgınına tutulduğunda buz patenini bir kenara bırakmış, annemle babamdan

dans kursu için aldığım parayı kitaplar için harcamaya

başlamıştım; on sekiz yaşına geldiğimde yüzmeyi, dans

etmeyi ve tenis oynamayı bilmiyordum. Bugün hala bisiklete binmeyi ya da araba kullanmayı bilmem ve spor konusunda on yaşındaki biri beni utandırabilir. Bugün

bile, yani 1 94 1 yılında, beyzbol ile futbolu, hokey ile poloyu ayırt edemem ve bir gazetenin spor sayfası bana anlaşılmaz şifreleriyle Çince yazılmış gibi gelir. Sporun

tüm hız ve beceri rekorları karşısında, bir at yarışını izlemesi için ikna edilmeye çalışılırken Doğululara has bir şekilde, "Niye? Bir atın diğerinden hızlı koştuğunu biliyorum. Hangisinin daha hızlı olduğu beni ilgilendirmiyor," diyen İran şahından bir farkım yok. Bedensel aktiviteleri de tıpkı kağıt oyunu gibi zaman kaybı olarak görürdük; sadece satranç biraz ilgimizi çekerti, o da dü

şünmeyi gerektirdiğinden. Dahası -hatta daha tuhafıkendimizi şair adayı ya da potansiyel şair olarak görmemize rağmen doğayla pek ilgilenmezdi. Yirmi yaşına gelinceye kadar Viyana'nın o muhteşem çevresini hemen hiç tanıma fırsatı yaratmadım; o en güzel ve en sı-

82

cak yaz günlerinde kent boşaldığında kahvedeki gazeteleri ve dergileri rahat rahat okuyabileceğiz diye pek sevinirdik. Bu çocuksu, doyumsuz aşırı heyecanı dengeleyebilmek için yıllar ve onyıllar uğraşmam gerekti. Ama yine de lise yıllarımda gözlerimle gördüğüm ve bütün yüreğimle yaşadığım bu tutkudan dolayı hiç pişman olmadım. Düşünceye olan bu tutkum adeta kanıma işledi ve bunu asla kaybetmek istemem ve o tarihten bu yana

okuduğum ve öğrendiğim her şey o yıllardaki sağlam temele dayanır. İnsan kaslarını ihmal ederse bunu yıllar sonra telafi edebilir, düşüncedeki gelişim, yüreğin yakalama gücü ise ancak gelişme çağında mümkündür ve yüreğini erken yaşta olabildiğince açabilen kişi, sonraki yıllarda tüm dünyayı içine sığdırabilir.

Sanatta, anne ve babalarımız ve çevremizdekileri tatmin edenden daha tutkulu, daha sorunlu, daha denenen, daha yeni bir şeylerin hazırlanması gençlik yıllarımızın en

önemli olayıdır. Ancak yaşamın sadece bu bölümünden

adeta büyülenmiş olan bizler, estetik alandaki bu dönü

şümlerin, çok daha geniş bir alana yayılan değişimlerin ilk

tohumları ve öncüsü olduğunu, babalarımızın dünyasını,

güvenliğin dünyasını sarsacağını ve sonunda yok edeceğini fark etmedik. Yaşlı ve yarı uykuda olan Avusturyamızda köklü bir sınıfsal değişim hazırlığı yapılıyordu. Yıllarca,

onyıllarca liberal burjuvaziye sessizce boyun eğmiş ve yönetimi bırakmış olan kitleler birdenbire huzursuz olmaya, örgütlenmeye ve haklarını talep etmeye başlamışlardı.

Özellikle son onyılda o hoş ve sessiz hayatta siyasetin sert

ve şiddetli rüzgarları esmeye başlamıştı. Yeni yüzyıl, yeni

bir düzen ve yeni bir çağ istiyordu.

Avusturya'daki bu büyük kitle hareketinin ilki sosyalistti. O güne kadar bizi kandırarak "genel"

dedikleri 83

seçim hakkı, aslında belli bir vergi ödediğini kanıtlayabilen zengin insanlara sunulmuştu. Bu sınıfın seçtiği avukatlar ve ziraatçılar ise parlamentoda "halkın" sözcüsü ve temsilcisi olduklarına gerçekten inanırlardı. Bu insanlar

aydın, okumuş kişiler olmaktan gurur duyar, unvana,

saygınlığa ve güzel konuşmaya önem verirlerdi; bu nedenle parlamentodaki tartışmalar kibar kulüplerdeki tartışma akşamlarına benzerdi. Liberalizmden yana olan

bu burjuva demokratları hoşgörü ve sağduyunun kesinlikle ileri bir dünyaya götüreceğini sanıyor ve tüm halkın gönlünü en iyi küçük ödümler ve yavaş yavaş yapılacak

iyileştirmelerle alabileceklerini düşünüyorlardı. Ancak

unuttukları bir şey vardı, onlar tüm ülkedeki yüz binlerce, milyonlarca insanı değil, sadece büyük kentlerdeki elli ya da yüz bin varlıklı insanı temsil ediyorlardı. Bu

arada makineleşme de işini yapmış, eskiden dağınık olan

işçileri endüstrinin çevresine toplamıştı. Olağanüstü bir

adam olan Dr. Victor Adler'in1 önderliğindeAvusturya'da

kurulan Sosyalist Parti gerçekten herkesi kapsayan, eşit

seçim hakkı isteyen proletaryanın taleplerini yerine getirmeye çalışıyordu; bu talep tam yerine getirilmiş, daha doğrusu yerine getirilmek zorunda kalmışken, o çok yüceltilen liberalizmin aslında ne kadar da zayıf olduğu anlaşılmıştı. Onunla birlikte toplumun siyasi yaşamında

uyum ve anlayış da kayboldu, çıkarlar şiddetle birbirleriyle çatışır oldu ve mücadele başladı.

Daha küçük bir çocukken Avusturya'da, Sosyalist

Parti'nin yükselişindeki o önemli değişimin olduğu günü

çok iyi anımsıyorum; işçiler ilk kez güçlerini ve birlik olduklarını göstermek üzere 1 Mayıs'ı çalışan halkın bayramı olarak ilan etmek için, o güne kadar sadece soylula-1 . Victor Adler (1 852- 1 9 1 8): Avusturyalı sosyalist. Viyana liberal burjuva çevrelerinin Yahudi düşmanlığına karşı yaşamı boyunca savaştı. (Ç.N.) 84

rın ve zenginlerin arabaları ve faytonlarıyla geçit töreni

yaptığı, iki tarafı kestane ağaçlarıyla süslü geniş Prater

Caddesi'nde toplu halde yürümeye karar vermişlerdi.

Bu haber liberal burjuvaları korkudan felç etmişti. O tarihlerde sosyalist sözcüğü Almanya'da ve Avusturya'da tıpkı Jakoben1 ve sonraları Bolşevik sözcüğü gibi kan ve

terörizmi çağırıyordu; bu nedenle kenar mahallelerden toplaşan bu kızıl güruhun evleri ateşe vermeden, dükkanları yağmalamadan ve akla gelebilecek her şiddete başvurmadan sadece yürüyüş yapacağı ilk anda kimse inanmadı. Herkesi bir panik sardı. Kentteki ve

çevredeki tüm polis birlikleri Prater Caddesi'nde konuşlandırıldı, askerler ateşe hazır bekletildi. Tek bir faytoncu ya da arabacı Prater'in yakınına sokulmaya cesaret edemedi, esnaflar dükkanlarının demir kepenklerini indirdi. Anne ve babalarımızın, Viyana'nın alevler içinde kalacağını sandıkları o gün, biz çocuklara sokağa çıkmayı

yasakladıklarını hatırlıyorum. Fakat hiçbir şey olmadı.

İşçiler eşleri ve çocuklarıyla birlikte dörder sıra halinde

ve örnek bir disiplinle, yakalarında partinin simgesi kırmızı karanfille Prater' e yürüdüler. Yürürken de Enternasyonal' i söylüyorlardı, çocuklar ise ilk kez yürüdükleri

"soyluların caddesi" olan yemyeşil yolda kimseye aldırmandan okul şarkılarını söylüyorlardı. Kimseye küfredilmedi, kimse dövülmedi, yumruklar kalkmadı; polisler ve askerler onlara dostça gülümsüyordu. Bu olaysız ve kusursuz yürüyüşten sonra burjuvazi, işçi sınıfını bir daha 1. Jakobenler, Fransız Devrimi ertesinde Fransa'ya yaklaşık bir yıl süreyle egem olan ve devrimden çok daha fazla kanın döküldüğü "Terör Dönemi"ne sebep olmuş aşırı radikal Fransız siyasi partisidir. Önde gelen üyeleri Robespierre, Marat ve Mirabeau'dur. Karşı devrimci komplolar üzerine harekete geçmişler, ancak muhalif hareketleri bastıralım derken çok daha büyük öfkeye

sebept olmuşlar ve ayaküstü yapılan mahkemelerle birçok insanın idamına karar vermişlerdir. Daha sonra yol açtıkları bu kanlı dönem kapanırken kendi başları da giyotine gitmiştir. (Ç.N.)

85

"devrimci güruh" olarak damgalayamadı; yaşlı ve bilge

Avusturya'da her zaman olduğu gibi karşılıklı anlayış ve

uzlaşma başladı; o zamanlar bugünkü gibi "alaşağı etme,

kökünü kurutma" sistemi henüz yoktu ve artık parlaklı

ğını yitirmiş olsa da, insanlık ideali hala parti liderlerinde

yaşamaktaydı.

. Simgesi kırmızı karanfil olan bir partinin ortaya çıkmasının hemen ardından, bir başka çiçek, Hristiyan Sosyalist Parti' nin beyaz karanfili görülmeye başlandı (o

tarihlerde parti simgesi olarak kıvrık çizme, hançer ya

da kurukafa değil de, çiçeklerin seçilmesi ne kadar duygulandırıcı değil mi?). Tümüyle küçük burjuva partisi olan Hristiyan Sosyalist Parti aslında proletaryanın partisine bir karşı hareketti ve her ikisi de makinenin eli yenmesi sonucu ortaya çıkmıştı. Çünkü makineler büyük kitleleri fabrikalarda çalıştırıp onlara güç ve sosyal yükseliş sağlarken, küçük el sanatlarını yok ediyordu.

Büyük mağazalar ve kitle üretimi orta sınıfın ve el sanatlarına dayanan ustalığın sonunu hazırlıyordu. Bu memnuniyetsizlik ve endişe, becerikli ve popüler bir lider doğurdu; Dr. Karl Lueger adındaki bu şahıs "Küçük adama yardım gerek" sloganıyla küçük burjuvayı ve burjuva sınıfından işçi sınıfına düşme korkusu, zenginelere duyduğu kıskançlıktan daha büyük olan öfkeli orta sınıfı

peşinden sürükledi. Bu, yıllar sonra Adolf Hitler'in de yanına ilk çektiği aynı korkmuş sınıftı ve Karl Lueger,

durumlarından hoşnut olmayan küçük burjuvalara, Yahudi düşmanlığını körükleyen sloganlarla somut bir düşman göstererek onların büyük toprak ağalarına ve

feodal zenginliğe duydukları nefreti hiç fark ettirmeden

başka yöne çekmeyi başarmış ve bir bakıma Adolf

Hitler'e örnek olmuştu. Fakat günümüz politikasının o

bayağılığı ve acımasızlığı, yüzyılımızın o korkunç düşü

şü her iki lideri karşılaştırdığımızda daha net ortaya çı-

8 6

kar. Yumuşak san sakalıyla etkileyici bir tip -Viyana'da

halk arasında "Güzel Karl" diye bilinirdi- olan Karl Lueger yüksek öğrenim görmüştü, düşünce kültürünü her şeyin üzerinde tutan bir çağda okula gitmesi boşuna de

ğildi. Konuşması çok popüler, çok ateşli ve eğlenceliydi,

ama en şiddetli konuşmalarında bile -ya da o günlerde

şiddetli sayılan diyelim-, ölçülüydü ve Nazilerin Streicher'ine¹ benzeyen, cinayet uydurmaları ve benzeri bayağılıklarla işini götüren bir teknisyen olan Schneider adındaki yardımcısını da büyük bir titizlikle dizginlerdi.

Özel yaşamında ne kadar tartışılmaz ve mütevazı ise,

rakiplerine karşı da o denli kibar davranır, resmi olarak

ortaya koyduğu Yahudi düşmanlığı ise eski Yahudi arkadaşlarına dostça ve iyi davranmasına engel teşkil etmezdi. Başını çektiği hareket sonunda Viyana Belediye Meclisi'ne hakim olup da -Yahudi düşmanlığından nefret eden İmparator Franz Joseph'in kararı iki kez geri çevirmesinden sonra- belediye başkanı seçildiğinde, yönetimi altındaki kent kusursuz denecek kadar adil, hatta örnek teşkil edecek kadar demokrat olmuştu; Yahudi

karşısı partinin zaferi karşısında başlangıçta tir tir titreyen Yahudiler eskiden olduğu gibi eşit haklara sahip ve say::ın kişiler olarak hayatlarına devam etmişlerdi. Çağın

kanına henüz nefretin zehri ve karşılıklı birbirini yok

etme isteği karışmamıştı.

Ama çok geçmeden üçüncü bir çiçek çıktı ortaya,

Bismarck'ın² çok sevdiği ve -o tarihlerde gerçek amacı

anlaşılmayan- Alman Nasyonal Partisi'nin simgesi olan

1 . Julius Streicher (1 885-1 949): 1 930'lardaki Yahudi kıyımının en acımasız elebaşlarından Nazi siyaset adamı. (Ç.N.) 2. Otto von Bismarck (1 8 1 5 - 1 898): 1 9. yüzyılda gevşek bir konfederasyon

olan Almanya'nın güçlü bir imparatorluğa dönüşmesinde en önemli rolü oynayan ilk Alman şansölyesi. Yeni Almanya'yı "kan ve demir"le kuracağını söyl ettiği için kendisine "Demir Şansölye" adı verilmiştir. (Ç.N.) 87

mavi kantaron çiçeği. Bilinçli devrimci olan bu parti,

zorbalık ve şiddet kullanarak Avusturya Monarşisi'ni,

Prusya ve Protestanlık yönetiminde -Hitler'in hayal ettiği- Büyük Almanya uğruna parçalamayı düşünüyordu.

Hristiyan Sosyalist Parti Viyana'da ve taşrada, Sosyalist

Parti sanayi bölgelerinde yayılmışken Alman Nasyonal

Partisi'nin neredeyse tüm yandaşları Bohemya ve Alplerin kenar mahallelerinde güçleniyordu, sayılarının az olmasından dolayı pek sözü geçmeyen partililer vahşi saldırılara ve ölçsüz şiddete başvuruyordu. Avusturya Parlamentosu' ndaki birkaç milletvekili, parlamentonun teröristleri ve yüz karası sayılıyordu; kendisi de Avusturya' nın bir sınır bölgesinden olan Hitler'in fikirleri ve tekniği bunlara dayanmaktadır. Hitler, bir zamanlar imparatoru ve Katolik Kilisesi'ni kızdırmak için "Roma'dan kurtul" diyerek Katoliklikten Protestanlığa geçen binlerce Alman milliyetçisinin peşine takıldığı Georg Schön erer' in 1 çağrısını ve - "her türlü pislik Yahudi ırkında bulunur" diyen Yahudi düşmanı ırk kuramını ve her şeyden önce onun hiçbir şeye aldırış etmeden yakıp yıkan saldırı birliği modelini ve küçük bir grubun zorbalık ve

terör uygulayarak sayıca kendinden çok daha üstün, ancak daha insancıl ve barışçıl olan çoğunluğu yenebileceği ilkesini benimsemişti: Nasıl Nasyonal Sosyalistlerde cop

kullanarak toplantıları dağıtma, kendilerinden olmayanların evlerini geceleri basma işini SA'lar2 yapıyorduydu, 1 . Georg Schönerer (1 842- 1 92 1): Avusturyalı toprak ağası ve politikacı.

1 879'dan yüzyıl dönümüne kadar önce Alman Nasyonalistlerin, sonraları

Tüm "Alman Hareketi"nin önderi olan Schönerer Katolik Kilisesi'ne şiddetle

karşı çıkması ve radikal Yahudi düşmanlığıyla tanınır. Genç Hitler üzerinde

etkisi büyük olmuştur. (Ç.N.)

2. SA: Sturmabteilung'un (Saldırı Birlikleri) kısaltılması. Saldırı birliği, Nazilerin

savaş birliğidir. (Ç.N.)

88

Alman Nasyonalistler için de Corpus1 üniversitelileri,

akademik dokunulmazlıklarını kullanarak eşi benzeri

görülmemiş zorba bir terör uyguluyor, her türlü siyasi

harekette askeri bir örgütün disipliniyle anında yerlerini

alıyorlardı. "Öğrenci Birliği" adı altında gruplaşıyor, yüzleri parçalayıp kırıp geçiriyor ve diğer öğrencilerin aksine kolluk ve başlık değil de, sert ve ağır sopalar taşıdıklarından amfilerde hakimiyet kuruyorlardı; sürekli meydan okuyarak kah Slav, kah Yahudi, kah Katolik, kah İtalyan öğrencilere saldırıyor ve savunmasız olan bu

gençleri üniversiteden sürüyorlardı. Bu nedenle öğrencilerin cumartesi günleri yaptığı her "gezinti"de kan akıyordu. Üniversitelerin eskiden beri sahip olduğu ayrıcalığı nedeniyle amfilere giremeyen polisler, bu korkak bozguncuların kudurluklarına eli kolu bağlı dışardan

bakmak zorunda kalıyor ve Nasyonal sokak serserilerinin kan revan içinde merdivenlerden fırlattığı yaralıları taşımaktan başka bir şey yapamıyordu. Alman Nasyonalistlerinin bu küçük ama büyük gürlü koparan partisi Avusturya'da baskıyla bir şey elde etmeye kalktığında

hemen bu öğrenci saldırı birliğini devreye sokuyordu.

Kont Badeni, 2 imparatorun ve parlamentonun onayıyla,

Avusturya'nın ulusları arasında barışı sağlayacak ve belki

de monarşinin ömrünü on yıl uzatacak olan bir dil yönergesi hazırladığında, bu bir avuç genç isyancı Ring Caddesi'ni işgal etmişti. Bu işgali önlemek için gönderi-1 . (Lat.) Corp sözcüğünden türetilmiş olup birlik anlamına gelir. Genelde zengin aile çocuklarının oluşturduğu bir grup olan Corpus üniversitelileri ilk kez 1 9. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu gruptakiler kendilerini elit tabakadan sayar

ve diğer öğrenci birliklerinin üzerinde görürlerdi. Kendilerine has gelenek ve

görenekleri olan, öğrencilik yaşamlarını yasalarla düzenleyen ve bunlara Kutsal Kitap'taki kurallara uyulduğu gibi uyan üniversiteliler grubu. (Ç.N.) 2. Kasimir Felix von Badeni (1 846-1 909 Polonya): 1 895-97 tarihleri arasında

Avusturya başbakanıydı. (Ç.N.)

89

len süvariler kılıç ve silah kullanmak zorunda kalmıştı.

Fakat acınacak kadar zayıf ve insanı duygulandıracak kadar insancıl ve liberal olan o dönemde, isyana ve kan dökmeye karşı duyulan nefret çok büyük olduğu için

hükümet, Alman Nasyonalistlerinin terörü karşısında

geri adım attı. Başbakan istifa etti ve tümüyle yerinde

olan dil yasası ertelendi. Politikada şiddet, ilk başarısını

elde etmişti. Çağın hoşgörü ve uzlaşmayla zar zor yapıştırdığı görünmez çatlaklar ve yarıklar gün yüzüne çıkmıştı, uçurumlar ve ayrılıklar oluşmuştu. Aslında yüzyılın son on yılında Avusturya'daki uluslar birbirleriyle çatışmaya başlamış ve böylece savaşın temelleri atılmıştı bile.

Biz gençlere gelince; bizler kendimizi tamamen

edebiyata vermiştik ve ülkemizdeki bu tehlikeli deği

şimlerin pek farkında değildik; başımızı kitaplardan ve

tablolardan kaldırmıyor, siyasi ve sosyal sorunlara karşı

en ufak bir ilgi duymuyorduk: Bu korkunç çekişmelerin

bizim hayatımızla ne ilgisi vardı? Kent seçimlerle dalgalanıyor, biz kütüphanelere gidiyorduk. Kitleler ayaklanıyor, biz şiirler yazıyor ve tartışıyoruz. Duvarlardaki kızgın işaretleri görmüyor, Kral Belşatzar1 gibi yarın korkusu duymadan sanatın en eşsiz yemeklerinden kendimize ziyafet çekiyorduk.

Ancak onlarca yıl sonra tavan ve duvarlar üzerimize

çöktüğünde, temelin çoktan oyulduğunu ve yeni yüzyıl

ile birlikte Avrupa'da bireyin özgürlüğünün çöküşünün

başladığını fark ettik.

1 . Yunanca Baltazar. Kutsal Kitap'ta Belşatzar (ö. MÖ y. 539) babası Kral

Nabunaid'in yokluğunda Babil'i yöneten naip. Onun verdiği bir şölen sırasında

Peygamber Daniel'in duvardaki elyazısını (mene, tekel ve ufarsin) yorumlayarak Babil kentinin MÖ 539'daki çöküşünü önceden haber verdiği inandırılır.

Daniel'in yorumu Kutsal K itap'a göre şöyleydi: mene (sayılmış) "Allah senin

krallığını saydı ve onu sona erdirdi", tekel (tartılmış) "terazide tartıldın ve eksik bulundun", ufarsin (ve bölükler) "ülken bölündü, Medlere ve Perslere

verildi." (Ç.N.) Ayrıca bkz. Kutsal Kitap. Daniel 5.

90

Eros matutinus1

Lisede geçirdiğimiz bu sekiz yıl boyunca her birimiz

çok kişisel olaylar yaşadık: On yaşından yavaş yavaş on

altı, on yedi, on sekiz yaşına geldik, birer genç adam olduk, derken doğa haklarını bildirmeye başladı. Ergenli

ğin bu uyanışı, yetişkin olan her insanın kendine özgü

bir yöntemle baş etmesi gereken ve ilk bakışta sanki

açıkça konuşulmayan, tamamıyla özel bir sorunmuş gibi

görünür. Ancak bizim kuşağımızda bu kriz kendi sınırlarının dışına çıkmıştı. Bu aynı zamanda bambaşka bir uyanış anlamına geliyordu, çünkü bu sayede ilk defa

içinde büyüdüğümüz topluma, geleneklerine ve uzlaşılmasına eleştirel bir gözle bakabiliyorduk. Çocuklar ve hatta gençler genel olarak bulunduğu çevrelerin kurallarına önce saygıyla uymaya çalışırlar, ama dayatılan bu kurallara başkalarının da dürüstçe uyduklarını gördükleri sürece boyun eğmezler. Öğretmeninde ya da anne ve babasında gördüğü dürüst olmayan tek bir tutum ister

istememez gencin tüm çevresine kuşkulu ve eleştirel bir

gözle bakmasına neden olur. Bizler o güne kadar güvendiğimiz okul, aile ve toplumsal ahlak dediğimiz tüm o 1 . (Lat.) Uyanan, ışık saçan aşk tanrısı anlamına gelir. (Ç.N.)

9 1

otoritelerin cinsellik konusunda tuhaf bir şekilde dürüst

davranmadıklarını anlamakta gecikmedik - dahası bizlerden de bu konuda gizlilik ve yalancılık bekleniyordu.

Çünkü otuz kırk yıl önce böyle konularda bugünkünden farklı düşünülüyordu. Kadın erkek ilişkileri konusunda -kadının eşit sayılması Freud'un psiko-analizi, sporla beden kültürü ve gençliğin bağımsızlığını kazanması gibi faktörler sonucunda- tek bir kuşağın yaşadığı böylesi büyük bir değişim belki de toplumun hiçbir alanında yaşanmamıştır. Büyük ölçüde Victoria döneminden kalma 1 9 . yüzyıl burjuva ahlak anlayışının, bugün geçerli olan daha özgür ve daha rahat anlayıştan farkını

ortaya koymaya çalıştığımızda, o dönemde cinsellik sorunundan güvensizlik nedeniyle korkulup uzaklaştırıldığını görürüz. Daha önce, dinin ağır bastığı dönemlerde, özellikle katı Püritenler1 döneminde her şey daha basitti.

Cinsel isteğin şeytanın baştan çıkarması, bedensel hazzın iffetsizlik ve günah olduğuna inanılan bu dönemde Ortaçağ'ın otoriteleri, sorunun üzerine katı yasaklar ve

-özellikle Calvinistlerin2 Cenevresi'nde- korkunç cezalarla sert ahlak anlayışlarını yerleştirmişlerdi. Oysa bizim yüzyılımızın, hoşgörülü, çoktandır şeytana ve neredeyse

Tanrı'ya da inanılmayan bu dönemin böylesi radikal bir

aforozu göze alına cesareti yoktu artık, ama cinselliği

kendi ahlak anlayışı içine koyamadığı bozguncu ve bu

nedenle tedirgin edici bir şey olarak görüyor, özgür ve

evlilik dışı bir cinselliğin burjuva "saygınlığına" ters düşeceğini ve gün ışığına çıkmaması gerektiğini düşünüyordu. Bu ikilem içinde tuhaf bir uzlaştırıcı formül bulmuş-

1 . Püritenlik: 1 6. yüzyılın sonlarıyla 1 7. yüzyılda İngiltere'de, İngiltere Kilisesi'ni

Katolikliğin kalıntılarından arındırmayı amaçlayan dinsel reform hareketi. (Ç.N.)

2. Calvinizm: Adını Fransız asıllı Johannes Calvin'den (1 509 Picardie-1 564 Cenevre) alan, onun öğretisine ve R.eformasyon'a dayanan dini bir hareket. (Ç.N.) 92

.

tu. Buna göre bu dönem, gençlere cinsel hayatı yaşamalarını yasaklamasına yasaklamıyordu ancak bu utanç verici şeyi göze çarpmayacak şekilde yapmaları konusunda bir sınırlama getiriyordu. Mademki cinsellik yok edilemiyordu, o zaman hiç olmazsa. kendi ahlak dünyalarından, gözlerden uzak olmalıydı. Böylelikle sessizce bir anlaşma yapılmış, bu can sıkıcı "şeyin" okulda, aile içinde

ya da toplum önünde konuşulması engellenmiş ve varlı

ğını hatırlatabilecek her şey bastırılmıştı.

Doğal dürtülerimizi bilincimizden uzaklaştırmaya

çalıştıkça, onları hiçbir şekilde yok edemeyeceğimizi,

yalnızca tehlikeli bir şekilde bilinçaltına itebileceğimizi

Freud'dan beri bilen bizler için bugün, o dönemin insanların cinsellikle ilgili her şeyi gizleyebileceklerine safça inanmalarına ve bu cehaletlerini sürdürmelerine gülmek

kolaydır. Fakat 19. yüzyıl boyunca insanlar çılgınca bir

düşünceye saplanmışlardı, her çatışmanın akılcı bir mantıkla çözülebileceğini ve doğal olanı gizledikçe insanların bozguncu dürtülerini sınırlayabileceklerini sanıyor, dahası gençlerin, kendi doğalarını tanımazlarsa, ihtiyaçlarının ne olduğunu bilmezlerse cinselliklerini unutacaklarına inanıyorlardı. Tüm merciler söz birliği etmiş

çesine cinselliği yok sayarak, görmezden, bilmezden gelerek bu "sınırlama" çılgınlığına destek veriyordu. Böylece okul, kilise, din adamları kültür ve sanat ortamları, yargı organları, gazeteler ve kitaplar, moda ve gelenekler

bu sorunun dillendirilmesinden ilke olarak kaçınıyordu,

daha da kötüsü tüm sorunlara eşit ve yansız yaklaşması

gereken bilim bile, bu naturaila sunt turpia¹ anlayışına

katılıyor ve bunu yaparken de böyle edepsiz, açık seçik

konularla ilgilenmenin bilimin saygınlığına uymadığı ba-

1 . (Lat.) Doğal şeylerden utanma anlamına gelmektedir. (Ç.N.)

93

..

hanesine sığınmıyordu. O dönemin hangi kitabını açarsanız açın, ister felsefe, ister hukuk, hatta ister tıp kitabı, bu konuda en ufak bir açıklamadan bile elbirliği ve korkuyla kaçınıldığını görürsünüz. Ceza hukukçuları kongrelerde, cezaevlerindeki yöntemlerin insana yakışır düzeye getirilmesi ve hapishane yaşamının insanda yarattı

ğı manevi zararlarını tartışırken asıl önemli olan soruna değinmekten çekinirlerdi. Bazı histeri hastalıklarının nedeninin birçok olayda cinsellikten kaynaklandığını tanrıbilim sayesinde çözebilen sinir doktorları da bu konuda açıklama yapmaya cesaret edemezlerdi ve Freud, de

ğerli hocası Charcot'nun 1 kendisiyle yaptığı bir sohbette

gerçek nedeni bildiğini, ama hiçbir zaman resmen açıklamadığını itiraf ettiğini anlatır. O tarihlerde "saygın"

olarak anılan edebiyat bu konuda gerçek bir anlatıma

cüret edemezdi, çünkü edebiyatın alanı sadece estetikgüzellik idi. Daha önceki yüzyıllarda yazarlar, yaşadıkları çağın gerçek ve ayrıntılı bir resmini çizmeye çekinmezlerdi. Örneğin Defoe, Abbe Prevost, Fielding ve Retif de la Bretonne'da gerçek durumlar olduğu gibi

yansıtılırken bu dönem, utandırıcı ama gerçek olanın de

ğil, sadece "duygu yüklü" ve "yüce" olanın tasvirine izin

veriyordu. Bu nedenle 19. yüzyıl edebiyatında büyük

kent gençliğinin karşı karşıya kaldığı tehlikeler, karanlık

şeyler ve bocalamalarından hemen hiç bahsedilmezdi.

Bir yazar cesurca fahişelikten bahsedecek olsa, onu soylulaştırmak zorunda hissederdi kendini ve kahramanını süsleyip "Kamelyalı Kadın"a dönüştürürdü. Günümüzde bir genç, geçmiş ve ondan önceki yüzyılda yaşamış

J . Jean-Martin Charcot (1825- 1893): Fransız nöroloji bilgini. 1882' de açtığı nöroloji kliniği Avrupa'nın ön önemli sinir hastalıkları kliniği oldu. Sigmund Freud'u nevrozların psikolojik kökenlerini araştırmaya yönelten de, Charcot'nun histerinin organik temellerini ortaya çıkarmak için hipnozu kullanması oldu. (Ç.N.)

gençlerin !lası! bir hayat mücadelesi verdiğini öğrenmek

için -Avrupa'nın sahte idealizminin dışında kalan Tolstoy ve Dostoyevski gibi Rus yazarları hariç- Dickens ve Thackeray, Gottfried Keller ve Björnson gibi dönemin

büyük usta yazarlarının eserlerini okuduğunda olayların

üstü kapalı, soylu ve ölçülü bir şekilde anlatıldığını görecektir. Bu kuşaktan hiçbir yazar çağın baskısı nedeniyle ifadelerinde özgür olamamıştır. Dönemin yazarlarının

cinselliğin anlatımı konusunda kendilerini böylesine kısıtlamaları, cinsellik konusunda suskun kalmaları ancak buna rağmen yine de aşırıya kaçtıklarını düşünmeleri,

atalarımızın ahlaki konulardaki tutuculuklarının histeri

boyutunu ve o günlerdeki ortamı -bugün bizlerin anlamakta zorluk çekeceği o havayı- çok iyi anlatmaktadır.

Aksi halde Madame Bovary gibi bir roman Fransız mahkemesi tarafından ahlaka aykırı bulunarak yasaklanır mıydı? Ya da benim gençliğimde Emile Zola'nın romanları pornografik sayılır mıydı, ya da eserlerinde tutku ve heyecana yer vermeyen Thomas Hardy gibi klasik bir

yazar İngiltere ve Amerika'yı öfkeden çılgına çevirebilir

miydi? Ancak ne kadar "örtülü" yazılmış olsalar da, bu

romanlar onlara göre yine de gerçeği fazlasıyla ortaya

koymuştur.

Ne yazık ki bizler, tutuculuğu ve geri kafalılığı kamufle edilmiş bu boğucu, baskıcı ortamda büyüdük. Bu, suskunluğa ve saklanmaya dayalı, doğruluktan ve insan

psikolojisinden uzak ahlak anlayışı, gençliğimizin üzerine bir karabasan gibi çökmüştü. B u suskunluk metodundaki dayanışma nedeniyle gerçek edebiyat ve kültür tarihi belgeleri eksik olduğundan, artık inanılmaz hale gelen şeyleri yeniden kurmak kolay değildir. Buna rağmen yakaladığımız bazı ipuçları var; sadece modaya şöyle bir

göz atmak yeterli, çünkü her yüzyılın modası zevki yansıttığından ister istemez dönemin ahlak anlayışına da 95

ışık tutar. 1 940 yılında olduğumuz bugün, 1 900'lü yılların toplumundaki kadın ve erkeklerini, dönemin kostümleri içinde sinema perdesinde gören seyircilerin -Avrupa'nın ya da Amerika'nın hangi kenti ya da kasabasında olursa olsun- kahkahadan kırılmaları bir rastlantı de

ğildir. Bugünün en saf insanları bile, dünün doğallıktan

ve rahatlıktan uzak, sağlıklı ve pratik olmayan kostümler

içindeki insanların gördüklerinde karikatürlere güldükleri gibi gülerler; annelerini, teyzelerini ve kız arkadaşlarını bu tuhaf giysiler içinde görmüş, hatta kendi çocukluğumuzda aynı gülünç kıyafetlerle dolaşmış bizlere bile, tüm bir kuşağın böyle tuhaf bir modaya hiç karşı

koymaksızın boyun eğmesi kabus gibi geliyor. Her türlü

rahat hareket etmeyi imkansız kılan yüksek dik yakalar,

kuyruklu redingot ve soba borusuna benzeyen silindir

şapkaların olduğu erkek modası bile insanları güldürüyor, en çok da her bir ayrıntısı karmaşık, güç ve doğaya aykırı süslerle donatılmış dönemin "hanımefendi" modası. Belden yukarısı çelik bir korseyle eşek arısının bedeni gibi boğulmuş, belden aşağısında olabildiğince geniş, büyük bir çan gibi etek, bluzun ya da elbisenin boyun kısmı çeneye kadar kapalı, ayaklar parmak uçlarına kadar örtülü; sayısız lüleler ve örgülerle topuz yapılmış saçları

kocaman bir şapka tüm muhteşemliğiyle sarıyor, ellere

gelince en sıcak yaz günlerinde bile eldivenlerin içinde,

böyle giyinip kuşanmış ve bugün artık tamamen tarihe

karişmış bu "hanımefendiler" etrafına yaydıkları parfüm

dalgasına, takıp takıştırdıkları mücevherlere, pahalı dantellere, kıvrımlı, süslü püslü giysilerine rağmen acınacak kadar çaresizdiler. Tıpkı zırhını kuşanmış bir şövalye

gibi, böyle giysiler içindeki bir kadının serbest, canlı ve

zarif hareket edemeyeceği, her hareketinin, her davranı

şının böyle bir kostüm içinde yapay, yapmacık ve doğallıktan uzak olacağı daha ilk bakışta anlaşılıyordu. Bir 96

"hanımefendi" olmak için alınan eğitim bir yana, bir "hanımefendi" gibi görünmek için yapılan bu süslenmeler, giysileri giyip çıkarmalar bile çok zahmetli ve başkalarının yardımını gerektiren bir işti. Önce sırtta belden boynun yukarısına kadar olan sayısız kopça kapanır, korse oda hizmetçisinin tüm gücünü ortaya koymasıyla bağlanırdı, uzun saçlara gelince -genç insanlara hatırlatmak isterim, bundan otuz yıl önce birkaç düzine Rus üniversite öğrencisinin dışında Avrupa'daki tüm kadınların saçları kalçalarına kadar inerdi-, her gün eve gelen kadın kuaförü tarafından yığınla saç tokası, firkete ve tarak

kullanılarak maşa ve ondüyleyle bukle bukle yapılır, düzeltilir, fırçalanır, taranır ve toplanırdı, sonrasında kadınsı ve kendi hatları tamamen kayboluncaya kadar etek, yelek ve onun üzerine kısa bir ceket giyilirdi. Fakat bu

saçmalığın gizli bir anlamı vardı. Bir kadının vücut hatları bütün bunlarla öylesine gizlenmeliydi ki, damat bile düğün yemeğinde gerdeğe gireceği eşinin dik mi yoksa

kambur mu, tombul mu yoksa zayıf mı, kısa bacaklı mı

yoksa uzun bacaklı mı olduğunu fark etmemeliydi; bu

pek "ahlaklı" çağ, zamanın genel estetik anlayışına uydurmak ve uymak için saçları, göğüsleri ya da vücudun herhangi bir yerini olduğundan farklı ve güzel göstermekte hiçbir sakınca görmezdi. Bir kadın "hanımefendi"

olarak görünebilmek için doğal hatlarını olabildiğince

gizlemek zorundaydı; aslında bu moda bu iddiasıyla,

tüm derdi örtmek ve saklamak olan dönemin genel ahlak anlayışına da boyun eğmiş olurdu.

Ama bu pek "bilge" ahlak anlayışının unuttuğu bir

şey vardı: Şeytanın yüzüne kapıyı kapatırsanız ya bacadan ya da pencereden girer. Tenin her zerresini kapatmaya ve bedenin gerçek biçimini olabildiğince örtmeye çalı

şan bu giysilerde bugün önyargısız gözlerimize takılan

şey, kesinlikle onların ahlakçılığı değildi, tam tersine o dö-

9 7

nemin modasının amacı, cinsler arasındaki karşıtlığı adeta

utanç verecek kadar kışkırtıcı biçimde ortaya çıkarmaktı.

Günümüzde genç kadın ve erkekler uzun boylu, ince yapıllılar -artık sakal bırakmayan erkekler, kadınlar gibi pürüzsüz bir cilde sahip; kadınlar da saçlarını erkekler gibi kısacık kestiriyorlar- ve böylece dış görünüşleriyle bile

cinsiyet ayırımından uzak, birbirleriyle uyumlu iken, o

dönemdeki kadınlar ve erkekler cinsiyetleri arasındaki

mesafeyi olabildiğince açmaya çalışırlardı. Erkekler ta

uzaktan fark edilmek için gösteriş olsun diye ya sakal uzatırlar ya da en azından kıvrım kıvrım bıyık bırakırlardı, kadınlar ise giydikleri korseyle dişiliğin en önemli göstergesi olan göğüslerini ortaya

çıkartırlardı. Güçlü cins-zayıf cins ayrımı tavırlarda da aşırı bir şekilde vurgulanırdı; erkek gözüpek, mert, koruyucu ve atılgan, kadın ise ürkek, utangaç ve içine kapanıktı; iki eşit insan değil de, avcıyla ganimetiydiler adeta. Dış görünüşteki bu yapay ayrılık ve

uzaklık kutuplar arasındaki iç gerilimi, erotizmi güçlendiriyordu ve böylece o günün toplumu, örtme ve dillendirmeme gibi hiç de psikolojik olmayan bir yöntemle istedi

ğinin tam aksine ulaşmış oluyordu. Çünkü her türlü tahriki önlemek için korku ve sahte bir iffetle sürekli yaşamın tüm alanlarında, edebiyatta, sanatta ve giyimde ahlaksızlığın izini sürdükçe ister istemez devamlı ahlaksızlığı dü

şünmeye mecbur oluyordu. Daima neyin uygunsuz oldu

ğunu araştırdığı için, hep tetikte olmak zorunda kalıyordu; o dönemin dünyası için "ahlak" her davranışta, her sözde ciddi bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. O tarihlerde

bir kadının spor yaparken ya da oyun oynarken pantolon

giymesinin büyük bir suç sayılabilmesi, günümüz insanına anlaşılır gelebilir belki; fakat bir kadının "pantolon"

sözcüğünü ağzına almasını bile yasaklayan o hasta ahlak

anlayışını nasıl açıklayabilirsiniz? Eğer kadın, erkek pantolonu gibi cinselliği çağrıştıracı ve tahrik edebile-98

cek son derece tehlikeli bir sözcüğü mutlaka söylemek

zorundaysa, o zaman "bacak giysisi" gibi gayet masum bir

ifade ya da "o adı ağza alınmayan" gibi kendi bulduğu ve

geçistirebileceği imalar kullanmak zorundaydı. Aynı toplumsal çevreden, ama kızlı erkekli bir grup gencin başlarında biri olmadan bir yerlere gezmeye gidebilmeleri imkansızdı, çünkü ilk akla gelen şey bir şeylerin "olabileceği" idi. Karşı cinsten gençlerin böyle bir araya gelebilmelerine, ancak bu genç insanların her adımlarını takip edecek anne ya da dadı gibi birinin yanlarında bekçilik

yapması koşuluyla izin verilirdi. Genç kızların en sıcak

yaz günlerinde bile ayaklarını ve kollarını kapatmayan

giysilerle tenis oynaması skandal sayılırdı ve kibar bir bayanın toplum içinde otururken bacak bacak üzerine atması, uzun eteğinin altından bilekleri görülebileceği için dönemin "ahlak" kurallarına ters düşerdi. Doğanın elementleri olan güneş, su ve havanın bile kadının tenine değmesine izin yoktu. Denizde bile tepeden tırnağa kapalı, ağır kostümler içinde güçlkle ilerliyorlardı, yatılı okullarda ya da manastırdaki genç kızlar bir bedenleri olduğunu tamamen unutmak için günlük banyolarını yaparlarken bile uzun, beyaz bir gecelik giymek zorundaydılar. Yaşlanıp ölüncüye değin omzunu ya da dizkapağının ucunu ebesi, eşi ve ölü yıkayıcısından başka hiç kimsenin

görmediği kadınlar olduğu ne rivayettir ne de abartı. Tüm

bunlar aradan geçen kırk yıl sonra masal ya da alaycı bir

abartı gibi geliyor insana. Fakat bedene ve doğallığa karşı

duyulan bu korku, toplumun en üst tabakasından en altına kadar herkesi bir ruh hastalığı gibi sarmıştı. Aksi halde yüzyıl dönümünde bisiklet ya da at üzerinde erkek gibi

bacaklarını açarak oturan kadınları ilk kez gören köylülerin, bu "cüretkarları" taşlamalarını nasıl anlayabiliriz?

Daha ben okul sıralarındayken, Saray Operası'nın balerinlerinin kalın çorap giymeden sahneye çıkmalarının 99

■

teklif edilmesi gibi korkunç ve ahlakdışı yenilikler hakkında Viyana gazetelerinde sayfalar dolusu yapılan tartışmalara ne demeli? Benzer bir sansasyon da, Isadora Duncan'ın son derece klasik olan dans gösterisinde yerlere kadar uzanan beyaz tuniğinin altında ipek pabuçları yerine çıplak topukları görüldüğünde olmuştu. Böylesi

sıkı bir göz hapsinin olduğu bir çağda yetişen gençlerin,

cinsellikle ilgili konuların üzerine gizemli bir şekilde kapatılmak istenen o ahlak örtüsünün aslında nasıl da yıpranmış, yırtıklar ve deliklerle dolu olduğunu günün birinde fark ettiklerinde, içlerine işleyen o ahlakın her an kaybolabileceğı korkusunu aşıl原因an eğitimi nasıl gülünç bulacaklarını bir düşünün. Sonuçta elli kişilik sınıfımızdan herhangi birinin kendisini saygıdeğermiş gibi gösteren bir

öğretmenimize kentin o karanlık arka sokaklarında rastlaması ya da tanıdığımız birinin ne kadar da çok ve çeşitli günah işlediğini evde duymamız kaçınılmazdı. Aslında

hiçbir şey, o beceriksiz gizleme tekniğı kadar merakımızı

kamçıl原因ıyor ve tahrik etmiyordu; doğal şeylerin açık

açık ve özgürce yaşanmasına izin verilmediğı büyük bir

kentte merak, burnunu gizli ve çoğı zamanda pek temiz

olmayan deliklere sokuyordu. Böylesi bir baskı, gençleri

çaresiz ve çocuksu hareketlere iten gerginliklere neden

oluyordu. Örneğın neredeyse tüm çitler ya da kuytu kö

şelere çirkin ve ayıp sözcükler yazılmış ve resimler çizilmişti, neredeyse tüm havuzlarda kadınların bulunduğı bölümü ayıran tahta duvarlarda gözetlemek için delikler

oyulmuştu. Bugün artık ahlak kurallarının doğallaşması

ve normalleşmesiyle ortadan kalkmış olan bazı ticaret

kolları, o tarihlerde gizliden gizliye altın çağını yaşıyordu;

özellikle gençlerin gittiğı yerlere dalan seyyar satıcıların

yeniyetme erkek çocuklarına masanın altından gösterdik-

1 00

leri çıplak fotoğraflar ya da sous le manteau¹ -çünkü ciddi

edebiyat idealist ve cinsellik konularında dikkatli olmak

zorundaydı- ve çok kötü kağıda basılmış, çok kötü bir

dille yazılmış ama çok satılan kitaplar; ayrıca o kadar iğrenci ve tahrik edicisi bugün artık bulunmayan, berbat mı berbat her türden dergiler. Tüm soyluluğı ve kar beyazı temizliğı ile çağın ideale hizmet eden Saray Tiyatrosu'nun yanı sıra kaba saba, açık seçik oyunlar sergileyen tiyatrolar ve kabareler de vardı. Engellenen her şey mutlaka bir ara yol, dolambaçlı yol ya da çıkış yolu

buluyordu. Böylece cinsellik konusunda hiçbir şekilde

aydınlatılmayan, aşırı ahlak anlayışı nedeniyle karşı cinsle

önyargılardan uzak, rahat olması engellenen o dönemin

kuşağı, cinsellik konusunda sonsuz özgürlüğe sahip bugünün gençliğinden binlerce kez daha fazla erotizm yaşıyordu. Çünkü sadece kendisinden esirgenen şeye karşı güçlü bir istek duyar insan, sadece yasaklanan şey artırır

arzuyu; gözüyle göremediğı, kulaklarıyla duyamadığı şeyi

fazlasıyla düşüncelerinde yoğunlaştırır insan. İnsan bedenine ne kadar az hava, ışıık ve güneş değerse cinsel duyguları da o kadar çok tahrik olur. Kısacası o günkü toplumun gençlere uyguladığı baskı bizi daha yüksek bir ahlak sahibi yapmadı, aksine biz gençlerin tüm bu mercilere karşı kuşku ve öfke duymasına neden oldu. Uyanmaya başladı

ğımız ilk günden itibaren özü, dillendirmemek ve örtmek

olan bu dürüstlükten uzak ahlak anlayışının yaşımız gere
ği aslında zaten bize ait olan bir şeyi almaya çalıştığını ve
bizlerin dürüst olma arzusunu, gerçekliğini çoktandır
kaybetmiş olan bir geleneğe kurban etmek istediğini içgüdüsel olarak anlamıştık.

Bir yandan cinselliğin varlığını ve onun doğal işleyi-

1 . (Fr.) El altından dağıtılan pornografik edebiyat. (Ç.N.)

101

şini içten içe kabul eden, diğer yandan herkesin önünde

açık açık tanımaya yanaşmayan bu "toplum ahlakı" ikiyüzlü olmaktan öteye gidemezdi. Örneğin genç
erkeklerle cinsellik konusunda göz yumar, hatta gizliden gizliye

"tecrübe" kazanması için onları yüreklendirirken, genç

kızların böyle bir ihtiyacı olabileceğini görmezden gelir

ve tüm duyularını kapatırdı. Erkeğin cinsel dürtülerinin

olduğunu ve olması gerektiğini sessizce kabul eden bu

anlayış, kadının da aynı doğa yasasına tabi olduğunu ve

aslında yaratılışın gerçekleşmesi için erkeğin karşıt cinse,

bir dişiye ihtiyaç duyduğunu dürüstçe kabullenmek yerine, bunun "kadının kutsallığını" hiçe saymak
olduğunu iddia ederdi. Bir başka deyişle Freud öncesi dönemde,

erkek tarafından uyarılmadığı sürece -ki bu da ancak evlilikte mümkün ve doğal görülürdü- kadının
hiçbir cinsel, bedensel arzusunun olmadığı ispatlanmamış bir ger

çek olarak yerleşmişti. Ancak o ahlaki çağda hava -özellikle de Viyana' da- tehlikeli ve erotik bulaşıcı
maddelerle öyle doluydu ki, iyi aile kızları bu nedenle doğumlarından eşiyile birlikte kilisede rahibin
önüne gelinceye kadar tamamıyla steril bir atmosferde yetiştirilirdi.

Genç kızlar korunmak adına bir an bile yalnız bırakılmazlardı. Her birinin bir dadısı olurdu ve bu
dadılar, genç kızların bir an bile yalnız başına kapı dışarı çıkmasına izin vermez, onları okula, dans
ve müzik kursuna götürüp getirirlerdi. Okudukları her kitabı kontrol ederler, genç kızları olası
tehlikeli düşüncelere dalmalarını diye

sürekli bir şeylerle meşgul ederlerdi. Genç kızlar piyano,

şan, resim, yabancı dil, sanat ve edebiyat tarihi eğitimi

alırlar ve kültürle donatılırlardı. Fakat bir yandan kültürlü, bilgili ve toplum içinde görgülü
olmalarına çalışılırken, diğer yandan bugün bizim kavrayamayacağımız bir şekilde doğal olan tüm
şeylerde bilgisizliğe itilirlerdi. İyi

bir aile kızı erkeğin bedeninin nasıl görüldüğü konusun-

1 02

da hiçbir fikre sahip olmamalı, bir çocuğun dünyaya nasıl

geldiğini asla bilmemeliydi, çünkü melek sayılan genç kız

sadece el değmemiş bedeniyle değil, aynı zamanda saf ve

"tertemiz" ruhuyla adım atmalıydı evliliğe. O tarihlerde

bir genç kız için "iyi yetiştirilmiş" denildiğinde bu, tamamen "hayata yabancı" anlamına gelirdi ve o
dönemde hayata böylesine yabancı olmak, bazen kadınların yaşamları boyunca sürerdi. Bu konuda
anlatacağım tuhaf hikayeyi bugün bile hatırladığımda gülerim. Teyzelerimden biri

evlendiği gece saat birde birdenbire baba evine gelip kapıyı yıkarcasına çalmış ve evlendirildiği o

korkunç adamın yüzünü bir daha görmek istemediğini haykırmış, çünkü o çılgın ve kaba herif ciddi ciddi teyzemin elbiselerini soymaya kalkmış ve teyzem kocasının "hasta" ve

"ahlaksız" arzusundan kendisini zor kurtarmış.

Ancak itiraf etmeliyim ki, böylesi bir bilgisizlik ve

saflık o zamanki kızlara gizli bir çekicilik katmaktaydı.

Bu gencecik yaratıklar kendi dünyalarının yanı başında

ve arkasında hiç bilmedikleri ve öğrenmelerine izin verilmeyen bambaşka bir dünya olduğunu seziyorlardı ve bu onları meraklandırıyor, görme isteklerini artırıyor,

heyecanlandırıyor ve çekici bir biçimde onları şaşkına

çeviriyordu. Dışarıda, sokakta birisi kendilerine selam

verdiğinde kızarıyorlardı - bugün hala kızaran genç

kızlar var mıdır? Kız kıza olduklarında çakırkeyif olmuş biri gibi sürekli kıkırdar, fısıldaşır ve gülerlerdi.

Bilmedikleri ve uzak tutuldukları her şeyi merak ederler, hayatın romantik olduğunu düşlerlerdi, öte yandan bedenlerinin okşanmayı nasıl da arzuladığını biri fark

edecek diye çok utanırlardı. Böylesi yumuşak bir şaşkınlık tüm davranışlarında heyecan yaratırdı. Spor sayesinde bedenleri çelik gibi olan ve yaşlıları genç erkekler arasında eşit, özgür ve rahat davranan günümüz genç kızlarından daha farklı yürürlerdi; o tarihlerde bir

1 03

genç kız ile bir erkekle ilişkisi olmuş bir kadının yürüyüşü ve davranışları arasındaki fark daha bin adım öteden fark edilirdi. O günün genç kızları bugünün genç kızlarından daha çok genç kız, ama bugünün kadınlarından daha az dişiydiler, egzotik duygusal yapılarıyla serada yetiştirilmiş bitkilere benzerlerdi, suni olarak

aşırı ısıtılmış bir atmosferde, her türlü kötü rüzgarın

esintisinden korunmuş bir serada belirli bir eğitimin ve

kültürün özgün bir şekilde yetiştirdiği nadide çiçekler

gibi tıpkı.

Fakat o günün toplumu genç kızları, evliliğinde kocasının kendisini istediği gibi biçimleyebilmesi ve sözünü geçirebilmesi için hayata tamamen yabancı bir eğitimle, böyle saf ve bilgisiz, terbiyeli ve her şeyden habersiz, meraklı ve utangaç, güvensiz ve beceriksiz yetiştiriyordu. İffetlilik, bakirelik ve hayata yabancılığı en gizli ideal olarak yücelten o dönemin ahlak anlayışı bunun

simgesi olarak kadını her şeyden sakınırdı. Ancak bu

genç kızlar yirmi beş otuz yaşına geldiklerinde hala evlenmemiş olurlarsa ne büyük bir trajedi başlardı! Çünkü bu gelenekler, otuz yaşına gelmiş ve hala evlenmemiş bir

genç kızdı da yaşına uymasa da "ailesi" ve "ahlak" uğruna tecrübesizliğini, saflığını hiç sarsmadan korumasını ve cinsel arzularını bastırmasını beklerdi acımasızca.

Ama işte o zaman bu zarif imajın yerini keskin ve korkunç bir karikatür alırdı. Evlenmemiş genç kız "evde kalmış kız" sayılırdı ve evde kalmış kız da mizah dergilerinin alay konusu "kız kurusu" olurdu. Bugün Fliegende Bliitter in eski sayılarından birini ya da o dönemin başka

,

mizah dergilerini karıştıran biri, sinirleri harap olmuş ve

sevgiye olan açlıklarını gizlemesini bilmeyen yaşlı bakirelerle ilgili bir sürü aptalca alayla karşılaşır. Ailesini ve adını lekelememek uğruna en doğal isteklerini, sevgiye

ve anneliğe olan açlığını bastırmak zorunda kalan bu za-

vallı kurbanların trajedisini anlamaya çalışmak yerine,

bugün bize çok itici gelen bir anlayışsızlıkla alaya alırlardı. Fakat toplumlar ikiyüzlülüğüyle doğaya karşı suç işlediğinde bu sırrı ifşa eden ve açığa çıkaranlara karşı hep acımasız olmuştur.

O dönemin burjuva geleneği, "iyi bir çevreden" bir

kadının evlenmeden önce cinselliğinin olamayacağı, olmaması gerektiği -bunun dışındaki her şey kadını "ahlaksız bir kişi", ailenin dışladığı bir insan yapardı- gibi bir saçmalığı şiddetle korumaya çalışırken, genç bir erkekte böyle duyguların ve dürtülerin olduğunu kabul etmek zorunda kalırdı. Erkekliğe adım atan gençlerin

cinsel hayatının engellenemeyeceği deneyimlerle kanıtlandığından, onların bu tür uygunsuz zevklerini kutsal ahlakın dışında halletmeleri gibi küçük bir sınırlandırma getirilirdi. Nasıl ki kentler tertemiz caddeleri, sık ve lüks mağazaları ve güzel ağaçlı yollarıyla, lağım pisliğinin aktığı kanalizasyonları gizlerse, gençlerin cinsel ya

şamı da toplumun ahlaki yüzeyinin "altında"♦, göze batmayacak bir şekilde yaşanmalıydı. Genç erkeklerin bu arada nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya kalacağı ve ne tür

ortamlara gireceği ise önemsizdi ve gerek okul gerekse

aile, genci bu konuda aydınlatmaktan son derece çekinirdi. Ancak yüzyılın sonlarına doğru, o zamanın deyi

şiyle "aydın düşünen babalar", bıyıkları yeni yeni terleyen oğullarına doğru yolu görmelerinde yardımcı olmaya çalışırlardı. Bunun için de aile doktoru eve gelir, gençle birlikte bir odaya girer ve konuşma boyunca göz

göze gelmemek için gözlüğünü silip dururken aslında

çoktan deneyim yaşamış olan gence, cinsel ilişki ile bulaşan hastalıkların ne kadar tehlikeli olduğu konusunda bir konferans vermeden önce ölçülü olması ve belirli

.

önlemlere dikkat etmesi gerektiğini söylerdi. Bazı diğer

babalar ise daha başka garip bir yola başvururdu; görevi

delikanlıya bazı şeyleri öğretmek olan güzel bir hizmet

çi1 , tutulurdu. Çünkü böyle babalar için oğullarının bu

can sıkıcı şeyi kendi çatıları altında yapması, dışarıya

karşı hiçbir şeyi belli etmemesi açısından önemli olduğu

gibi, gencin "kurnaz bir kadının" eline düşme tehlikesini

de ortadan kaldırırdı. Fakat açıkça ve doğru bir şekilde

aydınlatma yöntemine hiçbir şekilde başvurulmazdı.

Burjuva dünyasından bir gencin hangi olanakları

vardı? Diğer sınıflarda, toplumun alt kesimlerinde bu bir

sorun teşkil etmezdi. Köylü bir genç on yedi yaşına geldiğinde bir kızla beraber olurdu ve bu ilişki bir meyve verirse bunun hiçbir önemi olmazdı; Alplerin birçok köyünde evlilik dışı dünyaya gelen çocukların sayısı, evli çiftlerin dünyaya getirdiklerinden çok daha fazlaydı.

Proleter kesimdeyse bir işçi, kendisi gibi işçi bir kadınla

"nikahsız birliktelik" yaşardı. Galiciya'nın tutucu Yahudilerinde daha erkek bile olmamış yedi yaşındaki oğlan çocukları evlendirilir ve erkekler kırkıda büyükbaba

olurlardı. Erken evliliğe sadece bizim buriuva toplumumuzda izin verilmezdi. Çünkü hiçbir baba kızını yirmi yirmi iki yaşındaki bir gence emanet etmek istemezdi,

çünkü o kadar "genç" bir erkek olgun sayılmazdı. Burada

da gerçeğe aykırı bir düşünce ortaya çıkıyordu, çünkü

burjuvanın takvimi doğaninkine uymuyordu. Doğanın

on altı on yedi yaşında erkek saydığı genç, toplumun gözünde ancak "sosyal bir konuma" sahip olduğunda, yani ancak yirmi beş yirmi altı yaşına geldiğinde erkek sayılı-

1 . Bizdeki "eğreti gelin" gibi. (Ç.N.)

1 06

yordu. Böylece fiziksel erkekleşmeyle o günkü toplum

anlayışının gözündeki sosyal erkekleşme arasında altı,

sekiz ya da on yıllık bir fark oluyordu ki, bu süre zarfında genç erkek "işini" ya da "macerasını" kendi görmek zorunda kalıyordu.

Fakat bunun için de o dönem gençlere pek fazla fırsat sunmuyordu. Sadece çok az sayıda, özellikle zengin ailelerin çocukları bir "metres" tutma, yani bir kadına ev

tutup tüm ihtiyaçlarını karşılama olanağına sahipti. Aynı

şekilde çok şanslı sayılabilecek bazıları o dönemin -sadece romanlarda anlatılmasına izin verilen- edebi aşk idealini, evli bir kadınla ilişki kurma mutluluğunu yaşayabiliyordu. Diğerleri ise bir tezgahı ya da garson kızla yetinmek zorundaydı ki, bu da onları duygusal açıdan

yeterince tatmin etmiyordu.

Çünkü kadının erkekle henüz eşit olmadığı ve toplum yaşamında kendi ayaklarının üzerinde durmadığı o dönemde sadece çok yoksul proleter kesimden genç kızlar gerek pek sakınca görmediklerinden, gerekse ciddi ciddi evlenmeyi düşünmediklerinden böyle kaçamak

ilişkiler için yeterince özgürdüler. Kötü giyimli, üç kuruşluk yevmiye için on iki saat çalışmaktan bitkin düşmüş, bakımsız (o günlerde banyo sadece zengin insanların evinde vardı) ve yoksul bir çevrede yetişmiş olan bu zavallı kızlar, .sevgililerinden o kadar düşük bir seviyede idiler ki, çoğu zaman onlarla toplum içinde görülmekten kendileri de çekinirlerdi. Gerçi her şeyi düşünen dönemin anlayışı, bu sıkıntılı duruma da bir çare bul-
◆

muştu. Chambres separei?s1 denilen gözlerden uzak yerlerde bir genç kızla yemek yenilirdi, sonrasındaki her Ş"Y

karanlık arka sokaklarda, sadece bu iş için hizmet veren

1 . (Fr.) Ayrı odalar. (Ç.N.)

1 07

.

bir otelde halledilirdi. Fakat tüm buluşmalar kaçamak ve

güzellikten uzak bir şekilde olur ve yasak bir şeymiş gibi

her şey çabuk çabuk ve gizli gizli yapıldığından aşktan

çok cinsellik yaşanırdı. Bir de hem toplum içinde, hem

de toplum dışında olmak üzere iki ayrı yaşantısı olan o

dönemin yegane "bağımsız" kadınları sayılan tiyatro

oyuncuları, dansçılar ve sanatçılarla ilişki kurma imkanı

vardı. Fakat genel olarak o dönemde evlilik dışında aşk

hayatının temeli fahişelikte yatar; fahişeliğin karanlık

mahzeni üzerinde de pırl pırl parlayan kusursuz cephesiyle burjuva toplumunun ihtişamlı yapısı yükselirdi.

Dünya Savaşı 1 öncesine kadar Avrupa' da fahişeliğin

ne denli yayıldığını günümüz kuşağı hayal bile edemez.

Bugün büyük kentlerde fahişelere rastlamak, taşıt yolunda atlara rastlamak kadar ender iken, o günlerde yaya yolları fahişelerle öyle doluydu ki, onlardan kaçınmak

.

onları bulmaktan daha zordu. Bunun dışında o tarihlerde çok sayıda "özel evler", gece kulüpleri, kabareler, dansçıların ve şarkıcıların olduğu yerler ve konsomatris

çalıştıran barlar vardı. O dönemde piyasada her fiyatta

ve her saatte hayat kadını bulunurdu ve bir erkek için

bir hayat kadını on beş dakikalığına, bir saatliğine ya

da bir geceliğe kiralamak bir paket sigara ya da gazete

almak kadar kolay ve ucuzdu. Bence bir zamanların vazgeçilmezi olan fahişelik kurumuna artık ihtiyaç duyulmamasındaki en büyük etken, günümüz gençliğinin sahip olduğu ve neredeyse doğal bir hale gelen daha dürüst ve daha doğal yaşama ve sevişme biçimi olmuştur. Fahi

şeliğin hayatımızdan uzaklaştırılması polis ya da yasayla

1 . Kastedilen 1. Dünya Savaşı'dır. (Ç.N.)

1 08

olmadı, sahte bir ahlakın trajik bir ürünü olan bu kurum,

gittikçe azalan talep sonucu son zerrisine kadar kendi

kendini yok etti.

Devletin ve ahlak anlayışının bu karanlık işe karşı

resmi tutumu, her zaman sıkıntılı olmuştur. Toplumun

ahlaki değerleri açısından bir kadına bedenini satma

hakkı açık açık verilemiyor, öte yandan sağlık açısından

o çirkin, evlilik dışı cinselliği kanalize ettiğinden fahişelik kurumundan vazgeçilemiyordu. Bu nedenle dönemin otoriteleri ikircikli bir çözüm bulmaya çalışmışlardı: Fahişeliği, devletin ahlaka aykırı ve tehlikeli bulduğu için savaştığı gizli fahişelik ve devletin vergilendirdiği ve çalışma iznine tabi tuttuğu yasal fahişelik diye ikiye ayırmışlardı. Fahişe olmaya karar veren bir genç kıza, polisten özel izin aldığına ve çalışma ehliyetine sahip olduğuna dair bir vesika verilir ve genç kız, polisin kontrolünde çalışırdı, haftada iki gün doktor muayenesinden geçer ve

bedenini herkese istediği fiyatta kiralama hakkına sahip

olurdu. Böylece yaptığı iş, diğer meslekler gibi bir meslek sayılırdı, ama -bunda da ahlakın sebep olduğu bir mahzur vardı- tam olarak değil, örneğin bir fahişe malını, yani bedenini bir erkeğe kiraladıktan sonra, erkek kararlaştırılan parayı ödemeyi reddederse, fahişe onu şikayet edemezdi. İşte o zaman talebi birdenbire -turpem causam-1 üst makamların koruyamayacağı ahlakdışı bir

şey haline gelirdi.

Böyle ayrıntılarda bile, kadınları bir yandan yasal

izinle çalıştıran, diğer yandan onları genel hakların dışında bırakan bir anlayışın ne denli ikiyüzlü olduğu görülmektedir. Fakat asıl ikiyüzlülük, tüm bu sınırlamaların J. (Lat.) Turpis'ten türetilmiş turpem ahlakdışı, iffetsizlik, namussuzluk anlamına gelmektedir. Causam ise hukuki bir durum,

mesele anlamına gelmektedir. (Ç.N.) 1 09

sadece yoksul sınıftan olanlara uygulanmasıydı. Örneğin

bedenini iki kрона satan sokak fahişesinin aksine, Viyana'da bedenini istediği kişiye, istediği zaman iki yüz kрона satan bir balerinin doğal olarak vesikaya ihtiyacı yoktu. Bu kokot kadınların ünlü olanlarının isimleri, gazetelerin at yarışları ve koşuları sütununda yer alan ünlü ki

şilerle birlikte anılırdı, çünkü onlar da "sosyeteden" sayılırlardı. Aynı şekilde saraya, soylulara ve zengin burjuvalara "lüks mal" sağlayan saygın araçlar da "kadın pazarlamayı" ağır hapis cezasına çarptıran yasanın dışında kalırlardı. Sert kurallar, acımasız denetim ve toplumsal aşağılama binlerce, yüz binlerce kişiden oluşan fahişeler ordusu için geçerliydi sadece. Bu kadınlar özgür ve doğal sevişme biçimine karşı bedenleri ve aşağılanmış ruhlarıyla eski ve içi çoktan oyulmuş ahlak anlayışını savunmakla görevliydi.

Bu kocaman fahişe ordusu tıpkı gerçek bir ordunun

süvari, topçu, piyade, kale topçusu birliklerine ayrılması

gibi sınıflara ayrılmıştı. Fahişelikte kale topçusu birliğini,

kentin belirli sokaklarını tutan fahişeler oluştururdu. Bu

semtler Ortaçağ'da darağaçlarının kurulduğu ya da cüzamlılar hastanesinin bulunduğu ya da hırsızların, şarlatanların, cambazların, cellatların ve toplumun aşağıladığı diğer sınıflardan insanların oturduğu, burjuvanın yüzyıllardır ikamet etmekten kaçındığı yerlerdi. Buradaki bazı sokakları resmi makamlar aşk pazarı olarak belirlemişti.

Tıpkı 20. yüzyılda Japonya'nın Yoshiwarası'nda ya da

Kahire'nin Balık Pazarı'nda olduğu gibi burada da yan

yana, birbirinin tıpa tıp aynısı evlerinin penceresinde

ucuz mallar gibi sergilenen iki yüz ya da beş yüz kadın

gece ve gündüz olmak üzere vardiyalı çalışırdı.

Müşterilerini sokakta arayan sayısız gezgin fahişeler,

ordunun süvari ya da piyade birliği gibiydi. Viyana'da

bunlara "kaldırım fahişesi" denirdi, çünkü çalıştıkları kal-

1 1 0

dırımlar polis tarafından belirlenirdi; gece gündüz sabahın erken saatlerine kadar, yağmur kar demeden sahte bir ışıltı içinde kötü boyanmış yorgun yüzleriyle gelip

geçenlere davetkar bir gülümsemeyle bakarlardı. Bu aç

ve mutsuz kadın ordusunun artık caddeleri doldurmadı

ğ! günümüzde tüm kentler gözüme daha güzel, daha insancıl geliyor. İsteksiz isteksiz bedenlerini satışa çıkaran bu kadınların caddelerde bir aşağı bir yukarı yaptıkları

sonsuz yürüyüş çoğu zaman bir hastanede noktalanırdı.

Fakat bu muazzam fahişe ordusu bile sürekli olan

tüketim talebine yetmezdi. Bazıları, caddelerde kanat

çırpın bu yarasaların ya da üzgün cennet kuşlarının pe

şinden gitmeyi sevmezdi. Onlar aşkı daha hoş ve rahat

yaşamak isterlerdi: Işığın, sıcaklığın, müziğin, dansın ve

biraz lüksün olduğu ortamları tercih ederlerdi. Bu müşteriler için "özel evler", randevuevleri hizmet verirdi.

Burada, sahte bir lüksle döşenmiş bir salonda kimi hanımefendiler gibi tuvalet, kimi sabahlık giymiş genç kızlar olurdu. Bir müzisyen piyano çalar, içki, dans ve sohbetten sonra çiftler yatak odalarına çekilirdi, Paris ve Milano' da uluslararası ün yapmış bazı randevuevlerine giden bazı saf tipler, aşırı neşeli soylu bayanların bulunduğu

özel bir davete geldiğini sanabilirdi. Bu evlerdeki kızların dış görünüşü kaldırım fahişelerinden çok farklıydı.

Bunlar yağmurda çamurda sokaklarda olmak zorunda

değillerdi, sıcak odalarında oturur, güzel elbiseleri olurdu, bol bol yer ve içerlerdi. Ancak gerçekte bu kızlar patronlarının tutsağı idiler, giydikleri elbiseler ve pansiyon kirası için o kadar yüksek paralar öderlerdi ki, en çok iş yapan ve en dayanıklı kız bile sürekli içeriye borçlu

olur ve istediği zaman çekip gidemezdi.

Bu tür evlerin gizli öykülerini yazmak hem heyecanlı

hem de dönemin kültürünü belgelemek açısından önemli

olurdu, çünkü bu evler, o pek katı resmi makamların aslın-

1 1 1

da çok iyi bildiği tuhaf sırları gizlerdi. Çok yüksek sosyetenin ve hatta kulaktan kulağa fısıldanan söylentilere göre saraydan bazı kişilerin de ziyaret ettiği bu evlerde, kimseye görünmeden girip çıkabilmek için gizli kapılar ve özel merdivenler olurdu. Aynalı odalar ya da gizli oyuklardan

yan odada her şeyden habersiz sevişen çiftin gözetlendiği

odalar vardı. Yine bu evlerde özel fetişistler için rahibe

giysisinden balerin giysisine kadar her türlü tuhaf giysiler

bulunurdu. Genç kızların bisiklete bindiğini gördüğünde

öfkelenen de, istemedikleri gerçekleri Freud ortaya koyduğunda "bilimin onuru zedeleniyor" diye yaygara koparan da aynı kent, aynı toplum ve aynı ahlak anlayışydı.

Kadının saflığını böyle coşkuyla savunan da, bu korkunç

beden satışına sesini çıkarmayan da, organize eden de ve

hatta çıkar sağlayan da aynı dünyaydı.

Demek oluyor ki o günlerin duygusal romanlarına

ve hikayelerine inanmamak gerekir, genç kızları hayata

yabancı ve ailelerinin kontrolü altında yetiştiren, bedensel ve zihinsel açıdan özgürce gelişmelerini engelleyen, genç erkekleri ise gizliliğe, yalana dolana iten ve aslında

hiç kimsenin inanmadığı ve uymadığı bir ahlak anlayışının hakim olduğu o dönem gençler için kötü bir dönemdi. Doğa yasalarının gerektirdiği gibi gençliği mutlu ve mesut edecek özgür ve dürüst ilişkiler çok az sayıda insana kısmet oluyordu. Bu kuşaktan biri, kadınlarla ilk temasını hatırlamak istese, gerçekten sevinçle hatırlayabileceği çok az şey bulacaktır. Çünkü insanı sürekli dikkatli olmaya ve gizliliğe mecbur eden, toplumsal baskıların dışında en güzel sevişme anlarında bile gönülleri gölgeleyen başka bir şey daha vardı: mikrop kapma korkusu. Bu konuda da o dönemin gençliği günümüz gençliğinden daha şanssızdı, üstelik kırk yıl önce cinsel ilişkiyle bulaşan hastalıklar, bugünkünden yüz kat daha tehlikeli ve korkunç sonuçlara yol açan hastalıklardı,

1 1 2

çünkü o günün tıbbi yeterince ileri düzeyde değildi. O

dönemde bu tür hastalıkları bugün olduğu gibi çabuk ve

kökten yok edecek bilimsel olanaklar henüz gelişmemişti. Paul Ehrlich'in1 bulduğu tedavi sayesinde bugün kü

çok ya da büyük üniversitelerin kliniklerinde bir profesör, öğrencilerine göstermek için yeni bulaşmış bir frengi vakasına haftalarca rastlayamazken, eskiden askeriyede

ve büyük kentlerde yapılan istatistiklere göre, her on

gençten en az ikisinin bu hastalığa yakalandığı tespit

edilmiştir. O tarihte gençler sürekli bu tehlikeye karşı

uyarılırdı. Viyana caddelerinde yürürken her altıncı ya

da yedinci binanın kapısında "Deri ve Zührevi Hastalıkları Doktoru" tabelasıyla karşılaşıldı. Mikrop kapmaktan korkulduğu gibi, o dönemde uygulanan ancak günümüz dünyasının hiç tanımadığı kötü ve aşağılayıcı tedavi yöntemlerinden de korkulurdu. O tedavi kürlerinde

frengiye yakalanmış kişinin bedeni haftalarca cıvayla

ovulurdu, tedavinin sonunda ise hastanın dişleri dökülür

ya da başka rahatsızlıklar ortaya çıkardı; böyle kötü bir

tesadüfün mutsuz kurbanı kendini yalnızca ruhen değil,

fiziksel olarak da kirlenmiş hissedirdi; böylesi korkunç

bir tedaviden sonra bile, insan ömrü boyunca bu sinsi

mikrobun kabuğundan çıkıp omuriliğinden tüm bedenine ve beynine kadar gidip gitmeyeceğinden emin olamazdı. İşte bu nedenle o günlerde bu hastalığa yakalandığını öğrenen bir kimsenin silahına sarılmasına şaşmamak gerekir, çünkü bu insanlar kendilerinin ve yakınlarının gözünde tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanmış

olmayı kabullenemezlerdi. Bunun dışında gizlice yaşa-

1 . Paul Ehrlich (1 854- 1 9 1 5): Alman tıp bilgini. Hematoloji, immünoloji ve kemoterapi alanlarındaki öncü çalışmalarının yanı sıra frenginin ilk etkili tedavisini bulmuş, 1 908'de Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü İlya İliç Meçnikov ile paylaşmıştır. (Ç.N.)

1 1 3

-

nan bu cinselliğin getirdiği başka sorunlar da vardı. Geçmişini hatırladığımda gençlik yıllarımdaki hemen hemen tüm arkadaşlarımın solgun yüzleri, şaşkın ve çaresiz bakışları gözümün önüne geliyor; kimine hastalık bulaşmıştı, kimi de bulaşmasından korkmaktaydı, bir başkası birlikte olduğu kadının kürtaj tehdidi altındaydı, bir di

ğerinin ise ailesinden habersiz tedavi olacak p arası yoktu, bir başkası birlikte olduğu garson kızın evlilik dışı dünyaya getirdiği çocuğa nasıl nafaka ödeyeceğini bilmemekteydi, bir diğeri randevuevinde cüzdanını çaldırmıştı, ancak polise gidip şikayet etmekten çekinmekteydi. Kısacası sahte ahlakçılığın yapıldığı o dönemin gençliğinin hayatı, saray yazarlarının romanlarında ve tiyatro eserlerinde anlattıklarından çok daha dramatik, çok daha

kirli, gergin ve sıkıntılıydı. O günün gençliği ne okulda

ne evde ne de cinsellikte hakkı olan özgürlüğü ve mutluluğu yaşayabilmişti.

O dönemin gerçek resmini çizebilmek için tüm bunların vurgulanması gerekir. Çünkü savaş sonrası kuşağından Lizden daha genç arkadaşlarla yaptığım sohbetlerde bizim gençliğimizin onlarınkine kıyasla daha üstün olmadığını neredeyse zorla kabul ettirmek zorunda kalıyorum. Hiç kuşkusuz bizler vatandaşlık, askerlik hizmeti, çalışma zorunluluğu konusunda, birçok ülkede yığın ideolojilerine katlanmak mecburiyetinde kalan ve saçma

dünya politikalarının keyfiyetine maruz bırakılan günümüz gençliğinden çok daha fazla özgürdük. Bizler rahat rahat sanatla ilgilenabiliyor, düşünsel eğilimlerimize

kendimizi istediğimiz gibi verebiliyor, bireysel ve kişisel

yaşamımızı istediğimiz gibi biçimleyebiliyorduk. Daha

kozmpolit bir hayatımız vardı ve tüm dünya ayaklarımızın altına seriliydi. Pasaportsuz ve vizesiz istediğimiz yere gidebiliyorduk, hiç kimse görüşümüz, menşeimiz,

ırkımız ya da dinimiz nedeniyle bizi sorguya çekmiyor-

1 1 4

du. Bizler -bunu kesinlikle inkar edemem- olağanüstü

derecede bireysel özgürlüğe sahiptik ve bu özgürlüğü

sevdiğimiz gibi dolu dolu yaşadık da. Fakat Friedrich

Hebbel'in o güzel deyimiyle: "Kah şarabımız eksikti, kah

kadehimiz." Bir kuşağın her ikisine de sahip olması pek

enderdir; ahlak özgür bıraksa, devlet baskı yapar, devlet

özgür bıraksa bu defa ahlak bastırır. Bizler dünyayı daha

iyi ve daha çok yaşadık, ama günümüz kuşağı kendi

gençliğini daha bilinçli yaşıyor. Bugünün gençlerini okullarından ya da kolejlerinden aydınlık, neşeli yüzlerle çıktığını, kızlı erkekli bir arada daha özgür, hiç kimseden çekinmeden, sahte ürkeklikten ve utançtan uzak, üniversitede, sporda, oyunda, karların üzerinde kayarken, havuzda Antik Yunan ve Roma'da olduğu gibi özgürce

birbirleriyle yarışırken ya da arabayla baş başa tüm

ülkeyi dolaşırken gördüğümde, onların yaşamın her alanında sağlıklı ve kaygısız, her türlü iç ve dış baskıdan uzak bir şekilde yaşadıklarına her şahit olduğumda, aramızda kırk değil, bin yıl fark olduğunu düşünür ve bizlerin biraz sevgi ve aşk için gölgelik ve gizli yerler aradığımızı anımsarım. Ahlak anlayışının, gençliğin lehine nasıl büyük bir devrim geçirdiğini, gençlerin aşk ve hayat konusunda ne kadar çok özgürlük kazandığını ve bu yeni özgürlüğün onların ruh ve beden sağlığına olan olumlu

etkilerini mutlu bakışlarından anlıyorum. Kadınlar vücut hatlarını özgürce sergileyebildiklerinden bu yana daha güzelleştiler, yürüyüşleri daha dik, gözleri daha parlak, konuşmaları daha doğal olmaya başladı. Tüm eylem ve davranışları konusunda kendilerinden ve vicdanlarından başka hiç kimseye hesap vermeyen, annelerinden, babalarından, teyzelerinden ve öğretmenlerinden kontrolü ele alan ve bizlerin gelişimi üzerinde büyük baskı yaratan tüm engellerden, sindirmelerden ve gerginliklerden habersiz olan bugünün gençliğinin güven duygusu 1 1 5

nasıl da bambaşka! Doğal olarak kendilerinin hakkı olarak gördükleri ve bizlere yasaklanan ve bu nedenle bizim gizlice yaptığımız şeylere sahip olmak için gizliliğe ve dolambaçlı yollara başvurmuyorlar. Yaşlarına has bir

coşku, canlılık, rahatlık ve kaygısızlıkla gençliklerinin tadını çıkarıyorlar. Fakat bütün bunlarda en hoşuma giden, beni en çok mutlu eden şey, başkalarına yalan söylemek

zorunda olmamaları, gerek kendilerine gerek doğal duygularına gerekse arzularına karşı dürüst olmalarıdır. Ya

şama olan kaygısız tutumları ve yaşama biçimleri nedeniyle bugünün gençlerinde, bizim gençliğimizi dolduran, hayat veren düşün dünyasına duyduğumuz o saygı olmayabilir. Her konuda rahatça alıp verdikleri için aşktaki bazı şeyleri, örneğin bizlere çok değerli ve çekici gelen

şeyleri, ürkekliğin ve utanmanın o gizemli tutukluğunu,

sevişmedeki o inceliği kaybetmiş olabilirler. Hatta kim

bilir yasaklanan ve engellenen şeye karşı hissettiğimiz

korkunun duyduğumuz zevki ve heyecanı gizemli bir

şekilde artırdığını bile bilmeyebilirler. Fakat bence tüm

bunlar, o tek ve kurtarıcı değişim sayesinde bugün

gençlerinin, bizlerin mahrum kaldığı özgürlük ve özgüven duygusuyla korkusuz ve baskısız bir yaşamın tadını çıkarmaları karşısında pek önemsiz kalıyor.

1 1 6

Universitas vitae1

Yüzyılın son yılında o kadar nefret ettiğimiz lisenin

kapısını da nihayet arkamızda bıraktıktan sonra uzun süredir özlediğimiz an gelip çatmıştı. Zar zor geçtiğimiz bitirme sınavlarından sonra -çünkü matematik, fizik ve skolastikten pek anlamazdık- mezuniyet nedeniyle yapılan ve siyah tören cüppesi giymek zorunda olduğumuz kutlamada okul müdürü coşkulu bir konuşma yaparak bizleri onurlandırdı. Artık birer yetişkin olduğumuzu, çalışarak

ve çabalayarak vatanımıza hizmet etme zamanımızın geldiğini söyledi. Böylece sekiz yıllık arkadaşlıklarımızın da sonu gelmişti, o günden sonra kürek mahkumu gibi aynı

sıraları paylaştığım okul arkadaşlarımdan sadece birkaçıyla tekrar karşılaştım. Birçoğumuz üniversiteye kaydolduk, başka bir meslek yapmak ya da çalışmak zorunda olan

arkadaşlarımız kıskançlıkla arkamızdan baktılar.

Çünkü gidişatı. belli olmayan o dönemde Avusturya' da üniversitenin hala özel ve romantik bir ünü vardı; üniversiteli olmak, genç akademisyenleri tüm yaşlılarından ayıran birtakım özel haklar getirmekteydi; bu modası geçmiş tuhaf durum Almanca konuşulan ülkelerin 1 . (Lat.) Üniversite yaşamı. (Y.N.)

1 1 7

dışında pek bilinmezdi, bu nedenle bu tuhaflığı ve zamanın dışında kalmışlığı açıklamak gerekir. Üniversitelerimizin çoğu Ortaçağ'da, yani bilimle uğraşmanın ola

ğanüstü görüldüğü ve gençleri yükseköğrenime çekmek

için bazı sınıfsal özel hakların verildiği bir dönemde kurulmuştu. Ortaçağ'ın üniversitelileri normal mahkemelerde yargılanmaz, üniversitede olduğu sırada resmi yetkililerce aranmaz ya da rahatsız edilmezlerdi; özel bir kıyafet giyerlerdi, herhangi bir cezaya çarptırılmadan

düello yapma hakkına sahiptiler ve iyi ya da kötü, kendilerine özgü tüm alışkanlıkları ve gelenekleriyle kabul gören, dışı kapalı bir topluluk, bir gruptular. Zamanla

ve toplum yaşamının demokratikleşmesi ve Ortaçağ'ın

tüm lonca ve topluluklarının dağılmasıyla akademisyenler de tüm Avrupa' da bu ayrıcalıklı konumlarını kaybetmişlerdi; sadece sınıf bilincinin demokrasinin üstünde tutulduğu Almanya'da ve Avusturya'nın Alman bölgelerinde öğrenciler uzun zamandan beri hiçbir anlamı kalmamış olan bu imtiyazlara sıkı sıkı sarılıyorlar, hatta

kendi öğrenci yasalarını oluşturuyorlardı. Alman üniversite öğrencisi bir vatandaş olarak, burjuva sınıfının bir üyesi olarak sahip olduğu onuruna kendisi de bir tür

özel öğrenci "onurunu" eklemişti. Öyle ki ona hakaret

eden bir kişinin silaha sarılıp düelloda karşısına geçmesi

ve onurunu iade etmesi gerekiyordu - tabii eğer düelloya davet etme yetkisine sahip olduğunu kanıtlayabilirse.

Çünkü bu kendini beğenmişlerin anlayışına göre, tüccar

ya da bankacı değil, ancak akademisyen, rütbeli biri ya

da subay olan bir kimse onları düelloya davet edebilirdi,

aksi halde milyonların içinden hiçbir kimse, bu tüysüz

aptal gençlere kılıç çekme "onuruna" sahip değildi. Öte

yandan "gerçek" bir üniversiteli olabilmek için erkekliğini "kanıtlamak" gerekirdi, bunun için de mümkün olduğunca çok düello kazanmış olmak ve hatta bu kah-11 8

ramanlıklarının işaretlerini "kılıç yarası" olarak yüzünde

taşımak gerekirdi; pürüzsüz yanaklar ve kırılmamış bir

burun gerçek bir Germen akademisyeni için onur kırıcıydı. Bu nedenle belli bir rengi olan birçok dernekten birinin üyesi öğrenciler, sürekli yeni "düellolar" kazanabilmek için birbirlerini ya da diğer barışçıl öğrenci ve subayları kışkırtırlardı. Derneklerde bu saygın ve en

önemli iş eskrim sahasında her yeni gelen öğrencinin

kafasına zorla sokulur ve öğrenciliğin diğer adetleri öğretilirdi. Her "tilki", yani yeni başlayan öğrenci, köle gibi sesini çıkarmadan itaat edeceği gruptaki bir "ağabeyinin" yanına verilir. Ağabeyi de ona, kusuncaya kadar içki içmeyi, kocaman bir maşrapa dolu birayı bir dikişte

bitirmeyi, miskin bir öğrenci olmadığını kanıtlamayı,

hep birlikte marşlarını anırmayı, geceleri hep birlikte

caddelerde bağıra çağıra dolaşmayı, polisi aşağılamayı ve

buna benzer "üniversite öğrencileri derneklerinin" inceliklerini öğretilirdi. Tüm bunlar "erkeklik", "öğrencilik" ve

"Almanlık" sayılırdı ve bu öğrenci grupları, dalgalanan

bayrakları, renkli bereleri ve şeritleriyle cumartesi günleri hep birlikte "gezintiye" çıktıklarında, eylemleriyle anlamsız bir kibre kapılan bu aptal gençler, düşünen

gençliğin gerçek temsilcisi olduklarına inanırlardı. Akademik kültürü ve Alman erkekliğini anlamaktan uzak,

"ayaktakımı"na aşağılayarak tepeden bakarlardı.

Küçük bir taşra lisesinden Viyana'ya gelen tecrübesiz bir gence, bu daha canlı ve daha "neşeli üniversite hayatı" masalsı bir dünya gibi gelebilirdi. Yaşı ilerlemiş

noterler ve doktorlar yıllar sonra bile yaşadıkları köyde

evlerinin duvarına çapraz astıkları kılıçlarına ve renkli armalarına baktıkça duygulanır, gözleri yaşarır ve üniversiteliliklerinin simgesi olan yüzlerindeki kılıç yaralarının izleriyle gurur duyarlardı. Oysa bu aptalca ve vahşice eylemler bizde sadece tiksinti yaratırdı ve bizler bu şeritli 1 1 9

güruhla karşılaştığımızda yavaşça yolumuzu değiştirirdik, çünkü bireysel özgürlüğü her şeyin üzerinde tutan bizlere göre, bu saldırı tutkusu ve sürüye kulluk etme

zevki, Alman ruhunun en kötü ve en tehlikeli yönüydü.

Bunun dışında bu yapay ve mumyılanmış romantizmin

arkasında çok zekice hesaplanmış, basit hedeflerin oldu

ğunu bilirdik, çünkü "kavgacı" öğrenci dernekleri her bir

üyesine, "yaşlı beylerin" desteğini ve bu şekilde de yüksek

makamlarla bağlantısını sağlar ve bu da bu gençlerin gelecekteki kariyerlerini kolaylaştırırdı. Alman diplomasine giden en emin yol Bonn'daki "Borusse"den1, yönetimdeki

Hristiyan Sosyalist Parti'nin kilise vakfı gelirinden pay

almak ise Avusturya' daki Katolik derneklerden geçerdi;

bu "kahramanların" çoğu, kendilerine yararlı olabilecek

eğitimde kaçırdıklarını gelecekte renkli şeritlerinin sağlayacağını ve alınlarındaki birkaç yara izinin de işe girerken kafalarının içindekinden daha çok dikkate alınacağını gayet iyi bilirdiler. Bu kaba,

asker bozuntusu güruhun, bu yara bere içindeki yüzlerin küstah ve kıskırtıcı bakışları
bile üniversiteye girmemi eziyet haline getirmişti; ger
çekten öğrenmeye hevesli diğer öğrenciler de üniversite
kütüphanesine giderlerken bu ürkütücü kahramanlarla
kesinlikle karşılaşmamak için büyük giriş kapısı yerine
göze çarpmayan arka kapıyı tercih ederlerdi.

Benim üniversiteye gitmem gerektiği aile meclisinde çoktan kararlaştırılmıştı. Ama hangi fakülteyi
sececektim? Ailem kararı tamamen bana bırakmıştı. Ağabeyim babamın fabrikasına girmişti, bu
nedenle ikinci oğul olan benim acelem yoktu. Önemli olan benim aile onuruna sağlayacağım doktor
unvanıydı, hangisinin olacağı 1 . Latince Borissia'dan türetilmiştir. Prusya anlamına geldiği gibi
çeşitli üniversite öğrenci derneklerinin kısaltılmış şeklidir. Metin içinde Bonn'daki Prusyalılar ya da
öğrenci dernekleri kastedilmektedir. (Ç.N.) 1 20

hiç önemli değildi. Garip olan şu ki, yapacağım seçimin

benim için de bir önemi yoktu. Ruhunu çoktandır edebiyata adanmış olan benim için, belli ölçüde
uzmanlık sağlayan bilimlerin hiçbirinin önemi yoktu, hatta bugün

bile her türlü akademik kuruma karşı duyduğum kuşku

tam kaybolmuş değildir. Benim için Emerson'un1 "İyi kitaplar en iyi üniversitenin yerini tutar"
düsturu hala ge

çerlidir ve bugün de hala bir insanın üniversiteye, hatta

liseye gitmeden de çok iyi bir filozof, tarihçi, filolog ve

hukukçu, ya da isteği neyse, olabileceğine yürekten inanıyorum. Günlük hayatımda da eski
kitapçıların kitaplar hakkında, konunun profesörlerinden daha fazla bilgi sahibi olduklarına, sanat
eşyaları alıp satan birinin bir sanat tarihçisinden daha iyi sanattan anladığına ve her alandaki önemli
düşüncelerin ve buluşların çoğunun

alan dışındaki insanlardan geldiğine çok defa tanık oldum. Sıradan bir yetenek için üniversite
eğitimi ne kadar hedefe uygun, yararlı ve faydalı olursa olsun, bence üretken insanlar için yararlı
olmadığı gibi, engelleyici

bile olabilir. Hele ki altı, yedi bin öğrenciyle tıka basa

dolu olan ve bu kalabalık nedeniyle öğretmen ve öğrenci

arasında kişisel bir iletişimin baştan engellendiği, geleneklerine aşırı bağlılığı nedeniyle zamanın
gerisinde kalmış Viyana'daki gibi üniversitelerde bilimiyle beni etkileyebilecek, büyüleyebilecek tek
bir insan bile görmemişim. Bu nedenle seçimimi yaparken beni en çok hangi alanın ilgilendirdiğine
değil, aksine beni en az hangisi zorlar, asıl tutkuma ayıracağım zamanı ve özgürlüğü bırakır, ona
dikkat ettim. Böylece sonunda felsefede -ya da bizdeki deyimiyle "saf" felsefede- karar kıldım, fakat

doğruyu söylemek gerekirse içimden geldiği için değil,

1 . Ralph Valdo Emerson (1 803-1 882): ABD'li şair, deneme yazarı, düşünür ve

New England Transandantalizminin önde gelen temsilcisi. (Ç.N.)

1 2 1

çünkü benim aşırı soyut düşüncelere yeteneğim pek azdır. Benim düşüncelerim sadece nesneler,
olaylar ve cisimler üzerinde gelişir, diğer tüm kuramsal ve metafizikle ilgili şeyler öğrenemediklerim
olarak kalır. Ne de olsa felsefe, konu açısından en sınırlı olandı ve seminerlere ve

derslere devam zorunluluğu pek katı değildi. Kesinlikle

yapılması gereken tek şey, sekizinci sömestrin sonunda

bir doktora tezi hazırlamak ve birkaç sınava girmekti.

Böylece üniversiteye başladığım gün kendime bir zaman takvimi yaptım: Üç yıl boyunca üniversite öğrenimiyle hiç ilgilenmeyecektim. Son yıl skolastik konuları harıl harıl çalışıp bir çırpıda herhangi bir konuda doktora tezi hazırlayacaktım . Böylece üniversite, benim ondan istediğim tek şeyi verdi, yani hayatıma ve sanatıma özgürce adayabileceğim birkaç yıl: universitas vitae.

Geçmişe söyle bir baktığımda üniversitesiz geçirdiğim o ilk üniversite yıllarında olduğu kadar mutlu anlar yaşamadım hiç. Çok gençtim, bu nedenle de bir şeyleri tamamlama sorumluluğunu duymuyordum. Oldukça bağımsızdım, gün yirmi dört saatti ve hepsi bana aitti.

Hiç kimseye hesap vermek zorunda kalmadan istediğimi yapabilir ve okuyabilirdim, akademik sınavın bulutları henüz parlak ufkun üzerine çökmemişti, çünkü insan on dokuz yaşında olunca üç yıl ne kadar da uzun, zengin ve dolu oluyor, insan bu yılları istediği gibi sürprizler ve armağanlarla biçimleyebilir.

Yaptığım ilk şey, şiirlerimi -ödün vermez bir seçimle- toplamak oldu. Mürekkep kokusunun, o tarihlerde on dokuz yaşında bir liseli olan bana yeryüzündeki en tatlı

kokusu gibi, hatta "Şiraz Bahçelerinin" gülyağı kokusundan

bile tatlı geldiğini itiraf etmekten utanmıyorum. Şiirlerimin basılmak üzere herhangi bir gazeteye kabul edilme-122

si doğuştan pek zayıf olan özgüvenimi canlandırıyordu.

Acaba şimdiden kararımı verip bir şiir kitabımın yayımlanması için çalışmalara başlasa mıydım? Bana, benden daha çok inanan okul arkadaşlarımla kararımı

verdim. Büyük bir cesaretle şiirlerimi o tarihlerde Alman

şiirinin temsilcisi olan Liliencron, Dehmel, Bierbaum,

Momberts, Rilke ve Hofmannsthal gibi yeni Alman şiirini

yaratmış tüm kuşağın eserlerini basan Schuster&Löffler

Yayınevi'ne gönderdim. Sonunda mucize gerçekleşti, bir

yazarın ömrü boyunca, hatta en büyük başarılarından sonra

bile tekrarlanmayan o unutulmaz mutluluk anları birbirini kovaladı: Yayınevinin antetini taşıyan, heyecanla bir süre elimde tuttuğum ve açmaya cesaret edemediğim bir

zarf geldi, yayınevinin kitabımı basmaya karar verdiğini

ve hatta yayın haklarını almak istediğini, nefesimi tutarak

okudum. Arkasından kitabın baskı provaları geldi, yazı

karakterine, satır düzenine ve kitabın ilk biçimine ölçüsüz

bir heyecanla baktım, birkaç hafta sonra kitabın kendisi, baktıkça baktığım, okumaya,

karşılaştırmaya, bir daha bir daha bakmaya doyamadığım ilk baskılar geldi. Sonra

çocuksu bir sevinçle kitapçılara koştum, acaba vitrinlere

yerleştirilmiş miydi, dükkanın ortasında bir yere mi konulmuştu, yoksa kenarda bir yere mi sıkıştırılmıştı? Sonrasında ilk mektuplar, ilk eleştiriler ve tanınmayan, ne olduğu bilinmeyen meçhul şahısların yanıtın❖ bekleyiş başladı -

ve ilk kitabı basılmış genç bir insanın duyduğu ve benim

gizli gizli imrendiğim tüm o gerginlikler, heyecanlar ve

coşkular. Fakat benim bu coşkum yalnızca o ilklere olan

hevesimden kaynaklanıyordu, kendimi beğenmişlikle asla

bir ilgisi yoktu. Nitekim kısa bir süre sonra Gümüş Teller'i 1

(o meçhul kitabın başlığı buydu) tekrar bastırmamaya ka-

1 . Özgün adı Silberne Saiten. (Ç.N.)

1 23

rar verdiğim gibi, oradan tek bir şiiri bile Toplu Şiirler adlı

kitabıma almamam, bu ilk şiirlerim hakkındaki düşüncemi sanırım yeterince açıklamaktadır. Bunlar belirsiz sezgiler ve bilinçsiz duygulardı, yaşadığım olaylara dayanarak değil, dile olan tutkumla yazmıştım. Yine de ilgili çevrelerin dikkatini çekecek kadar bir ahenge ve biçim duygusuna sahiptiler, ayrıca çok yüreklendirildiğimi de belirtmeliyim. Dönemin öncü şairleri Liliencron ve Dehmel on dokuz yaşındaki bana içten ve dostça tebriklerini iletiler,

gözümde tanırlaştırdığını Rilke ise, "böyle güzel bir kitaba" karşılık olarak ilk dönem şiirlerinden oluşan kitabının özel bir baskısını göndermişti. Gençlik yıllarımdan en de

ğerli anılarından biri olan bu kitabı Avusturya'nın yıkıntılarından kurtarıp İngiltere'ye götürmüştüm (bugün kim bilir nerede?) . Rilke' nin bana verdiği birçok hediyenin ilki

olan bu kitabı en son elime aldığımda, onun kırk yıl önce

yazıldığını ve bu tanıdık satırların bana ölümler diyarından

selam gönderdiğini düşündüğümü ve ürperdiğimi hatırlarım. İlk kitabımın çıktığı o günlerde hiç beklemediğim sürpriz ise Richard Strauss'un yanı sıra dönemin yaşayan

en büyük bestecisi olan Max Reger'in bu kitabımdaki altı

şiiri bestelemek için izin vermeme rica etmesiydi; bu şiirlerimi sonrasında konserlerde sık sık dinledim - benim bile çoktandır unuttuğum ve bir kenara fırlattığım dizelerim bir ustanın ellerinde zamanın sınırlarını aşmıştı.

Tanınmış ele❖tirmenlerin de samimiyetle katıldığı

bu tür beklemediğim olumlu yorumlar en azından kendime duyduğum güvensizlik nedeniyle asla bu kadar erken yaşta cesaret edemeyeceğim adımı atmamda

etkili oldu. Lise yıllarımdayken şiir dışında yazmaya

başladığım küçük novellalarım 1 ve denemelerim, dö-

1 . Novella, bir defaya mahsus yaşanmış bir olayın anlatıldığı, romandan kısa,

öyküden uzun, yapısı bakımından dramla benzerliği olan nesir türü. (Ç.N.)

1 24

nemin edebiyat dergisi Modeme'de yayımlanmış olmasına rağmen bunlardan hiçbirini güçlü ve yüksek tirajlı bir gazeteye göndermeye cesaret edememiştım.

Aslında Viyana'da yüksek tirajlı, saygın tek bir yayın

organı olarak Neue Freie Presse vardı; -saygın tutumu,

kültürel yaşama olan katkıları ve siyasi prestiji bakımından Avusturya-Macaristan Monarşisi için büyük önem taşıyordu, tıpkı İngiliz dünyası için Times'ın ya

da Fransızlar için Temps'ın taşıdığı önem gibi- Alman

İmparatorluğu'nun hiçbir gazetesi kültürel düzeyin

temsil edilmesi için onun kadar çaba harcamamıştır.

Olağanüstü organizasyon yeteneğine sahip, yorgunluk

nedir bilmeyen bir adam olan yayıncısı Moritz Benedikt sınırsız enerjisini, edebiyat ve kültür alanında tüm Alman gazetelerini geçmek için kullanıyordu. Ünlü bir

yazarın yazısını arzu ettiğinde hiçbir masraftan kaçınmaz, arka arkaya on yirmi telgraf gönderir, talep edece

ği her ücreti önceden kabul ederdi; Noel ve yılbaşında

çıkan bayram sayıları edebiyat ekleriyle dolu dolu olur,

dönemin en ünlü şahsiyetleri burada yer alırdı: Anatole

France, Gerhart Hauptmann, Ibsen, Zola, Strindberg ve

Shaw gibi isimler tüm kentin ve ülkenin edebiyatını

yönlendirmek için çok büyük katkıları olan bu gazetede bu vesileyle bir araya gelirlerdi. Pek tabii "ilerici" ve liberal dünya görüşü, ciddi ve dikkatli tutumuyla bu

gazete eski Avusturya'nın yüksek kültürel düzeyini en

örnek şekilde temsil ederdi.

Bu "ilerleme" tapınağının içinde ayrıca tıpkı Paris'in

Temps ve lournal des Debats günlük gazetelerinde oldu

ğu gibi edebiyat, tiyatro, müzik ve sanat alanında en yaratıcı, en mükemmel yazıların günlük politikadan ve olaylardan "kesin çizgilerle" ayrıldığı bir kültür-sanat bölümü vardı. Bu sayfalara sadece kendini kanıtlamış ve saygın otoriteler yazabilirdi. Yalnızca yargıları güvenilir,

1 25

yıllarca farklı yerlerde deneyim kazanmış, mükemmel

bir üslubu olan yazarlar kendilerini kanıtladıktan sonra

bu kutsal sayfalara girebilirdi. Nasıl ki Sainte-Beuve¹

Paris'te Lundi² yazılarında adeta papanın otoritesine sahiptiyse, yazın sanatının ustası Ludwig Speidel ve Eduard Hanslick de tiyatro ve müzik konusunda burada aynı otoriteye sahipti. Onların ağzından çıkan bir evet ya da

hayır sözcüğü Viyana' da bir tiyatro oyununun, bir eserin

ve dolayısıyla çoğu zaman bir insanın başarısı ya da ba

şarısızlığı anlamına gelirdi. Bu sayfalarda çıkan her bir

yazı, kültür çevrelerinde günün konusu olur, tartışılır,

eleştirilir, hayranlık uyandırır ya da acımasızca yerden

yere vurulurdu ve uzun yıllardır saygıyla anılan bu

kültür-sanat yazarları arasına günün birinde yeni biri katıldığında büyük bir olay olurdu. Genç kuşaktan sadece Hofmannsthal muhteşem yazılarından birkaçı ile buraya

girebilmişti; diğer tüm genç yazarlar anca!c arLa sayfalarda yazabiliyorlardı, birinci sayfada yazabilen kişinin adı Viyana' da sonsuza dek unutulmazdı.

Babalarımız için edebiyat, kültür ve sanatın gelece

ğinin belirlendiği bir tapınak, düşün dünyasında saf

mükemmelliği yakalamışların3 yuvası olan Neue Freie

Presse ye mütevazı çalışmalarımı göndermeye nasıl ce

,

saret ettiğimi, bugün bile anlamakta güçlük çekiyorum.

1 . Charles-Augustin Sainte Beuve (1 804- 1 869): Fransız eleştirmen ve edebiyat tarihçisi. Tarihsel bakış açısını düzyazıya uygulamasıyla tanınmıştır. (Ç.N.) 2. Kelime anlamı pazartesi. Sainte Beuve'nin Causeries du lundi (Pazartesi Konuşmaları) başlıklı ünlü derlemesinin adı. Causeries du lundi üçüncü ve son basımında ' ◆ cilde ulaştı. Bunu 1 3 ciltlik Nouveaux lundis (Yeni Pazartesi Konuşmaları) izledi. (Ç.N.) 3. Zweig'ın burada kullandığı ifade "Heimstadt der siebenfach Gesalbten"dır.

Gesalbte sözcüğü salben (yağlama, kutsama) fiilinden türetilmiş bir isimdir. İsa

Peygamber için der Gesalbte ifadesi kullanılır. Eskiden kral ve imparatorların

kutsanmaları ve tüm günahlarından arınmaları için yüzleri, saçları ve elleri kutsal yağla yağlanırdı. Bu nedenle metinde bu anlamdan yola çıkarak anlatımda

"saf mükemmelliği yakalamış" ifadesini uygun buldum. (Ç.N.)

1 26

•

Fakat çok çok reddedilirim, diye düşündüm herhalde.

Kültür-saP.atın editörü sadece haftada bir gün, saat iki

ile üç arasında ziyaretçi kabul edebiliyordu, çünkü kadrolu çalışan ünlülerle düzenli olarak yapmak zorunda olduğu görüşmeler dışardan gelen birisine ayıracak zaman bırakmıyordu. Küçük döner merdivenlerden bürosuna çıkıp kapıyı çaldığımda kalbim küt küt atıyordu.

Birkaç dakika sonra editörün yardımcısı yanıma gelip

beni beklediğini söyledikten sonra dar ve uzun bir odaya girdim.

Dünyanın tarihini değiştiren pek çok şahsiyetle kar

şılaştım. Neue Freie Presse'nin kültür-sanat editörü Bay

Theodor Herzl 1 tanıştığım böylesi şahsiyetlerin ilkiydi

- tabii ki o sıralar onun kişiliğinin, Yahudi ulusunun yazgısı ve günümüzün tarihi üzerinde yapacağı fevkalade değişimi bilemezdim. O tarihlerde konumu henüz tam

belli ve kesin değildi. Bu mesleğe edebiyat çalışmalarıyla

başlamış, kısa bir süre sonra pırıl pırıl parlayan gazetecilik yeteneğini ortaya koymuş, Paris'te gazetecilik yapmış, sonrasında da Neue Freie Presse'nin kültür-sanat editörü olarak Viyanalı sanatseverlerin sevgilisi haline

gelmişti. Eleştirel ve çoğu zaman bilgece gözlemlerle

dolu olduğu için, bugün bile hala hayranlıkla okunan,

zarif üslubu ve soylu çekiciliği nedeniyle överken de,

eleştirirken de doğallığından hiçbir şey kaybetmeyen

makaleleri, içerik ve üsiup açısından gazetecilik tarihin-

1 . Theodor Hed (1 860-1 904): Siyonizm'e siyasal nitelik kazandıran Yahudi

önderi. Avusturya'dan sonra Fransa'da da antisemitizm ile karşılaşınca Yahudilerin örgütlü karşı çıkışıyla antisemitizme karşılık verebileceğine inandı.

Dreyfus Olayı bu inancını daha da pekiştirdi. Yahudi Fransız subayı Albay

Dreyfus'un asılsız biçimde Alman ajanlığıyla suçlanması üzerine Fransız kamuoyunda patlak veren antisemitizm dalgası Herzl'i Siyonizm'e yöneltti. (Ç.N.) 1 27

de görülen en zengin yazılardı ve hiçbir ayrıntıyı gözden

kaçırmayan bir kentin beğenisini kazanmıştı. Burg Tiyatrosu'nda oynanan bir oyunuyla da başarı kazanmış ve şimdilerde biz gençlerin taptığı, babalarımızın saygı gösterdiği bir şahsiyet haline gelmişken günün birinde beklenmedik bir şey oldu: Kader gizli emelleri için kullanacağı insanı, o kişi saklansa da bulup çıkarmayı her zaman bilmiştir.

Theodor Herzl Paris'te bir olay yaşamıştı, ruhunu

sarsan ve tüm varlığını değiştiren bir olay: Bir gazeteci

olarak, Alfrcd Dreyfus'un 1 herkesin önünde rütbesinin

alınmasına şahit olmuş, zavallı adam "Ben suçsuzum,"

diye bağırırken apoletlerinin söküldüğünü görmüştü.

Herzl o dakikalarda Dreyfus'un suçsuz olduğuna ve

sadece Yahudi olduğu için böyle korkunç bir ihanetle suçlandığına yürekten inanmıştı. Bir başka deyişle Thcodor Herzl daha üniversite öğrencisiyken dürüst ve

gururlu bir erkek olarak Yahudilerin yazgısının altında

ezilmekle kalmamış, daha ortada hiçbir şey yokken ileriye gören yapısıyla Yahudilerin nasıl kötü bir kaderi olacağını hissetmiş ve bunun acısını peşin peşin yaşamıştı.

Heybetli ve etkileyici dış görünüşünün yanı sıra engin

dünya görüşü ve zengin düşünceleri nedeniyle doğuştan lider kimlikli olduğuna inanmış. ve Yahudi sorununa kökten bir çözüm bulmak için Yahudilikle Hristiyanlı

ğı gönüllü bir kitlesel vaftizle birleştirmeyi planlamış,

Avusturya' daki binlerce, on binlerce Yahudi'yi Stefan

1 . Asimile olmuş bir aileden gelen Dreyfus (1 859-1 935), Fransız Ordusu'ndaki

tek Yahudi'ydi. 1 894 yılında temizlikçiler Paris'teki Alman Askeri Ataşesi'nin

çöp kutusunda bir kağıt buldular. Kağıtta yazılanlar Fransız Ordusu'nda Almanlara· bilgi sızdıran bir casusun olduğunu gösteriyordu. Antisemitist dü

şünceler sonucunda mektuptaki elyazısı Dreyfus'ununkine benzetildi. Dreyfus

Almanlar hesabına casusluk yaptığı gerekçesiyle yargılandı ve suçlu bulundu.

1 895 yılında 4.000 askerin ve Fransız halkının karşısına çıkartılan Dreyfus'un

önce apoletleri söküldü, sonra da kılıcı kırıldı. (Ç.N.)

1 28

Kilisesi'ne çekmeyi; kovalanan, vatani olmayan, itilmişliğe ve nefrete mahkum edilmiş bu halkın üzerindeki laneti kaldırmak için sembolik bir ayin yapmayı hayal

etmişti. Ancak çok geçmeden bu planını gerçekleştiremeyeceğini anlamıştı; yıllarca kendi işine yoğunlaşması, "çözümünü" hayatının gerçek görevi olarak gördüğü bu sorundan uzaklaştırmıştı onu; işte şimdi, Dreyfus'un

rütbesinin alındığı şu saniyelerde, ulusunun üzerindeki

bu sonsuz aşâğılanma yûreğine hançer gibi saplanırken,

aklından şunları geçirmişti: Eğer ayrımcılık kaçınılmaz

ise, o zaman bu ayrımcılık tam olmalı! Eğer aşâğılanmak

kaçınılmaz yazgımız ise, bunu onurlu bir şekilde karşılayalım! Eğer bir vatanımız olmadığı için acı çekiyorsak, o zaman kendi vatanımızı kendimiz kuralım! Böylece

"Yahudi Devleti" diye bir broşür yayımladı. Bu broşürde

Yahudi ulusu için asimilasyon yoluyla uyumun, hoşgörü beklemenin boşa olduğunu, eski vatanları Filistin' de yeni ve kendilerine ait bir vatan kurmak gerektiğini söylüyordu. Sert bir balyoz etkisi yapan bu küçük broşür basıldığında, daha lisede öğrenciydim, fakat buna rağmen Viyana'daki Yahudi burjuvazisinin şaşkınlığını ve kızgınlığını gayet iyi hatırlıyorum. Her zaman akli ba

şında, esprili ve kültürlü olan bu yazarın aklından neler

geçiyor, diye öfkeyle söylenmeye başlamışlardı: Ne bi

çim saçmalıklar yazıyor, neyin peşinde? Niçin Filistin' e

gidecekmişiz? Bizim anadilimiz İbranice değil Almanca,

vatanımız da bu güzel Avusturya, iyi kalpli İmparatorumuz Franz Joseph'in yönetimi altında rahatımız yerinde değil mi? Yaşam koşullarımız yüksek ve garanti altında

değil mi? Bu güzel Viyana'nın eşit, yerleşik ve sadık vatandaşları değil miyiz? Mezheplerle ilgili tüm önyargıların birkaç on yıl içinde ortadan kalkacağı ilerici bir çağda yaşamıyor muyuz? Kendisi de Yahudi olan ve Yahudilere yardım etmek isteyen bu kişi, neden en büyük düş-

1 29

•

manlarımıza fırsat veriyor ve her gün Alman dünyasına

biraz daha yaklaştığımız ve yakınlaştığımız halde bizi

ayrı tutmaya çalışıyor? Hahamlar havrada heyecanla

ona karşı konuşuyor, Neue Freie Presse'nin müdürü, "ilerici" gazetesinde Siyonizm sözcüğünü anmayı bile yasak ediyordu. Viyana edebiyatının Thersites'i1 ve şiddetli

ironi ustası Karl Kraus "Siyon İçin Bir Taç" adlı broşür

yayımlamıştı ve Theodor Herzl tiyatroya girdiğinde tüm

koltuklardan "Majesteleri göründü" diye alaylı mırıltılar

yükseliyordu.

İlk anda Herzl yanlış anlaşıldığını düşünmüştü. Yıllarca çok sevildiği için kendini en güvende hissettiği Viyana şimdi onu terk etmiş ve alaya almıştı. Fakat sonra gelen yanıt birdenbire öyle şiddetli ve gürültülü bir yankı yapmıştı ki, yazdığı bu kırk elli sayfalık broşürün tüm dünyada onu çoktan aşan büyük ve güçlü bir harekete

yol açması karşısında kendisi bile neredeyse korkmuştu.

Tabii ki bu yanıt, Batı'nın rahatı ve keyfi yerinde Yahudi

burjuvalarından değil, Doğu'daki büyük kitlelerden, Galicya, Polonya ve Rusya gettolarında yaşayan proleter Yahudilerden gelmişti. Yayımladığı broşürle Herzl hiç

farkında olmadan, yabancı ülkelerde küllerin altında kalan Yahudilik korunu ateşlemiş, kutsal kitaplarda "Vaat Edilmiş Topraklar"a geri dönüşün müjdelendiği bin yıllık Mesih rüyasını canlandırmıştı, bu umut ve dini inanç, aşâğılanan ve köleleştirilen milyonlarca insanın yaşamına bir anlam katmıştı. İki bin yıllık Golus2 boyunca ne zaman biri -peygamber ya da sahtekar- bu yaraya parmak bassa, bütün halkın yûreği dalgalanıp titrerdi titremesine, ama hiçbir zaman bu defaki gibi şiddetli, böylele . Thersites: Troya önündeki Akha Ordusu'nda bir asker olan Thersites İlyada'da

krallar kralı Agamemnon'a dil uzatmaya yeltenen bir adamdı. (Ç.N.) 2. Musevi dininin egemen olduğu dönemler. (Ç.N.)

1 30

sine gürültülü bir yankısı olmamıştı. Kırk elli sayfalık bir broşürle bir adam tek 5aşına, bu dağılmış ve birbirinden kopmuş kitleyi birleştirmişti.

Hiç kuşkusuz fikirlerin henüz biçim almadığı ve

hayal düzeyinde olduğu bu ilk anlar, Herzl'in kısa ömrünün en mutlu anlarıydı. Hedefleri gerçekleştirmeye, güçleri birleştirmeye kalkıştığında, çeşitli ulusların altında yaşayan, farklı yazgılara sahip halkının birbirinden ne kadar kopmuş olduğunu fark etti; dünyanın her kö

şesine dağılmış, bir kısmı dindar, bir kısmı özgür düşünceli, bir kısmı sosyalist, bir kısmı kapitalist olan bu Yahudiler, dünyanın dört bir yanında çeşitli dillerde birbirleriyle atışıyorlardı ve hiçbiri ortak bir otorite altında birleşmeye istekli değildi. 1 90 1 yılında onu ilk kez gördüğümde, bu savaşın ortasındaydı, belki kendiyile de savaşıyordu. Henüz başaracağına yeterince inanmadığından ailesinin geçimini sağladığı işini bırakamıyordu. O

sıralar hala küçük gazetecilik mesleğinin yanı sıra ger

çek hayatı saydığı görevini bir arada yürütmek zorundaydı. Yanına gittiğim o tarihlerde hala kültür-sanat editörü Theodor Herzl'di.

Theodor Herzl beni selamlamak için ayağa kalktı, o

anda ister istemez alayla söylenen "Siyon Kralı" sözcüğünün biraz da olsa gerçeği yansıttığını fark ettim: Yüksek ve açık alnı, net yüz hatları, uzun ve neredeyse mavi siyah papaz sakalı, koyu mavi melankolik gözleriyle ger

çekten bir kralı andırıyordu. Abartılı beden dili hiç de

yapmacık gelmiyordu, çünkü doğal soyluluğuna uyuyordu, ama etkileyici görünmesi için böyle bir şeye ihtiyacı da yoktu. Üzeri bir sürü kağıtla dolu bu eski masanın

önünde, daracık ve tek pencereli editör odasında bile bir

Bedevi şeyhini andırıyordu. Paris modasına göre ve iti-

1 3 1

/

▪

ayla dikildiği belli olan siyah bir cutaway1 giymişti. Bilhassa biraz bekledikten sonra -ileriki tarihlerde fark etti

ğim üzere bu tip etkilerden hoşlanıyordu ve bunları

Burg Tiyatrosu'nda öğrenmişti- lütufta bulunurcasına,

ama kesinlikle iyi niyetle elini uzattı. Oturmam için yanındaki koltuğu işaret ederek şunu sordu: "Sanırım adınızı bir yerde duydum ya da okudum. Şiir yazıyordunuz öyle değil mi?" Onayladım. "O zaman," diyerek arkasına

yaslandı: "Bana ne getirdiniz?"

Küçük bir nesir çalışmamı göstermek istediğimi

söyleyip müsveddeleri uzattım. Başlığın olduğu sayfaya

baktı ve kaç sayfa olduğunu anlamak için sonuna kadar

çevirdi, sonra koltuğuna iyice yaslandı. Şaşkın bakışlarım

altında (bunu beklemiyordum) müsveddeleri okumaya

başladı. Başını kaldırmadan ağır ağır her bir sayfayı okudu. Son sayfayı da okuduktan sonra başını bana doğru çevirmeden müsveddeyi alıp bir zarfa koydu ve üzerine

mavi bir kalemle bir şeyler yazdı. Bu gizemli mekanik

hareketleriyle beni yeterince heyecanlandırdıktan sonra,

koyu renkli gözlerini bana çevirip kendinden emin ve

ciddi bir memnuniyetle, "Bu güzel çalışmanızın Neue

Freie Presse' nin kültür-sanat sayfasına kabul edildiğini

bildirmek isterim," dedi. Sanki Napoleon savaş meydanında genç bir çavuşa lejyon donör nişanı vermişti.

Bu küçük ve önemsiz bir şeydi. Ama bu olayın beni

ne kadar yukarıya götüreceğini anlamak için Viyanalı,

hem de o günkü kuşağın Viyanalı olmak gerekir. On

1 . İngilizce cut v e away sözcüklerinden türetilmiştir. Günümüzde anlamı damatların giydiği giysi ya da resmi bir törene, cenaze törenine giden ya da protokolde yer alan kişilerin saat 1 8.00'e kadar giydiği, fraktan farklı, siyah gri

çizgili pantolon, siyah ayakkabı, açık gri yelek (ki cenazelerde yelek ve ceket

siyah renkte olur), beyaz gömlek ve tek renk gümüş grisi ya da desenli kravat,

kravat iğnesi, açık gri, altı yuvarlak kesilmiş, ön tarafı göbek kısmından itibaren

açık, arka tarafı diz altına kadar inen yine yuvarlak kesilmiş erkek giysisi.

(Ç.N .)

1 32

.

dokuz yaşındayken bir anda seçkin bir konuma gelmişim ve ilk andan itibaren bana iyi davranmış olan Theodor Herzl bir sonraki yazısında, "Viyanalı' da sanatın çöktüğünü söyleyenlere inanmamak gerekir. Tam tersine Hofmannsthal'in yanı sıra çok güzel şeyler vaat

eden genç yetenekler geliyor," diyerek ilk sırada benim

adımı andı. Theodor Herzl gibi çok önemli bir şahsiyetin herkesin gözü önünde çok önemli ve önemli olduğu kadar sorumluluk gerektiren bir konumda ilk benim

adımı anması, benim için olağanüstü bir şeydi, bu nedenle arzu ettiği gibi onun Siyonist Hareketi'nde yer almama -nankörlük gibi görünebilir- kararını çok zor

verdim.

Fakat ne yazık ki, doğru bir bağ kurmayı başaramadım; her şeyden önce Herzl'ın gerçek parti arkadaşlarının ona -bugün insanın aklının almayacağı kadar- büyük bir saygısızlıkta bulunmaları, beni bütün bunlardan uzaklaştırdı. Doğu'dakiler onu Yahudiliği hiç tanımamakla, geleneklerini bile bilmemekle suçluyor, ulusal ekonomistler onu bir kültür-sanat editörü olarak görüyordu, herkes onu suçlamak için bir neden buluyor ve bunu da çoğu zaman saygısızca yapıyordu. Oysa o

tarihlerde Herzl'ın sadık ve özellikle genç insanlara ihtiyacı vardı ve sürekli muhalif olan bu kişilerin kavgacı ve dik kafalı, dürüstlükten ve sadakatten yoksun olmaları sadece Herzl için merakla yaşadığım bu hareketten beni soğuttu. Bir defasında bu konuda sohbet ederken

çevresindeki insanların disiplinsizliğinden duyduğum

hoşnutsuzluğu dile getirdim. Acı acı gülümseyerek şöyle

dedi: "Yüzyıllardır sorunlarla oynamaya, fikirlerle kavgaya

etmeye alıştığımızı unutmayın. Biz Yahudiler iki bin yıldır dünyaya tarihi açıdan gerçek bir şeyler

getiremedik.

Kayıtsız şartsız fedakarlığı öncelikle öğrenmemiz gerekir,

ben bile bunu bugüne kadar öğrenemedim, çünkü hala

1 33

kültür-sanat sayfası için yazıyorum, asıl görevim tek bir

şeyi düşünmek olduğu ve onun dışında tek bir satır dahi

yazmamam gerektiği halde hala Neue Freie Presse'nin

sanat sayfası editörüyüm. Fakat kendimi düzeltme yolundayım, kayıtsız şartsız fedakarlığı önce kendim öğreneceğim, belki o zaman diğerleri de öğrenir." Herzl'in bu sözlerinin üzerimde derin bir etki yaptığını hala hatırlıyorum, çünkü hiçbirimiz onun Neue Freie Presse'deki görevinden ayrılma kararını neden o kadar uzun süre

veremediğini anlayamadık - ailesi için olduğunu sanıyorduk. Öyle olmadığını, hatta tüm servetini Siyonizm uğrunda harcadığını tüm dünya çok sonra öğrendi ve bu

konuda yaşadığı ikilemi sadece bu konuşma değil, günlüğünde yazdığı birçok şey de kanıtlamaktadır.

Bu konuşmadan sonra onunla birçok kez daha kar

şılaştım, tüm o karşılaşmalar içinde sadece birini önemli

ve unutulmaz olarak anımsıyorum, kim bilir belki de sonuncu olduğu için. Yurtdışındaydım - mektup dışında Viyana'yla bağlantım yoktu, döndüğümde bir gün onunla kent parkında karşılaştım. Yazışlarından çıkmıştı, ba

şını eğmiş ağır ağır yürüyordu, yürüyüşü eskisi gibi canlı

değildi. Kibarca kendisini selamlayıp karşıya geçmek

üzereyken, hemen yanıma gelip elini uzattı. "Niye benden kaçıyorsunuz? Buna ihtiyacınız yok. Sık sık yurtdışına çıkmanızın sizin için yararlı olduğu görüşündeyim,"

dedi. "Bu bizim tek şansımız. Bildiğim her şeyi yurtdışında öğrendim. Sadece yurtdışındayken olaylara mesafeli bakabiliyor insan. Burada olsaydım o ilk adımı atmaya

kesinlikle cesaret edemezdim, daha başındayken ve ilerlemeden engellenirdim. Fakat Tanrı'ya şükür, fikrimle ortaya çıktığımda her şey hazırды ve yolu açmaktan başka çareleri kalmamıştı." Ondan sonra Viyana hakkında acı şeyler söylemeye başladı; en şiddetli engellerle Viyana' da karşılaşmış; dışarıdan, Doğu' dan hele Amerika' dan 1 34

...

yeni yeni teşvikler gelmeseymiş çoktan vazgeçermiş.

"Benim asıl hatam," dedi "çok geç başlamış olmam. Viktor Adler otuz yaşındayken Sosyal Demokratların önderi olmuştu, en güzel, en uygun mücadele yıllarında; tarihteki büyük adamlardan bahsetmeme ise hiç gerek yok. Asıl görevimle daha önce ilgilenmedim kayıp yılları düşündükçe, nasıl acı çektiğimi bilemezsiniz. Sağlı

ğım da isteğim kadar iyi olsaydı, her şey daha farklı olurdu, ancak geçen yılları geri getirmek mümkün değil."

Evine kadar olan uzun yolda ona eşlik ettim, vardığımızda durup bana elini uzattı ve şöyle dedi: "Niçin hiç bana gelmiyorsunuz? Beni hiç evimde ziyaret etmediniz. Gelmeden önce telefon edin, size zaman ayırıyorum"; geleceğime dair ona söz verdim ama sözümü tutmamaya kararlıydım, çünkü bir insanı ne kadar seversem, zamanına da o kadar saygı duyarım.

Fakat yine de son bir kez onu ziyarete gittim, hem

de birkaç ay sonra. Bir zamanlar belini bükmeye başlamış olan hastalığı onu birdenbire aramızdan aldı ve ben ona ancak ölüm töreninde eşlik edebildim. Olağanüstü

bir gündü, aylardan temmuzdu, törene katılanlar için de

unutulmaz bir gündü. Çünkü birdenbire kentin tüm

tren istasyonlarına giren her trenle gece gündüz tüm imparatorluklardan ve ülkelerden insanlar geliyordu, tüm taşarlardan ve küçük kentlerden birdenbire Batılı, Do

ğulu, Rus ve Türk Yahudileri kente akın etmişti, korkunç

haberin şoku insanların yüzlerinden okunuyordu; geçmişteki kavgalar ve tartışmalar nedeniyle fark edilmeyen bir şey şimdi ortaya çıkmıştı: Burada gömülmek üzere

olan bu kişi, büyük bir hareketin önderiydi. Ardı arkası

kesilmeyen bir insan kalabalığı vardı. Bir anda tüm Viyana burada ölen kişinin yalnızca bir yazar ya da sıradan bir şair değil, bir ülkenin ya da bir ulusun çok ender yetiştirebileceği bir fikir adamı olduğunu anlamıştı. Me-1 3 5

zarlıkta tam bir kargaşa vardı, ağlayan, hıçkıran, derin bir

ümitsizlik içinde vahşi çıgılıklar atan yığınla insan birdenbire tabutun üzerine kapandı, öfke içindeki insanlar adeta kudurmuş gibiydi. Daha önce ve sonra hiçbir cenazede görmediğim kadar insanları derinden sarsan ve önu alınamayan yas nedeniyle cenaze töreninin düzeni altüst

olmuştu. Milyonluk bir ulusun yüreğinin derinliklerinden taşan bu olağanüstü acıyı gördüğümde, bu yalnız ve tek başına olan adamın düşünce gücüyle tüm dünyaya

nasil bir tutku ve umut aşıladığını fark ettim.

Neue Freie Presse nin kültür ve sanat sayfasına ciddi

,

bir şekilde girişim, asıl özel yaşamımda önemli bir etki

yaptı. Bu sayede ailemin gözünde umulmadık bir güven

kazandım. Annem ve babam edebiyatla pek ilgilenmediklerinden herhangi bir değerlendirme ölçütleri yoktu; tüm Viyana burjuvazisi için olduğu gibi onlar için de, Neue

Freie Presse' de övülenler önemliydi, görmezlikten geline

ya da eleştirilenler ise dikkate değer değildi. Onlar için

kültür-sanat sayfalarında yazan kişi bir otoriteydi, orada

yargılayan ve yönlendiren kişi, sadece bu konumundan

dolayı bile saygıyı hak ediyordu. Her sabah saygı ve beklentiyle bakışlarını önce gazetenin bu sayfasına çeviren bir aile düşünün ve bu aile yine bir sabah gazetenin bu sayfasını açtığında masada yanlarında oturan, hayli düzensiz, okulda da pek başarılı olmayan ve yazdıklarını "tehlikesiz" oyalanma diye nitelendirdikleri (kağıt oyunundan ya da hoppa kızlarla flörtten daha iyiydi) on dokuz yaşındaki oğullarının, ünlü ve saygıdeğer insanların yazdığı bir sayfada (evde pek değer verilmeyen) fikirlerini anlattı

ğını birdenbire gördüğünde ne yapar? Keats, Hölderlin

ya da Shelley'in en güzel şiirlerini ben yazmış olsaydım,

çevremde böylesine büyük bir değişikliğe neden olmazdım; tiyatroya gittiğimde herkes, ustaların ve saygıdeğer kişilerin kutsal alanına esrarengiz bir şekilde giren bu gi-1 3 6

,

zemli Benjamin'i1 işaret ediyordu. Gittikçe daha sık ve

hemen hemen periyodik olarak kültür-sanat sayfalarında

yazmaya başladığımda çevremde saygın ve ünlü biri olma

tehlikesiyle karşılaştım; neyse ki bir sabah aileme gelecek

sömestri Berlin'de okuyacağımı müjdeleyerek bu tehlikeyi zamanında önlemiş oldum. Ailem de bana

ya da daha çok altın gölgesi altında durduğum Neue Freie Presse'ye

duyduğu saygıdan bu arzumu anlayışla karşıladı.

Tabii ki Berlin'de "okumayı" düşünmüyordum. Oradaki üniversiteye de aynı Viyana'da olduğu gibi bir sömestride sadece iki kez gittim, ilkinde seminerlere kaydolmak için, ikincisinde sözde devamlılığımı kontrol ettirmek için. Berlin'de bulunma nedenim seminerler

ya da profesörler değildi, daha büyük, daha sınırsız bir

özgürlük isteğiydi. Viyana'da öyle ya da böyle kendimi

çevreye bağlı hissediyordum. Arkadaşlık ettiğim edebiyatçıların hemen hepsi tıpkı benim gibi Yahudi burjuva ailelerinin çocuklarıydı; herkesin herkesi tanıdığı bu dar

kentte, istesem de istemesem de "iyi" bir ailenin çocuğu

olarak kalmış ve bu "iyi" denilen çevreden bıkmıştım; hatta diyebilirim ki, çok "kötü" bir çevreyi tanımak, bağımsız ve kontrolsüz bir yaşam sürmek istiyordum. Berlin'de üniversitede felsefe dersini kimin verdiğine seminer kitapçığında bakmamıştım bile, burada "yeni" edebiyatın Viyana' dan daha aktif, daha canlı yapıldığını, Dehmel ve

genç kuşağın diğer şairleriyle karşılaşabileceğimi, sürekli yeni dergilerin çıktığını, yeni kabarelerin, tiyatroların kurulduğunu, kısacası Viyanalıların deyimiyle "canlı ve

hareketli" bir yaşamın olduğunu bilmek bana yetiyordu.

1 . Eski Ahit'te Benjarnin'in hikayesine dayanır. Kelime anlamı bir gruptaki en

genç kişi dernektir. (Ç.N.)

1 3 7

Gerçekten Berlin' e çok ilginç ve tarihi bir anda gelmiştim. Prusya Krallığı'nın o kendi halinde, küçük ve hiç de zengin olmayan başkenti Berlin -1 870'ten itibaren,

Alman imparatorunun ikamet kenti olduğundan beri-,

Spree Nehri üzerindeki bu silik kent çok büyük bir gelişme yaşamıştı. Ama Berlin sanat ve kültür alanında henüz göze çarpmıyordu; ressamaları ve şairleriyle gerçek sanat merkezi Münih'ti, Dresden Operası müzik alanında önderdi, küçük kentler çok değerli insanları kendilerine çekiyordu; özellikle Viyana yüzyıllık geleneği, bir araya getirdiği sanat gücü ve doğal yeteneğiyle şimdiye kadar hep Berlin'den daha üstün olmuştu. Ancak son yıllarda Almanya'nın ekonomide yaşadığı hızlı gelişmelerle durum değişmeye başlamıştı. Büyük işletmeler ve varlıklı aileler Berlin' e göç etmeye başlamış, cesaretle birleşen yeni zenginlik burada mimaride ve tiyatrodaki diğer Alman kentlerinden daha büyük imkanlar sağlamıştı. Müzeler İmparator Wilhelm'in desteğiyle büyüyor, tiyatro Otto Brahm'la örnek bir yöneticiye kavuşuyor ve özellikle doğru dürüst bir gelenek ve yüzlerce yıllık bir kültür olmadığı için, gençliği yeni denemelere teşvik ediyordu. Çünkü gelenek demek, her zaman engel demektir. Örneğin eskiye bağlı, kendi geçmişine tapan Viyana, genç insanlara ve onların cesurca denemelerine karşı

dikkatliydi ve ortaya çıkacakların neler yapabileceğini

beklerdi. Oysa kendine hızla ve kişisel bir biçim vermek

isteyen Berlin yeniyi arıyordu. Bu nedenle doğal olarak

imparatorluğun dört bir yanından, hatta Avusturya'dan

bile genç insanlar Berlin'e akın ediyorlardı ve içlerinden

çıkan yetenekli kişilerin kazandığı başarılar onları haklı

çıkartıyordu; örneğin Viyanalı Max Reinhardt'ın1 Ber-

1 . Max Reinhardt (1 873-1 943): Avusturyalı tiyatro rejisörü ve tiyatro kurucusu. (Ç.N.)

1 38

、

lin'de iki yılda kazandığı başarıyı Viyana'da elde etmesi

için yirmi yıl sabırla beklemesi gerekirdi.

İşte Berlin'e geliş tarihim Berlin'in sade bir başkent

iken dünya kentine dönüştüğü bu döneme rastlar. Atalarından miras kalan güzelliklerle dolu Viyana'dan sonra, buradaki ilk izlenimlerim hayal kırıklığı idi, Batı'ya doğru dalga henüz başlamıştı, gösterişli hayvanat bahçelerinin yerine yeni bir mimarinin gelişmesi planlanıyordu.

Sıkıcı binaları ve göze batan şaşaası ile Friedrich ve Leipzig caddeleri hala kentin merkezi sayılıyordu. Wilmersdorf, Nikolassee ve Steglitz gibi banliyölere zar zor tramvay ile gidilebiliyordu. Eyalet sınırındaki göllerin

durgun güzelliğini görmek için uzun bir keşif gezisi yapmak gerekiyordu. Eski "Unter den Linden" dışında bizim Viyana'daki "Graben" gibi iki yanı ağaçlarla süslü gezinti

yapabileceğiniz doğru dürüst bir merkez yoktu ve eski

Prusya tutumluluğu nedeniyle tüm kentte zarafet eksikti. Kadınlar kendi diktikleri zevksiz giysilerle tiyatroya gidiyordu. Viyana'da ve Paris'teki olduğu gibi ucuz şeylerden, hatta yoktan bile büyüleyici bir bolluk yaratmasını bilen yumuşak, becerikli ve müsrif ellerin eksikliği her yerde hissediliyordu. Her ayrıntıda Friedrich döneminden kalma bir cimrilik, tutumluluk göze çarpıyordu, her bir tanesi sayılarak konulduğundan kahve su gibi ve

tatsız, yemekler yağsız tuzsuz ve besin değerinden yoksundu. Bizdeki müziksel canlılığın aksine, burada her yerde temizlik, titizlik ve katı bir düzen hakimdi. Örne

ğin Viyana'daki pansiyoncum ile Berlin'deki pansiyoncum arasındaki fark, bu tezadı çok net ortaya koyuyordu. Viyana'daki canlı, fazla konuşan, temizlik konusunda aşırı titiz olmayan, şu ya da bunu kolayca unutabilen,

ama her hizmeti de coşkuyla ve karşılıksız yerine getiren

bir kadındı. Berlin'deki ise çok titizdi ve her şeyi yerli

yerinde tutardı; ilk ayın faturasına düzgün bir yazıyla,

1 39

verdiği her hizmeti geçirmişti: Bir pantolon düğmesinin

dikilmesi üç pfennig¹, masa tahtasının üzerindeki mürekkep lekesini çıkarmak yirmi pfennig gibi, yaptığı her hizmeti ve karşılığını yazmış ve altmış yedi pfennig'lik bir harcama göstermişti. Kağıdı elime aldığımda önce güldüm, fakat ne gariptir ki, birkaç gün sonra Prusyalıların bu titiz düzen anlayışına ayak uydurup hayatımda ilk

kez ben de bir gider defteri tuttum.

Viyanalı arkadaşlarım bana bir sürü tavsiye mektubu vermişlerdi, fakat bunların hiçbirini kullanmadım.

Viyana'dan ayrılmak istejişimin asıl nedeni, o güvenli

burjuva atmosferinden uzaklaşmak, özgürce yaşamak ve

kendi ayaklarımın üzerinde durmaktı. Sadece edebi çalışmalarım sayesinde tanıştığım insanlardan oluşan bir çevre kurmak, ilginç insanlarla tanışmak istiyordum; neticede "Bohem"² boşuna okumamıştım ve yirmi yaşında bir genç olarak ben de öyle yaşamak istiyordum.

Böylesi karışık ve gelişigüzel bir araya gelmiş insanlardan oluşan bir çevreyi bulmam pek uzun sürmedi.

Daha Viyana'dayken, Ludwig Jacobowski'nin yönettiği,

ironik bir şekilde kendilerine taktıkları "Sosyete" adıyla

da bilinen, Berlinlilerin öncü dergisi Moderne' de yazmaya başlamıştım. Genç şair Ludwig Jacobowski erken ölümünden kısa bir süre önce, ismi gençlere çekici gelen

"Die Kommenden"³ adlı bir dernek kurmuştu. Dernek haftada bir kez Nollendorf Meydanı'ndaki bir kafenin birinci katında toplanırdı. Paris'teki Closerie des Lilas'ı⁴ örnek alan bu büyük heterojen grupta her çevreden in-

1 . Markın küçük para birimi. (Ç.N.)

2. Henry Murger'in La Vie de Boheme (tam adı Scenes de la vie de boheme) adlı romanı kastedilmektedir. (Ç.N.)

3. (Alm.) Kelime anlamı gelenler. (Ç.N.)

4. Paris'te yazar ve sanatçıların sıklıkla gittiği bir restoran. (Ç.N.)

1 40

san vardı; şairler ve mimarlar, züppeler ve gazeteciler, kendilerinin sanatçı ya da heykeltıraş olduğunu söyleyen

genç kızlar, Almancalarını ilerletmek isteyen Rus öğrenciler ve sapsarı saçlı İskandinav kızları, Almanya'nın her eyaletinden temsilciler oradaydı; iri kemikli Vestfalyalılar, kendi halindeki Bavyerahılar, Silezya Yahudileri: Hepsi hiçbir şeye aldırmandan özgürce tartışırdı. Arada bir şiirler ve tiyatro eserleri okunurdu, ama asıl önemli olan

birbirimizi tanımaktı. Bohem gibi olmaya çalışan bu

genç insanlar arasında gerçek bir şair ve gerçek bir bohem olduğu için herkesin sevip saydığı Noel Baba gibi kır sakallı ihtiyar bir adam vardı: Peter Hille. 1 Yetmiş ya

şındaki küçük mavi gözlü bu yaşlı adam, etrafındaki bu

çoluk çocuk sürüsünü yumuşak ve samimi bakışlarla süzerdi, eski püskü ve kirli giysilerini gizleyen gri bir palto giyerdi hep, her defasında ısrarlarımıza dayanamayıp ceketinin cebinden kırış kırış olmuş müsveddelerini çıkarır ve şiirlerinden okurdu. Bunlar eşi benzeri olmayan, şair

yeteneğine sahip bir dehanın doğaçlama yöntemiyle serbest ve rasgele bir üslupla yazdığı şiirlerdi. Yaşlı adam bu şiirlerini tramvayda ya da kafede otururken kurşunkalemle karalar, sonrasında unuttur, bizlere okurken bu silik ve lekeli kağıt üzerindeki kelimeleri çözmekte zorlanırdı. Hiçbir zaman parası olmazdı, ama parayı da hiç dert etmezdi, kah onun, kah bunun yanında konuk olarak kalırdı. Dünyayı umursamayan ve her türlü hırstan uzak tutumunda, insanın içine işleyen bir hakikiliği vardı. Bu

iyi yürekli doğa insanının büyük bir kent olan Berlin' e

ne zaman, nasıl geldiğini ve burada ne aradığını kimse

bilmezdi, ama zaten onun da hiçbir isteği yoktu, ünlü

1 . Peter Hille (1 854-1 904): Alman Yazar. Sahip olduğu tüm serveti Flemenk

bir tiyatro grubuna başıslamış. Londra'nın yoksul semtlerinde yaşamış. Naturalis akımda önemli rol oynamıştır. (Ç.N.) 1 41

olmak, alkışlanmak gibi bir talebi yoktu, yine de şairlere

has hayalleriyle başka hiç kimsede görmediğim kadar tasasız ve özgür birisiydi. Etrafını saran coşkulu gençler hararetili hararetili tartışırken o sessizce dinler, hiç kimseyle çatışmaya girmez, arada bir bardağını kaldırıp dost

ça selam verir ve hiçbir konuşmaya katılmazdı. Onu

böyle gördüğünüzde karışık ve yorgun kafasının içinden

mısrarların ve kelimelerin birbirine değmeden bir çıkış

yolu aradığını sanırdınız.

Bugün Almanya'da bile hemen hemen tamamen

unutulmuş olan bu saf şairin hakiki ve çocuksu havası,

kim bilir belki de duygusal açıdan "Kommenden"in seçilmiş başkanıyla ilgilenmemi engellemiştir. Ancak derne

ğin başkanı fikirleri ve sözleriyle sayısız insanın yaşam

biçimini çok sonra önemli ölçüde etkileyebilecek bir insandı. Öğretisini yaymak için çevresindeki insanların en parlak okullar ve akademiler kurduğu antroposofinin 1

kurucusu olan Rudolf Steiner,2 Theodor Herzl'dan sonra

karşılaştığım en önemli şahsiyetti; yazgısı ona, milyonlarca insana yol gösterme misyonunu yüklemişti. Herzl gibi lider görünümlü değildi, ama daha baştan çıkarıcıydı. Kara gözlerinde insanı hipnotize eden bir güç vardı; gözlerine bakmadığım zamanlar onu daha iyi, daha eleştirel dinleyebiliyordum, çünkü bir bilgeyi andıran, tut-1 . İnsan olmanın bilgeliği ya da insan olmanın bilinci olarak açıklayabileceğimiz

antroposofî, 20. yüzyılın başında Rudolf Steiner tarafından insanlığa aktarılmaya başlandı ve ölümüne kadar sürdü. (Ç.N.) 2. Rudolf Steiner (1 861 - 1 925): Avusturya asıllı düşünür ve bilimadamı, sanatçı

ve yayıncı. Antroposofî akımının kurucusu. Goethe'nin yapıtlarından çok etkilenen Steiner, Goethe arşivinde onun tüm eserlerinin yayına hazırlanmasında çalıştı. Görüşlerini uygulamaya geçirmek için Tinsel Bilim okulunu kurdu. Çalışmalarının temel oluşturduğu diğer girişimler arasında özürü çocuklar için okullar, İsviçre'de bir tedavi kliniği, matematik ve bilim araştırma merkezleri,

tiyatro, konuşma, resim ve heykel okulları, vücut hareketlerinin konuşma ve

müziğe uygun biçimde kullanılmasını öğreten bir euritmik okulu da vardır.

(Ç.N.)

1 4 2

kulu düşüncelerle dolu zayıf yüzünün, sadece kadınları

değil, herkesi etkileyen bir ifadesi vardı. Rudolf Steiner

o tarihlerde öğretisini henüz biçimlememiştir, henüz arayış içindeydi ve öğrenmekteydi; örnek aldığı Goethe'nin renk öğretisini yorumlarken onu bir Faust, bir Paracelsus

gibi anlatırdı. Onu dinlemek çok heyecan vericiydi, çünkü bilgisi muazzamdı ve her şeyden önce bizim edebiyatla sınırlı bilgimiz karşısında olağanüstü derecede çok yönlüydü; dinlediğim bazı konferanslarından ya da özel

görüşmelerimizden coşkulu ve aynı zamanda biraz ezilmiş olarak eve dönerdim. Buna rağmen o tarihlerde bu genç adamın kitleleri etkileyecek kadar felsefi ve etik bir

gücü olabileceğini hiç tahmin etmediğimi bugün utanarak itiraf etmek zorundayım. Onun o araştırmacı dehasının bilimde büyük şeyler yapacağını ummuştum ve sezgileri

güçlü zekasıyla biyolojide büyük buluşlar başardığını

duymak beni şaşırtmazdı; ama yıllar sonra Domach'ta o

gösterişli Goetheum'u1 gördüğümde, öğrencilerinin bir

"Antroposofi" akademisi gerçekleştirmek için kurdukları

o "Bilgelik Okulu"nu gördüğümde, onun etkisinin böyle

maddiyata, hatta yer yer bayağılığa dönüşmüş olması

beni hayal kırıklığına uğrattı. Antroposofi hakkında herhangi bir yargıda bulanamam, çünkü bugüne kadar hala ne istediğini ve ne anlama geldiğini anlamış değilim; hatta o baştan çıkarıcı etkisinin büyük ölçüde bir fikirden değil, Rudolf Steiner'in büyüleyici şahsından kaynaklandığına inanıyorum. Ama yine de böylesi etkileyici güce sahip bir adama, gençlerle hala dostça ve dogmalardan

uzak bir şekilde konuşabildiği bir dönemde rastlamış olmak, benim için paha biçilmez bir kazançtı. Onun muazzam ve derin bilgisi sayesinde, liselilerin o kendini be-1 . İsviçre' de Basel yakınlarında Dornach'ta Rudolf Steiner'in tasarladığı Antroposofi Derneği'nin merkezi olan ve adını Goethe'den alan bir yapı. (Ç.N.) 1 43

ğenmiş tavrıyla bildiğimizi sandığımız evrenselliği, onu

bunu okuyarak ve tartışarak değil, uzun yıllar boyunca

çalışarak ve hiç sönmeyen bir tutkuyla özümseyerek öğrenebileceğimizi anladım.

Fakat dostlukların kolayca kurulabildiği, sosyal ve

politik farklılıkların henüz sertleşmediği ve her şeyin algılanabildiği o dönemlerde genç bir insan önemli şeyleri kendisinden üstün olanlardan değil, kendisiyle birlikte

uğraş veren insanlardan daha iyi öğreniyor. Bir kez daha

-lise dönemimden daha yüksek ve daha uluslararası bir

düzeyde- kolektif heyecanın ne kadar verimli olduğunu

hissediyordum: Viyana'daki arkadaşlarımdan hemen hepsi

burjuva sınıfından, hatta onda dokuzu Yahudi burjuvazisindendi, dolayısıyla eğilimlerimiz aynıydı, oysa bu yeni dünyanın genç insanları farklı sınıflardan gelmekteydi,

kimi üst sınıftan, kimi alt sınıftandı, kimi Prusyalı aristokrat bir aileden, kimi de Hamburglu zengin tüccar bir aileden ya da Vestfalyalı köylü bir ailedendi; birdenbire

kendimi yırtık pırtık giysiler, eski ayakkabılar giyen, ger

çek bir yoksulluğun olduğu, Viyana'da yakınından bile

geçmediğim bir çevrede buluvermiştim. Alkolikler, homoseksüeller ve morfin bağımlılarıyla aynı masada oturuyor, cezaya çarptırılmış ve pek ünlü bir dolandırıcıyla (sonrasında anılarını kaleme alıp biz yazarlara katılmıştı)

el sıkışıyor ve bundan da gurur duyuyordum. Realist romanlarda okuyup da inanmadığım her şey, içlerine karıştığım bu insanların olduğu kafelerde bir araya geliyordu, bir insanın şöhreti ne kadar kötüyse, onu yakından tanıma isteğim de o denli artıyordu. Tehdit altındaki insanlara olan özel sevgim ve merakım bütün yaşamım boyunca devam etti, hatta seçici olmam gerektiği zamanlarda bile ahlaki açıdan zayıf, güvenilmez ve insanı ger

çekten zor duruma düşürecek kişilerle görüştüğüm için

arkadaşlarım tarafımdan sık sık uyarılırdım. Hayatlarını,

zamanlarını, paralarını, sağlıklarını ve olumlu şöhretlerini böyle müsrifçe harcayan, hatta neredeyse aşağılayan bu tutkulu insanlara, var olmaktan başka hiçbir hedefi

olmayan bu çılgın insanlara beni çeken şey, belki de benim ahlaklı bir çevreden gelmem ve etrafımı saran o "güvenlik" çemberinden sıkılmış olmamdır; kim bilir, belki de romanlarımda ya da novellalarımda hayatı dolu dolu

yaşayan ve zaptedilmeyen bu insanlara olan sevgim fark

ediliyordur. Bütün bunlara egzotik ve yabancı olanın çekiciliğini de eklemek gerekir; hemen her biri benim öğrenme hevesime yabancı diyarlardan armağanlar getirmiştir. Drohobyczli yoksul Ortodoks bir tornacı ustasının oğlu ressam E.M. Lilien'in şahsında ilk kez gerçek bir Doğulu Yahudi'yi tanımış ve Yahudiliğin o zamana

kadar hiç bilmediğim gücünü, o katı fanatizmini öğrenmiştim. Genç bir Rus o tarihlerde henüz Almanya'da pek tanınmamış olan Karamazov Kardeşler'in en güzel

pasajlarını benim için tercüme etmişti, genç bir İsveçli

kız Munch'ın resimlerini göstermişti; ressamların (özellikle kötü olanların) atölyelerine takılıyor, tekniklerini inceliyordum, inançlı biri beni Spiritlerin 1 çevresine sokmuştu - hayatın bin bir çeşidini, biçimini görüyor ve bir türlü doymak bilmiyordum. Lisedeyken bütün enerjimi

kafiye, mısra ve sözcüklere verirken şimdi insanlara yöneltiyordum; sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar Berlin'de çeşit çeşit insanlarla bir araya geliyordum, bazen çok heyecanlanıyor, bazen hayal kırıklığına uğruyor, hatta bazen dolandırılıyordum. Berlin'deki bu

ilk sömestrde, bütünüyle özgür olduğum bu dönemde

yaşadığım ve gördüğüm düşünsel arkadaşlıkları sanırım

tüm okul yıllarımda yaşamadım.

1 . Ruhlar, ölümler ve canlılar arasındaki ilişkiyle ilgili öğretisi. (Ç.N.)

Mantiken bakıldığında, çevremdeki bu çok yönlü

teşviklerin benim üretme isteğimi artırması gerekirdi.

Oysa gerçekte tam tersi olmuştu; lisedeyken düşünsel

taşkınlığımızın artırdığı özgüvenim büyük ölçüde azalmıştı. Olgunlaşmamış ilk şiir kitabımı yayınlattıktan dört ay sonra böyle bir şeye nasıl cesaret ettiğimi kendi

kendime sormaya başladım; mısralarımın iyi, başarılı,

hatta yer yer kayda değer bir sanat eseri olduğunu, tutkuyla ve ustaca biçim verdiğimi düşünüyordum, ancak duygu açısından gerçek değillerdi. Aynı şekilde Berlin'de

karşılaştığım ve yüz yüze geldiğim gerçeklikten sonra ilk

novellalarımda parfümlü kağıt kokusu hissettim, dahası

gerçeklikten tamamen uzak olduğunu gördüm, her biri

doğru dürüst gözlem yapılmadan, adeta ikinci elden çıkmış gibiydi. Son bölümüne kadar tamamladığım ve yayınevimi mutlu etmek için Berlin'e getirdiğim bir romanım bir süre sonra sobayı ateşlemeye yaradı, çünkü liseli bir genç iken inandığım yeteneğim, gerçek yaşama şahit

olduğum ilk andan itibaren şiddetli bir darbe yemişti.

Adeta kendimi okulda birkaç sınıf aşağıya indirilmiş bir

öğrenci gibi hissetmişim. Gerçekten de ikinci şiir kitabım yayımlanıncaya kadar altı yıl ara verdim ve ancak üç ya da dört yıl geçtikten sonra ilk nesir kitabımı yayımladım. Dehmel'in önerisine uyarak -ki bugün bunun için ona minnettarım- zamanımı yabancı dilden çeviriler

yapmak için harcadım; bugün hala genç bir şairin kendi

dilinin ruhunu daha derin ve daha yaratıcı bir şekilde

kavraması için bunun en iyi olanak olduğunu düşünüyorum: Baudelaire'in şiirlerini, Verlaine, Keats, William Morris'in bazı şiirlerini, Charles van Lerberghe'den kü

çük bir tiyatro eseri ve Camille Lemonnier'nin 1 Pour me

1 . Cam ille (Antoine-Louis) Lemonnier (1 844-1 9 1 3): Belçika Fransız edebiyatının önemli temsilcilerinden; romancı, öykü yazarı ve sanat eleştirmeni. (Ç.N.) 1 46

faire la main adlı romanını çevirdim. Her yabancı dil,

kendine has anlatım biçimi nedeniyle çeviriye karşı koyar, ifade gücü ister ve bu güç, aramadan, mücadele etmeden ortaya çıkarılamaz. Yabancı dildeki bu özellikleri ortaya çıkarıp aynı tatta anadilde vermek, çok zevk aldı

ğım bir sanat haline gelmişti. Çünkü sessiz ve aslında

nankör olan bu iş, sabır ve direnç gerektiriyordu; lisedeyken her şeyi hafife almam ve pervasızlığını nedeniyle önemsemediğim bu erdemler çok hoşuma gitmeye başlamıştı; çünkü yüce bir sanatı aktarmak olan bu mütevazı iş sayesinde ilk kez anlamlı bir şey yaptığıma ve varlı

ğımın bir işe yaradığına inanıyordum.

Artık önümüzdeki yıllarda neler yapacağımı biliyordum, çok şey görecektim, çok şey öğrenecektim ve ondan sonra başlayacaktım. Dünya hakkında önemli şeyleri bilmeden, öğrenmeden yazdıklarımı yayımlatmak için acele etmeyecektim. O güçlü şahin avıyla Berlin'de gördüklerim ve yaşadıklarım daha çok tecrübe edinme arzumu kamçılamıştı. Yazın hangi ülkeye gitsem, diye düşünmeye başladım ve Belçika'ya gitmeye karar verdim. Bu ülke yüzyıl dönümünde sanat alanında olağanüstü bir gelişme göstermiş ve hatta Fransa'yı bile geçmişti. Khnopff, Rops resimde, Constantin Meunier ve Minne heykeltıraşlıkta, van der Yelde güzel sanatlarda, Maeterlinck, Eekhoud, Lemonnier edebiyatta yeni Avrupa'nın güç...:

lenmesine büyük destek veriyordu. Beni özellikle büyüleyen ise, şiirde tamamıyla yeni bir yol açan Emile Verhaeren'di; ben, Almanya' da hiç tanınmayan Verhaeren'i 1 . Emile Verhaeren (1 855- 1 9 1 6): Belçikalı şair. Ülkesinde Fransızca yazan

şairlerin en önemlisidir. (Ç.N.)

1 47

-edebiyat çevresi Rolland'ı 1 Rostand'la2 karıştırdıkları

gibi onu da uzun süre Verlaine ile karıştırmıştı- bir bakıma kendim keşfetmiştim. Ve bir insanı tek başına sevmek, onu iki kat sevmek demektir.

Belki de burada küçük bir açıklama yapmak gerekir.

İçinde bulunduğumuz çağda çok şey, akıllarda kalmayacak kadar aşırı bir hızla yaşanıyor, bu nedenle Emile Verhaeren adının bugün hala bir önem taşıyıp taşımadığını bilmiyorum. Verhaeren tüm Fransız şairleri içinde ilk

olarak, Walt Whitman'ın Amerika için yaptığını Avrupa

için yapmayı denemişti: yaşadığı dönemi ve geleceği

göstermek. Modern dünyayı sevmekle işe başlayan Verhaeren, bu dünyayı şiire kazandırmak istiyordu. Diğer şairlerin gözünde makineler kötü, kentler çirkin, günümüz şiirsellikten uzak iken, o her yeni buluş, her yeni teknik karşısında heyecanlanıyor, kendi heyecanı karşısında bir kat daha heyecanlanıyor, bu heyecanda benliğini bulmak için bilerek isteyerek heyecanlanıyordu. Başlangıçta yazdığı küçük şiirlerden sonra coşkulu marşlar yazmıştı. "Admirez-vous les uns les autres,"3 diye sesleniyordu Avrupa uluslarına. Bizim kuşağımızın tüm iyimserliği, içinde yaşadığımız bu çağdaki korkunç düşüş nedeniyle artık anlaşılmasız olan o iyimserliği ilk onun şiirlerinde ifade bulmuştu ve en iyi şiirlerinden bazıları, bizim o tarihlerde hayal ettiğimiz Avrupa'yı ve insanlığı dile

getirmişti.

Aslında Brüksel' e geliş nedenim Verhaeren'i tanımaktı. "Male"ın bugün artık hak etmediği bir şekilde 1 . Romain Rolland (1 866- 1 944): 20. yüzyıl Fransız edebiyatının en büyük mistiklerinden, romancı, oyun ve deneme yazarı. (Ç.N.) 2. Edmond Rostand (1 868- 1 918): 1. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Fransa' da romantik tiyatronun son ve geçmiş örneklerini veren yazar. (Ç.N.) 3. (Fr.) B.İrbinizi beğenin; birbirinize hayran olun. (Ç.N.)

1 48

unutulmaya mahkum edilen şairi Camille Lemonnier

-ben de bir romanını Almanca'ya çevirmiştim-, Verhaeren'in küçük köyünden Brüksel'e çok ender geldiğini ve şimdi de burada olmadığını üzümlere belirtti. Hayal

kırıklığı hafifletmek için dostça bir tavırla beni diğer

Belçikalı sanatçılarla bir araya getirdi. Bu şekilde yiğit,

emekçi, emeğin en güçlü heykeltıraşı yaşlı Constantin

Meunier¹ ustayı ve sanat tarihinde adı bugün iyice unutulmuş olan van der Stappen'i² tanıdım. Fakat bu kısa boylu, tombul yanaklı Flaman nasıl da samimi bir insandı; geniş, tombul ve neşeli Hollandalı eşiyle genç bir insan olan beni pek dostça karşıladı. Bana eserlerini gösterdi, o aydınlık gün öğlen vaktine kadar sanat ve edebiyat hakkında uzun uzun sohbet ettik ve bu iki insanın dost

ça tavrı sayesinde kısa bir süre sonra tüm çekingenliğim

kayboluverdi. Brüksel'e asıl geliş nedenimin Verhaeren

olduğunu, onu görememekten duyduğum üzüntüyü

açık açık söyledim.

Fazla mı açık sözlü davranmıştım? Aptalca bir şey

mi demiştim, anlayamadım ama gerek van der Stappen,

gerekse eşi sessiz sessiz gülmeye ve kaçamak bakışlarla

birbirlerine bir şeyler anlatmaya başlamışlardı. Ağzımdan çıkan sözün kendi aralarında gizli bir anlamaya neden olduğunu anlamıştım. Ne yapacağımı bilemedim, vedalaşmak istedim, ancak her ikisi de mutlaka öğle yemeğine kalmam için ısrar ettiklerinde yine gözlerinde o garip gülümseme pırıltılarını fark ettim. Eğer gizledikleri bir şey varsa, bu güzel bir şeydir diye düşündüm ve Waterloo'ya gitmekten vazgeçtim.

Bu arada öğle olmuştu bile, yemek odasına geçtik

1 . Constantin Meunier (1 831 -1 905): Belçikalı ressam ve heykeltıraş. (Ç.N.)

2. Pierre Charles van der Stappen (1 843- 1 900): Belçikalı heykeltıraş. (Ç.N.)

1 49

-tüm Belçika evlerinde olduğu gibi yemek odası zemin

kattaydı-, renkli camlardan dışarıyı görölüyordu, birden

pencerenin önünde bir gölge göründü, bir el camı tıklattı aynı anda kapının zili çaldı. "Le voila,"¹ dedi Stappen'in eşi ve ayağa kalktı, ağır adımlarla içeriye biri girdi. Verhaeren idi bu kişi. Daha ilk bakışta resimlerden çok iyi bildiğim yüzünü tanımıştım. Sık sık yaptığı gibi Verhaeren yine onlara konuk olarak gelmişti, ümitsizce onunla görüşmeye çalıştığımı öğrendiklerinde, karıkoca çarçabuk bakışlarıyla anlaşıp bana hiçbir şey fark ettirmeden sürpriz yapmayı düşünmüşlerdi. İşte şimdi karşımdaydı,

başarıyla sonuçlanan sürprize gülümsüyordu. Damarlı

elini ilk kez sıkıyordum, pırl pırl parlayan iyimser bakışlarıyla ilk kez karşılaşıyordum. Her zaman

olduğu gibi yaşadığı bir sürü şeyle dolu olarak gelmişti. Yemeğe oturur oturmaz anlatmaya başladı. Arkadaşlarıyla bir sergiye gitmişti ve hala gördüklerinin heyecanı içindeydi. Her zaman eve böyle gelirmiş, çeşitli yerlerde gördüğü, yaşadığı bir sürü şeyden duyduğu heyecan, coşku onun için adeta kutsal bir alışkanlık haline gelmiş. Ateş gibi sözcükler dudaklarından birbiri ardına dökülürken, beden diliyle söylediklerini fevkalade resmediyordu. Daha ilk

sözyle insanları etkileyebiliyordu, çünkü yeniliklere

açık, hiçbir şeyi reddetmeyen ve her ayrıntıdan heyecanlanabilen bir yapısı vardı. Konuşurken kendini kaybediyor, adeta bütün özünü, yüreğini karşısındakine geçiriyordu. Bu ilk karşılaşmamızda olduğu gibi özünün kocaman bir dalga misali insanları içine aldığına yüzlerce kez büyük bir mutlulukla tanık oldum. Benim hakkımda henüz hiçbir şey bilmiyordu, ancak eserlerine yakın ilgi duyduğumu öğrenince bana güvenmişti bile.

1. (Fr.) İşte. (Ç.N.)

1 50

Öğle yemeğindeki ilk sürprizi ikincisi takip etti.

Çoktandır kendisinin ve Verhaeren'in eski bir arzusunu

gerçekleştirmek isteyen van der Stappen günlerdir Verhaeren'in bir büstü üzerine çalışıyordu, bugün son rötuşlarını yapacaktı, van der Stappen'e göre benim burada bulunuşum kaderin hoş bir lütfuydu, çünkü karşısında model olarak oturan bu çok gergin adamların konuşması gerekiyormuş ki bu konuşma ve dinleme

yüze hayat versin. Böylece iki saat boyunca bu unutulmaz yüzü iyice ' inceledim; acı yılların kırıksıklıklarıyla dolu yüksek alnı ve alnın üzerine düşen kahverengi bukleler yüzün o sert yapısını, rüzgarın sertleştirdiği cildi, kayaya benzeyen ve öne çıkık çeneyi ve ince dudakların

üzerindeki gür Vercingetorix1 bıyıkları. Ellerinden bütün gerginliği belli oluyordu, o uzun, becerikli, zarif ama güçlü ellerinden, ince derinin altında damarların attığı

belli olan ellerinden. İradesinin gücü, sınırlı ve kemikli

kafasına oranla epey geniş, çiftçilerinkine benzeyen güçlü omuzlarına oturmuştu sanki, büyük adımlar atarak yürüdüğünde gücü daha çok belli oluyordu. Bugün bu

büste baktığımda -van der Stappen o birkaç saat içinde

elde ettiğinden daha büyük bir başarıya asla ulaşamadı-,

nasıl da gerçek ve Verhaeren'in varlığını nasıl da mükemmel bir şekilde yansıttığını anlayabiliyorum. Bu büst büyük bir şairin belgesi, ölümsüz bir gücün anıydı.

Ömrüm boyunca ona duyacağım o büyük sevgi o

kısacık üç saat içinde tüm yüreğimi kaplamıştı bile.

Onun varlığında bir an bile kibirli bir etki yapmayan bir

güven vardı. Para tutkunu değildi, güne ya da ana hitap

1 . Roma'ya karşı ayaklanma çıkarmış Galyalı lider; pos bıyıklarıyla ünlüydü.

(ÇN.)

1 5 1

edecek ısmarlama bir satır yazmaktansa, köyde kendi

halinde yaşamayı tercih ederdi. Başarı tutkunu da değildi ve başarıyı uzlaşmayla, çıkar ilişkileriyle ya da tanıdıklarını devreye sokarak elde etmeye çalışmazdı - dostları ve onların nesnel görüşü kendisine yeterdi. Yaşamının

doruk noktasında elde ettiği şöhrete ve şöhretin tehlikeli baştan çıkarıcılığına da tutkun değildi. Her anlamda ve her konuda açık biriydi, hiçbir engelin baskısı altında de

ğildi, kibirden kendini kaybetmiş değildi, özgür, candan

ve her türlü heyecana kendini bırakan bir insandı; onunla birlikte olan kişinin içi yaşama isteğiyle dolardı.

İşte şimdi kanlı canlı karşımdaydı, genç bir insan olan

benim önümdeydi - düşündüğüm ve hayal ettiğim şair.

Karşılaştığımız daha o ilk saatlerde kararımı vermiştim:

Bu adam ve eserlerine hizmet edecektim. Bu gerçekten

çüretkar bir karardı, çünkü o tarihlerde bu şair Avrupa' da

pek tanınmıyordu ve onun muhteşem şiir kitabını ve nazım şeklinde yazdığı üç tiyatro eserini çevirmemin benim kendi özgün çalışmalarımı iki ya da üç yıl aksatacağını

biliyordum. Ancak tüm gücümü, zamanımı ve tutkumu

yabancı bir eser için harcamaya karar vermekle kendim

için en iyi olanı yapmıştım: Etik bir görev yüklenmiştim.

Belirsiz arayışlarım ve çabalarım şimdi artık bir anlam kazanmıştı. Bugün nereden başlayacağını bilmeyen genç bir yazar bana gelse, ona öncelikle büyük yapıtları yorumlamasını ya da çevirmesini öneririm. Yeni başlayan birinin kendini böyle bir hizmete adanması ona, kendi yaratacağı

eserlerden daha fazla güven verir ve bir insanın kendini

vererek yaptığı hiçbir şey boşuna değildir.

Neredeyse tümünü Verhaeren'in şiirlerini çevirmeye ve onun hakkında yazacağım bir kitabın hazırlığına harcadığım bu iki yıl içinde bir kısmı konferans vermek

üzere sık sık seyahatlere çıktım; Verhaeren'in eserlerine

harcadığım ve karşılıksız bir özveri gibi görünen bu emek

1 52

beklenmedik bir şekilde meyvesini verdi; hem Verhaeren' in yurtdışındaki arkadaşlarının hem de kendi arkadaşlarımın dikkatini çekmeyi başarmıştım. Böylece günün birinde Ellen Key¹ bana geldi; eşsiz bir cesaret örneği göstererek kadının eşitliğine karşı çıkan çağın bağnazca

tutumuyla mücadele eden ve Çocuğun Yüzyılı² adlı kitabında Freud'dan çok önce, gençliğin ruhunun ne kadar çabuk yaralanabileceğini gösteren o eşsiz İsveçli kadın;

onun sayesinde İtalya'da Giovanni Cena ve onun şair

çevresine girdim, Norveçli Johan Bojer gibi önemli bir

dost kazandım. Edebiyat tarihinin uluslararası ustası Georg Brandes benimle ilgilenmeye başladı ve kısa bir süre sonra sayemde Verhaeren'in adı Almanya'da kendi ülkesinden daha çok tanınmaya başladı. Büyük bir tiyatro oyuncusu olan Kainz ve Moissi onun şiirlerini benim çevirilerimden okudu. Max Reinhardt, Verhaeren' in Manastır adlı eserini Alman sahnesinde oynattı: Mutlu olabilirdim artık.

Ancak Verhaeren'e karşı duyduğum sorumluluğun

dışında da bir görevim olduğunu hatırlamamın zamanı

gelmişti. Üniversite kariyerimi tamamlamam ve doktor

unvanımı aileme götürmem gerekiyordu. Bir üniversite

öğrencisinin hemen hemen dört yıl uğraştığı tüm skolastik materyali birkaç ay içinde incelemem gerekiyordu.

Edebiyatçı genç bir arkadaşım olan Erwin Guido Kolbenheyer ile -Hitler Almanyası'nın bir akademisyeni ve resmi: şairi olduğu için belki de bugün bunu hatırlamak

istememez- gece gündüz çalıştım. Ama sınav da zor değildi.

1 . Ellen Key (Karolina Sofia; 1 849-1 926): Cinsellik, aşk, evlilik ve ahlaki davranış konusundaki görüşleriyle büyük yankı uyandırmış İsveçli feminist. Evlilik, annelik, aile yaşamı, etik ve eğitim konularında yazdığı çok sayıda kitabı çeşitli

dillere çevrildi. (Ç.N.)

2. Özgün adı Bomets ı'ırhundrode. (Ç.N.)

3. Özgün adı Le Cloftre. (Ç.N.)

1 53

Yayımlanan edebi çalışmalarım nedeniyle beni çok iyi tanıyan ve ufak tefek şeylerle beni meşgul etmek istemeyen iyi kalpli profesör, benimle yaptığı özel bir görüşmede gülümseyerek "Saf mantıktan sınav yapılmasını istemezsiniz herhalde," dedi ve gerçekten de çok iyi olduğumu bildiği konulardan sordu. Hayatımda ilk kez bir sınavı çok iyi dereceyle geçmişim, ümit ederim bu aynı zamanda son notumdu. Artık görünüşte özgürdüm ve o günden bugüne tüm yıllarımı gerçekten de özgür kalabilme -günümüzde gitgide zorlaşan- savaşı için harcadım.

1 54

Sonsuz gençliğin kenti Paris

Fethettiğim özgürlüğümün ilk yılında kendime ödül

olarak Paris kentini seçmiştim. Bu sonsuz kenti sadece

yıllar önce yaptığım ziyaretlerden şöyle bir tanıyor ve

burada yaşamış olan genç bir insanın eşsiz mutlu anılarını yaşamı boyunca unutamayacağını biliyordum. Kendini herkese açan, ama derinliklerine hiç kimsenin tam olarak nüfuz edemediği bu kent dışında başka hiçbir

yerde gençliğinizin canlılığını ve neşesini dolu dolu yaşamazsınız.

Gençliğimin o neşeli ve neşelendiren kenti Paris'in

artık var olmadığını biliyorum; dünyanın en sert elinin o

acımasız damgasını yediğinden beri kim bilir belki de o

eşsiz özgürlüğüne bir daha kavuşamayacak. Bu satırları

yazmaya başladığım saatlerde Alman Ordusu ve tankları

bu canlı ve her şeyiyle ahenk içinde olan kentin muhte

şem renklerini, sonsuz neşesini, pırlıl pırlıl parlayan yüzünü ve hiç solmayan ruhunu kökünden koparıp yok etmek için sürüler halinde ağır ağır ilerliyor. İşte beklenen oldu: Eyfel Kulesi'nde gamalı haç bayrağı dalgalanıyor,

simsiyah üniformalı saldırı birlikleri N apoleon' un

Champs Elysees'sinde meydan okurcasına geçit resmi

yapıyor, evlerinde oturan insanların yüreklerinin nasıl da

burkulduğunu, huzurlu ve keyifli bir atmosferin hüküm

1 55

sürdüğü kafelerine ve bistrolarına uzun çizmeli işgalcilerin girdiğini gören kendi halindeki vatandaşların nasıl aşağılandığını ta uzaklardan hissediyorum. Kendi yaşad

ğım hiçbir mutsuzluk ve talihsizlik, kendisine yaklaşan

herkesi hiç ayırım yapmadan mutlu eden bu kentin aş

ğılanması kadar bana dokunmamış, beni sarsmamış ve

çaresizliğe itmemiştir. Özü özgür ve yaratıcı olmak, herkese açık olmak ve verdikçe daha da zenginleşmek olan o bilgece öğretiyi, o muhteşem örneği bize kazandırdığı

gibi, acaba başka bir kuşağa da verebilecek miydi?

Biliyorum, bugün acı çeken sadece Faris değil, biliyorum; tüm Avrupa on yıl boyunca I. Dünya Savaşı'ndan önceki durumuna geri dönemeyecek. O tarihlerden beri,

Avrupa'nın o pırl pırl aydınlık ufkuna çöken karanlık

bir daha asla tamamen yok olmadı. Acı ve kuşku ülkelerden ülkelere, insanlardan insanlara bulaştı ve yaralı ruhları bir zehir gibi içten içe tüketti. İki dünya savaşı arasındaki çeyrek asırda sosyal ve teknik alanda ne kadar çok ilerleme kaydedildiyse de, Batı'nın bu küçük dünyasındaki tüm uluslar bir zamanlarki yaşam sevinci ve özgürlüğünü de o ölçüde kaybetmiştir. Şimdilerde hüznü boğulan ve bezginleşen İtalyan insanının eskiden en yoksul dönemlerinde bile nasıl güven ve çocuksu bir neşe içinde olduğunu ve trattoria'larında 1 kahkahalar atarak

ve şarkılar söyleyerek kötü governo'yu2 ince ince alaya

aldığını anlatmaya günler yetmez. Peki ya hayatını bu

kadar güzelleştiren imparatoruna ve Tanrı' sına güvenen,

inanan, rahat, gamsız ve yumuşak başlı bir Avusturyalı

kalmış mıdır bugün? Devlet denen o insafsız kan emicinin, ruhun ta derinliklerindeki özgürlük ve yaşama se-1 . (İt.) Müzikli restoran. (Ç.N.)

2. (İt.) İdare, yönetim. (ÇN.)

1 56

vincinin ne kadarını çekip aldığını Ruslar, Almanlar ya

da İspanyolların hiçbiri ama hiçbiri bilmiyor bile. Tüm

uluslar yabancı bir gölgenin tüm heybeti ve ağırlığıyla

hayatlarının üzerine çöktüğünü hissediyorlar yalnızca.

Oysa bizler, bireysel özgürlüğün dünyasını tanımış olan

bizler, bir zamanlar Avrupa'da rengarenk ve tasasız bir

yaşamın var olduğunu biliyoruz ve buna tanıklık edebiliriz. Bizler, dünyamızın kendi kendini yok eden kör bir öfkeyle nasıl gölgelendiğini, karardığını, köleleştirdiğini ve

zincire vurulduğunu gördükçe dehşete kapılıyoruz.

Fakat yine de dünyanın hiç, ama hiçbir yerinde biçiminin güzelliği, ikliminin yumuşaklığı, zenginliği ve gelenekleriyle ünlenmiş Paris'teki gibi saf, saf olduğu kadar fevkalade olgun ve tasasız bir yaşam bulamazdınız. Biz

gençler bu hafif yaşamdan bir şeyler kapar ve kendimizden bir şeyler katardık; Çinliler ve İskandinavlar, İspanyollar ve Yunanlılar, Brezilyalılar ve Kanadalılar, kısacası her birimiz Sen kıyısında kendimizi evimizde gibi hissederdik. Hiçbir baskı yoktu. Herkes dilediğini söyleyebilir, düşünebilir, gülebilir, kızabilir, herkes istediği gibi yaşayabilirdi: arkadaşlarıyla ya da yalnız, müsrifçe ya da

tutumlu, lüks içinde ya da bohem gibi; her farklı olan

için yer ve fırsat vardı. Her türlü aşçılık sırrının işletildiği

büyüleyici lüks restoranlarda iki ya da üç yüz franklık

muhteşem şaraplar, Marengo ve Vatterloo günlerinden

kalma çok pahalı konyaklar bulunurdu; fakat her köşe

başındaki Marchand de Vin de1 de aynı lezzette yemek

iyeyebilir ve kafayı çekebilirdiniz. Her zaman dopdolu
olan Quartier Latin in2 öğrenci lokantalarında birkaç

sou'ya3 güzel bir biftek, yanına beyaz ya da kırmızı şarap

1 . (Fr.) Kelime anlamı şarap satan; şarapçı. (Ç.N.)

2. Öğrenci semti. (Ç.N.)

3 . Eski Fransız para birimi, kuruş. (Ç.N.)

1 5 7

ve taze francala alabilirdiniz. İstedığınız gibi giyinebilirdiniz. Üniversite öğrencileri şık şapkalarıyla Saint-Michel Bulvarı'nda hava atarlardı; "rapin"ler, yani ressamılar ise

başlarında büyük mantara benzeyen şapkaları, Üzerlerinde romantik, siyah kadife ceketleri, boyalarıyla uğraşırlar, mavi bluz ya da kısa kollu gömlek giymiş kimseye aldırmayan işçiler, geniş kıvrımlı şapkalarıyla dadılar ve

mavi önlüklü şarap satıcıları en sosyetik bulvarlarda gezmeye çıkarlardı. Birkaç genç çiftin gece yarısı sokakta dans etmesi için ille de 1 4 Temmuz1 olması gerekmezdi

ve polis böyle şeylere gülüp geçerdi, ne de olsa sokaklar

herkesindi. Kimse kimseden çekinmez, utanmazdı; en

güzel genç kızlar bir zenciyle kol kola dolaşmaktan ve

hemen yakındaki küçük bir otele girmekten çekinmezlerdi. Daha sonra patlak veren ırk, sınıf, uyruk gibi saçmalıklarla o tarihlerde Paris'te kimse ilgilenmezdi. Herkes dilediğiyle konuşur, hoşlandığıyla birlikte olur, başkalarının ne dediğine aldırmazdı. Paris'i iyice sevebilmek, değerini anlayabilmek için önceden Berlin'i tanımak,

Almanya'nın kendini gönüllü boyunduruk altına alan

özelliğini, o sert, acı veren ve keskin sınıf bilincini yaşamış olmak gerekirdi; örneğin Almanya' da bir subayın eşi bir öğretmen eşiyle, öğretmenin eşi bir tüccarın eşiyle ve

o da bir işçinin eşiyle asla "arkadaşlık" etmezdi. Oysa

Paris'te devrimin bıraktığı miras hala etkisini korumaktaydı; emekçi sınıfından bir işçi kendini işvereni kadar özgür ve önemli hisseder, kafedeki garson, yıldızlı generalin elini sıkar, orta sınıfın çalışkan, kendi halinde temiz bayanları yolda karşılaştıkları fahişelere burun kıvrırmaz,

1 . Fransızların ulusal bayramıdır. 1 4 Temmuz l 789'da halk Bastille'i basarak ilk

müdahaleyi yapmış, dolayısıyla devrimin seyrini değiştirmiştir. 6 Temmuz 1 880

yılında Bastille Baskını ulusal bayram ilan edilmiştir. Bugünün ulusal bayram olarak kutlanmasının bir başka nedeni 1 4 Temmuz 1 9 1 9 yılında 1. Dünya Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının da aynı ay ve aynı güne denk gelmesidir. (Ç.N.)

1 58

aksine merdivenlerde durup onlarla çene çalar, çocukları

da onlara çiçek verirdi. Bir defasında kibarların gittiği lokantalardan birine -Larue bei der Madeleine-1 bir vaftiz töreninden çıkmış zengin Normandiyalı çiftçilerin girdi

ğini gördüm, üzerinde köylü elbiseleri, nal gibi ses çıkaran ağır ayakkabılarıyla içeri daldılar, saçlarına öyle çok briyantın sürmüşlerdi ki, kokusu mutfığa kadar gidiyordu. Yüksek sesle, gittikçe artan bir gürültüyle konuşuyor, içtikçe kahkahalar atıyor ve hiç çekinmeden şişman karılarının popolarına vuruyorlardı. Bir köylü olarak, pırıl pırıl fraklar ve ihtişamlı tuvaletler giymiş diğer konuklar

arasında oturmaktan hiç çekingenlik duymuyorlardı. Fakat sinekkaydı tıraş olmuş garson da, Almanya'da ya da İngiltere' de yapıldığı gibi bu köylü müşterilere burun kıvrırmıyor, tam tersine bakanlara ya da büyükelçilere gösterdiği zarif ve kusursuz hizmeti veriyordu ve hatta Maitre d' Hôtel biraz farklı müşterilere özel bir ihtimamla hizmet etmekten hoşlanıyordu. Paris'te karşıtlıklar hep yan yana olurdu, hiç kimse yukarıdakiler ve aşağıdakiler diye bir ayrımı bilmezdi, lüks caddelerle pis geçitler arasında gözle görülür bir sınır yoktu ve her yerde bir canlılık ve neşe hakimdi. Kentin kenar mahallelerindeki

evlerin avlularında sokak çalgıcılarının ve pencerelerden

işçi kızların şarkıları duyulurdu. Her zaman bir yerlerde

bir kahkaha çınlar ya da birinin birilerine dostça bir seslenişi yükselirdi. Farklı yönlerden gelen iki arabacı ağız dalaşı yapsa arkasından el sıkılır, bir bardak şarap içilir ve .

en ucuzundan bir istiridye yenirdi. Hiçbir şey zor ya da

çetin değildi. Kadınlarla ilişki kurmak da, ayrılmak da

kolaydı, herkes kendi dengini bulurdu, her genç delikanlının, sahte ahlak kurallarının baskısına aldırmayan bir 1 . Madeleine Kilisesi'nin yanındaki sokak. (Ç.N.)

1 59

kız arkadaşı vardı. Ah Paris'te yaşam ne kadar hoş ve rahattı, hele ki gençseniz! Kent içinde öylesine dolaşmak bile keyif verici ve aynı zamanda öğreticiydi, çünkü her

şey herkese açıktı. Bir sahafa girip kitapları rahatça uzun

uzun incelediğinizde kitapçı homurdanmaz ve söylenmezdi. Galerileri dolaşabilir, bric-a-brac1 dükkanlarında her şeyin tadına bakabilir, Hotel Drouot'daki açıkartırmalara katılabilir ve parklarda mürebbiyelerle sohbet edebilirsiniz; gezmeye çıktığınızda bir yerde oturup soluklanmanız pek kolay olmazdı, çünkü sokak sizi mıknaş gibi kendine çeker ve sürekli yeni, rengarenk şeyler sunardı. Yorulduğunuzda on binlerce kafeden birinin terasında oturabilir, bedava verilen mektup kağıtlarına mektup yazabilir ve sokak satıcılarının gereksiz eşyalar

hakkındaki saçma açıklamalarını dinleyebilirsiniz. Zor

olan tek bir şey vardı: evde kalmak ya da eve dönmek,

özellikle bahar geldiğinde gümüş gibi parlayan ışıklar

Sen Nehri üzerine vurduğunda, yakalarına bir sou'ya aldıkları küçük bir menekşe ilişirmiş genç kızlar bulvarlarda gezmeye başlayınca; fakat Paris'te neşeli ve keyifli olmak için ille de baharın gelmesi şart değildi.

Benim orada olduğum tarihlerde kent henüz bugünkü gibi metro ve arabalarla bir bütünlüğe kavuşmuş

değildi, güçlü ve ağır atların çektiği otobüsler sağlıyordu

ulaşımı. Ancak Paris'i en iyi "Imperial"den bu geniş arabaların birinci katından ya da pek hızlı gitmeyen üstü açık faytonlarından keşfedebilirsiniz. Fakat Montmartre'dan Montparnasse'a kadar gitmek her zaman küçük bir seyahat demektir. Parisli küçük burjuvaların tutumluluğunu düşündüğümde, rive droite2 yakasında oturup da 1 . (Fr.) lıvır zıvır satan dükkanlar. (Ç.N.)

2. Sen Nehri'nin sağ tarafı. (Ç.N.)

1 60

henüz rive gauche1 yakasını hiç görmemiş bazı Parislilerin olduğuna, Luxembourg Parkı' nda oynayan çocukların şimdiye kadar Tuileries Parkı'nı ya da Monceau Parkı'nı görmediklerine dair anlatılan hikayeleri inandırıcı buluyorum. Gerçek bir Parisli ya da bir concierge2, chez soi'dan3 ya da yerinden ayrılmaz; kocaman Paris'ten

kendi küçük Paris'ini yaratır, bu nedenle bu semtlerin

her biri kendine özgüdür ve hatta taşralı bir yapısı vardır,

çünkü buraya yerleşenler memleketlerinin özelliklerini

de beraberlerinde getirirler. Bu yüzden bir yabancı için

nereye yerleşeceğine karar vermesi önemlidir. Quartier

Latin semti artık bana çekici gelmiyordu. Yıllar önce bir

kez yirmi yaşındayken kısa süreliğine geldiğimde istasyondan doğrudan oraya gitmiştim, aynı günün akşamı Cafe Vachette'de oturmuş, Verlaine'in genelde oturdu

ğu yere ve kafayı iyice çekince kendisine saygı gösterilmesi için ağır bastonunu öfkeyle vurduğu mermer masaya bakmışım uzun uzun. Ona olan saygımın ifadesi olarak, başka zaman ağzına içki koymayan ben bir kadeh

absinth4 içmiş, ancak bu yeşilimsi içkiden hoşlanmamıştım; fakat genç ve saygılı biri olarak Quartier Latin'de Fransa'nın büyük şairlerinin geleneklerine uymam gerektiğine inanıyordum; aslında o gelişimde kitaplardan tanıdığım Quarter Latin havasını gerçekten soluyabilmek ve olması gerektiği gibi yaşabilmek için Sorbonne'da beş katlı bir apartmanın çatı katında yaşamam gerektiği-1 . Sen Nehri'nin sol tarafı. (Ç.N.)

2. (Fr.) Bu sözcük, eskiden bir kalenin bekçisi anlamına geliyordu. Sonraları

anlam değiştiren sözcük sarayda memur olarak çalışan ya da hapisanede

gardiyanlık yapanlara verilen bir isim oldu. Günümüz Fransızcasında kapıcı ya

da resepsiyonist anlamına gelmektedir. (Ç.N.)

3. (Fr.) Evinden. "Kendi mekanının efendisidir" anlamı da vardır. (Ç.N.)

4. Çok yüksek oranda alkol içeren bir içkidir. Günümüzde birçok ülkede yasaklanmıştır. (Ç.N.)

1 6 1

ne inanmışım. Yirmi beş yaşına geldiğimde ise böyleli

saf ve romantik düşünmüyordum artık, üniversiteliler

semtini çok enternasyonal ve Paris'in özelliklerinden

uzak bulmuştum. Ayrıca sürekli kalacağım yerin, edebi

kişilikleri anımsatan bir yer olmasından ziyade, elden

geldiğince işime uygun bir yer olmasına dikkat ediyordum. Böylece hemen bir yer aramaya koyuldum. Paris'in şık semti Champs Elysees bu amacıma hiç de uygun de

ğildi, aynı şekilde Balkanlar'dan gelen tüm zengin yabancıların buluştuğu ve garsonlardan başka kimsenin Fransızca konuşmadığı Cafe de la Paix çevresi de uygun

değildi. Daha çok bir zamanlar Rilke ve Suarez'in de ya

şamayı tercih ettiği, kilise ve manastırların çevrelediği

Saint Sulpice çekici geliyordu bana; Fakat St. Louis'de

oturmayı tercih ederdim, Paris'in iki yakasına, rive

droite'a ve rive gauche'a yakın olabilmek için. Fakat daha

ilk hafta gezintiye çıktığımda daha güzel bir yer bulmayı

başardım. Sarayın büyük salonlarında gezerken Prens

Egalite'nin1 1 8. yüzyılda birbirinin tıpa tıp aynısı olarak

yaptırdığı bu büyük carres2 arasında yer alan, inşa edildiği

dönemde eşi benzeri bulunmayan bir sarayın küçük ve

basit bir otele dönüştürüldüğünü gördüm. Odalardan birini gezdim; pencere, havanın kararmasıyla

kapıları kapanan Royal Sarayı'nın bahçesine bakıyordu. Huzursuz dalgaların uzaklardaki kıyılara vurması gibi, kentin belli

belirsiz ve ahenkli gürültüsü duyuluyordu yalnızca ve ay

ışığı, heykelleri aydınlatıyordu, sabahın ilk saatlerinde

rüzgar yakındaki bir halin nefis sebze kokularının esintisini yayıyordu. Royal Sarayı'nın bu tarihi dörtgeninde 1 8.

ve 1 9. yüzyıl şairleri, devlet adamları oturmuşlardı, tam

1 . Tam adı Louis Philippe Joseph Egalite (1 747- 1 793): Fransız asıllı prens ve Orleans dükü. (Ç.N.)

2. Bina kompleksi. (Ç.N.)

1 62

karşıdaki evin çatı katında Balzac ve Victor Hugo'nun,

daracık yüz basamağını tırmanıp ziyaret ettiği, benim de

çok sevdiğim bayan şair Marceline Desbordes-Valmore

oturmuştu. Camille Desmoulins'nin 1 , halkı Bastille'i basmaya çağırdığı mermer tam orada pırl pırl parlıyordu, küçük Teğmen Bonaparte'ın kaldırımlarda dolanan, pek

erdemli de olmayan kadınlar arasından kendine bir arkadaş seçtiği kapalı giriş şuracıktaydı. Buradaki her taş Fransa'nın tarihini anlatıyordu; ayrıca öğleden önceki zamanımı geçirdiğim kütüphane bir sokak ilerideydi. Tablolarıyla Louvre Müzesi, insanlarla dolu bulvarlar da pek uzakta değildi; nihayet tam arzu ettiğim yerdeydim,

yüzyıllardır Fransa'nın yüreğinin sınırsız ve ahenkli attığı yerde, Paris'in tam göbeğindeydim. Bir defasında beni ziyarete gelen Andre Gide², Paris'in merkezindeki bu sessizliğe şaşırıp söyle demişti: "Kentimizin en güzel kö

şelerini yabancılardan öğrenmeliymişiz." Gerçekten de

dünyanın en canlı kentinin tam ortasında bu romantik

çalışma odası kadar buram buram Paris kokan ve bir o

kadar da dünyadan uzak bir köşe bulamazdım.

O tarihlerde caddeleri nasıl da arşınılardım! Ne kadar çok şey görmüş, tüm sabırsızlığımla neler neler araştırmıştım! Çünkü yalnızca 1 904'lerin Parisini değil, bütün yüreğim ve aklımla IV. Henri'nin, XIV. Louis'nin, Napoleon'un ve devrimin Parisini de, Retif de la Bre-1 . Camille (Lucie-Simplice) Desmoulins (1 760-1 794): Fransız Devrimi'nin en

etkili gazeteci ve risale yazarlarından, ılımlı demokrat. 1 789'da devrim başladığında halkı etkileyen bir hatip oldu ve 1 2 Temmuz 1 789'da bir grup Parisliyi silahlı ayaklanmaya sürükledi. (Ç.N.)

2. Andre (Paul-Guillaume) Gide (1 869- 1 95 1): 1 947'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Fransız yazar, hümanist ve ahlakçı. (Ç.N.) 1 63

-
tonne'un¹ ve Balzac'ın, Zola ve Charles Louis Philippe'in

Parisini, tüm sokaklarını, kişilerini ve olaylarını da arıyordum. Burada, Fransa' da her zaman olduğu gibi büyük ve gerçek bir edebiyatın, halkına ölümsüzlüğü geri verdiğini hissediyordum, çünkü Paris'teki her şeyi kendi gözlerimle görmeden önce şairlerinin, romancılarının,

tarihçilerinin ve törebilimcilerinin anlattıklarından biliyordum zaten. Onlarla karşılaştığımda, kendi gözümle gördüğümde, bildiklerimi hatırlamış, tanımış oldum yalnızca, tıpkı Aristoteles'in tüm sanatların en büyüğü ve en gizemlisi diye övdüğü, Yunanlıların "anagnosis"² dedi

ği zevkti sadece. Ancak bir şey daha var: Bir halkın ya da

kentin en gizli köşeleri ve yönleri kitaplardan ya da sürekli dolaşarak, gezerek değil, yetiştirdiği büyük insanlardan öğrenilir. İnsanlarla ülkesi arasındaki gerçek ilişki, ancak yaşayanlarla kurulan düşünce dostluğu sayesinde

öğrenilebilir; yalnızca dışarıdan gözlemlemek gerçekdışı

ve peşin yargıya neden olur.

Ben böyle dostluklar kurmuştum ve bunların içinde

en iyisi de Leon Bazalgette³ ile olan dostluğumdur. Haftada iki kez St. Cloud'da ziyaret ettiğim Verhaeren ile yakın dostluğum sayesinde Cafe du Dôme'ü dolduran

ve aslında her yerde, ister Münih'te, ister Roma' da, ister

Berlin'de olsun birbirinden hiçbir farkı olmayan ve yabancıların girebildiği yegane çevre olan o ressam ve edebiyatçı çevresine girmek zorunda kalmamıştım. Verhaeren ile birlikte bu lüksüne ve rahatına düşünün civil civil kentin tam ortasında, her biri yaratıcı sessizliğiyle ıssız

1 . Retif de la Bretonne (1 734-1 806): 1 8. yüzyıl realist edebiyatın önde gelen

Fransız yazarlarından. "Gerçeklik", "Gerçekçilik ve Aydınlanma" felsefesiyle de tanınır. (Ç.N.)

2. (Yun.) Yeniden tanımak, anımsamak. (Ç.N.)

3. Leon Bazalgette (1 873-1 928): Fransız biyografi yazarı ve çevirmen. (Ç.N.)

1 64

bir adada gibi yaşayan ressamların ve şairlerin yanına gidiyordum, Renoir'ın¹ atölyesini ve en iyi öğrencilerini bile görmüştüm. Eserleri bugün on binlerce dolara alıcı

bulan bu empresyonistlerin dış görünüşleri ve yaşayış

biçimleri küçük bir burjuvanın ya bir emeklininkinden

farksızdı; Münih'te Lenbach² ya da diğer ünlüler lüks ve

ihtişamlı villalarında yaşarken bunlar sıradan küçük bir

ev ve yanına inşa edilmiş atölyelerinde "gösterişten" uzak

bir hayat sürüyorlardı. Kısa bir süre sonra tanıştığım şairlerin de tıpkı bu ressam gibi sade ve sıradan hayatları vardı. Bazıları devlet dairelerinde küçük memurluklar edinmişti, burada pek fazla işleri olmazdı; en alttan en

üste kadar tüm makamların, düşünce ürününe büyük

saygı gösterdiği Fransa'da yıllardır uygulanan bir gelenek

vardı; eserlerinin geliriyle geçinemeyen şair ve yazarlara

göze pek çarpmayan, işi az, parası da çok olmayan memuriyetler verilirdi; örneğin donanma bakanlığında ya da senatoda kütüphanecilik görevi. Küçük bir maaş kar

şılığında çok az iş yaparlardı, çünkü senatörler çok ender

kitap isterlerdi, böylece burada çalışan şanslı kişi, eski

senato sarayının sık odasında Luxembourg Parkı'na bakan pencerenin önüne oturup mesai saatleri içinde alacağı parayı düşünmeden sessiz, sakin ve rahat bir şekilde şiirlerini yazabilirdi ve bu mütevazı güvence ona yeterdi.

Diğerleri ise, Duhamel^P ve Durtain⁴ gibi doktordular ya

da Charles Vildrac gibi küçük tablo dükkanları vardı ya

1 . Kastedilen kişi ressam Pierre Auguste Renoir'dır (1 84 1 -1 9 1 9). (Ç.N.)

2. Franz von Lenbach (1 836-1 904): 1 9. yüzyıl sonlarında Almanya'da en beğenilen portre ressamı. (Ç.N.) 3. Georges Duhamel (1 884- 1 966): Fransız yazar. Asıl mesleği dış hekimliği

olan Duhamel'in edebiyat yaşamı şiir, oyun ve edebiyat eleştirileri yazarak

başladı. 1. Dünya Savaşı sırasında cephede cerrah olarak görev yapan Duhamel eserlerinde savaşın anlamsızlığını ve yol açtığı acıları yansıtmıştır. (Ç.N.) 4. Luc Durtain (1 88 1 -1 959): Fransız doktor.

1 65

da Romain ve Jean Richard Bloch gibi lisede öğretmenlik yapanlar vardı ya da Paul Valery gibi zamanını Havas Ajansı'nda geçiren ya da yayınevlerinde yardımcı olarak

çalışanlar vardı. fakat hiçbirinin gözü yükseklerde değildi, kendilerinden sonra gelen, eserlerinin filme çekilmesi ya da birkaç defa basılmasıyla ne oldum delisi olan ve

sanattaki daha ilk adımıyla kendilerini bir şey sananlar

gibi kibirli de değillerdi. Bu şairlerin herhangi bir hırsla

kapılmadan buldukları bu küçük işlerden bekledikleri

tek şey, çalışmalarını özgürce sürdürebilmek için geçimlerini sağlayabilecekleri küçük bir güvenceydi. Bu güvence sayesinde Paris'in o büyük, kokuşmuş günlük gazetelerinin tekliflerini geri çevirebiliyor ve hiçbir ücret almaksızın sadece kişisel fedakarlıklarla ayakta durabilen

dergilere yazabiliyor ve yazdıkları oyunların küçük sanat

tiyatrolarında oynanmasını ve isimlerinin başlangıçta dar

bir çevrede tanınmasını göze alabiliyorlardı: Örneğin

Claudel 1, Peguy2, Rolland, Suarez ve Valery'nin3 adlarını

yıllarca yalnızca küçük, seçkin bir çevre biliyordu. Her

şeyi çabuk çabuk yapan ve çok yoğun olan bu kentte

sadece onların acelesi yoktu. Onlar için sessizce yaşamak, gürültü, kalabalık dışındaki sakin bir çevrede işini sessiz sessiz yapmak, kendini göstermekten ve ünlü olmaktan daha önemliydi ve onlar, sanat alanında özgür ve cesur düşünebilmek için küçük burjuvalar gibi sınırlı ya

şamaktan gocunmazlardı. Eşleri yemek pişirir ve ev işleriyle uğraşırdı; bu nedenle onlarla birlikte geçirdiğimiz akşamlar dostça ve samimi olurdu. Üzerinde kareli bir

örtünün olduğu masanın hasır sandalyelerinde oturulurdu - aynı katta yaşayan bir işçinin yaşamından farksız bir 1 . Paul Claudel (1 868- 1 955): Fransız şair, oyun yazarı, diplomat. (Ç.N.)

2. Charles Peguy (1 873- 1 9 1 4): Fransız şair, deneme yazarı ve editör. (Ç.N.)

3. Paul Valery (1 871 - 1 945): Fransız şair, filozof ve deneme yazarı. (Ç.N.)

1 66

yaşam sürerler, ama kendilerini özgür ve bağımsız hissederlerdi. Telefonları, daktiloları, sekreterleri yoktu, tekniğin olduğu gibi, propagandanın da her türlü aletini, aracını reddederlerdi; binlerce yıl önce olduğu gibi kitaplarını elle yazarlardı hatta "Mercure de France" gibi büyük yayınevleri bile, birine yazdırmayı reddeder, karı

şık aletler kullanmayı tercih etmezdi. Hiçbir şey dışarıya

karşı prestij ya da gösteriş için boşa harcanmazdı; Fransa'nın tüm bu genç şairleri Fransız halkı gibi hayattan zevk almak için yaşardı, tabii ki en yüce bir biçimde, çalışmanın verdiği yaratıcı bir sevinçle. Bu yeni kazandığım dostluklar insancıl yönleriyle Fransız şairleri hakkındaki

imajımı nasıl da değiştirmişti! Yaşam biçimleri Bourget1

ve çağın diğer ünlü romancılarının anlattığından ne kadar da farklıydı, onlar için "sanat", dünya demekti. Hele kadınları, ülkemde okuduğum kitaplarda Fransız kadınlarının sadece maceraperest, müsrif ve süse düşkün olduklarını öğrenmişim, onları tan:Jıkça bu imajın son derece yanlış olduğunu gördüm. Bu dost çevrelerde tanıdığım tutumlu, mütevazı ve en kötü koşullarda bile neşesinden hiçbir şey kaybetmeyen, küçücük ocaklarında mucizeler yaratan, çocuklarını koruyan ve eşlerini her konuda destekleyen ve onlara sadık kalan Fransız kadınlarından daha iyi ve kendi

halinde ev kadınlarına başka bir yerde rastlamadım. Yalnızca bu çevrelere bir dost, bir arkadaş gibi giren ve onlarla birlikte yaşayan kişi gerçek

Fransa'yı tanıyabilir.

Ne yazık ki adı bugün yeni Fransız edebiyatı kitaplarında geçmeyen, dostlarımın dostu Leon Bazalgette'i bu şair kuşağından ayıran en önemli özelliği, yaratıcı gü-

1 . Paul (Charles-Joseph) Bourget (1 852- 1 935): Fransız romancı ve eleştirmen.

1. Dünya Savaşı öncesinde tutucu Fransız aydınlarının görüşlerini önemli ölçüde etkilemiştir. (ÇN.) 1 67

•

cünün tümünü yabancı eserlere harcaması ve tüm yo

ğunluğunu sevdiği insanlara vermesiydi. Bu doğuştan

"dost" insanda, kendini feda eden, gerçekten kendini

başkalarına adayan, yaşadığı çağın önemli değerlerinin

etkisine ve yayılmasına yardımcı olmayı hayatının en

önemli görevi olarak gören ve bunu yaparken de asla onları keşfetmiş ve teşvik etmiş olmakla övünmeyen birini tanımış oldum. Bu angajman için kimse onu zorlamıyor,

bunu coşkuyla, severek, isteyerek, tüm yüreğiyle, ahlaki

bir sorumluluk ve bilinçle yapıyordu. Tutkulu bir antimilitarist olmasına rağmen biraz askerce görünüşüyle çevresindekilerle samimi, gerçek bir dost gibi anlaşırdı.

Her zaman yardıma, önerilerde bulunmaya hazırdı. Sarsılmaz derecede dürüst, bir saat gibi dakikti. Hiçbir zaman kendi çıkarını düşünmez, çevresindeki herkesin her şeyi ile ilgilenirdi. Bir dostu, arkadaşı söz konusu oldu

ğunda zamanın ve paranın önemi olmazdı ve onun dünyanın her yerinde küçük ama seçkin bir dost çevresi vardı. Walt Whitman'ı Fransızlara sevdirmek için altı yıl boyunca uğraşmış, tüm şiirlerini çevirmiş, dev bir biyografi yazmıştı. Özgür ve dünyayı seven bu adamı örnek alarak ulusunun bakış açısını sınırlar ötesine çevirmeyi

ve yurttaşlarının daha kararlı, daha dostça olmalarını

sağlamayı yaşamın hedefi yapmıştı: Ona göre en iyi

Fransız, en tutkulu milliyetçilik karşıtıydı.

Kısa sürede çok iyi kaynaştık ve dost olduk, çünkü

ikimiz de milliyetçi düşünmüyorduk, ikimiz de herhangi

bir çıkar gözetmeden yabancı eserlere tüm gücümüzle

hizmet etmeyi seviyor ve düşünce özgürlüğünü yaşamın

primum ve ultimum'u1 olarak görüyorduk. Onun saye-

1 . (Lat) Primum başlangıç, ilk defa, ilk önce anlamına, ultimum ise sonuncusu,

en sınırdaki, en kötüsü, son anlamına geliyor. Metin içinde yaşamın olmazsa

olmazı anlamına gelmektedir. (Ç.N.)

1 68

sinde ilk kez o "yeraltı" Fransası ile tanıştım; sonraları

Rolland Oliver'in karşısında Alman Johann Christoph'un

nasıl direndiğini okuduğumda, neredeyse bizim yaşadıklarımız anlatılıyor sandım. Fakat bizim

dostluğumuzun en güzel ve benim asla unutamadığım yanı, sürekli güç

ve titiz bir noktayı aşmak zorunda oluşuydu: Normal

koşullarda böylesi bir titizlikle, inatla direnmek iki yazar

arasında dürüst ve içten bir yakınlığı engellerdi. Bu titizlik Bazalgette'in, yazdığım her şeyi o şaşmaz dürüstlü

ğüyle tümünden reddetmesiydi. Beni çok severdi, Verhaeren'in yapıtlarına harcadığım emeğe büyük saygı gösterirdi. Paris' c ne zaman gelsem, beni selamlayan ilk kişi olarak istasyonda beni bekler olurdu, tüm önemli hususlarda iki kardeşten daha iyi anlaşırdık. Ama konu benim kendi çalışmalarım olduğunda kararlı bir şekilde "hayır"

derdi. Henri Guilbeaux'nun¹ (sonraları Dünya Savaşı'nda

Lenin' in dostu olarak önemli bir rol oynayacaktı) çevirilerinden şiirlerimi ve düzyazılarımı okumuş ve hepsini sert bir şekilde yerden yere vurmuştu. Hiçbirinin ger

çeklikle ilgisi yok, diye acımasızca eleştirmiş, bunların

(kendisinin en çok nefret ettiği) esoterik edebiyat oldu

ğunu söylemişti. Benim özellikle böyle şeyler yazmama

çok kızılıyordu. Kendine karşı da kesinlikle dürüst olmak

istediğinden bu noktada nezaketen bile olsa, hoşgörü

göstermiyordu. Örneğin bir derginin yöneticiliğini yaparken yardımımı rica etti; Almanya'dan önemli kişiler, yazıları benimkinden daha iyi olan kişiler bulmamı istedi. En yakın dostu olan benden yazı istemez ve ısrarla tek bir satırımı bile yayınlamamakta direnirdi. Oysa bir

yayınevi için kitaplarımdan birinin Fransızca tercümesi-

1 . Henri Guilbeaux (1 885-1 938): Fransız sosyalist politikacı. 1. Dünya Savaşı

sırasında Zimmerwald Savaş Karşıtı Hareketi'nde yer almış, sonrasında komünist olmuştur. (Ç.N.) 1 69

ni hiçbir ücret almadan büyük bir emek vererek gözden

geçirdi. Bu tür gariplikler kardeşçe dostluğumuzu on yıl

boyunca bir dirhem bile geriletmemiş, dostluğumuzu

gözümde daha da değerli kılmıştır. Dünya savaşı sırasında tüm öncekileri iptal etmiş olsam da, nihayet kendime has, özgür bir üsluba ulaştığımda en çok Bazalgette'in

takdirine sevinmişimdir. Çünkü onun bu yeni yazdığım

eserlerim için söylediği "evet"in, on yıl boyunca söylediği

kesin "hayır" kadar dürüst olduğunu biliyordum.

Rainer Maria Rilke'nin değerli adını, bir Alman şairi

olmasına rağmen Paris günlüğümün yapraklarına yazmamın nedeni, Paris'te en çok onunla birlikte vakit ge

çirmeyi tercih ettiğim ve yüzünü tıpkı eski resimlerde

olduğu gibi, hiç kimsenin sevmediği kadar çok sevdiği

bu kentin fonunda gördüğüm içindi. Onun ve diğer ustaların altını işler gibi yarattıkları yüce sözcükleri bugün hatırladığımda, ulaşılmaz yıldızlar gibi gençlik yıllarımı

aydınlatan o saygın isimleri düşündüğümde ister istemez

aklıma şu hüznü soru takılıyor: Günümüzün bu huzursuz ve karışık dünyasına onlar gibi saf ve kendisini yalnızca şiire adanmış şairler acaba bir daha gelecek mi?

O şairler ki, her bir kıtanın mükemmel olması ve diğer

kıtaya mükemmel bir şekilde bağlanması, içine müziğin

melodisinin nüfuz ettiği her bir mısram rengarenk tablolar gibi ıslıl ıslıl parlaması için sessiz sessiz, fakat büyük bir tutkuyla çabalayan, geniş kitlelerin ilgisine, unvana, şan,

şöhret ve paraya itibar etmeyen bu çok sevdiğim şairler,

kaderin tüm fırtınaları ve kasırgalarıyla altüst ettiği günümüzde devamını göremeyeceğimiz için derin üzüntü duyduğum bu şairler, kayıp bir kuşak değil mi? Bir lonca

gibiydiler, gürültülü dünyamızın ortasında adeta tarikat

gibiydiler, günlük yaşama bilerek sırt çevirirlerdi, tüm

1 70

evrende önem verdikleri tek şey, kafiyeler birbirini takip

edip de, rüzgarda düşen bir yaprağın çıkardığı sestem

daha yumuşak olan, ancak canlılığıyla da en uzaktaki gönülleri bile fethederek inanılmaz duygular uyandıran o yumuşak, ancak yumuşaklığına rağmen zamanın gürültüsünü bastıran tondur. Kendilerine karşı böylesine sadık insanların yaşadığı bir dönemde yaşamış olmak, biz

gençler için ne yüce bir şeydi, tüm sevgilerini -devrin ve

gazetelerin değil- sadece sözcüklerin tonuna, sonsuz ve

ölümsüz sözcüklere veren, büyük bir disiplinle dilin

hizmetkarlığını ve koruyuculuğunu yapan bu insanlar

nasıl da örnek alınası kişilerdi. Onları incelemek insanı

adeta utandırır, çünkü nasıl da sakın, sıradan ve basit

bir yaşam sürerlerdi, kimi taşrada bir köylü gibi yaşar,

kimi küçük bir meslek yapar, kimi seyyah gibi tüm dünyayı dolaşırdı; hepsi çok az kişi tarafından tanınırdı, ama o denli tutkuyla da sevilirdi. Kimi Almanya'da, kimi

Fransa' da, kimi İtalya' da yaşardı, ama hepsinin vatani aynıydı, onların vatani şiirdi. Geçici, günlük olan her şeyi reddederlerken, tıpkı bir sanat eserine biçim verdikleri

gibi kendi hayatlarını bir sanat eserine dönüştürürlerdi.

Gençliğimizde böylesine kusursuz ve mükemmel şairlerle aynı dönemde yaşamış olmak bir mucize gibi gelir bana. Ama bu nedenle sürekli gizli bir endişeyle şu soruyu sorarım kendime: Orman yangınlarının, hayvanları saklandığı gizli deliklerinden çıkarması gibi, insanların

içinde biriktirdiği şeyleri canice söküp alan yaşam biçimimizde ve çağımızda kendini tümüyle sanata adanmış

şair ruhlar olacak mı? Gerçi bir şairin büyük mucizesini

en uygunsuz zamanlarda ortaya çıkardığını biliyorum ve

Goethe'nin Lord Byron için yazdığı ağıtında şu etkili tesellisi hep doğru çıkmıştır: "Çünkü dünya hep doğurur şairi, ezelden beri doğurduğu gibi." Her zaman, yine ve

tekrar böyle şairler gelecektir, çünkü ölümsüzlük zaman

1 7 1

zaman bu paha biçilmez rehini hiç hak etmeyen çağlara

bile armağan eder. Özellikle içinde yaşadığımız çağ en

saf, en kendi halinde olanlara bile Avrupa'nın savaş öncesindeki o sakın ve rahat dönemde şairlerine

kendilerini hazırlamak, donatmak, geliştirmek ve olgunlaşmak için

gerekli olan o huzuru vermeyen bir zaman değil mi? Bugün Valery, Verhaeren, Rilke, Pascoli¹, Francis Jammes²

gibi şairlerin kaçının okunduğunu, kulaklarında o hafif

müzik yerine yıllardır propagandanın ve top seslerinin

çınladığı bir kuşağa ne kadar hitap ettiklerini bilmiyorum. Bildiğim ve söylemeyi görev saydığım tek şey, artık makineleşmiş dünyamızın ortasında mükemmelliğe

ulaşmış böylesi kutsal kişilerin aramızda olmasının bizler için ne kadar büyük bir mutluluk ve örnek olduğudur. Geriye baktığımda bazılarıyla yakınlaşmamın ve genç yaşlarda duyduğum hayranlığım sayesinde kurdu

ğum köklü dostlukların hayatımdaki en önemli şeylerden biri olduğunu anlıyorum.

Bütün bu şairlerin içinde Rilke kadar sessiz, gizemli

ve gözlerden uzak yaşayan başka biri belki de yoktu. Fa◆

kat bu yalnızlık ne kendi tercihi, ne zorlama bir şeydi ne

de Almanya'da Stefan George'ninki gibi keşişlik özentisiydi, nereye giderse gitsin, nerede olursa olsun bu yalnızlık onu sarardı. Her türlü gürültüden ve hatta - "ismi çevresinde toplanan yanlış anlamaların tümü" diye adlandırdığı- kendi şöhretinden bile kaçardı ve üzerine vuran değersiz merak dalgaları sadece ismine isabet eder, kendisine ulaşamazdı. Rilke'ye ulaşmak zordu, onu arayabileceğiniz bir evi, adresi, yurdu, sürekli oturduğu ya da çalıştığı bir yer yoktu. Sürekli dünyayı dolaşır, kendisi

1 . Giovanni Pascoli (1 855- 1 9 1 2): İtalyan şair. (Ç.N.)

2. Francis Jammes (1 868- 1 938): Fransız yazar. (Ç.N.)

1 72

dahil hiç kimse nereye gideceğini önceden kestiremezdi.

Dönüşü olmayan kararlar vermek, planlar programlar

yapmak, sözleşmek, aşırı duygusal ve her türlü baskıya

duyarlı ruhunu sıkıyordu. Bu nedenle onunla bir yerlerde ancak tesadüfen karşılaşabilirdiniz. Bir İtalyan resim galerisinde kim olduğunu tam anlamadan sakın ve dost

ça gülümseyişiyle karşılaşabilirdiniz, ancak sonrasında

içinin ışığının aydınlattığı, göze çarpmayan yüzünde size

çevrilmiş mavi gözlerinden onu tanıyabilirdiniz. Fakat

varlığının en gizemli yanı da, onun bu sıradanlığıydı. Sarı

bıyıklı, hafif hüzünlü, dikkat çekici hiçbir çizgisi olmayan bir Slav'ı andıran yüzüyle bu genç adamın önünden geçip giden binlerce insan, onun bir şair, hatta yüzyılımızın en büyük şairlerinden biri olduğunu fark etmezdi bile; onun özelliğini ancak ona yakınlaştığınızda anlayabilir, geri planda kalma, dikkat çekmeme konusundaki aşırı hassas kişiliğinde görebilirdiniz. Yürüyüşü, konuşması kelimelerle anlatılmayacak kadar sessizdi. İnsanların bulunduğu bir mekana girişi öyle sessiz olurdu ki, hiç kimse onu fark etmezdi. Sessizce bir köşeye çekilip oturur, kafasını bir şey meşgul ettiğinde farkında olmadan alnını kırıştırırdı, konuşmaya başladığında ise her türlü

yapmacık tavır ve vurgulardan kaçınırdı. Tıpkı bir annenin çocuğuna masal anlatması gibi doğal, sade ve sevgiyle anlatırdı; onu dinlemek çok güzel olurdu, en sıradan konular bile onun anlatımıyla canlılık ve önem kazanırdı. Ama büyük bir topluluğun dikkatini fark eder etmez derhal konuşmasını keser ve sessizliğine gömülürdü. Her

hareketinde, her davranışında bu sessizlik hakimdi; güldüğünde bile sesinin tonu ölçülü olurdu. Sessizlik onun için bir ihtiyaçı ve bu nedenle gürültü ve duygunun her

türlü şiddetinden rahatsız olurdu. Bir defasında "Duygularını kan gibi dışarıya akıtan bu insanlar beni yoruyor/"

demiş ve eklemişti: "Bu nedenle Rusları likör içen gibi

1 73

yudum yudum alıyorum." Davranışlardaki ölçülülük kadar düzen, temizlik ve sessizlik de onun için fiziksel bir ihtiyaçtı. Tıka basa dolu bir tramvayda yolculuk etmek

ya da gürültülü bir lokalde oturmak saatlerce rahatsız

olmak demekti. Bayağı olan hiçbir şeye tahammül edemezdi; maddi olanakları kısıtlı olmasına rağmen giyiminde bir itina, temizlik ve zevk göze çarpardı. Bu da ince ve titizlikle düşünülmüş sadeliğinin ustaca eseri idi

ve dikkat çekmeyen, ona özgü gümüş bir zincir bileklik

gibi ufak, ama kendisini mutlu eden ayrıntılarla tamamlanırdı. Çünkü en kişisel ve özel şeylerinde bile mükemmellik ve uyum olarak gördüğü estetik anlayışını ortaya koyardı. Bir defasında onu evinde seyahate çıkmazdan

önce -her türlü yardımımı haklı olarak gereksiz buldu

ğundan geri çevirmişti- valizini hazırlarken görmüştüm.

Bir mozaik döşer gibiydi, her bir eşyayı itina ile açtığı

yere nazikçe yerleştiriyordu, böyle her şeyi çiçek gibi

yan yana koyarken yabancı bir elin karışması hiç de doğru olmayacaktı. Bu temel güzellik anlayışını en önemsiz ayrıntıda bile uygulardı; müsveddelerini en güzel ka

ğıtlara düzgün ve yuvarlak harflerle, adeta bir cetvel tutulmuş gibi titizlikle yazar, en sıradan bir mektup için bile güzel bir kağıt çıkarır, satırlardan taşmayan düzgün

bir yazıyla yazardı. En acil mektuplarda bile sözcüklerin

üstünü çizmez, yazdığı bir cümle ya da ifade yeterince

mükemmel olmadığına mektubu baştan yazardı. Rilke

mükemmel görmediği hiçbir şeyi elinden çıkarmazdı.

Doğasındaki sessizlik, yanına yaklaşan herkesi etkilerdi. Rilke'yi asabi bir insan olarak düşünmek nasıl mümkün değilse, varlığıyla etrafına dalga dalga yaydığı

sessizlikten etkilenmeyip her türlü taşkınlık ve aşırılığını

terk etmeyen insan da olamazdı. Çünkü onun kişiliğinin

bu ölçülü, dingin yönü gizemli, etkili, eğitici ve ahlaki

bir güç gibi çevresine yayılırdı. Onunla uzun uzun bir

1 74

konuşma yaptıktan sonra saatlerce, hatta günlerce herhangi bayağı bir davranışta bulunamazdınız. Ancak Rilke'nin bu sürekli ölçülü doğası ve Kendini-Asla-Tam

Olarak-Vermeme isteği her türlü samimi ilişkiye ta ba

şından bir mesafe koyardı; sanırım Rilke'nin "dostu" olmakla övünebilen çok az sayıda insan vardır. Yayınlanmış olan altı ciltlik mektuplarının neredeyse hiçbirine

"dostum" diye başlamamış, okul yıllarından bu yana hiç

kimseye sen diye hitap etmemiştir. Bu olağanüstü aşırı

duygululuğu hiç kimsenin ya da bir şeylerin kendisine

fazla yakınlaşmasına izin vermez, özellikle güçlü, erkeksi olan her şey onda fiziksel bir hoşnutsuzluk yaratırdı.

Kadınlarla daha rahat konuşurdu, onlara sık sık yazar ve

bundan da pek hoşlanırdı ve onların yanında kendini

daha özgür hissedirdi. Belki de kadınların sesinde, erkeklerdeki o gırtlaktan gelen ton olmaması hoşuna giderdi, çünkü çirkin seslere dayanamazdı. Yüksek bir aristokratla yaptığı bir konuşması gözlerimin önüne geliyor, bu ince erkek sesinin kendisini rahatsız ettiğini belli etmemek için nasıl da büzülmüş, omuzları çökmüş, gözlerini bile kaldıramamıştı. Ama onu bir de hoşlandığı biriyle konuştuğunda görün, sözcüklerinde ve davranışlarında yine tutumlu olmasına karşın, içinden taşan iyilik ve güzellik karşısındakinin gönlüne sıcak, şifalı bir ışık

gibi süzülürdü.

Paris'te, insanın gönlünü zenginleştiren bu kentte

Rilke çekingen ve ürkek davranıyordu, ama yine rahat ve

her şeye açıktı, kim bilir belki de eserleri ve ismi henüz

tanınmadığından ve bu şekilde kendini daha özgür ve

mutlu hissettiğinden. Onu Paris'te iki kez farklı farklı

pansiyonlarda ziyaret etmiştim. Her ikisi de sade ve gösterişsizdi, ama onun güzellik anlayışıyla bir stil ve sessizlik kazanmıştı. Gürültülü komşuların olacağı büyük bir kiralık evdense, konforlu olmasa bile eski, ancak kendisi-1 7 5

ni rahat hissedeceği bir yeri tercih ederdi ve her nerede

olursa olsun yaşadığı mekânı o ölçülü, düzenli kişiliği sayesinde kısa sürede işlevsel ve doğasına uygun bir hale getirmeyi bilirdi. Her zaman çok az eşyası olurdu, ama

bir vazo ya da kap içindeki rengarenk çiçekleri eksik olmazdı, kim bilir belki bayanların getirdiği ya da kendisinin aldığı çiçeklerdi bunlar. Duvarda hep ısı ısı parlayan kitapları olurdu, güzel ciltlenmiş ya da itinayla kaplanmış kitaplar, çünkü kitapları da konuşamayan hayvanlar gibi severdi. Yazı masasının üzerinde kurşunkalemler ve

diğer kalemler dümdüz sıralanmış bir şekilde ve boş

kağıtlar itinayla üst üste konulmuş olurdu; tüm yolculuklarında yanından ayırmadığını düşündüğüm bir Rus ikonu ve Katolik haçı çalışma masasına dini bir hava verirdi, oysa onun dindarlığı hiçbir dogmaya dayanmazdı.

Her eşyanın büyük bir titizlikle seçildiği ve korunduğu

hissedilirdi, ödünc aldığı bir kitabı, ipek bir kağıtla kaplanmış, hiçbir sayfası kıvrılmamış ve tıpkı önemli bir hediye gibi renkli bir kurdeleyle bağlanmış olarak iade ederdi; Weise von Liebe und Tod1 adlı eserinin müsveddelerini çok değerli bir hediye olarak odama getirdiği gün hala hatırimda ve sardığı kağıdı da hala saklarım. Ama

hepsinden güzeli Rilke'yle Paris'i gezmekti, çünkü bu,

en sıradan şeylere bile önemli ve gören gözlerle bakmak

demekti; her küçük ayrıntıyı, hatta işyeri tabelalarını

bile, isimleri melodik gelirse yüksek sesle okurdu; Paris'i

köşe bucak tanımak onun için bir tutkuydu, neredeyse

onda gördüğüm tek tutkuydu. Bir defasında ortak arkadaşlarımızın yanında karşılaştığımızda, ona bir gün önce 1. Eserin tam adı Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke'dir.

(1 906). Kitap, 2006 yılında Cem Yayınevi tarafından Beyaz Prenses Sancaktar

adıyla çevrilmiştir. (Ç.N.)

tesadüfen aralarında Andre Chenier'nin¹ de bulunduğu

giyotinin son kurbanlarının gömüldüğü Cimetiere de

Picpus'da² eski "Barriere"³ gittiğimi söyledim; bir yabancıнын ender gittiği, dağınık mezarlarla kaplı, insanın içine işleyen bu küçük yeşil alanı anlattım, dönüş yolunda da sokaklardan biri üzerinde gördüğüm bir manastırın açık kapısından girip hiç konuşmadan, sessizce dinsel bir ayindeymiş gibi tespih çeken bir rahibeyle karşılaştı

ğımı ekledim. Her zaman sakın ve kendini kontrol etmesini bilen Rilke'yi çok ender böyle sabırsız görmüşümdür. Andre Chenier'in mezarını ve manastırı mutlaka görmek istiyordu. Onu oraya götürebilir miyim, diye

sordu. Hemen ertesi gün oradaydık. Bu ıssız mezarlıkta

kendinden geçmiş bir halde sessizce dururken onu

"Paris'in en şiirsel" yeri olarak niteledi. Fakat dönüş yolunda manastırın kapısı kapalıydı. İşte o zaman eserlerinde de gösterdiği sessiz sabrını ölçme fırsatını buldum.

"Tesadüfü bekleyelim," dedi ve kapının açılıp açılmayacağını görecektir şekilde başını eğip öylece bekledi. Belki yirmi dakika kadar bekledik. Derken manastırın rahibelerinden birinin binaya yaklaştığını ve kapıyı çaldığını fark ettik. "Şimdi," diye fısıldadı heyecanla Rilke. Rahibe

onun bu sessiz heyecanını sezmişti -ondaki her şeyin ta

uzaklardan hissedildiğini söylemiştim-, ona yaklaşıp birini bekleyip beklemediğini sordu. Rilke o yumuşak ve güven uyandıran tebessümüyle rahibeye, manastırın gi-l. Andre Marie de Chenier (1762- 1794): Fransız şairi. Duyarlı ve duygusal bir

tarzla yazdığı şiirleri, romantizm hareketinin müjdecisi sayılır. Daha 32 yaşındayken, Fransız İhtilali sonrasındaki kargaşa döneminde devlete karşı işlenmiş

suçlar nedeniyle giyotinle idam edildi. İstanbul'da Galata semtinde şairin doğduğu eski evin üzerinde tarihsel önemini belirten bir plaka ve Chenier aile arması bulunmaktadır. (Ç.N.)

2. Picpus Mezarlığı. (Ç.N.)

3. Bir semt adı. (Ç.N.)

rişini görmek istediğini söyledi açık açık. Rahibe de ona

gülümseyerek kendisini içeriye alamayacağını söyledi.

Ama bahçıvanın yan taraftaki evine gidebileceğini ve üst

katın penceresinden rahatça görebileceğini söyledi. Bu

da Rilke'ye yetti.

Rilke ile yollarımız sonra da birçok kez keşişti, ama

onu her düşündüğümde en acılı saatlerine şahit olmadı

ğı Paris'te hayal ederim.

Yolun başında olanlar için böylesi ender insanlarla

karşılaşmak büyük bir kazançtır; ama tüm yaşamım boyunca çok önemli olacak dersi daha sonra aldım. Bu, tesadüfün bir armağanıydı. Verhaeren ile birlikte, büyük resim ve heykel sanatı döneminin bittiğinden yakınan

bir sanat tarihçisiyle konuşuyorduk. Ben şiddetle ona

karşı çıktım. Geçmişin büyük ustaları kadar değerli Rodin hala aramızda değil miydi? Tek tek Rodin'in¹ eserlerini sayarken, birine karşı çıktığımda her zaman yaptı

ğım gibi neredeyse öfkelenmeye başladığımı fark ettim.

Verhaeren gülümseyerek araya girip "Rodin'i bu kadar

çok seven biri onu tanımalı," dedi. "Yarın o;;un atölyesine gideceğim, sana da uyarsa, benimle gel."

Bana uyarsa mı? Sevinçten o gece uyuyamadım. Fakat Rodin'in yanında adeta dilim tutuldu, konuşamadım.

Ona tek bir kelime dahi söyleyemedim ve heykellerin

arasında onlardan biri gibi kalakaldım. Garip ama benim

bu çekingenliğim onun hoşuna gitmişti, çünkü ayrılırken yaşlı Rodin Meudon'daki asıl atölyesini görmeye davet etti, hatta yemeğe de. İlk dersimi almıştım: Büyük l . Auguste Rodin, tam adı Rene-François-Auguste Rodin (1 840-1 9 1 7): Görkemli tunç ve mermer yapıtlarıyla ünlü Fransız heykeltarihi. Bazı eleştirmenlerce heykeltarihinin gelmiş geçmiş en büyük ustası olarak kabul edilir. (Ç.N.)

1 78

adamlar her zaman en iyi yürekli olanlardı.

İkinci dersim, büyük adamların hemen her zaman

sade bir yaşamları olduğu idi. Ünü dünyaya yayılmış,

eserlerinin her çizgisini bizim kuşağın çok iyi bildiği bu

adamların evinde yenen yemek, orta halli bir çiftçinin evindeki yemek kadar sıradandı; güzel bir et yemeği, birkaç zeytin, bol meyve ve yanında yöre şarabı. Şarap çekingenliğimi almış ve sonunda bu yaşlı adam ve karısıyla kırk yıllık dostummuş gibi sohbet etmeye başlamıştım.

Yemekten sonra atölyeye geçtik, en önemli eserlerinin kopyalarının toplandığı kocaman bir salondur, aralarında çoğu alçıdan yapılmış, el, kol, at yelesi, kadın kula

ğı gibi yüzlerce küçük, fevkalade güzel parçalar vardı .

Çoğunu sadece kendi araştırmaları için yaptığı bu eskizlerin bazılarını ve orada geçirdiği zamanı bugün bile saatlerce anlatabilirim. Sonunda usta beni nemli bezlerin altında son eserinin, bir kadın başının olduğu bir kaidenin yanına götürdü. İri ve sertleşmiş elleriyle bezleri kaldırıp biraz geri çekildi. Birden ağzımdan "Admirable!"¹

diye bir çığlık koptu ve bu basit tavrımdan dolayı utandım. Fakat usta en ufak kibir belirtisi olmadan son derece nesnel bir tavırla eserine bakarken "N' est-ce pas ?"² diye mırıldandı. Sonra bir an durup "Ama omuzda ... bir saniye!" diyerek ceketini çıkarıp beyaz önlüğünü giydi, spatulasıyla yumuşak ve neredeyse canlı, nefes alıyormuş

gibi görünen kadının tenini düzeltti. Biraz geri çekildi

"Ve şurası," diye mırıldandı. Ufacık bir ayrıntıyla eserinin

etkisini mükemmelleştirmişti. Sonrasında konuşmadı.

Biraz öne, biraz geriye gitti, aynadan eserini inceledi,

kendi kendine anlaşılmaz sözler mırıldandı, değişiklikler

1 . (Fr.) Büyüleyici. (Ç.N.)

2. (Fr.) Değil mi! (Ç.N.)

1 79

ve düzelttiler yaptı. Yemek yerken dalgın dalgın bakan

gözleri şimdi ıslıl ıslıl parlıyordu, adeta büyümüş ve gençleşmişti. İri ve ağır bedeninin tüm gücüyle

alışıyor, alı

şıyor, çalışıyordu; her defasında bir ileri bir geri giderken

döşeme tahtaları gıcırdıyordu, ama o bunu duymuyordu. Arkasında genç bir adamın bu eşsiz ustayı çalışırken görmekten mutlu, yüreği ağzında izlediğini fark etmiyordu bile. Beni tamamen unutmuştu. Ben onun için yoktum; sadece önündeki cismi, heykeli onun arkasında

da mutlak mükemmelliğin görölmez hayali vardı.

Derken on beş dakika, yarım saat ve ne kadar oldu

ęunu bilmediğim bir süre geçti. Önemli anlar zamanın

ötesindedir hep. Rodin işine öyle dalmış, kendini öyle

kaptırmıştı ki, top patlasa duymazdı. Hareketleri gittikçe

sertleşiyor, neredeyse öfkeli bir hal alıyordu, adeta bir

vahşilik ya da sarhoşluk çökmüştü üzerine, gittikçe daha

mutlu çalışıyordu, derken elleri yavaşlamaya başladı. Yapacakları bir şey kalmadığını anlamış gibiydiler. Hiçbir şeyi değiştirmeden bir kez, iki kez, üç kez daha geri çekilip eserine baktı. Sakallarını okşarken bir şeyler mırıldandı, sevdiği kadının omuzlarına şal koyar gibi nazik hareketlerle heykelin üzerini nemli bezlerle örttü. Derin ve rahat bir nefes aldı. Ateşi sönmüş gibiydi. Sonra bir türlü

anlam veremediğim o dersi aldım, önlüğünü çıkarıp ceketini giydi ve gitmek için döndü. Kendini tamamıyla işine verdiği o sürede beni unutmuştu. Çalıştığı yeri göstermek üzere atölyesine getirdiği, son derece etkilendiği için tıpkı heykelleri gibi hareketsiz ve soluk almadan duran genç adamın, yani benim varlığımı unutmuştu.

Kapıya doğru yöneldi, tam kapıyı kilitlemek üzereyken beni fark etti ve adeta öfkeli bakışlarla bana baktı: Atölyeme gizlice giren bu genç adam da kim, der gibiydi. Ama birkaç saniye sonra beni anımsadı ve adeta utanarak bana doğru yaklaştı. "Pardon Mösyö," diyerek söze 1 80

.

başlayacakken, konuşmasına fırsat bırakmadan şükranla

ellerine sarıldım, hani neredeyse o elleri öpecektim. O

saat, büyük sanatın o ölümsüz sırrını, bir sanatçının ba

şarısının sırrını çok net kavramıştım: tüm gücünü, duygularını bir noktaya toplamak, kendini, dünyayı unutarak işine yoğunlaşmak. Bütün hayatım boyunca gerekli olacak çok önemli bir şey öğrenmiştim.

Niyetim mayıs sonunda Paris'ten Londra'ya gitmekti. Fakat muhteşem otel odamda çıkan beklenmedik bir durum nedeniyle yolculuğumu iki hafta ertelemek zorunda kalmıştım. Bu öyle bir olaydı ki, bir yandan eğlenirken, diğer yandan düşünce yapısı çok farklı olan Fransız çevresini öğrenmiş oldum.

Paskalya tatilinde iki günlüğüne daha önce görmediğim eşsiz Chartres Katedrali'ni görmek için arkadaşlarımla Paris dışına çıkmıştım. Salı sabahı üstümü değiştirmek için otel odama döndüğümde, aylardır bir köşede duran valizlerimi bulamadım. Küçük otelin sahibiyle görüşmek için aşağıya indim. Otelin sahibi Marsilyalıydı.

Kısa boylu, hafif şişman, yanakları al al olan bu adam

gündüzleri karısıyla dönüşümlü olarak girişteki küçük

salonda otururdu, çoğu zaman birbirimizle şakalaşır,

hatta bazen karşıdaki kafede çok sevdiği damayı oynardık. Otel sahibi birden heyecanlandı, bir eliyle masaya vururken "Demek sonunda bu da başımıza geldi!" diye

bir çığlık attı. Acele acele -her zaman olduğu gibi üzerinde kollarını kıvrıdığı gömlek vardı- ve rahat terliklerini çıkarıp ceketini ve ayakkabılarını giyerken bana bir açıklama yapmaya çalıştı. Konunun

anlaşılması için

Paris'teki evlerin ve otellerin bir özelliğine değinmem

gerek sanırım. Paris'teki küçük otellerin ve apartmanların çoğunun dış kapılarının anahtarı yoktur, onu yerine 1 8 1

"concierge" vardır, kapı çalınır çalınmaz kapıcı oturduğu

yerden kapıyı otomatik açar. Küçük otellerde otel sahibi,

apartmanlarda kapıcı bütün geceyi küçük odasında ge

çirmezdi. Yatak odasından çoğu zaman yarı uykuda - kapıyı açan düğmeye basardı; evden ayrılan kişi "Le cordon, s'il vous plait!" 1 diye seslenirdi, aynı şekilde içeriye giren

kişi de ismini söylerdi, böylece yabancı birinin gizlice

içeri girmesi önlenirdi. O gece saat ikide otelin kapı zili

dışardan iki kez çalınmış, otelde kalan konuklardan birinin adına benzeyen bir ad söylenip girişte asılı duran anahtarlardan biri alınmıştı. Aslında kapıcının gecenin

bu saatinde gelen kişiyi camın arkasından teşhis etmesi

gerekirdi, fakat herhalde uykuluydu. Ancak bir saat sonra bu kişi otelden ayrılmak için "Le cordon, s'il vous plait!"

diye seslendiğinde, kapıcı kapıyı açmış ancak gece saat

ikide birinin dışarı çıkmasına şaşırmıştı. Ayağa kalkmış

ve caddeye baktığında elinde valizlerle birinin gittiğini

görmüştü. Sabahlığını ve terliklerini giyip adamın peşine

takılmıştı. Adamın köşeyi dönüp Petit Champs Sokağı'ndaki küçük bir otele girdiğini görünce bir hırsız olmadı

ğına inanıp rahatça yatağına gitmişti.

Yaptığı hataya çok sinirlenen otel sahibi benimle yakındaki karakola geldi. Derhal Petit Champs Sokağı'ndaki otele gidilip araştırma yapıldı. Valizim oradaydı, ancak

hırsızdan bir iz yoktu, herhalde yakınlarda bir yerde sabah kahvesini içiyordu. İki polis Petit Champs Soka

ğı'ndaki otelin girişinde beklemeye başladı. Yarım saat

sonra her şeyden habersiz geri gelen hırsız derhal tutukladılar.

Otel sahibiyle birlikte karakola gidip ifademizi verdik. Oldukça şişman, rahat, bıyıklı, ceketinin düğmeleri 1. (Fr.) Kordon, lütfen! Burada kastedilen, kapıyı açıp kapatan kordondur. (Ç.N.)

1 8 2

açık bir komiserin odasına girdik. Komiser darmadağın

ve üstü kağıtlarla dolu bir masada oturuyordu. Tüm oda

tütün kokuyordu ve masanın üzerinde duran kocaman

bir şarap şişesi komiserin, hayatın zevklerine düşkün

biri olduğunu gösteriyordu. Emri üzerine valizimi getirdiler, bir eksiği olup olmadığını kontrol etmemi istediler. Tek değerli şey, Paris'te kaldığım aylar boyunca kullandığım iki bin franklık kredi mektubuydu, ama bir yabancı kullanamayacağı için gerçekten hiç dokunulmamıştı. Valizimi teşhis ettiğime ve hiçbir eksiğin olmadığına dair bir tutanak tutulduktan sonra komiser, hırsızın getirilmesini emretti, nasıl biri olduğunu iyice

merak etmiştim.

Beklememe de değdi, iri yarı iki çavuşun arasında
güçsüzlüğü ve zayıflığı nedeniyle iyice garipleşen zavallı
bir adam göründü. Yakasız bir gömlek giymişti, küçük
aşağı doğru sarkan bıyıkları olan yarı aç olduğu belli sı
çan suratlı biriydi. Ne yalan söyleyeyim, doğrusu pek de
kötü bir hırsızdı, ertesi gün valizle ortadan kaybolmak
yerine beceriksizce yakalanması bunu kanıtlıyordu. Yere
bakıyor, sanki üşümesine neden oluyormuşum gibi tir tir

titriyordu polisin önünde. Garip kaçacak ama söylemeden edemeyeceğim, hırsıza acımam bir yana,
onu sempatik bile bulmuştum. Polis memuru hırsızın eşyalarını masanın üzerine koyarken ilgim daha
da artmıştı. Böylesi garip bir koleksiyonu kimse aklına bile getirmezdi: Kirli ve paramparça bir
mendil, bir düzine yedek anahtarın ve maymuncuğun dizildiği ve melodik sesler çıkaran bir
anahtarlık, aşınmış bir para cüzdanı vardı, ancak silah yoktu, bu da hırsızın mesleğinin ehli, fakat
tehlikeli biri olmadığını gösteriyordu.

Önce cüzdanı arandı. Sonuç şaşırtıcıydı. Değil binlik ya da yüzlük banknot, tek bir banknot bile
yoktu, buna karşılık ünlü dansçıların ve tiyatro aktrislerinin ol-1 83

•
dukça dekolte giysilerle çekilmiş otuza yakın fotoğrafı
ile üç dört tane de açık saçık başka fotoğraf vardı, bu da
bu zayıf ve hüzünlü oğlanın güzellik tutkunu bir hayran
ve Paris'in tiyatro dünyasının ulaşılmaz yıldızlarının en
azından resimlerini yüreğinde taşımak isteyen biri oldu

ğunu gösteriyordu. Dekolte ve müstehcen giysili kadınların fotoğraflarını tek tek inceleyen
komiserin, bu suçluda böyle garip bir koleksiyona rastladığı için tıpkı benim gibi eğlendiğini fark
ettim. Çünkü bu zavallıya karşı duyduğum sempatinin, onun estetik ve güzelliğe olan

tutkusunu görünce garip bir şekilde arttığını hissettim
ve memur elinde kalemi, memnun bir şekilde "de parter
plainte", yani hırsızdan şikayetçi olup olmadığını sordu
ğunda, çarçabuk ve büyük bir içtenlikle "hayır", yanıtını
verdim.

Durumun anlaşılması için belki burada yeni bir
açıklama yapmak gerekir. Bizde ve diğer birçok ülkede

böyle bir durumda suçlu ex officio¹ dava edilir, yani devlet, hukuku otomatik çalıştırırken, Fransa'da
mağdur olan kişiye davacı olmak isteyip istemediği sorulur ve

karar kendisine bırakılır. Bana da böylesi bir hukuk anlayışı diğer katı hukuk anlayışından daha adil
geliyor. Çünkü böylesi, suç işleyen kişinin affedilmesine olanak tanıyor. Örneğin Almanya'da
kıskançlık kriziyle sevgilisini tabancayla yaralayan bir kadın, sevgilinin yalvarıp yakarmalarına
rağmen, ceza yemekten kurtulamaz. Devlet duruma el koyar ve kadını tutkulu aşkla daha çok
sevmeye başladığı erkekten ayırır ve hapse atar, Fransa'da ise erkeğin bağışlamasıyla kadın erkek
kol kola karakoldan çıkarlar ve olay kendi aralarında kapanmış olur.

Ağzımdan kararlı bir "hayır" çıkar çıkmaz hiç bek-

1 . (Lat.) Resen. (Ç.N.)

lenmedik bir durum oldu. İki polisin arasında duran çelimsiz hırsız birden doğrulup minnet dolu bakışlarla bana baktı, o bakışları asla unutamam. Komiser rahatlamış bir şekilde kalemi bıraktı, hırsızın kovuşturmasını istememem belli ki onu bir sürü yazışma yapmaktan

kurtarmıştı. Ama otel sahibi için durum farklıydı. Yüzü

kıpkırmızı kesilmiş bir halde, adeta bağıra çağıra buna

izin vermemem gerektiğini, bu serserinin, bu "cette

vennine in 1 kökünün kurutulması gerektiğini söyledi .

"

Böylelerinin nasıl zararlar vereceğini hayal bile edemezmişim. Böylesi namussuzlar yüzünden, namuslu insanlar gece gündüz tedirgin olurlarmış ve bir tanesinin serbest

kalması, bunun gibi yüz tanesinin cesaretlenmesine neden olurmuş. Aslında dürüst, konuşkan, ama aynı zamanda basit biri olan otelci, işinin başındayken rahatsız edildiğinden patlamış, konuşup duruyordu. Bu olay nedeniyle katlanmak zorunda kaldığı zahmeti söyleyip adeta kabalaşarak tehditkar bir şekilde hırsız affetmememi söylüyordu. Fakat ben kararlıydım. Valizime kavuştuğumu, şikayetçi olacağım bir neden kalmadığını, olayın benim açımdan kapandığını söyledim. Hayatım

boyunca kimseyi dava etmediğimi ve benim yüzümden

bir insanın hapisane yemeği yemek zorunda olmadığını

bilirsem bugün öğlen rahat rahat bifteğimi yiyebileceğimi belirttim. Otel sahibi gittikçe daha da öfkeyle söylenirken memur, kararı verecek kişinin ben olduğumu ve benim şikayetçi olmamamla olayın kapandığını söyledi,

bunun üzerine otel sahibi sert bir şekilde döndü, öfkeyle

kapıyı çarpıp çıktı. Komiser ayağa kalktı, öfkeli otelcinin

arkasından gülümsedi ve benimle hemfikir olduğunu

belirterek elini uzattı. Böylece dosya kapanmış oldu.

1 . (Fr.) Bu böceğin, bu pisliğin. (Ç.N.)

1 85

•

Otele dönmek üzere valizimi tutmaya yeltenmişim ki,

garip bir şey oldu. " Oh non Monsieur,"1 diyerek bir anda

yanıma gelen hırsız, minnet dolu bir sesle "Valizinizi evinize kadar ben taşıyacağım," dedi. Böylece valizimi taşıyan minnettar hırsız arkamda, dört sokak ilerideki otele yürüdük.

Böylece kötü başlayan bir olay neşeli ve sevindirici

bir şekilde sona ermiş oldu. Ama kısa bir süre içinde art

arda gelişen iki olay Fransızların doğası hakkında bildiklerime epey katkıda bulundu. Ertesi gün Verhaeren'i ziyarete gittiğimde, alaylı bir gülümsemeyle beni selamladı: "Paris'te ne garip maceralar yaşamışsın," dedi şakayla karışık. "Her şeyden önce senin o kadar zengin bir delikanlı olduğunu bilmiyordum." B bununla ne demek

istediğini önce anlayamadım. Bana gazeteyi uzattı, bir

de ne göreyim, önceki günle ilgili koca bir haber çıkmamış mı, ancak anlatılan bu romantik öykünün dün yaşananlarla hiçbir ilgisi yoktu. Usta bir gazetecilikle neler neler yazılmamıştı ki? Kentin göbeğinde bir otelde kalan seçkin bir yabancının -daha fazla ilgi çekmem için seçkin biri oluvermiştim- içinde yirmi bin franklık -iki

bin frank, bir gecede on katına çıkmıştı- kredi mektubunun yanı sıra bir sürü değerli eşyanın (gerçekte yalnızca gömlekler ve kravatlardan başka bir şey yoktu) olduğu valizinin çalındığı yazıyordu. Başlangıçta tek bir

iz yokmuş, çünkü hırsız işini olağanüstü bir ustalikle

yapmış ve görünen o ki, işini yaptığı yeri çok iyi taniyormuş. Ama sousprefet des Arrondissements, 2 Monsieur'un tell3 "herkesin bildiği enerjisi" ve grande perspicacite4 ile

1 . (Fr.) Oh hayır bayım. (Ç.N.)

2. (Fr.) İlçelerden sorumlu vali yardımcısı. (Ç.N.)

3. (Fr.) Bay x gibi adı belli olmayan bir adam anlamında. (Ç.N.)

4. (Fr.) Büyük becerikliliği, keskin öngörüsü sayesinde. (Ç.N.)

1 86

' _

tüm önlemleri almış, yaptığı telefon görüşmeleri sonunda Paris'teki tüm otel ve pansiyonlar en ince ayrıntısına kadar soruşturulmuş ve her zamanki titizlikle alınan önlemler sayesinde çok kısa bir süre içinde suçlu ele geçirilmiş. Emniyet amiri bu olağanüstü başarısından dolayı memurunu kutlamış, çünkü onun iş bitirici ve ustaca

başarısı Paris polis teşkilatının örnek çalışmasını gözler

önüne sermiş - yazılan bu haberde tek bir doğru yoktu,

o başarılı memur yazı masasından bir dakika bile ayrılmak zorunda kalmamıştı, hırsız valizle birlikte karakola biz götürmüştük. Ancak o bu olayı kendi popülaritesi

için kullanmayı becermişti.

Bu hikaye, hırsız ve polis için böyle sevindirici bir

şekilde sona ermişti ermesine, fakat benim için durum

tam<1men farklıydı. Çünkü o saatten sonra, o güne kadar bir dediğimi iki etmeyen otel sahibim, oteldeki ya

şantı♦; · ♦ziyete çevirmek için elinden geleni ardına

koymadı. Merdivenlerden iniyor, girişteki locada oturan

karısını kibarca selamlıyordum; kadın karşılık vermiyor,

hakaret etmişim gibi başını çeviriyordu. Oda hizmetçisi

odamı doğru dürüst temizlemiyor, mektuplarım garip

bir şekilde kayboluyordu. Hatta hemen yakındaki ma

ğazalarda ve çok sigara tükettiğim için her zaman iyi bir

copain1 olarak karşılandığım sigara ve tütüncü dükkanında bile birdenbire soğuk yüzlerle karşılaşmaya başladım. Kendini hakarete uğramış gören küçük burjuva ahlakı nedeniyle sadece otelin değil, tüm caddenin hatta arrondissements'nın2 kapıları yüzüme kapanmıştı, çünkü ben hırsıza "yardım" etmiştim. Böylece sonunda

kurtardığım valizimi alıp sanki suçluymuşum gibi bu

1 . (Fr.) Arkadaş. (Ç.N.)

2. (Fr.) Semtin. (Ç.N.)

1 87

-

•

rahat otelden ayrılmaktan başka yapacağım bir şey kalmamıştı.

Paris'ten sonra Londra aşırı sıcak bir günde gölgeye

çekilmek gibi geldi bana. İnsan ilk anda istemdişi ürperiyor ama gözler ve duygular çok çabuk alışıyor. İngiltere' de iki ya da üç ay kalmayı planlamıştım - çünkü içinde ya

şadığımız dünyanın yüzyıllardır kendi haline bıraktığı

bir ülkeyi görmeden kendi dünyamız gibi tanımak ve

tüm güçleriyle değerlendirmek mümkün mü? Ayrıca artık iyice unuttuğum (aslında hiçbir zaman akıcı konuşmadığım) İngilizcemi sürekli konuşarak insanlarla sohbet ederek geliştirmeyi düşünüyordum. Ancak bu pek mümkün olmadı. Bütün Kıta Avrupalıları gibi benim de,

kanalın karşı tarafında kalanlarla edebiyat konusundaki

iletişimim azdı ve küçük pansiyonumuzda öğlenlere kadar süren sabah kahvaltılarındaki o saray, at yarışları ve partilerle ilgili sohbetlere katılamayacak kadar yetersizdim. Politikadan konuşturlarken onlara katılamıyordum, çünkü Joe dedikleri kişinin Chamberlain 1 olduğunu,

aynı şekilde soylulardan isimleriyle bahsettiklerini bilmiyordum; arabacıların Cockney'inden2 de hiç anlamıyordum. Bu nedenle İngilizcemi düşündüğüm gibi geliştiremiyordum. Kiliselerde rahipleri dinleyerek diksiyonumu düzeltmeye çalıştım, iki ya da üç kez mahkeme duruşmalarına katıldım, doğru bir İngilizce duymak için

tiyatrolara gittim; ancak Paris'te aramadığım kadar çok

olan arkadaşlık, dostluk ve coşku burada yoktu. Önemli

1 . Kastedilen kişi Joseph Chamberlain'dır (1 83 6- 1 9 1 4): İmparatorluğun bütünlüğü politikasını kararlılıkla savunan İngiliz devlet adamı ve toplumsal reformcu. (Ç.N.) 2. Doğu İngiltere şivesi. (Ç.N.)

1 88

gördüğüm konularda tartışacağım, sohbet edeceğim bir

kimse bulamıyordum. İngilizler içinde iyi niyetli olanların gözünde ise, onların meraklı olduğu spor, oyun, politika ve diğer alanlara zerre kadar ilgi duymayan ben, kaba ve sıkıcı bir insandım. Hiçbir yerde bir çevreyle, bir

grupla içten bir ilişki kuramıyordum; bu nedenle Londra'daki zamanımın onda dokuzunu odamda çalışarak ya da British Museum'da geçirdim.

Başlangıçta gezintiye çıkarak Londra'yı tanımaya

çalıştım, ilk sekiz gün, tabanlarım yanına kadar Londra'yı gezdim. Madame Tussaud'dan parlamentoya kadar görülmesi gereken tüm yerleri bir üniversitelinin sorumluluk duygusuyla gezip gördüm, ale1 içmeyi öğrendim, Paris sigarası yerine İngiltere'de çoğunluğun içtiği pipoyu tercih ettim, uyum sağlamak için yüzlerce ayrıntıya dikkat ettim, buna rağmen ne İngiliz insanıyla ne de edebiyatıyla gerçek bir bağ kurabildim; İngiltere'ye dışardan bakan bir kimse, milyonluk şirketlerin önünden geçip

giderken pırl pırl parlayan ve birbirinin aynı olan bakır

levhalardan başka bir şeyi fark etmediği gibi asıl önemli

olan şeyi de görmez. Bir kulübe götürüldüğümde, orada

ne yapacağımı bilemedim; o rahat deri koltuklara bakmam bile kulübün tüm atmosferi gibi beynimi uyuşturan bir etki yapıyordu, çünkü ben bir işe yoğunlaştığı ya da spor yaptığı için yorulan diğerleri gibi böyle bir gev

şemeyi ve dinlenmeyi hak etmiyordum. Bu kent, tembelleri ve sadece gözlem yapanları yabancı bir cisim gibi bütün gücüyle dışlıyordu, oysa Paris bunları seve seve

içten yaşamına dahil ediyordu. Olanlar benim hatamdı

ve ben bunu çok geç anladım. Londra'daki bu iki ayımı

çalışarak geçirmeliydim, bir dükkanda gönüllü stajyer

1 . İngiliz siyah birası. (Ç.N.)

1 89

olarak ya da bir gazetede sekreter olarak çalışmalıyım,

ancak o zaman İngiltere'nin toplum yaşamına biraz olsun katılabilirdim. Dışardan bir gözlemci olarak pek bir şey yaşayamadım ancak çok sonra savaş sırasında gerçek

İngiltere'yi tanıyabildim.

İngiliz şairlerinden yalnızca Arthur Symons'ı gördüm. O da beni şiirlerini çok sevdiğimi ve nazım şeklinde yazdığı Gölüeli Sular adlı duygulu tiyatro eserinden bir bölümünü memnuniyetle çevirdiğim W.B. Yeats'in

bir davetine götürmüştü. Bir okuma akşamı yapılacağından haberim yoktu; seçkin insanlardan bir grup davetliydi. Pek de büyük olmayan bir mekanda sıkıştık, bir kısmımız sandalyede, hatta yerde oturuyordu. Sonunda

Yeats siyah (ya da siyah kaplanmış) bir kürsüye geçip iki

büyük ayın mumunu yaktıktan sonra başladı. Odadaki

tüm ışıklar söndürülmüştü; böylece mum ışığında sadece siyah kıvrıkcık saçlı başı görünen Yeats kalın ve melodik bir sesle, gösterişe kaçmadan, her mısram anlamını vurgulayarak ağır ağır okumaya başladı. Her şey güzeldi,

gerçekten bir tören gibiydi. Beni rahatsız eden tek şey,

Yeats' e rahip havası veren siyah, kemerli, kukuletalı

uzun giysisi ile ağır ağır yanan ve çevreye sardığı kokusu

genizleri yakan mumlar ve tüm bunlardaki aşırı gösteriş; böylece bu edebiyat akşamı -benim için özel bir çekici yanı vardı- spontan okumadan ziyade bir şiir ayinine dönüşmüştü. İster istemez Verhaeren'in şiirlerini okumasıyla karşılaştırdım: Okurken kol hareketleriyle şiirin ritmini daha iyi verebilmek için gömleğini sıvamıştı, gös-1 . Arthur William Symons (1 865-1 945): İngiliz şair ve eleştirmen. Simgeci

Fransız yazarlarının yaklaşımlarını ilk destekleyen İngiliz yazardır. (ÇN.)

2. Özgün adı The Shadow Waters. (Ç.N.)

3. William Butler Yeats (1 865-1939): İrlandalı şair ve oyun yazarı. 1 923'te

Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır. (Ç.N.)

1 90

.

.

.

terişten ve sahnelemekten uzaktı; ya da Rilke'nin kitabını açıp rasgele mısralarını, sade ve net, sessizce sözün hizmetinde okuyuşunu anımsadım. Bu gördüğüm ilk

"sahnelenmiş" şiir dinletisi yeli ve y<Jpıtlarına karşı duydu

ğum tüm sevgiye rağmen, bu ayın gibi töreni kuşkuyla

karşılamıştım; yine de o nkşam Yeats'in memnun kalmış

konuklarından biriydim.

Ancak Londra'da keşfettiğim asıl şair yaşayan biri

değil, o tarihlerde tamamen unutulmuş bir sanatçıydı:

becerisizlik ve yüce bir mükemmelliğin karışımı ile beni

bugün bile büyüleyen, yalnız ve sorunlu bir deha olan

William Blake1 • Bir arkadaşım, o tarihlerde Lawrence

Binyon'un yönetimdeki British Museum'un baskı odasında bulunan ve bugün en değerli antika eserler arasına giren Avrupa, Amerika ve Eyub Kitabı Resimleri gibi

renkli resimli kitaplarını görmemi önerdi, büyülenmiş

gibiydim. Hayatımda ilk kez, nereye gideceğini tam olarak bilmeden melek kanatları takmış gibi hayal dünyasının sürüklediği yerlere kanat çırpın büyüleyici doğalardan biriyle karşılaşmıştım burada; günlerce ve haftalarca bu saf ve aynı zamanda şeytani ruhun labirentine daha

derin nüfuz edebilmek ve bazı şiirlerini Almancaya çevirmek için uğraştım. Onun elinden çıkan bir sayfaya sahip olmak benim için inanılmaz bir arzuya dönüşmüştü, ama gerçekleşmeyecek bir hayal gibi görünüyordu.

Ancak o tarihlerde Blake'i çok iyi tanıyan arkadaşım

G.B. Russel düzenleyeceği bir sergide ustanın visionayı

portraits'ten2 birinin, ona göre (bana göre de öyleydi) en

1 . William Blake (1 757-1 827): İngiliz şair, ressam, oymabaskı ustası ve mistik.

Sanatta yeni, yakın duyguların doğrudan aktarıldığı bir düşünce ve anlatım

tarzı yaratan Blake günümüzde olağanüstü özgün ve güçlü bir sanatçı olarak

kabul edilir. (Ç.N.)

2. Düş portreleri. (Ç.N.)

1 9 1

güzel karakalem çalışması "King John"un satışa çıkarılacağını söyledi. "Ona doyamayacaksınız," dedi, gerçekten de haklıydı. Tüm kitaplarım ve resimlerim bir yana, bu

yaprak otuz yıl boyunca yanımdaydı. Duvara astığım bu

resimdeki çılgın kralın büyüleyici ve ısıltı ısıltı parlayan bakışları ne kadar sık bakmıştır bana. Dünyayı dolaşırken kaybettığım ve uzaklarda bıraktığım şeyler arasında en

çok özlediğim bu resimdir. Sokaklarında ve kentlerinde

bulmak için beyhude aradığım İngiltere'nin dehası, birdenbire Blake'in gerçekten yıldız gibi parlayan cisminde karşıma çıkmıştı. Sevdiğim birçok şeye bir yenisi eklenmişti.

1 92

Kendime giden uzun yol

Paris, İngiltere, İtalya, İspanya, Belçika ve Hollanda,

buralara yaptığım ilginç yolculuklar ve göçebe hayatım

aslında beni mutlu etti ve çok yararlı oldu. Fakat insan ne

kadar dolaşırsa dolaşsın, nereye giderse gitsin, dönüp geri

gelebileceği bir yer istiyor; bütün dünyaya yaptığım bu

yolculukları aslında kendi arzumu değil de, daha çok kovalandığımı için, kaçmak zorunda olduğum için yaptığımı bugün çok daha iyi anlıyorum. Okul yıllarımdan bu yana

küçük bir kütüphane, resimler ve hatıralarla dolmuş,

yazdıklarımın müsveddeleri büyük paketlerde birikmişÜ

ve valizlerimde sürekli bu sevdiğim yükü dünyayı dolaşmam mümkün değildi. Bu nedenle Viyana'da küçük bir daire tuttum, ancak bu gerçek bir evden ziyade, Fran-5ızların dediği gibi pied-a-terre'di1 • Çünkü dünya savaşına

kadar geçici ve eğreti bir şekilde yaşama duygusu yavaş

yavaş tüm hayatıma hakim olmuştu. Yaptığım her şeyde asıl yapmak istediğimin, doğru olanın bu olmadığını söylüyordum kendime, çalışmalarımı daha sonraki çalışmalarımın öncüsü, provasası olarak görüyordum. Kadınlarla ilişkim de bundan farklı değildi. Bu şekilde hiçbir 1 . (Fr.) Konaklamak için kullanılan geçici ya da ikinci ev. (Ç.N.)

1 93

şeye karşı tam bir sorumluluğum olmadığı duygusunu

yaşıyor, aynı zamanda hiçbir şey düşünmeden tatmanın,

denemenin ve zevk almanın "amatör" ruhunu hissediyordum. Benim yaşımda olanlar çoktan evlenip çocuklu

ğa karışmış, önemli mevkilere gelmiş ve bütün güçlerini

ortaya koymuşken, ben kendimi hala önünde daha uzun

zamanı olan, yolun başında genç bir insan olarak görüyor, herhangi bir şeye tam olarak kendimi vermekten ka

çınıyordum. Nasıl ki işimi "asıl" yapacaklarımın bir ön

çalışması, edebiyat dünyasındaki varlığımı bildiren bir

kartvizit gibi görüyorsam, dairem de bir süreliğine adresim olmaktan öteye gitmeyecekti. Özgürlüğümü yüksek giderlerle kısıtlamak istemediğimden dairemin brnt dı

şında ve küçük olmasına dikkat ettim. Mobilyalarım da .

baba evindekiler gibi özel ve pahalı değildi, çünkü onları

yıllarca kullanmak niyetinde değildim, oysa evimizdeki

mobilyaların Üzerleri hep örtülüydü, ancak misafir geldi

ğinde bu örtüler çıkarılırdı. Viyana' da sürekli kalmayı ve

bu şekilde duygusal olarak bir yere bağlanmayı özellikle

istemedim. Yıllar yılı kendimi böyle geçici, göçebe bir

yaşama alıştırmaya çalışmam bir hata gibi gelmişti, ancak

sonraları kurduğum her yuvayı terk etmek zorunda kaldığımda ve etrafımdaki her şeyin yıkıldığını gördüğümde o gizemli "Hiçbir-Yere-Bağlanmama" duygusunun bana

yararlı olduğunu fark ettim. Erken öğrendiğim bu duygu,

her türlü kaybı ve vedayı kolay karşılamamı sağlıyordu.

Bu ilk dairemde henüz fazla değerli bir eşyam yoktu. Fakat Londra'dayken aldığım Blake'in karakalem çalışması ve Goethe'nin o güzel elyazısıyla yazdığı -daha lisedeyken başladığım elyazmaları koleksiyonumun en

güzel parçalarından biriydi- en güzel şiirlerinden biri

duvarımı süslüyordu. Lisedeyken nasıl edebiyat grubu-

muzla şiirler yazıyorduksak, aynı grupla şairlerin, tiyatro

oyuncularının ve şarkıcıların imzalarını almak için de

uğraşırdık, ancak aramızdakilerin çoğu okul biter bitmez

şiir yazmaktan vazgeçtiği gibi, bu faaliyetten de vazgeçmişti, oysa benim, dehaların yeryüzüne vuran gölgelerine olan tutkum gittikçe artarak derinleşmişti. Artık salt imzalar beni ilgilendirmiyordu. Bir sanatçının uluslararası alanda aldığı ödüller de beni ilgilendirmiyordu. Be

nim aradığım, yazıların ya da çizimlerin taslakları ve ilk

haliydi. Çünkü bir sanat eserinin oluşumundaki sorunlar, gerek biyografik, gerekse psikolojik sorunlar her şeyden daha önemliydi. Bir mısra ya da bir melodi görünmez, bilinmeyenin içinden, bir dehanın hayal gücünden ve içgüdülerinden çıkıp yazıya dönüştüğünde yeryüzünde ölümsüzleştiği için, geçişin o gizemli saniyeleri sanatçının büyük emek vererek, kendinden geçerek yarattığı ilk karalamalarından başka nerede dinlenebilir ya da incelenebilir? Bir sanatçıyı sadece bitirdiği eserini

okuyarak yeterince tanıyamam, Goethe'nin de dediği gibi büyük yapıtları çok iyi anlayabilmek için onların yalnızca mükemmel halini değil, mükemmelliğe giden olu

şumlarını da incelemek gerekir. Örneğin Beethoven'ın

vahşi ve sabırsız karalamalarının, düzensiz ve karmaşık

başlamış eğri büğrü motiflerinin arasına birkaç kalem

darbesiyle çiziktirdiği olağanüstü güçlerle dolu doğasının yaratıcı öfkesini görmek beni etkiler, çünkü ona bakmak beni hem düşünsel hem de fiziksel olarak heyecanlandırır. Yazılıp silinmekten yazboz tahtasına dönmüş

bir sayfaya, başkalarının mükemmel bir tabloya baktığı

gibi büyülenmiş ve sevdalanmış gibi bakakalırım. Balzac'ın düzeltmeler yaptığı, hemen her cümlesini parçaladığı, her satırını değiştirdiği, beyaz boş kenarını çizikler, işaretler ve kelimelerle doldurduğu bir sayfası, onun adeta bir volkan gibi patladığını düşündürür bana. Yıl-1 95

!ardır çok sevdiğim herhangi bir şiirin ilk müsveddelerini, dünyaya ayak bastığı ilk halini gördüğümde dini bir saygıyla dolar içim; ona dokunmaya bile cesaret edemem. Böyle yapraklardan bir kaçına sahip olmaktan duyduğum gururun yanı sıra onları araştırmam, açıkartırmalara katılmam ve katalogları karıştırmam ayrı bir heyecan veriyordu. Bu arayışlarım sayesinde nasıl heyecanlı saatler ve heyecan verici rastlantılar yaşadım. Örneğin

bir yere bir gün gecikirsiniz, başka bir yerde çok değerli

bir parçanın sahte olduğu anlaşılmıştır, sonra bir mucize

olur, Mozart'ın elyazmalarının küçük bir tanesini bulursunuz, ama müziğin bir parçası kesilmiş olduğundan sevinciniz yarım kalır. Derken birdenbire elli ya da yüz yıl önce sevimli bir Vandalın kestiği bu parça Stockholm' daki

bir açıkartırmada ortaya çıkar, parçayı birleştirdiğinizde

arya, Mozart'ın yüz elli yıl önce yazdığı hale gelir. O tarihlerde edebiyattan kazandığım, böyle şeyleri satın almaya yetmiyordu, ancak böyle değerli bir şeye sahip olmak için başka zevklerden vazgeçmenin, alınan parçanın verdiği mutluluğu ne denli artıracakını her koleksiyoncu

bilir. Ayrıca tüm edebiyatçı dostlarımı katkıya çağırmıştım. Rolland bana lean Christophe'un bir cildini, Rilke en popüler eseri olan Die Weise von Liebe und Tod u,

Claudel L'Annonce faite a Marie'yi1, Gorki büyük bir

taslağını, Freud bir araştırmasını vermişti. Hepsi de, bu

elyazmalarını hiçbir müzenin benim kadar iyi koruyamayacağını biliyordu. Bunlar kadar olmasa da, bana mutluluk veren diğer birçok şeyle beraber çoğu rüzgarla dört bir yana savrulup gittiler bugün!

Edebiyat müzesi için çok özel ve çok değerli bir par-

1 . Fransız edebiyatının 20. yüzyılın ilk yarısındaki en güçlü yazarlarından Paul Claudel'in (1 868- 1 955) tanrısal düzende kadının yerini açıklamaya çalıştığı

"Meryem'e Müjde" adlı yapıtı. (Ç.N.)

1 96

çanın kendi koleksiyonumda değilse bile, oturduğum

semtte bir yerde olduğunu çok sonra rastlantı sonucu öğrendim. Oturduğum dairenin üstündeki mütevazı dairelerden birinde kır kaçı, yaşlı bir kız oturuyordu, piyano öğretmeni idi. Bir gün merdivenlerde karşılaştığımızda,

öğrencilere verdiği piyano derslerini ister istemez aşağıdan duymak zorunda kaldığım içi. r üzgün olduğunu ve öğrencilerinin pek de mükemmel olmayan çalışmalarının beni rahatsız edip etmediğini sordu. Kısa sohbetimiz sırasında annesiyle birlikte oturduğunu ve seksen yaşında, gözleri pek iyi görmeyen annesinin, Goethe'nin özel doktoru Dr. Vogel'in kızı olduğunu ve bizzat Goethe'nin

1 830 yılında Otilie von Goethe ile onu vaftiz suyundan

çıkardığını öğrendim. Heyecandan başım dönmüştü -

1 9 1 O yılında Goethe' nin kutsal bakışlarının değdiği bir

insan hala hayattaydı. Benim için dahilerin yeryüzünde

bıraktıkları her ize sahip olmak saygı duyduğum olağanüstü bir şeydi; elyazmalarının dışında, değerli insanlara ait bulabildiğim her türlü eşya ve nesneyi topluyordum;

evimin bir odasını çok sonra -"ikinci yaşamım" da- deyiş

yerindeyse tapınacağım bir mekan haline getirmiştım.

Bir köşede Beethoven'ın yazı masası ve ölüm döşeğindeyken titrek ellerle hizmetçi kıza para çıkartmak için uzandığı küçük kilitli çekmece duruyordu, mutfak defterinden kopmuş bir yaprak ve beyazlamış saçlarından bir bukle de oradaydı. Goethe'ye ait bir tüy kalemi şeytana

uyup da elime almamak için yıllarca cam bir fanus içinde

sakladım. Fakat Goethe'nin koyu, yuvarlak gözlerini görmüş ve sevgiyle bakmış bir insan, nefes alan bir varlık, bu cansız nesnelerle kıyaslanamazdı. Weimar'ın o olağanüstü dünyasını, kent dışında Koch Caddesi 8 numaradaki eve bağlayan bu yaşlı kadın her an kopabilecek tek bağıdı.

Bayan Demelius'u ziyaret edebilir miyim, diye sordum.

Yaşlı bayan beni memnuniyetle kabul etti. Odasında

1 97

ölümsüz Goethe'ye ait bazı eşyalar vardı, yaşlı kadının

çocukluk arkadaşı olan Goethe'nin torunu vermişti; bir

zamanlar Goethe'nin masasında durmuş olan bir çift

şamdan ve Goethe'nin Weimar "Frauenplan"daki evinden birkaç parça. Fakat en büyük mucize, zayıf ve beyaz saçlarını sade bir başlıkla örtmüş, kırış kırış olmuş ağzıyla

Frauenplan'daki evde, Almanların en büyük şairinin dünyayı sonsuza dek terk edişinden bu yana hiç dokunulmayan ve bugün müze haline getirilmiş o evde geçirdiği ömrünün ilk on beş yılını zevkle anlatan bu yaşlı bayanın

varlığıydı. Bütün yaşlı insanlar gibi o da gençlik dönemini

büyük bir nesnellikle görebiliyordu; Goethe Derneği'nin,

çocukluk arkadaşı Otilie von Goethe'nin aşk mektuplarını -"daha şimdiden"- yayımlayarak bir sırrı

açığa vurmasına duyduğu öfke, beni derinden etkilemişti, "daha şimdiden" derken Ottilie'nin elli yıl önce öldüğünü unutmuştu. Onun için Goethe'nin sevgili torunu daha hayattaydı ve daha gençti; bizim için geçmişte kalmış, efsane olmuş şeyler onun için hala gerçektir. Onun yanımdayken

kendimi hayaletler dünyasındaymiş gibi hissediyordum.

Bu taşın evde oturuyor, telefonla konuşuyor, elektrikli

lamba kullanıyor, mektuplarımı daktiloyla yazdırıyordum, ancak yirmi basamak yukarı çıktığımda başka bir yüzyıla girmiş gibi oluyor ve kendimi Goethe'nin yaşadığını

gibi dünyanın kutsal gölgesinde buluveriyordum.

Sonraları, beyaz saçlı, kahramanlar ve tanrılar dünyasına yükselmiş çok kadınla karşılaştım, Liszt'in sert, disiplinli ancak yine de davranışları coşkulu kızı Cosima

Wagner, Nietzsche'nin ufak tefek, cilveli ve işveli kız kardeşi Elisabeth Förster, Alexander Herzen' in çocukken sık sık Tolstoy'un kucağında oturmuş kızı Olga Monod. Yaşlı

Georg Brand'ın, Walt Whitman, Flaubert, Dickens ya da

Richard Strauss ile karşılaşmasını, Richard Wagner' i ilk görüşünü anlatırken dinledim. Fakat beni en çok Goethe'yle 1 98

göz göze gelmiş son canlı olan bu yaşlı kadın etkiledi. Belki de bu nedenle başına Goethe'nin şefkatli elinin değdiği birini tanıyan en son kişi benim diyebilirim.

Yolculuklarım sırasında durup dinleneceğim bir yer

bulmuştum. Ancak aynı tarihlerde bulduğum bir başka

yuvam, otuz yıldır bütün yapıtlarımı koruyan ve teşvik

eden yayınevimi daha önemliydi. Böyle bir seçim, bir yazarın yaşamında önemli bir karar demektir ve ben bu kararın çok isabetli bir karar olduğunu söyleyebilirim.

Bundan birkaç yıl önce edebiyata meraklı, kültürlü bir

kişi ve hatta küçümsenmeyecek bir şair olan Alfred Walter Heymel, servetini at yarışlarına değil, düşünsel bir alana yatırmaya niyetlenmiş ve Almanya'da bir yayınevi

kurmaya karar vermişti. Her yerde olduğu gibi Almanya'da da yayıncılık, ticari temel üzerine kuruluyordu.

Ancak o, maddi kazancı düşünmeksizin, hatta başlangıçta zarar etmeyi bile göze alarak, bir kitabın ne kadar satacağını değil, içerdiği değeri temel alıyordu. Hiçbir edebi değeri olmayan kitapları satış şansı ne kadar yüksek olursa olsun basmıyordu, buna karşın özgün ve güç anla

şılır eserleri destekliyordu. Sadece sanat için ve özgün

biçimde yazılmış eserleri toplayan ve başlangıçta gerçek

sanatseverlerden oluşan dar bir okuyucu kitlesine sahip

olan bu yayınevi, diğerlerinden ayrı olmaktan duyduğu

gururla kendine insel 1 adını verdi, sonra ismi "insel Verlag"2 oldu. Burada hiçbir kitabın basımında ticari amaç güdülmeyecek, her edebiyat yapıtının dış yapısı iç mükemmelliğine uygun bir biçimde olacaktı. Böylece bir eserdeki başlık, dizgi, yazı karakteri ve kağıdın cinsi her

defasında ayrı bir sorun olurdu; broşürler ve mektup

1 . (Alm.) Ada. (Ç.N.)

2. (Alm.) Ada Yayınevi. (Ç.N.)

1 99

kağıtları bile bu titiz yayınevi için tutkulu bir iş haline

gelirdi. Örneğin otuz yıl boyunca kitaplarımda tek bir

baskı hatasına ya da yayınevinin gönderdiği mektuplarda hatalı tek bir satıra rastladığımı hatırlamıyorum. Her şeyde, en ufak bir ayrıntıda bile örnek olma hırsı vardı.

Hofmannsthal ve Rilke'nin şiir kitapları insel Yayınevi'nde bir araya gelmişti ve onların varlığıyla yayınevinin sadece en kaliteli eserleri basacağı belli olmuştu. Bu nedenle yirmi altı yaşındayken Insel Yayınevi'nin sürekli

yurttaşlığına kabul edilmekten duyduğum sevinci ve gururu tahmin edebilirsiniz. Buraya ait olmak, buranın bir yazarı olmak, dışarıya karşı edebiyat açısından bir yükseliş anlamına geldiği gibi, benim için de çok büyük bir sorumluluk demektir. Bu seçkin çevreye adım atan kişi,

kendini eğitmeyi ve alçakgönüllü olmayı öğrenmek zorundaydı, edebiyatı hafife almasına, gazeteciler gibi aceleci davranmasına izin yoktu, çünkü Insel Yayınevi'nin monogramı başlangıçta binlerce, sonraları yüz binlerce

kişi için bir kitabın hem içerik hem de mükemmel basım

tekniği açısından bir garanti demektir.

Bir yazar için genç yaşta, işe yeni başlayan bir yayıneviyle yola çıkmak ve onunla birlikte büyümek ve kendisini geliştirmek kadar sevindirici bir şey olamaz; sadece böyle ortak bir gelişim sayesinde yazar eseri ve okur dünyası arasında organik bir bağ kurulabilir. Insel Yayınevi'nin yöneticisi Prof Kippenberg ile kısa zamanda kurduğumuz samimi dostluk, karşılıklı koleksiyon tutkumuz sayesinde daha da güçlendi, çünkü birlikte geçirdiğimiz bu otuz yıl boyunca Kippenberg'in Goethe koleksiyonu, benim imza koleksiyonuma paralel gelişti ve hiç kimsenin sahip olamayacağı bir düzeye geldi. O bana

çok değerli önerilerde, çoğu zaman da değerli uyarılarda

bulunuyordu, ben de kendisine yabancı ülkelerin edebiyatları hakkında önemli ipuçları veriyordum; böylece işe 200

•
•
•

"fildişi kulesi" olarak başlayan ve milyonlarca baskısıyla

devasa bir dünya kentine benzeyen "Insel", Alman yayınevlerinin en önemlilerinden biri haline gelmişti ve bu benim önerimle olmuştu. Otuz yılda nereden nereye

gelmiştik. O küçük yayınevi Almanya'nın en büyük yayınevlerinden biri olmuş, başlangıçta küçük bir çevrenin tanıdığı yazar ise Almanya'nın en çok okuduğu yazar haline gelmişti. İkimiz arasındaki bu mutlu ve doğal bağın kopması, ancak bir dünya felaketi ve zalim bir yasa gücüyle mümkündü; itiraf etmeliyim ki, kitaplarımda o güvenli monogramı görememek, bana evimi ve vatanımı

terk etmekten daha zor gelmişti.

Artık yolum açılmıştı. Neredeyse çok erken yaşlarda

yayın hayatına girmiş olmama rağmen, yirmi altı yaşına

geldiğimde ortaya gerçek bir yapıt koymadığıma inanıyordum . . Gençlik yıllarımda en büyük kazanımı olan: gördüğüm, dönemin en yaratıcı insanlarıyla olan dostlu

ğum garip bir şekilde üretkenliğimi engellemişti. Gerçek

değer nedir, o kadar iyi biliyordum ki, yazmaktan çeiünir

olmuştum. Bu çekingenliğim nedeniyle, çeviriler d:şın- •

daki çalışmalarım novella ve şiir gibi küçük formatların

dışına çıkmıyor ve bir romana başlamaya cesaret edemiyordum (bu cesaretsizliğim tam otuz yıl sürdü) . Daha geniş, uzun bir esere kalkışmam dram türünde oldu. Ve

bu ilk denemeye daha büyük bir şey denemeye cesaret

ettim, bazı uygun koşullar da beni bu konuda destekliyordu. 1 905 ya da 1 906 yazında dönemin üslubu doğrultusunda nazım şeklinde, antik tarzda bir dram yazdım.

Adı Thersites'ti. Artık sadece biçim olarak geçerli ola!1 bu

eser hakkında ne düşündüğüme gelince; tıpkı otuz iki

yaşından önce yazdığım diğer eserler gibi, onu da ikinci

kez bastırmadım. Ancak bu oyun yine de kişisel dünyamın belli noktalarını yansıtıyordu, örneğin ben hiçbir zaman "kahraman" diyebileceğimiz tipleri tutmamışımdır, 201

•
•

tam tersine trajediyi sadece yenilgiye uğrayanda bulmu

şumdur hep. Novellalarımda beni çeken şey, hep yenilenlerin yazgısı olmuştur. Yazdığım biyografilerde ise ba

şaranların değil, ahlaki açıdan haklı olanların yanında yer almışımıdır. Luther'i değil, Erasmus'u, Elisabeth'i değil, Mary Stuart'ı, Calvin'i değil, Castellio'yu tutmuşumdur; işte bu nedenle o dönemde kahraman olarak Akhilleus'u değil, onun en silik rakibi Thersites'i, gücü ve hedefinden emin olan ve başkalarına acı çektireni değil, acı çeken kahraman olarak seçtim. Bitirdiğim dramı bir oyuncuya,

hatta yakın bir dostuma göstermedim, Yunan kostümleriyle oynanan kafiyesiz, yalın mısralarla yazılmış bir dramın Sophokles ya da Shakespeare'in elinden çıkmış bile olsa, gişe hasılatı yapmayacağını bilecek kadar tecrübeliydim. Birkaç kopya yapıp öylesine büyük tiyatrolara gönderdim, sonra da tamamen unuttum.

Bu nedenle takriben üç ay sonra "Berlin Kraliyet Tiyatrosu"ndan gelen bir zarfı görünce çok şaşırdım. Prusya Devlet Tiyatrosu'yla ne ilgim olabilir ki, dedim kendi kendime. Mektupta, eskiden en büyük Alman aktörlerden biri olan Ludwig Barnay, tiyatronun müdürü sıfatıyla eserden çok etkilendiğini, repertuvara almak istediğini ve Akhilleus rolünün Adalbert Matkowsky için uzun zamandır aradığı rol olduğunu yazıyordu; bu nedenle oyunun galasının Berlin Kraliyet Tiyatrosu'nda olması için iznimi rica ediyordu.

Sevinçten neredeyse kalbim duracaktı. Alman ulusunun o tarihte iki dev oyuncusu vardı; bunlardan biri Adalbert Matkowsky, diğeri Josef Kainz idi; birincisi Kuzey Almanyalıydı, doğal yeteneği ve etkileyici oyunculuğuyla eşsiz bir aktördü, ikincisi Viyanalı Josef Kainz ince zekası, eşsiz konuşma sanatı, sözcükleri çarpıcı ve

pırıltılı kullanmadaki ustalığı ile muhteşimdi. Ve şimdi

Matkowsky benim figürüme hayat verecekti, benim yaz-

202

dığım mısraları konuşacak, Alman İmparatorluğu'nun

başkentinin en seçkin tiyatrosunda benim oyunumu tanıtacaktı - hiç düşünmediğim eşsiz bir tiyatro kariyeri önümde açılmış görünüyordu.

Ama perde açılmadan bir oyuna sevinmemek ve

beklenti içinde olmamak gerektiğini o günden sonra öğrenmiş oldum. Gerçekten de provalar ardı arkası kesilmeden başladı ve arkadaşlarım Matkowsky'nin benim mısralarımı okurken daha önce hiç olmadığı kadar büyüdüğü, olağanüstü erkeksi görüldüğü konusunda beni inandırdılar. Berlin' e giden yataklı trende yerimi ayırtmışım ki, son dakikada gelen bir telgrafta Matkowsky' nin hastalığı nedeniyle oyunun ertelendiği bildirildi. Bunun

herhangi bir bahane olduğunu sandım, tiyatrolar, belli

bir tarihe uyamadıklarında ya da bir sözü yerine getiremediklerinde böyle bahaneler uydururlardı. Fakat sekiz gün sonra gazeteler Matkowsky'nin öldüğünü yazdı.

Mısralarını, muhteşem konuşan dudaklarından dökülen

son sözleri olmuş.

Buraya kadarmış, dedim kendi kendime. Gerçi şimdi

başka iki ünlü saray tiyatrosu, Dresden ve Kassel oyunu

istiyordu; ancak artık hevesim kırılmıştı, Matkowsky'den

sonra Akhilleus'u iyi oynayabilecek bir kimse düşünemiyordum. Fakat hiç beklenmedik bir haber geldi. Bir sabah, bir arkadaşım beni uyandırıp Josef Kainz tarafından gönderildiğini söyledi, bir rastlantı sonucu okuduğu oyunumda kendisi için bir rol bulmuş, Matkowsky'nin oynamak istediği Akhilleus rolünü değil, onun trajik rakibi Thersites'i oynamak istiyormuş .. Derhal Burg Tiyatrosu'yla irtibata geçeceğini söylemiş. Tiyatronun müdürü olan Schlenther, dönemin gerçekçilik akımının

öncüsüydü, Berlin'den Viyana'ya gelmişti ve tiyatroyu (Viyanalıları kızdırmak pahasına) realist ilkelere göre yönetiyordu; bana yazdığı mektupta, oyunumu ilginç bulduğunu, an-203

cak galadan sonra ilgi görmeyeceğini söylüyordu.

Buraya kadarmış, dedim yine kendi kendime yapıtma karşı duyduğum kuşkuyla. Kainz ise çok öfkelenmişti. Hiç vakit kaybetmeden beni evine davet etti; lisedeyken ellerine ayaklarına kapanacak kadar sevdiğimiz, gençlik yıllarımızın ilahı karşımdaydı, bedeni bir tüy gibi

kıvraktı, zeki bakışlı ve muhteşem kara gözlerinin aydınlatığı bu yüz, olsa olsa ellisindeydi. Onu konuşurken dinlemek bir zevkti. Her bir sözcük, özel bir sohbette

dahi ağzından mükemmel bir şekilde çıkıyor, her sessiz

harf yontulmuş gibi pırıl pırıl, her sesli harf canlı ve net

dökülüyordu dudaklarından; bugün bile ilk kez ondan

dinlediğim bazı şiirleri, onun heceleri tek tek vurgulayan

o güçlü, mükemmel tempolu coşkulu sesini duymadan

okuyamam. Alman dilini ondan dinlediğim zaman aldı

ğım zevki başka hiçbir zaman duymamışımdır. Tanrı gibi

taptığım bu adam, oyunumu sahneye koyduramadığı

için benim gibi genç bir insandan özür diliyor, aramızdaki iletişimi koparmamızı söylüyordu. Benden bir ricası olduğunu -az kalsın gülümseyecektim: Kainz benden

bir şey rica ediyordu- belirtti, şu sıralar turnedeydi ve

elinde tek perdelik iki oyun vardı. Bir oyuna daha ihtiyacı vardı, aklından küçük bir oyun geçiyordu, nazım biçiminde, kademeli lirik şeklinde, muhteşem konuşma tekniği sayesinde -Alman tiyatro sanatında eşsiz biriydi- bir solukta oynayabileceği ve kendi gibi soluğunu tutmuş

seyircilere sunabileceği bir oyun. Kendisi için böyle tek

perdelik bir oyun yazamaz mıydım?

Deneyeceğime söz verdim. Goethe'niri de dediği

gibi istek bazen "edebiyatı yönlendirebilir". Dönüşüme

Uğrayan Komedyen1 isimli tek perdelik bir oyun tasarla-

1 . Özgün adı Der verwandte Komödien. (Ç.N.)

204

.

dım, iki tane lirik-dramatik monolog eklenmiş, Rokoko

döneminde geçen tüy gibi hafif bir oyundu. Farkında olmadan her sözcükte büyük bir tutkuyla Kainz'ın doğasını ve hatta konuşma tarzını göz önünde bulundurmuştum; böylece hesapta olmadan elime aldığım bu oyun, çarçabuk yapılan bir iş değil, tam aksine büyük bir heyecanla gerçekleştirdiğim ve tesadüfen beni de mutlu eden bir iş oldu. Üç hafta sonra Kainz'a hemen hemen bitmiş

olan taslakları ve ilave ettiğim aryalardan birini gönderdim. Kainz çok heyecanlanmıştı. Hemen müsveddeleri açıp o arayı iki kez okudu, ikinci okuyuşunda mükemmelliği yakalamıştı bile. Tamamlamak için ne kadar zamana ihtiyaç duyduğumu sordu, sabırsızlığı gözlerinden okunuyordu. Bir ay, dedim. Çok uygun. Tam zamanında,

dedi. Şimdi birkaç haftalığına Almanya turnesinde olacaktı, dönüşünde derhal provalara başlamalıydık, çünkü bu oyun Burg Tiyatrosu'nda oynanmalıydı. Sonrasında

da nereye giderse gitsin, bu oyunu hep repertuvarına

alacağına dair bana söz verdi, oyunun kendisine tıpatıp

uyduğunu söyledi. "Tıpatıp!" Arka arkaya üç kez elimi

dostça sıkarken bu sözü tekrarladı.

Anlaşılan turneye çıkmadan önce BurgTiyatrosu'nda tantana yapmıştı, çünkü bizzat tiyatro müdürü beni telefonla arayıp bir perdelik oyunun müsveddelerini

göndermemi rica etti ve oyunu kabul ettiğini söyledi.

Kainz'ın yanı sıra Burg Tiyatrosu'nun diğer oyuncularına metinler verildi. Yine çok çabalamadan turnayı gözünden vurmuş gibiydim. Kentimizin gururu Burg Tiyatrosu ve Burg Tiyatrosu'nda Duse'nin1 yanında dönemin en büyük tiyatro sanatçısı benim bir eserimi oynal . Elenore Duse (1 858-1 924): İtalyan asıllı ti/atro oyuncusu. 1 9. yüzyılın bu

en meşhur oyuncusu, zarif ve abartıdan uzak oyunuyla modern tiyatronun

öncülüğünü yapmıştır. (Ç.N.)

205

yacaktı: Yeni başlayan biri için neredeyse aşırı fazla idi.

Şimdi tek bir tehlike vardı o da Kainz, ben eseri tamamlamadan önce fikir değiştirebilirdi, ama bu da çok uzak bir ihtimaldi. Artık sabırsızlanan bendim. Sonunda gazetelerde Josef Kainz'ın turneden geri döndüğünü öğrendim. Gelir gelmez rahatsız etmemek için nezaketen iki gün bekledim, fakat üçüncü gün bütün cesaretimi toplayarak Kainz' ın kaldığı Hotel Sacher' e gittim ve gayet iyi tanıdığım görevliye "Saray Tiyatrosu oyuncusu Kainz' a"

diyerek kartımı uzattım. Yaşlı adam şaşırmış bir halde

gözlüğünün üzerinden bakarak "Sayın doktor henüz bilmiyorlar mı?" Hayır, hiçbir şey bilmiyorum, dedim. "Onu bu sabah erken saatlerde sanatoryuma yatırdılar." Ancak

o zaman öğrendim ki, Kainz turneden ağır hasta olarak,

korkunç ağrılarına rağmen, hiçbir şey fark etmeyen seyircilerinin karşısında büyük oyunlarından birini son kez oynadıktan sonra dönmüş. Ertesi gün kanser nedeniyle

ameliyat oldu. Gazetede yazılanlardan iyileşeceğini

umuyorduk. Onu hasta yatağında ziyaret ettim. Yorgun

ve bitkindi, kara gözleri, çökmüş yüzünde her zamankinden daha büyük görünüyordu, sonsuza dek genç kalacak sanılan ve mükemmel sözcükler dökülen dudaklarının üzerinde kırılmış bıyıklarını görünce adeta dehşete kapıldım; karşımdaki yaşlı ve ölmek üzere olan bir adamdı. Acıyla gülümsedi bana, "Yüce Tanrım oyunumuzu oynayacak güç verecek mi? O oyunu oynamak beni iyileştirebilir," dedi. Fakat ne yazık ki, birkaç hafta

sonra tabutunun başındaydık.

Bu anlattıklarımın sonra dram yazmamak için neden direndiğimi ve herhangi bir tiyatroya yeni bir oyun verir vermez kaygılanmaya başladığımı anlamak, sanırım

güç değil. Almanya'nın en büyük iki tiyatro oyuncusu-

206

nun son provalarını benim mısralarımla yaptıktan sonra

ölmeleri -söylemekten çekinmiyorum-, beni batıl inançlı yapmıştı. Ancak birkaç yıl geçtikten ve kendimi toparladıktan sonra tekrar oyun yazmaya başladım, fakat Burg Tiyatrosu'nun yeni müdürü muhteşem bir tiyatro uzmanı ve söz sanatı ustası Baron Alfred Berger oyunumu derhal kabul edince neredeyse korka korka seçkin oyuncu listesini inceledim, "Tanrı'ya şükür aralarında ünlü bir oyuncu yok!" diyerek rahat bir soluk aldım. Kaderin ağına alabileceği kimse yoktu. Ancak buna rağmen inanılmaz bir şey oldu. Felaketin yüzüne bir kapıyı kapatsanız, diğer kapıdan sızmasını bilir. Ben yalnızca oyuncuların

başına bir şey gelir diye korkmuştum, ancak Deniz Kıyısındaki Ev1 adlı trajedimin yönetmenliğini

üstlenmiş ve senaryoyu hazırlamış olan Müdür Baron Alfred Berger'i aklıma bile getirmemiştim . Gerçekten de ilk provalar başlamadan iki hafta önce o da öldü. Demek ki tiyatro eserlerimin üzerine çöken uğursuzluk hala gitmemişti; bu olaydan on yıl sonra, yani I. Dünya Savaşı'ndan sonra Yeremya2 ve Valpone adlı eserlerim tüm dünya dillerinde sahneye konduğunda bile korkumu yenememiştim .

1 93 1 yılında yeni oyunum Yoksulun Kuzusu3 tamamladığımda bile bile çıkarlarımı göz ardı ettim. Kendisine okuması için elyazmalarımı gönderdiğim arkadaşım Alexander Moissi'den bir telgraf aldım, galada başrolü kendisine ayırmamı rica ediyordu. İtalyan asıllı olan Moissi, anadilinin duygusal tonunu Alman sahnelerine taşımıştı

ve o tarihlerde Josef Kainz'ın en büyük halefiydi. Dış görünüşüyle büyüleyici, akıllı, canlı, ayrıca iyi yürekli ve coşkulu bir insandı, oynadığı her esere o büyüleyici do-

1 . Özgün adı Dos Haus om Meer. (Ç.N.)

2. Jeremias. (Ç.N.)

3. Özgün adı Dos Lamm des Armen. (Ç.N.)

207

-

ğasından bir şeyler katardı; bu rol için ondan daha iyisini

bulamazdım. Ancak rolü oynamayı teklif ettiğinde, Matkowsky ve Kainz'ı hatırladım ve gerçek nedeni açıklamadan bir bahane göstererek kabul etmedim. Almanya'nın en büyük oyuncusunun veliahdı olarak gördüğü oyuncuya devrettiği Iffland Yüzüğü'nü1 Kainz'ın ona

verdiğini biliyordum. Sonunda o da Kainz'ın yazgısını

mı paylaşsın? Ne olursa olsun dönemin en büyük üçüncü tiyatro oyuncusunun da aynı kötü yazgıyı yaşamasına neden olmak istemiyordum. Böylece gerek batıl inancımdan, gerekse ona olan sevgimden, oyunumu en mükemmel şekilde sergileyeceğinden kesinlikle emin olmama rağmen onun oynamasını istemedim. Ancak teklifini reddettiğim, o rolü ona vermediğim ve o tarihten sonra

tek bir oyun bile yazmadığım halde onu koruyamadım.

En ufak bir suçum olmamasına rağmen hala başkalarının

felaketine bir şekilde bulaşıyordum.

Biliyorum, hayalet hikayesi anlattığımı düşünüyorsunuz. Matkowsky ve Kainz'ın başına gelenler kötü bir rastlantı olabilir. Peki ya onlardan sonra olanlar, rolü kendisine vermediğim ve o tarihten sonra yeni bir oyun yazmadığım halde Moissi'nin başına gelenler nasıl açıklanabilir? Olaylar şöyle gelişmişti: Uzun yıllar sonra -burada biraz ileri tarihe atlamak zorundayım- 1 935 yılının yazında olacıklardan habersiz Zürih'teyken bir gün aniden o sıralar Milano'da bulunan Alexander Moissi'den bir

1. Iffland Yüzüğü, tiyatro müdürü ve sanatçısı ve oyun yazarı August Wilhelm

Iffland'ın resmini taşıyan bir yüzüktür. Sembolik bir anlamı olan bu yüzük

Almanca konuşulan bölgelerde en önemli sanatçıya vasiyet yoluyla geçer, tıpkı bizde İsmail Dümbüllü'nün kavuşunu kendisinden sonraki en iyi sanatçıya devretmesi gibi. Iffland Yüzüğü 1 954'ten beri Avusturya Hükümeti'nin manevi

mülkiyetidir. (Ç.N.)

telgraf aldım; o akşam beni görmeye Zürih'e geleceğini

yazıyor ve mutlaka kendisini beklememi rica ediyordu.

Tuhaf, dedim kendi kendime. Bu kadar acil ne olabilir -

yeni bir oyun yazmamıştım ve yıllardır tiyatroyla ilgilenmiyordum. Fakat tabii ki onu memnuniyetle bekledim, çünkü bu sıcak ve candan insanı gerçek kardeşimmiş

gibi seviyordum. Vagondan koş a koş a indi, İtalyan usulü

birbirimize sarıldık, istasyondan arabaya henüz binmiştik ki büyük bir sabırsızlıkla anlatmaya başladı. Bir ricası vardı, büyük bir ricası. Pirandello1 onu Kim Bilebilir adlı

yeni oyunun galasında oynamasını isteyerek onurlandırmıştı ve gala İtalyan sahnesinde değil, gerçek dünya sahnesi Viyana' da ve Almanca olarak oynanacaktı. İtalya'nın böyle büyük bir ustası ilk kez bir oyunu önce yurtdışında oynatmaya karar vermişti, bugüne kadar böyle bir şeyi Paris için bile yapmamıştı. Ancak Pirandello, eserinin müziksel yanının ve aradaki titreşimlerin çeviri esnasında kaybolacağından korkuyordu ve eserini herhangi birisi değil de, uzun süredir dildeki ustalığını çok takdir

ettiği benim çevirmemi çok arzu ediyordu. Pirandello,

zamanımı çeviriyle harcamak istemediğimi düşünerek

bu teklifi bana yapmaya çekinmişti. Bu nedenle Moissi,

Pirandello'nun ricasını iletmeyi üstlenmişti. Gerçekten

de yıllardır çeviriyle uğraşmıyordum, fakat kendisiyle

birkaç kez dostça bir araya geldiğim Pirandello'yu kıramayacak kadar seviyordum ve ona hayrandım, ayrıca Moissi gibi çok yakın bir arkadaşına dost eli uzatmak

beni çok memnun edecekti. Kendi çalışmalarına bir iki

hafta ara verdim; birkaç hafta sonra Pirandello'nun oyu-

1 . Luigi Pirandello (1 867- 1 936): 1 934 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmış

İtalyan oyun, roman ve öykü yazarı; çağdaş tiyatrodan önemli bir yenilik başlatmıştır. (ÇN.)

2. Özgün adı Non si sa mai. (ÇN.)

nu benim çevirimle Viyana'daki uluslararası galaya hazırdı, politik nedenlerden dolayı bu gösterim daha da önem kazanmıştı. Pirandello geleceğini bildirmişti ve o

tarikhlerde Mussolini Avusturya'nın baş koruyucusu sayıldığından, başbakan dahil tüm protokol galada olacaktı. O gecenin, Avusturya-İtalyan dostluğunun (gerçekte ise İtalya'nın Avusturya üzerindeki koruyuculuğunun)

politik bir gösteriye dönüşmesi bekleniyordu.

İlk provaların başlamak üzere olduğu o günlerde tesadüfen Viyana'daydım. Pirandello'yu yeniden görece

ğim için seviniyor ve çevirim Moissi'nin müzikal diliyle nasıl olacağını merak ediyordum. Ancak yirmi beş yıl önce yaşanan olay inanılmaz bir şekilde tekrarlandı. Sabah erken saatlerde gazeteyi açtığımda Moissi'nin, İsviçre' de ağır bir gribe yakalandığını ve provaların hastalık nedeniyle ertelendiğini okudum. Bir grip pek ciddi bir

şey olamaz, dedim kendi kendime. Fakat hasta arkadaşımı görmek için gittiğim otele yaklaştıkça kalbim hızlı hızlı çarpmaya başlamıştı -Tanrı'ya şükür Hotel Sacher

değil, Grand Hotel, diyerek kendi kendimi teselli ediyordum-, Kainz'ı ziyarete gittiğim o günün anısı korkunç bir şekilde üstüme çökmüş ve tam tamına çeyrek asır

sonra yine dönemin en büyük oyuncularından birinin

başına aynı şeyler gelmişti. Moissi'yi görmeme izin vermediler, ateşinin çok yüksek olduğunu ve sayıklamalara başladığını söylediler. İki gün sonra tıpkı Kainz'da olduğu

gibi provalar yerine Moissi'nin tabutu başındaydım.

Tiyatro çalışmalarımı ilgili bu gizemli olayların sonunu anlatmak için zamanı biraz ileriye aldım. Tabii ki olayların böyle tekrarlanmasının sadece bir rastlantı olduğunu düşünüyorum. Fakat kuşkusuz Matkowsky ve Kainz'ın art arda gelen ölümleri, yaşamımın yönünü be-2 1 0

lirlememde etkili oldu. Eğer Matkowsky Berlin'de, Kainz

Viyana'da o tarihlerde yirmi altı yaşında olan benim ilk

oyunlarımı sahnelemiş olsalardı, en zayıf oyunu bile ba

şarıya götüren bu insanların büyük sanatı sayesinde, çok

kısa bir sürede ve hatta belki de hak etmediğim kadar

kısa bir sürede geniş kitlelerce tanınacak, yavaş yavaş öğrenme ve dünyayı tanıma olanağından yoksun kalacaktım. O tarihlerde doğal olarak kaderin peşimi bırakmadı

ğını düşünüyordum. Çünkü tiyatro, daha ilk adımında

hayal bile edemeyeceğim olanaklar sunmuş, fakat son

anda tümünü merhametsizce geri almıştı. Fakat insan sadece gençlik yıllarında rastlantıyla kaderin özdeş olduğunu düşünür. Sonraki yıllarda ise hayatımızın yönünü iç dünyamızın belirlediğini fark ederiz; gittiğimiz yol, arzularımızın aksi yönünde ve anlamsız gibi görünse de, sonunda bizi her zaman görünmeyen hedefimize götürür.

2 1 1

Avrupa'nın dışında

O tarihlerde zaman, günümüz dünyasını yüzlerce

yıl baştan başa değiştirecek olaylarla dolu olduğu için mi

bugünden daha hızlı geçiyordu? Yoksa ilk Avrupa savaşı1

öncesine rastlayan gençliğimin son yılları düzenli olarak

çalıştığım için mi bana bulanık geliyor? Ben yazmaya ve

yayımlamaya devam ediyordum. Almanya'da ve Almanya'nın dışında ismim tanınmaya başlamıştı, taraftarlarım

-aslında daha çok belli bir durum için söylenir- ve kar

şıtlarım vardı; İmparatorluğun tüm büyük gazeteleri

adeta emrimdeydi, ben artık yazı göndermiyordum, aksine onlar benden yazı istiyorlardı. Fakat o yıllarda yaptığım ve yazdığım şeylerin bugün tamamen önemsiz olduğunu düşünmüyorum. Ama yine de o günlerdeki tüm hırslarımız, endişelerimiz, hayal kırıklıklarımız ve öfkelerimiz bugün gözüme ufak şeyler gibi geliyor. Dönemin koşulları görüş açımızı zorla değiştirdi. Bu kitabı yazmaya birkaç yıl önce başlasaydım, Gerhart Hauptmann, Arthur Schnitzler, Beer-Hofmann, Dehmel, Pirandello,

Wassermann, Schalom Asch ve Anatole France ile yapt

ğım sohbetlere de (bu sonuncu sohbet aslında pek canlı

1. Kastedilen 1. Dünya Savaşı'dır. (Ç.N.)

2 1 2

geçmişti, çünkü yaşlı adam bize tüm bir öğleden sonra

müstehcen öyküler anlatmıştı, fakat büyük bir ciddiyet

ve tarifi imkansız bir nezaketle) yer verirdim.

Büyük galalardan bahsederdim, Gustav Mahler'in

Münih'teki Onuncu Senfonisi'ni, Dresden'deki Güllü Şövalye'yi, Karsawina ve Nijinski'yi anlatırdım, çünkü ben

"tarihsel" ve sanatsal olayların vazgeçilmez ve meraklı bir

konuğu idim. Ama artık onların günümüz sorunlarıyla

bir ilgisi kalmadığından ve bizler sadece hayatın bugünü

etkileyen konularını ölçüt aldığımızdan silinip gidiyor. O

günlerde beni edebiyata yönlendirenler, bakışlarımı ger

çeğe çevirenlerden daha önemsiz geliyor bugün bana.

Bu konuda örnek vereceğim ilk kişi en trajik dönemde Alman İmparatorluğu'nun yazgısına hakim olmuş ve Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden on bir yıl önce Nasyonal Sosyalistlerin attığı ilk kurşunla hayatını kaybetmiş biriydi: Walther Rathenau. 1 Onunla olan dostluğum eskilere dayanmaktaydı ve çok içtendi. Daha on dokuzumdayken beni desteklediği için kendisine minnettar olduğum Maximilian Harden çıkardığı Zukunft adlı yayın organıyla Wilhelm İmparatorluğu'nun son on yıllarında önemli bir rol oynamıştı. Bismarck'ın gözü kulağı ya da paratoneri olarak hizmet veren Harden, bizzat politikanın içine çekilmişti, bakanları düşürüyor, Eulenburg Olayı'nda2 olduğu gibi fırtınalar koparıyor ve her hafta

1 . Walther Rathenau (1 867- 1 922): Alman devlet adamı ve sanayici. 1. Dünya Savaşı yıllarında Alman ekonomisinin savaş koşullarına uyum sağlamasında önemli rol oynamış, savaş sonrasında getirildiği imar ve dışişleri bakanlıklarında Almanya'nın savaş tazminatı ödemelerine başlamasında Almanya'ya yönelik diplomatik tecrit politikasının kırılmasında etkili olmuştur. (Ç.N.)

2. Philipp Eulenburg (1 847- 1 92 1): Alman diplomat. İmparator il. Wilhelm ile

yakın bir dostluk kurarak Bismarck'ın düşürülmesinden sonra imparatorun

en etkili danışmanı haline geldi. 1 894'te şansölyelik önerisini geri çevirdi ve

Viyana büyükelçiliği görevinde bulundu (1 894- 1 90 1). Maximilian Harden'in

Die Zukunft'ta özel yaşamını hedef alan bir kampanya açmasıyla meslek yaşamı

213

.

”

yapacağı hamlelerden, ortaya döküleceği sırlardan korkan

İmparatorluk sarayını tir tir titretiyordu, fakat tiyatroya

ve edebiyata olan sevgisi hiç değişmemişti. Bir gün

Zukunft'ta şu an aklıma gelmeyen takma bir adla, zengin

içeriği ve dilsel ustalığı ile dikkat çeken bir dizi aforizma

yayımlanmıştı. Zukunft'un sürekli yazarı olarak Harden'e

yazdım: "Kim bu adam? Yıllardır bu kadar güzel aforizmalar okumamıştım." Yanıt Harden'den değil, Walther Rathenau imzalı birinden geldi. Mektuplarından ve başka kaynaklardan öğrendiğim kadarıyla Berlin elektrik şirketinin müdürünün oğluydu, kendisi de büyük bir tüccar, sanayici, sayısız derneğin denetçisi ve (Jean Paul'un deyimiyle) "yeniliklere açık", yeni Alman işadamlarından biriydi. İçtenliğini ve minnettarlığını ifade ettiği mektubunda, edebiyat alanındaki bu ilk yazısı hakkında ilk tepkinin benden geldiğini yazıyordu. Benden en az on yaş büyük

olmasına rağmen, düşüncelerinin ve aforizmalarının yer

aldığı bir kitap yayımlama konusunda emin olamadığını

hiç çekinmeden söylüyordu. Netice itibarıyla edebiyatın

dışında olduğunu ve bugüne kadar gücünü ekonomi alanında gösterdiğini belirtiyordu. Onu iyice yüreklendirdim, birbirimize yazmaya devam ettik ve Berlin' e gittiğimde

ona telefon ettim. Ahizenin diğer ucundaki ses biraz tereddütle şöyle yanıt verdi: "Ah sizsiniz. Yazık ki yarın sabah saat altıda Güney Afrika'ya seyahate çıkıyorum ... "

Ben sözünü keserek "O halde başka bir zaman görüşürüz," dedim. Fakat karşı taraftaki ses kararlı bir şekilde devam etti: "Hayır, bekleyin .. . bir dakika öğleden sonra

konferanslarla dolu. Akşamleyin bakanlığa gitmem gerekiyor, sonra da kulüp yemeğine .. . fakat on biri çeyrek ge-sona erdi. Kendisine yöneltilen eşcinsellik suçlaması hiçbir zaman kanıtlanmadıysa da bunun yol açtığı skandal, İmparatorluğun saygınlığını büyük ölçüde sarstı. (Ç.N.)

2 1 4

çe bana uğrayabilir misiniz?" Kabul ettim. Sabah saat

ikiye kadar sohbet ettik. Saat altıda -sonradan öğrendi

ğim üzere Alman imparatorunun görevlendirmesi nedeniyle- Güney Afrika'ya gitti.

Bütün bunları ayrıntılarıyla anlatıyorum, çünkü bu,

Rathenau'nun tipik karakterini göstermektedir. Bu çok

meşgul adamın zamanı hep olurdu. Onu, savaşın en kötü

günlerinde, Cenova Konferansı'ndan kısa bir süre önce

gördüm, öldürülmesinden birkaç gün önce vurulduğu o

caddeden geçmiştik. Her zaman gününü dakikalara ayırırdı ve her zaman bir konudan diğerine rahatça geçebilirdi, çünkü beyni hızlı ve şaşmaz bir alet gibi çalışırdı.

Onun gibisine hiç rastlamadım. Sanki görünmez bir

kağıttan okuyormuş gibi hiç duraklamadan konuşur,

buna rağmen çok düzgün ve net cümleler kurardı, öyle

ki konuştukları kayda geçirilse, baskıya hazır mükemmel

bir rapor gibi olurdu. Fransızca, İngilizce ve İtalyancayı

da Almanca gibi konuşurdu, hafızası onu hiç yarı yolda

bırakmazdı, hiçbir zaman özel bir hazırlık yapmazdı.

Onunla konuştuğunuzda kendinizi aptal, yetersiz, güvensiz hisseder, onun o sakin ve her şeyi tartıp ölçen net ve nesnel tavrı karşısında şaşırıp kalırdınız. Fakat onun

düşüncesinin bu göz kamaştıran aydınlığında, billur gibi

berraklığında tıpkı seçkin mobilyalar ve tablolarla döşeli

evi gibi insanı rahatsız eden bir şeyler vardı. Beyni dahice

icat edilmiş bir alet, evi ise bir müze gibiydi. Mark'taki

gösterişli Kraliçe-Luisen-Şatosu'nda aşırı düzen ve titizlik karşısında rahat olmak imkansızdı.

Düşüncelerinde cam gibi saydam görünen, bu nedenle de özsüz diyebileceğim bir şeyler vardı. Tüm gözle görülür üstünlüğüne rağmen, derin bir huzursuzluk ve belirsizlikle dolu dış

görünüşünde hissettiğim Yahudi insanının trajedisini

başka hiç kimsede böyle güçlü hissetmediğimi söylemeliyim. Diğer arkadaşlarım, örneğin Verhaeren, Ellen Key, 2 15

Bazalgette onun onda biri kadar akıllı, yüzde biri kadar

evrensel ve dünya hakkında bilgi sahibi değillerken, kendilerine güvenleri daha fazlaydı. Rathenau'nun ise o öl

çüsüz akıllılığına rağmen, kendine güveni olmadığını seziyordum. Tüm varlığına, sürekli artan karşıtlıkların çatışması hakim gibiydi. Babasının tüm gücünü miras almış, ancak onun mirasçısı olmak istememişti; bir işadamıydı

ama kendini bir sanatçı gibi hissetmek istiyordu, milyonlara sahipti, ancak sosyalist fikirlerle doluydu, kendini bir Yahudi olarak görür ancak İsa'ya yanaşırdı. Evrensel dü

şünür, ama Prusyalılığı ilahlaştırırdı, halk demokrasisini

hayal eder, fakat İmparator Wilhelm'in kendisini çağırmasından ve kendisine danışmasından her defasında onur duyardı, imparatorun zayıflıklarını ve kibrini çok net bir

şekilde görür, ancak kendi kibrini yenemezdi. Hiç ara

vermeden sürekli bir şeylerle uğraşması belki de içindeki

huzursuzluğu dışarıya yansıtmamak, yüreğinin derinliklerine yerleşmiş yalnızlığı gizlemek için bir ilahtı. Ancak 1 9 1 9'da Alman Ordusu'nun bozguna uğramasından sonra parçalanmış devleti içine düştüğü kaostan çıkarıp hayata döndürmek gibi, tarihin en güç görevinin kendisine verildiği o sorumluluk anında, içindeki o olağanüstü güçler bir anda tek bir yumruğa dönüşmüştü ve Rathenau doğasındaki o gücü dışarıya çıkararak kendisini tek bir

ideale adamıştı: Avrupa'yı kurtarmak.

Düşünsel yoğunluk ve ileriye görme açısından belki

de sadece Hofmannsthal, Valery ve Kont Keyserling ile

yaptığım sohbetlerle karşılaştırabileceğim, düşünce ve

görüşümü zenginleştiren sohbetler bir yana, ufkumu

edebiyat alanından çağımızın tarihsel olaylarına yönlendirmesi bir yana, beni Avrupa dışına çıkmam konusunda teşvik ettiği ve yüreklendirdiği için Rathenau'ya teşekkür-2 1 6

,

kur borçluyum. "Sadece Adayı görmekle İngiltere'yi tanımış olmazsınız," demişti bana. "En az bir kez obun uzaklaşmadıysanız, üzerinde yaşadığımız kıtayı da adayamazsınız. Siz özgür bir insansınız, özgürlüğünüzü kullanın. Edebiyat fevkalade bir uğraştır, çünkü aceleyle gerek duymaz. Gerçek bir yapıtın bir yıl önce ya da sonra bitmesi fark yaratmaz. Niye Amerika' ya ya da Hindistan' a

gitmiyorsunuz?" Tesadüfen söylenmiş bu sözler beni çok

etkiledi ve hemen onun öğüdüne uymaya karar verdim.

Hindistan düşündüğümde daha ürkütücü ve ezici

bir etki yaptı üzerimde. Zayıf ve bitkin insanların yoksulluğunu, kapkara gözlerin ciddi ve dostça olmayan bakışlarını, doğanın o korkunç monotonluğunu ve her alanda sınıfların ve ırkların katı ayrımını görünce dehşete kapılmışım. Böyle bir şeyi ilk defa gemide yaşadım.

Kapkara gözlü ve ince, iyi eğitilmiş ve oturup kalkmasını bilen, alçakgönüllü ve sık sık zarif genç kız da aynı gemide seyahat ediyordu. Daha ilk gün herkesten

uzak durduklarını ve sanki benim görmediğim bir engelin onları diğer insanlara yanaştırmadığını fark ettim.

Dansa gelmiyorlardı, konuşmalara katılmıyorlardı, bir

köşeye çekilip İngilizce ya da Fransızca kitaplarını okuyorlardı. İkinci ya da üçüncü gün İngilizlere

yanışmayanın onlar değil, diğerlerinin bu halfcast'lerden 1 uzak durduğunu fark ettim, oysa bu hoş kızlar İranlı büyük bir işadamlıyla Fransız bir bayanın kızlarıydı. Lozan'daki bir

yatılı okulda ve İngiltere'deki Finishing-School'd,,2 eğitim aldıkları iki ya da üç yıl boyunca hiçbir ayrımcı:ıkla 1 . (İng.) Argoda melez. (Ç.N.)

2. Aristokratların kız çocuklarını gönderdiği çok pahalı özel bir okul. Bu okullarda genç kızlar kültürel bilgiler edinir, sosyal aktivite öğrenir, iyi bir ev hanımı olmayı (el sanatları, ev ekonomisi, yemek kursu, süsleme sanatı) ve sosyal yaşamda eşinin yanında onu en iyi şekilde temsil etmeyi öğrenirdi. 20. yüzyıla

kadar genç kızlar bu okulları üniversiteye tercih ederlerdi. (Ç.N.)

2 1 7

karşılaşmamışlardı; ancak Hindistan'a giden bu gemide

o soğuk, gözle görülmeyen ancak buna rağmen şiddeti

hiç de az olmayan toplumsal aşağılama başlamıştı. İçinde yaşadığımız dünyayı, yüzyıllar önceki gerçek vebadan çok daha fazla kasıp kavuran çağın vebası ırk ayrımcılı

ğıyla ilk karşılaşmamdı.

Bu ilk karşılaşma nedeniyle yolculuğumun daha ba

şındayken dikkat kesildim. Avrupalıya bir tür tanrıymış

gibi gösterilen -bizim kendi hatamız nedeniyle çoktandır yok olmuş- saygıyı biraz da utanarak tattım. Bir Avrupalı Seylan'daki Adem Dağı'na geziye çıktığında on iki on dört uşak kendisine eşlik ederdi. Daha aşağısı "şanına" yakışmazdı. Bu saçma ilişkilerin gelecek on yıllarda ve yüzyıllarda rahat ve güvenli sandığımız Avrupa' mızda

hayal bile edemeyeceğimiz değişikliklere ve dönüşümlere yol açacağı düşüncesinden bir türlü kurtulamıyordum. Bu gözlemlerim nedeniyle Hindistan'a Pierre Loti¹

gibi pembe gözlüklerin arkasından, "romantik" bir şeymiş gibi bakmadım, tam tersine bir uyarı olarak gördüm ve bu yolculuğumda içdünyamı zenginleştiren şeyler

muhteşem tapınaklar, harap olmuş saraylar ya da Himalayaların doğası değil, tam aksine tanıştığım insanlardı, bir yazarın Avrupa' da genelde rastlamadığı türden insanlar ve dünyaydı. İnsanların her kuruşu hesap ettiği ve henüz grup gezilerinin düzenlenmediği o tarihlerde Avrupa dışına seyahat eden kişi -ait olduğu sınıf ve konumu ne olursa olsun- neredeyse her zaman özel bir sıfat 1 . Asıl adı Julien Viaud (1 850- 1 923): Fransız yazar. Loti 1 868 yılından itibaren

denizlerde sık sık seyahate başlar ve 1 876 yılında İstanbul'a gelir, İstanbul'a

ve bu topraklarda yaşayan bir Osmanlı kızına aşık olur. 1 876 yılında bir gönül

aşkı ile başlayan sevgi İstanbul şehrinde kişileşip 1 91 3 yılına kadar devamlı

ziyarederle tazeliğini korur. Fransız edebiyatında, Loti ve Türkiye ayrılmaz

iki isim haline gelmiştir. Bu iki isim yardımıyla yediden fazla edebi eser or,taya

çıkıştır. Türkiye, bu eserlere güzelliğini, egzotik esrarengizliğini; Lod. ise,

samimiyetini, kalbini, gözlerini ve ruhunu katmıştır. (Ç.N.)

2 1 8

kazanırdı; ufku dar bir esnaf, tutucu biri değil, aksine
büyük bir işadami, doktorlar gerçek birer araştırmacı,
Conquistador¹ soyundan gelme girişimciler korkusuz,
cömert ve atılgan biri, yazarlar bile her tür yüksek dü

şünceye meraklı kişiler sayılırdı. Henüz radyonun gevezeliklerle doldurmadığı, gündüzlerin ve gecelerin uzun olduğu o yolculuklarda bu farklı insanlardan, dünyamızı

şekillendiren güçler ve gerilimler hakkında yüzlerce kitap okusam da öğrenemeyeceğim bir sürü şey öğrendim.

İnsan memleketinden uzaklaştıkça, içindeki değer yargıları da değişiyor. Eskiden kafamı meşgul eden basit şeyler, yurda döndükten sonra gözüme önemsiz gelmeye başlamıştı; Avrupamızı da artık dünyamızın sonsuz eksenini olarak görmüyordum.

Hindistan yolculuğum sırasında tanıdığım adamlardan biri, çağımızın tarihi üzerinde pek açıkça görülmesi bile, tahmin edilemeyecek bir etki bırakmıştı. Kalküta'

dan Hindistan'ın içlerine doğru bir botla Irawadi Irma

ğı'ndan yukarılara çıkarken Alman askeri ataşesi olarak

Japonya'ya giden Kari Haushofer² ve karısıyla her gün

saatlerce birlikteydim. Bir Alman genelkurmay subayının olağanüstü niteliğini ve kendini yetiştirmesi konusundaki bilgileri ilk kez bu dimdik, zayıf, yüzü kemikli ve kartal burunlu adamdan öğrendim. Daha önce Viyana'da da ara sıra askerlerle dostluklarım olmuştu, bunların çoğu ailelerinin zor koşulları nedeniyle askeriye seçmiş ve kendileri için en iyi olan şeyi mesleklerinde

bulmayı uman samimi, sevimli, hatta neşeli genç insan-

1. (İsp.) Fatih. Denizaşırı ülkelere yolculuk eden ilk kaşifler anlamında kullanılır. (Ç.N.)

2. Kari Ernst Haushofer (1 869-1 946): Alman asker ve siyasi coğrafyacısı. İki

dünya savaşı arasındaki dönemde önem kazanmakla birlikte, Nazilerin dünya

egemenliği öğretileriyle bütünleştiği için sonraları gözden düşen bilim dalı jeopolitiğin önde gelen savunucularından. (Ç.N.) 2 1 9

•

.

:

lardı. Haushofer'in ise kültürlü ve varlıklı burjuva bir

aileden geldiği hemen belli oluyordu -birçok şiiri yayımlanan babası sanırım bir üniversitede profesördü-, eğitimi de bir askerın eğitiminden daha fazla ve evrenseldi.

Rus-Japon savaşlarını yerinde inceleme görevi verildi

ğinde, eşiyile birlikte Japonca'yı ve hatta Japon edebiyatını öğrenmişti. Her bilimin, hatta askerliğin kendi dar uzmanlık alanından çıkıp diğer bilimlerle işbirliği yapması gerektiğini bir kez daha onda gördüm. Gemideyken her gün çalışıyordu, dürbünle her ayrıntıyı inceliyor, günlük tutuyor, raporlar yazıyor, sözlükte araştırma yapıyordu; neredeyse her gördüğümde elinde bir kitap olurdu. İyi bir gözlemci olarak çok iyi bir anlatımı vardı;

onunla yaptığım sohbetlerde Doğu'nun gizemi hakkında çok şey öğrendim, yurda döndüğümde de Haushofer ailesiyile dostça ilişkimi devam ettirdim; karşılıklı mektuplaşıyor ve birbirimizi Salzburg ve Münih'te ziyaret ediyorduk. Ağır bir akciğer hastalığı nedeniyle bir yıl

Davos ya da Arosa'da kalınca askeriye den ayrı kaldığı bu

süre içinde bilimle uğraştı; iyileştiğinde dünya savaşında

kumandanlığa getirildi. Almanya yenilirken büyük sempatiyle onu hatırladım sık sık. Yıllarca

Almanya'nın bir dünya gücü ve hatta belki de bir savaş makinesi haline

gelmesinde göze çarpmayan yalnızlığıyla çalışmış biri

olarak, birçok dost kaandığı Japonya'yı zafer kazanan

düşmanları arasında gördüğünde-çok acı çekmiş olabileceğini düşünüyorum.

Haushofer'in, Alman gücünün yeniden oluşturulması için sistematik bir biçimde ve bütün gücüyle çalı

şanların öncülerinden biri olduğu kısa bir süre sonra ortaya çıktı. Bir jeopolitik dergisi çıkarıyordu, ben çoğu zaman olduğu gibi, bu yeni hareketin de derin anlamını

başlangıçta anlamamıştım. Dürüst olmam gerekirse, bunun ulusların güçlerinin bir araya geline yapacağı etkiyi 220

görmek için olduğunu sandım ve ilk kez onun kullandı

ğı, ulusların "yaşam alanı" sözcüğü ile kastedilen şeyin,

Spengler'in¹ anladığı gibi, yalnızca dönem dönem değ

şen ve zaman içinde her ulusun bir kez ortaya koyduğu

görece bir enerji olduğunu düşündüm. Haushofer'in,

ulusların bireysel niteliklerini dikkatle izleme ve bilimsel bir yanı olan sürekli bir eğitim aracını kurma fikri de bana çok doğru geliyordu, çünkü bu araştırma nihayet

ulusları birbirine yakınlaştırmaya hizmet edecekti; -söylemem ne kadar doğru bilmiyorum ama- belki de Haushofer'in de başlangıçtaki hedefi politik değildi.

Her halükarda ben, onun yazdığı kitapları (birinde

benden bir alıntı yapmıştı) büyük bir ilgiyle, hiçbir kuşku duymadan okudum ve tüm tarafsız kişilerin onun konferanslarını olağanüstü düzeyde eğitici, bilgilendirici

bularak övdüklerini duydum; hiç kimse de fikirlerinin

yeni bir güç ve saldırı politikasına hizmet ettiğini, eski,

Büyük Almanya ile ilgili taleplerinin yeni bir formatta

ideolojik bir yönlendirmeye yol açtığını iddia ederek

onu suçlamıyordu. Fakat günün birinde Münih'teyken

bir ara onun adını andığımda, biri gayet rahat bir şekilde,

"Ah, Hitler'in arkadaşı mı?" dedi. O an nasıl şaşırdığımı

kelimelerle ifade edemem. Çünkü her şeyden önce kansı tam bir Alman değildi, (çok yetenekli ve sempatik) oğulları da Nürnberg Yahudi Yasalarına² karşı koyacak

1 . Oswald Arnold Gottfried Spengler (1 880-1 936): Alman tarih filozofu. Kültür tarihçisi ve siyasi yazar. Spengler "Tutucu Devrimin Duayeni" ve Nasyonal Sosyalizmin hazırlayıcısı olarak bilinir. (Ç.N.) 2. Hitler'in hazırladığı ve Nazi Partisi'nin Nürnberg'deki bir kongresinde

onaylanan bir düzenleme (1 5 Eylül 1 935). Reich Yurttaşlar Yasası olarak da

bişinen ilk düzenleme, Alman yurttaşlığı kaldırılan Yahudileri devletin tebası

konumuna getiriyordu. Kısaca (Blutschutzgesetz) Kan Koruma Yasası olarak

anılan "Gesetz zum Schutz des Deutschen Blutes und der Deutschen Ehre" (Alman Kanını ve Onurunu Koruma Yasası) adlı düzenleme ise "Alman yurttaşlarının ya da Alman kanından olanların Yahudilerle evlenmesini ya da cinsel 2 2 1

tipler değillerdi. Ayrıca ben çok kültürlü, evrensel düşünen bir bilimadamıyla, dar ve şiddet içeren görüşleriyle Almanlıktan başka bir şey düşünmeyen ahlaksız bir zorba arasında düşünsel bir bağ

olabileceğine inanmıyordum. Fakat Haushofer'in öğrencilerinden biri Rudolf Hess'ti¹ ve bu bağlantıyı o kurmuştu; aslında başkalarının fikirlerine hiç de açık olmayan Hitler'de, ta başında kişisel amaçlarına ve çıkarlarına hizmet edecek her şeyi

benimseme içgüdüğü vardı. Bu nedenle "jeopolitik" ona

göre Nasyonal Sosyalist politikaya yöneliyor ve onu ele

alıyordu ve böylece onu kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde kullandı. Zaten Nasyonal Sosyalizm tekniği de Hitler'in tek amacı olan egoist güç içgüdüünü ideoloji ve sahte bir ahlakla kamufle etmekte ve "yaşam alanı"

kavramı tam da onun apaçık ortada olan saldırı isteğini

gizleyen felsefi görüş oldu ve bu kavram istenildiği gibi

tanımlanabileceğinden bir başarı durumunda en keyfi

sahiplenmeyi ya da saldırıyı bile etik ya da etnolojik bir

gereklilik olarak savunabilecekti. Böylece seyahatte tanıdığım eski dostum -bilerek ve isteyerek mi, bilmiyorum- Hitler'in başlangıçta katı bir milliyetçilik ve ırk temizliği ile sınırlı olan, sonrasında ise dünyayı temelden

ve korkunç bir şekilde değiştirme hedefine hizmet etmekle suçlu durumuna düştü ve onun yarattığı yaşam ilişkide bulunmasını yasaklıyordu. 14 Kasım 1935 tarihli ilk ek kararla Yahudilik ölçütü Yahudi bir büyükanne ya da büyükbabadan gelen kişileri de kapsayacak biçimde genişletilerek Yahudilerin Alman yurttaşları olamayacağı,

oy kullanamayacağı ve kamu görevlerinde bulunamayacağı belirtildi. Sonrasındaki ek düzenlemelerde Yahudilerin 45 yaşından genç Alman uyruklu ya da Alman kanından olan kadınları ev hizmetlerinde çalıştırmaları yasaklandı.

Yahudi pasaportlarına kırmızı bir "J" (Almanca Yahudi anlamına gelen Jude'nin

ilk harfi) damgalanmaya başlandı. Yahudiler Yahudi adları almaya zorlandı. 28

Mart 1938 tarihli bir kararla Yahudi cemaatlerinin yasal statüleri iptal edildi.

Yahudilerin tıp mesleğini yürütmelerini engelleyici hükümler getirildi. (Ç.N.)

1. Rudolf (Walter-Richard) Hess (1894-1987): Hitler'in yardımcısı olan Alman Nazi önderi. (Ç.N.) i 222

.

✦

alanı" kuramı "Bugün Almanya bizim, yarın bütün dünya

bizim olacak" sloganına dönüştü; tek bir sözcüğün eyleme

ve felakete yol açabileceğini ortaya koyan önemli bir örnek, tıpkı daha önce Ansiklopedistlerin¹ "raison"²un egemenliği diye tanımladıkları şeyin onun tam karşısı terör, kitle galeyanı, us kavramlarına dönüşmesi gibi. Bildiğim

kadarıyla 1-Haushofer bizzat partide bir yer almadı, her

halükarda onun, bugünün becerikli gazetecileri gibi geri

planda durup, en tehlikeli planları kurup sonra da

1-Itler'e fısıldayan "gizli ve etkili siyasetçilerden" olmadı

ğını biliyorum. Fakat Nasyonal Sosyalizm'in saldırgan

politikalarının dar bir milliyetçilikten çıkıp evrenselliğe

taşınmasında 1-litler'in en Çılgın danışmanlarından daha

fazla -bilerek ya da bilmeyerek- onun kuramlarının neden olduğu konusunda hiç kuşku yok; ancak bizden sonraki kuşaklar, bizim ulaşamadığımız belgelerle onun

tarihteki yerini daha iyi saptayabilecektir.

Bu ilk denizaşırı seyahatimden bir süre sonra ikinci

seyahatimi Amerika'ya yaptım. Bu seyahatin amacı da

yalnızca dünyayı tanımak ve ,önümüzdeki geleceği bir

1 . 1 73 1 - 1 777 yılları arasında Fransa'da Aydınlanma yıllarında Encydopedie'yi çıkaran aydınlar. 1 7 ciltlik Ansiklopedi, zamanın bütün bilgilerini toplar. Ansiklopedistler bir gün dünya uygarlığı tümünden yok olur da insanlık her şeyi yeniden inşa etmek zorunda kalırsa, başvuracakları bir kaynak olsun düşüncesiyle bu

eseri yayımlamışlardır. Ansiklopedistlerin başında 990 madde yazan Diderot

vardır. D'Alembert, Rousseau, Buffon, Daubenton, Marmontel, d'Holbach,

Bordeu, de Jaucourt, Turgot, Quesnay, Haller, Condillac, Montesquieu, Necker, Grimm Ansiklopedi'ye yazan düşünür, sanatçı ve bilimcilerdir. 18. yüzyılda Ansiklopedistler burjuva devrimleri sırasında ortaya çıktılar. Otoriterciliğe

karşı durdular. Newton ve Locke'u baş tacı ettiler. Bilimcilik, akılcılık, deneycilik şiarları oldu. Hümanist, seküler, dindışı, modern bir yazma yöntemi uyguladılar. Mısır, Siyam, Çin gezilerinde bu insanların dindar olmamalarına

karşın erdemli olduklarını gördüler. Bütün insanlarda sağduyu düzeyinde saf

bir iman olduğunu keşfettiler. Doğal din dedikleri buydu. (Ç.N.)

2. Mantık. (Ç.N.)

2 23

-

parça olsun görebilmekti. Sanırım para kazanmak ya da

Amerika'yı yazılarla pazarlamak değil de, Yeni Kıta hak-

kında kafamda oldukça belirsiz olan şeylerin gerçekte nasıl olduğunu görmek için giden ender yazarlardan biriydim. Bu düşüncem -söylemekten utanmıyorum- çok romantik bir düşünceydi. Benim için Amerika Walt Whitman'dı, yeni hareketin ülkesi, geleceğin dünya kardeşliği idi; Amerika'ya gitmeden önce büyük Camerado'nun1

vahşi ve çağlayan gibi akan uzun dizelerini bir kez daha

okudum ve böylece Manhattan'a Avrupalıların o bildik

kibriyle değil, kardeşçe duygularla ayak bastım. Otele

gelir gelmez ilk iş, otel görevlisine ziyaret etmek istedi

ğim Walt Whitmann'ın mezarının yerini sorduğumu

hala hatırlarım; tabii ki bu isteğimle zavallı İtalyan'ı

mahcup etmiştim. Çünkü o bu ismi ömründe hiç duymamıştı.

İlk izlenimim müthişti, oysa o tarihlerde New York'

un gece görünümü bugünkü gibi muhteşem değildi.

Times Square'de o ışık çağlayanları, geceleri milyarlarca

yapay yıldızla gökyüzünün gerçek yıldızlarının yanında

parlayan o yıldızlı gökyüzü henüz yoktu. Kentin görünümü ve trafik bugünkü cömertlikten yoksundu.

Çünkü yeni mimari tek tük yüksek yapılarda belli belirsiz ortaya çıkıyordu; vitrinlerde ve dekorasyonlardaki zevkin inanılmaz gelişimi henüz başlangıç safhasındaydı. Fakat

her defasında hareketten hafif sallanan Brooklyn Köprüsü'nden aşağıya limana bakmak, geniş yolların taşlı geçitlerinde yürümek yeterli bir keşif ve heyecandı ve

iki üç gün sonra yerini daha başka, daha şiddetli bir duyguya bırakıyordu: sonsuz yalnızlık duygusuna. New York'ta. Burada Walt Whitman'ın (1819-1892) "As I Lay with My Head in Your Lap"

Camerado (Başımı Senin Kucağına Yasladığımda Dostum-) başlıklı şiiri kastedilmektedir. Bu şiir öyle ünlü olmuştur ki adeta şairiyle özdeşleşmiştir. (Ç.N.) 224

York'ta yapacak bir işim yoktu ve o zamanlar işi gücü

olmayan bir insan için en yanlış yer burasıydı. Birkaç saatinizi geçirebileceğiniz sinemalar henüz yoktu, küçük, rahat kafeteryalar, bugünkü kadar çok sanat galerisi, kütüphane ve müze yoktu, kültürel anlamda birçok şey Avrupa'nın gerisindeydi. İki üç gün içinde tüm müzeleri

ve görülmeye değer yerleri gezdikten sonra küreksiz bir

sandal gibi buz gibi soğuk ve rüzgarlı caddelerde bir aşağı

gı bir yukarı dolaştım durdum. Ama sonunda caddelerde

yaptığım bu başıboş dolaşmalarımı öyle anlamsız buldum ki, bunun üstesinden gelmek için bu gezintilerimi çekici hale getirmeye çalıştım ve kendi kendime oynayacağım bir oyun buldum. Buralarda yapayalnız dolaştı

ğım için kendimi, ne yapacağını bilmeyen ve cebinde

sadece yedi doları olan sayısız göçmenlerden birinin yerine koydum. İşte şimdi o insanların yapmak zorunda olduğu şeyi gönüllü olarak yap, dedim kendi kendime.

Farz et ki, çok çok üç gün sonra kendi ekmeğini kendin

kazanmak zorunda kalacaksın. Bir tanıdığı, arkadaşı olmayan yabancı birinin burada nasıl iş bulduğunu düşün.

Böylece bir iş bulma bürosundan diğerine gittim, kapıların üzerindeki iş ilanlarına baktım. Bir yerde bir fırıncı, başka bir yerde Fransızca ve İtalyanca bilen yardımcı

sekreter; bir başka yerde kitapçı çırağı aranıyordu, bu sonuncusuyla hayali Ben'im en azından şansını deneyebilirdi. Böylece döner demir merdivenlerden çıkıp üçüncü kata geldim, alacağım ücreti sordum ve gazete ilanlarına

bakarak Bronx'taki bir oda kirasıyla karşılaştırdım. İki

gün süren "iş arayışından" sonra geçimimi sağlayabilecek beş iş bulmuştum. Böylece başıboş dolaşmak yerine, bu genç ülkede çalışmak isteyen her insana ne kadar

imkan ve alan olduğunu kendi gözlerimle görmüştüm ve

bu beni etkilemişti. Ayrıca bir kurumdan diğerine koşuştururken ve işyerlerinde kendimi tanıtırken ülkenin o 225

;

;

;

muhteşem özgürlüğünü tanıma fırsatım da olmuştu. Hiç

kimse bana ulusal kimliğimi, dinimi, nereden geldiğimi

sormuyordu, üstelik -parmak izi, vize ve polis kimlik

bilgilerinin olduğu günümüz dünyasında inanılmaz gibi

görünse de- pasaportsuz seyahat ediyordum. Fakat burada insanları bekleyen iş vardı; önemli olan

da buydu.

Günümüzde bir masal gibi gelen o dönemin özgür dünyasında devletin ve formalitelerin işe karışmasına gerek kalmadan bir dakika içinde kontrat imzalanıyordu. Bu

"iş arama" çabam sayesinde daha ilk günlerde Amerika

hakkında sonraki haftalardan çok daha fazla şey öğrendim, rahat bir turist olarak sonrasında Philadelphia, Baston, Baltimore ve Chicago'yu gezdim; sadece Boston'da şiirlerimden bazılarını besteleyen Charles Loeffler'le

birkaç saat geçirdim, onun dışında hep yalnızdım. Hiç

kimsenin tanımadığı biri olarak geçirdiğim o günlerde

şaşırtıcı bir sürprizle karşılaştım. Philadelphia' da geniş

bir caddede dolaşıyordum; bir kitapçı dükkanının önünde durdum, tanıdığım bir yazarın adına rastlar mıyım, diye bakınırken birdenbire heyecanlandım: Kitapçının

vitrininde sol tarafta altı ya da yedi Almanca kitap vardı,

içlerinden birinin üzerindeki benim adımdı. Büyülenmiş

gibi içeriye bakarken düşüncelere daldım. Bu yabancı

caddelerde hiç kimse tarafından tanınmadan, kimsenin

dikkatini çekmeden dolaşan benden bir parça, çok daha

önce buraya varmıştı; kitapçı adımı kitap listesine yazmış ve kitabım on gün süren bir okyanus seyahatinden sonra buraya gelmişti. Bir an için terk edilmişlik duygum

kayboluverdi ve iki yıl önce yine Philadelphia'da dolaşırken farkında olmadan yine o dükkanı aradım.

San Francisco'ya kadar gidecek -o tarihlerde henüz

Hollywood yoktu- cesaretim kalmamıştı artık. Fakat

daha küçücük bir çocukken, dünyayı ilk kez yelkenliyle

dolaşanların yazdıklarını okuduktan sonra büyülendiğim

226

.

Pasifik Okyanusu'nu görme özlemimi en azından başka

bir yerde giderebilirdim; bu yer bugün artık var olmayan

ve bir ölümlünün bir daha göremeyeceği bir yerd: O

tarihlerde henüz inşaat halinde olan Panama Kanalı'nın

en yüksek tepeleriydi. Gemiyle Bermuda ve Haiti'den

geçmiştim - Verhaeren'in yetiştirdiği edebiyatçı kuşağımız, atalarımızın Roma'ya hayran oldukları gibi çağımızın teknoloji harikalarına hayrandı. Panama'nın kendisi bile unutulmaz bir manzaraydı, kazı makinesi ile temizlenmiş, kahveye çalan sarı renkteki nehir yatağına koyu renk gözlüklerle bakmak bile gözleri yakıyordu, muhte

şem bir görüntüydü, milyonlarca, milyarlarca sivrisine

ğın kurbanı insanlar sıra sıra mezarlarda çalışıyorlardı.

Avrupa'nın başlayıp Amerika'nın bitireceği bu eser için

kaç kişi hayatını kaybetmişti. İşte onca felaket ve düş kırıklığından otuz yıl sonra eser ortaya çıkmıştı. Arklardaki son bir iş birkaç ay içinde tamamlandıktan sonra, elektrik düğmesine dokunulacak ve binlerce yıl sonra iki deniz bir daha ayrılmamak üzere birleşecekti; oysa ben onları

bu son anlarında, henüz birleşmemişken görmüş ve tarihi bir olaya tanıklık etmiştim. Amerika'ya güzel bir

vedaydı, en büyük eserini görmüş olarak ayrılmıştım.

227

.

Avrupa'nın üzerindeki ısıltılar

ve gölgeler

Yeni yüzyılın on yılını geride bırakmış, Hindistan\

Amerika'nın ve Afrika'nın bazı yerlerini görmüştüm;

bilginin verdiği yeni bir sevinçle Avrupamıza bakmaya

başlamıştım. I. Dünya Savaşı'ndan önceki bu son birkaç

yıl içinde olduğu kadar çok sevmemişim kıtamızı, daha

önce hiç bu kadar birleşmesini dilememiş, yarınına bu

kadar çok inanmamıştım, çünkü yeni bir çağın, yeni bir

günün doğduğunu sanıyorduk, oysa gerçekte gördüğümüz şafak değil, yanan dünyanın kızıl alevleriydi.

Felaketler, çöküntüler ve krizler içinde büyümüş, savaşı sürekli bir şey, hatta günlük bir olay gibi gören bugünün kuşağı için, biz yüzyıl dönümü gençlerinin sahip olduğu iyimserliği, dünyaya güvenini anlamak güçtür belki de. Kırk yıl süren barış ülkelerin ekonomik yapısını güçlendirmiş, teknik, yaşamın temposunu canlandırmış, bilimsel buluşlar o kuşağın düşün alanındaki gurur kaynağı olmuştu; Avrupamızın hemen tüm ülkelerinde eşit olarak hissedilen bir yükseliş başlamıştı. Kentler gün geçtik

çe güzelleşmiş ve çokuluslu olmaya başlamıştı. 1 90S'in

Berlin'i 1 90 1 'de tanıdığım B erlin değildi artık, bir imparatorluk başkentinden bir dünya kentine dönüşmüştü, 1 9 1 0'un Berlin'i onu da geçmişti. Viyana, Milano, Faris,

Londra, Amsterdam bu kentlerin hangisine yeniden gi-

228

dilse, insan şaşırıyor ve mutlu oluyordu; caddeler genişliyor, daha bir ışıldıyordu, kamu binaları büyüyor, mağazalar daha lüks, daha zevkli bir hale geliyordu. Her şeyde zenginliğin büyüüp geliştiği görülüyordu. Biz yazarlar

bile bu on yıl içinde kitap baskılarımızın üç kat, beş kat

hatta on kat arttığını görüyorduk. Her yerde yeni tiyatrolar, kütüphaneler ve müzeler kuruluyordu. Önceleri sadece dar bir çevrenin sahip olduğu banyo ve telefon kü

çük burjuvanın da hayatına girmişti ve çalışma saatleri

kısaltıldığından beri emekçi sınıfı da yaşamın mutlulu

ğundan ve rahatlığından yararlanmaya başlamıştı. Her

yerde bir ilerleme görülüyordu. Cesaret eden kazanıyordu. Bir ev, nadir bulunan bir kitap, bir tablo satın olan kişi, bunların değerinin arttığını görüyordu, büyük bir işe

cesaret edenler buna değdiğini görüyorlardı. Tüm yeryüzünü eşsiz bir rahatlık dalgası kaplamıştı, kendi enerjisinden yeni güçler yaratan bu coşkuyu kim engelleyebilir, bu yükselişi kim durdurabilirdi ki? Avrupa hiç bu kadar güçlü, zengin ve güzel olmamıştı, daha iyi bir geleceğe hiç bu kadar yürekten inanmamıştı, birkaç yaşlı dışında hiç kimse şikayet etmiyor, "eski güzel günleri" özlemiyordu.

Fakat güzelleşen yalnızca kentler değildi, spor, daha

iyi beslenme, azalan çalışma saatleri ve doğaya yürekten

bağlanma sayesinde insanlar da daha güzel, daha sıhhatli

olmuştu. Eskiden bomboş geçen, insanların lokallerde

kağıt oynayarak ya da aşırı ısıtılmış evlerinde oturarak öldürdüğü kış ayları, ciğerlere hayat veren, gençlerin kanını coşturan pırlıl güneşle dağlarda yeniden keşfedilmişti. Artık dağlar, nehirler ve denizler eskisi gibi uzak değildi. Bisikletler, arabalar ve elektrikli tramvaylar mesafeleri kısaltmış, dünyaya yepyeni bir mekan duygusu vermişti.

Pazar günleri rengarenk spor giysileri giymiş binlerce, on

binlerce insan kayak ve kızakla karlı yamaçlarda kayıyordu, her yerde spor tesisleri, yüzme havuzları kuruluyor-229

du. Özellikle yüzme havuzlarında bu değişim açıkça görülüyordu: Benim gençlik yıllarımda düzgün vücutlu bir adam, kalın boyunlu, göbekli ve memeleri sarkmışların

arasında hemen göze çarpardı, oysa şimdi adaleli, teni

bronzlaşmış ve sporla biçimlenmiş vücutlu insanlar adeta antik dönemin yarışmacıları gibiydiler. Artık hiç kimse, en yoksul olanlar hariç, pazarları evlerinde oturmuyor,

gençler uzun yürüyüşlere çıkıyor, dağa tırmanıyor ve her

türlü sporu yapıyordu; tatil ve izin döneminde insanlar

artık benim anne ve babamın döneminde olduğu gibi

kentin yakınlarında bir yere ya da Salzkammergut'a gitmiyordu. İnsanlar artık dünyayı merak ediyordu, dünyanın başka bir köşesi burası kadar güzel mi, yoksa daha mı güzel, bilmek istiyordu; eskiden sadece gelir düzeyi yüksek insanlar yurtdışına çıkabiliyorken, şimdilerde banka memurları, küçük ticarethane sahipleri de İtalya'ya ve

Fransa'ya seyahat edebiliyordu. Seyahat etmek artık daha

ucuz ve daha rahattı; her şeyden önemlisi de insanlarda

yeni yeni ortaya çıkan cesaret ve korkusuzluktu; bu yeni

duyguyla insanlar korkusuzca seyahat ediyorlardı, daha

az ürkek ve daha az tutumlu olmaya başlamışlardı - evet,

hatta korkmak ayıp sayılır olmuştu. Tüm kuşak, gençliğini olabildiğince uzun yaşamaya karar vermişti. Herkes, annemle babamın gençliğindeki kuşağın aksine, genç olmaktan gurur duyuyordu; birdenbire önce gençler kesti sakallarını, sonra yaşlı görünmemek için biraz daha büyük olanlar onları taklit etti. Genç olmak, zinde olmak ve ağırbaşlı görünmemek moda olmuştu. Kadınlar göğüslerini fişkırtan korseleri atmışlar ve artık havadan ve güneşten korkmadıkları için şemsiyelerini ve tüllerini kullanmaz olmuşlardı, teniste bacaklarını rahat hareket ettirebilmek için etek boylarını kısaltmışlardı ve bundan da utanç duymuyorlardı. Moda gittikçe daha doğal olmaya

başlamıştı, erkekler süvari pantolonu giyiyor, kadınlar er-

230

kek eyerine binmekten çekinmiyordu, insanlar artık örtünmüyor, birbirini görmekten kaçınmıyordu. Dünya güzelleştiği gibi özgürleşmişti de.

Yeni kuşağın bu özgürlüğünü geleneklere de yansıtması, sağlıktan ve özgüvenden kaynaklanıyordu. Artık genç kızlar yanlarında dadıları olmadan genç erkek arkadaşlarıyla gezintiye çıkıyor, spora gidiyor, rahat ve kendilerinden emin bir şekilde arkadaşlık ediyorlardı; artık ürkek ve çekingen değillerdi, neyi isteyip neyi istemediklerini gayet iyi biliyorlardı. Anne ve babalarının kontrol edeceği korkusundan kurtulmuş, sekreter, memur olarak çalışıyorlar ve hayatlarını istedikleri gibi biçimleme hakkını kendilerinde görüyorlardı. Eski dünyanın yegane yasal aşk kurumu fahişelik gözle görülür derecede azalmıştı; bu yeni ve daha sağlıklı özgürlük sayesinde mantıksız ahlak kuralları demode olmuştu. Yüzme havuzlarında kadınlarla erkeklerin havuzunu birbirinden ayıran tahta bölmeler kaldırılmıştı, kadınlar ve erkekler

artık vücutlarını birbirlerine göstermekten çekinmiyorlardı; bu onyılıda, daha önceki yüzyıldan daha fazla özgürlük, serbestlik ve rahatlık kazanılmıştı.

Çünkü dünyada bambaşka şeyler yaşıyordu. Artık

bir yıl içinde neler oluyordu ki. Bir buluşu bir başka

buluş takip ediyor ve çok çabuk herkese ulaşıyordu. İlk

defa uluslar birlikte hareket ettiklerini düşünüyordu, tabii

eğer buna birlikte hareket etmek denirse. Zeplin ilk kez

havalandığı sırada Belçika'ya gitmek üzere tesadüfen

Strasbourg'da bulunuyordum ve Zeplin svinç çıgıkları

içindeki insanların etrafını sardığı bin yıllık manastırın

önünde eğilecek gibiydi. Akşamleyin Belçika'da Verhaeren'in yanındayken hava gemisinin Echterdingen'de par

çalandığı haberi geldi. Verhaeren gözyaşlarını tutamadı

ve çok üzüldü. Almanların yaşadığı bu felakete bir Belçikalı olarak değil, bir Avrupalı olarak, çağının bir insanı 23 1

olarak ulusların ortak zaferine sevindiği gibi, bu ortak sınavın başarısızlığına da üzülmüştü. Bleriot, Manş Kanalı' nı uçarak geçtiğinde sanki bizim ülkemizden çıkmış

bir kahramanmış gibi bizler de Viyana'da sevinçten deliye dönmüştük; teknoloji ve bilimimizin her saat kaydettiği başarılar sayesinde ilk kez ortak bir Avrupa toplumu, ortak bir ulus bilinci oluşmaya başlamıştı. Uçakların kolayca aştığı bu sınırlar ne kadar anlamsız, bu gümrük engelleri ve gümrük bekçileri ne kadar ilkel, tüm dünyanın ortak bir bağ, bir dünya kardeşliği istediği günümüze ne

kadar ters, diyorduk kendi kendimize. Duyguların böyle

coşması da en az hava gemisi kadar muhteşemdi; Avrupa'daki bu güvenin son yıllarını yaşamamış gençlere acıyorum. Çünkü çevremizi saran hava ne ölü ne de boştur, içinde yaşadığımız saatin her hareketini ve temposunu içinde taşır ve bizler farkında olmadan onu kanımıza karıştırır, yüreğimize ve beynimize gidinceye kadar ona

eşlik eder. Bu yıllarda, çağımızın bu genel coşkusundan

güç aldık ve toplumun güveni sayesinde kendi özgüvenimizi artırdık. Belki de bizler -insanoğlunun o nankörlü

ğüyle- bu dalgaların bizi nasıl güçlü ve güvenle taşıdığını

fark etmedik. Ancak dünyanın bu denli güvenli olduğu o

dönemi yaşayan bir kimse, ondan sonra her şeyin gerilediğini ve karanlığa gömüldüğünü bilir.

Avrupa'nın tüm kıyılarından yüreğimize vuran o

dünyanın dalgalarının gücü nasıl da muhteşemdi. Fakat

bizi mutlu eden şey -biz farkında olmasak da- aynı zamanda bir tehlikeydi. O tarihte Avrupa'nın üstünde esen gurur ve güven dalgaları, bulutlan da beraberinde sürüklemişti. Kim bilir belki de yükseliş çok çabuk olmuştu, devletler, kentler çok çabuk güçlenmişti. Güç duygusu

gerek insanları, gerekse devletleri, bu gücü iyi ya da kötü

kullanmaya itmiştir hep. Fransa varlık içinde yüzüyordu.

Fakat daha fazlasını istiyordu, bir sömürge daha istiyor-

du, oysa eski kolonilerinde yeterince insanı yoktu; neredeyse Fas yüzünden savaş çıkacaktı. İtalya Kirenayka'yı1

istiyor, Avusturya zorla Bosna'yı ilhak ediyordu, Sırbistan ve Bulgaristan Türkiye'ye saldırıyordu, o zamana kadar bir köşede duran Almanya ise pençesini indirmeye hazırlanıyordu. Her yerde devletlerin beynine adeta kan

hücum etmiş gibiydi. İç birliği sağlama yolundaki isteklerden, aynı zamanda bulaşıcı mikrop gibi her yerde bir yayılma hırsı geliyordu. Çok para kazanan Fransız sanayicileri, kendileri gibi çok kazanan Alman sanayicilerini rakip görüyorlardı, çünkü her iki taraf da, Krupp ve Schneider-Creusot daha fazla top satışı peşindeydi. Devasa kazancı olan Hamburg gemi işletmeciliği Southampton' dakilere karşıydı, Macar çiftçiler Sırp çiftçilere kar

şıydı. Kısacası her bir işletme bir diğerine karşıydı - konjonktür hepsini adeta kudurtmuştu, orada, burada, her yerde daha fazla isteniyordu. Bugün, Avrupa 1914 yılında neden savaşa girdi diye düşünülecek olursa, tek bir mantıklı neden, hatta bir gerekçe bile bulunamaz. Bir

fikir ya da sınır çatışması nedeniyle çıkmamıştı savaş;

bence bu, gücün aşırı yoğunluğundan başka bir şey de

ğildi, kırk yıl boyunca barışın bir araya getirdiği ve şiddetle boşalmak isteyen o iç dinamizmin acıklı bir sonucuymuştu sadece. Her devlet birdenbire güçlü olduğu duygusuna kapılmış ve bir başka devletin de kendini güçlü gördüğünü unutuvermişti, her devlet daha fazlasını ve

bunu da diğer devletten istiyordu. En kötüsü de, o en

çok sevdiğimiz duygunun, ortak iyimserlik duygumuzun

bizi kandırmasıydı. Çünkü her devlet son anda diğerinin

korkup geri çekileceğine inanıyordu; böylece diplomat-

1 . Kirenayka ya da Sirenayka. Libya'nın doğusunda kıyısal bir bölge. (Ç.N.)

233

lar karşılıklı blöf oyununu başlatmışlardı. Bu, Agadir'de1,

Balkan Savaşı'nda ve Arnavutluk'ta oyun olarak kalmıştı;

öte yandan büyük koalisyonlar gittikçe daha çok birbirine yakınlaşıyor ve askeri bir biçim alıyordu. Almanya'da barış hüküm sürerken savaş vergisi alınıyor, Fransa' da askerlik süresi uzatılıyordu; sonunda da bu gücün boşaltılması gerekti. Balkanlar'daki hava durumu, bulutların Avrupa'ya yaklaştığını haber veriyordu.

Henüz bir panik yoktu, ancak sürekli, içten içe bir

huzursuzluk başlamıştı; Balkanlar'dan gelen her top ve

mermi sesinden hafif bir rahatsızlık duymaya başlamıştık. Nedenini, niçinini bilmeden bir savaşa girer miydik?

Yavaş yavaş, aşırı yavaş, neredeyse gizli gizli düşman güçlerinin toplandığını bugün artık biliyoruz. Bir yanda orada burada milyonlarca yandaşı olan ve programlarında savaşa karşı çıkan sosyalist parti vardı, diğer yanda Papa'nın önderliğinde güçlü Katolik örgütler. Bir başka yanda uluslararası güç birliği yapmış büyük işletmeler ve

her türlü gizli kışkırtmaya karşı olan birkaç anlayışlı politikacı, bir diğer yanda ise savaşa karşı olan biz yazarlar vardık. Her zaman olduğu gibi kararlı olmak ve bir araya

gelmek yerine kendi kendini soyutlayan biz yazarlar ve

çoğu aydın ne yazık ki umursamaz ve pasif bir tutum

içindeydik, çünkü aşırı iyimserliğimiz nedeniyle savaş

sorununu ve tüm manevi sonuçlarını yüreğimizde hissedemiyorduk - dönemin hiçbir ünlü kalemi tek bir yazısında savaşı ele almamış, savaş konusunda bir uyarıda bulunmamıştı. Avrupalı gibi

düşündüğümüz ve uluslararası kardeşliğe önem verdiğimiz için, dillere ve ülkelere aldırmaksızın, kendi çevremizde barış yoluyla anlaşmanın, düşünce kardeşliğini dolambaçlı yollardan ideal 1 . Atlas Okyanusu kıyısında liman kenti. (Ç.N.)

234

haline getirmenin yeterli olacağına inanıyorduk. Özellikle yeni kuşak bu Avrupalılık fikrine çok güçlü bir şekilde bağlıydı. Paris'teki dostum Bazalgette' in çevresinde toplanan bir grup genç, önceki kuşakların aksine her türlü koyu milliyetçiliğe ve zorba emperyalizme karşıydı. Çok sonra savaştaki Avrupa'ya o büyük şiiri yazan Jules Romains¹, Georges Duhamel, Charles Vildrac,

Durtain, Rene Arcos, Jean Richard Bloch önce "Abbaye"de, sonra "Effort Libre"de bir araya geldiler, yaklaşmakta olan Avrupalılığın tutkulu birer savaşçısı olan bu insanlar, savaşın ateş denemesinin² gösterdiği gibi, her

türlü militarizme karşı sarsılmaz bir tiksinti duyuyorlardı, böylesi cesur, yetenekli, ahlaki ve manevi konularda kararlı bir gençlik Fransa'da pek az yetişmiştir. Almanya'

da Weltfreund dergisiyle Franz Werfel şiirleriyle dünya

kardeşliğini vurguluyordu. Alsaslı olduğu için kaderin iki

ulus arasında bıraktığı Rene Schickele³ tutkulu bir şekilde bir uzlaşma için çalışıyordu, İtalya' dan G.A. Borgese⁴

bize dost selamlarını yolluyor, İskandinavya'dan ve Slav

ülkelerinden yüreklendirici çıkışlar oluyordu. "Bir de

bize gelin," diye yazıyordu, bir Rus yazar, "bizi savaşa sürüklemek isteyen bu Panslavistlere, siz Avusturya' dakile- .

rin savaşa karşı olduğunu gösterin." Ah bizler hepimiz

yaşadığımız çağı, bizi kanatlarının üzerinde taşıyan bu

çağı seviyorduk, Avrupamızı seviyorduk. Fakat mantığa

1 . Jules Romains (1 885-1 972): Asıl adı Louis-Henri-Jean Fargoule. Ünanimizm

olarak bilinen edebiyat akımının kurucusu Fransız romancı, oyun yazarı ve

şair. (Ç.N.)

2. Ateş denemesi: Ortaçağ'da uygulanan ilahi hüküm. Suçlanan kişinin avucuna

bir demir parçası konur veya çıplak ayakla ateş üzerinden geçmesi istenir,

yaralanmazsa suçsuz olduğu kabul edilirdi. (Ç.N.)

3. Rene Schickele (1 883- 1 940): Alman/Fransız gazeteci, şair, roman, oyun ve

deneme yazarı, çevirmen. (Ç.N.)

4. Giuseppe Antonius Borgese (1 882- 1 952): İtalyan yazar ve şair. (Ç.N.)

2 3 5

duyduğumuz bu güven ve onun, bu saçmalığı son anda

engelleyebileceğine olan inancımız tek suçumuz oldu.

Ne yazık ki gözümüzle gördüklerimize yeterince kuşkuyla bakamadık ama aslında da genç olmak, kuşkulu değil de inançlı olmak değil midir? Jaures' e¹ inanıyorduk, Sosyalist Enternasyonal'e güveniyorduk, demiryolu çalışanlarının, arkadaşlarını kurbanlık kuzu gibi cepheye

göndermektense, demiryollarını havaya uçuracağına inanıyor, karılarımıza güveniyor ve onların çocuklarını ve eşlerini Moloch'a² vermemek için direneceğini düşünüyor, Avrupa'nın düşünsel ve manevi gücünün en kritik anda coşkuyla ortaya çıkacağını sanıyorduk. Ortak idealizmimiz,

iyimserliğimize bağlı ilerleyişimiz hepimizi bekleyen tehlikeyi fark etmemizi engelliyor, hatta kü çümsememize neden oluyordu.

Bir şey daha vardı: İçimizdeki gizli güçleri bilinçli

bir şekilde bir araya getirecek bir düzenleyiciye ihtiyacımız vardı. İçimizde bizleri uyaran, ileriye görebilen tek bir kişi vardı; ancak garip olan şu ki, aramızda yaşamasına ve ileriye görebilen tek kişi olmasına rağmen, kaderin bize önder olarak gönderdiği bu adamın uzun bir süre

farkında olmadık. Onu son anda keşfetmem, hayatımdaki en önemli, en sevindirici olaylardan biridir ve onu bulup çıkarmak gerçekten zordu, çünkü Paris'in göbeğinde, foire sur la pldce ın3 ötesinde yaşıyordu. 20. yüzyıl Fran

sız edebiyatının doğru bir tarihini yazmaya kalkan birisi-

1 . Jean (Auguste-Marie-Joseph) Jaures (1 859- 1 9 1 4): Fransız sosyalist siyaset adamı. Fransız Temsilciler Meclisi üyeliğinde bulunmuş, çeşitli sosyalist grupları bir araya getiren İşçi Enternasyonalı Fransa Bölümü (SFIO) adlı

partinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. 1 9 1 4'te Arşidük Ferdinand'ın

Saraybosna'da öldürülmesi üzerine patlak veren bunalımın barışçı yollardan

çözülmesi için çaba harcamış ancak fanatik bir milliyetçi tarafından öldürülmüştür. (Ç.N.) 2. Kendisine insan kurban edilen Sami Tanrısı. (Ç.N.)

3. (Fr.) Fuar alanı. (Ç.N.)

236

nin, Fransız gazetelerinin o tarihlerde akla gelebilecek

tüm edebiyatçıları ve isimlerini göklere çıkarırken, üç

önemli ismi tanımaması ya da yanlış bir bağlamda kullanması gibi şaşırtıcı bir durumu görmezlikten gelmesi mümkün değildi. 1 900'den 1 9 1 4'e kadar Figaro ya da

Matin'de Paul Valery'nin adına rastlamadım. Marcel

Proust sosyetenin kibirlisi olarak, Romain Rolland engin

bilgiye sahip bir müzik bilgini olarak görülüyordu; şöhretin ürkek pırıltısı Üzerlerine vurmaya başladığında hemen hemen hepsi de elli yaşındaydı ve en büyük eserlerini dünyanın en meraklı ve düşün hayatı en zengin olan bu kentin göbeğinde, ama karanlıkta yaratmışlardı.

Romain Rolland'ı tam zamanında keşfetmem bir

rastlantıydı. Floransa'da heykeltıraş bir Rus bayan çalışmalarını göstermek ve benim bir eskizimi yapmak üzere beni çaya davet etmişti. Onun bir Rus olduğunu, zaman

ve dakiklik konusuna uzak olduğunu unutmuş olarak,

saat tam dörtte oradaydım. Yaşlı bir Babuşka -sonradan

duyduğuma göre annesinin sütannesiymiş- beni atölyeye götürdü -buradaki karışıklık bir tablo gibiydi- ve beklememi rica etti. Her yerde küçük küçük heykelcikler vardı, iki dakikada hepsini inceledim. Zaman kaybetmemek için orada duran bir kitabı, daha doğrusu birkaç kahverengi dergiyi elime aldım. Cahiers de la Quinzaine' di

dergilerin adı ve Paris'teyken bu dergilerin ismini duydu

ğumu hatırladım. Ancak ülkenin her yerinde idealist tomurcuklar açan, sonra tekrar ortadan kaybolan bu kısa ömürlü küçük dergileri kim takip edebilirdi ki? Romain

Rolland'ın Şafak1 adlı kitabının sayfalarını karıştırmaya

1 . Özgün adı L'Aube. 1 9 1 5'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Fransız yazar Romain Rolland'ın (1

866- 1 944) ünlü eseri Jean Christophe'un ilk kitabı. (Ç.N.) 2 3 7

ve okumaya başladım, gittikçe şaşırarak ve daha çok ilgi

duyarak. Almanya'yı böylesine tanıyan bu Fransız kimdi? Neredeyse nazik ev sahibesinin gecikmesine sevinmiştim, nihayet geldiğinde ilk sorumu yönelttim: "Kim bu Romain Rolland?" Kadın tam bir bilgi veremedi, ancak diğer ciltleri de temin ettiğimde (eserin son ciltleri henüz basılıyordu), istediğimi öğrenmiştim. Nihayet tek

bir Avrupa ulusuna değil, tüm Avrupa uluslarına ve onların kardeşliklerine hitap eden bir eser ve tüm manevi güçleri harekete geçiren bir yazar bulmuştum: Sevgi

dolu bir anlayışa ve gerçekten bu anlayışı isteyen, sınanmış ve süzgeçten geçmiş bir adalet duygusuna ve sanatın birleştirici misyonuna kesinlikle inanmış bir yazar. Bizler

küçük küçük açıklamalar ve gösterilerle yolumuzu kaybederken o, sessiz ve sabırla işin özüne inmiş, ulusları, bireysel yanlarını en hoş özellikleriyle göstermeye çalışmıştı; bu ilk bilinçli Avrupa romanıydı, daha büyük kitlelere ulaşabildiği için Verhaeren'in coşkulu şiirlerinden daha etkiliydi ve kardeşliğe ilk önemli çağrıydı, tüm hiciv yazarlarından, protestolardan daha derin etkiler bırakıyordu; hepimizin farkında olmadan ümit ettiği, özlem duyduğu şey, burada sessizce ortaya çıkmıştı.

Paris'e geldiğimde ilk işim, Goethe'nin O ö'ğrendi,

"

bize de öğretebilir" sözlerini hatırlayarak onu aramak

oldu. Arkadaşlarıma onu sordum. Verhaeren, sosyalist

"Theatre du Peuple"da oynayan Kurtlar' adlı oyunu

anımsadığını söyledi. Bazalgette, Rolland'ın bir müzikolog olduğunu ve Beethoven hakkında küçük bir kitap yazdığını belirtti; Milli Kütüphane'nin katalogunda eski

ve modern müzik hakkında bir düzine eser, Cahiers de la

Quinzaine'de ya da küçük yayınevlerinde basılan yedi ya

1 . Özgün adı Die Wölfe. (Ç.N.)

238

da sekiz dram buldum. Sonunda iletişim kurabilmek için

ona kitaplarımdan birini gönderdim. Kısa bir süre sonra

gönderdiği mektupta beni davet ediyordu, böylece Verhaeren ve Freud ile olan dostluğuma bir yenisi eklendi, hayatımın en verimli ve hatta bazı anlarda hayatıma yön

veren önemli bir dostluktu bu.

Hayatımızdaki önemli günlerin parıltısı, olağan

günlerinkinden daha güçlüdür. Bu nedenle onu ilk kez

ziyaret ettiğim günü çok net anımsıyorum. Montparnasse Bulvarı yakınlarında sıradan bir evin dar merdivenlerini çıktım, daha kapının önüne geldiğimde olağandışı bir sessizlik fark ettim; eski bir kilise bahçesindeki ağaçlardan, pencerelerin altına doğru esen rüzgardan caddenin gürültüsü duyulmuyordu. Kapıyı Rolland açtı ve beni tavana kadar kitaplarla dolu küçük odasına götürdü: Tuhaf bir parıltısı olan mavi gözlerini ilk görüşümdü bu; şimdiye kadar bir insanda gördüğüm en parlak ve en

iyimser bakışlı gözlerdi bunlar; konuşurken duyguların

derinliklerinden renk ve ateşi çekip çıkarıyor, üzüldü

günde kararıp gölgeleniyor, düşünürken derinleşiyor, heyecanlandığında ise kıvılcımlarla doluyordu. Okumaktan ve uyanık kalmaktan yorgun ve hafif kızarmış gözkapakları arasından görünen eşsiz

gözbebekleri karşındakine bir şeyler anlatmak ve mutlu etmek isteyen bir ışıltıyla parlıyordu. Biraz çekinerek onu incelemeye başladım.

Çok uzun boylu ve zayıftı ve biraz kambur yürüyordu,

yazı masasında geçirdiği saatler adeta sırtını bük müştü;

keskin çizgili, solgun yüzü daha çok hasta bir insan izlenimi veriyordu. Bedenini korumak istercesine çok yavaş

konusuyordu; hemen hiç yürüyüşe çıkmıyordu; çok az

yiyor, sigara kullanmıyor, bedenini yoracak her türlü şeyden kaçınıyordu, fakat çok sonraları keşiş gibi yaşayan bu insanın ne kadar dayanıklı olduğunu, zayıf görünen

bu bedeninin arkasında, nasıl bir beyin gücü gizlendiğini

239

gördüm. Üstü dopdolu masasında saatlerce yazıyor, yorgun bedenine dört beş saatten fazla uykuyu çok görüyor ve saatlerce yatağında okuyordu, sadece müzikle dinleniyordu; çok güzel piyano çalardı, tuşlara adeta okşarcasına hafif hafif dokunur, notaların zorlayarak değil, kendiliğinden çıkmasını sağlardı. Hiçbir virtüöz -Max Reger, Busoni, Bruno Walter'i dost çevrede dinledim- hayran

olduğum ustalarla beni böylesine yakınlaştırmamıştı.

Sahip olduğu bilgi, karşısındakini utandıracak kadar

engindi; aslında dünyayı sadece okuyan gözlerle yaşadı

ğından edebiyat, felsefe, tarih, tüm ülkelerin sorunları ve

tüm çağlar hakkında her şeyi biliyordu. Müzikteki her

vuruşu biliyordu, Galuppi'nin, Telemann'ın, hatta altıncı ve yedinci sınıf müzisyenlerin en unutulmuş eserlerini bile tanıyordu; bunların yanı sıra günün tüm olaylarıyla

yakından ilgiliydi. Keşişlerin sade hücrelerine benzeyen bu

odada tüm dünya adeta görünmez bir kameradan yansıyor. Yaşadığı çağın devleriyle yakın dostluklar kurmuştu, Renan'ın öğrencisi olmuş, Wagner'in evinde konuk kalmış, Jaures ile arkadaşlık yapmıştı; Tolstoy, edebi eserleri kadar değerli sayılan itirafname gibi o ünlü mektubunu ona yazmıştı. Onun yanındayken -ki bunu her düşündüğümde mutluluk duyarım- insancıl ve ahlaki

açıdan bir üstünlük hissedirim, gurura kapılmadan hissedilen bir iç özgürlük, güçlü bir ruhun doğal özgürlüğünü duyarım. Onunla tanıştığımda -zaman beni haklı çıkardı- onun o önemli an geldiğinde Avrupa'nın vicdanı olabileceğini ilk bakışta anlamıştım: Jean Christophe'u

hakkında konuşuyorduk, Rolland bu eseriyle üç görevi

yerine getirmeye çalıştığını söyledi: müziğe duyduğu

minnettarlığı, Avrupa birliğine olan inancını ve ulusları

sağduyuya çağırıyor. Şimdi de bizler bir şeyler yapmalıydık. Her birimiz bulunduğumuz yerden, yaşadığımız ülkeden ve anadilimizden bir şeyleri harekete geçirmeliy-240

dik. Silkinme, daha dikkatli ve daha duyarlı olma zamanı

gelmişti. Nefreti öne çıkaran güçler, barışçı güçlerin aksine aşağılık doğalarına uygun olarak daha şiddetli ve daha saldırgandı; tüm bunların arkasında maddi çıkarlar

yatmaktaydı ve bunlar bizimkilerin aksine vicdansız çıkarlardı. Bu saçmalık her şeyde vardı ve buna karşı savaşmak sanatımızdan bile daha önemliydi. Dünyevi yapının çürüklüğü karşısında duyulan üzüntünün, tüm eserlerinde sanatın sonsuzluğunu işlemiş bir adamda iki kat daha fazla olduğunu hissediyordum. "Sanat bizleri avutabilir -her birimizi ayrı ayrı- ama gerçeğe karşı hiçbir şey yapamaz," demişti Rolland.

Bu konuşma 1913 yılında olmuştu. Bu, büyük bir

ihтимalle çıkacak bir Avrupa savaşına hazırlıksız ve hiçbir şey yapmadan yakalanmamamız gerektiğini öğrendi

ğim ilk konuşmaydı. Karar anı geldiğinde manevi açıdan

herkesten üstün olmaktan daha önemli bir şey yoktu ve

Rolland, acı verse de şimdiden kendini buna hazırlamıştı. Bizler de kendi çevremizde bir şeyler yapmalıydık, ben birçok şey tercüme ederek komşu ülkelerdeki şairlere dikkat çekmiştim, 1912'de Alman-Fransız kardeşliğinin sembolik bir göstergesi olarak Verhaeren'in tüm Almanya'da yaptığı bir konferans gezisinde kendisine eşlik etmiştim: Hamburg'da Verhaeren ve Dehmel, en büyük Fransız şairiyle en büyük Alman şairi herkesin önünde kucaklaşmışlardı. Verhaeren'in yeni dramında oynaması için Reinhardt'ı ikna etmiştim. İşbirliğimiz hiç bu kadar samimi, yoğun ve coşkulu olmamıştı ve bazen öyle

coşkulu saatler yaşıyorduk ki, tüm dünyaya doğruyu ve

kurtuluşu gösterdiğimiz konusunda kendimizi kandırıyorduk. Fakat dünya böyle edebi gösterilerle ilgilenmiyor ve yanlış yolunda yürümeye devam ediyordu. Gö-

241

rünmez bir sürtünme, bir yerlerdeki bağlantıyı koparıyor

ve derhal bir kıvılcım çıkıyordu - örneğin Zabern

Skandalı'nda1 olduğu gibi, Arnavutluk'taki krizler gibi,

yanlış bir demeç gibi her defasında sadece bir kıvılcımdı,

fakat her biri, üst üste yığılmış ve hazır bekleyen bombayı patlatmaya yeterdi. Özellikle bizler Avusturya'da gerilim sınırının tam ortasında olduğumuzu hissediyorduk.

1910 yılında İmparator Franz Joseph seksen yaşını geride bırakmıştı. Yönetimi artık sadece bir sembol haline gelmiş bu ihtiyarla uzun bir süre daha devam etmek

mümkün değildi, ondan sonra bin yıllık monarşinin da

ğılacağı hissediliyordu. İçerde ulusların karşılıklı kimlik

baskısı büyüyor, dışarıda İtalya, Sırbistan, Romanya ve

hatta bir bakıma Almanya, İmparatorluğu paylaşmak

için hazır bekliyordu. Krupp ve Schneider-Creusot'un

toplarını karşılıklı yabancı "insan maddesi"nde denedikleri Balkan Savaşı sonrasında Almanların ve İtalyanların İspanya İç Savaşı'nda denedikleri uçaklar bizi gitgide

çağlayanın akıntısına çekiyordu. Her defasında yüreğimiz ağızımıza geliyor ve derin bir nefes alarak, "Bu defa da bir şey olmadı, inşallah hiç olmaz!" diyorduk.

Deneyimlerimizden de biliyoruz, zamanın olaylarını vermek, ruhsal atmosferini vermekten daha kolaydır.

Zamanın izleri, etkileri resmi olaylarda değil, burada vereceğim örnekteki gibi daha ziyade küçük ve kişisel ya

şanmışlıklarda görülür. Doğruyu söylemek gerekirse, ben

o dönemde savaşın çıkacağına inanmamıştım. Fakat iki

kez gündüz düşümde savaşı gördüm, yüreğim korku

1. Alsas Bölgesi'nde Zabern kentinde 1913 yılında göstericilere karşı hukuka

aykırı yapılan askeri müdahale. Alman İmparatorluğu'nda bir iç politika krizinin patlak vermesine neden olmuştu. (Ç.N.) 242

içinde uyandım. İlki, tarihin tüm arka plan öyküleri gibi

pek az bilinen "Redl Olayı" sırasındaydı.

Karmaşık bir casusluk dramının başkahramanı Albay Redl ile öylesine bir tanışmıştım. Benimle aynı semtte, bir sokak ötede oturuyordu. Bir gün kafedeyken savcı arkadaşım T., rahat görünümü, keyifle sigarasını içen bir

beyle tanıştırdı beni; o günden itibaren selamlaşmaya

başladık, çok sonra hayatımızın ne kadar çok sırlarla çevrili olduğunu ve hemen yanı başımızdaki insanlar hakkında ne kadar az şey bildiğimizi fark ettim. Dış görünüşü

şöyle sıradan bir Avusturyalı subaya benzeyen bu adam,

veliahdın en güvendiği kişiydi. Ordunun gizli servisini

yönetmek ve düşmanın gizli servisini çökertmekle görevlendirilmişti. Fakat 1912'de Balkan Savaşı krizi sırasında Rusya ve Avusturya karşılıklı seferberlik yaparken, Avusturya Ordusu'nun en önemli gizli belgesi "Çıkartma Planı"nın Rusya'ya satıldığı ortaya çıktı, böyle bir şey savaş durumunda örneği görülmemiş bir felakete neden

olabilirdi, çünkü Ruslar bu şekilde Avusturya Saldırı Birliği' nin her adımını öğrenmiş olacaktı. Genelkurmay çevresinde bu ihanetin yol açtığı panik çok büyük oldu.

Konunun uzmanı olarak Albay Redl'a, haini bulup ortaya çıkarma görevi verildi, böyle birisi ancak üst kademedeki olabilirdi. Askeri makamların yeteneğine pek güvenmeyen Dışişleri Bakanlığı da - yetkili makamların kıskançlıkla birbirlerine çelme atmalarının tipik bir örneğini vererek- genelkurmaydan habersiz ve bağımsız bir soruşturma başlattı ve polise, alınan diğer tüm önlemlerin yanı sıra yurtdışından gelen tüm mektupların gizlilik kuralına uyulmaksızın açılması emrini verdi.

Günün birinde postaneye Rus sınır istasyonu Podolosc'tan "Opera Balosu" şifreli bir mektup geldi, açılan zarftan mektup yerine altı ya da sekiz tane gıcır gıcır

Avusturya binlik banknotu çıktı. Bu kuşkulu durum der-

243

hal emniyete bildirildi ve mektubu almaya gelecek kişinin hemen tutuklanması için gişeye sivil polis oturtuldu.

Ancak trajedi bir an için de olsa Viyanalıların rahatlığı

yüzünden yön değiştirdi. Öğle yemeği saatinde bir bey

gelip "Opera Balosu" şifreli mektubu istedi. Gişe memuru derhal ihtar sinyalini vermek üzere sivil polisi aradı, ancak polis bir şeyler içmeye gitmişti, döndüğünde yabancı beyin bir faytona binip bilinmeyen bir yöne doğru uzaklaştığını öğrendi. Hemen ardından Viyana komedisinin ikinci perdesi başladı. O tarihlerde bu şık ve zarif faytonların arabacıları pek kibar olduklarından arabalarını kendileri yıkamazlardı. Bu nedenle her durak yerinde atlara yem veren ve arabayı yıkayan "yıkayıcılar" bulunurdu. Bu yıkayıcı biraz önce yola çıkan arabanın numarasını neyse ki almıştı; on beş dakika içinde bütün polisler alarma geçti, arabacı bulundu. Arabacı, benim her zaman Albay Redl'a rastladığım Kaiserhof Kafesi' ne götürdüğü adamı tarif etti, bu arada tesadüfen arabada adamın zarfı açtığı çakı bulundu. Polisler hemen Kaiserhof Kafesi' ne daldılar, fakat tarif ettikleri adam oradan ayrılmıştı. Garson aradıkları adamın sürekli müşterileri

Albay Redl olduğunu ve biraz önce Hotel Klomser' e

döndüğünü söyledi.

Polisler donup kalmıştı. Olay aydınlanmıştı. Avusturya Ordusu'nun gizli servis şefi aynı zamanda Rus Genelkurmayı'nın satın aldığı bir casustu. Redl sadece gizli belgeleri ve saldırı planlarını satmakla kalmamıştı; böylece geçen yıl onun gönderdiği Avusturyalı casusların Rusya'da sürekli tutuklanıp yargılanmalarının da nedeni

anlaşılmıştı. Avusturya Genelkurmay Başkanı Konrad

von Hötendorf' a ulaşıncaya kadar korkunç bir telefon

trafiği başladı. Olaya şahit olanlardan birinin bana anlattığına göre, daha ilk sözcüğü duyar duymaz genelkurmay başkanının yüzü bembeyaz kesilmişti. Telefon trafi-244

gi Hofburg'a1 kadar gitmişti. Görüşmelerin ardı arkası kesilmiyordu. Nereden başlanmalıydı? Polisler, Albay Redl'in kaçmaması için gerekli önlemleri almıştı. Redl, Hotel Klomser'den ayrılmak üzere otel görevlisine bir şeyler söylerken fark ettirmeden yanına gelen sivil bir

polis çakıyı uzatıp nazikçe şöyle demiş: "Sayın Albay, çakınızı arabada unutmuşsunuz." İşte o anda Redl kaybettiğini anlamış. Başını nereye çevirse kendisini takip eden gizli servisten tanıdık yüzlerle karşılaşmış, otele geri geldiğinde iki subay odasına kadar eşlik edip önüne bir silah bırakmışlar. Çünkü saray, Avusturya ordusunda böylesi

bir skandalın dikkat çekmeden sonlandırılmasına karar

vermiş. İki subay Hotel Klomser'de Redl'in odası önünde gece saat ikiye kadar nöbet tutmuş, derken içerden bir silah sesi duyulmuş.

Ertesi günün akşam gazetelerinde çıkan kısa ölüm

ilanında Avusturya Ordusu'nun b;ışarılı subaylarından

Albay Redl'in ansızın öldüğü yazıyordu. Fakat Albay

Redl'in takip edilmesinde o kadar çok kişi görev almıştı

ki, bu olayı saklamak gi.içleşmişti. Zamanla aydınlanan

birçok ayrıntı, olayın psikolojik boyutunu ortaya koydu.

Albay Redl homoseksüelmiş, ancak gerek üstleri gerekse

arkadaşları bu sırrı bilmiyormuş; Redl yıllarca şantajcıların eline düşmüş ve sonunda bu işlere sürüklenmişti. Bu olay orduda büyük bir endişe yaratmıştı. Bir savaş çıkmış

olsaydı bir tek insan, yüz binlerce insanın ölümüne ve

İmparatorluğun uçuruma sürüklenmesine neden olacaktı; işte ancak o an, geçen yıl dünya savaşına ne kadar yaklaştığımızı anlamıştık.

1 . Hofburg: Viyana':fa imparatorluk sarayı. (Ç.N.)

245

İlk kez dehşeti gırtlığıma kadar hissetmiştim. Ertesi

gün tesadüfen çağımızın mükemmel ve iyi yürekli Kassandrası Bertha von Suttner'e1 rastladım. İlk aristokrat ailelerden birinden geliyordu, ilk gençlik döneminde Bohemya' da oturdukları sarayın yakınlarında 1 866 Savaşı'

nın tüm dehşetini görmüştü. Bu nedenle Floren◆e

Nightingale gibi tüm hayatını, ikinci bir savaşa, daha doğrusu savaşı önlemeye adanmıştı. Yazdığı Silahlınızı Bırakın!2 başlıklı romanı tüm dünyada başarıya ulaştı, sayısız pasif toplantılar düzenledi, en büyük başarısı da, dinamitin kaşifi Alfred Nobel'in vicdanına seslenerek onu, buluşunun açtığı felaketlerin bedeli olarak barış ve uluslararası uzlaşma için Nobel ödülü verecek bir vakıf kurmaya ikna etmek oldu. Suttner heyecanlı heyecanlı yanıma yaklaştı ve "İnsanlar farkında değil," diyerek caddenin orta yerinde yüksek sesle adeta bağırarak konuşmaya başladı, oysa normal zamanlarda alçak sesle ve sakın sakın konuşurdu. "Savaş başladı ve onlar yine bizden her şeyi

sakladılar. Siz genç insanlar neden bir şeyler yapmıyorsunuz. Özellikle sizi ilgilendiriyor bu! Karşı koyun, birleşin!

Her şeyi, hiç kimsenin dinlemediği biz yaşlı kadınlardan

beklemeyin." Ona, Paris' e gideceğimi söyledim; belki ortak bir bildiri yayımlanabilirdi. "Niye

yalnızca belki?" diye ısrar etti. "Durum her zamankinden kötü, mekanizma işlemeye başladı bile," dedi. Onu sakinleştirmeye çalışırken kendimin tedirginleşmeye başladığımı hissettim.

Fakat Fransa' da yaşadığım küçük bir olay, Viyana'da

ciddiye alınmayan bu yaşlı kadının nasıl da bir peygamber gibi geleceği gördüğünü anımsattı bana. Çok küçük bir olaydı, ama benim için anlamı büyüktü. 1914 yılının

1 . Bertha von Suttner (1843- 1914): Avusturyalı romancı ve pasifist hareketin ilk

tanınmış savunucularından biri. 1905'te Nobel Barış Ödülü'nü almıştır. (Ç.N.)

2. Die Waffen nieder! (Ç.N.)

246

ilkbaharında Paris'ten bir kız arkadaşımın birlikte Leonardo da Vinci' nin mezarını ziyaret etmek için Touraine' e gitmiştim. Loire Irmağı'nın yumuşak ve güneşli kıyısında uzun süre yürümüş ve akşamleyin oldukça yorgun düşmüştük. Bu nedenle önceki gidişimde Balzac'ın doğduğu evi gördüğüm o sakin Tours Kenti'nde sinemaya gitmeye karar verdik.

Küçük bir semt sinemasıydı, modern dönemin krom

ve pırl pırl parlayan camdan saray gibi salonlarıyla hiçbir benzerliği yoktu. Sinema salonuna dönüştürülmüş

mekan, rahat rahat çene çalan, sigara içme yasağına rağmen Scaferlati ve Caporal marka sigaralarının mavi dumanlarını ağır kokan havaya doğru savuran sıradan insanlarla, işçiler, askerler, pazarıcı kadınlarla, kısacası halktan insanlarla doluydu. Perdede önce "tüm dünyadan haberler" görüldü. İngiltere'de bir kayık yarışması: Salondakiler sohbete devam edip kahkahalarla güldüler.

Sonra bir Fransız askeri geçit töreni başladı: Salondakiler

bununla ilgilenmediler. Üçüncü görüntü "İmparator

Wilhelm, İmparator Franz Joseph'i Viyana'da ziyaret

ediyor" idi. Birden perdede Viyana'nın o çirkin batı istasyonu ve gara girmek üzere olan treni bekleyen birkaç polis görüldü. Sonra bir işaret: Yaşlı İmparator Franz Joseph, konuğunu karşılamak üzere şeref kıtasının önünden geçiyordu. Yaşlı imparatoru hafif kamburu çıkmış

ve biraz da titreye titreye geçtiğini gören Tours halkı,

favorileri kışkırtmış bu yaşlı ihtiyara güldü. Derken perdede gara giren tren görüldü, birinci, ikinci, üçüncü vagon, derken salon vagonunun kapısı açıldı. Üzerinde Avusturya general üniforması, bıyıkları yukarı bükülmüş

II. Wilhelm görüldü.

İmparator Wilhelm'in perdede görüldüğü an, karanlık salonda birdenbire çığgınca ıslık sesleri ve gürültüler başladı. Erkekler, kadınlar, çocuklar herkes ama her-247

kes adeta her biri şahsen hakarete uğramış gibi hepsi

birden çığlık atmaya ve ıslık çalmaya başladılar. Gazetelerde okuduklarının dışında panik ve dünya hakkında tek bir bilgisi olmayan iyi yürekli Tourslular bir anda kudurmuş gibiydiler. Çok korktum, iliklerime kadar ürperdim. Yıllar yılı yürütülen bu nefret propagandasının nasıl bir boyuta ulaştığını görüyordum. Küçük bir taşrada

yaşayan kendi halindeki vatandaşlar, hatta askerler imparatora ve Almanya'ya karşı o denli kışkırtılmışlardı ki, beyazperdede gördükleri ufacık bir kare bile öfkeden kendilerini kaybetmelerine neden olabiliyordu. Sadece bir saniye, tek bir saniyeydi. Diğer görüntüler gelmeye başladığında her şey unutulmuştu. İnsanlar perdedeki komik filme katıla katıla, zevkten dizlerine vura vura gülmeye

başlamışlardı. Sadece bir saniye sürmüştü, ama yine de

bu tek saniyede, tüm uzlaşma çabalarımıza ve gayretlerimize rağmen, ciddi bir kriz anında insanları galeyana getirmenin ne kadar kolay olduğunu görmüştüm.

Bütün akşamım mahvolmuştu. Uyuyamadım. Bu

olay Paris'te olsaydı, aynı şekilde huzursuz olurdum, fakat bu denli sarsılmazdım. Kin ve nefretin kendi halinde saf vatandaşlara kadar nüfuz etmesi beni dehşete düşürmüştü. Sonraki günler arkadaşlarıma bu olayı anlattım; çoğu bunu ciddiye almadı: "Biz Fransızlar şişko Kraliçe

Victoria ile nas:d alay etmiştik, iki yıl sonrasında İngiltere

ile anlaşma imzaladık. Sen Fransızları tanımıyorsun, onlar politikayı derin düşünmezler," dediler. Sadece Rolland olayı farklı görüyordu: "Halk ne kadar safsa, onları kandırmak o kadar kolaydır. Poincare¹ seçildiğinden beri

1 . Raimond Poincare (1 860- 1 934): Fransız siyasetçi. 1 91 3- 1 920 yılları arasında

Fransa Cumhurbaşkanlığı, birkaç kez de başbakanlık yapmıştır. 1 920'li yıllarda yürüttüğü Almanya karşıtı katı politikası doğrultusunda Almanya'nın Ruhr Bölgesi'ni 1 923-1 924 arasında işgal etmiştir. Bu işgal nedeniyle devlet kasasının

uğradığı zarar onun 1 924 yılında seçimi kaybetmesine neden olmuştur. (Ç.N.)

248

durum kötü. Petersburg' a yapacağı seyahat pek keyifli

geçmeyecek." Yazın Viyana' da yapılacak Sosyalist Enternasyonal kongresi üzerine konuştuk, fakat Rolland bu konuda da diğerlerinden daha şüpheliydi. "Duvarlara seferberlik ilanları yapıştırıldığında kim bilir kaç kişi buna direnecektir. Kitle duyarlılığının ve kitle isteri nöbetlerinin olduğu bir çağda yaşıyoruz, savaş durumunda onların nasıl bir güce dönüşeceğini kestirmek güç'."

Bana gelince; böylesi endişe anlarının, örümcek ağlarının rüzgarda dağılması gibi geçip gideceğini söylüyordum. Gerçi arada bir savaşın çıkabileceğini düşünüyorduk, fakat onu da -insanın arada bir ölümü aklına getirmesi gibi bir şeydi- olması muhtemel, ancak çok

uzak bir ihtimal gibi. Üstelik o tarihlerde Paris çok güzeldi, bizler de çok genç ve mutluyduk. Jules Romains' in buluşu o müthiş şakayı bugün bile anımsarım; prince de

poetes¹ ile alay etmek için sıradan kendi halinde bir

adamcağıza prince des penseurs² tacı giydiren üniversiteliler onu törenle Pantheon önündeki Rodin heykeline götürmüşlerdi. Aynı günün akşamı şölende liseli gençler

gibi çılgınca eğlenmiştik. Ağaçlar çiçek açmıştı, hava tatlı ve hoş kokuyordu, bu kadar güzellikler arasında kim savaş gibi imkansız bir şeyi düşünebilirdi? Dostlar her

zamankinden daha dosttu ve yabancı -"düşman"- ülkede yeni dostlar kazanılmıştı, kent hiç olmadığı kadar sorunsuzdu ve insanlar kendileri gibi sorunsuz ve tasasız kenti çok seviyorlardı. Bu son günlerde Verhaeren'e, bir

konferans vereceği Rouen' a3 kadar eşlik ettim. Geceleyin sivri kuleleri ay ışığında büyüleyici bir şekilde ışılda-1 . (Fr.) Şairler prensi. (Ç.N.)

2. (Fr.) Düşünürler prensi. (Ç.N.)

3. Fransa'nın kuzeybatısında Yukarı Normandiya planlama bölgesinde Seine

Maritime ilinin merkezi liman kenti. (Ç.N.)

249

•

yan katedralin önünde durduk, böyle hoş bir mucize tek

bir "vatana" mı ait, hepimizin değil mi, diye geçirdik aklımızdan. Rouen'de bir tren istasyonunda, övdüğü o makinelerden birinin iki yıl sonra onu parçalayacağı aynı yerde vedalaştık. Beni kucakladı, " 1 Ağustos'ta Caillou

qui bique'te¹ bende buluşalım," dedi. Söz verdim, çünkü

onu her yıl çiftlik evinde ziyaret ederdim ve birlikte her

yeni şiirini Almancaya çevirirdik. Bu yıl da gitmemi engelleyecek ne olabilirdi ki? Aklıma hiçbir kötü

şey getirmeden diğer arkadaşlarla vedalaştım, Paris'le vedalaştım, rahat ve duygusal olmayan bir veda idi bu, tıpkı birkaç

haftalığına evimden ayrılıyormuşum gibi. Önümüzdeki

birkaç ay yapacağım şeylerin planı hazırды. Şimdi

Avusturya'da kent dışında bir yerde inzivaya çekilecek

ve (ancak beş yıl sonra basılabilen) Dostoyevski çalışmama devam edecek ve böylece ve her biri büyük bir ulusu büyük romancılarıyla tanıtan "Üç Büyük Usta" adlı eserimi tamamlayacaktım. Sonra Verhaeren'e gidecek ve kışın uzun süredir planladığım Rusya seyahatimi gerçekleştirecek ve orada aynı düşünceyi paylaşacağımız bir grup oluşturacaktım.

Bütün bunlar otuz iki yaşında olan benim, net ve

açık bir şekilde planlarım arasındaydı; bu pırıl pırıl parlayan yaz mevsiminde dünya leziz bir meyve gibi güzel ve anlamlıydı. Ve ben bu dünyayı bugün'ıyla de, daha da

parlak olacağına inandığım geleceği ile de seviyordum.

Fakat 28 Haziran 1914 yılında Saraybosna' da atılan

o kurşun, içinde yetişip büyüdüğümüz, yaşadığımız o

güvenli ve yaratıcı aklın dünyasını topraktan yapılmış,

içi boş bir küp gibi bir saniyede binlerce parçaya ayırdı.

1 . Fransa'nın kuzeyinde demir oksitten oluşmuş rengi kızıla çalan büyük bir

kayanın bulunduğu ünlü bir yer. (Ç.N.)

2 50

1914 Savaşı'nın ilk saatleri

1914 yazı Avrupa topraklarına o felaketi yaşatmamış olsaydı da unutulmazdı. Çünkü o güne kadar öyle canlı, öyle güzel ve tam bir yaz mevsimi çok ender yaşamışımıdır. Gökyüzü günlerce ipek gibi ve masmaviydi, hava yumuşak ve hafifti, çayırlar sıcaktı ve mis gibi kokuyordu, ormanlar yeni yeşermiş ağaçlarla doluydu; bugün bile yaz sözcüğünü ağızıma aldığımda ister istemez Viyana yakınlarında Baden'da geçirdiğim o pırıl pırıl

temmuz günlerini anımsarım. Beethoven'ın yazlarını ge

çirdiği bu küçük, romantik kentte gözlerden uzak bir şekilde bir ay boyunca çalışmalarına yoğunlaşmak istiyordum, yazın geri kalan kısmını çok değer verdiğim dostum Verhaeren' in Belçika'daki çiftlik evinde geçirecektim. Baden'dayken doğayı yaşamak için küçük kentten ayrılmak gerekmiyor. Beethoven'ın yaşadığı dönemdeki

sadeliğini ve güzelliğini korumuş ve tepeleri örten muhteşem orman küçük burjuva evlerinin aralarına kadar yayılmıştı. Kafelerin ve restoranların önünde açık havada oturulur ya da istenirse kaplıca parkını doldurmuş

neşeli kaplıca konuklarının arasına karışılır ya da تنها

yollarda dolaşırdı.

29 Haziran' dan bir gün önceki akşam, Katolik Avus-

2 5 1

-

turya'nın "Peter ve Paul"1 bayramı saydığı gün Viyana' dan

birçok konuk gelmişti. Açık renkli yazlık giysiler içindeki

insanlar kaplıca parkında neşeli ve tasasız bir şekilde

kendilerini çalan müziğe kaptırmıştı. Hoş bir gündü, geniş kestane ağaçlarının üzerindeki gökyüzü

bulutsuz ve pırlıl pırlıldı ve gerçekten mutlu olunacak bir gündü. Yetişkinler ve çocuklar için kısa bir süre sonra tatil dönemi başlayacaktı. Yaz mevsiminin başladığı bu tatil gününde

insanlar yazın muhteşem havasının, dolu dolu yeşilliğinin tadını çıkarıyor ve günlük sorunlarını unutuyorlardı.

Bana gelince; kaplıca parkından ve kalabalığından epeyce uzakta bir yerde oturmuş, kitap okuyordum -bugün bile hangi kitap olduğunu gayet iyi anımsıyorum: Merejkovskiy'nin2 Tolstoy ve Dostoyevski adlı kitabıydı-, tamamen kendimi kaptırmış, heyecanla, merakla okuyordum. Fakat ağaçların arasından esen rüzgarı, kuşların cıvıltısını ve kaplıca parkından yükselen müziği de duyuyordum. Müziğin melodisini çok net duyuyor, ancak rahatsız olmuyordum, çünkü bizim kulaklarımız öyle bir uyum yeteneğine sahiptir ki, sürekli bir gürültü, gürültülü bir cadde ve şırl şırl akan bir derenin sesine birkaç dakika içinde alışır ve duymaz oluruz, ancak gürültünün

ritminde bir aksama olursa, o zaman sesin farkına varır,

kulak kabartırız.

İşte bu nedenle kitabımı okumaya dalmışken birdenbire müziğin kesildiğini fark ettim. Kaplıca orkestrasının o sırada hangi parçayı çaldığını bilmiyorum, sadece 1 . Petrus ve Paulus olarak da bilinir. İsa'nın havarilerinden ikisidir. Hristiyanlık dinini yaymaya çalışırken din şehidi olmuşlardır. ikisi de aynı amaç uğruna şehit oldukları için Katolik dünyası bu kutsal insanları birlikte andıkları 29

Haziran'ı dini tatil olarak kabul eder. (Ç.N.)

2. Dmitri Sergeyeviç Merejkovskiy (1 865- 1 94 1): Rus aydınlarının dinsel-felsefi

konulara yeniden ilgi duymasında önemli rol oynayan Rus şair, romancı, eleştirmen ve düşünür. (Ç.N.) 2 5 2

müziğin bir anda kesildiğini duydum. Gayriihtiyari başımı kitabımdan kaldırdım. Ağaçların arasında akın akın dolaşan insanlara da bir şeyler olmuştu; onlar da birdenbire dolaşmayı bırakmıştı. Herhalde bir şeyler oldu diye düşünüp ayağa kalktığımda, müzisyenlerin de müzik

pavyonunu terk etmekte olduklarını gördüm. Bu da tuhaftı, çünkü normal olarak kaplıca konseri bir saat ya da daha uzun sürerdi. Konseri böyle nezaketsizce kesmenin

bir nedeni olmalıydı. Biraz yaklaşıncı insanların gruplar

halinde telaşlı telaşlı biraz önce yapıştırılmış bir bildiriye

okumak için itişip kakıştığını gördüm. Birkaç dakika

sonra öğrendim ki, Veliaht Prens Franz Ferdinand ve eşi

manevra yapmak için gittiği Bosna' da alçakça politik bir

cinayete kurban gitmişti.

Bildiriye okumak için gittikçe daha çok insan akın

ediyordu. Okuyan diğerine bu hiç beklenmedik haberi

iletliyordu. Fakat gerçeği söylemek gerekirse, insanların

yüzlerinde bir sarsıntı ya da öfke okunmuyordu. Çünkü

veliaht sevilen biri değildi. Oysa küçücük bir çocukken

imparatorun tek oğlu, tahtın varisi Prens Rudolf'un Mayerling'de vurulduğu ve ölü olarak bulunduğu günü çok iyi anımsıyorum. Bütün kent bir üzüntü dalgasıyla sarsılmıştı, tabutunu görmek için insanlar adeta birbirini ezmişti, aydın biri ve insan olarak çok sevilen prensin, imparatorun yegane oğlu ve varisinin daha çok şeyler yapabilecekken, en verimli çağında ölmesi üzüntü ve korku yaratmış, imparatorun acısı paylaşılmıştı. Franz Ferdinand'da ise Avusturyalılar için çok önemli sayılabilecek hiçbir şey yoktu: sevimlilik, çekicilik ve samimiyet. Onu

sık sık tiyatroda gördüğümde incelerdim. Güçlü ve iri

bedeniyle locasında oturur, soğuk ve donuk bakışlarını

diker, seyircileri selamlamaz, sahnedeki sanatçıları candan alkışlamazdı. Hiç kimse onun gülümsediğini görmemiştir, hiçbir fotoğrafta rahat bir görünümü yoktur. Mü-

253

zikten de, mizahtan da hoşlanmazdı, karısı da aynı kendisi gibi sevimsiz bakardı çevresine. Bu iki insanın etrafında buz gibi bir hava esirdi; dostlarının olmadığı bilinirdi, yaşlı imparatorun da ondan nefret ettiğini herkes bilirdi, çünkü veliaht, tahta geçmek için nasıl sabırsızlandığını gizlemeyi beceremezdi. Bu buldok enseli, so

ğuk, donuk bakışlı adamın bir felakete yol açacağı sadece

benim hissettiğim mistik bir önsezi değildi, aksine bütün

ulus içinde yaygın bir önseziydi, bu nedenle onun öldürülme haberi çok derin bir etki yapmadı. İki saat sonra gerçek bir üzüntüden eser kalmadı. İnsanlar sohbet ediyor ve kahkahalar atıyorlardı, akşamları lokallerde yine müzik çalıyordu. O gün Avusturya' da pek çok kişi, yaşlı

imparatorun varisinin bundan böyle çok sevilen genç

Arşidük Karl'ın olması nedeniyle içten içe rahat bir nefes almıştı.

Ertesi günü doğal olarak gazetelerde büyük büyük

ölüm ilanları verildi ve suikasta duyulan öfke dile getirildi. Fakat bu olayın Sırbistan' a karşı politik bir harekete yol açacağına dair hiçbir ima yoktu. İmparatorluk sarayında bu ölümle ilgili bambaşka bir endişe vardı, o da gömülme merasiminin nasıl yapılacağı idi. Veliaht prens

olması ve özellikle de İmparatorluk adına yaptığı bir görev esnasında ölmesi nedeniyle Habsburgların tarihi mezarlığı olan Kapuzen Mezarlığı'na gömülmesi gerekirdi.

Fakat Franz Ferdinand saraya karşı verdiği uzun ve öfkeli mücadelelerden sonra Kontes Chotek ile evlenmişti.

Gerçi kontes, yüksek bir aristokrat aileden gelmekteydi,

fakat Habsburgların gizemli, yüzlerce yıllık kurallarına

göre eşikle eşit sayılmıyordu ve düşesler büyük törenlerde, çocukları mirastan pay alamayan veliaht eşinin önünde olmak istiyorlardı. Fakat · ölüm karşısında bile saray kibrinden vazgeçmiyordu. Ne demek? Kontes Chotek

Habsburg İmparatorluk Mezarlığı'na mı gömülecekti?

254

Hayır, buna izin verilemezdi. Korkunç bir entrika başladı, düşesler yaşlı imparatora cephe aldılar. Halktan resmi yas tutması istenirken, sarayda gizli düşmanlıklar çarpı

şıyordu, her zaman olduğu gibi ölen kişi haksız çıktı. Töreni yöneten kişiler, ölen kişinin küçük bir Avusturya kasabası olan Artstetten' e gömülmeyi arzu ettiği iddiasını ortaya attılar ve ölüye karşı bu sahte sevgi ve saygı bahanesiyle ölünün katafalka konulması, cenaze alayı ve

bunlarla ilgili mevki konusundaki tüm çekişmeler çabucak bir kenara itildi. Öldürülen veliaht prensin ve eşinin tabutları sessizce Artstetten' e getirilip burada toprağa

verildi. Seyirden sonsuz zevk alan Viyana bundan mahrum kalmış oldu ve bu üzücü olay kısa bir süre sonra unutulup gitti. Neticede Viyana' da insanlar İmparatori

çe Elisabeth'in ve tahtın önceki varisinin korkunç ölümü

ve saray üyelerinin çeşitli skandallarına alışmışlardı ve

yaşlı imparatorun yalnız ve hiç sarsılmadan her şeyin üstesinden gelebileceğine inanıyorlardı. Birkaç hafta sonra Ferdinand'ın ismi de, cismi de bir daha ortaya çıkmamak

üzere tarihten silinecekti.

Fakat takriben bir hafta sonra tüm gazetelerde tesadüf olamayacak kadar aynı anda birdenbire kışkırtmalar, imalar başladı. Sırp Hükümeti olaylardan haberdar olmakla suçlanıyor ve Avusturya'nın -sözümüne çok sevilen-, veliaht prensin cinayetini cezasız bırakmayacağı ima ediliyordu. Basın yoluyla bir şeylerin kıpırdandığı,

harekete geçirildiği hissediliyordu, fakat hiç kimse savaş

çıkabileceğini aklına getirmiyordu. Ne bankalar ne de

işyerleri ve özel şirketler planlarını değiştirmişti. Sırbistan'la yapılan bitmek tükenmek bilmeyen bu söz düellosundan bize neydi? Aslında Sırp domuz ihracatıyla ilgili birkaç ticari anlaşmadan başka bir şey olmadığını hepimiz biliyorduk. Verhaeren'in yanına Belçika'ya gitmek için valizlerim hazır, çalışmalarım yolunda gidi-2 5 5

yordu, tabutundaki ölü bir veliaht prensin benim hayatımla nasıl bir ilgisi olabilirdi? İçinde bulunduğum yaz mevsimi hiç olmadığı kadar güzeldi ve daha da güzel

olacağı benziyordu; hepimiz geleceğe umutla bakıyorduk. Baden'daki son günümde bir arkadaşımın üzüm bağlarında dolaşırken karşılaştığımız yaşlı bir bağcının

bize şunları söylediğini hatırlıyorum: "Yıllardır böyle güzel bir yaz görmemiştik. Böyle devam ederse eşsiz şaraplar üreteceğiz ve insanlar bu yazı hep hatırlayacaktır!"

Fakat mavi ceketli yaşlı adam korkunç gerçeği yansıtan

bir şey söylediğinin hiç farkında değildi.

Her yıl olduğu gibi Verhaeren'i çiftliğinde ziyaret etmeden önce iki haftalığına gittiğim Üstende yakınlarındaki Le Coq'ta1 da aynı rahat ve tasasız atmosfer vardı. Tatil sevinciyle dolu insanlar kumsaldaki renkli şemsiyelerin

altına uzanmışlar ya da yüzüyorlardı, çocuklar uçurtmalarını uçuruyor, gençler kafelerin önünde digue' de2 dans ediyorlardı. Akla gelebilecek her ulustan insan bir arada

eğleniyordu, daha çok Almanca konuşuluyordu, çünkü

her yıl olduğu gibi yakındaki Ren Bölgesi'nden çok sayıda turist, Belçika'nın bu plajına akın ediyordu. Tek gürültü, Paris gazetelerini satmak için onların tehditkar manşetlerini bağırarak çocuklardan geliyordu: "L'Autriche

provoque la Russie." "L'Allemagne prepare la mobilisation. "3

Gazete satın alan insanların yüzlerinin nasıl da tedirginleştiği fark ediliyordu, ancak bu sadece birkaç dakika sürüyordu. Neticede bu diplomatik çatışmaları yıllardır biliyorduk; her defasında ciddileşmeden son anda tatlıya

1 . Belçika' da Baltık Denizi kıyısında bir tatil yeri. (Ç.N.)

2. (Fr.) Kelime anlamı set. Metin içindeki anlamı kıyıda. (Ç.N.)

3. (Fr.) Avusturya Rusya'yı kışkırtıyor. Almanya seferberliğe hazırlanıyor. (Ç.N.)

256

bağlanırdı. Bu defa niye olmasındı? Yarım saat sonra, biraz önce yüzleri endişeli aynı insanlar keyifle suda oynuyor, uçurtmalar uçuyor, martılar kanat çırpıyor ve güneş

huzur içindeki ülkenin üzerinde pırlıl pırlıl ve sıcacık parlıyordu.

Fakat kötü haberler gitgide artıyor ve daha tehditkar

bir boyut kazanıyordu. Önce Avusturya, Sırbistan' a ultimatom vermiş ve bunu Sırbistan'ın kaçamak yanıtı takip etmişti; iki monarşi arasında bir telgraf trafiği ve sonunda da gizlenemez bir hale gelen seferberlik başlamıştı.

Bu küçük ve her şeyden uzak yerde daha fazla duramaz

hale geldim. Haberlere daha yakın olabilmek için her

gün elektrikli küçük bir tramvayla Ostende'ye gidiyordum; haberler gün geçtikçe kötüleşiyordu.

İnsanlar hala yüzüyorlardı, oteller doluydu, digue' e gezen, gülen ve

gevezelik eden turistler akın ediyordu. Fakat ilk kez yeni

bir şey araya girdi. Birdenbire Belçikalı askerler ortaya

çıkıverdi, oysa hiç plaja yaklaşılmazlardı, köpeklerin çektiği -Belçika Ordusu' na has bir şeydi- küçük arabalarda makineli tüfekler taşınyordu.

O sırada bir iki Belçikalı arkadaşım, genç bir ressam ve şair Crommelynck ile kafede oturyordum. Öğleden sonramızı Belçika'nın en büyük modern ressamı James Ensor'un yanında geçirmiştik. Çok tuhaf, münzevi yaşamı seven ve içedönük biri olan bu ressam, o yaratıcı ve pırıl pırıl renklerle ışıldayan tablolarından çok, askeri bando için bestelediği polka ve valslarla övünüyordu. Bize yapıtlarını göstermişti, ama pek de istemeye istemeye, çünkü birilerinin çıkıp onları satın almak isteyeceğinden korkuyordu. Arkadaşımın bana gülerek anlattığına göre, aslında tablolarını pahalı satmak istiyorl . Bir çeşit Polonya dansı. (Ç.N.)

2 5 7

muş istemesine ama hiçbirini elden çıkarmaya gönlü

razı olmuyormuş, çünkü paraya olduğu kadar eserlerine

de bağlıymış. Tablolarından birini sattığında her defasında birkaç gün umutsuzluğa düşüyormuş. Tüm bu garip kaçıklıklarıyla bu cimri deha bizi neşelendiriyordu. Köpeklerin çektiği makineli tüfeklerle dolu arabalarıyla yeni bir bölük asker önümüzden geçerken içimizden biri

ayağa kalkıp köpeği okşadı, ancak bu davranış, eşlik eden

bir subayın hiç hoşuna gitmedi, bir savaş objesinin böyle

okşanmasının askerlik kurumunun onurunu zedeleyece

ğinden korkmuştu. İçimizden biri, askerlerin böyle saçma sapan dalaşmaları ne demek oluyor, diye mırıldandı

ğında, bir başkası "Gerekli önlemler alınmak zorunda.

Çünkü savaş çıkarsa, Almanlar bizi yarıp geçeceklerdir,"

yanıtını verdi heyecanlanarak. "Kesinlikle mümkün de

ğil," dedim, gerçekten böyle bir şeyin olmayacağına yürekten inandığım için, çünkü o eski yaşadığımız dünyada antlaşmaların kutsallığına inanılıyordu hala. "Eğer bir savaş çıkar da, Fransa ve Almanya birbirinin kökünü kazımaya kalkarsa, siz Belçikalılar hiçbir şey olmadan rahatınıza bakarsınız!" diye ekledim. Fakat kötümser arkadaşımız pes etmiyordu. Belçika' da böyle önlemler alınıyorsa bir anlamı olmalıydı. Alman Genelkurmay'ının gizli bir

planı olduğu yıllar önce biliniyordu. Fransa'ya bir saldırı

olacak olsa bu, Belçika üzerinden yapılırdı. Fakat ben de

pes etmiyordum. Binlerce, on binlerce Alman bu küçük

ve tarafsız ülkenin güzelliğinin ve konukseverliğinin

keyfini sürerken, sınırda bir ordunun saldırıya hazır bekleyebileceği fikri bana imkansız geliyordu. "Saçmalık,"

dedim. "Eğer Almanlar Belçika'ya girerse, beni bu fenere

asın," diye ekledim; sonradan arkadaşlarım bu sözlerimi

ciddiye alıp beni fenere asmadıkları için bugün bile onlara minnet borçluyum.

Fakat ondan sonra temmuzun son kritik günleri gel-

258

di ve saat başı birbirini tutmayan haberler gelmeye başladı. İmparator Wilhelm'in, Çar'a gönderdiği telgraflar, Avusturya'nın Sırbistan' a savaş ilan etmesi ve Jaures'in

öldürülmesi birbirini takip etti. Durumun ciddi olduğu

hissediliyordu. Birdenbire üzerinde esen korku rüzgarı

kumsalı boşaltmıştı. Binlerce insan otellerden ayrılıyor,

trenler tıka basa doluyordu, en iyimser olanlar bile valizlerini çarçabuk toplamaya başlamıştı. Avusturya'nın Sırbistan' a savaş ilan ettiği haberini duyar duymaz ben de bir bilet aldım, gerçekten de gitme zamanının geldiğini

görüydüm. Çünkü bu üstende Ekspresi Belçika' dan

Almanya'ya giden son trendi. Heyecanlı ve sabırsız bir

halde trenin koridorlarında ayakta duruyorduk, herkes

birbiriyle konuşuyordu. Hiç kimse yerinde rahat oturamıyor ya da bir şeyler okuyamıyordu, her istasyonda yeni haberleri almak için dışarı fırlıyor, kararlı bir elin, zincirlerinden kopmuş yazgıyı geri çekmesini ümit ediyorduk.

Hala bir savaşın çıkacağına, hele Belçika'ya saldırılacağına hiç inanmıyorduk; böyle bir saçmalığa kimse ihtimal vermek istemediği için, olanlara da kimse bir anlam veremiyordu. Tren yavaş yavaş sınıra geldi, Belçika sınır istasyonu Verviers' e çıktık. Alman tren görevlileri trene bindi, on dakika sonra Alman topraklarında olacaktık.

Fakat ilk Alman istasyonu Herbesthal'a giderken

tren birdenbire tarlaların ortasında durdu, hepimiz koridorlara çıkıp pencerelere üşüştük. Ne olmuştu? Birden karanlıkta arka arkaya yük trenlerinin bize doğru geldi

ğini gördüm, üstü tahtalarla örtülmüş açık vagonlardı,
belli belirsiz, top namlularını görür gibi oldum. Yüreğim
ağzıma geldi, Alman orduları ilerliyor olmalıydı. Ama
kim bilir belki de sadece önlem içindir, belki de savaş
hazırlığı yapıldığına dair bir gözdağı vermek içindir, bizzat savaş hazırlığı için değildir, diyerek kendi
kendimi avutmaya çalıştım. Tehlike olduğunda ümit etme isteği

259

hep çok büyük olur ya. Derken sonunda "yol serbest"
işareti verildi ve tren yoluna devam etti ve Herbesthal
İstasyonu'na girdi. Bir sıçrayışla indim, bir gazete alıp
haberlere bakmak istiyordum. Fakat istasyon asker kaynaklıydı. Bekleme salonuna girmek
istediğimde kapalı kapının önünde duran beyaz sakallı ve sert bir memur
engel oldu: Kimsenin istasyonun salonlarına girmesine
izin verilmiyordu. Fakat itina ile örtülmüş cam kapıların
ardında kılıç ve dipçik sesleri duyuluyordu. Korkunç
şeylerin olduğu kesindi. Milletler hukukunun tüm kuralları çiğnenerek Almanların Belçika'ya
saldırısı başlamıştı. Dehşete kapılmış bir şekilde trene bindim ve Avusturya'ya yoluma devam ettim.
Hiçbir kuşku kalmamıştı: Savaşın içine gidiyordum.
Ertesi gün sabah Avusturya' daydım. Her istasyonda,
genel seferberliğin ilan edildiğini bildiren yazılar yapıştırılmıştı. Trenler yeni askere alınmış acemi
erlerle doluydu, bayraklar dalgalanıyordu. Gürültülü bir müzik vardı.

Vienna'ya vardığımda tüm kentin büyük bir heyecan

içinde olduğunu gördüm. Hiç kimsenin istemediği, ulusların, hükümetlerin istemediği, diplomatların
adeta bir oyun gibi gördükleri ve karşılıklı restleşirken beceriksizce dizginlerini ellerinden kaydırıp
kaçırdıkları bu savaştan duyulan korku yerini birdenbire büyük bir heyecan ve coşkuya bırakmıştı.
Caddeleri alaylar dolduruyor, birden her yerde bayraklar yakılıyor, bando ve müzik eşli

ğinde acemi erler yürüyorlardı, başka zaman olsa kimsenin önemsemediği ve alkışlamadığı bu genç
insanların yüzleri mutluluktan pırıl pırıldı.

Gerçeği söylemem gerekirse, yığınların bu ilk heyecanla sokağa dökülmesinde, insanın etkisinden
kurtulamayacağı olağanüstü çekici, hatta büyüleyici bir şeyler 260

olduğunu itiraf etmek zorundayım. Savaşa karşı duydu

ğum tüm nefret ve tiksintiye rağmen, savaşın o ilk günlerindeki anılarımı unutmak istemem:
Binlerce, yüz binlerce insan aslında barışta duymaları gereken o bağlılık duygusunu, hiçbir zaman o
günkü gibi hissetmemiştir.

İki milyonluk kent, neredeyse elli milyonluk ülke o saat,

bir dünya tarihini, bir daha asla tekrarlanmayacak bir anı

yaşadığını ve herkesin o küçük Ben'ini bu kor halindeki

yığıra atıp tüm bencilliklerinden arınması gerektiğini biliyordu. Toplumsal konum, dil, sınıf, din
farklılıkları kardeşlik duygularının akıntısı içinde o an kaybolup gitmişti. Birbirine yabancı olan
insanlar caddelerde birbirleriyle konuşuyor, yıllardır birbirlerini görmezlikten gelen insanlar el
sıkışıyor, her yerde hayat dolu yüzler görülüyordu. Her birey kendi Ben' inin yükseldiğini düşünüyor,
eskiden olduğu gibi toplum dışında kalmadığını, bir kitlenin içinde olduğunu, halk olduğunu
görüyordu; eskiden hiç kimsenin dikkate almadığı biri iken, kişiliğinin bir anlam kazandığını
hissediyordu. Eskiden sabahın erken saatlerinden gece yarısına kadar mektupları ayırıştıran,
pazartesi cumartesiye kadar sürekli mektupları düzenleyen küçük posta memuru, katip ya da

ayakkabı

tamircisi birdenbire yaşamında daha başka, romantik bir

imkan bulmuştu: Kahraman olabilirdi. Kadınlar üniforma giymiş her askeri coşkuyla karşılıyor, geride kalanlar bu romantik unvanı saygıyla selamlıyorlardı. Onları günlük hayatlarının içinden çekip çıkaran o bilinmez güce saygı duyuyorlardı. Hatta bu ilk aşın duygusallık saatlerinde anneler üzüntü, kadınlar korku gibi çok doğal duygularını yaşamaktan utanıyorlardı. Fakat kim bilir belki de bu sarhoş edici duygusallıkta daha derin, daha güçlü

bir şey vardı. Bu dalga fırtınası insanlığın üzerine öyle

güçlü ve öyle aniden bastırmıştı ki, yüzeyinde sevinçler

taşarken, insanın içindeki hayvanın karanlık, bilinçsiz,

261

ilkel duygularını ve dürtülerini bir anda su yüzüne çıkarmıştı. İnsanın derinliklerini gören Freud' un "İstenmeyen Medeniyet" dediği şeydi bu, yani burjuva dünyasının yasalarını ve kurallarını çiğneyerek en ilkel kan içgüdülerini kudurmuşçasına yaşamak. Kendini kurban etme sevinci ve alkol, macera isteği ve saf inançlılık, bayraklar, vatanperver sözler ve hatta belki de bu karanlık güçlerin

de bir payı vardı, milyonların kelimelerle ifade edilemeyecek kadar olağandışı olan bu sarhoşluğu, bir an için çağımızın en büyük cinayetine vahşi ve hani neredeyse

çekici bir canlılık katmıştı.

Sadece II. Dünya Savaşı'nın patlayışına tanıklık etmiş günümüz kuşağı kendi kendine, neden bizler böyle bir şey yaşamadık, diye soracaktır belki de. Neden kitleler 1 939'da, 1 9 1 4'lerdeki gibi bir heyecanla coşmadılar?

Neden çağrıyı sadece ciddiyetle ve kararlı bir şekilde

karşıladılar, suskun ve kadere boyun eğer bir şekilde kar

şıladılar? Aynı şey değil miydi? Günümüzde yapılan savaşta daha yüce, daha kutsal şeyler söz konusu değil miydi, o sadece sınırlar ve sömürgeler için değil de, bir

ideal uğruna yapılan bir savaş değil miydi?

Yanıt gayet basit: Çünkü I 939'daki dünyamız, 1 9 14'

teki dünyamız gibi çocuksu, saf inançlara sahip değildi.

O tarihte halk, başındakilere inanılmaz derecede güveniyordu; Avusturya'da herkes, tüm halkın saygı duydu

ğu, ülkenin babası, seksen dört yaşındaki İmparator

Franz Joseph'in, kötü, hain ve cani ruhlu düşmanları,

imparatorluğun barışını tehdit etmedikleri sürece, çok

zorunlu bir gerekçe olmadığı sürece halkını savaşa sokmayacağına, kan dökülmesine izin vermeyeceğine yürekten inanıyordu. Almanlar ise imparatorlarının, Çar'a gönderdiği telgraflardan nasıl da barış için savaştığını öğ-

262

renmişlerdi. Sıradan insanlar "tepedekilere", bakanlara,

diplomatlara, onların görüşlerine ve dürüstlüklerine büyük saygı duyuyorlardı. Eğer bir savaş söz konusuysa, bu ancak devlet adamlarının isteği dışında çıkabilirdi ve

devlet adamlarının bunda hiçbir suçu olamazdı, ülkede

hiç kimsenin suçu olamazdı. Ancak başka bir ülkedeki

caniler, savaş kışkırtıcıları suçlu olabilirdi. Bu kendini korumaktı, bu, en ufak bir neden yokken

barışçı Avusturya'ya ve Almanya'ya "saldıran" hain ve alçak düşmana karşı nefsi müdafaa için silaha sarılmaktı. İnsanların,

kendilerini yönetenlerin doğruluğuna ya da en azından

yeteneklerine duyduğu, neredeyse dini inanç kadar saf

ve temiz inanç 1939'da tüm Avrupa'da kaybolmuştu.

Diplomasinin Versailles'da¹ sürekli barış imkanına ihanet ettiğini acı bir şekilde gördükten sonra insanlar diplomasiye güvenmez olmuşlardı; uluslar, silahsızlanma ve gizli diplomasiye son verme konusunda verilen sözlerin

yerine getirilmediğini, nasıl utanmazca aldatıldıklarını

gayet iyi hatırlıyorlardı. Aslında insanlar 1939'larda hiçbir devlet adamına saygı duymuyordu ve hiç kimse yazgısını inanarak onlara teslim etmiyordu. En sıradan Fransız sokak işçisi bile Daladier² ile dalga geçiyordu, İngiltere'de Münih'ten³ beri "Peace for our time!"-4 Chamberlain'ın ileri görüşlülüğüne hiç güven kalmamıştı.

1 . Versailles Barış Antlaşması: Alman Reich'ı ile İtilaf Devletleri arasında yapılan

ve 1. Dünya Savaşı'nı resmi olarak sona erdiren ve 10 Ocak 1920'de yürürlüğe

konulan bu antlaşmayla savaşın tüm zararı Almanya ve müttefiklerine yüklenmiş ve İtilaf Devletlerine savaş tazminatı ödemeye mahkum edilmiştir. (Ç.N.) 2. Edouard Daladier (1884-1970): Fransız siyaset ve devlet adamı. Başbakan

olarak Chamberlain ile birlikte Hitler Almanyası'na Çekoslovakya'nın Südet

bölgesini işgal olanağı veren Münih Antlaşması'nı imzalamıştır. (Ç.N.)

3. Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yapılan ve Çekoslovakya'nın batısındaki Südetler bölgesinin Almanya tarafından ilhak edilmesine izin veren ve 30

Eylül 1938'de Münih'te imzalanan Münih Antlaşması kastedilmektedir. (Ç.N.)

4. (İng.) Çağımız için barış. (Ç.N.)

263

İtalya'da ve Almanya'da kitleler Mussolini ve Hitler'e

korku ile bakıyor, bizi yine nerelere sürükleyecek diye

düşünüyorlardı. Doğal olarak karşı koymak mümkün

değildi, çünkü vatan söz konusuydu: Böylece asker silaha sarıldı, anneler oğullarını cepheye yolladı, ama artık hiç kimse kurban vermenin, ölümün kaçınılmaz ya da

zorunlu olduğuna içten inanmıyordu. İnsanlar emredileni yapıyor, fakat coşku ve heyecan duymuyordu. İnsanlar cepheye gidiyor fakat kahraman olma hayalini kurmuyordu; uluslar ve tek tek bireyler ya dünyevi ve siyasal bir çılgınlığın ya da anlaşılabilir ve kötü niyetli bir yazgının kurbanları olduklarını artık biliyorlardı.

Üstelik 1914'te, neredeyse yarım asırlık bir barıştan

sonra, kitleler savaş hakkında ne biliyordu ki? İnsanlar

savaşı tanımıyordu ve hemen hemen hiç akıllarına getirmemişlerdi. Savaş efsane gibi bir şeydi ve özellikle çok uzaklarda, geçmişte kaldığı için, kahramanca ve romantik bir şey haline gelmişti. İnsanlar savaşı okul kitaplarında yazılanlardan ve galerilerdeki resimlerden biliyorlardı: pırıl pırıl üniformalar içindeki süvarilerin hamleleri, yürekleri delip geçen öldürücü kurşunlar ve tüm savaşın

coşkulu zafer yürüyüşü haline geldiği bir dönem. 1914

Ağustosunda cepheye giden acemi erler, kendilerini

uğurlamaya gelen annelerine "Noel'de evdeyiz!" diye gülerek sesleniyorlardı. Taşrada ya da

kentlerde "gerçek" savaşı kim anımsıyordu? Çok çok 1 866'da Prusya'ya karşı

-şimdi aynı saftaydık- savaşmış birkaç yaşlı insan anımsayabilirdi. Nasıl da çarçabuk, kansız ve uzaklarda olmuş

bir savaştı o, sadece üç hafta sürmüştü, fazla kayıp verilmemişti, daha soluk almadan bitivermişti. Romantizmde hızla bir gezinti, çılgınca ve erkekçe bir macera - sıradan bir erkek 1 9 1 4 Savaşı'nı işte böyle canlandırıyordu kafasında ve genç erkekler böylesi muhteşem ve heyecan verici bir olayı yaşamayacakları için neredeyse telaş-

264

!anmışlardı bile; bu nedenle bayraklara sarılmışlardı, bu

nedenle kendilerini ölüme götüren trenlerde coşkuyla

şarkılar söylemişlerdi, bu nedenle tüm İmparatorluğun

damarlarındaki kan çılgınca ve ateşli ateşli akmıştı. Ancak 1 939 kuşağı artık .savaşı tanıyordu, artık kendini kandırmıyordu ve bu kuşak, savaşın romantik bir şey de

ğil, tam aksine barbar bir şey olduğunu biliyordu. Bu savaşın yıllarca süreceğini ve hayatlarından yeri asla doldurulamayacak şeyleri alıp götüreceğinin farkındaydı.

Meşe yaprakları ve rengarenk giysiler içinde düşmana

saldırılmayacağını, tam aksine bitlenmiş, haftalarca yarı

aç yarı susuz siperlerde, karargahlarda bekleyip duraca

ğını, düşmanı ile bir kez bile göz göze gelmeden paramparça olacağını biliyordu. Daha savaşa katılmadan çok önce gazetelerden ve sinemalardan yeni teknolojik ve

şeytani yok etme sanatı öğrenilmişti, devasa tankların,

yolunun üzerindeki yaralıları ezip geçtiği, uçakların kadın ve çocukları yataklarında yatarken paramparça ettiği biliniyordu, 1 939'da çıkacak bir savaşın ruhu olmayan

makineleşme nedeniyle insanlık tarihinin yaşadığı tüm

savaşlardan bin kat daha kötü, canice ve barbarca olacağı

biliniyordu. 1 939 kuşağından tek bir insan dahi, savaşın

adaletinin, Tanrı'nın istediği bir şey olduğuna inanmıyordu, daha da kötüsü insanlar, sahip olmak için savaşmak zorunda kalacakları bir barışın haklılığına ve daimi olacağına inanmıyorlardı. Çünkü son barışın getirdiği

tüm düş kırıklıkları hala hatırlardaydı: zenginlik yerine

yoksulluk, mutluluk yerine üzüntü, açlık, paranın değer

kaybetmesi, isyanlar, yurttaşlık özgürlüğünün yok olması, devlete kölelik, insanın sinirlerini yıpratıcı bir güvensizlik ve herkesin herkesten kuşku duyması gibi.

İki savaş arasındaki farklılık buydu. 1 939 Savaşı'nın

düşünsel bir yanı vardı, özgürlük söz.konusuydu, manevi değerlerin korunması amaçlanıyordu ve insanların bir 265

amaç uğruna savaşması onları sert ve kararlı yapar. 1 9 1 4

Savaşı ise gerçeklerden habersizdi, o savaş olmayacak bir

hayale, daha iyi, daha adil ve barışçı bir dünya hayaline

hizmet etmişti. Bilmek değil, sadece hayal etmek insanı

mutlu kılar. Bu nedenle o günlerde çiçeklerden taçlar ve

meşe yapraklarıyla örtölmüş miğferli askerler coşkudan

sarhoş olmuş bir halde kurban edilecekleri cepheye koşmuşlardı, caddeler, sokaklar adeta bayrammış gibi gürültölü ve ısıt ısıldı.

Vatanperverliğin bu ani sarhoşluğuna kendimi kaptırmamanın nedeni, çekingen olmam ya da ilerisini görebilmem değildi, aksine o güne kadarki yaşam biçimimden kaynaklanmaktaydı. Daha iki gün öncesine kadar

"düşman ülke"deydim ve Belçika'daki insanların da tıpkı

bizim insanlarımız gibi barıştan yana ve her şeyden habersiz olduklarını gözlerimle görmüşüm. Ayrıca uzun süre öyle kozmopolit bir yaşamım olmuştu ki, vatanım

gibi gördüğüm dünyadan bir anda nefret edebilmem

imkansızdı. Yıllardır politikacılara kuşkuyla bakmış ve

özellikle son yıllarda Fransız ve İtalyan dostlarımla defalarca savaşın anlamsızlığını tartışmışım. Böylece vatanperverliğin coşku salgınına karşı bir bakıma güvensizlik aşısı yaptırmışım, bu nedenle bu ateş nöbetlerinin ilk

saatlerine karşı hazırlıklı olduğum gibi, bir Avrupa Birli

ği'nin gerekliliğine olan inancımı da birkaç beceriksiz

diplomat ve hain silah satıcısının başını çektiği kardeş

kavgası sarsamazdı.

İçsel olarak kendimi bir dünya vatandaşı olarak gördüğümünden savaşın ilk anlarından itibaren bu tür duygulara kapalıyım; bir ülkenin vatandaşının doğru davranı

şını bulmak güçtür. Daha otuz iki yaşında olmama rağmen, bütün yoklamalarda askerliğe elverişli bulunmadı-

266

ğım için çok memnundum ve işte bu nedenle şimdilik

herhangi bir askeri görevim yoktu. Fakat böylece geri

planda kalmakla bir yılı sıkıcı askerlik hizmetiyle boşa

harcamadığım gibi, yirminci yüzyılda ölüm silahlarıyla

eğitilmeyi de çağdışı bir canilik olarak görüyordum. Benim düşüncemde bir insan için doğru olan şey, bir savaşta kendisini conscientious objector¹ olarak göstermekti ki, bu da İngiltere'nin aksine Avusturya'da en ağır cezalardan birini gerektirdiği gibi, ruhun da şehitliğe direnmesini gerektirirdi. Bu zayıflığımı söylemekten utanmıyorum, çünkü kahramanlık benim doğamda yok. Tehlikeli durumlardan hep kaçmayı tercih etmişimdir; başka bir

yüzyılda yaşamış ve hayran olduğum ustam Rotterdamlı

Erasmus'un sık sık kararsız kalmakla suçlandığı gibi, ben

de sadece bu olayda değil, her zaman kararsız kaldığımı

kabul etmeliyim belki de. Öte yandan böylesi bir dönemde, genç sayılabilecek yaşta biri için, karanlıktan çıkarılıp ait olmadığı bir yere fırlatılmayı beklemek katlanılır şey değildi. Bu nedenle koşuşturmak zorunda kalmadan bir şeyler yapabileceğim bir iş bakmaya başladım ve arkadaşlarımdan biri, savaş arşivinde çalışan yüksek

rütbeli bir subay, arşivde bana böyle bir iş buldu. Kütüphane işi yapacaktım, yabancı dil bilmem yararlı olacaktı ya da resmi bildirilerin üslubunu düzeltecektim, kuşkusuz pek şanlı bir iş değildi, ama süngüyle bir Rus köylüsünün bağırıaklarını deşmekten daha iyiydi. Daha da önemlisi beni pek de yormayan bu işten sonra bu savaşta

her şeyden daha çok önem verdiğim bir göreve adayabilecektim kendimi: gelecekte insanların barış ve anlayış

içinde yaşayabilmeleri için üzerime düşeni yapmak.

1 . (İng.) Vicdani retçi. (Y.N.)

267

.

Arkadaşlarım arasındaki konumum, yaptığım resmi

işteki konumumdan daha güçlü. Avrupalı yönü pek az,

daha çok Alman düşünce yapısına sahip çoğu yazarımız,

kitlelerin coşkusunu artırarak ve savaşın sözde güzelliğini şairane, süslü çağrılar ve bilimsel ideolojilerle destekleyerek Üzerlerine düşeni yaptıklarını sanıyordu. Başta Hauptmann ve Dehmel olmak üzere tüm Alman şair ve

yazarlar kendilerini, en eski Germen döneminde askerlerin coşku ve zevkle ölüme koşması için türküler yakan ozanlar gibi hissediyorlardı. Savaşın zafere, çaresizliğin

ölüme yol açtığını anlatan şiirler, insanı şoke edercesine

birbiri ardına yazılıyordu. Yazarlar bir daha asla bir Fransız ya da bir İngiliz ile kültür birliğine girmeyeceklerine dair büyük laflar ediyorlardı, hatta daha da ileri giderek

bir İngiliz, bir Fransız kültürünün var olduğunu bile

inkar ediyorlardı. Hepsinin Alman varlığı, Alman sanatı

ve Alman üslubu karşısında yetersiz ve değersiz olduğunu söylüyorlardı, bilimadamları onlardan da beterdi. Filozoflar birdenbire savaşın bir tür "çelik banyosu" oldu

ğunu ve ulusların gücünün uyuşmasını önlediğini açıklamaya başlamışlardı. Doktorların da onlardan geri kalır yam yoktu, protezleri öyle coşkuyla övüyorlardı ki, insanın sağlam bacağını kestirip protez taktırası geliyordu.

Tüm mezheplerin din adamları da olayların gerisinde

kalmak istemiyor ve hepsi adeta koro halinde savaşı destekliyordu; etrafıma bakınca çılgınlar sürüsü görüyor gibi oluyordum, oysa daha birkaç hafta öncesine, bir ay

öncesine kadar tüm bu adamlar, akıllarına, biçimleyici

güçler:ine ve insancıl davranışlarına hayran olduğumuz

aynı kişilerdi.

Bu çılgınca ortamda insanı en çok sarsan şey ise, bu

insanların çoğunun tüm bu olaylara yürekten inanmasıydı. Yaşları ya da bedenleri nedeniyle uygun olmadıkları için askere alınmayan bu insanların çoğu, kendilerini öy-268

le ya da böyle bir şeylerin ucundan tutmaya mecbur hissediyorlardı. O güne kadar sahip oldukları ve başardıkları her şeyi dile ve ulusa borçluydular. Bu nedenle dil yoluyla ulusa hizmet etmek ve duymak istediği her şeyi duyurmak istiyorlardı: Bu savaşta hak onlardan yanaydı

ve karşı taraf haksızdı, Almanya bu savaşı kazanacak,

düşmanları perişan bir şekilde yenilecekti, böylece bir

şairin gerçek misyonunun, insanda, insana has şeyleri korumak ve savunmak olduğunu unuttuklarının farkında bile değillerdi. Tabii ki bazıları ilk coşkusunun heyecanı

geçtikten sonra ağızlarından çıkan sözlerin ne kadar kötü

olduğunu anladılar. Fakat ilk aylar sesi en çok çıkanlar,

vahşice kudurmuş olanlardı ve böyleleri her yerde bağırıp çağırıyorlardı.

Bu samimi, fakat bir o kadar aptalca olan sarhoşlu

ğün en sarsıcı örneklerinden biri, bence Ernst Lissauer'di.

Onu iyi tanırdım. Küçük, kısa ve sert şiirler yazardı ve insanın aklının almayacağı kadar iyi yürekli bir insandı.

Beni ilk kez ziyarete geldiğinde gülmemek için dudaklarımı nasıl ısırığımı bugün bile hatırlarım. Her zaman en özlü anlamı bulan o etkili Alman dizelerini okuduğum

bu şairi, farkında olmadan uzun ve iri kemikli biri olarak

hayal etmiştim, oysa odama giren, ağır ağır yürüyen, fıçı

gibi şişman, çift gerdanının üstünde sevimli bir yüzü

olan, keyfine düşkün olduğu her halinden belli bir adamcağızdı. Coşku ve özgüveninden dolayı hızlı hızlı konu

şuyor, bazen kekeliyordu. Şiirle dopdolu ve heyecan

içinde art arda ezberden şiirlerini okuyor ve kendisini

durdurmak mümkün olmuyordu. Tüm gülünçlüklerine

rağmen o kadar sıcakkanlı, dost canlısı, samimi ve sanat

aşkıyla doluydu ki, onu sevmemek mümkün değildi.

Zengin bir Alman ailesinden geliyordu, Berlin'deki

Friedrich-Wilhelm Lisesi'nde yetişmiş ve belki de o güne

kadar gördüğüm en Prusyalı Yahudi'ydi. Almancadan

269

başka bir dil bilmiyordu. Almanya dışına hiç çıkmamıştı.

Almanya onun tüm dünyasıydı ve bir şey ne kadar Alman' sa onu o kadar coşturuyor ve heyecanlandırıyordu.

Yorck¹, Luther ve Stein² onun idolleriydi; Alman özgürlük savaşı en sevdiği konu, Bach müzik tanrısıydı, küçük, kısa, kalın ve şişko parmaklarına rağmen Bach'ı çok güzel çalıyordu. Alman şiirini kimse ondan daha fazla sevemezdi, kimse onun gibi Alman diline aşık ve tutkun olamazdı - aileleri çok sonradan Alman kültürüne dahil olmuş birçok Yahudi gibi Almanya' ya en inançlı Alman'

dan daha çok inanıyordu.

Savaş patladığında ilk iş olarak gönüllü yazılmak

için kışlaya koşmuştu. Bu tostoparlık insanın merdivenleri çıkarken başcavuşun ve onbaşlıların nasıl güldüklerini hayal edebiliyorum. Onu hemen geri göndermişlerdi.

Lissauer çaresiz kalakalmıştı, fakat o da diğerleri gibi

Almanya'ya en azından şiirleriyle hizmet etmek istiyordu. Ona göre Alman gazetelerinin ve Alman Ordusu'nun haberleri gerçeği tam olarak yansıtmıyordu. Ülkesi saldırıya uğramıştı ve en büyük suçlu, Wilhelmstrasse şiirinde yazdığı üzere o kalleş İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Grey'

di.³ Almanya'ya ve savaşa karşı en büyük suçlu olduğuna

inandığı İngiltere'ye beslediği duyguları "İngiltere'ye

Nefret Türküsü"⁴ adlı şiirinde ifade etmişti; bir nüshası-

1 . Y orck von Wartenburg (Johann David; 1 7 59 Prusya- 1 830 Silezya): Napoleon'a karşı verilen Bağımsızlık Savaşı (1 8 1 3- 1 5) sırasında Prusya ordularına başarıyla komuta eden Prusyalı mareşal. (Ç.N.)

2. Kari (Heinrich-Friedrich) Stein (1 757- 1 83 1): Prusya başbakanlığı (1 807-

1 808) ve Rus Çarı 1. Aleksandr'a özel danışmanlık (1 8 1 2- 1 8 1 5) yapmış Prusyalı devlet adamı. Napoleon Savaşları sırasında Prusya'da yaygın reformlar gerçekleştirmiş ve Napoleon'a karşı son Avrupa İttifakının oluşturulmasında

katkıda bulunmuştur. (Ç.N.)

3. Sir Edward Grey (1 862-1 933): 1 905- 1 6 yılları arasında İngiltere dışişleri

bakanlığı yaptı. (Ç.N.)

4. Hassgesang gegen England. (Ç.N.)

2 70

nın elimde olmadığı bu şiirin sert, kısa ve etkili mısralarında İngiltere'ye duyduğu nefreti sonsuza dek unutmayacağına, İngiltere'yi "cinayetlerinden" dolayı asla affetmeyeceğine ant içmişti. Kısa bir süre sonra nefreti işlemenin ne kadar kolay ve tehlikeli olduğu ortaya çıktı (bu şişman ve gerçeği fark edemeyen küçük Yahudi Lissauer, Hitler örneğini çok önceden ele almıştı) . Lissauer'in bu şiiri, cephaneliğe düşen bir bomba etkisi yaptı.

Almanya'da belki de hiçbir şiir, hatta "Ren Kuyularında

Nöbet"1 bile "İngiltere'ye Nefret Türküsü" gibi kötü şöhretli şiir kadar çabuk yayılmamıştı. İmparator çok heyecanlanmış ve Lissauer' e Kızıl Kartal nişanını vermişti, şiir tüm gazetelerde yayımlanıyor, okullarda öğretmenler çocuklara bu şiiri okuyor, subaylar cephede askerlerin önüne geçip herkes bu şiiri ezberleyinceye kadar okuyordu. Fakat bunlar yeterli olamamıştı. Şiir bestelenmiş

ve tiyatrolarda okunmaya başlanmıştı. Çok geçmeden

yetmiş milyon Alman içinde "İngiltere'ye Nefret Türküsü"nü baştan sona ezbere bilmeyen tek bir Alman kalmadığı gibi, kısa bir süre sonra -pek büyük bir coşku ile olmasa da- tüm dünya bu şiiri öğrenmişti. Lissauer, bu

savaşta bir şairin elde edemeyeceği kadar büyük bir üne

bir gecede kavuşmuştu, ancak bu ün kısa bir süre sonra

onu Nessus'un2 gömleği gibi yakmaya başlamıştı. Çünkü

savaş bitip de, tüccarlar yine birlikte iş yapmak istediğinde, politikacılar içtenlikle anlaşmaya çalıştıklarında İn-l. Wacht am Rhein. 1 840 yılında Max Schneckenburger'in yazdığı bir şiir. (Ç.N.)

2. Nessus, Nessos: Herakles efsanesinde önemli bir rol oynayan at adamlardan (kentaur) biri. Herakles'in karısı Deianeira'yı kaçırmak Herakles'in zehirli okuyla vurulur. Nessos ölmek üzereyken Deianeira'ya akan kanının sihirli olduğunu, bu kanla ıslatacağı bir gömleği kocasına giydirirse kocasının kendisine yeniden aşık olacağını, eskisinden fazla seveceğini söyler. Deianeira söyleneni

yapar. Ancak bu gömleği giyen Herakles acılar içinde kıvrılır. Bedenine yapışan

gömleği çıkarmak istedikçe bedeninden et koparmak zorunda kalır. (Ç.N.)

2 7 1

giltire ile sonsuz düşmanlığı körükleyen bu şiirin unutulması için her şey yapılmaya başlandı. Kendi suçunu üzerinden atmak isteyenler zavallı "kinci Lissauer"i 1 9 1 4

yılında herkesi saran nefret dalgasının tek suçlusu ilan

ettiler. 1 9 1 4 yılında onu göklere çıkaranlar 1 9 1 9 yılında

ona düpedüz sırt döndüler. Gazeteler artık şiirlerini basmıyordu; arkadaşlarının arasına karıştığında dikkati çekecek bir sessizlik oluyordu. Tüm yüreğiyle Almanya'ya bağlı olan ve herkesin terk ettiği Lissauer sonunda Hitler

tarafından Almanya' dan sürüldü ve unutulmuş biri olarak öldü, kendisini inanılmaz derecede göklere çıkardığı gibi aynı şekilde en aşağıya indiren tek bir şiirin kurbanı

olarak.

Diğer insanlar da tıpkı Lissauer gibiydi. İnkâr etmiyorum, o günlerde birdenbire vatanperver kesilen bu şairler, bu profesörler duygularında samimiydiler ve doğru davrandıklarını düşünüyorlardı. Fakat çok geçmeden savaşı övmekle ve nefret duygularıyla nasıl korkunç bir

felakete yol açtıklarını gördüler. 1 9 1 4'te savaşa katılan

tüm uluslar aşırı gergin bir durumdaydılar; en berbat

söylenti birden gerçeğe dönüşüyor, en olmayacak

asılsız ihbarlara inanılıyordu. Almanya'da düzinelerce

insan, savaş başlamadan kısa bir süre önce altın yüklü

arabaların Fransa' dan Rusya'ya gittiğini gözleriyle gördüklerine dair yemin ediyordu; her savaşta üçüncü ya da dördüncü gün birdenbire anlatılmaya başlanan çıkarılmış göz, kesilmiş el masalları gazeteleri dolduruyordu.

Bu tür yalanları devam ettiren dünyadan habersiz bu insanlar, düşman askerlerini akla gelebilecek her türlü canilikle suçlamanın tıpkı cephaneye ve uçak gibi birer savaş

aracı olduğunu ve her savaşta böyle şeylerin daha ilk

günde ortaya atılacağını keşke bilselerdi. Savaş mantık

272

ve haklılık duygusuyla bağdaşmaz. Savaşta duygularınızın yükselmesi, düşündüğünüz şeyler için coşku duymanız ve düşmanınızdan nefret etmeniz gerekir.

Tek tek bireylerin ya da bir ulusun güçlü duygularını sonsuza dek devam ettirmesi mümkün değildir. Bu, insanın doğasına aykırıdır, askeri kurumlar bilir bunu ve

bu nedenle suni olarak kışkırtma yolunu seçer, heyecan

ve coşkuya sürekli "doping" yapar. Kışkırtma, kamçılama

hizmetini inanarak ya da zorunlu olarak, samimiyetle ya

da işi gereği entelektüel şairler, yazarlar ve gazeteciler

yapar. Nefret davuluna vurmak onların işidir ve onlar bu

davula öyle güçlü vururlar ki, en kendi halindeki insanın

bile kulağı ve yüreği bu kin ve nefretle dolar. Almanya' da,

Fransa'da, İtalya'da, Rusya'da ve Belçika'daki hemen

tüm entelektüeller bu savaşa karşı çıkmak yerine, bu "savaş propagandasına" ve böylece de savaşın neden olduğu kitle çılgınlığına ve nefretine hizmet etmiştir.

Sonuçlar korkunçtu. O tari◆lerde yapılan propagandalar henüz barışta aşınmamış olduğundan, uluslar binlerce kez yaşadıkları düş kırıklıklarına rağmen, basılmış

olan her şeye gerçek gözüyle bakıyorlardı. Böylece ilk

günlerdeki o saf, o güzel ve kurban olmaya gönüllü

coşku yerini, yavaş yavaş en kötü, en aptalca duyguların sarhoşluğuna bıraktı. Fransa'ya ve İngiltere'ye karşı savaş Viyana'da, Berlin'de, Ringstrasse'de ve Friedrichstrasse' de verilmekteydi ve böylesi elbette daha rahat ve kolaydı. Dükkanlardaki İngilizce tabelalar indirilmişti, hatta "Zu den Englischen Fraulein" Manastırı'nın adının değişmesi gerekti, çünkü halk, buradaki "englisch"

kelimesinin Almanca melek anlamına gelen "Engel" den

geldiğinin farkında olmadığı gibi, onun Anglosakson

anlamına geldiğini sandığı için heyecanlanıyor ve öfkeleniyordu. Küçük dükkan sahipleri mektup zarflarının üzerine "Tanrı İngiltere'yi cezalandırsın" yazısını yapıştı-

rıyor ya da damgalıyorlardı, sosyetenin kadınları bir daha

asla tek bir Fransızca sözcük kullanmayacaklarına dair

yeminler ediyor, hatta bunu gazetelere bildiriyorlardı.

Shakespeare artık Alman tiyatrolarında oynanmıyordu,

Mozart ve Wagner de Fransa ve İngiltere' deki konser salonlarında çalınmıyordu, Alman profesörler Dante'nin bir Germen olduğunu söylerken, Fransız profesörler

Beethoven'ın Belçikalı olduğunu iddia ediyordu. Böylece düşman ülkelerin fikir ve kültür mirasına, tahıl ve maden ganimetiymiş gibi el konuluyordu. Bu ülkelerden

her gün binlerce barışsever insanın cephelerde birbirini

öldürmesi yetmezmiş gibi, her iki taraf karşılıklı olarak

binlerce yıl önce mezarda yatan ölülerine de söyleniyor

ve küfrediyordu, aklın bu çılgınlığı gittikçe sınır tanımaz

bir hal alıyordu. Yaşamı boyunca kentin dışına hiç çıkmamış ve okulunu bitirdiğinden beri hiç atlas açmamış, ocağı başında yemek yapmaktan başka hiçbir şey bilmeyen aşçı kadın, Avusturya'nın "Sancak" (Bosna'nın ücra bir köşesinde küçük bir sınır bölgesi) olmaksızın varlığını sürdüremeyeceğine inanıyordu. Arabacılar, Fransa' dan ne kadar -elli milyar mı yoksa yüz milyar mı savaş

tazminatı istenmesi gerektiğini tartışıyorlardı, oysa bir

milyarın bile ne kadar olduğundan haberleri yoktu. Bu

korkunç kin ve nefret nöbetine tutulmamış tek bir kent,

tek bir grup kalmamıştı. Rahipler kürsülerden vaaz veriyorlardı, daha bir ay öncesine kadar militarizmin en büyük vahşet olduğunu iddia eden sosyal demokratlar, İmparator Wilhelm'in deyiimiyle adları "vatansız" çıkmasın diye, herkesten çok gürültü koparıyorlardı. Her şeyden

habersiz bir kuşağın savaşıydı bu, en büyük tehlike de

ulusların sadece kendi haklılıklarına sarsılmaz bir şekilde

inanmalarıydı.

1 9 1 4 Savaşı' nın ilk haftalarında herhangi bir insanla

mantıklı bir konuşma yapmak gittikçe imkansızlaşmıştı.

En barışsever, en iyi yürekli insanlar bile, kan kokusundan adeta sarhoş olmuştu. Kararlı ve kendinden emin, bireyci, hatta fikir anarşisti olarak bildiğim arkadaşlarım

birdenbire fanatik vatanperver olup çıkmışlar ve vatanperverlikten doymak bilmez ilhakçılara dönüşmüşlerdi.

Her konuşma "Nefret etmesini bilmeyen, sevmesini de

bilemez" gibi saçma sapan deyişlerle ya da kaba saba suçlamalarla bitiyordu. Yıllardan beri hiçbir konuda ters düşmediğim arkadaşlarım, acımasızca beni bir Avusturyalı olmamakla suçluyorlar, Fransa'ya ya da Belçika'ya gitmemi söylüyorlardı. Hatta bu savaşın bir cinayet olduğunu iddia edenlerin resmi makamlara bildirilmesi gerektiğini

söylüyorlardı, çünkü "bozgunculuk" -(Defaitistler) 1 bu

güzel sözcüğü de Fransızlar bulmuştu- vatana karşı işlenen en büyük suçtu.

Yapılacak tek bir şey vardı: diğerleri kudurmuş bir

şekilde coşarken, kendini geri çekmek ve susmak. Çünkü sürgünde -bunu yeterince yaşayarak gördüm- yaşamak bile, kendi vatanında yalnız yaşamak kadar kötü değil. Viyana'daki eski arkadaşlarım bana yabancılaşmıştı, yeni arkadaşlar aramanın zamanı değildi. Bir tek Rainer Maria Rilke ile bazen derin sohbetler yapabiliyordum. Ona da savaş arşivinde bir iş bulmuştuk, çünkü pislik, kötü koku ve gürültünün psikolojik yaralar açacak

kadar zayıf olan sinirleri nedeniyle asker olması imkansızdı. Ne zaman onu üniformalar içinde düşünsem, ister istemez gülümserim. Bir gün kapımı çalmıştı, kapıyı açtığımda ürkek bir askerle karşılaşmıştım. Yüzüne bakın-1 . Fransızca defaitisme kelimesinden türetilmiştir. Yenilgi, orduda askerler

arasında zafer konusunda cesaretsizliği, teslimiyeti, ümitsizliği, boyun eğmeyi

ve kuşkuyu sistematik olarak artırmakla suçlamak anlamına gelir. ilk olarak 1.

Dünya Savaşı sırasında Fransa' da ortaya çıkmış bir tanımlamadır. Günümüzde

basın dünyasında çoğunlukla geleceği karamsar görmek, gelecekte umutlu

olmamak anlamına gelir. (Ç.N.)

275

.

ca bir de ne göreyim, Rilke'ydi bu asker. Rainer Maria

Rilke askeri üniformalar içinde! Üniforma ona hiç yakışmamıştı, yakası sıkıyordu, karşılaştığı her subaya çizmelerini vurarak selam vermek zorunda olmaktan sıkındı.

Her şeyi mükemmel yapmak konusundaki titizliği nedeniyle en önemsiz formaliteleri bile örnek bir şekilde yerine getirmek istediğinden sürekli bir telaş içindeydi:

"Askeri okuldan bu yana bu asker giysilerinden nefret

etmişimdir. Okulu bitirdikten sonra onlardan tamamen

kurtulduğumu sanmıştım. Oysa neredeyse kırk yaşındayken yine sırtımda," dedi o bildik alçak ses tonuyla.

Şansı varmış ki, yardımsever eller onu bu durumdan

kurtardılar ve kısa bir süre sonra yapılan sağlık kontrolü

sonucunda askerlikten muaf oldu. Bir kez daha vedalaşmak için odama geldiğinde üzerinde sivil kıyafetleri vardı, içeriye girişi neredeyse bir rüzgar esintisi gibi sessiz oldu (her zaman böyle inanılmaz derecede sessizdi).

Paris'te el konulan kitaplığını Rolland'ın yardımıyla kurtarmaya çalıştığım için bana teşekkür etmeye gelmişti.

İlk kez gözüme genç görünmedi, sanki kötü şeyleri dü

şünmek onu tüketmişti. "Yurtdışına/" dedi, "bir yurtdışına çıkabilsem. Savaş her zaman bir hapishanedir," dedi ve sonra gitti. Ve ben yine yapayalnız kaldım.

Aradan birkaç hafta geçtikten sonra, bu tehlikeli

kitle çılgınlığından uzaklaşmaya ve savaşın tam ortasında kendi kişisel savaşımı başlatmaya karar verip kent di

şına, kırsal bir yere taşındım. Kitlelerin akıllarını, sağduyularını kaybetmemeleri için savaşıacaktım.

276

Düşünce kardeşliği uğruna mücadele

Kendi kabuğuma çekilmenin bir yararı yoktu. Genel

hava kötüydü. Bu nedenle sadece pasif bir davranışın, kar

şı tarafın kaba saba küfürlerine katılmamanın yeterli olmadığını anlamıştım. Nihayetinde bizler yazardık, söyleyebilecek sözümüz vardı ve inandığımız şeyleri ifade etmekle yükümlüydük, tabii ki dönemin sansürünün izin verdiği ölçüde; ben bunu yapmaya çalıştım ve çoğunlu

ğun bilinçli ve katı nefretine katılmadığımı belirttiğim, şu

an imkansız görünse de, gelecekte ilk fırsatta tekrar bir

Avrupa kültürünün oluşması için birlikte çalışabileceğimizi anlattığım "Yabancı Ülkelerdeki Dostlara!" başlıklı bir yazı yazdım ve bu yazıyı tirajı en yüksek bir Alman

gazetesine gönderdim. Berliner Tageblatt beni şaşırtarak

yazımı hiç değiştirmeden yayımladı. Sadece tek bir cümle

- "Zaferi her kim kazanırsa kazansın" cümlesi sansüre takılmıştı. Çünkü Almanya'nın bu dünya savaşından kesinlikle galip çıkacağı konusunda en ufak bir kuşkunun anılması bile yasaktı. Fakat bu kısıtlamaya rağmen, yazımdan dolayı aşırı vatanperverlerden öfkeli mektuplar aldım,

böyle bir anda kahpe düşmanlarla ortak bir çalışmayı nasıl

düşünebildiğimi anlayamadıklarını söylüyorlardı. Bu yazılar beni pek incitmemişti. Yaşamım boyunca insanları kendim gibi düşünmeye zorlamamıştım. Düşüncelerimi

277

ifade etmek, açıkça söylemek benim için yeterliydi.

Aradan iki hafta geçmiş, gazetede çıkan yazımı neredeyse tamamen unutmuştum ki, üzerinde İsviçre pulu ve sansürden geçtiğine dair damgası olan bir mektup aldım;

üzerindeki tanıdık el yazısından mektubun Romain Rolland'dan geldiğini anladım. Yazımı okumuş olmalıydı, çünkü mektubunda şöyle diyordu: Non, je ne quitterai

jamais mes amis. 1 Bu birkaç satırla, savaş sırasında Avusturyalı bir dostla mektuplaşmanın mümkün olup olmadığını anlatmak istediğini anladım. Derhal cevap yazdım.

O tarihten itibaren birbirimize sürekli yazdık ve bu yazışmalarımız takriben yirmi beş yıl devam etti, birincisinden daha da kötü olan ve ülkeler arasındaki tüm bağları koparan 11. Dünya Savaşı' na kadar sürdü.

Bu mektup, yaşamımdaki en mutlu anlarından biridir: Gürültü, patırtı yapan ve tepinen hayvanlarla dolu Nuh'un Gemisi'nden çıkmış beyaz bir güvercin gibiydi.

Artık kendimi yalnız hissetmiyordum, aksine benim gibi

düşünenlerle bir bağ kurabilmişim. Rolland'ın üstün ruh

gücü beni de yüreklendirmişti. Çünkü sınırlar ötesinde

Rolland'ın insanlığını ne kadar da mükemmel bir şekilde

koruduğunu biliyordum. Bir şairin böylesi durumlarda

yürümesi gereken en doğru yolu bulmuştu: Yıkıma, cinayetlere katılmamış, aksine Amerika Birleşik Devletleri İç Savaşı'nda hastabakıcılık yapan Walt Whitman'ı örnek

olarak insanlığa yardım hizmetinde görev almıştı. Sağlığının yerinde olmaması nedeniyle hiçbir savaş hizmetinde görev yapamadığı için, savaşın patlak verdiği sırada yaşadığı İsviçre'nin Cenevre kentindeki "Kızıl Haç'a" koşmuş

ve orada tıka basa dolu mekanlarda gece gündüz büyük

bir amaç uğruna çalışmıştı; bu çalışmaları nedeniyle "Av-

1 . (Fr.) Hayır, arkadaşlarımı hiçbir zaman terk etmeyeceğim. (Ç.N.)

278

rupa'nın Kalbi" başlıklı yazımda ona teşekkür etmeye çalıştım. Savaşın ilk haftalardaki kanlı

cinayetlerden sonra her türlü bağlantı kopmuştu; tüm ülkelerdeki insanlar oğullarının, kardeşlerinin, babalarının şehit ya da kayıp mı olduğunu yoksa esir mi düştüğünü bilmiyorlardı, kime soracaklarını, kime danışacaklarını bilmiyorlardı, çünkü "düşmandan" bilgi almak mümkün değildi. İşte tam bu

sırada "Kızıl Haç" bu görevi üstlenerek dehşetin ve cinayetin tam ortasında insanların acılarını bir nebze olsun azaltmaya çalıştı: İnsanların, sevdiklerinin akıbetini bilmediği için yaşadıkları işkenceye son vermek üzere, birbirine düşman ülkelerdeki tutsakların mektuplarını yerine ulaştırma görevini üstlendi. Doğal olarak onyıllardır hazırlanan örgüt bu boyutta ve milyonlarca mektubu ulaştırma konusunda yeterli değildi; her gün, hatta her saat gönüllü

olarak çalışan insanların sayısının artması gerekiyordu, çünkü geride kalanlar için işkence dolu bekleyişle geçen her saat, sonsuzluk gibi geliyordu. 1914 yılının Aralık sonu her gün gelen mektup sayısı otuz bini bulmuştu, sonunda günlük posta işlerini yürütmek, yanıtlamak için

Cenevre'deki Rath Müzesi'nin daracık mekanlarına on

iki bin insan yerleştirilmişti ve bu insanlarla birlikte -bencilce kendi işini yapmak yerine-, şairler içinde en insancıl olan biri olan Romain Rolland da çalışıyordu.

Fakat o, diğer sorumluluğunu, kendi ülkesinin ve

hatta savaşı tüm dünyanın isteğine karşı koymak pahasına, inandığı şeyleri söyleme sorumluluğunu unutmamıştı. 1914 yılının sonbaharında çoğu yazar kin ve nefretle bağırıp çağırırken, karşılıklı birbirlerine en ağır sözleri söylerken, Rolland "Au-dessus de la mêlée"1 (Kavga-1 . Romain Rolland 1914 S'te yazdığı 1. Dünya Savaşı'nda Fransa ve Almanya'ya

doğruluğa ve insanlığa saygı göstermeleri için yöneltilen bir çağrı niteliğindeki

bu risalesiyle 1914 S'te Nobel Edebiyat Ödülü' nü kazandı. (Ç.N.)

279

nın Üzerinde) adlı o düşündürücü yazıyı yazarak uluslar arasındaki o düşünsel nefrete karşı mücadele başlatarak bir sanatçının savaşın ortasında bile adalet ve insanlık için mücadele etmesini istedi - o dönemde başka hiçbir

yazının uyandırmadığı kadar yankı uyandıran bu makale, edebiyat dünyasını kendinden olanlar ve kendine kar

şı çıkanlar olmak üzere ikiye böldü.

Çünkü bu, I. Dünya Savaşı'nı II. Dünya Savaşı'ndan

en insanca ayıran şeydi: O tarihlerde sözün bir gücü vardı. "Propaganda" denilen o organize yalanlar henüz ölüme koşmuyordu, insanlar yazılan şeylere kulak veriyor ve bekliyorlardı. 1939 yılında bir şairin tek bir bildirisi

olumlu ya da olumsuz hiçbir etki yapmamış, bugüne kadar tek bir kitap ya da broşür, bir makale ya da bir şiir kitleleri etkilememiş, hatta düşüncelerine dokunmamıştır bile, oysa 1914'te Lissauer'in "Nefret Türküsü" gibi on dört satırlık şiiri, "93 Alman Aydınının" o aptal bildirisi,

Rolland'ın sekiz sayfalık "Kavganın Üzerinde" başlıklı

makalesi ve Barbusse'ün1 Ateş2 adlı romanı birer olay haline gelmişti. Dünyanın ahlaki vicdanı

henüz bugün olduğu gibi böylesine bitkin, böylesine içi oyulmuş değildi, yalan olduğu aşikar her şeye karşı, uluslararası hukuku ve

hümanizmi zedeleyen her şeye karşı yüzyıllardır süre gelen bir inançla derhal tepki veriyordu. Hitler'den bu yana yalan dolan doğal hale, insanlık suçları kural haline gelmişti, öyle ki doğru dürüst eleştirilmemekteydi, oysa böyle bir durum eskiden tüm dünyayı ayağa kaldırmaya

1 . Henri Barbusse (1 873-1 935): 1 9 1 0-39 dönemini kapsayan ve savaş anılarını

ahlaksal ve siyasal düşüncelerle işleyen önemli Fransız savaş yazarları kuşa

ğındandır. (Ç.N.)

2. Özgün adı La Feu. Barbusse'ün 1. Dünya Savaşı'nda Fransız askerlerinin

yaşamını anlattığı ve savaşı lanetlediği 1 9 1 6 tarihli romanı. (Ç.N.)

280

yeterdi. Hemşire Cavell'in1 vurulması, Lusitania'nın2 batırılması, tüm dünyada manevi bir öfkenin patlamasına yol açarak Almanya için en ağır bir meydan muharebesinden daha kötü olmuştur. O tarihlerde insanların kulakları ve yürekleri, sürekli yayın yapan radyo haberleriyle sağırlaşmamış olduğundan bir şairin, bir yazarın kitlelere ulaşması imkansız değildi, tam tersine büyük bir şairin beklenmedik açıklaması, politikacıların durumu kurtarmak için olduğu ve gerçeğin yarısını yansıttığı bilinen planlı, siyasi, resmi açıklamalarından bin kat daha etkiliydi. Sonrasında çok büyük hayal kırıklığına uğrayan

bu kuşağın yazarlara duyduğu güven, onları sadece dü

şün insanı olarak görmesine yetiyordu. Yazarların, insanlar üzerindeki bu etkisinin farkında olan ordu ve resmi makamlar ahlaki ve düşünsel itibarı olan herkesi kendi

kışkırtma politikaları için kullanıyorlardı: Buna göre yazarlar her türlü haksızlığın, kötülüğün karşı taraftan geldiğini, kendi ülkelerinin hukuk ve gerçeklerle hareket ettiğini açıklamak, kanıtlamak, doğrulamak ve ant içmek

zorundaydılar. Rolland'da bunu başaramadılar. Rolland

bu kin dalgasıyla ve her türlü kışkırtıcı yöntemlerle iyice

gerilen havayı daha da gerginleştirmeyi değil, tam tersine

temizlemeyi bir görev sayıyordu.

Onun sekiz sayfalık, o meşhur "Kavganın Üzerinde"

yazısını bugün tekrar okuyan kişi, muhtemelen yarattığı

etkiyi anlamakta güçlük çeker; Rolland'ın burada yazdı

ğı şeylerin tümünün, sakın ve net bir şekilde okundu

ğunda çok doğal şeyler olduğu görülür. Fakat o sözler

bugün anlaşılması zor bir kitle çılgınlığının hüküm sür-

1 . Hemşire Edith Cavell 1 9 1 5 yılında Belçika' da savaş suçundan mahkum edilmiş ve kurşuna dizilmiştir. (Ç.N.) 2. 1. Dünya Savaşı sırasında 1 9 1 5'te Alman torpidoları ile İrlanda yakınlarında

batırılan İngiliz yolcu gemisi. (ÇN.)

2 8 1

düğü bir dönemde söylenmişti. Aşırı vatanperver Fransızlar bu makale yayımlandığında ellerine kızgın demir düşmüş gibi çılgınca yaygara kopardılar. Bütün eski dostları birdenbire ona sırt çevirdi, kitapçılar Jean Christophe romanını vitrinlerine koymaya cesaret edemez oldular,

askerleri tahrik etmek için nefrete ihtiyaç duyan askeri

makamlar ona karşı önlemler almaya başladılar ve arka
arkaya basılan broşürlerde şu argümana yer verdiler: " Ce
qu 'on donne pendant la guerre a l'humanite est vole a la

patrie."1 Her zaman olduğu gibi çıkan feryatlar, hamlenin hedefini bulduğunu kanıtlıyordu. Fikir
insanlarının savaştaki tutumları hakkında başlayan tartışma bitmek

bilmiyordu, sorun ister istemez herkesin sorunu haline
gelmişti.

Düşündüğümde o günlere ait anılarım arasında, o

yıllarda Rolland'ın mektuplarının bana ulaşmaması kadar beni üzen bir şey olmamıştır; mektupların
o tarihlerdeki tufanda yok edileceği ya da kaybolacağı düşüncesi ağır bir sorumluluk gibi
omuzlarıma çökmüştü. Çünkü

onun eserlerini sevdiğim kadar, onun kocaman yüreğinin
ve tutkularla dolu düşüncelerinin bir ürünü olan bu

mektupların da ileride en güzel ve en insancıl yazılar arasına gireceğine bir o kadar inanıyordum.
Sonsuz sarsıntılar içindeki yüreğinden, çaresiz acılarından kopan, tüm gücüyle sınırların ötesindeki
bir dosta, yani resmi "düşman"a yazdığı bu mektuplar, anlayışın büyük bir güç, kendi düşüncelerine
sadık kalmanın olağanüstü cesaret

gerektirdiği bir dönemin en önemli ahlaki belgeleri olabilir, kim bilir? Çok kısa bir süre sonra bu
dostça yazışmamız olumlu bir tekli.fi doğurmuştu. Rolland tüm ulusların en önemli fikir adamlarının
birlik beraberlik

1 . (Fr.) Savaş sırasında insanlık adına verdiklerimiz vatandan çalınmış sayılır.

(Ç.N.)

282

içinde onurlu bir davranış sergileyebilmeleri, hatta dayanışma içinde olduklarını tüm dünyaya ilan
edebilmeleri için İsviçre' den Fransız ve diğer yabancı düşünürleri katılmaya davet edecekti, ben de
Avusturya'dan -bütün ülkeyi saran kin ve nefret propagandasından etkilenmemişlerse- Alman yazar
ve aydınlarını araştıracaktım.

Derhal işe koyuldum. O tarihlerde en önemli, en seçkin

Alman yazar Gerhart Hauptmann'dı. Kabul ya da reddetmesini kolaylaştırmak için, doğrudan
kendisine başvurmak istemedim. Bu nedenle ortak dostumuz Walther Rathenau'ya yazarak
Hauptmann'a sormasını rica ettim

-Rathenau Hauptmann' a sordu mu, sormadı mı, bunu

hiç öğrenemedim-, şimdi düşünsel bir barışın zamanı

olmadığını söyleyerek reddetti. Böylece deneme başarısızlıkla sonuçlandı, çünkü o tarihlerde
Thomas Mann diğer taraftaydı ve Büyük Friedrich hakkında yazdığı bir

makalede Alman görüşünü benimsediğini belirtmişti,

bizim tarafımızda olduğunu düşündüğüm Rilke ilke olarak her türlü resmi ve ortak eylemlerden
kaçınıyordu, bir zamanların sosyalisti Dehmel mektuplarını çocuksu vatanperver bir gururla Teğmen
Dehmel diye imzalıyordu. Hofmannsthal ve Jakob Wassermann ile yaptığım özel konuşmalarda onları
da hesaba katamayacağımı

gördüm. Böylece Alman cephesinde hiçbir şey elde edemedim. Rolland da Fransa'da daha fazlasını
yapamamıştı. 1 9 1 4- 1 9 1 5 yıllarıydı, cephenin gerisindeki insanlar için savaş çok uzaklardaydı.
Biz ikimiz yalnız kalmıştık.

Yalnız ama yapayalnız değil. Karşılıklı yazışmalarımız sayesinde bir şeyler kazanabilmiştik: Tarafsız
ülkelerde olsun, savaşa katılan ülkelerde olsun içten içe bizim gibi düşünen bir düzine insan
olduğunu görmüştük; karşılıklı birbirimizin dikkatini orada burada çıkan kitaplara, makalelere,

broşürlere çekiyorduk, belli bir etkileşim doğmuş ve -başlangıçta ürkek ürkek, zamanın git-283

tıkçe artan baskısıyla daha güçlü bir şekilde- yeni katılanlar gelmeye başlamıştı. Tamamen bir boşlukta yapayalnız olmadığım duygusu beni daha da yüreklendirmişti, daha da sık yazmaya başladım, bu yazılara gelen yanıtlardan ve tepkilerden kenara çekilmiş, gizlenmiş kişi

leri ortaya çıkarmaya çalışıyordum. Ne de olsa Almanya'nın ve Avusturya'nın en büyük gazetelerine yazabiliyordum ve bu sayede önemli sayılabilecek düzeyde bir etki alanım vardı, resmi makamlardan korkmama da gerek yoktu, çünkü güncel, politik konulara değinmiyordum. Ayrıca liberal düşüncenin etkisiyle edebiyata duyulan saygı çok güçlüydü ve o tarihlerde geniş kitlelere ulaştırmayı başardığım yazılara bugün baktığımda, Avusturya askeri bürokratlarının hoşgörüsüne duyduğum saygıyı inkar edemem; ne de olsa bir dünya savaşının

tam ortasında savaşı reddeden hareketin öncüsü ve sava

şı, bütün suçların en kötüsü ilan eden Bertha von

Suttner'i heyecanla övebiliyor, Barbusse'ün Ateş'i hakkında bir Avusturya gazetesinde ayrıntılı bir yazı yazabiliyordum. Bir savaş döneminde, zamana hiç uymayan görüşlerimizi geniş kitlelere ulaştırmak için belli bir yöntem kullanmamız gerekiyordu. Avusturya'da savaşın dehşetini, cephe gerisindeki insanların vurdumduymazlığını anlatmak için Ateş üzerine yazılmış bir makalede

"Fransız" piyade erinin çektiklerini vurgulamak gerekiyordu, fakat Avusturya cephelerinden gelen yüzlerce mektup, bizim askerlerimizin de aynı yazgıyı paylaştığını gösteriyordu. Ya da inandığımız şeyleri tam anlamıyla anlatabilmek için karşılıklı birbirimize sataşma yolunu

seçiyorduk. Böyle Fransız dostlarımdan biri Mercure de

France'ta da benim "Yabancı Ülkelerdeki Dostlara!" başlıklı yazıma polemikle karşılık veriyordu, fakat bu yazımı sözde eleştirmek için son kelimesine kadar tercüme edip yayımlatarak hiçbir sorunla karşılaşmadan gizlice

2 84

Fransa'ya sokmuş oluyordu ve herkes (ki amaçladığımız da buydu) bu yazımı orada okuyabiliyordu. Bu şekilde anımsatmalar yol gösteren yıldızlar gibi buradan oraya, oradan buraya geçiyordu. Bu mesajların alıcılarına nasıl ulaştığını, çok sonra yaşadığım küçük bir olay gösterdi.

1 9 1 5 Mayıs'ı'nda İtalya, eski ortağı Avusturya'ya savaş ilan ettiğinde, bizde bir anda bir nefret dalgası patlak vermişti. İtalya'ya ait her şeye küfrediliyordu. Bu arada tesadüften Carl Poerio adında Goethe'yi ziyaret etmiş bir İtalya'nın Risorgimento1 yıllarına ait anılarını anlattı

ğı bir kitap yayımlanmıştı. Bunun üzerine ben de İtalyanların bizim kültürümüzle çok eskilere dayanan bağları olduğunu vurgulamak için, o nefret dalgasının tam ortasında "Goethe'nin Yanında Bir İtalyan" başlıklı bir

yazı yazdım ve bu kitabı yayına hazırlamış olan Benedetto Croce'ye2 bu vesileyle saygı duyduğumu belirttim.

O tarihlerde Avusturya' da düşman bir ülkenin şairine ya da aydınına saygı gösterilmemesi gerektiğinden, benim bir İtalyan'a hayranlık duymam doğal olarak bu görüşe bir tepki olarak anlaşıldı ve bu sınır ötesine kadar ulaştı.

O tarihlerde İtalya'da bakan olan Croce'nin³, çok sonra bana anlattığına göre, bakanlıkta Almanca bilmeyen bir memur telaşla yanına gelip düşman ülkedeki önemli bir gazetede kendisi aleyhine (düşman ülkeler olduğumuz için lehte bir yazı olacağını aklına bile getirmemişti) bir yazı çıktığını söylemiş. Croce, Neue Freie Presse den bir

1 . Risorgimento (İtalyanca "Yeniden Yükseliş"): 19 yüzyılda İtalya'nın birleşmesini amaçlayan ideolojik, siyasi ve edebi bir akım. Aralarında Benedetto Croce'nin de bulunduğu bu hareket ulusal bilincin uyanmasına yardımcı olmuş, İtalyan devletlerinin yabancı egemenliğinden kurtularak 1861'de İtalya Krallığı'nı oluşturmalarına yol açan bir dizi siyasi gelişmeye öncülük etmiştir.

(Ç.N.)

2. Benedetto Croce (1866-1952): 20. yüzyılın ilk yarısının en önemli İtalyan filozoflarından, estetikçi ve tarihçi. (Ç.N.)

3. Croce'nin bakanlık yılları 1920- 1921 yıllarına rastlar. (Alm. Yay. Haz. Notu)

285

adet getirtmiş, önce şaşırmış ve sonrasında söylenenin aksine kendisinden saygı ile bahsedildiğini görünce pek eğlenmiş.

Bu küçük ve önemsiz çabaları abartmayı aklımdan bile geçirmiyorum. Tüm bu çabalar, olaylar üzerinde en ufak bir etki bile yapamadı. Ancak bize, kendimize -ve tanımadığımız bazı okurlara- yardımcı oldu. Bütün bu çabalar, gerçekten insancıl duygular besleyen yirminci

yüzyıl insanının içinde bulunduğu o korkunç soyutlanmışlık hissini, yüreğinde duyduğu o çaresizliği bir nebze olsun hafifletmişti; ancak o insanlar yirmi beş yıl sonra

bugün de aynı durumlar, üstün güçlere karşı aynı çaresizlik ve hatta korkarım ki daha büyük bir umutsuzluk içindeler. O tarihlerde bu ufak protestolar ve eylemlerle üzerimdeki yükü gerçekten atamayacağımın bilincindeydim; yavaş yavaş sadece ayrıntıları değil, çağ ve ulus hakkındaki görüşlerimin tümünü, felaketler ve savaş

hakkındaki düşüncelerimi anlatacağım bir eserin planını biçimlemeye başladım.

Savaşı edebiyatla birleştirerek anlatabilmem için en

önemli şey eksikti: Ben savaş görmemiştim. Hemen hemen bir yıldır bu büroya çakılıp kalmıştım, "asıl olan", gerçek olan savaşın dehşeti görülemeyecek kadar uzaklarda olup bitiyordu. Cepheye gitmek için elime üç kez fırsat geçmişti, üç kez büyük gazeteler savaş muhabiri

olarak cepheye gitmemi teklif etmişlerdi. Fakat böyle bir görev, savaş olumlu ve yurtseverce anlatma sorumluluğunu getirirdi ki, ben savaş onaylayacak ya da başka bir

ulusu aşığlayacak tek bir kelime yazmamaya yemin etmişim - bu yeminimi l 940'ta da bozmadım.
Derken

. tesadüfen bir fırsat çıktı. Büyük Avusturya-Alman saldırı

birliği 1 9 1 5 'in ilkbaharında Tarnow yakınlarında Rus

2 86

hattını yarmış, Galiçya ve Polonya'yı tek bir hücumla ele

geçirmişti. Savaş arşivi, kütüphanesi için Rusların işgali

altındaki Avusturya topraklarında tüm bildiri ve ilanların orijinallerini yırtılıp yok edilmeden önce toplamak istiyordu. Benim koleksiyoncu tekniğimi tesadüfen öğrenmiş olan albay, bu görevi yapıp yapmayacağımı sordu. Tabii ki hemen kabul ettim, adıma her yerde geçerli özel bir belge çıkarıldı, böylece hiçbir daireye, makama

ya da üste bağımlı olmadan ve emir almadan askeri trenle istediğim yere gidebilecek ve hareketlerimde özgür olacaktım, bu nedenle sonraları tuhaf durumlar ortaya

çıkta: Çünkü subay değildim, sadece çavuş rütbesine sahiptim ve rütbesi olmayan bir üniforma giyiyordum. Gizemli kimlik belgemi gösterince özel bir saygı uyandırıyorlardı, cephedeki subaylar ya da memurlar benim kılık değiştirmiş bir genelkurmay subayı ya da gizli görevli

biri olduğumu sanıyorlardı. Subay lokaline değil de, sadece otellere gittiğimden o büyük çarkın dışında kalıyor ve herhangi bir "yönlendirici"ye gerek duymadan istedi

ğim şeyi görebiliyordum.

Asıl görevim olan bildiri ve ilanları toplama işi beni

pek yormuyordu. Ne zaman Tarnow, Drohobycz, Lemberg gibi Galiçya kentlerine gitsem, mesleği, istenilen her şeyi temin etmek olan "iş bitirici" denilen birkaç

Yahudi'nin istasyonda olduğunu görüyordum. Bu iş bitiricilerden birine Rus işgalcilerinin bildiri ve ilanlarına ihtiyacım olduğunu söyler söylemez, adam derhal ortadan yok oluyor, bu görevi gizlice altında çalışan düzine-

•

lerce aracıya veriyordu; üç saat sonra gerçekten tek bir

adım dahi atmadan istediğim şeylerin tümü ayağıma kadar getiriliyordu. Bu örnek işleyiş sayesinde birçok şeyi görmeye zamanım oluyordu ve ben çok şey gördüm .

. Her şeyden önce yaşadıkları dehşetin gölgeleri hala gözlerinden okunan sivil halkın korkunç yoksulluğunu gör-287

•

düm. Zemin katta ya da yerin altında sekiz ya da on iki

kişinin aynı odada yaşadığı gettodaki Yahudilerin o güne

kadar hayal bile edemediğim sefaletini gördüm. Ve ilk

kez "Düşman" gördüm. Tarnow'da tutsak Rus askerleriyle karşılaştım. Dört tarafı çevrilmiş bir halde, yerde oturuyor, sigara içiyor, kendi aralarında konuşuyorlardı, iki ya da üç düzine, çoğu yaşlı, sakallı Tirollü asker başlarında nöbet tutuyordu. Bu askerler de tıpkı tutsaklar gibi bitkin ve perişan görünüyorlardı ve bizde gazetelerde

çıkan o sempatik, tertemiz tıraşlı, pırıl pırıl üniformalar

içindeki askerlere hiç mi hiç benzemiyorlardı. Fakat bu

nöbetin kaba ya da aşırı sert bir yanı yoktu. Tutsaklar

kaçacak gibi görünmüyordu, askerler de onlara kötü

davranmıyordu. Arkadaşlarıymış gibi tutsaklarla birlikte

oturuyorlardı, birbirlerinin dilini anlamadıklarından her

iki taraf da pek eğleniyordu. Birbirlerine sigara veriyor

ve gülümsüyorlardı. Tirollü bir er, kirli cüzdanından karısının ve çocuklarının fotoğrafını çıkarıyor "düşmanlara"

gösteriyor, onlar da el işaretleriyle çocukların üç mü,

dört yaşında mı olduğunu soruyorlardı. Bu ilkel ve basit

insanların savaşı, üniversite profesörlerimizden ve edebiyatçılarımızdan daha iyi anladıklarını gördüm. Onlar için savaş, önleyemedikleri ve içine çekildikleri bir felaketti ve bu felaketin içinde herkes aslında kardeşti. Bu manzaraya şahit olduktan sonra dönüş yolunda yerle bir

olmuş kentleri, mobilyaları ve paramparça edilmiş eşyaları deşilmiş bağırsaklar gibi sokak ortasına saçılmış, yağmalanmış dükkanları gördüğümde, kendi kendimi teselli etmeye çalıştım. Savaş bölgeleri arasında gördüğüm güzel tarlalarda tüm bu yıkımların birkaç yıl içinde geçece

ğine dair umudum artmaya başlamıştı. Tabii ki o tarihlerde savaşın izlerinin yeryüzünden çabucak silindiği gibi, insanların hafızlarındaki dehşet anılarının da aynı

hızla silinebileceğini düşünemedim.

288

Savaşın asıl dehşetiyle ilk günlerde karşılaşmamıştım; gördüğüm o korkunç yüz, korktuğumdan da kötüydü. Yolcu trenleri düzenli olarak işlemediğinden bazen açık vagonlarda, bir top arabasının üzerinde ya da bazen

leş gibi kokan, insanların üst üste yığıldığı büyükbaş hayvan vagonlarında yolculuk ediyordum. Yorgunluktan bitkin, bir köşeye kıvrılmış uyuyan bu insanlar idama giderlerken gerçekten de kurban edilmeye götürülen hayvanlar gibiydiler. Fakat en korkunç olanlar, yaralıları taşıyan ve benim de iki üç defa binmek zorunda kaldığım trenlerdi. Savaşın başlarında düşeslerin ve Viyana sosyetesinin kibar bayanlarının hemşire fotoğrafı çektmek için bindiği o pırl pırl, bembeyaz ve tertemiz hastane trenlerine hiç benzemiyordu bunlar. Baktığımda ürperdiğim ise, doğru dürüst pencereleri bile olmayan, ufacık hava

deliğinden ışık alan ve puslu gaz lambasıyla içerisi aydınlatılan yük vagonlarıydı. Yan yana sıralanmış ilkel sedyeler, dışkı ve iyot kokularından nefes almakta güçlük çeken, inleyen, terleyen, yüzü ölü gibi solgun insanlarla doluydu. Sıhhiye erleri sallana sallana yürüyorlardı, aşırı

yorgundular; fotoğraflardaki bembeyaz, pırl pırl örtülerden eser yoktu. Kan içinde kalmış kalın battaniyeler altındaki insanlar samanlar üzerinde ya da sert sedyelerde

yatıyordu ve bu vagonların her birinde ölmek üzere olan

ve inleyen insanların arasında iki ya da üç ölü bulunuyordu. Konuştuğum doktor aslında küçük bir Macar kentinde diş doktoru olduğunu ve yıllardır ameliyat yapmadığını itiraf etti. O da çaresizdi. Yedi istasyon önce telgraf çekerek morfin istemişti. Tüm malzemeler tükenmişti,

pamuk, sargı bezi kalmamıştı ve Budapeşte Hastanesi'ne

ulaşmak için daha yirmi saatlik yol vardı. Benden yardımcı olmamı rica etti, çünkü kendi yardımcıları yorgunluktan tükenmişlerdi. Tüm beceriksizliğime rağmen elimden geleni yapmaya çalıştım, en azından her istasyonda çıkıp

289

;

birkaç kova su taşıdım, aslında lokomotifler için olan

kötü ve pis suydı bu, fakat insanları serinletmek ve sürekli yere akan kanları yıkamak için kullanılıyordu. Ayrıca akla gelebilecek her ulustan askerin üst üste yığıldığı, bir tabuttan farksız bu vagonda bir de dil sorunu vardı.

Ne doktor ne de yardımcıları Ukraynaca ya da Hırvatça

biliyordu; bu konuda biraz olsun yardım edebilecek tek

kişi yaşlı, ak saçlı bir rahipti ve o da -tıpkı morfin kalmadığı için çaresiz kalan doktor gibi- ölüm döşeğindeki insanları son yolculuklarına uğurlamadan önce kutsamak için yağ olmadığından ve görevini yapamadığından yakınıyordu. Tüm hayatı boyunca bu son ayda olduğu kadar çok insanı "son yolculuğuna" uğurlamamıştı. Ondan duyduğum, sert ve kızgın bir tonla söylediği şu sözler, bugü-

ne kadar hiç aklımdan çıkmadı: "Altmış yedi yaşındayım ve çok şey gördüm. Fakat böylesi bir insanlık suçunun işlenebileceğini düşünmek bile imkansız."

Geri dönerken bindiğim bu sıhhiye treni sabahın erken saatlerinde Budapeşte'ye vardı. Öncelikle rahat rahat uyuyabilmek için bir otele gittim; çünkü bindiğim trende oturabildiğim tek yer valizimdi, çok yorgun oldu

ğum için takriben saat on bire kadar uyudum, sonra hemen giyindim, kahvaltıya inecektim. Fakat daha birkaç adım atar atmaz, rüyada olup olmadığımı anlamak için

gözlerimi ovuşturma ihtiyacını hissettim. Sabahlarının ilkbahar, öğle saatlerinin yaz mevsimi gibi olduğu pırıl pırıl aydınlık günlerden biriydi ve Budapeşte hiç olmadı ğı kadar güzel ve tasasızdı. Bembeyaz giysileri içindeki

kadınlar subaylarla kol kola yürüyüşe çıkmışlardı, birdenbire bu subaylar gözüme bambaşka göründüler, önceki ve ondan önceki gün gördüğüm subaylara hiç benzemiyorlardı. İçinde yaralıların bulunduğu dünkü sıhhi-290

ye vagonunun iyot kokusunu hala giysilerimde, ağızımda ve burnumda hissederken subayların bayanlara menekşe buketi verdiğini, kusursuz tıraş olmuş, pırıl pırıl giysiler içindeki beylerin gıcır gıcır arabalara bindiğini gördüm. Üstelik bütün bunlar cepheden trenle sekiz dokuz saat uzakta bir yerde oluyordu. Fakat bu insanlardan şikayetçi olmaya hakkımız var mıydı? Yaşamaları ve yaşamdan zevk almaya çalışmaları doğal değil miydi? Hatta kim bilir belki de her şeyin tehlike içinde olduğunu bildikleri için yaşanacak ne varsa yaşamaya çalışıyor, birkaç güzel

giysinin, son birkaç güzel saatin tadını çıkarmaya çalışıyorlardı. Hele hele insanoğlunun ölümlü bir varlık oldu

ğü, küçücük bir kurşun parçasının saniyenin binde biri kadar bir süre içinde tüm yaşanmışlıkları ve tecrübeleri

ile bir hayatı sonlandırabileceği düşünülecek olursa, binlerce insanın pırıl pırıl parlayan nehrin kıyısında adeta geçit resmi yaparcasına gezmek istemesi anlaşılabilir.

Kim bilir belki de güneşi görmek, kendini, damarlarında akan kanı, yaşadığını hissetmek onlara çok daha fazla

güç veriyordu. Biraz önce görüp de ürperdiğim manzarayla tam barışmak üzereydim ki, kibar garson ne yazık ki bir Viyana gazetesi getirdi. Gazeteyi okumaya başladım ve okuduklarım gerçekten tiksinti

ve öfke uyandırdı. Tüm sayfalarda inatla zafer arzusu dile getirilmişti.

Bizim birliklerimizin çok az, düşmanın çok fazla kayıp

verdiğini yazıyordu, savaşın kocaman yalanı tüm çıplaklığıyla utanmazca yüzüme çarpmıştı. Hayır, suçlu olan gezintiye çıkan, tasasız ve gamsız dolaşan bu insanlar de

ğildi, sözleriyle savaşı kışkırtan insanlardı asıl suçlular.

Fakat onlara karşı çıkmayan bizler de suçluyduk.

İşte şimdi içimdeki güç harekete geçmeye başlamıştı: Savaşa karşı savaşmak lazımdı! Zaten her şey kafamda 2 9 1

.
.

hazırdı, başlamak için yalnızca içgüdülerimin teyidi gerekiyordu. Kendisine karşı savaşacağım düşmanı biliyordum - başkalarını acı ve ölüme yollamayı tercih eden sahte kahramanlık zihniyetine karşı savaşacaktım, sürekli zafer sözleri vererek insan kıyımını daha da uzatan o vicdansız kahinlere, politikacıların ve ordunun o ucuz

iyimserliğine, kiraladıkları ve kendileriyle birlikte aynı

yalanları hep bir ağızdan söyleyenlere, Werfel'in bir şiirinde belirttiği gibi "savaşı körükleyenler"e karşı savaşacaktım. Savaşı sorgulayan, onların yurtseverlik işini bozmuş olacaktı, uyarıcı kişiyi kötümser olmakla suçlar ve aşağılardı, kendilerinin katılmadığı ve sefaletini çekmediği savaşa karşı duranlara ise, vatan haini damgasını vururlardı. Bunlar hep aynı alçaklardır, çağlar boyunca

hep böyle olmuştur, temkinli olanları korkak ilan etmişler, insancıl olanları zayıflıkla suçlamışlardır, kendi elleriyle sebep oldukları felaket gelip çatığında ne yapaca

ğını bilmez bu insan güruhu hep var olmuştur. Truva'da

Kassandra'yı 1, Kudüs'te Yeremya'yı2 aşağılayanlar aynı

aşağılık yapıda insanlardı; Kassandra ve Yeremya'nın büyüklüğünü ve yaşadıkları trajediyi, benzer şeyleri yaşad

ğımız şu an çok iyi anlıyorum. Ta başından beri "zafer"e

inanmamıştım ve bir şeyden çok emindim: Sayısız kurbanlar verilerek kazanılan bir zaferin hiçbir haklı yanı 1 . Kassandra, Truva Kralı Priamos ile Hekabe'nin kızları arasında en mutsuz

olanıdır. Apollon ona aşık olur ve aşkına karşılık verdiği takdirde ona geleceği

görmeyi öğreteceğini söyler. Kassandra Tanrı tarafından kehanet yetisini aldığından kendini Apollon'a vermeyi reddeder. Buna öfkelenen Apollon onu cezalandırır. İnsanların onun kehanetine inanmamalarını sağlar. (Ç.N.)

2. İbranice Yirmeyahu (d. MÖ 650'den sonra, ö. MÖ 570) Eski Ahit'teki

Yeremya Kitabı'nın yazarı sayılan İbrani peygamber ve reformcu. Bir kahin

ailesinden geliyordu. Çocukluğunun geçtiği Anatot'ta başta Hoşea'nın keha-

netleri olmak üzere çeşitli halk inançlarını öğrenmişti. Bazı araştırmacılara

göre Yeremya, Tanrı'nın çağrısını alınca Kudüs Tapınağı'nda kahinlik görevine

atanmıştır. Ama onun rahipliğe, kahinliğe ve tapınak kültürüne karşı olduğunu

belirten pek çok uzman bu görüşe karşı çıkar. (Ç.N.)

292

olamazdı. Fakat bu düşüncelerim nedeniyle arkadaş ve

dostlarımın arasında yalnız kalıyordum, hatta daha ilk

kurşun sıkılmadan çılgınca zafer diye uluyanlara, meydan savaşına girmeden ganimet paylaşımı yapanlara baktıkça, bütün bu akıllılar içinde tek çılgın ben miyim ya da kendinden geçmiş bu insanların içinde tek uyanık ben

miyim, diye kuşkuya kapılıyordum. Bu nedenle kendi

durumumu, bir "bozguncu"nın -anlaşmadan yana olanları yenilgiden yanaymış gibi göstermek için bulunmuş

bir sözcüktü bu- trajik durumunu bir tiyatro eserinde

göstermek istemem çok doğaldı. Uyarmak için boşuna

çalalayan biri olarak Yeremya tiplermesini seçtim. Fakat

amacım kesinlikle herkesin bildiği bir gerçeği, yani barı

şın savaştan daha iyi olduğunu sözcükler ve mısralarla

ortaya koyan "pasifist" bir oyun yazmak değildi, aksine

coşku ve heyecanın dorukta olduğu zamanlarda zayıflık

ve korkaklıkla suçlanarak aşağılanan insanların yenilgi

durumunda yenilgiyi kabul edip ona katlanabilen ve

onun üstesinden gelebilen yegane kişiler olduğunu göstermeye çalıştım. İlk tiyatro eserim Thersites'ten itibaren yenilenlerin ruhsal üstünlük sorunsalıyla sürekli ilgileniyordum. Gücün her biçiminin bir insanda yarattığı katılığı, her zaferin ulusların ruhunda neden olduğu donukluğu göstermeyi ve bunun karşısına insanın içini oyan, ruhunu acıtan ve yaran yenilginin gücünü koymayı hep

çekici bulmuşumdur. Savaşın en acımasız olduğu bir

anda diğerlerinin buna rağmen ve sonu görmeden zafer

çıgıllıkları attığı, her birinin zaferin kendi taraflarında olduğunu kanıtlamaya çalıştığı bir sırada ben kendimi felaketin en dibine atarak bir çıkış yolu aramaya koyuldum.

Fakat Kutsal Kitap'taki bir konuyu seçmekle farkında olmadan, içimde olan ve o güne kadar hiç su yüzüne çıkarmadığım bir şeye, aslında içimde bir yerlerde kanıyla, geleneğiyle bağlı olduğum bir toplumun yazgısına, 293

Yahudi yazgısına dokunmuştum. Tüm uluslar karşısında

her defasında sürekli yenilen benim ulusum değil miydi,

sürekli yenilen ama yine de ve her yenilgiden sonra gizemli bir güç, irade sayesinde yenilgiyi yenme gücüyle, yenilgiyi alt etme gücüyle bu uluslardan da daha uzun

süre ayakta kalabilen benim ulusum değil miydi? Bizleri

bugün de saman gibi savuran bu sonsuz kovalanışı, sürgünü peygamberlerimiz, gerçekleşmeden çok daha önce bilmemişler miydi, gücün karşısında eğilmeyi kabul

eden, hatta bunu Tanrı'ya giden bir yol olarak kutsayan

onlar değil miydi? Sınanma, herkes için ve tek tek insanlar için sonsuz bir kazanç değil miydi? Diğer kitaplarım arasında gözümde ayrı bir değer kazanan bu tiyatro eserini yazarken bunu hissetmenin mutluluğunu yaşıyordum. Bugün şunu gayet iyi biliyorum: Bütün bunlar olmasaydı, savaş sırasında diğer insanların çektiği acıları duymamış, çekecekleri başka acıları önceden hissetmemiş olsaydım, bugün savaştan önceki yazar olarak kalacak, "hoş şeyler" yazacaktım, fakat hiçbir zaman savaşı tam olarak anlayamayacak, ta içimde duyamayacaktım.

İlk kez şimdi, hem içimden geçenleri hem de yaşadığım

çağı anlattığımı hissediyordum. O tarihlerde başkalarına

yardım etmeye çalışırken, 1934'te, Hitler günlerindeki gibi benzer bir kriz sonrasında ortaya çıkan

Erasmus adlı eserim gibi, en kişisel, en özel eserimi yazarak aslında

kendi kendime yardım etmişim. Yaşadığımız çağın trajedisini yazmaya başladığım andan itibaren çok fazla acı çekmiyordum.

Bu eserimin bir başarı getireceğine bir an olsun

inanmamıştım. Kehanetler, Kutsal Kitap, barış, Yahudilik

gibi birçok sorunun bir araya gelmesi, yenilenlerin yazgılarına yaktıkları ilahilerin yükseldiği koro biçimindeki son sahneler nedeniyle bu eser normal bir tiyatro eserinin boyutunu öyle aşmıştı ki, ancak üç gecede sahnele-294

nebilirdi. Üstelik gazetelerin her gün "Zafer ya da Ölüm"

çığıllıkları attığı bir dönemde yenilgiyi anlatan, hatta onu

öven bir oyun Alman tiyatrolarında nasıl sahneye konabilirdi? Kitabın basılmasına izin verilmesi bile, benim için bir mucize olurdu. Fakat en kötü ihtimalle basılmasa bile, o güç dönemin üstesinden gelmemde bana yardımcı olmuştu. İnsanlarla yaptığım konuşmalarda susmak zorunda kaldığım ve söylemediğim her şeyi edebi diyaloglarda dile getirmiştim. Yüreğime çöreklenen yükü

atmış, bana "Beni" geri vermiştim; içimdeki her şeyin ya

şadığımız döneme "hayır" dediği bir anda, kendime " evet"

diyebilmişim.

295

Avrupa'nın kalbinde

1 9 1 7 yılının Paskalya Bayramı' nda Yeremya adlı trajedim kitap olarak basıldığında bir sürprizle karşılaştım.

Bu trajediyi içinde yaşadığım çağa duyduğum acı bir öfkeyle yazmıştım. Bu nedenle aynı ölçüde sert çıkışlar ve tepkiler bekliyordum. Fakat beklediğimin tam aksi oldu.

Kitap kısa sürede yirmi bin sattı, bir tiyatro eseri için inanılmaz bir sayıydı bu. Sadece Romain Rolland gibi dostlar değil, önceleri karşı görüşte olan Rathenau ve Richard Dehmel gibi yazarlar da açık açık kitabımı desteklediler

ve övdüler. Eser henüz kendilerine ulaşmamış olan tiyatro müdürleri -savaş sırasında oyunun Almanya' da sahneye konması düşünülemezdi- bana yazarak, barış döneminde oyunun galasının kendi tiyatrolarında olması için oyunu saklamamı rica ediyorlardı. Savaşı savunanların

bile esere muhalefeti kibarca ve saygılıydı. Her şeye hazırlıklıydım, ama bu kadarını beklemiyordum.

Ne olmuştu? Savaşın iki buçuk yıldır sürmesinin

dışında bir şey olmamıştı: Zaman, savaşın dehşetini gözler önüne sermişti. Savaş meydanlarında dökülen onca kandan sonra coşkunun ateşi düşmeye başlamıştı. İnsanlar ilk aylardaki heyecanın aksine, savaşın yüzüne daha soğuk, daha katı gözlerle bakıyordu. Dayanışma

duygusu gevşemeye başlamıştı, çünkü düşünürlerin ve

296

edebiyatçıların coşkuyla haykırdığı o büyük "manevi temizlik" laflarına artık kimse inanmıyordu. Derin bir çatlak tüm ulusu yarmıştı, ülke iki farklı dünyaya bölünmüştü, ön planda savaşan, savaşın tüm dehşetini, yoksulluğunu, mahrumiyetini yaşayan askerler, arka planda evlerinde kalan, tasasız gamsız, yaşamlarına devam

eden, tiyatroları dolduran ve hatta diğerlerinin sefaletinden çıkar sağlayan insanlar. Cephedekiler ve cephe gerisinde kalanlar arasındaki karşıtlık gitgide sertleşiyordu. Kayırmacılığın, rüşvetin yüzlerce çeşidi resmi dairelere gizlice sızmıştı. Yaralı köylüler ve işçiler yeni ölüm siperlerine sürülürken, bazı insanların rüşvetle, bazılarının iyi bağlantıları sayesinde karlı işler elde ettikleri biliniyordu. Bu nedenle herkes kendi çıkarına bakıyordu.

En gerekli şeyler ahlaksız araçlar yüzünden gün geçtik

çe pahalılaşıyor, gıda maddeleri azalıyor ve kitlelerin

korkunç yoksulluk bataklığının üzerinde savaş zenginlerinin kışkırtıcı lüksü sahte bir ışık gibi parlıyordu. Halk arasında yavaş yavaş acı bir kuşku ve güvensizlik baş

gösteriyordu - devamlı değer kaybeden paraya karşı, generallere karşı, subaylara, diplomatlara karşı, devletin ve genelkurmayın her bildirisine karşı, gazetelere ve yazdı

ğı haberlere karşı, savaşa ve savaşın zorunlu olduğu iddiasına karşı kuşku ve güvensizlik büyüyordu. Kısacası kitabımın şaşırtıcı başarısının nedeni, edebi gücü değildi, ben sadece, başkalarının açık açık söylemeye cesaret edemediği şeyleri dile getirmiştım: savaşa olan nefretimi, zafere olan güvensizliğimi.

Ancak tiyatro sahnesinde böyle bir atmosferi, ruh

halini yansıtmak imkansız görünüyordu. -Karşı tepkiler,

protestolar gerekiyordu, bu nedenle savaş sürerken sava

şa karşı olan bu ilk tiyatro eserimin sahnelenmesinden

vazgeçtim. Tam o sırada Zürih Kent Tiyatrosu müdüründen bir mektup aldım, Yeremya adlı oyunumu derhal 297

sahneye koymak istediğini yazıyor ve beni oyunun galasına davet ediyordu. Bu mektup bana, şimdi II. Dünya Savaşı'nda da olduğu gibi, savaş dışında kalabilen, konuşma ve düşünce özgürlüğünün olduğu küçük ama demokratik bir Alman toprağının varlığını unuttuğumu hatırlattı. Tabii derhal kabul ettim.

Bu teklifi öncelikle ilke olarak kabul ettim, fakat

işten ve ülkeden bir süreliğine ayrılmam için izin gerekiyordu. Neyse ki savaşa katılan tüm ülkelerde -içinde bulunduğumuz II. Dünya Savaşı'nda ise hiç yer almayan- "kültür propagandası" denilen bir daire vardı. I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki düşünsel atmosferin farkını

iyice ortaya çıkarmak için o tarihte Hümanizm gelene

ğinde yetişmiş ülkelerin, liderlerin, imparatorların ve

kralların, savaştıkları için bilinçaltında utanç duyduklarını belirtmek gerekir. Yine o tarihlerde ülkeler aşırı

"militarist" suçlamasını alçakça bir iftira olarak görüp

Kabul etmiyor, birbirlerinin üzerine atıyor ve tam tersine "kültürlü bir ulus" olduğunu göstermek, kanıtlamak ve sergilemek için birbirleriyle adeta yarışyordu. Kültürü kaba gücün üstünde gören 1914'lerin dünyasında1

tüm dünyadaki düşünsel ürünlere saygı göstermek adına sacro egoismo1 ve "yaşam alanı" gibi sloganlar ahlakdı

şı görülüyordu. Bu nedenle sanat etkinlikleri tüm tarafsız ülkelere akın ediyordu. Almanya, dünyaca ünlü orkestra şefiyle birlikte orkestrasını İsviçre'ye, Hollanda'ya ve İsveç' e gönderiyordu, Viyana da filarmoni orkestrasını; hatta şairler, yazarlar, düşünürler yurtdışına gönderiliyordu, bütün bunların nedeni de, askeri başarılarıyla övünmek ya da başka ülkelerin topraklarına girme eğilimlerini kutlamak için değildi, tam aksine Almanların 1. (İt.) Gizli egoizm; İtalyanlar tarafından ortaya atılan ve benmerkezci milliyetçiliği aşağılayan bir ifade. (Ç.N.) 298

"Barbar" olmadığını mısralarıyla, eserleriyle kanıtlamak

için, Almanların sadece ateşli silahlar ve zehirli gazlar

üretmediğini, aksine Avrupa'nın tüm mutlak ve geçerli

değerlerini de ürettiğini göstermek içindi. 1914-1918

yıllarında -bunu sürekli vurgulamak zorundayım- dünyadaki manevi değerler herkesin sahip olmak istediği bir güçtü henüz. O tarihlerde bir ulusun sanatsal verimliliği, ürünleri, manevi değerleri savaş döneminde çok etkili bir şekilde saygı gören bir güçtü, yine o tarihlerde

devletler, insanlığın sevgi ve sempatisini kazanmaya çalışıyordu, oysa daha sonra 1 939'da Almanya korkunç bir barbarlıkla insanlığı mahvetmeye çalışacaktı. Bu nedenle bir tiyatro eserini İsviçre' de sahneye koymak üzere izin almam zor değildi; zor olan yalnızca oyunun savaş karşıtı bir oyun olması ve bir Avusturyalının -sembolik de olsa- yenilgiyi mümkün göstermesiydi. Kültür Propagandası Dairesi'nde bölüm şefinin yanına çıktım

ve arzumu dile getirdim. Derhal elinden gelen her şeyi

yapacağına söz vererek beni şaşırttı, üstelik şu tuhaf gerekçeyle: "Neyse ki siz o aptal savaş çığırtkanlarından değilsiniz. Orada elinizden gelenin en iyisini yapın, yapın ki, bu savaşın sonu gelsin." Dört gün sonra yurtdışına çıkış iznini ve pasaportumu almıştım.

Doğrusu Avusturya B akanlığı'ndaki bir bürokratin

savaşın ortasındaiken böyle rahat konuşmasına çok şa

şırmıştım. Fakat siyasetin gizli politikalarını bilmeyen

ben, 1 9 1 7 'de başında yeni İmparator Karl'ın bulunduğı

hükümetin üst düzey yetkililerinin, Avusturya'yı istemediğı halde zorla ilhak politikası içine çekmek isteyen Alman militarizminin diktasından koparmak için çoktandır gizli gizli bir hareket başlattığından haberim yok-299

tu. Bizim genelkurmaylıkta Ludendorff'un1 sert zorbalığından herkes nefret ediyordu, dışışlerinde Amerika'yı bize düşman ettirecek sınırsız bir denizaltı savaşına ümitsizce karşı konulmaya çalışılıyordu, halk da "Prusya kibirliliğine" homurdanmaya başlamıştı. Tüm bunlar şimdilik dikkatle, yavaş yavaş yapılıyor, kasıtsız, hafif dokundurmalar gibi görünüyordu. Fakat sonraki günlerde çok daha fazla şey öğrendim ve dönemin büyük siyasi sırlarından

birine diğerlerinden çok daha önce, hiç beklemediğim kadar yaklaştım.

Bu da şöyle oldu: İsviçre'ye giderken iki gün Salzburg'da kaldım, burada bir ev satın almıştım, savaştan sonra burada yaşamayı düşünüyordum. Bu kentte katı

Katolik düşüncede olan erkeklerin oluşturduğu küçük

bir çevre vardı ve bunların içinden iki kişi, Heinrich

Lammasch2 ve Ignaz SeipeP savaş sonrasında Avusturya

tarihinde başbakan olarak önemli roller oynayacaktı.

Bunlardan birincisi olan Heinrich Lammasch, döneminin en büyük hukukçularından biriydi ve Lahey Konferansı'nda başkanlık yapmıştı, diğeri Ignaz Seipel, inanılmaz bir zekaya sahip Katolik bir rahipti ve Avusturya Monarşisi'nin dağılmasından sonra kalan küçük Avusturya'nın yönetimine gelecek ve politik dehası sayesinde büyük işler başaracaktı. Her ikisi de kararlı birer barışsever, inançlı Katolik, idealist eski Avusturyalıydı ve Avusturya'nın geleneksel görüşleri ve Katolik misyonuyla 1 . Erich Ludendorff (1 865-1 937): 1. Dünya Savaşı'nın son yıllarında Almanya'nın izlediğı askeri politika ve stratejinin belirlenmesinde önemli rol oynayan Prusyalı general. Savaştan sonra gerici siyasal hareketlerin önderleri arasında yer almış ve sonunda Nazi Partisi'ne katılmıştır. (Ç.N.)

2. Heinrich Lammasch (1 853-1 920): Avusturyalı devlet adamı, imparatorlu

ğun son başbakanı. Avusturya'nın tarafsız bir politika izlemesini savunmuştur.

(Ç.N.)

3. Ignaz Seipel (1 876- 1 932): Avusturyalı Katolik din adamı ve şansölye (1 922-

24, 1 926-29). (Ç.N.)

300

•

bağdaştıramadıkları Alman, Prusyalı ve Protestan militarizmin düşmanıydılar. Benim Yeremya adlı yapıtım bu dini-barışsever çevrede büyük bir sempatiyle karşılanmıştı ve bürokrat Lanımasch -Seipel o sıralar bir seyahatheydi- beni Salzburg'da yanına davet etti. Kibar ve yaşlı bilgin, kitabımla ilgili çok içten konuştu benimle;

kitabımın Avusturya'nın uzlaşıcı görüşlerine uygun olduğunu ve edebiyat çevrelerinin dışında da etkili olmasını dilediğini söyledi. Üstelik daha önce hiç görmediği bana açık yüreklilikle -ki bu onun ne kadar cesur oldu

ğunu gösteriyordu- bizlerin Avusturya' da çok önemli bir

dönüm noktasında olduğumuzu söyledi. Rusya'nın askeri alanda devredilşi bırakılmasından bu yana Almanya için de -şayet saldırgan tavrından vazgeçerse-, Avusturya için de barışın önünde gerçek bir engel kalmamıştı; bu fırsatın kaçırılmaması gerekiyordu. Eğer Almanya'da

Alman çıkarlarından taviz vermek istemeyen grup barış

görüşmelerine itiraz ederse, Avusturya yönetimi ele alacak ve bağımsız hareket edecekti. Genç İmparator Karl bu çalışmalara destek sözü vermişti; kim bilir kısa bir

süre sonra onun kişisel politikasının etkileri görülebilirdi. Her şey, sürekli başka kayıplara kayıtsız kalan Alman militarist cephesinin istediği "zaferle gelen barış" yerine

Avusturya'nın "uzlaşma barışı"nı sağlayacak gücü bulup

bulmamasına bağlıydı. Aksi halde tek çıkar yol denenecekti, yani Avusturya, Alman militaristleri tarafından bir felakete sürüklenmeden Alman Paktı'ndan ayrılacaktı.

"Hiç kimse bizi sadakatsizlikle suçlayamaz," dedi kesin

ve kararlı bir şekilde. "Bir milyondan fazla insanımız

öldü, yeterince kurban verdik ve elimizden geleni yaptık! Almanların dünyaya hükmetmesi için artık tek bir insanın bile hayatını feda etmeyeceğiz!"

Soluğum gırtlığımda kalakalmıştı. Tüm bunları hepimiz sık sık sessizce düşünmüştük, fakat hiç kimse açık 3 0 1

açık "Almanlardan ve onların ilhak politikalarından çok

geç olmadan uzaklaşalım," demeye cesaret edememişti,

çünkü bu silah kardeşliğine "ihamet" sayılırdı. İşte şimdi

bunu Avusturya'da imparatorun güvenini, yurtdışında

da Lahey'deki başarısıyla büyük bir saygı ve itibar kazanan bir adam bana, kendisine neredeyse tamamen yabancı bir insana öyle bir sakinlik ve kararlılık içinde söylüyordu ki, Avusturya'yı Almanya' dan ayırma eyleminin hazırlık aşamasının çoktan geride kaldığını, artık fiile döküldüğünü anladım. Cesurca bir fikirdi, Almanya, barış

görüşmelerine yanaşması için ayrı bir barış yapılır diye

gözdağı verilerek ikna edilecekti, aksi halde gözdağı ger

çekleştirilecekti; bu, o tarihlerde imparatorluğu, monar

şiyi ve Avrupa'yı kurtaracak son fırsattı, tarih buna tanıktır. Fakat ne yazık ki, planın ilk halinde gösterilen kararlılık, uygulamada gösterilemedi. İmparator Karl,

Berlin Sarayı'nı önceden bilgilendirmeksizin karısının

erkek kardeşi Parma prensini, barış olanaklarını yoklaması, gerekirse yönlendirmesi için gizli bir mektupla gerçekten Clemenceau'ya1 gönderdi. Bu gizli görevi

Almanya'nın nasıl öğrendiği sanırım bugüne kadar tamamen açıklanmadı; ne yazık ki İmparator Karl inandığı şeyi açık açık savunacak cesareti bulamamıştı, bunun

nedeni de, bazılarının iddia ettiğine göre, ya Almanya,

ordusuyla Avusturya'yı işgal edeceği tehdidini savurdu

ğundan ya da Franz Joseph kendi yaptığı ve çok sayıda

insanın kanıyla mühürlenmiş bir anlaşmayı bir Habsburglu olarak hem de önemli bir anda bozduğu

takdirde kin ve nefret tepkisiyle karşılaşmaktan korktuğu içindi.

1 . Georges Clemenceau (1 84 1 - 1 929): Üçüncü Cumhuriyet döneminde önemli rol oynamış Fransız devlet adamı ve gazeteci. Başbakan olarak (1 9 1 7-1 920) İtilaf Devletlerinin 1. Dünya Savaşı'ndaki zaferine büyük katkıda bulunmuş ve

savaştan sonra Yersailles Antlaşması'nın çerçevesini çizenler arasında yer almıştır. (Ç.N.)

302

Sebebi ne olursa olsun, imparator ahlaki ve manevi inançları sayesinde Katolik dünyasında büyük bir itibar ve üne sahip ve Almanya' dan ayrılmanın getireceği tüm olumsuz tepkileri kaldırabilecek yegane kişiler olan Lammasch ve Seipel'i başbakanlık görevine getirmede ve bu da onun felaketi oldu. Lammasch ve Seipel ise eski Habsburg İmparatorluğu'na değil, yıkık ve bitik Avusturya Cumhuriyeti'ne başbakan oldu. Oysa o sözde ihaneti tüm dünyaya karşı savunmak için, bu önemli ve herkesin saydığı iki insandan daha yetkini bulunamazdı. Lammasch açık açık yapacağı bir ayrılma tehdidiyle ya

da gerçekten ayrılarak sadece Avusturya'nın devamlılığını sağlayabileceği gibi aynı zamanda Almanya'yı da kendi içinde taşıdığı en büyük tehlikeden, sınır tanımaz ilhak hırısından da kurtarabilirdi. O bilge, derin inançlı adamın bir tarihte bana açıkça söylediği o eylem, zayıflık ve beceriksizlik nedeniyle engellenmeseydi, Avrupamız

için çok daha iyi olacaktı.

Ertesi gün yolculuğuma devam ettim ve İsviçre sınırını geçtim. O tarihlerde her tarafı çevrili, neredeyse açıktan ölmek üzere olan bir savaş ülkesinden tarafsız bir bölgeye geçmenin ne demek olduğunu anlatmak bugün

neredeyse imkansızdır. Bir istasyondan diğerine geçmek

sadece birkaç dakika sürüyordu, fakat geçtiğiniz ilk saniyelerde sanki kapalı ve havası ağır bir yerden çıkıp pırl pırl karla temizlenmiş bir yere gelmiş gibi oluyor ve temiz havanın verdiği sarhoşluğu tepeden tırnağa hissediyordunuz. Yıllar sonra Avusturya' dan bu tarafa her geli

şimde, bu istasyonda (aksi halde adı kesinlikle aklımda kalmazdı) rahat bir soluk alışı'nı coşkusu hissedirdim hemen. Trenden indiğimizde -ilk sürpriz- bir zamanlar yaşamın en doğal ihtiyaçları olduğunu çoktandır unuttu-

303

•
•

ğumuz her şey istasyon büfesinde bizi bekliyordu; altın sarısı kocaman portakallar, muzlar vardı; Avusturya' da

arka kapıdan gizlice verilen çikolatalar ve jambonlar burada öylece vitrinde, gözler önünde duruyordu, ekmek ve et karnesiz alınıyordu - ve gerçekten aç kurtlar gibi tüm

yolcular bu ucuz ihtişama saldırıyordu. Telgraf ve mektuplarımızı sansürsüz yazıp dünyanın her yerine gönderebileceğimiz telgraf ve posta merkezleri vardı. Fransız, İtalyan, İngiliz gazeteleri vardı,

istediğimiz her gazeteyi

cezaya çarptırılmadan satın alabiliyor, okuyabiliyorduk.

Beş dakikalık mesafede yasak olan şeylere burada izin

vardı ve burada serbest olan, öte tarafta yasaktı. Avrupa' da

yapılan savaşların anlamsızlığı, dip dibe olan bu iki ülkeye bakıldığında anlaşılıyordu. Tabelalarını buradan rahat

ça okuyabildiğimiz öbür taraftaki küçük sınır kasabasının

her evinden, her kulübesinden toplanan erkekler öldürmek ya da ölmek üzere Ukrayna'ya ve Arnavutluk'a gönderilmişlerdi - oraya sadece beş dakikalık mesafede olan burada ise aynı yaştaki erkekler, kapısı sarmaşıklarla kaplı evlerinin önünde eşleriyle birlikte oturmuş, pipolarını tüttürüyorlardı: İster istemez şu sınır nehrinde yüzen sağ

taraftaki balıklar savaşan balıklar, sol taraftakiler tarafsız

kalan balıklar mı, diye sordum kendime. Sınırın bu tarafına geçtiğimden beri daha farklı, daha özgür, daha coşkulu, daha canlı düşünüyordum ve daha ertesi günü, savaşın sadece ruhsal durumumuzu değil, bedenimizi de zayıf düşürdüğünü anladım, öyle ki davetli olarak gitti

ğim akrabalarımdaya yemekten sonra sadece bir fincan

kahve ve Havana purosunu içmeye kalktığımdaya birden ba

şım dönmeye, kalbim hızla çarpmaya başladı. Aylarca

gerçek kahve ve tütünün yerine uyduruk şeyler içtiğimden, vücudum ve sinirlerim aslını kaldıramaz hale gelmişti; bedenimin de savaşın doğal olmayan koşullarından, barışın doğal koşullarına kendini alıştırmaması gerekiyordu.

304

Bu sarhoşluk, bu hoş baş dönmesi algılamama da

yansıyor. Her ağaç daha bir güzel, her dağ daha özgür,

her manzara daha mutlu edici görünüyordu gözüme,

çünkü savaş içindeki bir ülkede çayırların mutlu, huzur

dolu, barışçıl havası bakışları hüznü dolu insanlara, do

ğanın küstah kayıtsızlığı gibi gelir ve erguvan rengindeki

her günbatımı, dökülen kanları anımsatır. Barışın doğal

ortamı olan bu ülkede, doğanın soylu aykırılığı yine do

ğal gelmekteydi ve ben İsviçre'yi her zamankinden daha

çok seviyordum. Küçük alanda çok şeyi barındıran,

çeşitliliği sonsuz olan bu ülkeye hep seve seve gelmişimdir. Fakat varlığının önemini hiç bu kadar hissetmemiştim: Farklı ulusların aynı ülkede barış içinde bir arada yaşadığı, karşılıklı saygı gibi bilgece bir ilkeye bağlı, dürüstçe yaşanan bir demokrasiyle dilsel ve ulusal farklılıkların kardeşliğe yükseltildiği bir İsviçre fikri, altüst olmuş

Avrupamız için ne güzel bir örnekti. Baskı ve zulüm gören insanların sığındığı, yüzyıllardır barışın ve özgürlü

ğün yurdu olan, her tür düşünceye kucak açan, fakat

kendi ulusal değerlerini de büyük bir sadakatle koruyan

bu uluslarüstü eşsiz devletin varlığı dünyamız için ne kadar önemliydi! Bence bu ülke güzellikler ve zenginlikler içinde olmaya layıktı. Hayır, insan burada kendisini yabancı hissetmiyordu; tam tersine

özgür ve bağımsız her insan, dünyanın şu trajik saatlerinde burada kendisini vatanından daha güvende hissediyordu. Geceleri saatlerce Zürih'in sokaklarında ve kıyı boyunca yürüyordum. Işıklar barışın ışıltısını simgeliyordu, buradaki insanlar hala yaşamın keyfini sürüyordu. Pencerelerin ardında, uykusuz geceler geçiren ve oğullarını düşünen kadınlar yoktu, yaralı ya da sakat insanlar, yarın, öbür gün trenlere doldurularak cephelere gönderilecek genç askerler görmüyordum. Savaşın olduğu ülkelerde hala sakatlanmamış olmak bir utanç, hatta neredeyse bir suç sayılırken, 305

buradaki insanlar yaşamayı en temel hakları olarak görüyordu.

Sahneye konacak oyunumla ilgili görüşmeler de, İsviçreli ve yabancı dostlarla buluşmak da benim için çok acil değildi. Öncelikle Rolland'ı görmek istiyordum, beni

daha kararlı yapacağından, aydınlatacağından ve faalleştireceğinden emin olduğum insanı görmek, ruhumun kendini en yalnız hissettiği dönemlerde beni cesaretlendirdiği ve gösterdiği dostluk için ona teşekkür etmek istiyordum. Önce onu görmeliydim, bu nedenle derhal Cenevre'ye gittim. "Düşman" konumunda olan bizler,

oldukça karmaşık bir durumdaydık. Savaşa katılan ülkelerin hükümetleri doğal olarak kendi vatandaşlarının düşman ülkelerin vatandaşlarıyla tarafsız bir bölgede ki

şisel görüşmeler yapmasını istemiyordu, ancak böyle bir

şeyi yasalarla da yasaklamamıştı. Bir araya gelmeyi cezalandıran tek bir madde yoktu. Yasak olan ve büyük bir hainlik olarak görülen şey, yalnızca iş ilişkileri, "düşmanla ticaret yapmaktı"; birbiriyle arkadaş olan bizler bu yasak nedeniyle en ufak bir kuşkuya dahi meydan vermemek için birbirimize sigara bile ikram etmeye çekiniyorduk, çünkü bir sürü ajan tarafından sürekli izleniyorduk.

Çeşitli uluslardan olan bizler, hiçbir şeyden korkmadığımızı ve çekinmediğimizi göstermek için çok basit bir yol bulmuştuk: rahat ve açık davranmak. Yazışmalarımızda

gizli adresler ve poste restante¹ kullanmıyorduk, gizli gizli geceleri buluşmuyorduk, aksine herkesin gözü önünde görüşüyor ve kafelerde oturuyorduk. İşte bu nedenle

Cenevre'deki otele geldiğimde lobideki görevliye açık

açık Bay Romain Rolland ile görüşmek istediğimi söyledim, çünkü böylesi Alman ya da Fransız ajanları için 1 . (Fr.) Kiralık posta kutusu. (Ç.N.)

306

daha iyiydi, böylece kim olduğumu ve kimi görmek istediğimi rahatça öğrenebilirlerdi. İki eski arkadaş olan bizler, ülkelerimiz birbirleriyle savaşıyor diye dostluğumuzdan vazgeçecek değildik elbette. Dünya tuhaf davranıyor diye, biz de tuhaf davranmak zorunda değildik.

Nihayet onun yanındaydım - odası neredeyse Paris'teki odasının aynısıydı. Masa ve sandalyesi her zaman olduğu gibi kitaplarla doluydu. Yazı masasının üzerinde

bir sürü dergiler, mektuplar ve yazılar vardı, sade fakat

sade olduğu kadar tüm dünyayla bağı olan, her nereye

giderse gitsin elleriyle kurduğu ve bir keşişin hücrecini

andıran bir yerdi odası. Karşımda durduğu ilk anda selamlaşmak için bir söz bulamadım, tokalaştık - yıllar sonra tutabildiğim ilk Fransız eliydi; Rolland üç yıl aradan sonra konuştuğum ilk Fransız'dı - fakat geçen bu üç yıl içinde birbirimize her zamankinden daha çok yakınlaşmıştık. Bu yabancı dilde, yurdumun bir insanıyla olduğundan daha güvenli, daha açık konuşabiliyordum.

Karşımda duran bu dostun, içinde bulunduğumuz anın

en önemli şahsiyeti olduğunun, benimle konuşan bu insanın, Avrupa'nın vicdanının sesi olduğunun bilincindeydim. Anlaşma sağlanabilmesi için ne büyük işler yaptığını ancak şimdi görebiliyordum. Her zaman yalnız başına, bir yardımcı ya da sekreter tutmadan, gece gündüz demeden çalışıyor, tüm ülkelerin yaptığı açıklamaları takip ediyor, vicdani konularda kendisine danışan sayısız insanla yazışıyor, her gün güncesine sayfalar dolusu not düşüyordu. O dönemde yaşayan herkesten daha fazla

yaşananları önemsiyor, büyük bir sorumluluk duygusuyla

gelecek kuşaklara, yaşananların hesabını vermeye çalışıyordu (Birinci Dünya Savaşı'nın ahlaki ve düşünsel çatışmaları hakkında fevkalade bilgiler veren elyazmaları, ciltler dolusu günlükler bugün nerede acaba?). Romain Rolland bütün bunların yanı sıra, her biri uluslararası alanda 3 07

yankı uyandıran makaleler yazıyor ve Clerambault1 adlı

romanı üzerinde çalışıyordu - insanlığın çıldırdığı bir dönemde üstlendiği o büyük sorumluluğu, her alanda örnek alınacak bir biçimde ve insanca yerine getirmek için bütün varlığını ve enerjisini ortaya koyarak kesintisiz ve

aralıksız çalışıyordu Rolland. Tek bir mektubu cevapsız

birakmıyor, dönemin sorunlarıyla ilgili her yazıyı okuyordu. O tarihlerde ciddi sağlık sorunları olan, konuşurken bile sesi fazla çıkmayan, sürekli kesik kesik öksüren, boynuna bir şal sarmadan kapı dışarı çıkamayan, biraz hızlı yürüse soluklanmak zorunda olan bu zayıf ve güçsüz

adam, tüm gücünü ortaya koyuyor ve çok şeyler yapmak

istediği için gücünden güç yaratıyordu. Hiçbir şey onu

sarsamıyordu, hiçbir saldırı, hiçbir hainlik onu yolundan

çeviremiyordu; hiç korkmadan ve gözünü kırpmadan bakışlarını dünyanın bu çılgınlığına çevirmişti. Onda kahramanlığın bir başka türünü görüyordum, canlı bir bedende adeta anıtlamış düşünsel, ahlaki bir kahramanlıkta bu

- Rolland hakkında yazdığım kitapta bile onu yeterince

anlatamadım (çünkü yaşayan insanları fazla övmekten

çekiniyor insan) . Gözle görülmeyen güçlü parıltısını,

dünyanın her bir köşesine yayıldığı o küçük odasında

Rolland'ı gördüğümde öyle sarsıldım, deyiş yerindeyse

öyle "arındım" ki, etkisini günler sonra bile içimde hissettim ve şunu çok iyi biliyorum: Rolland'ın o dönemde milyonlarca insanın anlamsız nefretine karşı tek başına

ya da neredeyse tek başına savaşarak ortaya koyduğu o

olağanüstü ve yürekli tutumu, kimsenin tahmin bile

edemeyeceği bir şeydi. Onun varlığının, o sarsılmaz ve

örnek varlığının o günler için ne büyük bir anlam taşıdı

ğını, o döneme tanıklık etmiş bizler bilebiliriz ancak.

1 . Romain Rolland'ın 1 920'de yayımlanmış savaş karşıtı romanı. (Ç.N.)

308

Kudurmuş olan Avrupa, vicdani değerlerini onun sayesinde korumuştur.

O günün öğleden sonrasında ve daha sonraki günlerde yaptığımız sohbetlerde tüm sözcüklerindeki hafif hüznün beni çok sarsmıştı; Rilke ile savaş hakkında konuştuğumuzda da böyle olurdum. Milliyetçi kibirleri nedeniyle başka insanların kurban edilmesine doymayan

politikacılara ve insanlara çok öfkeleniyordu, fakat aynı

zamanda kendilerinin bile anlamadığı ve aslında saçmalıktan başka bir şey olmayan bir ülkü yüzünden, acı çeken ve ölen binlerce insan için üzülüyor, onlara acıyordu.

Lenin'in -o kötü mühürlü trenle İsviçre'den ayrılmadan

önce:.... kendisine gönderdiği ve ısrarla birlikte Rusya'ya

gelmesini istediği telgrafi gösterdi; Lenin, Rolland'ın manevi desteğinin kendi davası için ne kadar önemli oldu

ğunu biliyordu. Fakat Rolland özgür ve bağımsız bir kişi

olarak hiçbir gruba bağlanmayacak, inandığı insanlık davası için çalışacaktı. Kendi ideallerine kimsenin boyun eğmesini beklemediği gibi, kendisi de hiçbir şeye bağlanmamayı tercih ediyordu. Onu seven kişi de bağımsız kalabilmeliydi ve tek bir konuda örnek olmak istiyordu: tüm dünyayı karşısına alsa bile, bir insanın özgür ve

inançlarına sadık kalabileceğini göstermek.

Aynı akşam Cenevre' de Fransızların ve diğer yabancıların oluşturduğu ve aralarında J.P. Jouve¹, Rene Arcos², Franz Masereel'in³ de bulunduğu küçük bir grupta buluştum. La Feuille ve Demain adında küçük, ama ba-1 . Pierre Jean Jouve (1 887- 1 976): Gerçeküstücülük akımının önemli temsilcilerinden. (Ç.N.)

2. Rene Arcos (1 88 1 - 1 966): Fransız şair. (Ç.N.)

3. Franz Masereel (1 889-1 972): Flemenk ressam ve ahşap oymacı. (Ç.N.)

309

ğımsız iki gazete çıkarıyorlardı. Büyük bir coşkuyla tıpkı

gençlerin kaynaştığı gibi çok çabuk dost olmuştuk. Yepyeni bir hayata başladığımızı hissediyorduk. Eski dostluklarımızın çoğu milliyetçilik gözleri kör ettiğinden bitmişti. Yeni dostlara ihtiyacımız vardı ve hepimiz aynı

cephede, aynı düşünsel siperde olduğumuz ve aynı düşmana karşı savaştığımız için aramızda birdenbire güçlü bir dostluk kurulmuştu; yirmi dört saat sonrasında ise

sanki birbirimizi yıllardır tanıyormuş gibi samimi oluvermiştik, öyle ki her cephede olduğu gibi birbirimize kardeşçe "sen" diye hitap etmeye başladık. Hepimiz -we

few, we happy few, we band of brothers-1 kişisel tehlikelerin yanı sıra birlikte olmamızın o eşsiz cüretkarlığını tüm bedenimizde hissediyorduk; hepimiz bizlerden beş saat

uzaklarda bir yerlerde her Alman'ın bir Fransız'ın, her

Fransız'ın bir Alman'ın peşinde olduğunu, süngüyle birbirlerinin üzerine çöktüğünü ya da el bombasıyla paramparça ettiğini ve bunun için ödüllendirildiğini, her yerdeki milyonlarca insanın tek istediği şeyin, birbirlerini yok etmek, kökünü kazımak olduğunu, gazetelerin

"düşmanlar" söz konusu olduğunda kudurmuş köpek

gibi saldırıya geçtiğini biliyorduk ve bizler, milyonlarca

insanın arasındaki bir avuç kadar olan bizler, barış içinde

aynı masanın çevresinde toplandığımız gibi, gerçekten

tüm içtenliğimizle, bütün bu olanların farkında, tutkulu

bir kardeşlik ve dostlukla birbirimize bağlanmıştık.

Resmi olan ve emredilen her şeye ters düştüğümüzü biliyorduk, dostluğumuza olan sadakatimizi açık açık ortaya koymakla kendimizi vatanımızda tehlikeli bir duruma soktuğumuzun farkındaydık; fakat özellikle bu tehlikeli durum, cüretkarlığımızı daha da artırıyor ve bizi 1 . (İng.) Biz bir avuç insan, bir avuç mutlu insan, kardeşler takımı. (Ç.N.)

3 1 0

kendimizden geçiriyordu. Cüretkar olmak, her şeye cesaret etmek istiyorduk ve bu girişimin, bu cüretkarlığın tadını çıkarıyorduk, çünkü tüm bu olanlara karşı koymak için gerekli gücü bu cüretkarlıktan alıyorduk. Hatta ben J.P. Jouve ile birlikte Zürih'te herkese açık (bu savaşta emsalsiz) bir toplantı yaptım, o şiirlerini Fransızca okudu, ben Yeremya adlı eserimden pasajları Almanca

okudum - fakat kartlarımızı böylesine açık açık ortaya

koymakla, bu cüretkar oyunda ne kadar samimi ve dürüst olduğumuzu göstermiş oluyorduk. Konsolosluklarımızda ve elçiliklerimizde hakkımızda neler düşünülürdü

ğü umurumuzda bile değildi, hatta karaya ayak bastığında gemisi yanan Cortes1 gibi, yurda döndüğümüzde neler olacağına aldırımıyorduk. Çünkü gerçek "vatan hainlerinin" bizlerin değil, tam tersine şairin insanlık görevine böylesi anlarda ihanet eden diğerleri olduğunu ta yüre

ğimizde hissediyorduk. Bu genç Fransızlar ve Belçikalılar

nasıl da kahramanca yaşamışlardı. Örneğin Franz Masereel tahtaya oyduğu gravürleriyle, savaşın korkunçluğunu ölümsüz bir anıt gibi gözler önüne sermişti, gücü ve şiddeti bakımından Goya'nın Los desastres de la guerra'

sından2 hiç de aşağı değildi bu unutulmaz siyah-beyaz

yapraklar. Bu adam gibi adam, gece gündüz demeden,

yorgunluk nedir bilmeden o cansız tahtadan yeni şekil-

1 . Hemin Cortes (1 485- 1 547): İspanyol kaşif. İspanyolların Meksika'yı ele

geçirmeleri için görevlendirilen Cortes, burada ıspanya! mangasını örnek

alarak kralı adına Villa Rica de Vera Cruz adlı bir koloni kurmuştur. Orada

kalmak, kralının emrini yerine getirmek, kendisinin ve adamlarının ülkelerine

geri dönmelerini engellemek için gemisini yakmıştır. (Ç.N.)

2. "Savaşın Felaketleri": İspanyol ressam Francisco Goya'nın (1 746-1 828) Fransız işgaliyle savaşın yol açtığı vahşet ve felakete duyduğu tepkiyi dile getirdiği ve ilk çizimlerini savaş sırasında hazırladığı tablosudur. İlk kez 1 863'te yayımlanan

bu aside yedirme baskı dizisinde Goya tanık olduğu şiddet ve acıları belgesel

bir gerçekçilikle değil, doğrulukları konusunda hiçbir kuşku bırakmayan dramatik kompozisyon halinde en acımasız ayrıntılarıyla anlatır. (Ç.N.) 3 1 1

ler ve sahneler ortaya koyuyordu, ufacık odası ve mutfağı

bu küçük tahtalarla doluydu ve Feuille gazetesi her sabah

onun resmettiği, belli bir ulusu değil de, hep aynı şeyi,

ortak düşmanı, yani "savaşı" suçladığı bu resimleri yayımlıyordu. Bombalar yerine yazısız ve belli bir dili olmayan, en sıradan bir insanın bile anlamakta güçlük çekmeyeceği

bu korkunç ve dehşet verici resimleri, uçaktan kentlerin

ve orduların üzerine atsak nasıl olur, diye düşler kuruyorduk, eğer bunu yapabilseydik savaş büyümeden önleyebilirdik, bundan emindim. Oysa ne yazık ki, yalnızca kü

çük bir gazete olan Feuille' de yayımlanıyor ve Cenevre' nin sınırlarını aşamıyordu. Söylediğimiz ve yaptığımız her şey, İsviçre'nin dar sınırları içinde kalıyor, etkileri görülmeye başladığında ise çok ama çok geç oluyordu. Genelkurmayların ve siyasi makamların karşısında da hiçbir gücümüzün olmadığını içten içe biliyorduk, peşimize

düşmemelerinin nedeni, kendileri için bir tehlike oluşturmayaçağımızı bilmeleriydi, söyleyeceklerimizi söyleyemiyorduk, yapmak istediklerimiz bir engele takılıyordu. Fakat ne kadar az sayıda ve ne kadar yalnız olduğumuzu bildiğimiz için, birbirimize yürekten kenetlenmiştik: Sonraki olgunluk çağlarımda Cenevre'deki o dönemi

min coşkulu dostluklarının benzerini bir daha yaşamadım

ve o dostluklar bir ömür boyu devam etti.

O grubun psikolojik ve tarihsel açıdan -sanatsal açıdan değil- en tuhaf kişisi Henri Guilbeaux'ydu. Bir savaş

ya da devrim gibi ani kökten değişimlerde cesaret ve pervasızlığın çoğu kez kısa bir süre için de

olsa, iç değerlerden daha geçerli olduğunu, öfkeyle karışık medeni cesaretin karakter ve devamlılıktan daha önemli olduğunu herkesten çok onda gördüm. Zamanın hızla ilerlediği, hatta doludizgin koştuğu dönemlerde hiç tereddüt etmeden

kendini dalgaların içine atabilen kişiler, her zaman en

önde olmuşlardır. O dönemde aslında hiçbir özelliği ol-

3 1 2

mayan Bela Kun 1, Kurt Eisner² gibi bir sürü insan kendilerini aşmış, ancak bir noktadan sonra daha ileri gidememişlerdir. Örneğin sarı saçlı, ufak tefek, keskin ve huzursuz bakışlı, zayıf ve çelimsiz bir adam olan Guilbeaux, sürekli

konuşan ve anlatan biri olmasına rağmen, hiç de yetenek

li değildi. Benim şiirlerimi neredeyse on yıl önce Fransızcaya çeviren kişi olmasına rağmen, edebiyat yeteneğinin yeterli olduğunu söyleyemem. Dil gücü vasatın üstüne çıkamıyor, bilgisi derine inemiyordu. Tüm gücü polemik yapmaktan ibaretti. Karakterinin talihsiz yapısı nedeniyle, nasıl ve neye olursa olsun, hep karşı çıkan tiplerden biriydi. Gerçek bir kabadayı olarak savaşabildiğinde, kendinden daha güçlü birine karşı koyabildiğinde kendisini iyi hissediyordu. Savaştan önceki dönemde Paris'te aslında iyi niyetli bir genç olmasına rağmen sürekli edebiyattaki akımlara karşı çıkıyor, insanlarla polemiğe giriyordu; sonra radikal partilere katıldı, ancak bunlar da onun için

yeterince radikal değildi. Sonunda savaş başladığında savaş karşıtı biri olarak birdenbire büyük bir rakip buluverdi: dünya savaşı. Çoğu insanın ürkekliğinin ve korkaklığının aksine Guilbeaux'nun büyük bir cüretkarlıkla ve so

ğukkanlılıkla mücadeleye katılması, onu dünyanın gözünde önemli, hatta vazgeçilmez biri yapmıştı. Başkalarını korkutan yeni tehlike onu kamçıliyordu. Başkalarının çok

az, onun ise pek çok şeye cesaret etmesi, bu önemsiz edebiyatçıya birdenbire bir büyüklük sağlamış ve onun yazarlık ve mücadele yeteneğini, sahip olduğunun üstüne 1 . Bela Kun (1 886- 1 939): ili. Enternasyonal'in önde gelen üyelerinden ve

kısa süreli Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'nin (1 9 1 9) başkanı komünist lider.

Stalin'in 1 930'ların sonlarında başlattığı Büyük Temizlik Hareketi'nin kurbanı

olmuştur. (Ç.N.)

2. Kurt Eisner (1 867- 1 9 1 9): Alman sosyalist gazeteci ve devlet adamı. Bavyera'daki monarşiyi iktidardan uzaklaştıran (1 9 1 8) sosyalist devrime önderlik etmiştir. (Ç.N.)

3 1 3

..

çıkarmıştı - tıpkı Fransız Devrimi sırasında Jirondenlerin

küçük avukatlarında ve hukukçularında görülene benzer

bir fenomen haline gelmişti. Başkaları susarken, bizler çekinir ve her konuda iyice düşünüp taşınır, ne yapalım, ne yapmayalım derken, o kararlı bir şekilde hemen atılıveriyordu. Guilbeaux'nun yaptığı en önemli ve kalıcı şey, II.

Dünya Savaşı'nın tek düşünsel savaş karşıtı dergisi olan

Demain'i kurmuş ve yönetmiş olmasıdır ve bu, o dönemin düşünsel akımlarını gerçekten anlamak isteyenler için önemli bir belgedir. Guilbeaux ihtiyacımız olan şeyi

vermişti: savaşın tam ortasında ulusal ve uluslararası tartışmaların yapılabileceği bir merkez. Rolland'ın bu derginin arkasında durması, derginin önemini artırmıştı, çünkü Rolland ahlaki otoritesi ve bağlantıları sayesinde Avrupa,

Amerika ve Hindistan'dan değerli birçok yazarı dergiye

kazandırmıştı; öte yandan Rusya'nın dışında sürgünde ya

şayan Lenin, Troçki ve Lunaçarski¹ gibi yazarlar Guilbeaux'nun radikalizmine duydukları güvenle düzenli olarak Demain'e yazıyorlardı. Böylece o dönemde tüm dünyada on iki yirmi ay boyunca daha

ilginç, daha bağımsız bir dergi çıkmadı, eğer Demain savaştan sonra da yayın

hayatını devam ettirebilseydi, halkın görüşünü etkileme

konusunda önemli olacaktı. Guilbeaux bir yandan da

Clemenceau'nun seslerini kestiği Fransız radikal grupların

İsviçre temsilciliğini üstlendi. Uluslararası kimliğini koruyan sosyalistlerin, ulusal sosyalizme kayanlardan ayrıldığı o ünlü Kienthal ve Zimmerwald2 kongrelerinde tarihi bir

1 . Anatoli Vasiyevich Lunaçarski (1 875- 1 933): Rus yazar ve devlet adamı. 1 9 1 7

Rus Devrimi'ni izleyen içsavaş sırasında Maksim Gorki'yle birlikte sanat yapıtlarının korunması için büyük bir çaba harcamıştır. Devrimci etkinliklerinden dolayı 1 888'de yurtdışına sürülmüştür. (Ç.N.)

2. İtalyan sosyalistlerin İsviçre"nin iki kentinde düzenlediği ve tüm parti ve

gruplarıyla katıldığı kongreler. İlki Mayıs 1 9 1 S'te Zimmerwald'da, ikincisi Nisan 1 9 1 6'da Kienthal'de yapılan bu kongreler Avrupa' da savaş karşıtı bir ha-3 1 4

rol üstlendi. Hiçbir Fransız, hatta Rusya' da Bolşeviklere

katılan Yüzbaşı Sadaoul bile, savaş döneminde Paris'teki

siyasi ve askeri çevrelerde bu küçük, sarışın adam kadar

korku yaratmamış ve nefret uyandırmamıştır. Fakat sonunda Fransız casusluk bürosu ona çelme takmayı başardı. Bern'deki bir otelde kalan bir Alman ajanının odasından kurutma kağıtları ve kopyaları çalınmıştı, aslında bu sadece Alman makamlarının Demain'in birkaç sayısına

abone olduklarını göstermekteydi - ve aslında gayet masum bir gerçektir, muhtemelen Almanların düzen disiplini çerçevesinde çeşitli kütüphaneler ve daireler Demain'i talep etmişti. Fakat bu bahane bile Paris'in, Guilbeaux'yu Almanlar için çalışan bir casus olarak göstermesine yetti

ve hakkında dava açıldı. Contumaciam1 ölüm cezasına

çarptırıldı. On yıl sonraki terr.yız davasında bu kararın iptal edilmesi, verilen cezanın adil olmadığını göstermektedir. Fakat bundan kısa bir süre sonra Rolland ve bizler için gittikçe büyüyen bir tehlike haline gelen Guilbeaux sert

ve uzlaşmaz kişiliği yüzünden İsviçre makamları ile ters

düştü, tutuklanıp hapse atıldı. Ancak ona kişisel bir sempati duyan ve zor zamanlarında gösterdiği yardımlar nedeniyle minnet borçlu olan Lenin, onu bir imzayla Rus vatandaşlığına geçirdi ve ikinci bir mühürlü trenle Moskova'ya getirtti. Aslında Guilbeaux orada tüm yaratıcı güçlerini geliştirebilirdi. Çünkü gerçek bir devrimcinin

tüm özelliklerine sahip olan bu adam, hapis ve gıyabında

verilen ölüm cezasından sonra orada, Moskova'da yapmak

istediği her şey için tüm imkanlara sahipti. Nasıl ki Cenevre'de Rolland'dan yardım gördüyse, burada da Rus-reketin başlamasına ve kendini oportünistlerden ayıran devrimci solun ortaya

çıkmasına yol açmıştır. Lenin bu kongreleri büyük bir başarı olarak nitelendirmiştir. (Ç.N.) 1 . (Fr.) Gıyabında, gıyaben. (Ç.N.)

3 1 5

ya'nın yeniden inşasında iyi şeyler yapması için Lenin'in

güven ve desteğine sahipti; öte yandan savaş sırasında gösterdiği cesur tutumuyla Fransa'da savaştan sonra parlamentoda ve halkın gözünde başka hiç kimsenin sahip olmadığı kadar takdir görebilir ve önemli bir rol oynayabilirdi, çünkü tüm radikal gruplar onu gerçek, atılgan, yürekli ve doğuştan lider biri olarak görüyordu. Oysa Guilbeaux' nun gerçekte liderlikle hiç ilgisinin olmadığı,

tersine onun, gelip geçici dönemlerin bir ürünü olan ve birden parlayıp yükseldikten sonra düşen ve yok olan birçok savaş şairi ve devrim siyasetçilerinden bir farkı olmadığı anlaşıldı. Guilbeaux nasıl yeteneğini Paris'te kavga ve bozgunculukla tükettiyse, Rusya' da da sonu gelmez polemikleri yüzünden cesaretine hayran olan tüm insanların, önce Lenin'in, sonra Barbusse ve Rolland'ın, en sonunda da

bizlerin kendisine duyduğu saygıyı kaybetti. Sonunda tıpkı başladığı gibi, önemsiz broşürler ve kayda değmez tartışmalarla geçirdi zamanını; ölüm cezası bağışlandıktan kısa bir süre sonra da Paris'in ücra bir köşesinde sıradan

biri olarak öldü. Savaş sırasında tüm yürekliliği ve cesaretiyle savaşa karşı çıkan Guilbeaux, zamanın kendisine sağladığı yükselişi kullanmayı bilse ve hak etseydi, çağımızın en büyük şahsiyetlerinden biri olabilirdi, oysa bugün tamamen unutulup gitmiştir ve kim bilir belki de ben, onun Demain ile savaş karşıtı tutumunu şükranla anan son birkaç kişiden biriyim.

Oyunumun provaları hakkında görüşmek üzere birkaç gün sonra Cenevre'den Zürih'e döndüm. Bu kenti dağların gölgesinde göl kıyısındaki muhteşem konumu

nedeniyle olduğu kadar, zarif ve gelenekçi kültürü nedeniyle eskiden beri severim. Fakat İsviçre'nin, savaşılan ülkelerin tam ortasında barışçıl kalmasıyla, Zürih birdenbire Avrupa'nın en önemli kenti, tüm düşünsel akımların merkezi olmuş, ayrıca akla gelebilecek her türlü ticare-3 1 6

tin, borsacıların, casusların, propagandacıların buluşma

yeri haline gelmişti; kentin yerli halkı ise, kentlerine gösterilen bu ani sevgiyi haklı olarak kuşkuyla karşılıyordu.

Restoranlarda, kafelerde, tramvaylarda ve caddelerde

.

her dilden konuşan insanlar vardı. Her yerde sevdiğiniz

ya da sevmediğiniz tanıdıklara rastlıyor, istesenez de istemesenez de şiddetli tartışmaların içine giriyordunuz.

Çünkü kaderin buraya sürüklediği tüm bu insanların

varlığı, savaşın sonucuna bağlıydı, kimileri hükümetleri

tarafından görevlendirilmiş, kimileri sürülmüş, dışlanmıştı, her biri yaşamından koparılmış, bilinmeze terk edilmiş insanlardı. Hiçbirinin evi yurdu yoktu, bu nedenle her biri sürekli dostluk ve arkadaşlık arayışı içindeydi, askeri ve siyasi olayları etkileme, yönlendirme güçleri olmadığı için, gece gündüz kah yoran, kah canlandıran hararetli tartışmalar yapıyorlardı. Ülkelerinde aylarca, hatta yıllarca ağzına mühür vurmuş bu insanları

konuşma, anlatma isteğinden mahrum etmek gerçekten

zordu, çünkü hepsi yıllar sonra yeniden düşünme ve

yazma özgürlüğüne kavuşabildiği için yazmak ve düşüncelerini yayımlamak isteğiyle yanıp tutuşuyordu, her biri yapabileceğinin en fazlasını yapmaya çalışıyordu,

hatta vasat kişiler -Guilbeaux örneğinde gösterdiğim

gibi- bile eskiden olduklarından ve ileride olacaklarından daha ilginçtiler. Her dilden ve her görüşten yazarlar ve siyasetçiler bir araya geliyordu; Nobel Barış Ödülü

sahibi Alfred H . Fried¹ Barışın Koruyucusu'nu² burada

yayımlıyor, bir zamanlar Prusyalı bir subay olan Fritz

1 . Alfred Hermann Fried (1 864- 1 92 1): Alman barış hareketinin kurucularından Avusturyalı yazar ve siyaset adamı. 1 9 1 1 'de Nobel Barış Ödülü'nü Tobias Asser ile paylaştı. 1 89 1 'de Berlin'de barış yanlısı Oie Waffen nieder (Silahlarınızı Bırakın) adlı dergiyi kurdu. Dergi 1 899'dan sonra Friedenswarte (Barışın Koruyucusu) adını aldı. (Ç.N.)

2. Özgün adı Friedenswarte. (Ç.N.)

3 1 7

von Unruh¹ bize tiyatro oyunlarından bölümler okuyor,

Leonhard Frank² o müthiş İnsan İyidir adlı yapıtını yazıyor, Andreas Latzko⁴ Savaşta İnsanlar°' adlı eseriyle büyük yankı uyandırıyor, Franz Werfel eserlerinden par

çalar okumak için buraya geliyordu. Geçmişte Casanova

ve Goethe'nin, benim de eskiden kaldığım Schwerdt

Otelinde her ulustan insanlara rastlıyordum. Daha sonra devrim sırasında ortaya çıkan ve gerçek adlarını hiçbir zaman öğrenemediğim Ruslar gördüm. İtalyanları, Katolik din adamlarını, katı sosyalistleri ve onlar kadar katı olan Alman Savaş Partisi'nden adamları gördüm burada;

İsviçrelilerden o muhteşem rahip Leonhard Ragaz ve

şair Robert Faesi bizim tarafımızdaydı. Fransız kitabevinde eserlerimin çevirmeni Paul Morisse'e, konser salonunda orkestra şefi Oscar Fried'e rastlıyordum - herkes oradaydı, herkes oradan geçiyordu, insan en tuhaf olanından en mantıklısına kadar her görüşü duyuyor, kızıyor ya da coşuyordu. Yeni dergiler çıkarılıyor, polemikler tartışılıyordu, zıt görüşler birbirine yaklaşıyor ya da araları daha açılıyordu, yeni gruplar oluşuyor ya da dağılıyordu; hayatımın hiçbir döneminde o Zürih günlerinde, daha doğrusu gecelerinde (çünkü Cafe Bellevue ya da

1 . Fritz von Un ruh (1 885- 1 970): Alman şair, oyun yazarı ve romancı. Genç

kuşak Alman dışavurumcu yazarlar arasında yeteneğiyle dikkat çekmiştir. Önceleri bir subay iken yazmaya daha çok zaman ayırmak için ordudan ayrıldı.

Nazi diktatörlüğünün gelişini Bonaparte (1 927) adlı oyununda çok önceden

haber verdi. (Ç.N.)

2. Leonhard Frank (1 882- 1 96 1): Alman dışavurumcu romancı ve oyun yazarı. Der Mensch ist gut (1 9 1 7) savaşı devrimci bir bakışla suçladığı eseridir ve 1 920'de kendisine Kleist Ödülü'nü kazandırmıştır. (Ç.N.)

3. Özgün adı Der Mensch ist gut. (Ç.N.)

4. Andreas Latzko (1 876 Budapeşte- 1 943 Amsterdam): Viyana' da yaşayan

komünist yazar. Başlarda Macarca yazarken sonraları eserlerini Almanca yazmaya başlamıştır. Savaş karşıtı romanlar yazmıştır. (Ç.N.) 5. Özgün adı Menschen im Kriege. (Ç.N.)

3 1 8

.

Cafe Odeon'un ışıkları sönünceye kadar tartışır, sonrasında da çoğu kez birimizin evine gider ve tartışmaya orada devam ederdik) olduğu kadar yoğun ve heyecan

verici tartışmaların yapıldığı çok çeşitli ve tutkulu insanların bir araya geldiği bir ortama girmedim. Hiç kimsenin gözü bu büyüleyici dünyanın doğasını, dağlarını, göllerini ve yumuşak barışını görmezdi; insanlar gazeteler, haberler söylentiler, fikirler, tartışmalar dünyasında yaşıyordu. İşin garip yanı, insan burada savaşı düşünsel

açıdan, savaşan ülkelerdekinden daha yoğun yaşıyordu,

çünkü sorun, ulusal çıkarlar doğru)tusunda zafer ya da

yenilgiden bağımsız, objektif olarak görülüyordu. İnsan

burada savaşı, siyasal açıdan değil, aksine Avrupa için

korkunç ve şiddet içeren bir olay olarak, sadece haritada

birkaç sınır çizgisi olarak değil, dünyamızın geleceğini ve

biçimini değiştirecek bir olay olarak görüyordu.

Bütün bu insanların arasındayken beni en çok sarsan

şey, -sanki alınyazımın gelecekte bana neler getireceğini

hissetmişim gibi- yurdu olmayan ya da ondan da kötüsü

iki ya da üç yurdu olan, ancak nereye ait olduğunu bilmeyen insanlardı. Örneğin Cafe Odeon'da kahverengi küçük sakallı, keskin bakışlı, koyu renk gözlü, dikkat çekecek kadar kalın camlı gözlüğü olan genç bir adam, genellikle tek başına bir köşede otururdu; bu gencin yetenekli bir İngiliz şairi olduğunu duymuştum. Birkaç gün sonra tanıştığım ve adının James Joyce olduğunu öğrendiğim bu genç, İngiltere ile ilgili en ufak bir bağlantıyı dahi kabul etmiyordu. İrlandalı olduğunu söylüyordu:

Gerçi İngilizce yazıyormuş ama İngilizce düşünmüyormuş ve düşünmek de istemiyormuş - bir gün bana,

"Ben," demişti, "tüm diller üstünde olan bir dil, tüm dillerin hizmet ettiği bir dil istiyorum.
İngilizcede kendimi 3 1 9

geleneklerden bağımsız bir şekilde ifade edemiyorum'."

Ne demek istediğini tam olarak anlayamamıştım, çünkü

o tarihlerde Ulysses'ini yazmakta olduğunu bilmiyordum; bana Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi¹

adlı kitabının elindeki tek kopyasını ve o tarihlerde kendisine yardım etmek için çevirmek istediğim Sürgünler başlıklı tiyatro oyununu ödünç vermişti. Onu yakından

tanıdıkça, o muhteşem dil yeteneği ve bilgisi beni daha

da şaşırtıyordu; elektrik ışığında bir porselen gibi pırıl

pırıl parlayan, yuvarlak ve sert alınının ardında sanki tüm

sözcükler ve deyimler yığılmıştı ve o bunları fevkalade

bir ustalıkla harmanlıyordu. Bir defasında Sanatçının Bir

Genç Adam Olarak Portresi adlı yapıtındaki zor bir cümleyi Almancaya nasıl çevireceğimi sorduğunda, cümleyi birlikte önce İtalyanca ve Fransızcaya çevirmeye çalıştık;

her sözcük için dört ya da beş deyim buluyordu, hatta

her lehçedeki anlamı da ve bunların her ifade biçimini

en ince ayırımına kadar biliyordu. Genelde acı bir öfkeyle doluydu, ama sanırım onu ateşli ve üretken yapan bu asabiyet ve bu güçtü. Dublin' e, İngiltere' ye ve belli kişilere karşı beslediği olumsuz duygular onda dinamik bir enerjiye dönüşmüş ve edebi eserlerinde gerçek bir özgürlüğe kavuşmuştu. Görünen o ki, o bu sertliğini seviyordu da; onu hiçbir zaman gülerken ya da neşe içinde görmedim. Kendi içinde yuvarlanmış karanlık bir güç

gibi görünürdü her zaman ve ona sokakta rastladığımda,

ince dudaklarını birbirine kenetlemiş, belli bir yere yetişmek için hızlı adımlarla yürüdüğünü görür ve savunmaya geçmiş, içine kapanık doğasını konuşmalarımızdan daha güçlü bir şekilde hissederdim. Yıllar sonra onun, en

yalnız, her şeyden bağımsız ve aynı zamanda çağımıza

1 . Özgün adı A Portrait of the Artist as a Young Man. (Ç.N.)

3 2 0

bir yıldız gibi kayan eseri yazdığını gördüğümde hiç şa

şırmadım.

İki ulus arasında sıkışmış bir başka kişi ise İtalya do

ğumlu, bir İtalyan gibi yetişmiş, ama bir Alman gibi ya

şayan Feruccio Busoni'yd¹ . Gençliğimden bu yana hiçbir

virtüözü onun kadar sevmemiştim. Piyanosuyla konser

verdiğinde, gözleri muhteşem bir düşsel parlaltı ile dolardı. Elleri aşağıda o eşsiz müziği yaratırken, yukarıda hafifçe geriye attığı o güzel başıyla kendini müziğe bırakır, yarattığı müziği içine çekmek istercesine tüm bedeniyle

kulak verir, adeta kendinden geçerdi. Konser salonlarında çevresini aydınlatan o yüzüne büyülenmiş gibi bakardım, beni heyecanlandıran ve gümüş gibi parıldayarak içime dolan, kanıma işleyen müziğini dinlerken işte yine

onunla karşılaşmıştım, saçları kırışmış, gözleri hüznle

gölgelenmişti. "Ben nereye aidim?" diye sormuştu, bir

defasında. "Geceleyin rüyadan uyandığımda, rüyamda

İtalyanca konuştuğumu biliyorum. Fakat sonra yazmaya

başlayınca Almanca düşünüyorum." Öğrencileri dünyanın her yerine dağılmıştı -kim bilir belki de farklı cephelerde birbirlerini vuruyorlardı- ve başyapıtı Doktor Faust operasına henüz cesaret edemiyordu, çünkü çok sarsılmıştı. Bu durumdan kurtulmak için tek perdelik, küçük, hafif müzikal bir oyun yazmıştı. Fakat savaşın bulutlarını

kafasından uzaklaştıramıyordu. O çok sevdiğim harika

ateşli gülüşünü artık pek ender duyuyordum. Bir defasında ona, gecenin geç saatlerinde istasyondaki lokantalardan birinde rastladım, tek başına iki şişe şarap içmişti.

Yanından geçerken bana seslendi. "Uyuşmak için," dedi,

şişeleri göstererek, "içmek için değil! Ama bazen de insanın kendini uyuşturması gerekiyor, yoksa katlanmak zor.

1 . Feruccio Busoni (1 866 Floransa- 1 924 Berlin): Babası İtalyan, annesi Alman

olan İtalyan piyanist, besteci, orkestra şefi ve müzik öğretmeni. (Ç.N.)

3 2 1

Müzik bunu her zaman başaramıyor ve insan ancak iyi

olabilirse çalışabiliyor."

Fakat en kötü durumda olanlar, tam bir ikilem içindeki Alsaslılardı, onlar içinde durumu en kötü olanlar ise Rene Schickele gibi yüreğiyle Fransa'ya bağlı olup Almanca yazanlardı. Ülkeleri savaştaydı ve tırpan yüreklerini ikiye bölüyordu. Kah sağa, kah sola çekilmek isteniliyorlardı. Almanya'dan ya da Fransa'dan yana olmaları bekleniyordu, fakat onlar bu "ya-ya da" dan nefret ediyor,

böyle bir seçimi kendileri için imkansız görüyorlardı. Hepimiz gibi onlar da, Almanya ve Fransa'yı kardeş görmek, düşmanlık yerine anlaşmak istiyorlar, bu nedenle de her

iki taraf adına ve her iki taraf yüzünden acı çekiyorlardı.

Bunların dışında bir de Alman subaylarıyla evlenmiş

İngiliz kadınları, Avusturyalı diplomatların Fransız anneleri, oğullarının biri burada, diğeri öbür tarafta hizmet eden aileler gibi yarı bağlı, yarı karışık, ne yapacağını bilmeyen insanlar vardı. Anneler burada ya da öbür tarafta mektup bekliyordu, buradaki pek az şeylerine el

koyabilmişler, oradaki pozisyonlarını kaybetmişlerdi, tüm

bu parçalanmış insanlar, eski ve yeni yurtlarında kendilerine atfedilen kuşkulardan ve suçlamalardan kurtulmak için İsviçre'ye koşmuşlardı. Güç bir duruma düşme korkusuyla her iki yurdun dilinde de konuşmayı reddeden bu insanlar parçalanmış, bölünmüş varlıklar olarak orada

burada gölge gibi dolaşıyorlardı. İnsanlar Avrupa' da Avrupalı gibi yaşadıkları ve düşündükleri ölçüde, Avrupa'yı parçalayan şiddetli yumruğun altında eziliyorlardı.

Bu arada benim Yeremya'nın galası geldi. Oyun büyük alkış aldı. Frankfurt gazetesinin, Almanya'ya ihbar edercesine Amerikan elçisi ve müttefik güçlerden birkaç

önemli kişinin oyunu izlediğini yazması beni pek tedir-

322

gin etmedi. Üçüncü yılına girmiş olan savaşın giderek

içten içe zayıfladığını ve sadece Ludendorff'un bastırdı

ğı bu savaşa karşı direnmenin, zafere koştuğu ilk yıllarındaki gibi tehlikeli olmadığını hissediyorduk. 1 9 1 8 sonbaharında savaşın bitmesi bekleniyordu. Fakat ben bu süreyi Zürih'te geçirmek

istemiyordum. Çünkü ben de

giderek her şeyi daha iyi görmeye ve anlamaya başlamıştım. Buraya ilk geldiğimde o günlerin coşkusu içinde tüm bu barışsever ve savaş karşıtı insanlar arasında benimle aynı görüşü paylaşan, Avrupa'nın uzlaşması için gerçekten kararlı bir şekilde mücadele edecek insanlar

bulacağımı sanmıştım. Oysa kısa bir süre sonra savaştan

kaçmış, cesurca görüşleri nedeniyle kendilerini feda etmek ister gibi görünen kişilerin aslında Alman istihbarat örgütünün hizmetinde çalışan, para karşılığında herkesi

gizli gizli takip eden, dinleyen karanlık tipler olduğunu

anladım. Hepimiz bir süre sonra, o sakın ve güvenilir

İsviçre'nin her iki tarafın köstebek gibi çalışan casusları

tarafından alttan alta oyulduğunu yaşayarak gördük.

Çöp sepetini boşaltan oda hizmetçisi kız, santralde çalı

şan kadın, burnumuzun dibine kadar sokulan ve ağır ağır

servis yapan garson, hepsi ama hepsi, düşman güçlerden

birinin hesabına çalışıyordu, hatta çoğu kez iki tarafa çalışıyordu. Valizler gizlice açılıyor, kurutma kağıtlarının fotoğrafı çekiliyor, mektuplar yolda ya da postada kayboluyordu. Şık giyimli bayanlar otel lobilerinde ısrarla size gülümsüyor, isimlerini daha önce hiç duymadığımız

coşkulu barışseverler birden karşınıza çıkıp bir bildiriye

imza atmanızı ve "güvenilir" dostların adreslerini rica

ediyordu. Bir "sosyalist", La Chaux-de-Fonds'daki1 işçilere bir konferans vermem için kuşku uyandıracak kadar 1 . İsviçre'de siyasi bir topluluk. (Ç.N.)

323

..

yüksek bir para teklif etmişti, oysa işçilerin bundan haberi bile yoktu; sürekli tetikte olmak gerekiyordu. Ger

çekten güvenilecek kişilerin çok az sayıda olduğunu fark

etmem uzun sürmedi ve politikaya bulaşmak istemedi

ğim için, ilişkilerimi gittikçe daha da sınırladım. Fakat

çok güvendiğim insanların arasında bile, yararsız ve sonu

gelmeyen tartışmalardan, aşırı liberal, anarşist, Bolşevik

veya politik olmayan, dediğim dedik gruplaşmalardan

sıkılmıştım; salt karşı duruşuyla kendini yücelmiş hisseden ve kendi içinde tutunacak dalı olmadığı için dogmalara sarılan klişeleşmiş profesyonel devrimci tipleri ilk kez doğru olarak gözlemlemeyi öğreniyordum. Böylesi

yararsız tartışmalar yapanların arasında insanın kendisi

de şaşırır, yanlış yapar, temeli sağlam olmayan ortak fikirler geliştirir ve kendi inançlarına, düşüncelerine ihanet etme tehlikesiyle karşılaşır. Bu nedenle kendimi geri çektim. Gerçekte tüm bu kafe komplocularından

hiçbiri bir komploya cesaret edemedi. Bu uyduruk dünya politikacılarından bir teki bile, gerekli politikayı yapamadı. Olumlu şeyler, savaş sonrası yeniden yapılanma başladığında tıpkı savaş karşıtı şairlerin birçoğunun savaş

sonrasında doğru dürüst bir yapıt ortaya koyamaması

gibi, tüm bu insanlar da sürekli her şeyi eleştiren, hiçbir

şeyden memnun olmayan olumsuz tavırları içinde sıkı

sıp kaldılar. Onlara şiirler yazdıran, politika yaptıran ve

onları tartıştıran şey, dönemin ateşi ve sıkıntısıydı, dolayısıyla anlamlı bir düşüncenin değil de, anlık, geçici bir yapının bir araya getirdiği ilginç, yetenekli insanların

oluşturduğu tüm bu gruplar, karşı çıktıkları şey -yani savaş- sona erince iz bırakmadan yok oldular.

Kendime Zürih'e yarım saat uzakta, Rüşchlikon Tepesi'nde bir otelde yer seçtim, bütün göl adeta ayaklarımın altındaydı, kentin kuleleri uzaklarda küçücük bir nokta gibi görünüyordu. Burada sadece istediğim insan-324

:

lan görüyordum. Rolland ve Masereel gibi dostlarımı

davet ediyordum, onlar da beni ziyarete geliyorlardı.

Burada kendim için çalışabilir, bu acımasız dönemde zamanı değerlendirebilirdim. Gözleri kamaşmamış, kulakları vatan sözcükleriyle çınlamayan herkes Amerika'nın savaşa girmesiyle Almanya'nın yenilgisinin kaçınılmaz

olduğunu görüyordu; Alman imparatorunun birdenbire bundan böyle "demokratik" bir yönetimin olacağını ilan etmesiyle artık vaktin geldiğini anlamıştık. İtiraf etmeliyim ki, dil ve ruh birliğine rağmen Almanlar da biz Avusturyalılar da kaçınılmaz olanın kaçınılmaz olduğu

için bir an önce gerçekleşmesini sabırsızlıkla bekliyorduk ve son askerine kadar savaşacağına ant içen İmparator Wilhelm'in ülkeden kaçtığı ve "zafer barışı" uğruna milyonlarca insanı ölüme gönderen Ludendorff'un mavi

gözlüğüyle kendini İsveç'e attığı gün rahatladık. Bu savaşla, "savaş" denilen şeyin kökünün kazındığına, dünyamızı yakıp yıkan savaş denilen canavarın dize getirildiğine, hatta öldüğüne inanmıştık, bizler gibi tüm dünya da.

Tamamen bizim olan Wilson'un programına¹ inanmıştık,

Rus Devrimi insancıl ve idealist düşüncelerle en güzel

günlerini yaşamakta olduğu için, o tarihlerde Doğu'da

belli belirsiz bir ışığın yükseldiğini görüyorduk. Biliyorum, safça bir düşünceydi bu. Ama bu konuda yalnız değildik. O günleri yaşayanlar Wilson'u, dünyayı kurtaracak biri gibi karşılamak için tüm kentlerin sokaklarının coşkuyla inlediğini, düşman askerlerinin kucaklaşıp öpüştüğünü anımsayacaklardır; barışın ilk günlerindeki

o muazzam güven ve inanç sonraları Avrupa' da bir daha

hiç olmamıştır. Çünkü uzun zamandır söz verilen adalet

ve kardeşlik imparatorluğu sonunda dünyamızda kuru-

1 . ABD Başkanı Woodrow Wilson'un savaş sonrası dünyasıyla ilgili görüşlerini içeren bildiri. (Ç.N.) 325

lacaktı, düşlediğimiz ve hepimize ait olacak bir Avrupa

ya şimdi gerçekleşecekti ya da hiçbir zaman. Cehennemi

arkamızda bırakmıştık, bizi korkutacak başka ne olabilirdi ki? Yepyeni bir dünya kurulmak üzereydi. Bizler henüz genç olduğumuz için şuna inanmaya çalışıyorduk:

Düşlediğimiz daha iyi, daha insancıl olan bu dünya, bizim dünyamız olacak.

326

Avusturya'ya dönüş

Mantıklı olarak düşündüğümde Almanya ve Avusturya'nın ağır yenilgisinden sonra Avusturya'ya, bir dönemin imparatorluğundan geriye sadece titrek, gri ve cansız bir gölge olarak kalan ve Avrupa haritasından silinmek üzere olan Avusturya'ya dönmemin, yaptığım en büyük budalalık olduğunu anlıyorum. Çekler, Lehler,

İtalyanlar ve Slovenler kendi ülkelerini İmparatorluktan

çekip almışlardı; geriye sadece tüm damarları kanayan

parçalanmış bir gövde kalmıştı. Kendilerini Alman

Avusturyalı olarak görmeye zorlanan altı ya da yedi milyon insanın iki milyonu aç ve sefil bir şekilde başkentte toplanmıştı; bir zamanlar ülkeyi zenginleştiren bankalar

artık yabancı topraklar üzerindeydi, demiryolları parçalanmış ve acınacak haldeydi, ulusal bankanın altınları alınmış, yerine savaş borçlarının ağır yükü bindirilmişti.

Sınırlar henüz kesinleşmemişti, çünkü barış konferansı

daha başlangıç safhasındaydı, tazminat belirlenmemişti,

un yoktu, ekmek yoktu, kömür yoktu, petrol yoktu; devrim ya da başka herhangi bir felaketle sonuçlanacak bir çözüm kaçınılmaz görünüyordu. Zaferi kazanan devletlerin yapay oluşturduğu bu ülkenin, ne yapılsa yapılsın varlığını bağımsız sürdürmesi imkansızdı ve - sosyalist

partilerden Hristiyan ve ulusal partilere kadar tüm par-

3 2 7

tiler hep bir ağızdan bağımsız olmak istemediklerini

haykırıyordu. Sanırım dünya tarihinde ilk kez bağımsızlığa zorlanan bir ülkenin bunu reddetmesi gibi çelişkili bir durum ortaya çıkmıştı. Avusturya ya eski komşu devletlerle ya da akraba olduğu Almanya ile yeniden birleşmek istiyor ve bu aşağılayıcı, dilenci konumda olmayı hiçbir şekilde kabul etmiyordu. Ancak komşu devletler

kah Avusturya'yı pek yoksul buldukları için, kah Habsburgların geri dönmesinden korktukları için Avusturya ile ekonomik işbirliğine yanaşmıyordu; öte yandan

Almanya'yla birleşmesine, yendikleri Almanya'nın güçlenmesini istemeyen müttefik güçler izin vermiyordu.

Sonunda şu karar verildi: Almanca konuşulan Avusturya

Cumhuriyeti varlığını sürdürecekti. Böylece varlığını

sürdürmek istemeyen bir ülkeye -tarihte bir eşi benzeri

yok- "Varlığını sürdüreceksin" emri verilmiş oldu.

Bir ülkenin düşebileceği en kötü duruma düşmüş

olan o günün Avusturyasına beni kendi isteğimle geri

dönmeye iten nedenin ne olduğunu bugün bile açıklayamıyorum. Fakat savaş öncesinin kuşağı olan bizler, her şeye rağmen güçlü bir görev duygusuyla yetişmiştik; şimdi olduğu gibi en kötü durumlarda vatanımızın ve ailemizin yanında olmamız gerektiğinin bilincindeydik. Bu nedenle ben ülkemde başlayan bu trajik durumdan kaçmayı bir korkaklık saydım ve -özellikle Yeremya'nın yazarı olarak- yenilginin üstesinden gelebilmek için yazacaklarımla katkıda bulunmak zorunluluğunu hissettim.

Savaş devam ederken işe yaramaz olarak gördüğüm varlığımın gerçek yerinin yenilgi sonrasında Avusturya oldu

ğuna inanıyordum, çünkü savaşın uzamaması için yaptı

ğım çabalar beni gençlerin gözünde saygın bir yere getirmişti. Hiçbir şey yapamamam bile, yüreklerimizi dağlayacağını çok önceden gördüğüm o acıyı paylaşabilirdim.

O tarihlerde Avusturya'ya gitmek, Kuzey Kutbu'na

gidilecekmiş gibi hazırlıklar gerektiriyordu. Kalın, sıcak ve yünlü giysiler gerekiyordu, çünkü sınırın öte tarafında kömür yoktu ve kış bastırmak üzereydi. Ayakkabılarımıza pençe yaptırıyorduk, çünkü öte tarafta sadece tahta pençe vardı. İlk ekmek ve yağ karneleri dağıtılınca kadar aç

kalmamak için İsviçre'nin izin verdiği kadar erzak ve çikolata aldık yanımıza. Bagajımızı hırsızlığa karşı sigortalatıyorduk, çünkü bagajları taşıyan vagonların çoğu yağmalanıyordu; her ayakkabının ve giysinin yerine yenisini koymak mümkün değildi. Benzer hazırlıkları on yıl sonra

Rusya'ya seyahat ettiğimde de yapmak zorunda kalmıştım. Tam bir yıl önce büyük bir mutlulukla geçtiğim sınır istasyonu Buchs'ta bir an durdum, geriye dönmem daha

mı iyi, diye geçirdim aklımdan. Bunun hayatımın kararı

olduğunu hissediyordum. Fakat sonunda güç ve zor olanını seçtim ve trene binip yoluma devam ettim.

Bir yıl önce İsviçre sınır istasyonu Buchs'ta çok heyecan verici anlar yaşamıştım. Şimdi geri dönerken Avusturya'nın sınır istasyonu Feldkirch'te yaşadığım heyecan bir yıl öncekinden az değildi. Daha trenden iner inmez sınır memurlarının ve polislerin garip huzursuzluğunu fark ettim. Bizlerle ilgilenmiyorlar, kontrolü adeta geçiştiriyorlardı, anlaşılan çok daha önemli bir şeyi bekliyorlardı. Sonunda Avusturya'dan gelen trenin yaklaştığı duyuruldu. Polisler yerlerini aldılar, memurlar bir araya toplandılar, ne olacağından haberdar olan eşleri de

yanlarına geldi; bekleyen insanlar arasında siyahlar giymiş, yanında iki kızı olan bir kadın dikkatimi çekti, giyimi ve davranışlarına bakılırsa soylu biriydi. Heyecanlı olduğu görülüyordu, sık sık elindeki mendriyle gözlerini

siliyordu.

Tren yavaş yavaş, neredeyse krallara has bir ağırbaşlılıkla gara girdi, yıkık dökük, yağmurdan boyası aşınmış

bir tren değildi, tam aksine siyah, geniş lüks bir trendi,

lokomotif durdu. Bekleyen insanlar arasında gözle görülür bir kıpırdanma oldu, nedenini anlayamadım, derken vagonun penceresinin ardında İmparator Karl'ı, Avusturya'nın son imparatorunu ve siyahlar giymiş eşi İmparatoriçe Zita'yı gördüm. Donup kaldım: Avusturya'nın son imparatoru, yedi yüz yıl boyunca ülkeyi yöneten

Habsburg Hanedanı'nın varisi, ülkesini terk ediyordu!

Tahttan çekilmeyi reddetmesine rağmen, cumhuriyetin

yöneticileri onun, şerefiyle ayrılmasını sağlamışlar, hatta

onu buna mecbur etmişlerdi. İşte bu uzun boylu ve gayet ciddi adam pencerede durmuş, ülkesinin dağlarını, evlerini ve insanların son kez seyrediyordu. Tanık oldu

ğum tarihsel bir andı bu - özellikle İmparatorluk döneminde büyümüş, ilkokulda öğrendiği ilk şarkı, imparator marşı olan, büyüdüğünde askerlik hizmeti yaptığı sırada

şimdi burada, karşısında sivil giysiler içinde ciddi ve dü

şünceli bakan adama "karada, denizde, havada" bağlılık

yemini etmiş biri olan benim için bu çok sarsıcıydı. Ben

bir önceki imparatoru bugün artık efsane olmuş o büyük

şenliklerin ihtişamında sayısız kez görmüştüm, onu,

Schönbrunn Sarayı'nın yüksek merdivenlerinde ailesi ve

pırıl pırıl parlayan üniformalı generalleri arasında durup

kocaman, geniş çimenler üzerinde sıra sıra dizilmiş seksen bin Viyanalı öğrencinin koro halinde Haydn'ın "Tanrı Seni Korusun" şarkısını dinlerken görmüştüm. Onu, pırıl pırıl parlayan üniformaları içinde sarayın balosunda, tiyatro gösterilerinde, başında yeşil Stryia şapkası Ischl'e ava giderken, Katolik Yortusu'nda at sırtında ba

şını eğmiş ağır ağır Stefan Kilisesi' ne giderken - ve o sisli, ıslak kış günü, insanların, savaşın ortasında yaşlı imparatoru Kapuzen Mezarlığı'nda son yolculuğuna uğurlarken katafalkta görmüştüm. "İmparator" sözcüğü bizim için tüm güçlerin, tüm zenginliğin kavramıydı, Avusturya'nın sürekliliğinin simgesiydi ve daha çocukken bu 3 30

sözcüğü telaffuz ederken saygı duymayı öğrenmiştik.

İşte şimdi onun varisini, Avusturya'nın son imparatorunu ülkesini terk etmek zorunda bırakılan bir sürgün olarak görüyordum. Yüzyıllardır imparatorluk asası ve tacı elden ele geçen o ünlü Habsburg Hanedanı şu dakikalarda son buluyordu. Çevredeki herkes bu trajik anda tarihe, dünya tarihine tanıklık ediyordu. Jandarmalar, polisler ve askerler mahcubiyet içindeydi ve her zaman gösterdikleri saygıyı göstermeliler mi, göstermemeliler mi, bilmediklerinden başlarını utançla yana çevirmişlerdi;

kadınlar başlarını kaldırmaya cesaret edemiyorlardı, hiç

kimse ağzını açmıyordu, işte tam bu sırada imparatorunu son bir kez görmek için kim bilir ne kadar uzaktan gelmiş olan yaşlı bir kadının üzüntüyle hıçkırdığı duyuldu. Derken trenin hareket edeceği sinyali verildi. Herkes gayriihtiyari irkildi, bir daha geri alınamayacak saniyeler

başladı. Lokomotif sert bir sarsıntıyla, sanki o da kendisini zorluyormuş gibi hareket etti ve tren yavaş yavaş

uzaklaştı. Memurlar saygıyla arkasından baktılar. Sonra

sanki cenazeden dönüyorlarmış gibi üzgün ve mahcup

yerlerine gittiler. İşte bu saniyelerde neredeyse bin yıl

sürmüş monarşi gerçekten son bulmuştu. Geri döndü

ğüm bu Avusturya'nın başka bir Avusturya, bambaşka

bir dünya olduğunu hissediyordum.

Tren gözden uzaklaşır uzaklaşmaz bizler o pınl pırl

parlayan tertemiz İsviçre vagonlarından indirilip Avusturya trenine bindirildik. Avusturya trenine adım atar atmaz bu ülkede neler yaşandığını anlamıştım. İnsanlara

yerlerini gösteren görevliler, zayıftı, aklıktan bir deri bir

kemik kalmıştı ve güçlkle ayakta duruyorlardı; eski

püskü ve aşınmış üniformaları üstlerinden adeta dökülüyordu. Pencerelelerin deri kayışları koparılmıştı, çünkü bir parça deri bile çok değerliydi. Oturulan koltuklar da

bıçaklı ve süngülü ellerce parçalanmıştı, yerdeki tüm

3 3 1

döşeme, ayakkabısını yamamak isteyen ve bulduğu her

derinin üzerine atlayan bir ahlaksız tarafından sökülüp

alınmıştı. Aynı şekilde kül tablaları da bir dirhem nikel

ya da bakır uğruna çalınmıştı. Geç sonbaharın rüzgarı,

camları kırık pencerelerden, yoksulluktan şimdilerde lokomotiflerde yakılan linyit kömürünün is ve kurumunu taşıyor, öte yandan is ve kurum kokusu en azından, savaş

boyunca bir sürü hasta ve yaralıyı taşıdığını hatırlatan ve

sadece iskeleti kalmış olan bu vagonlardaki ağır iyot kokusunu unutturuyordu insana. Ağır ağır da olsa trenin gitmesi bile bir mucizeydi, yağlanmamış tekerleklerin

gürültüsü biraz azalsa, güçlkle ilerleyen makine duracak diye ödümüz kopuyordu. Normal olarak bir saatte gidilebilecek yol, dört beş saat sürüyordu ve günbatımıyla tamamen bir karanlığa gömülüydük. Trenin içindeki ampuller kırılmış ya da çalınmıştı, bu nedenle

bir şey aradığımızda kibrit yakmak zorunda kalıyorduk,

soğuktan donmamamızın nedeni ise, trene bindiğimizden bu yana altışar ya da sekizer kişi yan yana oturmamızdı. Fakat daha ilk istasyonda bir sürü yeni yolcu binmişti ve hepsi de saatlerce beklemekten yorgun düşmüştü. Koridorlar bile tıklım tıklım doluydu, neredeyse kış

kadar soğuk gecenin ayazında insanlar basamaklara dahi

çökmüştü ve valizlerini, yiyecek paketlerini sımsıkı tutuyorlar, karanlıkta bir an olsun ellerinden bırakmaya cesaret edemiyorlardı. Barışı bırakıp bittiği iddia edilen

savaşın dehşetine geri dönüyordum.

Innsbruck'tan önce lokomotif birdenbire bir hırıltı

çıkardı ve tüm çabalara karşın küçük bir yokuşu tırmanamadı. Görevliler telaş içinde ellerinde fenerler, karanlıktı:.

koşuşturmayaya başladılar. Bir yardım lokomotifinin yanaşması tam bir saat sürdü, buna rağmen, yedi yerine ancak on yedi saat sonra Salzburg'a varabildik. İstasyonda tek bir yük taşıyıcısı bile yoktu; sonunda üstü başı 3 3 2

perişan birkaç asker, valizleri bir arabaya kadar götürmeme yardım etti, fakat arabanın atı o kadar yaşlı ve zayıftı ki, değil arabayı çekecek, ayakta duracak hali yoktu. Bu

nedenle iskeleti çıkmış hayvana bir de valizlerimi taşımaya cesaret edemedim ve bagajımı bir daha bulamayacağımdan korkmama rağmen istasyonun deposuna bıraktım.

Savaş sırasında Salzburg'da kendime bir ev satın almıştım, çünkü savaşa kaç farklı tutumlarımız nedeniyle eski dostlarımdan uzaklaştığımdan artık büyük kentlerde, kalabalık yerlerde yaşamak istemiyordum; yıllar sonra yaptığım çalışmalarda kabuğuna çekilmiş yaşam biçiminin çok yararını gördüm. Avusturya'nın küçük kentleri içinde Salzburg'u en ideal kent olarak görmemin nedeni, sadece doğası değildi; Salzburg aynı zamanda coğrafi konumuyla da tercih nedenimdi, çünkü Avusturya

Almanya sınırına çok yakındı, trenle Münih'e iki buçuk,

Viyana'ya beş, Zürih ya da Venedik'e on, Paris'e yirmi

saat uzaklıktaydı, yani Avrupa'nın her yanına rahatça gidilebilecek bir noktadaydı. Tabii ki o tarihlerde Salzburg, festivalleriyle meşhur, yazları züppe "ünlülerin" doldurduğu bir buluşma yeri değildi henüz (yoksa burayı kendime çalışma yeri olarak seçmezdim), tam tersine Alplerin son bulunduğu, dağların ve yamaçların Almanya' nın düzlük arazisine karıştığı bir yerde bulunan eski, kendi

halinde, romantik bir kentti. Evimin olduğu ormanlık

tepe, bu muazzam sıradağların son bulunduğu eteklerin

üzerindeydi. Arabaların giremediği bir yoldan yüzün

üzerinde basamağa tırmanarak çıkılan evimin terasında

çok kuleli kentin çatılarının oluşturduğu büyüleyici bir

manzara ile karşılaştığımda tüm yorgunluğumu unutuyordum. Kentin ardında muazzam görüntüsüyle Alpler uzanmaktaydı (tabii ki Berchtesgaden yakınındaki Salzberg görünüyordu; kısa bir süre sonra oraya o tarihlerde 3 3 3

adı sanı henüz duyulmamış Adolf Hitler diye biri taşınacaktı). Evim romantik olduğu kadar da kullanışsızdı. 1 7.

yüzyılda bir piskoposun av köşkü olan bu ev kale duvarlarıyla sırt sırtaydı, 1 8. yüzyılın sonlarına doğru sağ ve sol tarafına birer oda eklenerek genişletilmişti; gösterişli

ve eski duvar kağıtları, İmparator Franz'ın 1 807'de Salzburg'u ziyaretinde bu evin uzun koridorunda oynadığı boyalı bir bowling topu, çeşitli yasaların yazılı olduğu

birkaç eski parşömen, binanın şaşaalı geçmişinin gözle

görülür kanıtlarıydı.

Küçük bir şatoyu andıran bina -uzun cephesiyle

gösterişli bir etki yapmakla birlikte, arkaya doğru genişlemediğinden sadece dokuz odası vardı- eski, antik görünümüyle sonraları konuklarımızın çok hoşuna gitmişti gitmesine, ancak onu aldığım dönemde, tarihi geçmiş

nedeniyle felaket bir durumdaydı, oturulacak gibi değildi. Yağmur içeriye akıyor, her kar yağdığında koridorlar su içinde kalıyordu ve çatının esaslı bir tamiri imkansızdı, .

çünkü marangozların çatı kirişi için tahtası yoktu, tesisatçılar olukların lehimini için kurşun bulamıyorlardı; güçbela katranlı mukavva ile çatıdaki çok büyük delikler kapatılmaya çalışıldı, ancak kar yağdığında dama çıkıp

karları temizlemekten başka çare kalmıyordu. Telefon

çalışmıyordu, çünkü bağlantı teli için bakır yerine demir

kullanılmıştı; kimse buraya servis yapmadığı için en ufak

bir şeyi dahi dağ tepe demeden kendimiz taşımak zorundaydık. Fakat en kötüsü soğuk havaydı, çünkü hiçbir yerde kömür yoktu, bahçedeki odunlar fazla yaştı ve

ısıtmak şöyle dursun, yılan tıslaması gibi ses çıkarıyor,

yanacağına gürültü koparıyordu. Çok darda kaldığımızda torf kömürü kullanıyorduk, en azından o ısıtıyormuş

gibi görünüyordu, fakat üç ay boyunca çalışmalarımı so

ğuktan morarmış parmaklarımla yatakta yazdım, her

sayfadan sonra ellerimi ısıtmak için yorganın altına so-

334

kuyordum. Fakat tüm kötü koşullara rağmen, bir evde

yaşamak bile az bir şey değildi, çünkü bu felaket yılında

yiyecek ve yakacak yokluğunun yanı sıra, bir de ev sıkıntısı vardı. Dört yıl boyunca Avusturya'da tek bir bina inşa edilmemişti, çok sayıda ev yıkılmıştı ve şimdi de

geri dönen asker ve savaş tutsaklarından oluşan bir yığın

insan evsizdi, bu nedenle mecburen her evdeki boş bir

odaya bir aile yerleştiriliyordu. Dört kez bu konuyla ilgili komisyondan görevliler geldi, fakat biz zaten iki odayı gönüllü olarak tahsis etmiştik, ancak başlarda düşmanca

saydığımız soğuk ve olumsuz koşullar etkisini gösterdi,

hiç kimse sonunda donmak için yüzlerce basamağı tırmanmak istemedi.

O tarihlerde kente her iniş sarsıcı olaylarla karşılaşmak demekti. Hayatımda ilk kez insanların sarı ve deh

şet dolu gözlerinde açlığı gördüm. Ekmek simsiyahtı ve

un ufak oluyordu, katran-tutkal karışımı bir tadı vardı,
kahve kavrulmuş arpadan yapılıyordu, bira sarı bir su,
çikolata boyalı kum gibiydi, patatesler de donuyordu;
bazı insanlar etin tadını tamamen unutmamak için tav
şan yiyorlardı. Genç bir delikanlı bir pazar yemeği olarak

bahçemizdeki bir sincabı avlamıştı, uzun gezintilere çıkmış kedi ve köpeklerin karnını doyurarak
geldikleri pek enderdi. Kumaş olarak satılan şeyler ise, özel olarak hazırlanmış kağıttı. Her şeyin bir
taklidi, taklidin de taklidi yapılıyordu, erkeklerin hemen hepsinin üzerinde bir depodan ya da
hastanelerden aldıkları, şimdi artık hayatta olmayan sayısız insanın giyip çıkardığı eski püskü asker,
hatta Rus üniforması vardı, eski çuvallardan pantolon

yapılması da sıklıkla görülen bir şeydi. Sanki yağmalanmış gibi bomboş vitrinlerin, sıvaları yara
kabuğu gibi dökülen harap evlerin ve doğru dürüst beslenemedikleri için işlerine giderken
yürümekte güçlük çeken insanların

olduğu caddelerde dolaşmak insanın yüreğini sızlatıyor-

3 3 5

du. Kırsal bölgelerde yaşayan insanlar daha iyi besleniyordu; ahlak çöküşü sonucu hiçbir çiftçi
tereyağını, yumurtasını, sütünü yasaların öngördüğü "taban" fiyattan satmıyor, elinden geldiğince
mallarını stokluyor ve daha

yüksek fiyat veren alıcıların ayağına gelmesini bekliyordu. Böylece "istifçilik" diye yeni bir meslek
doğmuştu.

Önünde işi olmayan erkekler, yanlarına bir iki çuval alıp

tüm çiftçileri dolaşiyor, hatta daha uygun mal bulabilecekleri yere trenle gidiyor, yasadışı satın
aldıkları erzakı kentte dört beş kat fazlasına satıyordu. Çiftçiler önceleri

yumurta ve tereyağı karşılığında evlerine yağın banknotlardan ve istifçilik yapmaktan pek
mutluydular. Ancak eşya almak için dolu cüzdanlarıyla kente geldiklerinde, nasıl kendileri gıda
maddelerinin beş katını talep ediyorlarsa, orak, çekiç, kazan satın almak istediklerinde

fiyatların yirmi, hatta elli kat arttığını acı ve öfkeyle görüyorlardı. Bunun üzerine fabrika malı
aramaya ve takas yapmaya başladılar; böylece siperlerine sığınarak mağara

dönemine mutlu mesut bir şekilde geri dönen insanoğlu,

bin yıldır süre gelen para ile alışveriş geleneğini de bozmuş ve ilkel takas yöntemiyle ticaret
yapmaya başlamıştı. Tüm ülkede tuhaf bir ticaret şekli başlamıştı. Kenttekiler Çin porselen vazosu,
halı, kılıç, av tüfeği, fotoğraf aletleri, kitaplar, lambalar ve süs eşyası gibi ellerinden

çıkarmak istedikleri her şeyi çiftçilere götürüyorlardı.

Çiftliğe gittiğinizde Hintli bir Buda heykeli ya da deri

kaplı Fransızca kitapların dizili olduğu Rokoko stili bir

kitap dolabı gördüğünüzde şaşırıyordunuz, üstelik eşyaların yeni sahibi gururla "Hakiki deri!
Fransız," diyordu yanaklarını şişire şişire. Parola "para yerine mal"dı. Bazı

insanlar ise karınlarını doyurabilmek için nikah yüzüğünü ya da belindeki kemeri yiyeceklerle takas
ediyordu.

Sonunda resmi makamlar, aslında sadece malı olanların ekmeğine yağ süren bu istifçiliği önlemek
için du-3 3 6

ruma el koydu. Bisikletle ya da trenle "istifçilik" yapanların elindeki malları alıp belediyelerdeki gıda
dairelerine vermek üzere kasabalardan köylere kadar her yere kordon çekildi. Buna karşılık istifçiler
de vahşi batıda oldu

ğu gibi sevkıyatı ya geceleri yapıyor ya da kendi çocukları da evde aç olan kontrol memurlarını

rüşvetle kandırıyorlardı; bazen tabanca ve bıçakların kullanıldığı ger

çek bir mücadele oluyordu, cephede dört yıl savaşmış

olan delikanlılar, kaçarken saklanmayı çok iyi biliyorlardı. Haftalar geçti, kaos büyümeye, insanlar endişelenmeye başladı. Çünkü her geçen gün paranın hiçbir değerinin olmadığı biraz daha anlaşılıyordu. Komşu devletler eski Avusturya-Macaristan banknotunun yerine kendi

paralarını çıkarmışlar ve küçücük kalan Avusturya'ya

"Kron"un tüm yükü binmişti. Halkın güvensizliğinin ilk

işareti olarak madeni para ortadan kayboldu, çünkü bir

parçacık bakır ya da nikel, basılmış bir kağıttan başka bir

kıymeti olmayan banknot karşısında bir değer taşıyordu.

Gerçi devlet banknot basımını olabildiğince hızlandırmıştı. Mephisto hileleriyle suni olarak artırmaya çalışıyordu, ancak enflasyona yine de yetişemiyordu; böylece her kent, her kasaba ve hatta sonunda her köy kendi

"banknotunu" basmaya ve komşu köyün parasını geri çevirmeye başladı, sonrasında ise hiçbir değeri olmayan bu paralar da atılmaya başlandı. Paranın geçirdiği tüm bu

evreleri canlı bir şekilde anlatmayı bilen ulusal bir ekonomist, bence bu konuda çok heyecan verici bir roman yazabilirdi, çünkü yaşanan karmaşa gittikçe akıl almaz

biçime dönüşüyordu. Kısa bir süre sonra hiç kimse, neyin kaç para olduğunu bilmez hale geldi. Fiyatlar almış

başını gidiyordu; bir kutu kibrit, fiyatları zamanında

yükseltmiş birinin dükkanında yirmi kat fazlasına satılıyordu, öte yandan kendi halinde saf birinin her şeyden habersiz mallarını önceki günün fiyatına sattığı oluyor

3 3 7

ve dürüstlüğü'nün ödülü olarak dükkan bir saat içinde

boşalıyordu, çünkü o dükkanda malların önceki günün

fiyatından satıldığını duyan, diğerine anlatıyor, bunu duyan koşuyor, ihtiyacı olsun ya olmasın satın alınacak ne varsa satın alıyordu. Kırmızı bir süs balığı ya da eski bir

teleskop bile "mal" sayılıyor ve herkes para yerine malı

tercih ediyordu. En garip şeyler de kira konusunda oluyordu, çünkü hükümet kiracıların lehine (ki bunların sayısı çok fazlaydı), ev sahiplerinin aleyhine her türlü

kira artırımını durdurmuştu, öyle ki kısa bir süre sonra

Avusturya'da orta büyüklükteki bir evin yıllık kirası, bir

öğle yemeğine verilenden daha az olmaya başladı; böylece tüm Avusturya'da insanlar beş ya da on yıl boyunca öyle ya da böyle evlerde kira ödemedi oturdu, çünkü bir süre sonra ev sahiplerinin, kiracıları evden çıkarmaları da yasaklanmıştı. Bu muhteşem kaos nedeniyle durum her hafta gittikçe daha saçma ve ahlakdışı olmaya başlamıştı. Kırk yıl boyunca tasarruf yapan ve vatansever biri olarak parasını savaş tahvillerine yatıranlar dilenir hale geliyor, borcu olanlar ise borçlarından kurtuluyordu. Yiyecek dağılımında dürüst davrananlar aç kalıyor, açgözlülük yapanlar ise karnını fazlasıyla dolduruyordu. Rüşvet veren işini hallediyor, risk alan kazanıyordu. Alışveriş fiyatına uygun satış yapanlar zarar ediyordu; her ihtimali hesap edenler dolandırılıyordu. Paranın

böyle erimesinde, uçup gitmesinde hiçbir ölçüt, hiçbir

değer yoktu. Tek bir erdem vardı: beceriklilik, kurnazlık,

insafsızlık, sömürülmektense başkalarını sömürmek.

Değerler ayaklar altına alınırken Avusturya'daki insanlar da her türlü ölçütü kaybetmişti, öyle ki bazı

yabancılar, bizdeki bu bulanık sularda çok iyi avlanabileceklerini anlamışlardı. Üç yıl süren ve gittikçe kötüleşen enflasyon boyunca ülkede istikrarlı olan tek şey, yabancı

paraydı. Avusturya kronu eriyip gittiği için herkes İsviçre

3 3 8

frankı, Amerikan doları istiyor, bunu fırsat bilen bir sürü

yabancı, can çekişen Avusturya kronunun leşini kemiriyordu. Avusturya adeta yeniden "keşfedilmiş", korkunç bir şekilde "yabancıların akınına" uğramıştı. Viyana'daki

tüm oteller bu akbabalarla dolmuştu; bunlar dış fırçasından çiftliğe kadar her şeyi satın alıyordu; bizzat mal sahiplerinden ve antikacılardan dolandırıldıklarını anlamalarına fırsat vermeden tüm koleksiyonları topluyorlardı. İsviçreli sıradan otel görevlileri, Hollandalı stenograflar Ring Caddesi'ndeki lüks otelin kral dairelerinde kalıyorlardı. Ne kadar inanılmaz görünse de, bizzat kendim Salzburg'daki ünlü ve lüks l'Europe Oteli'nin tamamının uzun bir süre işsiz İngilizlere kiralandığına tanık oldum, çünkü İngilizler yüksek miktardaki işsizlik parası

sayesinde burada kendi yoksul mahallelerinde olduğundan çok daha ucuz yaşıyorlardı. Taşınabilir olan ne varsa kayboluyordu; gittikçe Avusturya' da ne kadar ucuz yaşanabileceği ve alışveriş yapılacağı haberleri hızla yayılıyordu; İsveç'ten, Fransa'dan yeni, hırslı konuklar geliyor, Viyana'nın içinde, sokaklarda Almancadan çok daha fazla İtalyanca, Fransızca, Türkçe ve Rumence duyuluyordu. Hatta enflasyonun başlangıçta çok ağır ilerlediği Almanya -tabii sonraları bizdeki enflasyonun milyon katına çıktı- bile markını, eriyen krona karşı kullanıyordu.

Bir sınır kenti olarak Salzburg her gün yapılan bu yağmayı gözlemlemem için iyi bir fırsattı. Komşu köylerden ve kentlerden yüzlerce, binlerce insan Bavyera'dan kü

çük kentlere akın ediyordu. Giysilerini burada yaptırıyor, buradaki eczaneleri ve doktorları tercih ediyorlardı, hatta Münih'teki büyük firmalar posta ücretinin düşük

olması nedeniyle yabancı ülkelere mektup ve telgraflarını buradan gönderiyorlardı. Sonunda Alman makamları her ihtiyacın Almanya'daki dükkanlar yerine daha ucuz

olan Salzburg' dan satın alınmasını önlemek amacıyla

3 39

duruma müdahale etti. Bir Alman markı yetmiş Avusturya kronuydu ve gümrükte Avusturya'dan gelen her mala el konuyordu. Fakat el konulamayan bir mal vardı:

kişinin "içinde taşıdığı" bira. Böylece Bavyeralı bira düşkünleri her gün borsaya bakıp kronun değer kaybetmesiyle kendi ülkelerinde bir litre biraya verecekleri parayla Avusturya'da beş altı ya da on litre bira içip içmeyeceklerini hesaplıyorlardı. Onlar için bundan daha çekici bir şey olamazdı. Böylece sınır komşusu Freilassing ve

Reichenhall'den yığınla insan, çoluk çocuk canlarının

çektiği, midelerinin alabileceği kadar çok bira içmek için

bu tarafa geçiyordu. Her akşam tren istasyonunda sarhoş, bağırp çağırın, geçiren ve kusan insanlar adeta sessiz bir tiyatro oyunu oynuyorlardı. Birayı fazla kaçırmış

olanlar ise, bagajların taşınmasına yarayan tekerlekli arabalarla, nara atan, şarkı söyleyen insanlarla dolu trene bindiriliyordu. Tabii ki bu neşeli Bavyeralılar korkunç bir

rövanşla karşılaşacaklarını bilmiyorlardı. Çünkü Avusturya kronu dengesini bulmaya başladığında ve Alman markı inanılmaz bir şekilde değer kaybettiğinde aynı

tren istasyonunda bu kez Avusturyalılar ucuz bira içmek

için öbür tarafa gitmeye başladılar, aynı tiyatro tekrarlanıyordu, ancak bu kez aksi yöne doğru. Her iki ülkede yaşanan o büyük enflasyonun tam ortasındaki bu bira

savaşı en tuhaf anılarım arasında sayılır, çünkü o yılların

çılgın karakterini belki de en canlı, en garip şekilde yansıtan bu bira savaşıydı.

Fakat ne tuhaf, o tarihlerde nasıl geçinmeye, yaşamaya çalıştığımızı hiç hatırlamıyorum. Günlük

yaşamın üstesinden gelmek için Avusturya' daki herkes binlerce, on binlerce kronu, sonrasında Almanya'daki insanlar milyonlarca markı nasıl ve nereden çıkarıyordu. Fakat garip ve anlaşılmaz olan şu ki, o kadar para vardı. İnsan koşullara alışıyor, karmaşaya uyum sağlıyordu. Dönemin

340
Avusturyası'nda bir yumurtaya ödenen parayla eskiden lüks bir otomobil alınabildiğini, sonrasında Almanya' da ise bir yumurtaya dört milyar mark -bu takriben Büyük Berlin'deki tüm evlerin arsa fiyatıydı- ödendiğini duyan o günleri yaşamamış bir yabancı, doğal olarak kadınların saçlarını başlarını yola yola kendilerini sokağa attığını,

hiç kimsenin alım gücü olmadığı için dükkanların ıssızlaştığını, tiyatro ve diğer eğlence mekanlarının bomboş

olduğunu sanabilir. Fakat inanılmaz gibi gelse de, durum tam tersiydi. Yaşamın devam etmesi konusundaki istek, paranın istikrarsızlığından daha önemliydi. Tüm bu mali

karmaşa içinde günlük yaşam hemen hemen hiç pürüzsüz devam ediyordu. Fakat tek tek bireylerin yaşantısında çok şey değişiyordu, zenginler yoksullaşıyordu, çünkü bankalara yatırdıkları paralar, devlet tahvilleri değer kaybedip eriyordu, vurguncular ise zenginleşiyordu. Fakat düzenin tekeri, insanların yazgısına aldırmadan aynı tempoda dönmeye devam ediyor, hiçbir şey olduğu yerde durmuyordu; fırıncı ekmeğini yapıyor, ayakkabıcı çizmesini dikeyor, yazar kitabını yazıyor, çiftçi tarlasını

sürüyor, trenler yollarına devam ediyor, gazete her sabah aynı saatte kapı önüne bırakılıyor, özellikle eğlence yerleri, barlar, tiyatrolar dolup taşıyordu. Çünkü bir zamanlar en istikrarlı şey olan paranın her gün değer kaybetmesi gibi hiç beklenmedik şeyin olmasıyla, insanlar hayatın gerçek değerlerinin -iş, sevgi, dostluk, sanat,

doğa- kıymetini çok daha iyi anlamış ve tüm ulus felaketin tam ortasında hiç olmadığı kadar yoğun ve heyecanlı yaşamaya başlamıştı; gençler dağlarda uzun yürüyüşler yapıyor, güneşten bronzlaşmış eve dönüyordu, dans lokallerinde gecenin ilerleyen saatlerine kadar müzik çalıyor, her yerde yeni fabrikalar kuruluyor, mağazalar açılıyordu. Ben şahsen o yıllarda olduğu kadar yoğun yaşadığımı ve çalıştığımı anımsamıyorum. Daha önce

3 4 1

önemli gördüğümüz şey, şimdi daha çok önem kazanıyordu; sanatı o kargaşa yıllarında olduğu kadar çok sevmemiştik daha önce, çünkü paranın ihanetini gördükten sonra sadece içimizdeki sonsuzluğun gerçek ve tek şey

olduğunu anlamıştık.

Örneğin o en sıkıntılı günlerde izlediğim operaları

unutamam. Yarı aydınlık sokaklarda el yordamıyla yürürdük, kömür kıt olduğu için sokak lambaları kısıtlı yanardı, tiyatroda en ucuz yer için bir deste banknot öderdik, oysa eskiden aynı parayla lüks bir locanın yıllık aboneliği karşılanırdı. Paltomuzu çıkarmadan otururduk, çünkü salon ısıtılmazdı, ısınmak için birbirimize sokulurduk, eskiden üniformalı beyler ve şık tuvaetli bayanlarla ışıltıyan salon ne kadar hüznü ve renksizdi! Para değer kaybetmeye devam ederse ve kömür alımı aksarsa

bir hafta sonra operada oyunun sahnelenip sahnelenmeyeceğini hiç kimse bilemezdi; İmparatorluk

döneminde lüks ve görkemli olan bu binada her şey iki kat daha çaresiz bir haldeydi. Nota sehpasının arkasında oturan filarmoni orkestrasının müzisyenleri eski ve yıpranmış

fraklarının içinde zayıf, bitkin ve her türlü yoksunluktan

tükenmiş görünürlerdi, hayaletler evine dönmüş binada

bizler de birer hayaletten farksızdık. Derken orkestra

şefi değneğini kaldırıp perde iki yana açıldığında eşsiz

bir şölen başlardı. Her sanatçı, her müzisyen verebilece

ğinin en mükemmelini verirdi, çünkü hepsi de bu çok

sevilen salonda belki de o gece son kez sahne aldığını

geçirirdi aklından. Bizler ise daha önce hiç olmadığı kadar kendimizi vererek dinlerdik onları, çünkü bunun belki de izlediğimiz son gösteri olduğunu düşünürdük.

Hepimiz, binlercemiz, yüz binlercemiz aynı şekilde ya

şardık; batmamıza bir karış kaldığı o haftalarda, aylarda

ve yıllarda herkes tüm gücünü ortaya koyardı. Var olmanın, hayatta kalmanın söz konusu olduğu o tarihlerdeki 342

kadar güçlü bir yaşama isteğini yaşamım boyunca ne

kendimde ne de başka bir ulusta gördüm.

Buna ve her şeye rağmen talan edilmiş, yoksul ve

mutसuz Avusturya'nın o tarihlerde nasıl da ayakta kalabildiğini bugün herhangi birine anlatmakta sıkıntı çekerim. Sağında Bavyera'da Komünist Sovyetler Cumhuriyeti kurulmuştu, solunda Macaristan, Bela Kun yönetiminde Bolşevik olmuştu, bugün bile hala devrimin nasıl olup da Avusturya'ya sıçramadığına şaşarım. Patlama

için hiçbir şey eksik değildi. Eve dönmüş askerler, yırtık

pırtık giysiler içinde yarı aç, yarı tok sokaklarda dolanıyor, savaş ve enflasyondan çıkar sağlayanların arsız lüksüne öfkeyle bakıyorlardı. Kışlalarda bir tabur "kızıl muhafız kıtası" ateşe hazır bekliyordu ve hiçbir karşıt örgütlenme yoktu. İki yüz kararlı erkek o tarihlerde Viyana'yı ve tüm Avusturya'yı avucunun içine alabilirdi. Fakat ciddi hiçbir şey olmadı. Sadece tek bir defa disiplinsiz bir grup darbeye kalktıysa da, bu deneme dört beş düzine

silahlı polis tarafından kolayca bastırıldı. Böylece mucize

gerçek oldu, güç kaynakları olan fabrikalarının, kömür

ocaklarının, petrol yataklarının elinden alınmasına, yağma edilmesine, parasının değer kaybetmesine ve çığ gibi düşmesine rağmen bu ülke ayakta kalabilmiş, varlık göstermiş ve direnebilmişti - kim bilir belki zayıf olduğu için, halkı savaşamayacak kadar güçsüz ve aç olduğu için

ya da belki de o gizemli, Avusturya'ya has gücü sayesinde, doğuştan var olan uzlaşma ruhu sayesinde, çünkü iki büyük parti olan Sosyal Demokratlar ve Hristiyan Sosyalistler bile aralarındaki büyük görüş ayrılığına rağmen bu zor dönemde ortak bir yönetim kurmak için birleşmişlerdi. Her iki taraf da, tüm Avrupa'yı beraberinde sürükleyecek bir felaketi önlemek için karşılıklı ödünler

veriyordu. Yavaş yavaş ilişkiler düzene girmeye, sağlamlaşmaya başladı ve sonunda herkesi şaşırtan ve imkansız 343

görünen şey gerçekleşti: Yerle bir edilmiş bu ülke ayakta

kalmayı başardı, hatta ileride Hitler gelip bu sadık,

fedakar ve her türlü yoksunluğa göğüs germesini bilen

cesur halkın ruhunu ele geçirmeye çalıştığında bile, ba

ğımsızlığı için mücadele isteğini kaybetmeyecekti.

Fakat bu radikal çöküş sadece dış görünüşte ve politik anlamda önlenebilmişti; içte ise savaş sonrasının ilk yıllarında inanılmaz bir devrim gerçekleşti. Ordularla

birlikte bir şeyler daha yerle bir olmuş, yok edilmişti, o da

aşırı alçakgönüllü yetiştirilmiş olan bizim kuşağın, ülkeyi

yönetenlerin yanılmazlığına duyduğu inançtı. Fakat "son

askeri ve atına kadar" savaşmaya ant içmiş, nemli ve sisli

bir gecede ülkesini terk etmiş imparatorlarını ya da komutanlarını ya da politikacılarını ya da sürekli savaşı ve zaferi, yokluğu ve ölümü öven şairlerini sevmeye, hayranlık duymaya devam etmeleri beklenebilir miydi Almanlardan? İşte şimdi barut dumanı ülkenin üzerine çökünce, dehşetin yüzü ortaya çıkıyor, savaşın her yeri çöle çevirdiği görülüyordu. Dört yıl boyunca cinayeti ve yağmayı kahramanlık ve savaş ganimeti olarak savunmuş bir ahlak anlayışı hala nasıl kutsal sayılabiliirdi ki? Vatandaşlarına olan sorumlulukların zor olanlarını yerine getirmeyen, yok sayan bir devlet, halkını, verdiği sözlere nasıl inandırabilirdi? İşte yine bu insanlar, kendilerini görmüş

geçirmiş sanan o bildik çevre, barışı yüzlerine gözlerine

bulaştırarak savaşta yaptıkları o çılgınlığı kat ve kat aşmıştı. Bugün artık herkes -sayıları çok az olan bizler ise çok önceden- bu barışın, manevi bir atılımında bulunmak için

tarihin bize sunduğu belki de en büyük fırsat olduğunu

biliyordu. Wilson bunu anlamış, geniş vizyonuyla gerçek

ve sürekli bir dünya barışının planını çizmişti. Fakat eski

generaller, eski devlet adamları ve eski çıkarıcılar bu planı

parça parça edip değersiz bir kağıt durumuna düşürmüşlerdi. Bu savaşın son savaş olacağına dair verilen kutsal 344

sözler, kimi düş kırıklığına uğramış, kimi tükenmiş, kimi

çaresiz olan askerlere son bir güç vermiş olan kutsal sözler, o eski, korkunç taktikleriyle kapalı kapılar ardında gizli anlaşmalar, görüşmeler yapan ve Wilson'un olgun,

insancıl taleplerini bastırmayı başaran silah fabrikatörlerinin çıkarlarına ve politikacıların kudurgan oyunlarına hayasızca kurban edilmişti. Dünya gözlerini açabildiği öl

çüde aldatıldığını görmüştü. Çocuklarını kurban eden

anneler aldatılmıştı, evlerine dilenci gibi dönen askerler

aldatılmıştı, vatanperverce savaş tahvili alanlar aldatılmıştı, devletin verdiği sözlere inanan herkes aldatılmıştı; yeni ve daha iyi bir dünya düzenine inanan bizler aldatılmıştık. Varlığımızı, mutluluğumuzu, zamanımızı ve sahip olduğumuz her şeyi kumar masasına yatıran o eski oyunun aynı ya da yeni, gözü kara insanlar tarafından

tekrar başlatıldığını görüyorduk. Tüm bir genç kuşağın,

önce zaferi, sonra da barışı elinden kaçırın babalarına öfkeyle ve aşağılayarak bakmasına şaşmamak gerekir. Yaptıkları her şeyi kötü yapan, olacakları tahmin edemeyen ve her şeyi yanlış hesaplayan onlar değil miydi? Yeni ku

şakta saygının her biçiminin yok olması anlaşılır şey değil

miydi? Tüm yeni kuşak anne-babasına, politikacılara, öğretmenlerine artık inanmıyordu; devletin verdiği her karar, yaptığı her açıklama kuşkuyla karşılanıyordu. Savaş

sonrasının kuşağı, o güne kadar geçerli olan her şeyden

bir silkinışte kendini kurtarıyor ve her türlü geleneğe sırt

çeviriyordu, yazgısını eline almaya, geçmişten kopyaya,

bir sıçrayışta geleceğe ulaşmaya kararlıydı. Yaşamın her

alanında yepyeni bir dünya, yepyeni bir düzen onlarla

başlayacaktı; doğal olarak her şey aşırı bir abartıyla başladı. Kendileriyle yaşıt olmayan herkese ve her şeye bitmiş

gözüyle bakıyorlardı. Daha önce olduğu gibi aileleriyle

seyahat etmek yerine, on bir on iki yaşındaki çocuklar

örgütlenmiş ve cinsel konularda bilgili olarak sürüler ha-

345

linde "Göçmen Kuşları" gibi ülkeyi baştan başa geziyor,

İtalya ve Kuzey Denizi'ne kadar gidiyordu. Okullarda

Rus örnekleri gibi öğrenci komiteleri kuruluyor, bu komiteler öğretmenleri kontrol altında tutuyor, "müfredatı"

yerle bir ediyordu, çünkü onlara göre çocuklar sadece istedikleri şeyleri öğrenmeliydi. Geçerli olan her şeye sadece başkaldırmak istedikleri için isyan ediyorlardı, hatta doğa kurallarını hiçe sayıp cinsler arasındaki kutupluluğa

karşı çıkıyorlardı. Kız çocukları saçlarını kısacık kestiriyorlardı, öyle ki onları erkek çocuklardan ayırmak güç oluyordu, genç erkekler ise daha kız gibi görünmek için

sakal ve bıyıklarını tıraş ediyordu. Homoseksüellik ve

lezbiyenlik içten geldiği için değil, geleneksel, bildik, normal sevişme biçimlerine karşı çıkmak istenildiğinden moda oluyordu. Yaşamın her biçimi radikal ve devrimci

olmak zorundaydı, tabii ki sanat da. Yeni resim anlayışı,

Rembrandt, Holbein ve Velasquez'in yapıtlarını modası

geçmiş olarak nitelendiriyor, en çılgın kübik ve gerçeküstü deneyimler başlıyordu. Anlaşılır olan her şey, her yerde dışlanıyordu, müzikte melodi, portrelerdeki benzerlik, dildeki anlaşılabilirlik, "der, die, das" artikelleri kalkıyor, cümle yapısı alaşağı ediliyor, telgraf tarzı "sert" ve "cüretkar", ünlem işaretleriyle dolu yazı tercih ediliyordu. Ayrıca aktif olmayan, politik kuramlar ortaya koymayan edebiyat çöpe atılıyordu. Müzil-.te ısrarla yeni sesler aranıyor, ölçüler bölünüyor, mimaride evlerin içi dışına çevriliyor, dansta valsın yerini Küba ve zenci figürleri alıyor, modada çıplaklık vurgulanarak sürekli tuhaflıklar yaratılıyor, tiyatrodaki "Hamlet" frak giyiyor, tiyatro oyunlarında gerilim ve heyecan doruğa çıkıyordu. Yapılmış, bitmiş ve olmuş

her şeyi tek bir sıçrayışla geçmek için her alanda en çılgın

denemelerin yapıldığı bir döneme giriliyordu; bir insan

ne kadar gençse, ne kadar az şey öğrendiyse geleneklere o

kadar az bağlı olacağından, o kadar çok talep görüyordu

346

- sonunda genç kuşak, anne ve babalarının dünyasından

çılginca intikamını alıyordu. Fakat bu adeta karnaval gibi

karmaşıklığın ortasında bana en trajikomik gelen, eski ku

şaktan birçok entelektüelin geride kalmaktan, "gündemde olamamaktan" korkup umutsuzca ve alalecele yapay bir şekilde kendilerini allayıp pulladıklarını ve hiç çekinmeden dolambaçlı yollardan, topallaya topallaya ve beceriksizce diğerlerinin peşinden gittiğini görmektir. Kendi halinde, sade, sakallarına ak düşmüş akademi profesörleri

bir zamanlar yaptıkları ve şimdilerde alıcı bulmayan "natürmort" resimlerini zarlar ve küplerle sembolik olarak süslüyorlardı, çünkü genç yöneticiler (şimdilerde her yerde gençler tercih ediliyordu, en genç en tercih edilendi) aşırı "klasik" olarak gördükleri resimleri galerilerden kaldırıp depoya koyuyordu. Onyıllarca düzgün, anlaşılır bir Almancayla yazan yazarlar, yeni modaya uyarak cümlelerini parçalıyor, "eylemciye" dönüşüyorlardı. Rahatına düşkün Prusyalı yüksek memurlar kürsülerde Karl Marx'ı

okutuyor, yaşlı saray balerinleri yarı çıplak giysiler içinde

orasını burasını burkarak Beethoven'ın Appassionata'sını 1

ve Schönberg'in 2 Aydınlık Gece'sini 3 oynuyorlardı. Yaşlılar her yerde son modayı çılgınca takip ediyordu; birdenbire tek bir hırs ortaya çıkmıştı, "genç olmak", dünkünden daha aktüel olanı, onun da aktüelini, daha radikal olanı,

şimdiye kadar hiç var olmamış bir şeyi birdenbire bulup

çıkarmak tek amaçtı.

Paranın değer kaybetmesiyle Avusturya ve Almanya'da diğer tüm değerlerin hızla inişe geçtiği o yıllar nasıl 1 . Felemenk kökenli Alman besteci Beethoven'ın (1 770-1 827) Opus 57 Fa

Minör Piyano Sonatı. (Ç.N.)

2. Arnold Schönberg (Franz Walter; 1 874- 1 95 1): Avusturya doğumlu, Yahudi

asıllı Amerikalı besteci. (Ç.N.)

3. Özgün adı Verklärte Nacht. (Ç.N.)

3 4 7

da vahşi, anarşist ve inanılmaz bir dönemdi. Coşkuyla

kendinden geçişin, inanılmaz yalanların olduğu, sabırsızlığın ve fanatizmin eşi benzeri görülmemiş karışımının olduğu bir dönemdi. Olağan ve kontroldışı, tuhaf, garip

olan her şey altın çağını yaşıyordu: teosofi, okültizm, spiritizm, uyurgezerlik, antroposofi, el okuma, grafoloji, Hint yoga öğretisi ve mistiklik yayılmıştı. O güne kadar

bilinen heyecanın üstündeki yeni heyecanlar, morfin,

kokain ve eroin her türlü uyuşturucu yaygınlaşıyor, tiyatro sahnelerinde ensest ilişki, baba katili gibi konular ilgi çekiyor, politikada ise komünizm ve faşizm yegane

konu haline geliyordu; buna karşın normal ve ölçülü

olan her şey dışlanıyordu. Fakat bu karmaşa dönemini

kendi yaşamımda da, sanatın gelişiminde de aramak istemiyorum. Başlangıçta ölçsüzce ileri atılan her düşünce devrimi gibi, bu da gelenek kokan havayı temizlemiş,

yılların gerilimi boşaltılmış ve her şeye rağmen pervasız

deneyimlerinden önemli mesajlar bırakmıştı geride. Aşırılıklarına ne kadar yabancı kalsak da, onları kınamaya ve kibirle reddetmeye hakkımız yoktu, çünkü bu yeni

kuşak aslında bizim kuşağımızın fazla dikkatli ve sessiz

olduğu için kaçırıldığı şeyleri aşırı telaşla ve sabırsızca da

olsa düzeltmek istiyordu. Savaş sonrası dönemin, savaş

öncesi dönemden farklı olması konusundaki içgüdülerinde tamamen haklıydılar; yeni bir dönemi, daha iyi bir dünyayı önceki kuşaktan olan bizler de savaştan önce ve

savaş sırasında istememiş miydik? Kuşkusuz bir önceki

kuşaktan olan bizler, dünyanın tehlikeli bir şekilde yeni

bir politikaya geçişi karşısında vakit kaybetmeden uluslararası bir örgüt kurmayı becerememiştik. Gerçi daha barış görüşmeleri devam ederken Le Feu adlı romanıyla

tüm dünyada ünlenen Henri Barbusse Avrupa'daki tüm

aydınları bir uzlaşma çerçevesinde birleştirmeyi denemişti. Tüm ulusların yazarlarını, sanatçılarını bir ant çev-348

resinde toplaması planlanan ve adının "Clarte" olması

düşünölen bu grup, gelecekte ulusların birbirlerini kışkırtmalarına engel olacaktı. Barbusse, bana ve Rene Schickele'ye Alman grubunun yönetimini, yani görevin

en zor kısmını vermişti, çünkü Aımanya'da Versailles

Barış Antlaşması'na duyulan öfke henüz dinmemişti.

Ren, Saar bölgeleri ve Mainz Brückenkopf henüz işgal

birlikleriyle dolu iken Almanları milliyetiliğın üstünde

düşünmeye ikna etmek çok zordu. Yine Barbusse bizi

yarı yolda bırakmasaydı Galsworthy' nin 1 yıllar sonra birlikte gerçekleştirdiğı gibi PEN-Kulüp'e benzer bir örgüt kurulabilirdi. Ne yazık ki Rusya'ya yaptığı bir yolculuk

sırasında büyük kitlelerin şahsına gösterdiğı büyük bir

coşku ve hayranlıkla karşılaşan Barbusse, burjuva devletlerin ve demokrasilerin gerçek bir uluslararası dünya kardeşliğı oluşturma yeteneğinden yoksun olduğuna ve

uluslararası dünya kardeşliğının yalnızca komünizmde

mömkün olacağına inanmıştı. Barbusse "Clarte"yi fark

ettirmeden bir sınıf kavgası aracı yapmaya kalktığında,

her türlü radikalizmin bizim kanadı zayıflatacağın bil

bizler, buna karşı çıktık. Böylece aslında çok önemli olan

bir proje daha yolun başında çökmüş oldu. Düşünce özgürlüğü için verdiğımız mücadeleyi, kişisel özgürlüğümüz ve bağımsızlığımıza duyduğumuz aşırı sevgi yüzünden bir kez daha kaybetmiştik.

Böylece yapacak tek bir şey kalmıştı: sessizce kendi

dünyamıza çekilip işimizi yapmak. Dışavurumcular ve

-deyiş yerindeyse- aşırırcılar için otuz altı yaşındaki ben,

onları maymun gibi taklit etmeye yanaşmadığım için

yaşlı kuşaktan, soyu tükenmiş bir kuşaktan sayılıyordum.

Eskiden yazdığım hiçbir çalışmamı beğenmiyordum ar-

1 . John Galsworthy (1 867-1 933): İngiliz yazar. (.N.)

349

tık, "estetikçi" dönemimde yazdığım kitaplardan hiçbirini yeniden bastırmıyordum. Bu, yeniden başlamak ve tüm bu "izm"in sabırsız dalgaları geçinceye kadar beklemek demektir. İşte bu vazgeçiş dönemimde kişisel hırsların olmayışı çok işime yaradı ve o yıllar bir şeylerle meşgul olmak için "Dünya Fikir Mimarları" başlıklı dizime başladım, "Amok Koşucusu" ve "Meğhul Bir Kadının Mektubu"1 başlıklı novellerimi çok dingin bir ruh haliyle yazdım. İçinde yaşadığım ölke, dünya, yavaş yavaş

bir düzen oluşturmaya başlamıştı, benim de artık tereddüt etmemem gerekiyordu; başladığım her şeyin bana

"anlık" gibi geldiği dönem bitmişti. Ömrün yarısına gelmiş, boş sözler verecek yaşı geçmiştim; şimdi artık verdi

ğim sözleri yerine getirme ve kendimi kanıtlama ya da

her şeyden ve kendimden vazgeçme zamanıydı.

1 . Özgün adları Der Amoklöufer ve Brief einer Unbekannten. (Ç.N.)

3 50

Yeni ufuklara

Avusturya' nın savaştan sonraki üç zor yılını, 1 9 1 9,

1 920 ve 1 92 1 yıllarını kendimi S alzburg' a gömerek ge

çirmiş ve dünyayı tekrar görebilme umudunu kaybetmiştim. Savaş sonrasında gelen çöküş, yabancı ülkelerde her Alman'a ya da Almanca yazan yazarlara duyulan

nefret, paramızın değer kaybından doğan felaket bundan böyle ülkenin dar sınırları içinde yaşamaya mahkum olacağımızı düşündürmüştü.' Fakat her şey tahmin edilenden daha iyi gelişti. İnsanların yine karnı doyuyordu.

Rahatsız edilmeden masasında çalışabiliyordu. Hiçbir

yer yağmalanmıyordu, isyan, ayaklanma olmamıştı. İnsan yaşadığını, gücünü hissediyordu. Gençlik yıllarında olduğu gibi yine uzaklara açılmak nasıl olurdu acaba?

Yine de çok uzun bir yolculuğu düşünmek için henüz erkendi. Fakat İtalya pek uzak değildi, sadece sekiz ya da on saat uzaklıktaydı. Gitsem mi ki, diye geçirdim aklımdan. Orada biz Avusturyalıları "ezeli düşman" olarak görüyorlardı, bizler öyle düşünmüyorduk. Düşmanca

davranışlara maruz kalmaya, eski dostları nahoş bir duruma düşmemeleri için görmezlikten gelmeye değer miydi?

Sonunda cesaretimi toplayıp bir öğleüzeri sınırı geçtim.

Akşamleyin Verona'ya vardım ve bir otele gittim.

Kayıt formuna adımlı yazdım; otel görevlisi formda milli-

3 5 1

yeti sütunundaki "Austriaco" sözcüğünü okuyunca şaşırdı. "Lei e Austriaco?"¹ diye sordu. Beni kapı dışarı mı edecek, diye geçirdim aklımdan. Fakat sorusunu evet diye yanıtladığımda, neredeyse bir sevinç çığlığı attı: "Ah, ehe

piacere! Finalmente!"² Bu selam, savaş sırasında hissettiğimiz duyguların, tüm o nefret propagandası ve kışkırtmaların sadece kısa süreli bir öfke ve çılgınlığa neden oldu

ğunun, ama Avrupa'daki büyük kitlelere yayılmadığının

bir teyidiydi. On beş dakika sonra çalışan görevli odama

kadar gelip bir eksiğim olup olmadığına baktı. Coşkuyla

İtalyancamı övdü. Giderken iki dost gibi el sıkıştık.

Ertesi gün Milano'daydım, katedrali gördüm ve

dehlizleri dolaştım. İtalyan müziğini, o sevilen melodisini duymak, caddelerde, sokaklarda kendini rahat hissetmek ve yabancılığı bildik bir şey olarak duyumsamak insana iyi geliyordu. Dolaşırken büyük bir binanın önünde Corriera della Sera³ tabelasını gördüm. Birden eski bir arkadaşım olan G.A. Borgese'nin buranın yazı işlerinde

yönetici pozisyonunda çalıştığını anımsadım. Borgese ile

Kont Keyserling ve Benno Geiger'nin⁴ de olduğu bir

grup içinde Berlin ve Viyana' da fikir alışverişı yaptığımız

birkaç hoş akşam geçirmiştım. İtalya'nın en iyi ve en tutkulu yazarlarından biri olan Borgese'nin gençler üzerinde inanılmaz bir etkisi vardı ve Genç Werther'in Acılan' nın çevirmeni, Alman felsefesinin ateşli bir hayranı olmasına

karşın, savaş sırasında Almanya ve Avusturya'ya karşı

sert bir tutum almış, çok sonra yolunu ayırdığı Mussolini

ile omuz omuza savaşı desteklemişti. Eski bir dostu kar

şı tarafta ve müdahaleci olarak görmek, savaş yılları bo-

1. (İt.) Avusturyalı mısınız? (Ç.N.)

2. (İt.) Ah nasıl da memnun oldum! Nihayet! (Ç.N.)

3. İtalya'nın en ünlü gazetesi. (Ç.N.)

4. Benno Geiger (1 882-1 965): Avusturyalı yazar, şair ve sanat tarihçisi. (Ç.N.)

3 5 2

yunca bana çok dokunmuştu; böyle bir "düşmanı" görmeyi çok istiyordum. Ancak beni reddetmesine fırsat vermemek için üzerine kaldığım otelin adresini yazıp

kartvizitimi bıraktım. Fakat daha merdivenleri inmemiştim ki, biri koşarak arkamdan yetişti, sevinçten parlayan canlı yüzün sahibi Borgese'ydi; Beş dakika sonra eskiden

olduğu gibi, hatta daha samimi, dostça bir sohbeta dalmıştık. O da bu savaştan çok şey öğrenmişti ve farklı kıyılardan olmamıza rağmen hiç olmadığı kadar birbirimize yakınlaşmıştık.

Her yerde böyle oluyordu. Floransa' da caddede yürürken birden karşıma çıkan eski bir dostum, ressam Albert Stringa üzerime öyle bir atlayıp beni öyle bir kucakladı ki, onu tanımayan ve yanımda duran eşim, bu sakallı yabancıнын beni öldürmeye çalıştığını sandı. Her şey eskisi gibiydi, hayır, hatta daha içten, daha samimiydi.

Derin bir nefes aldım. Savaş toprağa gömülmüştü, savaş

geçmişte kalmış, bitmişti.

Fakat hayır, savaş geçmişte kalmamıştı. Bizler farkında olmadığımız için öyle sanıyorduk. Hepimiz iyimser düşündüğümüz için sadece kendimizi kandırıyorduk ve kendimiz öyle düşündüğümüz için dünyanın da bizimle aynı görüşte olduğunu sanıyorduk. Fakat böyle yanıldığımız için utanmamız<1 gerek yok, çünkü o yıllarda tıpkı bizim gibi aldatici konjonktürü iyileşme, yorgunluğu memnuniyet sanıp yanılan politikacıların, ekonomistlerin ve bankacıların sayısı hiç de azımsanacak gibi değildi. Gerçekte savaş sadece yön değiştirmiş, uluslararası alandan sosyal alana kaymıştı. Daha ilk günlerde arkasındaki derin anlamı çok sonra kavrayabildiğim bir

olaya tanık olmuştım. O tarihlerde bizlerin Avusturya' da

İtalyan politikası hakkında bildiği tek şey, savaştan sonra

İtalya' da · keskin sosyalist ve hatta Bolşevik eğilimlerin

baş gösterdiği idi. Her duvarda kömür ya da tebeşirle ve

3 53

düzgün olmayan bir yazıyla "Viva Lenin" yazıyordu. Ayrıca Mussolini adlı sosyalist bir liderin, partiden ayrılıp karşıt görüşten bir gruba gittiğini duymuştuk. Fakat bu

tür haberleri büyük bir kayıtsızlıkla karşılıyorduk. Böyle

küçük grupların ne önemi olabilirdi ki? O tarihlerde hemen her ülkede böyle gruplaşmalar oluyordu; Baltık'ta p artizan gruplar yürüyüş yapıyor, Ren ve Bavyera bölgelerinde ayrılıkçı gruplar oluşuyor, her yerde gösteriler yapılıyor, isyanlar çıkıyor ve her defasında bastırılıyordu.

Hiç kimse Garibaldi' cilerin 1 kırmızı gömleği yerine, kara
gömler giyen bu "Faşistlerin" Avrupa'nın gelecekteki
gelişiminde önemli bir rol oynayacağını düşünemezdi.

Fakat Venedik'e geldiğimde bu "faşist" sözcüğünün
ne anlama geldiğinin farkına vardım. Öğleden sonra

Milano'dan çok sevilen kent Venedik'teydim. Etrafta hamal yoktu, gondol yoktu, işçiler ve istasyon
memurları, elleri ceplerinde miskin miskin duruyorlardı. Epeyi ağır

iki valizimi güçlükle taşıırken yardım istercesine etrafıma
baktım ve gördüğüm yaşlıca bir beye, bir hamal nerede
bulabilirim, diye sordum. "Kötü bir günde geldiniz," diye
cevap verdi adam üzgün bir şekilde. "Fakat şu sıralar
böyle kötü günlerimiz çok sık oluyor. Yine genel grev
var." Neden grev yapıldığını bilmiyordum, sormadım da.

Bizler Avusturya' da bu tip şeylere çok alıştık, bizde de

sosyal demokratlar doğru dürüst yararlanmayı bilmedikleri için felaketlerine yol açan bu şiddetli
çözümü sıkça kullanırlardı. Valizlerimi güçlükle taşımaya devam ettim, derken arka kanallardan bir
gondolcu gizlice ve telaşla bana işaret etti, valizlerimi elimden aldı. Yarım saat sonra grev kırıncısına
yumruklarını kaldırmış grevcilerin

önünden geçip otele geldik. Eski bir alışkanlıkla hemen

1 . Guiseppe Garibaldi (1 807-1 882): 1 9. yüzyılda İtalya Birliği'ni kuran İtalyan
milliyetçi. Avusturya İmparatorluğu'na karşı çıkmıştır. (Ç.N.)

3 5 4

▪ ▪

San }vlarco Meydanı'na gıttım. Dikkat çekecek kadar
boştu. Dükkanların çoğunun kepenkleri inikti, kafelerde
kimseler yoktu, sadece işçilerin oluşturduğu büyük bir
kalabalık, küçük gruplar halinde toplanmış, önemli bir

şey bekler gibi görünüyordu. Ben de onlarla birlikte beklemeye başladım. Bir anda beklenen oldu.
Yan sokaktan bir grup genç bize doğru yürümeye başladı, daha doğrusu hızlı hızlı ve uygun
adımlarla üzerimize geliyordu.

Düzenli bir kıta oluşturmuşlardı, sözlerini anlamadığım

bir marş söylüyorlardı - sonradan bunun Giovinezza¹ olduğunu öğrendim. Sayıca kendilerinden yüz
kat daha fazla kalabalığın Üzerlerine atlamasına fırsat vermeden

ellerindeki sopaları havaya kaldırarak hızla geçip gittiler.

Örgütlenmiş bu küçük grubun cüretkar ve gerçekten cesur yürüyüşü öyle hızlı olmuştu ki, geride
kalanlar bu meydan okumanın farkına vardıklarında grup çoktan

gözden kaybolmuştu. Öfkeyle bir araya gelip yumruklarını havaya kaldırdılar, fakat çok geçti. Küçük
saldırı grubuna yetişmek imkansızdı.

Görebildiğimiz izlenimler her zaman inandırıcı olur.

İlk kez o gün, bir söylenti gibi gelen, benim hiç tanımadığım faşizmin gerçek bir şey olduğunu, çok
iyi kumanda edildiğini, kararlı ve cesur gençleri kendine çektiğini gördüm. O günden sonra bu

gençleri "kiralık çete" diyerek aşağılayan ve omuz silken ve Fra Diavolo'larını² alaya alan Floransa ve Roma' daki arkadaşlarımın görüşüne katılmadım. Merakımdan Popolo d'Italia'nın³ birkaç sayısını aldım. Mussolini'nin sert ve kısa cümlelerden olu

şan üslubunda San Marco Meydanı'nda gördüğüm sal-

1 . (İt.) Gençlik. Mussolini ve taraftarı siyah gömleklilerin marşı. (Ç.N.)

2. (İt.) Şeytanın kardeşi. 1 8. yüzyılda Sicilya'yı kasıp kavuran Michele Pezza'ya

verilen ad. (Y.N.)

3. Sağ görüşlü bir İtalyan gazetesi. (Ç.N.)

3 5 5

dırgan gençlerin kararlılığını fark ettim. Doğal olarak o

gün, bu çatışmanın bir yıl sonra alacağı biçimi kestirmem imkansızdı. Fakat burada ya da her yerde bir çatışmanın çıkabileceğini, barış dediğimiz şeyin, aslında barış

olmadığını o an anlamıştım.

Bu benim için ilk uyarıydı, dış yüzeyinde sakin, dingin görünen Avrupamızın altında tehlikeli akıntıların olduğunu fark etmiştim. İkinci uyarı gecikmedi. Seyahatten aldığım zevkle o yaz Almanya'nın Kuzey Denizi kıyısındaki Westerland'a gitmeye karar verdim. O tarihlerde bir Avusturyalı için Almanya'ya seyahat etmek her şeyin iyiye gideceğine dair inancı güçlendiren bir şeydi

hala. Alman markı bizim tükenmiş kronumuza karşı de

ğerini iyi korumuştı ve ekonomi iyiye gidiyordu. Trenler

dakikti, oteller temiz ve pırıl pırıldı, demiryolunun sa

ğında, solunda, her yerde yeni evler, yeni fabrikalar yük-

seliyordu, savaştan önce nefret edilen, karmaşa döneminde ise değeri yeniden keşfedilen o kusursuz ve sessiz düzen her yere hakimdi. Ancak yine de havada belli bir

gerilim vardı, çünkü tüm ülke, Almanya'nın bir zamanlar düşman olduğu güçlerin yanında eşit olarak yer alaca

ğı Cenova ve Rapallo' da yapılacak görüşmelerde savaş

tazminatının düşürüleceğini ya da en azından gerçek bir

uzlaşma için somut adımlar atılacağını ümit ediyordu.

Avrupa tarihinin bu en önemli görüşmelerinin yöneticisi, benim eski dostum Rathenau'dan başkası değildi. O, müthiş organizasyon yeteneğini daha savaş.dönemindeyken çok iyi kanıtlamıştı. Savaşın daha ilk saatlerinde Alman ekonomisinin en zayıf noktasının hammadde oldu

ğunu ve alacağı öldürücü darbenin buradan geleceğini

tahmin etmişti, bu nedenle vakit geçirmeden tüm ekonomiyi merkezileştirmişti. Savaşın sonra müttefiklerin karşısına en akıllı, en deneyimli birini Alman dışişleri bakanı olarak çıkarmak gerektiğinde, tabii ki o seçildi.

356

Çağın yazgısına biçim vermekte olan bir adamı rahatsız ederim düşüncesiyle biraz tereddüt etsem de, Berlin' e geldiğimde ona telefon ettim."Evet çok zor," dedi

bana telefonda, "şu sıralar dostlukları da görevime kurban etmek zorundayım." Fakat her dakikayı değerlendirme konusundaki o müthiş yeteneği sayesinde buluşmamız için bir fırsat yarattı. Bazı büyükelçiliklere birkaç kartvizit bırakmak için Grünewald'dan arabayla yarım

saat dolaşması gerekiyormuş, bu nedenle ona uğramamı

ve bu yarım saat içinde arabada sohbet edebileceğimizi

söyledi. Gerçekten de konsantrasyon ve bir konudan di

ğerine geçebilme yeteneği o kadar güçlüydü ki, ister arabada, ister trende olsun, tıpkı çalışma odasında olduğu gibi derin konularda ayrıntılı konuşabiliyordu. Bu önerisini kaçırmak istemedim, politika dışından biriyle, eski bir dostla konuşmak sanırım ona da iyi gelecekti. Uzun

bir konuşma oldu, şahsen biraz kibirli olan Rathenau'nun,

Alman dışişleri makamını kabul ederken içinin pek rahat

olmadığını, bu göreve atanmak için hırs ve sabırsızlık

göstermediğini söyleyebilirim. Rathenau, bu görevin ge

çici ve çözümsüz olduğunu, dörtte bir başarı sağlanabileceğini, bazı önemsiz haklar verileceğini, gerçek bir barı

şın, uzlaşmanın henüz mümkün olmadığını söyledi. "On

yıl sonra belki, o da sadece bizim değil, herkesin kötü

durumda olması koşuluyla. Öncelikle diplomasinin yaşlı

kuşaktan temizlenmesi, generallerin sessiz birer anıt gibi

arka planda kalması gerekir." Rathenau Yahudi olduğu

için sorumluluğunun iki kat daha fazla olduğunu bilincindeydi. Bir adamın bu kadar çok kuşku ve iç huzursuzlukla göreve geldiği tarihte çok enderdir. Rathenau bu görevin güçlüklerini kendisinin değil de, zamanın çözebileceğini ve bunun kendisi için tehlikeli olabileceğini biliyordu. Ludendorff'un nahoş ateşkes sorumluluğunu üstlenmekten kaçınıp gizlice yurtdışına kaçmasının ardın-3 5 7

dan bu görevi üstlenen Erzberger'in1 öldürülmesinden

sonra Rathenau, uzlaşma için mücadele eden biri olarak

benzer bir kaderin kendisini beklediğinden emindi. Fakat evli değildi, çocukları yoktu ve çok yalnız biri olduğu için de böyle bir tehlikeden korkması için bir neden göremiyordu; kendisine dikkat etmesini söyleyecek cesareti bulamadım. Rathenau'nun Rapallo'da mevcut koşullar altında mümkün olanın en iyisini başardığı bugün tarihi bir gerçektir. En basit, en küçük, en uygun anı kavrayabilme konusundaki o eşsiz yeteneği, çok geniş bir dünya görüşüne sahip olması ve kişisel prestiji hiç olmadığı kadar göz kamaştırmıştı. Fakat ülke içinde bir yandan halkın desteğini almak için sürekli Alman ulusunun yenik olmadığını, her türlü pazarlığın ve ödün vermenin

vatana ihanet olduğunu tekrarlayan gruplar gittikçe güçleniyordu. Almanya'daki özgürlüğü toptan yok etmek için çalışan -aralarında homoseksüel ilişkilerin de oldu

ğu- bazı gizli örgütler, "herkese özgürlük" anlayışını benimseyen dönemin cumhuriyet hükümetinin tahmin ettiğinden daha güçlüydü.

Kente geldiğimizde bakanlığın önünde onunla vedalaştım, bunun son vedamız olacağını bilmiyordum.

Sonradan fotoğraflara baktığımda, katillerin, o gün onunla beraber bindiğimiz o aynı arabanın içindeyken, birlikte dolaştığımız o aynı caddede pusu kurduğunu fark ettim: Yani bu tarihi felaket sahnesine tanık olmayışım, tamamen bir rastlantıdan ibaret. Bu nedenle Almanya' nın

ve Avrupa'nın felaketinin başladığı o trajik olay beni çok

derinden sarstı.

1 . Matthias Erzberger (1 875- 1 92 1): Ajman yazar. İmparatorluk ve Weimar

Cumhuriyeti'nde politikacı. Cumhuriyetçi ve demokratik bir sistemin savunucusu olan Erzberger aşırı sağın yürüttüğü bir iftira kampanyasının hedefi olmuş ve milliyetçi bir örgütün üyelerince vurularak öldürülmüştür. (Ç.N.)

O gün Westerland'daydım; yüzlerce, binlerce tatilci

neşeyle denizde yüzüyordu. Orkestra tıpkı Franz

Ferdinand'ın ölüm haberinin anons edildiği gün olduğu

gibi keyif içinde tatil yapan insanlara müzik ziyafeti çekiyordu ki, gazete dağıtıcıları beyaz yırtıcı kuşlar gibi bir anda kıyıya akın etti. "Walther Rathenau katledildi!" Bir

anda panik başladı ve tüm ülkeyi sarstı. Mark bir anda

düşüşe geçti, artık durdurulamıyordu, ta ki trilyonlardan

konuşuluncaya kadar, işte şimdi gerçek enflasyon canavarı ortaya çıkmıştı, Avusturya kronunun bire on beş bin artması bile, düşüşün yanında önemsiz bir çocuk oyunu

sayılırdı. Bu durumu tüm ayrıntıları ve inanılmaz yanlarıyla anlatmak için bir kitap yazmak gerekir, ancak yazılacak böyle bir kitap günümüz insanına bir masal gibi gelir. Ben, sabahleyin bir gazeteye elli bin mark, akşamleyin ise yüz bin mark ödediğimi hatırlıyorum; yabancı para bozdurmak isteyen kişi, bozduracağı miktarı saatlere bölerdi, çünkü saat dörtte saat üçte aldığından birkaç kat fazlasını alıyordu, saat beşte ise dörtte aldığından birkaç kat fazlasını. Örneğin ben yayınevime üzerinde bir yıl çalıştığım elyazmalarımı gönderirken on bin nüshanın parasının derhal ödenmesini talep ederken, kendimi güvence altına almaya çalışıyordum, ancak çek elime

ulaştığında gelen para, bir hafta önce elyazmalarımı göndermek için ödediğim posta ücretini bile karşılamıyordu; tramvaylarda bir bilet için milyonlar ödeniyordu, banknotlar Reich bankasından diğer bankalara kamyonlarla taşınıyordu ve on dört gün sonra yüz bin marklık banknot yağmur oluğunda bulunuyordu: muhtemelen

bir dilencinin fırlattığı banknottu. Bir ayakkabı bağcıyı

için ödenen parayla eskiden bir çift ayakkabı, bir çift ne

demek, iki bin çift ayakkabının bulunduğu lüks bir ma

ğaza toptan satın alınırdı. Kırık bir pencereye ödenen

parayla eskiden bir ev, bir kitap için ödenen parayla da

3 59

eskiden yüz makinenin bulunduğu koca bir matbaanın

tümü satın alınabilirdi. Yüz dolarla Kurfürstendamm'da

altışar katlı bir sıra ev satın alınırdı. Eskiden bir el arabası almak için ödenen parayla ise bugün bir fabrika alınırdı. Yeniyetme oğlanlar limanda unutulmuş bir kasa sabun bulduklarında ve her gün bir tanesini sattıklarında bu parayla aylarca arabayla gezip caka satıyorlar ve

prensler gibi yaşıyorlardı, bir zamanlar varlıklı kişiler

olan aileleri ise dilencilik yapıyordu. Hamallar bankalar

kuruyor ve yabancı paralar üzerine spekülasyonlara giriyordu. Bütün bunların üzerinde de vurguncuların en büyüğü Stinnes¹ yükseliyordu. Markın düşüşüyle kredisini büyüten Stinnes, eline ne geçerse satın alıyordu, kömür

ocakları, gemiler, fabrikalar, sürüyle hisse senedi, saraylar, çiftlikler satın alıyordu. Üstelik her şeyi neredeyse yok pahasına, çünkü her tutar, her borç kısa zamanda

sıfırlanıyordu. Kısa bir süre sonra Almanya'nın dörtte

biri onun eline geçti ve gözle görülen başarı karşısında

her zaman kendini kaybeden Alman halkı sapıkça bir

coşkuyla büyük bir dehaymış gibi ona alkış tutmaya başladı. Sayıları binleri bulan işsizler orada burada dolanıyor, caddeleri dolduran tüm arabaları kibrit kutusuymuş

gibi satın alan vurgunculara ve yabancılara yumruklarını

gösteriyordu; okuma yazma bilen herkes alım satım ve

spekülasyonla uğraşiyor ve sürekli kazanıyordu; birbirlerini aldatırken kendilerinin de aldandığı duygusuna kapılıyorlar, devletin, borçlarından ve sorumluluklarından kurtulabilmesi için görünmez bir elin tüm bu karmaşayı

bilerek sahnelediğini düşünüyorlardı. Tarihi iyi bildiğimi

1 . Hugo Stinnes (1 870-1 924): 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya' da "iş

dünyasının imparatoru" olarak tanınan sanayici. 1. Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya savaş malzemesi sağlanmasında öncü rol oynadı. Savaşın sonra gazeteleri ele geçirmeye başladı. 1 922 yılına gelindiğinde altmıştan çok gazetenin sahibi, birçok gazetenin de ortağıydı. (Ç.N.) 360

sanıyorum fakat böylesi çılgın ve kudurmuş bir dönemin geçmişte bu boyutlarda yaşandığını hatırlamıyorum.

Tüm değerler değişiyordu ve değişen sadece maddi de

ğerler değildi devletın tüm yasaları alaya alınıyor hiçbir

gelenek hiçbir ahlak kuralına saygı duyulmuyordu. Berlin dünyanın Babil'i haline gelmişti. Mantar gibi her yerde barlar eğlence yerleri ve meyhaneler bitiveriyordu. Bizim Avusturya'da gördüklerimiz buradaki kaostan yumuşak ve ürkek bir girişli başlangıcı sayılırdı yalnızca

çünkü Almanlar tüm hırs ve sistem kurma sanatlarını

sapkınlığa kadar götürmüşlerdi. Kurfürstendamm boyunca makyajlı delikanlılar kırıta kırıta geziyordu üstelik sadece profesyonel olanları değil; her liseli genç para kazanma peşindeydi loş barlarda devletin müsteşarları

ve para babaları hiç utanmadan sarhoş denizcilerle kırıstırıyordu. Suetonius'un2 Roması bile yüzlerce erkeğin kadın kılığına kadınların da erkek kılığına bürünerek

polislerin hoşgörölü bakışları karşısında dans ettiğı Berlin travesti balolarında yaşanan türden rezalete tanık olmamıştır. Bütün değerlerin ayaklar altına alındığı bu dönemde patlak veren bir tür çılgınlık o güne kadar hiç sarsılmayan bir düzene sahip olan burjuva sınıfını sarmı tı. Genç kızlar sapkın olmakla övünüyorlardı on altı yaşına gelip de hala bakire olmak Berlin'deki tüm okullarda utanılacak bir durum sayılıyordu herkes yaşadığı . Yazar burada düzensizlik ve kargaşa anlamını içeren bir benzetme yapmaktadı r. (Ç.N.)

2. Suetonius, tam adı Gaius Suetonius Tranquillus (d. 69 Roma?-ö. 1 22'den

sonra): Romalı tarih ve yaşamöyküsü yazarı. Ünlü Romalı edebiyatçıların kısa

yaşamöykülerini içeren De Viris illustribus (Ünlü Adamlar Üzerine) ve De Vita

Caesarum (On İki Caesar'ın Yaşamı, Türk Tarih Kurumu, 2008) en tanınmış

yapıtlarıdır. Suetonius'un yapıtlarında Eski Yunanlıların düzenlediğı eğlence ve

oyunlar, Roma'da düzenlenen gösterilerin tarihçesi, yeminler, beddualar ve kökenleri, giyim kuşam terminolojisi, tanınmış kibar fahişeler, fiziksel kusurlar ve kamu hizmetlerinin gelişmesi gibi tarihçiler için ilginç konular yer alır. (Ç.N.)

3 6 1

maceraları birbirine aı:ılatmak için yarışıyor, yaşadıkları

ne kadar aykırıysa o kadar ilgi çekiyordu. Fakat bu coşkulu erotizmin en önemli, en ürkütücü yanı dürüstlükten tamamıyla uzak oluşuydu. Enflasyonun patlak vermesiyle ortaya çıkan Almanya'daki sefahat çılgınlığı yalnızca ateşli bir öykünmeden ibaretti; iyi aileden gelme bu kız çocuklarına baktığınızda, onların dümdüz taranmış erkek başları yerine kendi sade saçlarını, sert içki yerine kremalı elma pastasını tercih edecekleri görölüyordu; her yer tanınmayacak haldeydi, tüm halkın bu aşırı çılgınlığa katlanamadığı, enflasyonun ipi üzerinde her

gün sinir bozucu gerilmelerden usandığı, savaş yorgunu

olan tüm ulusun aslında artık düzeni, huzuru, biraz güvenlik ve vatandaş olmayı özlediğı fark

ediliyordu. İçten içe hükümetten nefret ediliyordu, çünkü hükümet istediği takdirde bu çılginca özgürlüğü bastırabilecek iken, tam tersine dizginleri çok gevşetmişti.

Bu felaket aylarını, yıllarını yaşamış, bunlardan iğrenmiş, öfke duymuş olan bir kimse, tüm bu olanların karşılığı olarak korkunç bir tepkinin geleceğini hissediyordu. Alman halkını bu kaosun içine sürükleyenler ise, geride durmuş, ellerindeki saate bakarak şöyle diyordu:

"Ülkede durum ne kadar çok kötüleşirse, bizim için o

kadar iyi olur." Onları iktidara getirecek saatin geleceğini

biliyorlardı. O dönemde henüz hiçbir gücü olmayan

Hitler'den ziyade Ludendorff'un çevresinde toplanan

grup açık açık karşı devrim planları yapıyordu: Apoletleri sökülmiş subaylar gizli örgütler kuruyor, tüm tasarruflarını kaybetmiş olan küçük burjuva sessizce toplanıyor, asayiş sağlayacağına söz verecek kişinin peşinden gitmek için hazır bekliyordu. Alman Hükümeti'nin başına gelen en büyük felaketin nedeni, kendi ulusuna ve hatta düşmanlarına da özgürlük verme idealini gütmesiydi. Çünkü düzene alışmış olan Alman halkı, elindeki 362

özgürlükle ne yapacağını bilememiş ve bu özgürlüğü

elinden alacak olanı sabırsızlıkla bekler olmuştu.

Almanya' da enflasyonun sona erdiği gün (1 923), tarihte bir dönüm noktası olabilirdi. Bir anda trilyona kadar çıkan mark piyasaya yeni sürülen markla değiştirildi

ği gün, yeni bir kural konmuş oldu. Gerçekten de o bulanık dalga, tüm pisliği ve çamuru ile kısa sürede çekildi, barlar meyhaneler kayboldu, ilişkiler normale dönmeye

başladı, artık herkes ne kazanıp ne kaybettiğini hesaplayabiliyordu. Halkın çoğunluğu, o büyük kitle kaybetmişti.

Fakat bunun sorumluluğu savaşı çıkaranlara değil, kendini feda edercesine, hatta nankörlükle karşılanmak pahasına yeni düzeni sırtlayanlara yüklendi. Enflasyon kadar hiçbir şey -bunun sürekli hatırlanması gerekir- Alman

ulusunu bu kadar öfkelenmemiş, içini nefretle doldurmamış ve Hitler gibi bir adam için uygun bir kıvama getirmemiştir. Çünkü savaş öldürücü olmasına rağmen,

yine de çan sesleri ve zafer borusu ile zaman zaman coşturmuştu. İflah olmaz militarist bir ulus olarak Almanya, arada bir kazandığı zaferlerle övünmüşken, enflasyon

döneminde kendini kirletilmiş, aldatılmış ve aşağılanmış

hissetmişti; tüm bir kuşak, Alman Hükümeti'nin bu yıllarını hiç unutmadı, hiç affetmedi, hatta cellatlarını geri çağırmayı tercih etti. Fakat bütün bunlar henüz çok

uzaktı. Dışarıdan bakıldığında 1 924 yılının o korkunç

dönemi, sahte bir ışık oyunu gibi geçip gitmiş görünüyordu. Yine aydınlık doğmuştu, insanlar yine önünü görebiliyordu. Derken düzenin yükselişiyle, daimi olacak bir huzurun başladığı inancı doğdu. Bir kez daha, işte bir

kez daha aynı hataya düşüp savaşın bittiğine inanıyorduk, biz zavallı iflah olmaz budalalar, her zaman olduğu gibi yine aldanıyorduk. Öte yandan bu aldatıcı çılginlık

363

en azından bize bir on yıl iş, ümit ve güven vermişti.

Bugün geriye dönüp bakınca, Almanya' da enflasyonun sona erdiği 1 924 yılından Hitler'in başa geçtiği 1 933

yılına kadar olan yaklaşık on yıllık sürenin, 1 9 1 4 'ten beri

bizim kuşağın tanığı ve kurbanı olduğu felaketler silsilesi içinde geçici bir ara dönem oluşturduğu anlaşılıyor. Bu dönemde tek tek gerilimler, sıkıntılar ve krizler -özellikle 1 929'daki ekonomik kriz- eksik olmamıştır olmasına, fakat yine de bu on yıl içinde Avrupa' da barışın sağlandı

ğı söylenebilir ve bu da çok şey demektir. Almanya büyük saygıyla Milletler Cemiyeti'ne alınmış, borçlanmalarla ekonomik yapısı -gerçekte ise gizli gizli silahlanması- teşvik edilmiş, İngiltere silahsızlanmış, İtalya' da Mussolini Avusturya'nın koruyuculuğunu üstlenmişti. Dünya yeniden yapılanmak istiyor gibiydi. Paris, Viyana, Berlin, New York, Roma gibi tüm kentler, savaşı kaybeden ve kazanan ülkelerin bu kentleri hiç olmadığı kadar güzelleşmişti, uçaklar ulaşımı kolaylaştırmış, pasaport

formaliteleri azaltılmıştı. Para birimleri arasındaki dalgalanmalar sona ermişti, insanlar ne kadar aldığını, ne kadar harcayabileceğini biliyor, artık bu dış sorunlarla bu kadar yoğun ilgilenmiyorlardı. İnsanlar yine çalışabiliyor,

manevi değerlerine sahip çıkıyor ve düşünce dünyalarını

besliyorlardı. Yine düşler kurabilir ve birleşmiş bir Avrupa'yı ümit edebildik. Bu on yıl tüm dünya için önemliydi, adeta bir sınavdan geçmiş olan bizim kuşağı artık yine normal bir yaşam bekliyor gibiydi.

Benim özel yaşamımda o yıllarda kayda değer şey,

evime gelen ve yerleşen bir konuktu, hiç beklemediğim

bu konuşun adı başarıydı. Kitaplarımın başarısından

bahsetmek, açıkça söylemek gerekirse hiç hoşuma gitmiyor ve normal koşullarda kendimi beğenme ya da övme konusunda en ufak bir şey bile söylemekten kaçınıyorum. Ancak bunu söylemeye özellikle hakkım var ve 3 64

hatta yaşamımdaki bu gerçeği söylemeye mecburum,

çünkü bu başarı yedi yıldır devam ediyordu, Hitler'in

başına geçmesiyle de tarihsel bir anlam kazandı. Kitapçıların vitrininde ve sayısız evin rafında güvenle yerini almış

yüz binlerce, hatta milyonlarca kitabımdan Almanya'da

bugün bir tane bile kalmadı; kitaplarımdan birine sahip

olanlar ise, dikkatle saklıyor, kamu kütüphanelerinde ise

kitaplarım "zehirli" denilen dolaplarda gizli ve ancak

resmi makamların özel izniyle -çoğu zaman da küfür ve

hakaret etmek için- "bilimsel" amaç için kullanılmak istendiğinde çıkarılıyor. Eskiden bana yazan okurlardan, dostlardan hiçbiri uzun süredir artık zarfın üzerine ismimi yazmaya cesaret edemiyor. Hepsi bu da değil: Çeviri kitaplar arasından en çok benim kitaplarımın okunduğu

Fransa' da, İtalya' da ve şu sıralar diz çökmüş tüm ülkelerde kitaplarım Hitler'in emriyle yasaklandı. Bugün ben bir yazar olarak, Grillparzer'imizin dediği gibi "yaşarken

ölüsünün ardında giden" biriyim; kırk yıl boyunca uluslararası alanda eriştiğim tüm başarıyı ya da hemen hemen hepsini bu tek yumruk ezip geçti. Bu nedenle, "ba

şarım" dediğim şeyden bahsederken, bana ait olan bir

şeyden değil, aksine bir zamanlar bana ait olan, tıpkı

evim, yurdum, özgüvenim, özgürlüğüm, bağımsızlığım

gibi bana ait olan bir şeyden bahsediyorum; benimle birlikte çok sonra tıpkı benim gibi masum olan diğer sayısız yazarın da yaşadığı bu düşüşü, tüm derinliği ve yönleriyle gözler önüne seremezsem, o zaman bu başarının ulaştığı yüksekliği, tarihte bir eşi benzeri olmayan tüm edebiyatçı kuşağın o eşsizliğini ve kökünün nasıl kazındığını anlatmamış olurum.

Bu başarı benim evime birdenbire dalmadı; bu başarı yavaş yavaş, dikkatle geldi ve Hitler kırbaç gibi buyru

ğuyla onu benden uzaklaştırdığı ana kadar ısrarla ve sabırla kaldı. Yeremya'dan hemen sonra yayımlanan kitabı-

mı, Dünya Fikir Mimarları adlı üçlemenin ilk cildi Üç

Büyük Usta bana büyük bir ün sağladı; ekspresyonistler,

aktivistler, deneyciler gelip geçmişti, sabırlılar ve inatçılar için halka giden yol yeniden açılmıştı. "Amok Koşucusu" ve "Meçhul Bir Kadının Mektubu" adlı novellalarım, normalde ancak romanların ulaşabildiği büyük bir ün kazandı, sahneye kondu, her yerde konuşuldu, filmi

çekildi; küçücük bir kitabım olan ve tüm okullarda okutulan İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar çok kısa bir süre içinde Insel Yayınevi'nde iki yüz elli bin basıldı. Birkaç yıl içinde, bana göre bir yazarın sahip olabileceği ba

şarının en güzeline ulaştım: Her yeni kitabımı bekleyen,

her yeni kitabımı satın alan, bana güvenen ve güvenlerini boşa çıkarmak istemeyeceğim bir okur topluluğum, bir grubum vardı. Bu grup gittikçe büyüdü; yayımlanan

her kitabım Almanya'da daha ilk gün, gazetelerde tek

bir ilan dahi çıkmadan yirmi bin adet satılıyordu. Bazen

kendi arzumla başarıdan kaçmaya çalışıyordum, fakat

başarı inanılmaz bir inatla peşimi bırakmıyordu. İşte

böyle bir dönemde zevk için bir kitap yazdım: Fouche' nin

biyografisini; kitabı yayıncıma gönderdiğimde derhal on

bin basacağını söyledi. Hemen yanıt verip bu kitaptan

fazla basmaması için yalvardım: Fouche'nin antipatik bir

figür olduğunu, kitapta kadınlarla ilgili tek bir bölüm olmadığını ve kitabın kesinlikle büyük bir okuyucu kitlesinin ilgisini çekmeyeceğini, iyisi mi önce sadece beş bin basmasını söyledim. Bir yıl içinde bu kitap Almanya'da

elli bin adet basıldı, bugün kitaplarımdan tek bir satırın

bile okunmasının yasaklandığı aynı Almanya'da. Benzer

bir şey, neredeyse patolojik bir hale gelen özgüvensizlik

üzerinde çalıştığım Volpone'de oldu. Volpone'yi nazım

tarzında yazmayı tasarlamıştım; dokuz gün içinde hiç

zorlanmadan tüm sahneleri nesir biçimde yazdım. İlk

eserim Thersites'i sahneye ilk koyan tiyatro olduğu için

manevi bir sorumluluk hissettiğim ve o sıralar tesadüfen

Dresden'de olan Saray Tiyatrosu yeni planlarım olup olmadığını sorduğunda özür dileyerek nesir nüshayı gönderip bunun nazım biçimde yazacağım nüshanın taslakları olduğunu söyledim. Fakat tiyatrodan derhal bir telgraf geldi, kesinlikle hiçbir şeyi değiştirmemem istendi; gerçekten de oyun dünyanın tüm sahnelerinde bu şekliyle oynandı (New York'ta Theatre Guild'de Alfred Lunt oynadı) . O yıllarda ne yazdıysam - başarı ve gittik

çe büyüyen bir Alman okur kitlesi bana hep sadık kaldı.

İster biyografi, ister deneme türünde yazılmış olsun,

yabancı eserlerin ya da kişilerin kendi dönemlerinde ne

kadar etki yapıp yapmadığını araştırmayı her zaman bir

görev olarak gördüğüm için, düşüncelere daldığım bazı

zamanlar kendi kitaplarımın da o beklemediğim başarılarının sırrını kendime sorarım. Sanırım bu, sabırsız ve heyecanlı bir okur olma gibi kötü bir alışkanlığımdan

kaynaklanıyor. Bir romanda, biyografide ya da bir makalede uzun uzun ayrıntılar, fazla süslü anlatımlar, muğlak ve aşırı coşkulu betimlemeler, anlaşılmaz, belirsiz, lüzumsuz ve zoraki uzatmalar beni şaşırtır. Bana sadece heyecanı sürekli ve her sayfada insanı sürükleyen, soluksuz okunan kitaplar tam keyif verir. Elime aldığım kitapların onda dokuzu gereksiz betimlemeler, anlamsız diyaloglar, önemsiz figürler, gereksiz öykülerle dolu oldu

ğundan sürükleyicilikten ve dinamizmden uzaktı. Hatta

usta yazarların en ünlü klasik eserlerinde bile göze batan

ve zoraki uzatılan pasajlar beni çok rahatsız etmiştir. İşte

bu nedenle yayıncılara, Homeros'tan B alzac' a, Dostoyevski'den Büyülü Dağ'a1 kadar tüm dünya edebiyatını, 1 . Thomas Mann'ın (1 878- 1 955) 1 924'te yazdığı özgün adı Der Zauberberg

olan romanı; Türkçesi için bkz. Thomas Mann, Büyülü Dağ, çev. İris Kantemir,

Can Yayınları, İstanbul, 1 998. (Ç.N.)

367

kitapların içindeki lüzumsuz, gereksiz yerleri kısaltıp yayımladıkları takdirde, konularıyla zamanın sınırlarını aşan bu eserlerin, yaşadığımız dönemde yeniden hayat

bulacağını sık sık söylemişimdir.

Yabancı eserlerdeki bu gereksiz uzatmalara ve ayrıntılara sempati duymamam, kendi eserlerimi özel bir dikkat ve titizlikle yazmamı sağladı. Aslında çok rahat

yazarım ve yazdıklarım akıcıdır, bir kitabın ilk müsveddesinde kalemimi kendi haline bırakır ve içimden geçen her şeyi kağıda dökerim. Aynı şekilde biyografik bir eser

yazarken önce bulduğum belgesel nitelikteki tüm ayrıntıları kullanırım; "Marie Antoinette"ın biyografisinde gerçekten kişisel tükenişini tespit edebilmek için dönemin tüm gazetelerini, hicveden yazıları, tüm mahkeme dosyalarını en ufak ayrıntısına kadar didik didik ettim.

Fakat kitap basıldığında bunlardan tek bir satır bile bulamazsınız, çünkü bir kitabın aşağı yukarı taslağı ortaya çıktığında, asıl çalışmam başlar, yoğunlaşma ve şekil verme diyebileceğim bu aşamada çeşitli anlatım biçimlerini, yorumları tatmin oluncaya kadar denerim: Sonra fazlalıkları, işe yaramaz olanları sürekli çıkardığım, iç yapıyı sürekli yeniden güçlendirdiğim, netleştirdiğim aşama

gelir; diğer birçok yazar bildiğinin ne kadarını anlataca

ğına, ne kadarını bir kenara bırakacağına karar veremez

ve yazdığı her satırı büyük bir aşkla uzatmaya, gereğinden fazla ayrıntıyla anlatmaya çalışırken, ben dışarıya yansıyandan daha fazlasını bilmek isterim.

Bu yoğunlaşma ve dramatize etme süreci, tashihlerde iki üç kez tekrarlanır; sonunda çıkarsam da gerçekleri saptırmayacak ama aynı zamanda tempoyu yükseltecek

bir cümleyi ya da kelimeyi aramaya başladığım keyifli

bir ava dönüşür. Çalışmalarım sırasında bu çıkarma ve

atma işi en zevkli olanıdır. Hatta bir defasında çok mutlu

bir şekilde çalışmama ara verip kalktığımda eşim, çok

368

mutlu görüldüğümü söylediğinde, gururla "Evet, tüm

bir paragrafı çıkararak daha hızlı bir geçişi sağlamayı ba

şardım," dediğimi hatırlıyorum. Anlayacağınız bazen kitaplarımdaki sürükleyici anlatım sık sık övülüyorsa, bu özellik heyecanlı doğamdan ya da içten gelen coşkımdan gelmez, aksine bunun nedeni, gereksiz duraklamaların ve çatlak seslerin sürekli olarak atılmasında izlediğim sistematik yöntemdir ve eğer ben, sanatın herhangi bir

türünün bilincindeysem, bu vazgeçebilme sanatıdır, çünkü ben hiç üzülmeyen bin sayfalık bir kitabın sekiz yüz sayfasını atıp geriye sadece süzgeçten geçmiş iki yüz sayfasını bırakabilirim. Kitaplarımın bir şekilde etkili oldu

ğu söyleniyorsa, bunun nedeni, kesinlikle önemli olanla

sınırlı kalarak kısa biçimi tercih etmem konusundaki

katı disiplinimdir diyebilirim ve ta başından itibaren dü

şünceleri sadece Avrupalı olana, uluslararası olana yönelmiş olan benim için yabancı ülkelerin, Fransız, Bulgar, Ermeni, Portekizli, Arjantinli, Norveçli, Letonyalı, Finli

ve Çinli yayınevlerinin beni araması çok mutluluk verici. Kısa bir süre sonra yapıtlarımın çeşitli dillerdeki çevirilerini koymak için duvardan duvara bir kitaplık yaptırmak zorunda kaldım ve bir gün Cenevre Milletler Cemiyeti' nin yayını Cooperation Intellectuelle'in (Aydınlar İşbirliği) yaptığı bir istatistikte şimdilerde dünyanın en çok çevrilen yazarı olduğumu okudum ama kişiliğim

gereği bunun yanlış bir haber olduğunu düşündüm. Başka bir gün ise bir Rus yayınevinden mektup aldım, tüm eserlerimi Rusçaya çevirmek istediklerini belirtiyor ve

Maksim Gorki'nin bir önsöz yazmasını onaylayıp onaylamayacağımı soruyorlardı. Onaylamamak mı? Daha okul öğrencisiyken Gorki'nin novellerini gizli gizli, sıramın altında saklayarak okumuş, çok sevmiş ve hayranlık duymuştum. Ama günün birinde onun, benim adımı duyacağını aklıma bile getirmemiştin, kaldı ki eserlerimden 369

-

bir şeyler okuyacağını, hele hele böyle bir ustanın eserlerime bir önsöz yazarak beni önemseyeceğini hiç mi hiç düşünmemiştim. Bir başka gün ise Salzburg'daki evime

gelen Amerikalı bir yayıncı elinde bir tavsiye mektubuyla

-sanki böyle bir şeye gerek varmış gibi- tüm eserlerimi

yayımlamak ve sürekli basmak istediğini söyledi. Bu kişi

Viking Press'ten Benjamin Huebsch'tü. Huebsch o günden sonra en güvenilir dostum ve danışmanım oldu ve hep de öyle kaldı; sahip olduğum her şey Hitler'in çizmesi altında ezilip yerle bir olduğundan ve ben eski, asıl yurdumu, Alman ve Avrupalı yurdumu kaybettiğimden

elimde son bir yurt kalmıştı, dostumun sayesinde hiç

kaybetmediğim sözcüklerimin yurdu.

Dışarıda böylesi bir başarı tehlikeliydi, neler yapabileceğinden ve çalışmasının etkisinden çok, iyi niyetine inanan bir kimsenin kafasını karıştırabilirdi. Aslında da

her türlü tanınmak, ünlenmek bir insanın doğal dengesini bozmak demektir. Normal koşullarda bir insanın adı, insanın taşıdığı bir şeydir, tıpkı bir puroyu saran kılıf gibi:

onu tanımlayan bir markadır, gerçek özneyle, asıl "Ben"le

gevşek bir şekilde bağlı olan, dışta kalan, neredeyse

önemsiz bir nesnedir. Bir başarı durumunda bu ad da

başarıyla birlikte büyür. Onu taşıyan insandan kopar ve

kendisi bir güç, bir kuvvet, kendine has bir nesne, ticari

bir ürün, bir sermaye olur ve içten içe onu taşıyan insanı

etkilemeye, kumanda etmeye ve dönüştürmeye başlar.

Mutlu, kendinden emin doğalar yaptıkları bu etkiyle farkında olmadan kendilerini özdeşleştirirler.

Bir unvan, bir makam, bir nişan ve özellikle adının tanınması, ün kazanması bu insanların kendilerinden çok emin olmalarına, çok yüksek özgüven duymalarına neden olur ve bu da, bu insanları toplum ve devlet içinde, yaşadıkları dö-

370

nemde çok önemli olduklarına inandırır ve sonundaL onlar da dışarıya yayılan etkilerinin gücüne ulaşmak için gayriihtiyari böbürlenirler. Fakat doğası gereği kendiisinden kuşku duyan biri, dışarıda elde ettiği her türlü başarıyı bir sorumluluk olarak algılar ve özellikle böylesi. güç bir durumda olabildiğince değişmeden kalmaya çalışır.

Bununla başarılarıma sevinmediğimi söylemeye çalışmıyorum. Tam tersine bu başarılar beni çok mLUtlu etti, ama bu başarı ürettiğimle, kitaplarımla ve kitap,larımın üzerindeki isimle sınırlı kalmalıydı. Almanyra'da tesadüfen bir kitapçı dükkanında dururken, küçük bir

liselinin içeri girip beni tanımadan küçücük harçlıjıyla

İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar'ı aldığını görmek

beni pek duygulandırıyor. Yataklı vagonda giderken

kondüktörün adımı gördükten sonra pasaportumu saygıyla geri vermesi ya da kitaplarımın birini okumuş olan İtalyan bir gümrük memurunun bagajımı didik didi k etmekten vazgeçmesi hoşuma gidiyordu. Kişisel etkinin niceliği de bir yazar için çekici olabilir. Bir gün Leip'Zig' e

gittiğimde tesadüfen yeni çıkan bir kitabımın dağıtımı

yapılıyordu. Üç ya da dört ay boyunca yazdığım üç yüz

sayfalık kitabımla farkında olmadan nasıl bir iş gücüne

yol açtığımı görmek, garip bir şekilde heyecanlandırmıştı beni. İşçiler paketlenmiş kitapları kocaman kas;alara koyuyordu, diğerleri onları oflaya pufлая kamyonlara

taşıyordu, kamyonlar da onları dünyanın her bir köşesine dağıtacak vagonlara götürecekti. Düzinelerce genç kız basimevinde kağıtları katlıyor, dizgiciler, ciltçiler, ta

şıyıcılar, komisyoncular sabahın erken saatinden gece

yarılarına kadar çalışıyor; bu kitaplar tuğla gibi dizilse

upuzun bir cadde olurdu. İşin maddi yönünü de hiçbir

zaman küçümsemedim. İlk başladığım yıllarda kitaplarımdan para kazanacağımı, hatta bununla kendime bir gelecek kurabileceğimi aklıma bile getirmemiştim. Oysa

3 7 1

şimdi birdenbire çok büyük ve gittikçe artan -yaşadığım

çağda kimin aklına gelebilir bu?- ve her sorunumu ortadan kaldıracak gibi görünen meblağlar kazanıyorum.

Gençlik yıllarımla tutkusu olan yazarların elyazmalarını

rahatlıkla toplayabiliyorum ve o muhteşem yapıtların en

güzellerinden, en değerlilerinden bazıları benim yanımda zarif ve güvenilir bir yer buluyor. Aslında benim yazdığım ve büyük ölçüde geçici olan yapıtlar sayesinde ölümsüz eserlerin elyazmalarına, Mozart, Bach, Beethoven, Goethe ve Balzac'ın elyazmalarına sahip olabiliyorum. Bu nedenle dışarıda kazandığım bu başarıyı önemsemediğimi ya da içsel olarak benimsemediğimi söylemek pek gülünç olur.

Fakat başarıma, sadece kitaplarım ve edebiyat alanında kazandığım adla sınırlı kaldığı sürece sevindiğimi söylerken dürüstüm, ama bu başarı, insan olarak bana

yönelik bir meraka dönüşürse, o zaman benim için bir

yük haline gelir. İlkgençlik yıllarımdan bu yana en büyük

isteyim, özgür ve bağımsız kalabilmek olmuştur. Üstelik

ben birçok insanda fotoğrafla gelen ünün, kişisel özgürlüğü engellediğini ve biçimini bozduğunu hissetmişimdir. Ayrıca hevesle başladığım şey, bir mesleğe, hatta fabrikasyon üretime dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirdi. Her postada yanıt isteyen yığınla mektup, davet, çağrı ve talep geliyordu ve bir aylığına seyahate çıkıp geri döndüğümde yığılan bu postayı ayıklamak ve işleri

yoluna koymak için iki üç günü feda etmek gerekiyordu.

Hiç istemediğim halde kitaplarım yüzünden düzenlilik,

kavrama yeteneği, dakiklik ve beceri gerektiren ve canıma okuyan bir işin içine girmiştım - tüm bu saygıdeğer erdemler ne yazık ki benim doğama uymuyor ve özgün,

özgür düşüncelerimi, düşlerimi tehlikeli bir şekilde tehdit ediyordu. İnsanlar katılımımı, eserlerimden okumalar yapmamı, bir şeyleri temsil etmem için davetlerde 372

-

bulunmamı istedikçe, kendimi daha çekiyordum ve varlığımla adımın sorumluluğunu alma konusundaki bu neredeyse patolojik ürkekliği hayatım boyunca yenemedim. Bugün bile hala içgüdüsel olarak bir salonda, konserde ya da tiyatrodan en arka, en dikkat çekmeyen sıraya oturmayı tercih ederim ve benim için bir sahnede ya da

göze çarpan bir yerde durup yüzümü göstermekten daha

rahatsız edici bir şey yoktur; varlığımın her biçimde ve

her anlamda bilinmemesi ve anonim kalması benim için

bir ihtiyaçtır. Daha küçük bir oğlan çocuğu iken eski ku

şaktan yazar ve sanatçıların, örneğin çok saygı duydu

ğum dostlarım Arthur Schnitzler ve Hermann Bahr'ın

kadife ceketleri, dalgalı saçları ya da abartılı sakalları, tuhaf giysileriyle sokakta göze çarpmak, tanınmak istemelerini anlayamazdım. Bir insanın dış görünüşündeki her şeyin tanınması, kişinin farkında olmadan kendi "Ben"ini

-Werfel'in deyişiyle- "aynadaki yansıması" gibi yaşamaya, beden dilini belli bir tarzla konuşturmaya götürür ki, dış görünüşteki bu değişiklik sonucunda, doğal olarak

kişinin doğasındaki candan, samimi, özgür ve tasasız tutum kaybolur. Bugün yeniden başlayabilseydim, eserlerimi başka bir ad altında, takma bir adla yayınlatarak her iki mutlu durumu, edebiyattaki başarımın ve kişiliğimin

gizli kalmasının keyfini çıkarırdım; çünkü zaten çekici

ve sürprizlerle dolu olan hayatı iki "Ben"le yaşamaktan

daha güzel ne olabilir ki?

3 7 3

Güneşin batışı

1 924'ten 1 933'e kadar olan on yıllık süre Avrupa

için, bir adam çıkıp dünyamızı altüst edinceye kadar oldukça sakin geçti. Bu dönemi hep şükranla anımsarım.

Çok büyük sıkıntılar yaşamış olan bizim kuşak, özellikle

bu görece barışı umulmadık bir armağan olarak algılamıştı. Bizler hepimiz savaşta ve savaştan sonraki o kötü yılların yaşamımızdan çaldığı mutluluk, özgürlük ve dü

şünsel yoğunluğu tekrar geri almamız gerektiğini düşünüyorduk; daha fazla ama daha rahat çalışıyorduk, seyahatlere çıkıyor, çeşitli şeyler deniyor, Avrupa'yı, dünyayı yeniden keşfediyorduk. İnsanlar bu yıllarda olduğu kadar çok seyahate çıkmamıştır hiç. Ülkelerin sınırlarını birbirine kapatmalarıyla kaçırılan şeyleri alelacele telafi

etmek isteyen genç insanların sabırsızlığı mıydı bu? Yoksa sınır engellerinin yeniden başlayacağına dair belli belirsiz hissettikleri bir önseziyle bir an önce o cendereden kurtulmaya mı çalışıyorlardı?

Ben de o dönemde çok sık seyahate çıkıyordum, fakat bu seyahatler gençlik yıllarımdakinden farklıydı.

Çünkü şimdi seyahate çıktığım ülkelerde bir yabancı de

ğildim artık, her yerde dostlarım, yayıncılarını, okurlarım vardı ve eskiden olduğu gibi tanınmayan, her şeyi merak eden biri olarak değil, kitaplarımın yazarı olarak

3 7 4

..

gidiyordum. Bunun yararları da vardı elbette. Böylece

yıllardır yaşamımın ideali haline gelen şey için, Avrupa'nın düşünsel birliği için daha güçlü ve daha büyük bir etki yapabilirdim. Bu ideal için İsviçre'de, Hollanda'da

konferanslar verdim, Brüksel'de Palais des Arts'ta 1 Fransızca, Michelangelo ve Leonardo'nun da bir zamanlar oturduğu Floransa'nın tarihi salonu dei Dugento'da İtalyanca söyleşilere katıldım. İngilizce olarak Amerika'da Atlantik Okyanusu'ndan Pasifik Okyanusu'na kadar bir

okuma turnesine çıktım. Bunlar bambaşka seyahatlerdi,

nereye gitsem ülkenin en seçkin insanların dostluğuyla

karşılaşıyordum, üstelik benim onları aramam gerekmiyordu; gençliğimde saygı duyduğum ve kendilerine te

bir satır bile yazmaya cesaret edemediğim insanlar, şimdi dostum olmuştu. Yabancılarla tepeden bakan ve içlerine sokmayan çevrelere giriyor, Faubourg St. Germain Sarayı'nı, İtalya'nın saraylarını, özel koleksiyonları görüyordum; kamuya ait kütüphanelerde artık kitap almak için sıra beklemiyordum, kütüphane müdürleri bizzat

gelip bana gizli hazineleri açıyordu. Küçük koleksiyoncuların, dükkanlarının önünden ürkek bakışlarla geçtiği Philadelphia' daki Dr. Rosenbach gibi dolar milyarderlerinin antikacı dükkanlarında ben baş konuktum. Hayatımda ilk kez "üst tabaka" denilen çevreyi tanıma fırsatı buluyor, kimseye bir şey için rica etmeme rahatlığını ve

keyfini sürüyordum, çünkü her şey ayağıma geliyordu.

Fakat böyle olunca dünyayı daha iyi mi tanıyordum?

Tam tersine, hiç kimse beni beklemediği ve bir münzevi

gibi yaşadığım için her şeyi daha gizemli bulduğum

gençlik yıllarımın seyahatlerini özlüyordum; bu nedenle

eski tarz seyahatlerimden vazgeçmek istemedim. Paris' e

1 . (Fr.) Sanat sarayı. (Ç.N.)

3 7 5

geldiğimde Roger Martin du Gard¹, Jules Romains, Duhamel, Masereel gibi en yakın dostlarımı bile gelişimden hemen haberdar etmezdim. Eskiden öğrenciyken yaptı

ğım gibi önce rahat rahat ve canımın istediği gibi caddeleri dolaşır, eski kaf el ere, küçük lokallere gider, gençlik yıllarıma dönerdim, aynı şekilde çalışmak istediğimde

Boulogne, Tirano ya da Dijon gibi küçük kasabaları tercih ederdim; o korkunç lüks otellerden sonra, küçük otellerde kalmak, gönlümce davranmak, ışıgı ve gölgeyi

keyfimce dağıtmak muhteşemdi. Çok sonra Hitler benden birçok şey aldı almasına ama o bile, on yıl boyunca tam istediğim gibi ve olabildiğince özgür bir Avrupalı

olarak yaşadığım bilinci ne elimden alabildi ne de onu

yok edebildi.

O tarihlerde yaptığım seyahatler içinde benim için

özellikle heyecanlı ve öğretici olanı yeni Rusya'ya yapt

ğım yolculuktu. 1 9 1 4'te, savaştan kısa bir süre önce daha

Dostoyevski hakkında yazdığım kitabın üzerinde çalışırken bu yolculuğa hazırlanmıştım, o tarihlerde savaşın kanlı tırpanı araya girmişti, o zamandan beri bir kaygı

beni oraya seyahat etmekten alıkoymuştu. Bolşevizmi

yerleştirmeye çalışan Rusya bu özelliği ile tüm düşün

insanları için savaş sonrasında çok ilgi çeken bir ülke haline gelmişti, bu konuda bilgileri olmadığı halde kimileri coşkuyla hayranlık duyuyor, kimileri de fanatik bir düşmanlık besliyordu. Yapılan propaganda ve çılgınca karşı propaganda yüzünden hiç kimse orada neler olup bitti

ğinden doğru dürüst haberdar değildi. Fakat orada dünyamızın geleceği için iyi ya da kötü olabilecek yepyeni 1 . Roger Martin du Gard (1 88 1 - 1 958): Fransız romancı ve oyun yazarı.

1 937'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır. (Ç.N.)

3 7 6

bir şeyin denendiği biliniyordu. Shaw¹, Wells², Barbusse,

Istrati³, Gide ve daha birçok insan oraya gitmiş, kimileri

coşku ve hayranlıkla, kimileri hayal kırıklığıyla geri dönmüştü. Olanları kendi gözümle görmeye ve kendi fikrimi oluşturmaya heveslenmeseydim bir düşün insanı, yeniliğe açık bir insan olmazdım. Kitaplarım orada çok

okunuyordu ve sadece Maksim Gorki'nin önsöz yazdığı

tüm eserlerimden oluşan seri değil, aynı zamanda birkaç

kopek karşılığında satılan ve büyük kitlelere ulaşan ucuz

baskılarını da çok satıyordu; yani iyi karşılanacağım kesindi. Ancak beni engelleyen şey, o tarihte Rusya'ya yapılan her seyahatin taraf tutma anlamına gelmesi, insanı açık açık onlardan yana ya da onlara karşı olmaya mecbur etmesiydi, oysa siyasi ve dogmatik her görüşten nefret eden ben, neler yaşandığı belirsiz bu ülke ve çözümlememiş sorun hakkında orada geçireceğim birkaç hafta içinde bir yargıda bulunmak zorunda kalmak istemiyordum. Bu nedenle çok merak etmeme rağmen, Sovyet Rusya'ya gitmeye bir türlü karar veremiyordum.

Ancak 1 928 yılının yaz başında Lev Tolstoy'un yüzüncü doğum yılı nedeniyle Moskova'da yapılacak kutlamaya Avusturyalı yazarların temsilcisi olarak katılmak ve tören akşamı Tolstoy onuruna bir konuşma yapmak üzere davet edildim. Böyle bir daveti reddetme nedenim yoktu, çünkü politikanın üstünde bir konu, ziyaretimi

1 . George Bernard Shaw (1 856-1 950): 1 925 Nobel Edebiyat Ödülü kazanan İrlandalı komedi yazarı, eleştirmen ve denemeci. Çeşitli alanlardaki cesur eleştirileriyle çağının edebi, siyasi ve ekonomik düşüncesinin biçimlendirilmesinde önemli rol oynamıştır. (Ç.N.) 2. Herbert George Wells (1 866-1 946): İngiliz yazar. Wells 1 900'ler boyunca

uygarlığı tehdit eden gelişmeleri önlemek için çalıştı. Stalin ve Roosevelt ile

görüştü. İnsanlığı yıkıma götüren güçleri yenmek için "açık komplo"lara gerek

olduğunu ileri sürdü. (Ç.N.)

3. Panait Istrati (1 884- 1 935): Rumen asıllı Fransızca yazan yazar. (Ç.N.)

3 7 7

politikanın dışında bırakıyordu. Non-violence'in¹ havarisi

olan Tolstoy, Bolşevik olarak nitelendirilemezdi ve onun

hakkında yazdığım kitap binlerce sattığı için onu anlatan

bir yazar olarak onunla ilgili bir konuşma yapmam çok

doğaldı; ayrıca tüm ülkelerin yazarlarının, aralarındaki en

büyüğe ortak bağlılıklarını göstermek için bir araya gelmeleri bence Avrupalılığın ne olduğunu göstermek açısından önemli olacaktı. İşte bu nedenle daveti kabul ettim ve bir anda verdiğim bu kararımın pişman olmadım. Polonya içinden geçen yolculuğumuz başlı başına görülmeye değer bir olaydı. Çağımızın kendi açtığı yaralarını ne kadar hızla sardığını görüyordum. 1 9 1 5 yılında yıkıntılar

içinde gördüğüm Galiçya kentleri pırlıl pırlıl ve yeniydi; bir

insanın hayatında varlığının önemli bir dönemini teşkil

edebilen on yılın, bir ulusun hayatında göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir süre olduğunu fark ettim

yeniden. Var

şova'da, yenmiş ve yenilmiş orduların iki kez, üç kez, dört

kez gelip geçtiğini gösteren tek bir iz yoktu. Kafeler şık

giyimli bayanlarla ıslıl ıslıldı. Üzerlerine oturmuş üniformalarıyla caddelerde boy gösteren ince, uzun boylu subaylar askercilik oynayan usta saray oyuncuları gibiydi.

Her yerde yeni Polonya Cumhuriyeti'nin, yüzyılın yıkıntılarından ne kadar da güçlü bir şekilde çıktığını hissettiren bir canlılık, güven ve haklı bir gurur havası esiyordu.

Varşova'dan Rus sınırına devam ettikçe daha düz ve daha

kumluk bir arazi başlıyordu. Her istasyonda o yörenin

köylüsü, geleneksel renkli giysileriyle bizi karşılıyordu,

çünkü dışa yasak ve kapalı olan bu ülkede o tarihlerde

günde sadece bir tren çalışıyordu ve Doğu ile Batı dünyasını birbirine bağlayan hızlı trenin pırıl pırıl vagonlarını görmek büyük bir olaydı. Sonunda sınır istasyonu

1 . (İng.) Şiddet karşıtlığı. (Ç.N.)

378

Njedorolje'ye varmıştık. Tren yolunun üzerinde boydan

boya kırmızı bir afiş asılmıştı, üzerindeki Kiril yazıyı okuyamıyordum, benim için çevirdiler. "Tüm ülkelerin emek

çileri birleşin!" yazıyordu. Bu alev kırmızısı pankartın altından geçerek proletarya imparatorluğuna, Sovyet Cumhuriyeti' ne, yeni bir dünyaya ayak basmış oluyorduk.

Gerçi içinde olduğumuz trenin proletarya ile alakası yoktu. Çarlık döneminden kalma yataklı tren, Avrupa'nın lüks trenlerinden daha yavaş olmakla birlikte daha rahat ve

hoştu. Hayatımda ilk kez Rusya' daydım ve tuhaf ama hiçbir şey bana yabancı gelmiyordu. Hafif hüzünlü görünen o uçsuz bucaksız bozkırlar, küçük kulübeleri olan kasabalar ve soğan kubbeleriyle küçük kentler, yarı köylü, yarı peygamber görünümlü ve dostça bir gülümsemeyle bizi

selamlayan uzun sakallı erkekler, kwas, yumurta ve salatalık satan renkli başörtülü, beyaz giysili kadınlar garip bir şekilde tanıdık geliyordu bana. Neden bütün bunları tanıyordum? Yalnızca "halkın" yaşamını olağanüstü gerçekçi bir biçimde gözler önüne seren Rus edebiyatının ustaları

Tolstoy, Dostoyevski, Aksakov ve Gorki sayesinde. Dillerini bilmediğim halde, konuştukları takdirde bu insanları anlayabileceğimi sanıyordum, bol gömlekleri içinde geniş,

keyfine düşkün görünen bu sevecen, sade adamları, trende satranç oynayan, kitap okuyan genç işçileri, gücüne yapılan çağrıyla adeta yeniden dirilmiş olan, yerinde duramayan ve zaptedilmeyen bu gençliği. İnsana sanki yaşıadı

ğı şeyleri anımsıyor hissini veren şey, Tolstoy'un ve Oostoyevski'nin "halkına" olan sevgisi miydi, bilmiyorum, ama bu insanlardaki çocuksuluğa, sevecenliğe, zekaya ve hala

korudukları saflığa daha trendeyken hayran olmuşum.

Sovyet Rusya'da kaldığım on dört gün, sürekli yüksek bir gerilimle geçti. Görüyor, duyuyor, hayran oluyor, dışlanıyor, coşuyor, öfkeleniyorduk, adeta sürekli sıcaksoğuk hava akımına kapılmış gibiydik. Moskova'nın ken-3 79

disi zıtlıklarla doluydu - bir yanda duvarları ve soğan

biçimindeki kuleleriyle, biraz Tatar, biraz Doğu, biraz Bizans mimarisiyle tam eski Rusya'yı yansıtan Kızıl Meydan, öte yanda ise yabancı bir sürü gibi modern, süper modern yüksek Amerikan gökdelenleri görölüyordu.

Hiçbir şey birbiriyle uyum içinde değildi; kilisenin loş

ışığında isten kararmış eski ikonalar, azizlerin mihrapları

ışılıyor ve yüz adım ötede camdan tabutunda siyah giysiler içinde, (belki de bizim şerefimize) taze makyaj yapılmış Lenin'in cesedi duruyordu. Pırl pırl parlayan az sayıdaki otomobilin yanı başında sakalları kir pas içindeki arabacılar tatlı sözlerle sıksa atlarını sürüyordu. İçinde söyleşi yaptığımız büyük opera binası proleter katılımcıların önünde çarlık döneminin tüm heybeti ve ihtişamıyla ışılıyordu; kentin girişindeki mahallelerde ise tıpkı kirli ve bakımsız ihtiyarlar gibi eskimiş ve harap olmuş

evler, günün birinde çökmek için adeta birbirine yaslanmış gibiydi. Her şey ve herkes uzun zamandan beri çok eskiydi, çok uyuştu ve pas tutmuştu ve şimdi birdenbire modern olmak, ultra modern olmak ve süper bir tekniğe ulaşmak istiyordu. Bu acelecilik nedeniyle Moskova dolup taşmış, nüfusu artmış ve karmakarışık olmuştu. İnsanlar her yere adeta akın ediyordu, dükkanlarda, tiyatro önlerinde, her yerde beklemek zorunda kalıyorlardı, her şeyde aşırı bir bürokrasi hakimdi, bu nedenle hiçbir şey doğru dürüst işlemiyordu; "düzen" sağlamakla

yükümlü yeni bürokrasi henüz formlar doldurup izinler

vermekten zevk aldığından her şey aksıyordu. Saat altıda

başlaması gereken o büyük akşam, saat dokuz otuzda

başlayabilirdi; gece yarısı saat üçte, yorgunluktan bitkin

opera binasından ayrılırken diğer katılımcılar konuşmalarına aralıksız devam ediyordu; her davete, her randevuya bir Avrupalı olarak bir saat erken gitmiş oluyordum.

Zaman su gibi akıyor, ancak bakmakla, izlemekle ve tar-

3 80

tışmakla geçirdiğimiz her saniye, dolu dolu geçiyordu.

Her şeyde adeta bir ateş vardı, Rus insanının ruhundaki

o gizemli alev, duyguları ve fikirlerini sığağı sığağına dışa

vurmadaki o zaptedilemeyen istek farkında olmadan bizi

de sarıyordu. Niçin ve neden olduğunu doğru dürüst anlamadan kolayca heyecanlanıyor ve coşuyorduk, nedeni herhalde oradaki atmosferdi, huzursuz ve yeni atmosferdi; kim bilir belki içimizde bir Rus ruhu uyanıyordu.

Birçok şey muhteşemdi, özellikle cüretkar prenslerin tasarladığı, engin manzarası ve görkemli saraylarıyla Leningrad - ve onun içinde Beyaz Geceler'in¹ ve Raskolnikov'un² hala kasvetli olan Petersburgu. 18. yüzyıldan kalma köşk de çok görkemliydi; bir zamanlar ikonalarının önünde yaptıkları gibi şapkalarını saygıyla çıkarıp eline almış işçi, asker ve köylülerden oluşan büyük bir

kalabahçın eskiden çarlarına ait olan bu köşkün salonlarında kaba ayakkabılarını sürüye sürüye dolaşmalarını ve tabloları gizli bir gururla bakmalarını seyretmek de unutulmazdı. Herhalde içlerinden şöyle geçiriyorlardı: Bunlar şimdi bizim ve biz bu şeyleri anlamayı öğreneceğiz.

Öğretmenler tımbul yanaklı çocuklara salonları gezdiriyor, sanat danışmanları ürkek ürkek dinleyen köylülere Rembrandt ve Tiziano'yu anlatıyorlardı; ayrıntılar gösterildiğinde köylüler, yarı kapalı gözkapaklarının altındaki gözlerini ürkekçe yukarıya kaldırıyorlardı. Her yerde olduğu gibi burada da, bu iyi niyetli ve dürüst çabada da komik bir durum söz konusuydu; düne kadar okuma

yazma bile bilmeyen bir halkın, bir gecede Beethoven ve

Vermeer'i anlayacak duruma gelmesi bekleniyordu; fakat bir yandan bu yüksek değerleri bir anda anlaşılır kıl-1 . Dostoyevski'nin eseri. (Ç.N.)

2. Dostoyevski'nin Suç ve Ceza adlı eserinin başkarakteri. (Ç.N.)

3 8 1

·

maya çalışmak, öte yandan bunu anlamaya çalışmak her

iki tarafı aynı şekilde sabırsızlandırıyordu. Okullarda ço-

cuklara en olağandışı ve abartılı resimler çizdiriliyordu,

on iki yaşında kız öğrencilerin sıralarının üzerinde

Hegel'in ve Sorel'in1 (o tarihte onun adını ben bile bilmiyordum) eserleri duruyordu. Daha okumayı sökeme-

miş arabacıların elinde kitap vardı, çünkü kitap eğitim

demekti, yeni proletaryanın onuru ve görevi demekti.

Bizlere sıradan fabrikalarını gezdirirlerken şaşırmamızı

beklediklerinde ve hatta böylesini hiç Avrupa ve Amerika' da gördük mü acaba, diye sorduklarında elimizde olmadan gülümsüyorduk; bir dikiş makinesini işaret eden bir işçi, "Elektrikle çalışıyor," demişti gururla ve heyecanlanarak şaşırmamı ya da hayran olmamı beklemişti. Halk tüm bu tekniği hayatında ilk kez gördüğü için saf saf bunun devrim, Lenin ve Troçki'nin eseri ve buluşu olduğuna inanıyordu. İşte bu nedenle aslında içten içe eğlenirken hayran olmuş, şaşırmış gibi yapıyor ve gülümsüyorduk. Bu Rusya ne kadar da olağanüstü yetenekli ve iyi niyetli koca bir çocuk, diye aklımızdan geçirirken şunu

soruyorduk: Gerçekten de bu kocaman ders, düşünüldü

ğü gibi çarçabuk öğrenebilecek miydi? Bu büyük plan

gittikçe büyüyecek miydi, yoksa eski Rus Oblomovculu

ğunda kaybolup gidecek miydi? Her saat güven ve kuşku

yer değiştiriyordu. Gördüğüm şeyler arttıkça nasıl bir

yargıda bulunacağımı bilmez bir hale geliyordum.

Fakat bu ikilem benden mi kaynaklanıyordu, yoksa

Rus doğasından mı, yoksa kutlamaya geldiğimizTolstoy' un

ruhundan mı? Trenle Yasnaya Polyana'ya geldiğimizde

bununla ilgili olarak Lunaçarski'yle konuştum. "Tolstoy

1 . Georges (Eugene) Sorel (1 847-1 922): Fransız sosyalist ve anarko-sendikalist.

Sorel sosyalizmden Kutsal Kitap'a, Aristoteles'ten Rqma İmparatorluğu'nun

çöküşüne kadar uzanan çeşitli konularda yapıtlar vermiştir. (Ç.N.)

3 8 2

gerçekte nasıl biriydi?" diye sordu Lunaçarski "Bir devrimci mi yoksa gerici mi? Kendisi ne olduğunu biliyor muydu? Gerçek bir Rus olarak her şeyin çok çabuk ger

çekleşmesini istiyordu, binlerce yıllık dünyayı bir anda

değiştirmek istiyordu. Tıpkı bizim gibi," diye ekledi gülümseyerek, "tıpkı bizim gibi tek bir formülle. Biz Rusları sabırlı olarak değerlendirenler hata yapıyorlar. Bizler, bedenimiz ve hatta ruhumuz söz konusu olduğunda sabırlıyızdır. Fakat düşünme söz konusu olduğunda biz Ruslar, tüm halklardan daha çok sabırsızızdır, bizler tüm gerçekleri bilmek isteriz, gerçeğin kendisini hemen bilmek isteriz. İşte bu nedenle ne kadar çok acı çekti o yaşlı adam."

Gerçekten de Tolstoy'un Yasnaya Polyana'daki evini gezerken "Bu büyük yaşlı adam ne kadar çok acı çekti" sözünü sürekli hissettim. İşte ölümsüz eserlerini yazdığı masası şurada, yan tarafta küçücük sade bir odada, ayakkabı yapmak için, kötü ayakkabılar yapmak için terk etti

ği yazı masası. İşte kapı şurada, işte şurada da merdivenler, varlığının ikileminden kurtulmak için bu merdivenlerden, bu evden, bu kapıdan dışarı atardı kendisini. İşte şurada av tüfeği, savaşta düşmanı öldürdüğü av tüfeği,

oyşa o, tüm savaşların düşmanıydı. Varlığının tüm sorunları bu beyaz ve alçak tavanlı çiftlik evinde

tüm heybeti ve canlılığıyla karşımda duruyordu, fakat yaşadığı onca

acı, son dinlenme mekanına çekildiğinde dinmişti.

Çünkü tüm Rusya' da Tolstoy'un mezarı kadar muhteşem ve insanı duygulandıran bir şey görmedim: Her şeyden ve herkesten uzakta olan bu kutsal hac yeri bir

ormanın içindeydi. Dikdörtgen şeklinde bir toprak par

çasından ibaret olan bu mezara dar bir p atikadan ulaşıyordu, başında hiç kimsenin nöbet tutmadığı, korumasız, öylece duran mezarın çevresinde sadece birkaç büyük ağaç vardı. Bu yüksek ağaçları -mezarının başında torunu bana anlattı-, Lev Tolstoy kendisi dikmiş. O ve

383

erkek kardeşi Nikolay daha çocukken köylü bir kadının

anlattığı bir efsaneyi dinlemişler; bu efsaneye göre, ağaç

dikilen yerde mutluluk olurmuş, bu nedenle onlar da

oyun oynarken birkaç fidan dikmişler. Çok sonra yaşlı

Tolstoy bu muhteşem sözü hatırlamış ve kendi diktiği

ağaçların altına gömülmeyi vasiyet etmiş. Bu isteği yerine getirilmiş ve insanın yüreğine işleyen sadeliği ile bu mezar, dünyanın en etkileyici mezarı haline gelmiş.

Ağaçların çiçek açtığı bir ormanın tam ortasında yer alan

küçük bir dikdörtgen tepe nulla crux, nulla corona!

-

Haç yok, mezar taşı yok, yazı yok. Adı ve ünü nedeniyle

çok acı çeken bu büyük adam, tesadüfen bulunmuş bir

serseri, adı sanı belli olmayan bir asker gibi isimsiz gömülmüştü. Ebedi huzur bulduğu bu yerde, onu herkes ziyaret edebilirdi; mezarı çevreleyen ince çit kapalı de

ğildi. Ömrü boyunca huzursuz yaşamış bu insanın ebedi

huzurunu, insanların saygısı korumaktaydı. İhtişamlı mezarları görmek için akın eden insanlar, bu mezara olağanüstü sadeliği ve yalınlığı için geliyorlardı. Bu adsız insanın mezarı üstünde Tanrı'nın sözü gibi uğuldayan rüzgardan başka bir ses duyulmuyordu, öyle ki buradan tesadüfen geçenler, burada Tolstoy'un değil de Rus topraklarına gömülmüş herhangi bir Rus'un yattığını sanabilirler ancak. Ne Invalide Katedrali'nin mermer kemerleri altında gömülü olan Napoleon'un mezarı, ne Prensler

Kabristanı'ndaki Goethe'nin tabutu, ne de Westminster' deki mezar taşlarının görüntüsü, ormanın içinde bir yerde, rüzgarın fısıltısından başka hiçbir şeyin duyulmadığı, söyleyecek bir sözü, verecek bir mesajı olmayan, fevkalade sessiz olan bu adsız mezar kadar dokunaklıdır.

On dört gündür Rusya' dayım, fakat hala içimde o

gerginliği ve hafif bir sis gibi saran ruh sarhoşluğunu his-

384

.

sediyordum. Beni bu kadar heyecanlandıran şey neydi

ki? Kısa bir süre sonra bunun, buradaki insanlar ve onların coşkulu samimiyetleri olduğunu anladım. İstisnasız hepsi, tüm insanlığı ilgilendiren bir davaya katıldığına

inaniyordu, tüm bu yoksunluklara ve engellere daha

yüce bir görev için katlandıklarını düşünüyordu. Avrupa

karşısında hissettikleri aşâğılık duygusu yerini gurura

terk etmişti; ilerde, herkesten ilerde olmanın sarhoş edici

gururuna: Ex oriente lux1 - Şifa onlardan gelecekti, tüm

samimiyetleriyle böyle düşünüyordlardı. "Gerçeğin kendisini", onu görmüşlerdi; başka insanların sadece hayal edebileceği şeyleri, onlar yerine getirecekti. En önemsiz

bir şeyi bile başkalarına gösterirken gözleri parlıyor,

"Bunu biz yaptık," diyorlardı: Bu "biz" sözcüğü herkesin

dilindeydi. Arabasına bindiğiniz bir arabacı, elindeki kırbacıyla herhangi yeni bir binayı işaret ederken gülüyor ve "Bunu biz inşa ettik," diyordu. Üniversite amfilerindeki Tatarlar, Moğollar size yanaşıp gururla ellerindeki kitapları gösteriyor ve biri "Darwin", bir diğeri ise "Marx",

diyor gururla, sanki kitapları kendileri yazmış gibi. Sürekli size bir şeyler göstermek, açıklamak istiyorlar ve birileri "onların" eserlerini görmeye geldiği için şükran

duyuyorlardı. Hepsi de -Stalin'den yıllarca önce- Avrupalılara sonsuz güveniyor, iyi niyetli ve sadakat dolu bakışlarla size bakıyor, sıkıca ve kardeşçe tokalaşıyorlardı sizinle. Fakat az sayıdaki bazıları da sizi sevdiğini fakat

sizi kendisinden "üstün" görmediğini belli ediyordu - ne

de olsa kardeşlik, tovarış'tık2 ve arkadaşlık. Yazarlar arasında da durum farklı değildi. Bir zamanlar Alexander Herzen' e3 ait olan evde bir araya geldik, sadece Avrupa-1 . (Lat.) Işık, Doğu'dan yükselir. (Ç.N.)

2. (Rus.) Arkadaş, yandaş, yoldaş. (Ç.N.)

3. Alexander Herzen (1 8 1 2- 1 870): Rus yazarı. (Ç.N.)

3 8 5

•

lılar ve Ruslar değil, Tonguzlar, Gürcüler ve Kafkaslar da

vardı, her Sovyet Cumhuriyeti Tolstoy için bir temsilcisini göndermişti. Çoğu ile dil açısından anlaşıyorlardık, ama yine de birbirimizi anlıyorduk. Bazen biri kalkıp yanınıza geliyor, yazdığınız kitabın adını söylüyor, yüreğini işaret ederek "çok beğendim" demeye çalışıyor, sonra elinizi tutup sevgiyle sıktıkça sıkıyordu. Hele her birinin bir hediye vermesi yok muydu, bu insanı daha çok duygulandırıyor. O tarihler henüz kötü bir dönemdi; de

ğerli bir şeyleri yoktu, fakat herkes hatıra olarak bir şeyler getiriyordu, örneğin değeri olmayan eski bir el işi, Rusça olduğu için okuyamayacağım bir kitap, köylü işi

oyma bir heykel. Tabii ki ben daha kolay karşılık verebiliyordum, çünkü onlara değerli, Rusya'nın yıllardır görmediği şeyleri armağan edebiliyordum, örneğin jiletli bir tıraş bıçağı, dolmakalem, birkaç beyaz mektup kağıdı,

yumuşak deriden bir çift ev terliği, böylece eve hafifle

◆iş valizlerimle dönecektim. Özellikle o sessiz ama içten dostluk insanı çok duygulandırıyor, burada insanın tüm duyularıyla hissettiği ancak bizim tanımadığımız, bilmediğimiz -çünkü bizde "halk"la buluşulmazdıbir içtenlik, bir sıcaklık vardı, bu insanlarla bir araya gelmek tehlikeli bir çekicilik barındırıyordu, nitekim

Rusya'ya gelen bazı yabancı yazarlar kendilerini bu çekiciliğe kaptırmışlardı. Bu yazarlar hiçbir zaman görmedikleri kadar büyük bir sevgi seli, coşku ve hayranlıkla karşılaştıklarından, kitaplarını Rus halkına okutup böyle

sevdiren bir rejimi övmeleri gerektiğini düşünmüşlerdi;

cömertliğe cömertlikle, coşkuya coşkuyla karşılık vermek insanın doğasında vardır: Doğruyu söylemem gerekirse, Rusya' da bazen ben de neredeyse kendimi kaptırıp bu coşkuya katılacaktım.

Bu büyüleyici sarhoşluğa kendimi kaptırmamamı,

kendi gücüne değil, adını bilmediğim ve hiç öğreneme-

386

diğim birine borçluyum. Öğrencilerle yapılan bir buluşma sonrasıydı, öğrenciler etrafımı sardılar, benimle kucaklaştılar, tokalaştılar. Bu sevgi gösterisinden çok duygulanmıştım, hayat dolu yüzlerine mutlulukla bakıyordum. Dört beş kişilik bir grup beni otelime kadar geçirmiş, yanıma verilen bir tercüman kız öğrenci her şeyi tercüme etmişti. Ancak otele gelip de kapımı kapattı

ğımda gerçekten yalnız kalabildim, on iki gündür ilk kez

yalnızdım, çünkü her gün bana birileri eşlik etmişti, her

gün sınırsız bir sevgi seli içindeydin. Soyunmaya başladım, ceketimi çıkarırken elimin altında bir şeyler hissettim. Elimi cebime soktum, bir mektup vardı. Fransızca yazılmış ama postayla gelmemiş bir mektuptu bu, o kucaklaşmalar ve kalabalık arasında biri gizlice cebime

koymuş olmalıydı.

İmzasız bir mektuptu, zeki ve çok insancıl düşünen

biri yazmıştı, bir Beyaz1 değildi, ama son yıllarda sürekli

artan özgürlük kısıtlamasına duyduğu bir öfkeyle yazmıştı. "Size söylenen her şeye inanmayın," diyordu kimliği belirsiz bu kişi. "Size gösterdikleri şeyler kadar, göstermedi-kleri birçok şey olduğunu da unutmayın. Bilin ki, sizinle konuşan insanlar, size söylemek istediklerini

değil, sadece izin verilen şeyleri söylüyorlar. Hepimiz

gözetleniyoruz, hatta siz bile. Çevirmeniniz her şeyi bildiriyor. Telefonunuz dinleniyor, attığınız her adım kontrol ediliyor." Mektubu yazan kişi, bana bir sürü örnek gösteriyordu, ancak benim bunların doğru olup olmadığını

ğımı kontrol etme imkanım yoktu. Fakat yazanın -"Mektubu yırtıp atmayın, çünkü kağıt parçalarını çöpten çıkarıp birleştirirler"- talimatına uyararak mektubu yaktım ve ilk kez her şeyi uzun uzun düşünmeye başladım. Ger1 . 1 9 1 7 Devrimi'nden sonra patlak veren Rus İçsavaşı'nda Bolşeviklerin Kızıl

Ordusu'na karşı savaşan Beyaz Ordu yanlıları. (Ç.N.)

3 8 7

çekten de bu içten sevgi, bu olağanüstü arkadaşlık arasında bir kez olsun biriyle baş başa kalıp konuşamamıştım hiç. Rusçayı bilmemem, halktan insanlarla doğru dürüst bir bağ kurmamı engellemişti. Dahası bu uçsuz

bucaksız ülkenin sadece küçücük bir parçasını görebilmiştim bu on dört gün içinde! Kendime ve başkalarına karşı dürüst olmam gerekirse, bazı konulardaki izlenimim ne kadar heyecanlı, ne kadar coşkulu olursa olsun, nesnel bir geçerliliği yoktu. İşte bu nedenle Rusya'dan

geri dönen yazarların hemen hepsi, heyecanla evet ya da

öfkeyle hayır deyip bir kitap yazarken, ben sadece birkaç

makaleden başka bir şey yazmadım. Böyle davranmakla

da iyi etmiştim, çünkü üç ay sonra orada gördüğüm bir

çok şey değişmişti, bir yıl sonrasında ise öyle ani değişiklikler olmuştu ki, -eğer yazmış olsaydım-yazdığım her sözcük yalandan ibaret olacaktı. Her şeye rağmen ben

hayatım boyunca çağımızın bir nehir gibi gürül gürül

akışını Rusya'daki kadar hiçbir yerde hissetmedim.

Moskova'dan döndüğümde valizleim epeyce boşalmıştı. Verebileceğim her şeyi dağıtmış, beraberimde ise iki ikona getirmiştim, uzun süre ikisi de odamı süsledi. Fakat

eve getirdiğim en değerli şey, ilk kez Moskova'da tanıştı

ğım Maksim Gorki ile olan dostluğumdu. Aradan bir ya
da iki yıl geçtikten sonra tehlikeye giren sağlığı nedeniyle
gittiği Sorrento'da1 Gorki ile yeniden karşılaştık ve onun
evinde konuk olarak unutulmaz üç gün geçirdim.

Bu defaki görüşmemiz çok garipti. Gorki hiçbir yabancı dil bilmiyordu, ben de Rusça bilmiyordum.
Bu durumda mantık kurallarına göre karşılıklı sessizce oturma-1 . İtalya'nın güneyinde Campania
yönetim bölgesinde Napoli ilinde kent ve

başpiskoposluk merkezi. (Ç.N.)

3 8 8

mız gerekirdi ya da sadece sevgili dostumuz Budberg

Baronesi Maria'nın tercümanlığı aracılığıyla anlaşmamız gerekirdi. Fakat Gorki'nin dünya edebiyatının
en dahi anlatıcılarından biri olması tesadüf değil, onun için anlatmak, sadece sanatsal anlatım biçimi
değil, tüm varlığını her şeyiyle ortaya koymaktı. Anlatırken anlattığı şeyi yaşıyor, anlattığı şeye
dönüşüyordu ve ben dilini anlamadığım

halde, onun ne demek istediğini, söyledikleri daha tercüme edilmeden yüzünün canlı mimiklerinden
anıyordum.

Aslında tam "Rusça" -başka türlü söylemek mümkün de

ğil- görünüyordu. Yüz hatlarında hiçbir şey dikkat çekici

değildi; insan bu zayıf, uzun boylu, saçları saman sarısı,

elmacıkkemikleri geniş adamın tarlada bir çiftçi, faytoncu, küçük bir ayakkabıcı ya da yoksul bir
ozan olduğunu düşünebilirdi - o sadece "halk"tı, Rus insanının tüm özelliklerini taşıyan biriydi.
Sokakta gördüğünüzde ondaki özel olanı fark etmeden yanından geçip giderdiniz. Fakat

karşısında oturup anlattıklarını dinlemeye başladığınızda,

işte o zaman onun kim olduğunu anlardınız. Çünkü ister

istememez portresini çizdiği kişi olurdu. Gezintileri sırasında karşılaştığı yaşlı, kambur, yorgun bir
adamı nasıl tanımladığını -daha bana tercüme edilmeden anlamıştımanımıyorum. Anlatmaya
başlarken birden başını eğmiş, omuzlarını düşürmüş, masmavi parıldayan ısl ısl gözleri

kararmış, yorgunlaşmış, sesi titremeye başlamıştı; adeta o

kambur ihtiyara dönüşüvermişti. Ancak hemen arkasından neşeli bir şeyler anlatırken büyük bir
kahkaha atmış, arkasına yaslanmış ve alnında bir parıltı oluşmuştu; çevresindeki insanları ve doğayı
canlı bir şekilde anlatırken onu dinlemek inanılmaz zevkliydi. Her şeyi, yürüyüşü, oturu

şu, dinleyişi, neşesi sade ve doğaldı; bir akşam boyar1 kılı-

1 . Eski dönemlerde (1 O- 1 7. yüzyıl) Rus soylusu. (Ç.N.)

3 8 9

ğına bürünüp beline kılıcını kuşandığında birdenbire

bakışlarına bir soyluluk gelmişti. Kaşları emreder gibi çatılmış, sanki çarın hiddetli bir emrini
düşünüyormuş gibi odanın içinde bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başlamıştı,

bir dakika sonra o kılıktan sıyrıldığında bir köy delikanlısı gibi çocukça gülümsemeye başlamıştı.
Canlılığı adeta bir mucizeydi: Hasta ciğerleriyle yaşaması aslında tıbbın tüm kurallarını altüst
ediyordu, fakat inanılmaz bir yaşam sevinci ve tunç gibi bir sorumluluk duygusu onu

ayakta tutuyordu. Her sabah açık ve okunaklı el yazısıyla

o büyük romanını yazmaya devam ediyor, kendisine başvuran memleketinden genç yazarların ve

işçilerin yüzlerce sorusuna yanıt veriyordu. Onunla bir arada olmak benim için Rusya'yı yaşamaktı, Bolşevik Rusya'yı değil,

bir zamanların ya da bugünün Rusyası'nı değil, ölümsüz

bir halkın büyük, güçlü ve gölgeli ruhunu yaşamaktı. O

yıllarda Gorki henüz tam karar vermemişti. Bir devrimci

olarak devrimi istemişti, Lenin'le özel dostluğu vardı, fakat o dönemde henüz bir partiye katılmakta tereddüt ediyordu, kendi deyimiyle "rahip ya da papa olmak" arasında bir fark yoktu, ancak her hafta bir şeylerin olduğu o tarihlerde kendi insanlarıyla birlikte olamamak onu

üzüyordu.

O günlerde tesadüfen tanık olduğum tipik, tümüyle

Ruslara has bir sahne, Gorki'nin içindeki tüm çelişkiyi

ortaya çıkarmıştı. İlk kez deneme yolculuğuna çıkmış bir

Rus savaş gemisi Napoli'de bulunuyordu. Daha önce

hiçbir dünya kentinde bulunmamış olan genç denizciler

süslü uniformaları içinde Via Toledo'da turluyorlar ve

kocaman meraklı gözleriyle tüm yeni şeylere bakmaya

doyamıyorlardı. Ertesi gün içlerinden bir grup Sorrento'ya

gelip "kendilerinin olan" şairlerini ziyaret etmeye karar

vermiş. Geleceklerini Gorki'ye bildirmemişler; Rus kardeşlik anlayışlarına göre "kendilerinin olan" şairlerinin, 390

onlara daima zaman ayırabileceğini düşünmüşler. Böylece birden Gorki'nin kapısı çalmışlar, yanılmamışlar da: Gorki onları bekletmemiş ve içeri davet etmiş. Fakat

-ertesi gün Gorki gülerek anlatmıştı- "davalarını" her şeyin üstünde gören bu genç insanlar Gorki'ye karşı önce pek katı davranmışlar. "Yaşadığın şu hayata bak!" demişler, o güzel villaya daha girer girmez. "Tıpkı burjuvalar gibi yaşıyorsun. Peki, Rusya'ya niye geri dönmüyorsun?"

diye sormuşlar: Gorki de elinden geldiğince onlara uzun

uzun açıklama yapmış, fakat aslında bu dürüst gençler

öyle katı davranmak istememişler. Sadece, ünlü olsun olmasının kimseyi kendilerinden "üstün" görmediklerini ve onun dünya görüşünü sınadıklarını göstermek istemişler.

Sonrasında da rahat rahat çaylarını içmişler, sohbet etmişler, sonra da teker teker Gorki'yle kucaklaşıp vedalaşmışlar. Gorki bu sahneyi, bu genç neslin rahat ve özgür tavırlarına alınmak şöyle dursun, hayranlık duyarak anlatmıştı. "Bizler ne kadar başkaydık," diye defalarca

tekrar etmişti, "ya sinik ya da çok ateşliydik, fakat hiçbir

zaman kendimiz olamamıştık." Gözleri bütün akşam pırıl pırıl parlamıştı. Ona "Sanırım onlarla eve dönmeyi arzu ettiniz," dediğimde, şaşırmış, gözlerimin içine bakarak "Bunu nasıl bildiniz? Gerçekten de son ana kadar her şeyi, kitapları, kağıtları ve çalışmaları bırakıp bu gençlerle gemiye binip on dört gün maviliklere açılısam mı, diye düşündüm. İşte o zaman tekrar Rusya'nın ne olduğunu

hatırlar, Rusya'yı tekrar yaşardım. Uzaklardayken en iyi

şeyler unutuluyor, aramızdan hiç kimse sürgündeyken

iyi bir şeyler ortaya koyamadı," demişti.

Fakat Gorki, Sorrento'yu sürgün yeri saymakla yanılıyordu. Ne zaman isterse memleketine dönebilirdi ve döndü de. O, Paris'te rastladığım, hayata küsmüş Merej-3 9 1

kovski gibi kitaplarıyla birlikte yurdundan sürülmemiş,

Grillparzer'in o güzel deyimiyle "iki gurbetli ama vatansız" biri değildi bugün bizim olduğumuz gibi, ödünç dillerde yabancı, rüzgarla oradan oraya savrulmuş biri de

ğildi. Ama gerçekten ve alışılmışın dışında bir sürgüne

sonraki günlerde Napoli'de rastladım: Benedetto Croce

onlarca yıl gençlerin düşünce önderi olmuştu, senatör ve

bakan olarak ülkesinde onurlu hizmetler vermişti, ta ki

faşizme karşı çıkıp Mussolini ile çatışmaya kadar. Bütün

görevlerini bırakıp geri çekilmişti; fakat uzlaşmazlar için

bu yeterli değildi, onlar Croce'nin direncini kırmak ve

gerekirse onu cezalandırmak istiyorlardı. Eskinin öğrencilerinin tam tersine, bugün her yerde gericiliği savunan öğrenciler, Croce'nin evine saldırıp camlarını kırdılar.

Fakat zeki gözleri ve sivri sakalıyla, tıpkı rahatı yerinde

bir burjuvaya benzeyen bu küçük tıknaz adam bunlardan korkmadı. Ülkesini terk etmedi, Amerikan ve diğer yabancı üniversitelerin çağrısına rağmen kitaptan surlarının arkasında, evinde kaldı. Critica adlı dergisini görü

şünü değiştirmeden çıkarmaya, kitaplarını yayımlatmaya devam etti, otoritesi o kadar güçlüydü ki öğrencileri, düşünce arkadaşları tamamıyla pes ederken onu Mussolini'nin emriyle hareket eden acımasız sansür durdurabilirdi ancak. Onunla görüşmek isteyen bir İtalyanın ve hatta bir yabancının çok cesur olması gerekiyordu, çünkü resmi makamlar onun surları içindeyken, kitaplarla dolu odasında her şeyi açık açık konuşacağını biliyordu. Croce, kırk milyon yurttaşının ortasında, cam bir fanusa benzeyen, dışa kapalı odasında yaşıyordu. Tek bir

insanın, milyonluk bir kentte kendini böyle dışlayarak

yaşamayı hem gerçekdışı hem de olağanüstü gelmiştir

bana. O zamanlar bu şekilde bir yaşamın, yıllar sonra

bizim de yaşayacağımız düşünsel ölümün yumuşak biçimi olduğunu henüz bilmiyordum ve ne de olsa artık yaş-

392

•

lı sayılabilecek bu adamın, her gün verdiği bu savaşta

canlılığını ve beyin gücünü nasıl koruduğuna hayran

oluyordum. Fakat o gülerek şöyle diyordu: "Aslında insanı gençleştiren, karşı koymadır. Senatör kalsaydım, her şey kolay olurdu, düşünceleri ağırlaştırmış ve kararsız biri

olurdum. Düşün insanı için en büyük eksiklik, direnme

gücünden yoksun olmaktır; yalnız kaldığımdan beri,

gençleri etrafımda görmediğimden beri yeniden gençleşmek zorunda kaldım."

Fakat yaşanan darbelerin insanı kamçıladığını, kovuşturmaların insanı güçlendirdiğini ve insanı yok etmezse, yalnızlığın insanı yücelttiğini anlamam için birkaç yılın geçmesi gerekti. Yaşamın tüm önemli şeyleri gibi, insan başkalarının tecrübelerinden değil, sadece

kendi yaşadıklarından, yazgısının kendisine yaşattıklarından bir şeyler öğrenebiliyor.

İtalya'nın en önemli adamını, Mussolini'yi görmemiş olmamın nedeni, politik şahsiyetlere yaklaşmaya çekindiğim içindir, kendi ülkemde, o küçük Avusturya da bile önemli devlet adamlarıyla -Seipel, Dollfuss¹ ve

Schuschnigg2- hiç karşılaşmamam bir beceri, bir hünerdir aslında. Yine de, İtalya'daki kitaplarımın ilk ve en iyi okurlarından biri olduğunu ortak dostlarımdan öğrendi

ğim Mussolini'ye şahsen minnettarlığımı belirtmek görevimdi, çünkü Mussolini, benim bir devlet adamı olan kendisine yönelttiğim bir ricamı yerine getirmişti.

1 . Engelbert Dollfuss (1 892- 1 934): Avusturyalı devlet adamı ve Avusturya

şansölyesi (1 932-1 934). Avusturya Cumhuriyeti'ni yıkarak muhafazakar Katolik ve faşist ilkelere dayalı otoriter bir rejim kurmuştur. (Ç.N.) 2. Kurt von Schuschnigg (1 897-1 977): Ülkesinin Nazi Almanyası tarafından ilhakını önlemeye çalışan ve 1 943'te Dollfuss'un öldürülmesinden sonra Avusturya Şansölyesi olan siyaset adamı. (Ç.N.) 3 9 3

-

Olay şuydu: Paris'teki bir arkadaşımdan aldığım

ekspres bir mektupta arkadaşım, İtalyan bir bayanın

önemli bir konuyu görüşmek için beni Salzburg'da ziyaret etmek istediğini ve derhal onu karşılamamı yazıyordu. Birkaç gün sonra kadın geldi, anlattıkları gerçekten sarsıcıydı. Çok iyi bir doktor olan kocası yoksul bir ailedenmiş ve Matteotti'nin1 maddi desteğiyle okumuş. Bu sosyalist liderin faşistlerce vahşice katledilmesi zaten

çok yorulmuş olan dünyanın vicdanını bu tek cinayetle

daha da öfkelenirmiş, bütün Avrupa'yı ayağa kaldırmıştı. Matteotti'nin sadık bir dostu olan kocası, onun tabutunu Roma caddelerinde taşıma yürekliliğini göstermiş altı kişiden biriydi; ancak bu olaydan kısa bir süre sonra kocası boykot edilmiş, tehdit edilmiş ve ülkesini

terk etmek zorunda bırakılmıştı. Ancak kadının anlattı

ğına göre Matteotti ailesinin kötü yazgısı onun yakasını

bırakmamış, kendisine iyilik yapmış bu adamın çocuklarını gizlice İtalya' dan yurtdışına kaçırmak isterken casusların ya da kışkırtıcıların eline düşmüş ve tutuklanmış.

Matteotti ile ilgili her hatıra İtalya'da bir utanç kaynağı

olduğu için, bu nedenle yapılacak bir mahkeme kocası

için kötü bir karar vermemiş vermesine, ancak tam yetkili bir yönetici onu, Mussolini'ye karşı yapılan bombalı bir suikasttan yargılatmayı başarmış. Cephede doktorluk

yapmış ve en yüksek savaş nişanlarını almış olan kocası

on yıl ağır hapis cezasına çarptırılmış.

Genç kadın doğal olarak çok heyecanlıydı. Bu hükme karşı çıkılması gerektiğini, kocasının ömrünün bu cezayı tamamlamaya yetmeyeceğini söylüyordu. Avrupa'nın tüm edebiyatçılarının ses getirecek bir protesto 1 . Giacomo Matteotti (1 885- 1 924): İtalyan Sosyalist Partisi'nin önderi. Faşistlerce öldürülmesi uluslararası alanda büyük bir tepki yaratmış ve Mussolini rejiminde geçici bir sarsıntı yapmıştır. (Ç.N.)

3 94

,

yapmalarını istiyor, benim de bu konuda yardımımı rica

ediyordu. Herhangi bir protestoyu derhal reddettim. Savaştan bu yana tüm bu tür manifestoların nasıl yıprandı

ğını ve tükendiğini biliyordum. Kadına, hiçbir ülkenin,

aldığı hukuki bir kararı ulusal gurur nedeniyle dışardan

bir müdahale ile düzeltilmesine izin vermeyeceğini, Sacco ve Vanzetti1 olayında Avrupalıların protestosunun Amerika'da lehte yerine aleyhte bir etki yaptığını anlattım. Böyle bir şeye kalkışmamasını sıkı sıkı tembih ettim. Bunu yaptığı takdirde kocasının durumunu daha da kötüleştireceğini söyledim, çünkü Mussolini'nin asla,

kendisi istese bile, dışardan gelecek bir tepkiyle kararı

yumuşatmayacağını söyledim. Fakat gerçekten sarsıldı

ğım için, bu konuda elimden geleni yapacağıma da söz

verdim. Tesadüfen önümüzdeki hafta İtalya'ya gideceğimi ve oradaki nüfuzlu arkadaşlarımla bu konuyu görüşeceğimi ve belki de onların sessizce, kocasının lehine bir etki yapabileceklerini söyledim.

Bunu da gittiğim ilk günü yapmaya çalıştım. Fakat

orada korkunun yürekleri nasıl da yiyip bitirdiğini gördüm. Doktorun adını ağzıma alırmı, herkes ne diyeceğini şaşırıyordu. Hayır, bu konuda bir şey yapılamazmış. Kesinlikle mümkün değilmiş. Böylece bütün tanıdıklarımı tek tek yokladım. Utanç içinde geri döndüm, çünkü zavallı kadın elimden gelen her şeyi yapmadığını

düşünebilirdi. Gerçekten de öyleydi. Denemediğim bir

yol daha vardı - düz ve dolaysız yolu henüz denememiştim: kararı değiştirebilecek tek kişi olan adama, Mussolini'ye yazmak.

Bunu yaptım da. Gerçekten dürüstçe bir mektup

1 . ABD'nin Massachusetts eyaletinde yedi yıl (1 920-27) süren ve Nicola Sacco ile Bartolomeo Vanzetti'nin ölüm cezasına çarptırılmasıyla sonuçlanan ünlü cinayet davası. (Ç.N.)

395

yazdım ona. Dalkavukluk yapmak istemediğimi yazdım,

adamı da, olayların nasıl başladığını da bilmediğimi yazdım. Fakat kuşkusuz hiçbir suçu olmayan zavallı karısını gördüğümü ve kocası hapse gönderildiğinde karısının da

sokaktaki öfkeden nasibini alacağını yazdım. Verilen kararı kesinlikle eleştirmek niyetinde olmadığımı, ama doktorun bir hapisane yerine, kadın ve çocukların sürgündeki yakınlarının yanında yaşamalarına izin verilen bir mahkumlar adasına gönderilmesinin karısı için de

hayat kurtarıcı olacağını yazdım. Zarfın üzerine Ekselans Benito Mussolini yazıp Salzburg'da herhangi bir posta kutusuna attım. Dört gün sonra Viyana'daki İtalyan Büyükelçiliği'nden gelen mektupta, ekselansın te

şekkür ettiği, ricamın kabul edildiği ve ceza süresinin

kısaltıldığı yazıyordu. Aynı tarihte İtalya'dan gelen bir

telgrafta, ricamın yerine getirildiği bildiriliyordu. Tek bir

kalem darbesiyle Mussolini bizzat dileğimi yerine getirmiş, gerçekten de mahkum kısa bir süre sonra tamamen serbest bırakılmıştı. Hayatımda aldığım hiçbir mektup

beni bu kadar sevindirmemiş ve bu kadar mutlu etmemiştir ve eğer bu, edebiyattaki başarıım ise, bunu da şükranla anıyorum.

Dinginliğin son demlerinin yaşandığı o yıllarda seyahat etmek hoştu. Fakat sonrasında eve dönmek de güzeldi. Sessiz sedasız tuhaf bir olay olmuştu. Gözlerden uzakta romantik konumu nedeniyle seçtiğim kırk bin

nüfuslu o küçük kent Salzburg inanılmaz derecede de

ğişmişti: O yaz Salzburg sadece Avrupa'nın değil, tüm

dünyanın sanat kenti olmuştu. Max Reinhardt ve Hugo

von Hofmannsthal, yazları iş bulamayan tiyatro oyuncular ve müzisyenlerin o güç savaş sonrası yıllardaki sıkıntılarına yardımcı olabilmek için o yaz birkaç gösteri 3 96

planlamışlardı; özellikle de ünlü Jedennann'ın 1 Salzburg'

daki katedral meydanında açık hava gösterilerini düzenlemişler ve yakın çevrelerden insanları bu

gösterilere çekmişlerdi; sonraları opera gösterileriyle programı daha

iyiye, daha mükemmele götürmeyi başarmışlardı. Yavaş

yavaş tüm dünyanın dikkati buraya çevrilmişti. En iyi

orkestra şefleri, müzisyenler ve tiyatro oyuncuları sadece kendi ülkelerinin dar çevresinde yerli halkın karşısında değil de, uluslararası bir seyirci kitlesi karşısında da sanatlarını sergileyebilme fırsatını buldukları için seviniyor ve buraya akın ediyordu. Böylece Salzburg Festivali bir anda dünya çapında bir olay ve tüm ulusların yarıştı

ğı, en güzel gösterilerini sergileyebildikleri bir yeniçağ

sanat olimpiyatı haline gelmişti. Artık hiç kimse bu ola

ğanüstü gösterileri kaçırmak istemiyordu. Krallar, prensler, Amerikalı milyonerler ve film yıldızları, müzikseverler, sanatçılar, edebiyatçılar ve züppeler son yıllarda Salzburg'da bir araya gelmeye başlamışlardı; o güne kadar Avrupa'nın hiçbir yerinde Avusturya'nın bu küçük ve yıllarca aşağılanan kenti Salzburg'da olduğu kadar yo

ğun ve mükemmel tiyatro ve müzik ziyafeti yaşanmamıştır. Salzburg adeta çiçek açıyordu. Yazları Salzburg sokaklarında sanatın en yüce biçimini görmeye Avrupa

ve Amerika'nın her yerinden gelmiş, Salzburg milli kıyafetleri -erkekler beyaz ketenden kısa pantolon ve yelek, kadınlar renkli, "önlüklü kostüm"- giymiş insanlara rastlayabiliyor-dunuz; küçücük Salzburg bir anda dünya modasına hakim olmuştu. Otellerde boş oda bulmak için adeta savaşıyordu, festival binasına giden otomobil

1 . Hugo von Hofmannstahl'in ilk kez 1 Aralık 1 9 1 l 'de Berlin'de sahnelenen

ve 1 920 yılından beri her yıl Hofmannsthal'in de kurucusu olduğu Salzburg

Festivali'nde sahnelenen, tam adı jedermann. Das Spiel vam Sterben des reichen

Mannes (Herhangi Biri. Zengin Bir Adamın Ölümüne Dair Oyun) adlı eseri.

(Ç.N.)

397

yolu, bir zamanlar imparatorun saray balosuna giden yol

kadar ihtişamlıydı, tren istasyonu devamlı doluydu; di

ğer kentler zenginlik dalgasını kendilerine çekmek istediyseler de, başaramadılar. Salzburg o yıllarda Avrupa' nın en çok ziyaretçi çeken sanat kentiydi ve öyle kaldı.

Böylece ben de bir anda kendi kentimde Avrupa'nın

kucağında yaşar olmuşum. Kaderim, aklımdan bile geçmeyen bir arzumu yerine getirmişti ve Kapuzen Tepesi'ndeki evimiz bir Avrupa evi olmuştu. Orada kimler kalmadı ki? Konuk defterimiz hafızadan daha iyi tanıklık edebildi, ancak o da birçok şey gibi Nasyonal Sosyalistlere kaldı. Evimizin hemen karşısındaki Berchtesgaden Dağı'nda oturan o adamın günün birinde her şeyi mahvedeceğinden habersiz, terasımızdan o güzelim huzur dolu manzaraya bakıp dostlarımızla ne kadar hoş

saatler geçirmiştik. Romain Rolland ve Thomas Mann

bizde kalırdı, yazarlardan H.G. Wells, Hofmannsthal, Jakob Wassermann, Van Loon, James Joyce, Emil Ludwig, Franz Werfel, Georg Brandes, Paul Valery, Jane Adams,

Scholem Asch, Arthur Schnitzler, müzisyenlerden Ravel

ve Richard Strauss, Alban Berg, Bruno Walter, Bart6k ve

dünyanın her bir köşesinden nice ressam, oyuncu ve bilgin bizim konuğumuz olmuştu. Her yaz ne kadar güzel ve aydınlık entelektüel sohbet saatleri estirirdi evimize.

Günün birinde o dik merdivenlerimizden Arturo Toscanini1 çıkıp gelmişti evimize, daha ilk andan itibaren aramızda öyle bir dostluk oluştu ki, o sayede müziği daha bilerek sevmeye ve ondan zevk

almaya başladım. Sonrasında yıllarca onun provalarının daimi konuğu oldum ve konserlerinde mucizevi ve olağanüstü doğal olan o mükemmelliği yakalamak için nasıl bir tutkuyla çalıştığına 1 . Arturo Toscanini (1 867-1 957): İtalyan orkestra şefi. Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki en büyük virtüöz orkestra şeflerinden biri olarak kabul edilir. (Ç.N.) 398

tanık oldum (bir yazımda her sanatçıya örnek olabilecek

mükemmelliğe ulaşınca kadar vazgeçmemesini gösteren bu provaları anlatmaya çalıştım). Shakespeare'in

"Müzik ruhun gıdasıdır" sözünün fevkalade teyit edildi

ğini görmüştüm ve sanatların birbiriyle yarışmasını seyrederken onlarla kesintisiz bir ilişki içinde olmamı sağlayan talihime şükrediyordum. Sanat ve mutlu doğanın el ele verdiği o yaz günleri ne kadar zengin, ne kadar renkliydi! Ne zaman geriye dönüp o küçük kentin savaş sonrası harap, gri, kasvetli halini hatırlasam, evimizi, çatısından yağmur sularının aktığı, soğuktan tir tir titrediğimiz evimizi hatırlasam, işte o zaman bu imrenilesi barış yıllarının hayatıma neler kattığını hissedirim. O yıllarda yine dünyaya ve insanlara inanıyorduk.

O tarihlerde bir sürü ünlü konuk geliyordu evimize,

fakat yalnız kaldığım anlarda da gölgelerine ve izlerine

ulaşmayı yavaş yavaş başardığım yüce insanların büyüğü

çevresi sarıyordu beni: Daha önce bahsettiğim elyazmaları koleksiyonumda her devrin en büyük ustalarının elyazması bir araya gelmişti. On beş yaşında bir amatör olarak başladığım şey, yıllar içinde maddi imkanlar ve

gittikçe artan bir tutku sayesinde sadece yan yana getirilmiş bir koleksiyon olmaktan çıkıp canlı bir esere, hatta 1 gerçek bir sanat eserine dönüşmüştü. Başlangıçta tüm

amatörler gibi isimleri, ünlü isimleri bir araya getirmeye

çalışmıştım, sonra sadece psikolojik bir merakla daha

çok elyazmaları toplamaya başladım - bana, sevdiğim

bir ustanın yaratma sürecine göz atma imkanını veren

eserlerin ilk müsveddelerini ya da fragmanlarını toplamaya başladım. Yeryüzünün çözilemeyen sayısız bilmeceyi içinde en derin ve en gizemli olanı, yaratış sanatının sırrıdır. Doğa burada sırrını ifşa etmez, yeryüzünün, kü-

399

çük bir çiçeğin, bir şiirin, bir insanın nasıl oluştuğunu,

bunları nasıl yaptığını bize göstermez. Bunları yaparken

acımasızca ve insafsızca peçesini indirir. Şair bile, müzisyen bile ilham anını sonradan anlatamaz, açıklayamaz; sanatçı eserine son mükemmel biçimi verdikten sonra, onun kaynağını da, doğuşunu da, oluşumunu da

bilemez artık, sözcükleri nasıl mısralara dönüştürdüğünü, tek tek notalardan nasıl yüzyıllarca unutulmayan melodiler oluşturduğunu ya hiç açıklayamaz ya da ancak nadiren açıklayabilir. Bu yaratış süreci hakkında ufak bir ipucu veren tek şey, sonrasında son şeklin ortaya çıktığı elle yazılmış yapraklardır, özellikle de henüz basıma hazır olmayan, düzeltmelerle dolu, tam şeklini

almamış taslaklardır. Büyük edebiyatçılara, filozoflara

ve müzisyenlere ait böyle yaprakları, böyle düzeltmeleri ve dolayısıyla işleriyle nasıl boğuştuklarını gösteren tanıkları birleştirme, elyazması koleksiyonumun ikinci

ve daha bilgili olduğum dönemi idi. Onları müzayedelerde aramak bir zevkti, saklandıkları yerden bulup çıkarmak keyifli bir uğraş, aynı zamanda bir tür bilimdi; çünkü elyazması koleksiyonumun yanında bir ikincisi

ortaya çıkmıştı; bu koleksiyon, elyazmaları üzerine yazılan tüm kitapları, sayıları dört bini bulan tüm

basılmış

katalogları içeriyordu, eşi benzeri olmayan bir el kütüphanesiydi, bu alanda rakibim de yoktu, çünkü bunların ticaretini yapanlar bile bu uzmanlık alanında bu kadar

çok zaman ve emek harcamazlardı. Hiçbir zaman edebiyat ya da yaşamın başka bir alanında uzman olduğumu söylemeye cesaret etmemişimdir, ancak otuz kırk yıl boyunca oluşturduğum elyazmaları koleksiyonum

nedeniyle bu alandaki ilk otoritelerden biri olduğumu,

önemli her bir parçanın nerede ve kime ait olduğunu,

sahibinin eline nasıl ulaştığını söyleyebiliyordum, par

çanın orijinal olduğunu ilk bakışta anlayan birçok pro-

400

fesyonelden daha iyi değerlendiren deneyimli, gerçek

bir uzman olmuştum.

Bu koleksiyon merakım yavaş yavaş artıyordu. Fakat

zaman içinde dünya edebiyatının ve müziğinin salt elyazmaları ve binlerce çeşit yaratma yöntemini yansıtan bu eserler bana yetmemeye başlamıştı; sadece koleksiyonumu genişletmek artık çekici gelmiyordu, aksine koleksiyonculuğumun son on yılında koleksiyonumla ilgili yapt

ğım şey, onu bir mücevher gibi işleyip daha değerli bir

hale getirmektir. Başlangıçta edebiyatçıların ya da müzisyenlerin eserlerini yarattıkları anları gösteren yaprakları toplamak yetiyorken, sonraları yavaş yavaş her birinin

eserini yaratırkenki en mutlu anını, eserinde ulaştığı en

yüksek noktayı göstermeye başladım. Bir başka deyişle bir

şairin şiirinin sadece elyazmasını değil, şairin ilhamının

mürekkap ya da kurşunkalemle dünyaya geldiği ve sonsuzluğa ulaştığı anı gösteren müsveddelere de ulaşmaya çalışıyordum. Bu ölümsüz sanatçıların kutsal elyazmalarının arasından onları dünya gözünde ölümsüz kılan neydiyse onu istiyordum - nasıl da cüretkarca bir girişim!

Böylece koleksiyonum sürekli geliyordu; bu büyük

arzumu gerçekleştirmek için sahip olduğum her elyazması, daha önemlisini, daha karakteristik olanını, deyim yerindeyse - daha ölümsüzünü bulduğumda çıkarılıyor,

satılıyor ya da değiştiriliyordu. Ne mutlu bana ki, çoğu

zaman bulup çıkarıyordum da, çünkü böylesi bir tecrübe, böylesi bir sabır ve bilgiyle önemli parçaların koleksiyonunu yapan çok az kişi vardı. Böylece sonunda eserlerin ya da içinden parçalarının elyazmaları, yaratıcı insanoğlunun ölümsüz kanıtları olarak önceleri bir dosya, sonrasında bozulmayı, tahribi önlemek için ateşe dayanıklı metalden yapılmış bir sandık içinde toplandı. Bir göçebe gibi yaşamak zorunda olduğum için çoktan oraya

buraya dağılmış o koleksiyonun katalogu elimin altında

401

değil ve ben insanoğlunun dehasının sonsuzluk anını belgeleyen o parçalardan ancak birkaç tanesini sayabilirim.

Örneğin Lionardo 'nun 1 çalışma defterinden bir yaprakta çizimleriyle ilgili tersten yazılmış, ancak ayna ile bakıldığında okunan bir yazı vardı; Napoleon'un zor

okunan yazısıyla Rivoli yakınındaki askerlerine yazdığı

dört sayfalık ordu emri vardı; Balzac'ın her yaprağı binlerce düzelti ile savaş alanına dönmüş ve ustanın her bir düzeltiyi adeta dev bir savaş vererek tekrar düzelttiğini

inanılmaz bir netlikle gösteren bir romanının tüm formları vardı (neyse ki bunun bir fotokopisi bir Amerikan Üniversitesi için kurtarıldı) . Nietzsche'nin sevgili Cosima Wagner'i için yazdığı ve uzun süre yayımlamadığı Tragedyanın Doğuşu adlı yapıtının bilinmeyen ilk biçimi

vardı, Bach'ın bir kantatı, Gluck'un Alceste'inden bir

arya vardı ve müsveddeleri hepsininkinden daha nadir

bulunan Handel'den bir arya vardı. Her zaman en karakteristik olanı aramış, çoğu zaman da bulmuştum; örne

ğin Brahms'ın Zigeunerlieder'i (Çingene Ezgileri), Chopin'in Barcarolle'ü, Schubert'in ölümsüz eseri An die Musik'i (Müziğe Övgü), Haydn'ın İmparator Kuarteti'nin unutulmaz melodisi Gott erhalte (Tanrı Esirgesin) vardı. Bazı durumlarda yaratıcılığın eşsiz biçiminden,

yaratıcının tüm bir özel yaşam biçimini oluşturabiliyordum. Örneğin Mozart'ın yalnızca on bir yaşındayken yazdığı acemi eserinden bir yaprak değil, aynı zamanda

onun şarkı sanatının bir kanıtı olarak Goethe'nin Veilchen' indan (Menekşe) bestelediği ölümsüz yapıtını, dans müziğinden Nan piu andrai'ı (Yok Artık Gitmek) açılmayan Figaro'nun menuetlerini, hatta kendi "Figaro"sundan Cherubin aryasını, diğer yanda hiçbir zaman tam bir 1 . Leonardo da Vinci'nin Milano'ya gidene kadar kullandığı asıl önağı. (Ç.N.)

402

:

metin olarak yayımlanmamış, kuzenine yazılan mektupları, açık saçık kanon ve ölümünden kısa bir süre önce yazdığı "Titus"tan bir aryaı toplamışım. Aynı şekilde

Goethe'nin hayatı da böyle genişti. Goethe'den ilk yaprak dokuz yaşındayken Latinceden yaptığı bir çeviriydi, sonuncusu ise seksen iki yaşındayken, yani ölümünden

çok kısa bir süre önce yazdığı bir şiirdi, ikisi arasında ise

yaratıcılığının taçlandırıldığı, döneme ait güçlü bir yaprak, Faust'tan iki sayfa, doğabilimleri ile ilgili elyazmaları, sayısız şiirler ve ayrıca yaşamının çeşitli dönemlerine ait çizimler vardı. Goethe'nin tüm yaşamını bu on beş

yaprakta görebilirdiniz. Beethoven'a gelince; en çok hayran olduğum bu ustayı, böyle baştan sona anlatan bir tablo oluşturamamışım. Goethe konusunda olduğu gibi

burada da İsviçre'nin en zengin adamlarından biri olan

ve bir Beethoven hazinesi oluşturan yayıncım Profesör

Kippenberg ile müzayedelerde yarışmışım. Fakat hiç

değilse Beethoven'ın gençlik yıllarından bir not defterinden Öpücük1 adlı parçasını ve Egmont müziğinin fragmanlarını toplayabilmemin yanı sıra, yeryüzündeki hiçbir müzenin yapamadığını, yani onun trajik yaşamının bir anını mükemmel bir şekilde somut olarak gözler

önüne sermeyi başaramışım. Mutlu bir rastlantı sonucu ölümünden sonra açıkartırmayla satılan ve Saray Danışmanı Breuning'in satın aldığı odasından kalan tüm

!parçaları, özellikle o kocaman yazı masasını ve çekmecelerinde sevgilileri Kontes Guilietta Guicciardi ve Kontes Erdödy'ye ait resimleri, yaşamının son anına kadar yata

ğının yanı başında sakladığı demir para kutusu ve hasta

yatağındayken üzerinde mektuplarını ve son bestelerini

yazdığı küçük yazı rahlesi, ölüm döşeğindeyken kesilen

1. Özgün adı Der Kuss. (Ç.N.)

bir tutam ak saçı, cenaze töreninin davetiyesi, titrek elleriyle yazdığı eserlerinin kısa tanıtım yazıları, açıkartırmaya sunulan ev eşyalarının listesi ve ortada kalan aşçı kadını yanına almak isteyen Viyanalı dostlarının talep

listesi, bunların hepsini edinmiştim. Gerçek koleksiyoncuların yüzüne gülen rastlantı sonucu, son nefesini verdi

ği odasından kalan tüm bu eşyaları satın aldıktan sonra

onu ölüm döşeğindeyken resmeden üç çizimi de satın

alma fırsatını bulmuştum. Çağdaşlarının anlatımlarında

Schubert'in dostu ve genç bir ressam olan Josef Teltscher'in, Beethoven'ı 26 Mart'ta ölüm döşeğindeyken resmetmeye çalıştığını, ancak bunu, ölmek üzere olan birine saygısızlık olarak gören Saray Danışmanı Breuning tarafından odadan çıkarıldığını biliyordum. Yüz yıldır bu

çizimler kayıptı, ta ki günün birinde Brunn'deki küçük

bir açıkartırmada bu ressamcığın oldukça ucuza satışa çıkarılan çizim dosyasının yanında birdenbire ortaya çıkıncaya kadar. Tesadüflerin birbirini takip etmesi gibi, bir gün bir satıcı Beethoven'ın ölüm döşeğindeyken çizilmiş

orijinal çizimlerle ilgilenip ilgilenmeyeceğimi sordu. Onlar zaten bende, diye yanıt verdim vermesine, ancak sonrasında bana teklif edilen bu yeni yaprağın Danhauer'in, Beethoven'ı ölüm döşeğindeyken gösteren, sonradan çok

ünlenen taş basmasının orijinali olduğu anlaşıldı. İşte şimdi bu çok önemli ve gerçekten ölümsüz anı gözler önüne seren her şeyi bir araya getirmiştim.

Doğal olarak kendimi hiçbir zaman bu nesnelerin

sahibi olarak görmedim, ben sadece onları o tarihte koruyan bir kişiydim. Beni çeken, sahip olma, bana ait olma duygusu değildi, tam tersine asıl çekici olan, bir koleksiyonu sanat eseri haline getirmek, bunları birleştirmek, biçim vermektir. Bu koleksiyonda kendi eserlerimden

daha değerli olabilecek kalıcı bir şeyi yarattığımı bilincindeydim. Yapılan birçok teklife rağmen bir katalog 404

oluşturmakta tereddüt ediyordum, çünkü henüz yapım

aşamasındaydım ve bazı adlar ve parçalar henüz son şeklini almamıştı. Amacım bu eşsiz koleksiyonu ölümümünden sonra, her yıl belli bir miktar para ayırarak onu, benim düşündüğüm şekilde tamamlayacak bir enstitüye vermektir. Böylece olduğu yerde sayan bir koleksiyon olmaktan kurtulacak, benim ölümümünden elli yüz yıl sonra da sürekli eklenerek gittikçe mükemmelleşen canlı bir

organizmaya dönüşecekti.

Fakat çok kötü şeyler yaşamış ve yaşamakta olan bizim kuşak, geleceği düşünecek durumda değildi. Hitler iktidara gelip de, ben evimi terk etmek zorunda kaldı

ğımda, koleksiyonuma duyduğum heves ve kalıcı bir şeyleri elde tutma güvencesi yok oldu. Bir süre bazı parçaları bir bankanın çelik kasasında ve arkadaşlarımla yanında muhafaza ettim, fakat sonra Goethe'nin o uyarıcı sözünü hatırladım; müzelerin, koleksiyonların, silah ve savaş

gereçleri depolarının geliştirilmedikçe yok olacağını dü

şünerek artık ilgilenemeyeceğim ve emek veremeyeceğim koleksiyonuma veda etmeye karar verdim. Bir bölümünü, özellikle aynı kuşaktan dostlarımla bana hediye ettikleri parçaları, ayrılırken veda hediyesi olarak Viyana

Ulusal Kütüphanesi'ne verdim, bir kısmını elden çıkardım, kalanlara neler olduğunu ise dert etmiyorum. Beni hep yaratış süreci memnun etmiştir, yaratılan eser değil.

• Bu nedenle bir zamanlar sahip olduklarımı kaybedince

üzülmem. Çünkü her türlü sanata ve koleksiyona düşman olan o dönemde, kovalanan ve sürülen bizler, yeni bir sanatı öğrenmek zorundaydık, bu, bir zamanlar gururumuz ve sevgimiz olan her şeye veda etme sanatıydı.

Böylece çalışarak, seyahat ederek, öğrenerek, okuyarak, koleksiyon yaparak yılların tadını çıkardım.
1 93 1 yı-

405

lının bir kasım sabahında uyandığımda elli yaşındaydım.

Çalışkan, ak saçlı Salzburglu postacı için kötü bir gündü bu. Almanya' da elli yaşına gelmiş bir yazarın doğum gününü gazetelerde uzun uzadıya kutlamak korunan bir

gelenek olduğundan yaşlı adamcağız onca mektup ve

telgrafı dik merdivenlerden yukarı taşımak zorunda kalmıştı. Mektupları açıp okumadan önce bugünün benim için ne gibi bir anlam ifade ettiğini düşündüm. Ellinci

yaş, bir insanın ömründe dönüm noktasıdır; huzursuz bir

şekilde geriye bakar insan, yolunun ne kadarını gittiğini

düşünür, kalan yol kendisini daha yukarıya mı yoksa aşağıya

ğıya mı götürecektir merak eder. Yaşadığım zamanı düşündüm. Evimden görünen Alplere ve hafif inişe geçen vadiye bakar gibi bu geçmiş elli yıla baktım, doğruyu söylemek gerekirse yaşadığım bu elli yıla şükretmem lazım; beklediğimden, tahmin ettiğimden ve ümit ettiğimden

çok daha fazlası, inanılmaz derecede fazlası verilmişti

bana. Kendimi geliştirdiğim ve ifade edebildiğim araçlarım, yazarlığım, edebiyat alanında ürettiklerim en cüretkar çocukluk düşlerimin çok üstüne çıkmıştı. Insel Yayınevi'nin ellinci doğum yılım onuruna çıkardığı, tüm

dillerde yayımlanan kitaplarımı içeren bibliyografya masamın üzerindeydi; hiçbir dil eksik değildi, ne Bulgarca ve Fince, ne Portekizce ve Ermenice ne de Çince ve

Marathi.1 Yazdıklarım ve düşüncelerim körler alfabesiyle,

stenografiyle, tüm egzotik harflerde ve lehçelerde insanlara ulaşmış, varlığını aşmış her yere yayılmıştı. Zamanımızın en önemli şahsiyetlerinin yakın dostluğunu kazanmış, eserlerimin mükemmel bir şekilde sahneye konulu

şunu yaşamıştım; yeryüzünün ölümsüz kentlerini, resim-

1 . Hindistan'ın batı ve iç kesimlerinde yaygın Hint Ari dili. Bombay'ın kuzeyinden Goa'nın güneyine kadar uzanan kıyı şeridiyle Dekan içlerine uzanan bölgede konuşulur. (Ç.N.)

406

-

lerini, en güzel doğalarını görme ve tadına varma şansına

sahip olmuştum. Bir devlet dairesinde çalışmak ya da bir

mesleğe bağlı olmak zorunda kalmadan özgür olabilmişim, işim sevincim olmuştu, hatta dahası başkalarına da sevinç kaynağı olmuştu. Geleceğim bana mutluluktan

başka ne getirebilirdi ki? Kitaplarım basılmıştı, birileri

onları yok edebilir miydi? (O günlerde her şeyden habersiz böyle düşünüyordum.) İşte evim buraydı - birileri beni buradan çıkarabilir miydi? İşte dostlarım - onları

kaybedebilir miydim? Ölümü ve hastalığı bile düşünmüştüm, hem de hiç korkmadan, ama vatansız kalaca

ğım, kovulmuş, kovalanmış biri olarak ülke ülke dolaşmak, okyanusları aşmak zorunda kalacağım, kitaplarımın yakılacağı ve yasaklanacağı, aşağılanacağı, Almanya' da ismimin bir vatan haini gibi anılacağı, mektupları, telgrafları şu an masamda duran dostlarımın tesadüf en benimle

karşılaştıklarında yüzlerinin sapsan kesileceği günlerin beni beklediği aklımın ucundan bile geçmiyordu.

Otuz ve kırk yıl boyunca sa'bırla, didinerek başardığım

her şeyin iz bırakmadan silineceğini, kurduğum ve şu an

önümde sapasağlam ve sarsılmaz gibi duran yaşamımın

paramparça olacağını, zirveye bu kadar yakinken, azalan

gücüm ve paramparça ruhumla her şeye yeniden başlamak zorunda kalacağımı hiç ama hiç düşünmüyordum.

GerÇ♦kten de böyle saçma sapan, akıl almaz şeyleri düşünecek gün değildi. Hayatımdan memnun olmamam için hiçbir neden yoktu. İşimi seviyordum, bu nedenle hayatı

da. Endişelenecek bir şey yoktu, tek bir satır bile yazmasam, kitaplarımın geliri bana yeterdi. Her şeye ulaşmış

gibiydim, yazgıma hükmetmiştim. Baba evinde gördü

ğüm çocukluğumun o güvenli dünyasını savaşta kaybetmeme rağmen kendi gücümle yeniden kazanmıştım.

Daha ne isteyebilirdim ki?

Fakat ne tuhaf - şu anda gerçekleşmesini istediğim

407

hiçbir arzumun olmaması anlaşılmas bir huzursuzluk

yaratıyordu içimde. İçimdeki bir ses -bu benim sesim

değildi- hayatın böyle devam etse, böyle sessiz, böyle

düzenli, böyle verimli, böyle rahat, yeni bir gerginlik ya

da sıkıntı olmadan devam etse iyi mi, diye soruyordu. Bu

hayat, bu imtiyazlı ve tamamıyla güvenli hayat sana,

içindeki asıl kişiliğine ters değil mi, diye soruyordu. Dü

şünceli düşünceli evin içinde dolaşmaya başladım. Bu

yıllar, tıpkı arzu ettiğim gibi güzel geçmişti. Fakat hep

burada mı yaşayacaktım, hep aynı yazı masasında oturup kitaplar mı yazacaktım, bir kitap, bir kitap daha, yıllık kar p aylarını alarak, daha çok kar payı alarak, adına ve eserlerine uygun, tüm tesadüflerden, gerginliklerden ve

tehlikelerden uzak yaşayan saygın bir adam olarak mı

sürdürecektim hayatımı? Altmış yetmiş yaşına gelinceye kadar hep böyle dümdüz, pürüzsüz bir hayatım mı olacaktı? Benim için -içimdeki o şey düş görmeye devam ediyordu- biraz farklı, biraz yeni, biraz beni tedirgin edecek, heyecanlandıracak, gençleştirecek bir hayat, beni yeni ve hatta daha tehlikeli mücadelelere sürükleyecek şeyler olsa, daha iyi olmaz mıydı? Her sanatçı anlaşılmas bir çelişki barındırır içinde: Hayat ona hırçın ve acımasız davrandığında huzuru özler, huzur verdiğinde

ise gerginliği. İşte bu nedenle ellinci doğum günümde

derinlerde bir yerde hiç olmadık bir şeyi arzu ediyordum: Beni bu güvenli, huzurlu, rahat dünyadan çekip alacak, bu dümdüz yaşamımdan kopararak yeni başlangıçlara zorlayacak bir şeyler olmalıydı. Yaşlanmak, yorgun düşmek, ağırlaşmak korkusu muydu bu? Yoksa daha başka, daha çetin bir hayata olan bu özlem, yaşacaklarımin bir önsezisi miydi? Bilmiyorum.

Bilmiyorum, çünkü bu garip anda bilinmeyenin alacakaranlığından yükselen şey, açık açık söylenmiş

bir arzu değildi, kendi irademle istediğim bir şey hiç değildi.

408

Bu yalnızca şöyle esip geçen, ne olduğu belirsiz bir dü

şünceydi, hatta belki benim kendi düşüncem bile değildi, aksine benim bilmediğim derinliklerden gelen bir düşünceydi. Fakat yaşamım üzerindeki o karanlık güç,

benim istemeye bile cesaret edemediğim şeyleri gerçekleştiren o güç, sanki içimdeki sesi duymuş gibiydi. İşte tüm hayatımı temeline kadar yerle bir edip sonrasında

da beni o yıkıntılar arasından bambaşka, daha çetin, daha

güç ve en baştan yeni bir hayat kurmaya mecbur etmek

için elini kaldırmıştı.

409

..

Incipit1 Hitler

Tarihin değişmez yasasıdır, çağa damgasını vuran

önemli olayların nasıl başladığını dönemin çağdaşları

fark etmez. Örneğin ben Adolf Hitler adını ilk ne zaman

duyduğumu hiç hatırlamıyorum, her gün, hemen her saniye bir şeyleri düşünürken ya da konuşurken andığımız bu adı, dünyamızda şimdiye kadar görülmemiş felaketlere sebep olan bu adamın adını ne zaman duydum, hatırlamıyorum. Herhalde çok önceden duymuş olmalıyım, çünkü Salzburgumuz trenle iki buçuk saatlik uzaklıktaki Münih'le komşu sayılırdı, dolayısıyla orada olup biten her şeyi çabucak duyuyordum. Hatırladığım tek

şey bir gün -tam tarihi bilmiyorum- bir tanıdığın bu tarafa gelmesi ve Münih'in yine çalkalanmaya başladığını söylemesiydi. Özellikle Hitler adlı kaba bir kışkırtıcının,

kavgalı dövüslü toplantılar yaptığını, cumhuriyet ve Yahudi karşıtı söylemlerde bulunduğunu anlatmıştı.

Hitler adı bana hiçbir şey ifade etmemiş, hiçbir şey

çağrıştırmamıştı, ben de zihnimi bununla meşgul etmemiştim. Çünkü o tarihlerde 'iyice sarsılmış olan Almanya'

da, bugün artık adları çoktan unutulmuş nice isyancı ve

1 . (Lat.) Başlangıç, bir müzik eseri ya da bir edebiyat eserinin başı. Burada

Hitler'in başa gelişini ifade etmektedir. (Ç.N.)

4 1 0

ihtilalci kişiler çıkmış ancak pek etkili olmamıştı. Örneğin

Kaptan Erhard1 ve Baltık Birlikleri, Wolfgang Kapp2ve siyasi cinayet işleyen gizli örgütü, Bavyeralı Komünistler, Renli Separatistler, gönüllüler alayının liderleri gibi yüzlercesi her tarafta, fokur fokur kaynayan bu karmaşa kazanında küçük kabarcıklar oluşturmuş ve patlar patlamaz da Almanya' nın kapanmamış yaralarının içten içe koktuğunu açığa çıkaran pis bir kokudan başka bir şey bırakmamıştı arkasında. Bu yeni Nasyonal Sosyalist hareketin yayın organı Miesbacher Anzeiger (sonraları Volkische Beobachter adıyla gelişecekti) bir ara elime geçmişti. Fakat Miesbach aslında küçücük bir köydü ve gazeteleri de bayağı idi. Böyle bir yayın organını kim dikkatle alırdı?

Fakat sonraları hemen her hafta gittiğim komşu sınır bölgeleri Reichenhall ve Berchtesgaden'da kahverengi gömleklerinin kollarında parlak renkli gamalı haç bulunan çizmeli gençlerden oluşan, başlangıçta küçükkken gittikçe büyüyen birlikler birdenbire artmaya başlamıştı.

Bu birlikler toplantılar ve yürüyüşler gerçekleştiriyor

marşlar söyleyerek hep bir ağızdan konuşarak caddelerde geçit resmi yapıyor, duvarlara kocaman afişler yapıştırıyor ve gamalı haçlar çiziyorlardı. Birdenbire ortaya çıkan bu gürhunun arkasında maddi ve hatta daha başka etkili güçlerin desteğinin olabileceğinin farkına ilk kez

yarmıştım. O tarihlerde yalnızca Bavyera'nın birahanelerinde hararetli konuşmalar yapan Hitler, binlerce genci böylesi pahalı ve sistemli bir mekanizmaya dönüştüremezdi, Bu yeni "hareket" için düşmeye basan ve onları öne süren başka güçler olmalıydı. Çünkü üniformaları

1 . Ludwig Erhard (1 897- 1 948): Alman iktisatçı ve devlet adamı. (Ç.N.)

2. Wolfgang Kapp (1 858-1 922): Prusyalı gerici siyaset adamı. Genç Weimar Cumhuriyeti'ni yıkarak sağcı bir diktatörlük kurmayı amaçlayan "Kapp Darbesi"ni (1 920) düzenlemiştir. (Ç.N.)

4 1 1

yepyeni, gıcır gıcırdı ve orduya onca hizmet vermiş eski

askerlerin eski püskü üniformalarıyla dolaştığı o yoksulluk yıllarında kentten kente gönderilen bu "SA"ların altında yepyeni otomobiller, motosikletler ve kamyonların olması şaşırtıcıydı. Ayrıca bu gençlerin yüksek düzeydeki

askerler tarafından eğitildiği ve taktik aldığı -o günlerde

söylendiği gibi "ordu" disiplini ve yapısına uygun olarak

örgütlendiği- ve hatta bu gönüllü malzemeyi işleyen,

teknik eğitim verenin Hitler'in de ta başından beri casus

olarak hizmet ettiği Reich Ordusu olduğu çok açıktı. Bir

keresinde tesadüfen sürekli alınan bu "saldırı eğitiminin"

nasil uygulandığına tanık olmuştum. Bir sınır kasabasında barışçıl toplantı yapan sosyal demokratların üzerine tıpkı bir zamanlar Venedik'te San Marco Alanı'nda olduğu gibi birdenbire coplar kuşanmış dört kamyon dolusu Nasyonal Sosyalist genç hızla akın etti, sosyal demokratlar bu ani baskın karşısında hazırlıksız yakalanmışlardı. Saldırganlar, faşistlerden öğrendikleri, ancak askeri açıdan daha bir titizlikle talimini yaptıkları ve Almanlara

has usulle en ufak ayrıntısına kadar hazırladıkları bir

yöntem kullanmışlardı. Tek bir ışıkla SA'lar şimşek hızıyla arabalarından inip ellerindeki coplarla önlerine geleni kırıp geçirmişler ve daha polisin müdahale etmesine ya da işçilerin ne olduğunu anlamalarına fırsat vermeden, arabalarına binip geldikleri gibi hızla uzaklaşmışlardı. Beni hayrete düşüren şey bu insanların, liderleri sayılan kişinin bir ışığıyla hızla arabalarından inip saldırdıktan sonra yine aynı hızla arabalarına binip uzaklaşmalarında uyguladıkları şaşmaz teknikti. Bu, o birlikteki insanların kişisel becerisi değildi. Saldırganların, tüm bu eylemin tehlikeye girmeden tamamlanması için nereye

tutunacakları, yanındakine çarpmadan nereye oturacakları konusunda kışlada ya da talim alanında yüzlerce kez eğitildikleri anlaşılıyordu. Ta başından itibaren -bunu ilk

4 1 2

.

.

.

.

gördüğünüz anda anlıyordunuz- bu birlikler saldırı, kaba

kuvvet ve terör konusunda eğitilmişlerdi.

Kısa bir süre sonra Bavyera'da gizli gizli yapılan bu

manevralar artmaya başladı. Gece yarısı herkes uyumaya çekildiğinde bu gençler gizlice evlerinden çıkıyor ve

"gece talimleri" için toplanıyordu; Reich Ordusu'nda

hala görev yapan ya da emekliye ayrılmış, hizmetleri

devlet ya da partinin gizli maddi destekçileri tarafından

karşılanan subaylar bu birlikleri eğitiyor, resmi makamlar bu garip gece talimleriyle pek ilgilenmiyorlardı; ger

çekten uyuyorlar mıydı yoksa yalnızca görmezlikten mi

geliyorlardı? Bu eylemleri önemsemiyorlar mıydı yoksa

gizli gizli teşvik mi ediyorlardı? Öyle ya da böyle, bu

eylemlerin gizli destekçileri bile, bu birliklerin birdenbire ortaya çıkan şiddet ve hızına şaşır kalmışlardı. Bir sabah bu makamlar uyandıklarında, Münih'in Hitler'in eline geçmiş olduğunu gördüler, tüm daireler işgal edilmişti, gazeteler gerçekleşen bu darbenin zaferini silah tehdidi altında yazmak zorunda kalmışlardı. Cumhuriyetin yöneticileri her şeyden habersiz hayaller kurarken birdenbire bir deus ex machina¹ gibi General Ludendorff

ortaya çıkıverdi; Ludendorff, Hitler'i bertaraf edebilece

ğini sanıp sonunda onun oyununa gelen insanların ilkiydi. Almanya'yı ele geçirmeyi hedefleyen bu ünlü darbe öğleden önce başlamış, öğleüzeri (burada anlatabilece-1 . (Lat.) Bir anda ortaya çıkıp sorunları çözen kişi, aniden ortaya çıkan olay,

bir kurgu veya dramada beklenmedik, yapay veya imkansız bir karakter; Antik

Yunan döneminde genellikle bir tanrının (deus), bir düzenek (machina) yardımıyla senaryo akışı içinde beklenmedik bir yerde aniden ortaya çıkması ve sorunları çözmesi için kullanılan Latince kalıp. Antik Yunan döneminde yazılan tiyatro eserlerinde yazarlarının çok sık başvurduğu bir yöntemdir. Hikayenin

gidişi öyle karmaşık, öyle içinden çıkılmaz bir hal alır ki, artık yazarın üretebileceği hiçbir ilginç çözüm kalmaz. Sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak da mitolojik tanrılar bir anda ortaya çıkarak olaya müdahale eder, ölmesi

gerekeni öldürür, kurtarılması gerekeni kurtarırlar. (ÇN.)

4 1 3

ğim dünya tarihini etkileyen bir olay yok) sona ermişti.

Bitler kaçmış ve kısa bir süre sonra yakalanıp tutuklanmıştı; böylece darbenin alevi sönmüştü. O yıl, yani 1 923 'te gamalı haçlar, saldırı birlikleri yok olmuş, Bitler

adı neredeyse unutulup gitmişti. Artık hiç kimse onu bir

güç faktörü olarak görmüyordu.

Ancak birkaç yıl sonra tekrar ortaya çıktı ve şimdi

galeyana gelen memnuniyetsizlik dalgası onu hızla zirveye taşımaya başladı. Enflasyon, işsizlik, siyasi krizler ve en az onlar kadar dış ülkelerin aptallığı Alman halkını patlama noktasına getirmişti. Karışıklığa tahammülü olmayan, düzene özgürlük ve adaletten daha fazla değer veren Alman halkının tüm kesimlerinde düzene karşı olağanüstü bir özlem doğmuştu. Bu nedenle her kim düzen sözü verirse -Goethe bile adaletsizliği, karışıklığa tercih ettiğini söylemişti- yüz binlerce insanı peşinden sürükleyebilirdi.

Fakat bizler tehlikenin hala farkında değildik.

Bitler' in kitabını okuyan çok az sayıdaki yazar bile, onun

programına kafa yoracağına, caf caflı üslubuyla dalga ge

çiyordu. Büyük demokratik gazeteler uyarmak yerine,

ağır sanayinin paralarıyla ve fütursuz borçlanmalarla zar

zor desteklenen bu kışkırtma eylemlerinin öyle ya da

böyle yarın, öbür gün son bulacağını söyleyerek okurlarını her gün yeniden avutuyorlardı. Fakat tüm o yıllarda Bitler'in şahsının ve yükselen gücünün Almanya'da kü

çümsenmesinin ve önemsenmemesinin gerçek nedeni

yabancı ülkelerde belki de anlaşılmamıştı. Almanya hiçbir zaman yalnızca bir sınıf devleti olmamış, aksine bu sınıf ideali içinde "eğitimin" aşırı önemsenmesi ve tanrılaştırılması baskısı altında ezilmiştir. Almanya'da devletin içindeki yüksek mevkilerde birkaç generalin dışında yalnızca "akademik eğitim" almış kişiler oturabiliyordu.

İngiltere'de bir Lloyd George, İtalya'da Garibaldi ve

Mussolini, Fransa'da bir Briand gibi halkın içinden çık-

4 1 4

mış kişiler devlet adamlığına kadar yükselirken, Almanya' da değil yüksek okula, ortaokula bile gitmemiş, erkek yurtlarında büyümüş ve yıllarca nasıl karanlık bir yaşam

sürdüğü bugün bile anlaşılmamış birinin Baron von Stein, Bismarck ve Prens Bülow'un sahip olduğu bir makama gelebilmesi Almanlar için hayal bile edilemezdi. İşte Alman aydınlarının, çok uzun zamandır hiç kimseye

fark ettirmeden insanları kışkırtan, galeyana getiren ve

çeşitli çevrelerde kendisine yandaşlar bulan Hitler'i hala

birahanelerdeki insanları coşturan ve asla ciddi bir tehlike yaratmayacak biri olarak görmelerinin nedeni, eğitimlerinin verdiği kibir ve kendini beğenmişlik duygusundan başka bir şey değildi. Hatta 1 933 'te o Ocak günü Hitler şansölye olarak iktidarın başına geçtiğinde bile

kitlelerin çoğunluğu, hatta onu bu göreve getirmiş olanlar dahi, onun geçici olarak bu göreve geldiğini ve Nasyonal Sosyalist yönetimin de ancak kısa bir süre ayakta kalabileceğini düşünüyordu.

İşte ilk kez o tarihlerde Hitler' in pervasız ve dahiyane

tekniki etkileyici bir şekilde ortaya çıktı. Hitler yıllardır

farklı görüşlerdeki insanlara büyük sözler vermiş ve her

partiden kilit insanları kazanmıştı. Bu insanların her biri

de bu "tanınmayan askerin" gizemli gücünü kendi amacı

için kullanabileceğini düşünüyordu. Oysa Hitler'in çok

sonra büyük politikalarda kullandığı aynı teknik, yani

Alman sadakat sözü vererek özellikle yok etmek ve kökünü kazımak istedikleriyle ittifak kurma tekniği ilk meyvelerini veriyordu. Herkesi verdiği sözlerle öyle kandırmıştı ki, iktidara geldiği gün, dünya görüşü ve siyasi hedefi birbirinden tamamen farklı kesimlerin tümünde

iktidarı coşkuyla karşılandı. Doorn'daki kralcılar için

Hitler, imparatora iktidar yolunu açacak sadık bir rehberdi, aynı şekilde Bavyera'daki, Wittelsbach'taki ve Münih'teki kralcılar coşku içindeydi; Onlar da Hitler'i

4 1 5

,

"kendi" adamı olarak görüyordu. Alman Nasyonalistleri,

Hitler'in ocaklarını yakacak odunu bulacağını umuyorlardı; liderleri Hugenberg¹, Hitler'in kabinesinde en önemli yeri "anlaşmayla" elde etmişti ve daha da ilerleyeceğini ümit ediyordu - tabii ki Hitler ile arasındaki yeminli anlaşmaya rağmen, daha ilk haftalarda kapı dışarı edildi. Ağır sanayi Hitler sayesinde Bolşevik korkusunu üzerinden atmış ve yıllardır gizli gizli maddi destek sağladıkları adamı iktidara getirdiği için rahatlamıştı;

aynı şekilde iyice yoksullaşmış küçük burjuva sınıfı da,

yüzlerce toplantıda "faiz" köleliğini sona erdireceğine

söz veren Hitler'in iktidarıyla rahat bir nefes almıştı. Kü

çük esnaf en tehlikeli rakipleri büyük dükkanların kapatılacağına dair verilen (hiçbir zaman gerçekleşmeyen) sözleri hatırlıyordu ve özellikle ordu, Hitler'in iktidarına

pek sevinliyordu, çünkü Hitler asker gibi düşünüyor ve

pasifizme küfrediyordu. Hatta sosyal demokratlar bile,

onun iktidarından hoşnuttular, çünkü onlar da Hitler'in,

arkadan sinsi sinsi bastıran ezeli düşmanları komünistleri yok edeceğini umuyorlardı. En farklı, birbirine en zıt partiler bile, her sınıfa, her partiye, her görüşe her sözü

vermiş ve yerine getireceğine yemin etmiş bu "meçhul

asker"i kendilerinin dostu gibi görüyorlardı - hatta Alman Yahudileri bile pek huzursuz sayılmazlardı. Bir "ministre lakobin" in2 artık Jakobenlikle bir ilgisi kalmayaca

ğını, Alman Reich'ının şansölyesinin anti-semitik kışkırtıcılıktan doğal olarak vazgeçeceğini umuyorlardı. Zaten hukukun kök saldığı parlamentodaki çoğunluğun Hit-1 . Alfred H ugenberg (1 865-1 95 1): İşadamı ve Pangermanizmin politikacılarından. Tüm Almanlar Birliği'nin kurucularından olan Hugenberg 30 Ocak 1 933'te Hitler'in kabinesinde yer aldı, aynı yılın 26 Haziranı'nda bu görevden

. ayrıldı. (Ç.N.)

2. (Fr.) Jakoben bakan. (Y.N.)

4 1 6

ı
ı
ı

ler' e karşı olduğu ve anayasanın her yurttaşın özgürlük

ve eşitlik haklarını güvence altına aldığı bir devlette,

kaba kuvvet ve zorbalık nasıl kabul edilebilirdi ki?

Derken Reichstag yakıldı, parlamento dağıldı, Göring1 isyancı güruhunu serbest bıraktı ve tek bir hamleyle Almanya'daki tüm hukuk yerle bir edildi. Barışın ortasında toplama kamplarının kurulduğunu, kışlalardaki gizli hücrelerde masum insanların sorgusuz sualsiz mahkeme

önüne çıkarılmadan yok edildiğini duyan insanlar dehşete kapılıyorlardı. Bu, anlamsız bir öfkenin sadece bir patlamasıdır herhalde, diye düşünüyordu insanlar. Böyle şeyler 20. yüzyılda devam edemez, diyorlardı kendi kendilerine. Oysa bu yalnızca bir başlangıçtı. Dünya tüm bu olanlara kulak kesilmişti, bu inanılmaz şeylere inanmak

istemiyordu. Fakat daha o günlerde ilk kaçakları, ilk sı

ğınmacıları gördüm. Gece yarısı Salzburg Dağları'nı tırmanarak ya da sınırdaki nehri yüzerek bu tarafa geçmişlerdi. Günlerdir aç, perişan olduklarından insana anlamsız gözlerle bakıyorlardı; insanlıkdışı olaylardan korkuyla kaçış bu insanlarla başlamış, sonrasında bütün dünyayı

sarmıştı. Fakat bu sürülmüş insanları gördüğüm o gün,

bu sapsarı kesilmiş yüzlerin benim yazgımın da habercisi

olduğunu ve hepimizin bu bir ı:ek adamın iktidar hırsına,

öfkesine kurban edileceğimizi henüz bilmiyordum.

İnsanın dünyaya olan inancını, otuz kırk yıldır içinde taşıdığı inancını birkaç hafta içinde söküp atması zordur. Hak ve hukukun ta içimizde kök saldığı bizler bir l . Hermann Wilhelm Göring (1 893-1 946): il. Dünya Savaşı sırasında Alman

Hava Kuvvetleri Komutanı ve Nasyonal Sosyalist rejimin önde gelen isimlerinden biri olan Göring, Nürnberg Mahkemesi'nde savaş suçu nedeniyle yargılanıp 1946 yılında suçlu bulunmuştur. İdamına mahkum edilen Göring, idamından önce intihar ederek hayatına son vermiştir. (Ç.N.) 4 1 7

Alman, bir Avrupa, bir dünya vicdanının varlığına inanıyor ve insanlıkdışı olayların bile bir ölçüsünün, sınırının olabileceğini ve tüm bunların insanlık karşısında yok

olacağını düşünüyorduk. Burada elimden geldiğince dürüst olmaya çalıştığım için şunu itiraf etmeliyim: 1933 ve hatta 1934'te Almanya'da ve Avusturya'da yaşayan insanların yüzde, hatta binde biri bile birkaç hafta sonra olacak olayları öngöremiyor, tahmin edemiyordu. Ancak

özgür ve bağımsız yazarlar olan bizler, bazı güçlükler,

nahoş şeyler ve düşmanlıklarla karşılaşacağımızı ta baştan beri biliyorduk. Reichstag yangınından hemen sonra, yayınevime kısa bir süre sonra Almanya'da kitaplarımın

sonunun geleceğini söylemiştim. Yayıncımın bu sözlerime nasıl şaşırdığını anlatamam, "Kitaplarınızı kim yasaklayabilir?" demişti 1933 yılında büyük bir şaşkınlıkla,

"Siz şimdiye kadar Almanya aleyhine tek bir kelime yazmadınız, politikaya hiç karışmadınız." Görüldüğü üzere, Hitler iktidara geldikten birkaç ay sonra kitapların meydana, herkesin gözleri önünde teşhir edilip yakılması gibi inanılmaz şeylerin gerçekleşebileceğine en ileri görüşlü insanlar bile ihtimal vermiyordu. Çünkü alçakça insanları kandırma tekniği uygulayan Nasyonal Sosyalizm, tüm dünyayı buna yavaş yavaş alıştırmayı yeğliyor, hedeflerinin ne kadar köklü değişikliklere yönelik oldu

ğunu birdenbire göstermeye çekiniyordu. Bu nedenle

şöyle bir yöntem izliyordu: Her zaman bir hamle yapıp

sonra ara veriyorlardı. Bu hamlenin fazla gelip gelmedi

ğini, dünyanın vicdanının bu dozu kaldırıp kaldırmadığını görmek için bir süre bekliyorlardı. Avrupa'nın vicdanı

-uygarlığımızın utancı ve yüz karası olarak- tüm bu vah

şet kendi "sınırlarının ötesinde", kendilerine dokunmadan olup bitiyor diye ısrarla tarafsızlığını vurguladığından, dozlar gittikçe artırıldı, ta ki tüm Avrupa'yı yok edinceye kadar. Hitler ahlaki açıdan ve kısa bir süre son-4 1 8

ra askeri açıdan da gittikçe zayıflayan Avrupa'ya karşı

önceleri azar azar başladığı, giderek artırarak uyguladığı

bu doz verme taktiğinden daha dahice bir şey başarmamıştır. Almanya' da her özgür sözcüğün ve her bağımsız kitabın yok edilmesi de çoktan verilmiş bir karar olmasına rağmen, bu eylem ağır ağır, yoklaya yoklaya ve dozu ayarlama yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Kitaplarımızın

yok edilmesi aynı anda çıkarılan bir yasayla olmadı -yasa

iki yıl sonra çıktı-; onun yerine ne kadar ileri gidebileceklerini görebilmek için bir deneme testi yaptılar ve kitaplarımıza karşı ilk saldırıyı resmi sorumluluğu olmayan gruplara, Nasyonal Sosyalist üniversitelilere yaptırılar. Çok önceden verdikleri Yahudileri boykot kararını uygulamak için "halkın öfkesi"ni harekete geçirdiler;

üniversitelilerin kitaplarımıza duyduğu "öfkeyi" açıkça

göstermeleri için gizliden gizliye tetiğe bastılar. Her türlü gerici görüşü açıkça ifade etmekten hoşlanan dönemin Alman üniversiteleri sürüler halinde üniversitelerinde toplanıp bir araya geldiler, kitapçılardaki kitaplarımızı toplayıp ellerinde dalgalanan bayrakları ve ganimetleriyle meydana yürüdüler. Kitaplar burada ya eski Alman geleneğine uygun olarak -Ortaçağ birdenbire bu

insanların kozu olmuştur- herkesin gözleri önünde teşhir

tahtasına çivileniyordu (arkadaşım olan öğrencilerden

birinin, bu çivileme töreninden sonra kurtarıp bana he-

\ diye ettiği bir kitabımı hala saklarım) ya da "maalesef"

artık insanları yakmak mümkün olmadığından, hazırlanan odun ateşinde vatanperver vecizeler okunarak kül oluncaya kadar yakılıyordu. Gerçi Propaganda Bakanı

Goebbels1 uzun süre tereddüt ettikten sonra son anda

1 . Paul Joseph Goebbels (1 897-1 945): Üçüncü Reich'ın propaganda bakanı.

Alman halkına Nazi rejimini olumlu tanıtmaktan, Kristal Gece'de (9 Kasım

1 938'de Nazilerin Almanya'daki Yahudilere karşı düzenlediği saldırı hareket-

4 1 9

kitapların yakılmasına destek vermişti, ancak bu yarı

resmi bir durumdu; öğrencilerin, yakma ve aşığılama

eylemlerini seyredenlerin tüm bu olanlara kayıtsız kalmaları, o tarihlerde Almanya' da halkın henüz bu tür girişimlere alkış tutmadığının en büyük göstergesiydi.

Çünkü kitapçılar bizlerin tek bir kitabını bile vitrinlerine koymamaları konusunda uyarılmalarına ve hiçbir gazete kitaplarımızla ilgili tek bir satır bile yazmamasına rağmen 1 93 3 ve 1 934 yıllarında kitapların tüm zorluklara ve kışkırtıcılıklara karşın neredeyse eskiden olduğu kadar çok sattı. Birdenbire ortaya çıkıp kan ve vatan edebiyatı yapan şairler yerine, bizleri okumayı tercih eden ve gittiğimiz yolda bize sadakatle eşlik eden yüz binlerce, milyonlarca Alman okurunu bize zorla yabancılaştırabilmek için, kitaplarımızın basım, satış ve dağıtımını vatana ihanet suçu olarak ilan eden "Alman Halkını Koruma Yasası" diye bir yasa çıkarmak zorunda kaldılar.

Almanya'da edebi varlığımın tümüyle yok edilmesi

konusunda, eserlerini kendi eserlerimin çok üstünde tuttuğum Thomas Mann, Heinrich Mann, Werfel, Freud, Einstein ve diğerleri gibi ünlü çağdaşlarımla aynı yazgıyı

paylaşabilmekten utanç değil, onur duyuyorum ve dü

şüncelerim nedeniyle acı çektiğimi söylemekten hiç hoşlanmamakla birlikte istemeye istemeye de olsa yeri geldiği için burada bu ortak yazgıyı paylaştığımı anmak zorunda hissediyorum. Fakat ne gariptir ki, Nasyonal Sosyalistleri, hatta Hitler'i kötü bir duruma düşürmek bana kısmet oldu. Aşığılanan tüm diğer edebiyatçılar arasında

en çok benim edebi kişiliğimin, Berchtesgaden villasının

yüksek ve en yüksek çevrelerinde şiddetli öfkeye ve son-

leri. Sahibi Yahudi olan bütün dükkanların camları kırıldığı için "Kırılan Camlar

Gecesi" olarak da bilinir) Yahudilere karşı düzenlenen saldırı hareketinden

sorumlu. (Ç.N.)

420

.

suz tartışmalara neden olması, yeni çağın en güçlü adamını, Adolf Hitler'i benim huzursuz etmiş olmamı, hayatımın en sevindirici olaylarından biri sayarım.

Rejimin daha ilk günlerinde elimde olmayarak bir

tür kargaşaya neden oldum. Şöyle ki: O tarihlerde tüm

Almanya'da benim Yakan Sır başlıklı novellalarımın

aynı adla sinemaya uyarlanan bir film oynuyordu. Hiç

kimseyi zerre kadar rahatsız etmemişti bu film, fakat

Reichstag'ın yanmasından bir gün sonra Nasyonal Sosyalistler bunun suçunu komünistlere yüklemeye çalışırken, sinema afişleri ile Yakan Sır afişleri önünde toplaşan insanlar afişleri işaret ediyor, birbirlerini dürtüyor ve gülüyorlardı. Çok geçmeden Gestapo'nun adamları, insanların filmin

afişlerine neden güldüğünü anladılar ve aynı günün akşamı motosikletli polisler her yerde filmin gösterimini yasakladılar, ertesi günden itibaren Yakan Sır novellamın adı tüm gazetelerden ve afiş sütunlarından

iz bırakmadan kayboldu. Fakat kendilerini rahatsız eden

tek bir sözcüğü yasaklamaları ve hatta tüm kitaplarımızı

yakmaları ve parçalamaları sonuçta basit bir iş sayılırdı.

Ancak başka bir olay vardı ki o çok ilginçti: O kritik günlerde dünyanın gözündeki saygınlıklarını korumak için son derece ihtiyaç duydukları bir adama, Alman ulusunun en büyük, en ünlü yaşayan müzisyeni ve benim o sıralar kendisiyle ortak bir opera tamamladığım Richard

Strauss'a zarar vermeden bana bir kötülük yapmaları

imkansızdı.

Bu benim Richard Strauss ile yaptığım ilk ortak çalışmaydı. Ondan önce Elektra ve Güllü Şövalye den beri

,

Strauss'un tüm opera metinlerini Hugo von Hofmannsthal yazmıştı ve ben Richard Strauss ile hiç karşılaşmamıştım. Hofmannsthal'in ölümünden sonra Strauss yayınevime, yeni bir çalışmaya başlayacağını söylemiş ve onun için bir opera metni yazmak isteyip istemediğimi

4 2 1

sordurmuştu. Böyle bir teklif benim için büyük bir onurdu. Max Reger benim ilk mısralarımı seslendirdiğinden beri hep müzikle yaşamış, müzisyenlerle çalışmıştım.

Busoni, Toscanini, Bruno Walter ve Alban Berg ile yakın

dostluklar kurmuştum. Handel, Bach, Beethoven ve

Brahms gibi Alman müzisyen kuşağının yaşayan temsilcisi Richard Strauss gibi üretken ve gerçek bir müzisyene hizmet etmekten büyük bir mutluluk duyacaktım.

Teklifi derhal kabul ettim ve Strauss ile ilk karşılaşmamızda kendisine operası için Ben Jonson'un¹ Suskun Kadını² konusunu motif olarak almayı teklif ettim, bu teklifime hızla ve net bir şekilde evet demesi benim için hoş

bir sürpriz oldu. Onun böylesine hızlı bir sanat anlayışı

ve böyle şaşırtıcı bir tiyatro bilgisinin olacağını tahmin

etmemiştim. Daha konuyu anlatır anlatmaz, hemen dramatik biçimini veriyor, çok çabuk uyum sağlıyor -daha da şaşırtıcı olan- ve neredeyse gizemli bir netlikle gücünün sınırlarını görebiliyordu. Hayatımda pek çok sanatçı tanıdım, fakat onun gibi kendisine karşı soyut ve şaşmaz

bir nesnellik gösterene hiç rastlamadım. Öyle ki, bir araya geldiğimizde daha ilk saatte yetmiş yaşındaki bir müzisyenin artık eskiden olduğu gibi müzik ilham gücüne sahip olmadığını samimiyetle itiraf etti. Till Eulenspiegel

ya da Ölüm ve Aydınlik³ gibi senfonileri artık yaratamayacağını belirtti, çünkü özellikle saf müzik büyük ölçüde yaratıcı tazelik gerektirir, dedi. Fakat söz hala kendisine

ilham veriyormuş. Yazılı bir metinde olayları ve sözleri

görünce uygun müzik yaratmakta güçlük çekmiyormuş,

metnin biçimini dramatize edebiliyormuş, bu nedenle

1 . Ben Jonson (1 572-1 637): James dönemi oyun yazarı, lirik şair ve edebiyat eleştirmeni. Shakespeare'den sonra ikinci önemli oyun yazarı sayılmaktadır. (Ç.N.) 2. Özgün adı Si/ent Woman. (Ç.N.)

3. Özgün adı Tod und Verklärung. (Ç.N.)

bu olgunluk döneminde tamamen operaya yönelmiş. Sanat biçimi olarak artık opera döneminin kapandığının farkındaymış. Ona göre Wagner, hiç kimsenin aşamayacağı olağanüstü bir zirveymiş. "Fakat," diye ekledi Bavyeralılara has gülüşüyle, "ben onun etrafından dolaşarak bir çıkış buldum."

Anahatlarda anlaştıktan sonra bana birkaç küçük

öneride bulundu, fakat beni tamamen özgür bıraktı,

çünkü kendisi Verdi'nin aksine, her şeyi önceden belirlenmiş opera metinlerinden değil, ancak yaratıcı bir çalışmadan ilham almış. Müzikteki yaratıcılığına imkan verebilecek birkaç karmaşık biçim yerleştirirsem memnun olacağını söyledi. "Mozart gibi öyle uzun melodiler yaratamıyorum. Ben hep kısa motiflerin müzisyeniyim.

Fakat ben motifi istediğim gibi işleyebiliyorum, değiştiriyorum, açmıyorum ve içinde sakladığı her şeyi ortaya çıkarıyorum, sanırım bugün bu konuda kimse bana yeti

şemez." Bu açık yürekliliğine yine çok şaşırmıştım, çünkü gerçekten de Strauss'un melodileri birkaç ölçüyü geçmez; fakat bu kısa ölçüler, örneğin Güllü Şövalye Valsi' nde mükemmel ve kusursuz olur.

Bu karşılaşmamızda olduğu gibi sonraki her karşılaşmamızda bu yaşlı ustanın eserlerine karşı olan güven ve nesnelliliğine hep hayran olmuşumdur. Bir defasında

Salzburg festival binasında onun Mısırlı Helena'sının dı

şa kapalı provasında ikimiz yalnızdık. Bizden başka kimse yoktu, etrafımız kapkaranlıktı. Strauss dinliyordu, birden onun sessiz ama sabırsızca p armaklarıyla koltuğun arkasında tempo tuttuğunu fark ettim. Derken kulağıma şöyle fısıldadı: "Kötü! Çok kötü! Burada bir şey yapamamışım." Birkaç dakika sonra ise ekledi: "Keşke bunu çıkarabilsem! Tanrım, Tanrım, bomboş, aşırı uzun, çok

fazla uzun!" ve yine birkaç dakika sonra şöyle dedi: "Bakın, bu iyi işte!" Kendi yapıtını öyle nesnel ve yansız de-423

ğerlendiriyordu ki, sanki bu müziği ilk kez duyuyor sanırdınız, sanki bu tamamen yabancı bir besteci tarafından yazılmıştı. Kendine olan mesafesi inanılmazdı. Her zaman kim olduğunu ve neler yapabileceğini biliyordu.

Başkalarına kıyasla kendisinin ne kadar önemli ya da

önemsiz olduğu, başkalarının gözünde ne ifade ettiği

onu hiç ilgilendirmezdi. Onu mutlu eden tek şey, çalışmanın kendisiydi.

Strauss'un bu "çalışması" çok garip bir süreçti. Beethoven ve Wagner'in yaşamöykülerinden tanıdığımız ruh çatışması, sanatçı nöbetleri, depresyon ve umutsuzluk

gibi şeyler onda yoktu. Strauss nesnel ve rahat çalışırdı,

-Johann Sebastian Bach ve bu sanatın tüm diğer ustaları

gibi- sakın ve düzenli bir şekilde beste yapardı. Sabahları saat dokuzda masasının başına geçer, bir gün önce kaldığı yerden bestesine devam ederdi, müsveddelerini her zaman kuruşunkalemle hazırlar, mürekkep-kalemle piyano partiyonunu yapar, böylece hiç ara vermeden öğlen on ikiye ya da bire kadar çalışırdı. Öğleden sonra skat oynar, iki üç sayfa partiyonu geçirir ve hatta gerekirse

akşam tiyatrodaki orkestrayı yönetirdi. Gerginliğin her

türü ona yabancıydı, sanatçı zekası günün her saatinde

pırıl pırıldı. Akşam hizmetkar kapıyı çalıp da frakını getirdiğinde, çalışmasından kalkıp tiyatroya gider ve .öğleden sonraları skat oynarken olduğu gibi bir güven ve rahatlıkla tiyatrodaki orkestrayı yönetir ve ertesi sabah ilhamına kaldığı yerden devam ederdi. Çünkü Strauss, Goethe'nin deyişiyle ilhamını "kumanda ederdi"; sanatın, yapabilmek, hatta her şeyi yapabilmek olduğunu söylerken şakayla karışık "Gerçek bir müzisyen olmak

isteyen kişi, yemek listesini de besteleyebilmeli," derdi.

Güçlükler onu korkutmaz, aksine biçim veren ustalığını

eğlendirirdi. "İşte burada sopranonun işi çok zor olacak!

Altından kalkıncaya kadar epey uğraşacak," derken o kü-

424

.

çük mavi gözlerinin ışıltıyla parladığını bugün bile keyifle hatırlarım. Titiz, yönetime dayanan, sağlam, ustaca ve gerginlikten uzak çalışma tarzıyla ilk anda insanı biraz

kuşkulandıran ve hatta şişko yanakları, yuvarlak yüzü,

hafif geriye çekik alnıyla ilk anda sıradan biriymiş izlenimini veren bu tuhaf adamın gözlerinin ıslıl ıslıl parladığı böyle ender saniyelerde, ta derinliklerinde şeytani bir

şeyler gizlediğini düşünür insan. Fakat bu açık, mavi ve

sert bakışlı gözlerine şöyle bir baktığınızda, bu burjuva

yüzün arkasında büyüleyici bir gücün gizlendiği anlaşırdı; şimdiye kadar hiçbir müzisyende görmediğim kadar dikkatli belki de, şeytani değil, ama ileriye gören, işini en ince ayrıntılarına kadar bilen bir adamın gözleriydi.

Böyle canlı bir buluşmadan sonra Salzburg' a geri

döndüğümde hemen işime koyuldum. Mısralarımı nasıl

işleyeceğini merak ettiğimden, daha iki hafta geçmeden

ilk perdeyi kendisine yolladım. Hemen gönderdiği kartın üzerinde Usta Şarkılar dan yaptığı şu alıntı yer alı

,

yordu: "İlk beyit oldu", ikinci perdeyi gönderdiğimde

gelen yanıtta kendi parçasının şu başlangıç cümlesiyle

içten bir selam vardı: "Ah, iyi ki seni buldum, sevgili çocuk!", işte onun bu sevinci, hatta coşkusu çalışmalarına büyük bir keyifle devam etmemi sağlıyordu. Richard

Strauss yazdığım librettonun tek bir satırını bile değiştirmede, yalnızca bir defa, o da karşı bir ton olsun diye üç dört mısra eklememi rica etti. Böylece ikimiz arasında

çok içten, samimi bir ilişki doğdu; ya o bize geliyor ya da

ben onu Garmisch'teki evinde ziyaret ediyordum; her

- defasında uzun ince parmaklarıyla biten bölümü piyanoda çalmış ve böylece çalışmamız boyunca tüm operayı bana dinletmişti. Her hangi bir sözleşme ya da anlaşma yapmadan, bu operanın bitiminden sonra, taslağını hiç itiraz etmeden onayladığı ikinci bir opera metni yazacağım kesindi.

425

..

Ocak 1933'te Hitler iktidara geldiğinde Suskun Kadın operamızın piyano partisiyonu neredeyse bitmiş ve ilk perdenin müziği hemen hemen hazırды. Birkaç hafta

sonra Ari ırkından olmayanların eserlerinin ya da bir

Yahudi'nin herhangi bir katkısının olduğu eserlerin Alman sahnelerinde oynanması ya da çalınması kesinlikle yasaklandı; hatta bu yasağa ölümler de dahil edildi ve Leibzig Opera binasının önündeki Mendelssohn'un heykeli dünyadaki tüm müzikseverlerin öfkesine rağmen kaldırıldı. Bu yasaktan sonra operamızın geleceğinin kalmadığını düşündüm. Richard Strauss' a, benimle çalışmaktan vazgeçip bir başkasıyla devam etmesini anlayışla karşılayabileceğimi söyledim . Fakat Strauss mektup üzerine mektup gönderip böyle bir şeyi nasıl düşünebildiğini soruyor, enstrümantasyona başladığı için bir sonraki operasının metnine başlamamı, başkalarının sözüyle benimle işbirliğinden vazgeçmeyeceğini yazıyordu; itiraf etmeliyim ki, tüm bu çalışmalar sırasında bana duyduğu

dostça sadakatini sürdürebildiği yere kadar sürdürdü.

Kuşkusuz benim hiç hoşuma gitmeyen kimi yollara da

başvurdu. Örneğin iktidardakilerle yakınlaştı, Hitler, Göring ve Goebbels ile sık sık bir araya geldi, hatta o dönemde Furtwangler'in bile açık açık reddettiği, Nazilerin Reich Oda Müziği'nin başkanlığını bile kabul etti.

Onun böyle açık açık verdiği destek, Nasyonal Sosyalistler için çok önemliydi. Çünkü sadece en iyi yazarlar değil, en önemli müzisyenler de Nazilere sırt çevirmişti. Nazilere yanaşan ya da onların tarafına geçen çok az sayıdaki insan da, geniş çevrelerde tanınan insanlar

değildi. Böyle bir anda Almanya'nın en önemli müzisyenini kendi taraflarında görmek Goebbels ve Hitler için 1 . Wilhelm Furtwangler (Gustav Heinrich Ernst Martin; 1 886-1 954): Alman

orkestra şefi. (Ç.N.)

426

dışa karşı büyük bir kazançtı. Strauss'un bana anlattığına

göre, Viyana'daki öğrencilik yıllarında zar zor bir araya

getirdiği parayla "Salome"nin galası için Graz' a giden

Hitler, onu göklere çıkarıyormuş. Berchtesgaden'daki

tüm özel gecelerde Wagner'in dışında bir tek Strauss'un

parçaları çalıyordu. Strauss'un bu desteğinin ise çok

önemli bir amacı vardı. Her zaman açık açık ve cesurca

ortaya koyduğu sanat egoizmi nedeniyle hiçbir rejimi

umursamazdı. Strauss orkestra şefi olarak Alman imparatoruna hizmet etmiş ve onun için askeri marşlar yapmıştı, sonrasında Viyana'da Avusturya imparatorunun hizmetinde Saray Orkestrası'nın şefliğini yürütmüştü,

fakat ne Avusturya ne de Alman Cumhuriyeti'nde itibar

kaybetmişti. Nasyonal Sosyalistlere yanaşmasının hayati

bir nedeni de vardı, çünkü Nasyonal Sosyalistlere göre

borç hesabı kabarıktı. Oğlu bir Yahudi ile evliydi ve Strauss her şeyden çok sevdiği torununun hiçbir okula alınmamasından korkuyordu; yeni operası benim adımla, daha önce yazdığı operalarda "saf Ari" olmayan Hugo

von Hofmannsthal'in adıyla gölgelenmişti ve yayıncısı

bir Yahudi'ydi. Bu nedenle o da arkasını güçlendirmeye

çabılıyor ve canla başla bunun için çalışıyordu. Yeni

efendilerinin istediği her yerde orkestra yönetiyor, Olimpiyat Oyunları için bir marş müziği besteliyor ve aynı zamanda bana yazdığı aşırı samimi mektuplarında bu

görevi istemeye istemeye yerine getirdiğini söylüyordu.

Gerçekte ise, sanatçının büyük egoizmi nedeniyle onu

tek bir şey ilgilendiriyordu: eserinin canlı etkisini korumak ve her şeyden önce yüreğinde özel bir yeri olan yeni operalarının sahnelendiğini görmek.

N asyonal Sosyalistlere bu kadar çok ödün vermesi

beni zor duruma düşürüyordu. Çünkü bu, benim bu

aşağılayıcı boykotun dışında kalabilmek için gizliden

gizliye işbirliği yaptığım ya da en azından desteklediğim

kanısını uyandırabilirdi. Dört bir yandan bütün arkadaşlarım operanın Nasyonal Sosyalist Almanya'da sahneye konmasını açık açık protesto etmem için bastırıyorlardı.

Fakat ben ilke olarak kamu önünde büyük laflar etmekten, dokunaklı konuşmalar yapmaktan hoşlanmıyordum, ayrıca Richard Strauss gibi bir dehaya sorun yaratmak da

istemiyordum. Ne de olsa Strauss yaşayan en büyük müzisyendi ve yetmiş yaşındaydı, üç yılını bu esere vermiş

ve bu üç yıl boyunca bana karşı büyük bir dostluk göstermiş, dürüst ve çok yürekli davranmıştı. Bu nedenle benim için doğru olanı seçtim, bir kenara çekilip sessizce

bekledim ve olayları doğal akışına bıraktım. Ayrıca bu

şekilde, yani tümünden pasif kalarak Alman kültürünün

yeni koruyucularına çok daha fazla güçlük çıkaracağımı

düşünmüştüm. Çünkü Nasyonal Sosyalist Reich Yazarlar Odası ve Propaganda Bakanlığı en büyük müzisyenlerini yasaklatmak için geçerli bir bahane arıyordu, örne

ğin böyle bir bahaneyi bulmak için akla gelebilecek tüm

dairelerden ve kişilerden librettomuz istenmişti. Güllü

Şovalye'deki gibi genç bir erkeğin evli bir kadının yatak

odasından çıktığına benzer bir durum Suskun Kadın' da

da olsaydı, ne kadar kolay olacaktı. O zaman "Alman Ahlakını Koruma" bahanesini kullanabilirlerdi. Fakat benim kitabımda ahlakdışı bir şeyler bulamamaları ne yazık ki

Nazileri düş kırıklığına uğratmıştı. Sonrasında Gestapo'nun tüm fişleri ve benim tüm eski kitaplarım didik didik arandı. Fakat burada da Almanları (ya da yeryüzündeki başka bir ulusu) aşağılayıcı tek bir kelime ettiğime ya da politikaya bulaştığıma dair hiçbir şey bulamadılar. Ne yaparlarsa yapsınlar, ne ederlerse etsinler, sonunda kararı vermek onlara düşüyordu: Ya kendi elleriyle Nasyonal Sosyalist müziğin bayraktan ilan ettikleri yaşlı ustaya, tüm dünyanın gözleri önünde operalarını

sahneye koymasını yasaklayacaklar ya da ısrarından vaz-

4 28

geçmeyen Richard Strauss'un isteğine uyarak operanın

metin yazarı olarak Stefan Zweig adı eskiden olduğu

gibi kim bilir kaçınıcı kez yine tiyatro afişlerini kirletecek

ve yine bir Ulusal Utanç Günü yaşanacaktı. Sessizce kenarda bekleyen ben, onların bu büyük sıkıntılarına ve kafa patlatmalarına için için sevinliyordum; hiçbir şey

yapmadan da, hatta daha doğrusu bütün bunlara karşı

hiçbir şey yapmadığım takdirde müzikal komedim parti

politikasını altüst edecek bir sese dönüşecekti.

Parti elinden geldiğince karar vermeyi ertelemeye

çalışıyordu. Fakat 1 934 yılının başına gelindiğinde artık

kendi yasasına mı yoksa zamanın en büyük müzisyenine

mi karşı gelecek, karar vermek zorundaydı. Karar daha

fazla ertelenemezdi. Notalar, piyano partisiyonu ve metin kitapçılıkları çoktan basılmıştı. Dresden Saray Tiyatrosu'ndan kostümler ısmarlanmış, roller verilmiş, hatta çalışılmıştı, oysa çeşitli mercileri Göring ve Goebbels,

Reich Yazarlar Odası ve Kültür Kurulu, Eğitim Bakanlığı

ve Streicher Birliği hala uzlaşma sağlayamamıştı. Tüm

bunlar budalaca görünse de, Suskun Kadın olayı sonunda devleti çalkalayan bir dava haline gelmişti. Tüm bu mercilerden hiçbiri olayları sonlandıracak "onay" ya da

"yasak"ın sorumluluğunu almaya yanaşmıyordu; bu nedenle olayı Almanya'nın ve partinin efendisi Adolf Hitler'e götürmekten ve onun karar vermesini istemekten başka bir çare kalmamıştı. Kitaplarım daha önce N asyonel Sosyalistler tarafından okunma şerefine erişmişti; özellikle politikada hiçbir şeyi sakınmayan bir kişi olarak örnek aldıkları Fouche yi tekrar tekrar okumuş, in

celemiş ve tartışmışlardı. Fakat Goebbels ve Göring' den

sonra Adolf Hitler'in de     perdelik lirik librettomu gayri resmi inceleyeceğine pek ihtimal vermemiştim. Karar vermek onun için de kolay olmamış. Başkalarından duyduğum kadarıyla sonu gelmeyen bir dizi konferanslar 429

yapılmış. Sonunda Richard Strauss huzura çağrılmış ve

Hitler ona, yeni Alman Reich'ının tüm yasalarını çiğnemesine rağmen ayrıcalık yaparak gösterime izin verece

đini söylemiş, Hitler bu kararı, herhalde Stalin ve

Molotov'la1 yaptığı anlaşmada olduğu gibi istemeye istemeye vermişti.

Böylece yine gösterime giren bir operanın tüm ilanlarında o kadar aşağılanan Stefan Zweig adının yer aldığı ve Nasyonal Sosyalist Almanya'nın kara günü olan o gün

gelip çatmıştı. Ben tabii ki gösterime gitmedim, çünkü

salonun kahverengi  niformalılarla kaynayacağını ve

hatta Hitler'in de beklendiğini biliyordum. Opera inanılmaz bir başarı elde etti, hatta librettom hakkında olumlu eleştiriler yazan müzik eleştirmenlerinin onda

dokuzunun bu güzel fırsattan yararlanarak ırkçı görüşe

karşı duydukları direnci bir kez daha gösterdiklerini söylemeliyim. Tüm Alman tiyatroları Berlin, Hamburg, M n h operayı bir sonraki gösteri programına aldıklarını

duyurdular hemen.

Fakat gösterimin ikinci günü hepsinin üzerine adeta

gökten bir yıldırım düşmüş gibi oldu. Her şey kaldırıldı,

opera bir anda Dresden'de ve tüm Almanya' da yasaklandı. Dahası Richard Strauss'un Reich Oda Müziği'nin Başkanlığı'ndan istifa ettiği haberini büyük bir şaşkınlıkla okuduk. Herkes olağanüstü bir şeyler olduğunu hissediyordu. Fakat benim tüm gerçeği öğrenmem biraz zaman aldı. Strauss yine bana bir mektup yazmıştı, mektupta yakında başlayacağı yeni operasının librettosunu yazmam için ısrarla rica ediyor ve büyük bir içtenlikle şahsi g r 

ş n  belirtiyordu, bu mektup Gestapo'nun eline geçmiş-

1 . Vyacheslav Mihayloviç Molotov (1 890-1 986): il. Dünya Savaşı sırasında ve

savaştan hemen sonra toplanan uluslararası konferanslarda ülkesini temsil

eden SSCB'li devlet adamı ve diplomat. ( .N.)

430

ti. Gestapo mektubu, Strauss'un önüne koymuş ve istifa

etmesini söylemişti ve gösterim yasaklanmıştı. Opera

böylece Almanca olarak sadece özgür İsviçre' de ve Prag' da sahneye konmuş, çok sonra da o tarihlerde henüz ırkçı bir tutumu olmayan Mussolini'nin özel bir izniyle İtalyanca olarak Milano'nun Scala Operası'nda sahnelenmişti. Ne yazık ki Alman halkı, yaşayan en büyük müzik ustasının olgunluk dönemine ait, yer yer büyüleyici olan bu operasını bir daha dinleme fırsatını bulamadı. Büyük gürültü koparan bu olaylar sırasında ben yurtdışındaydım, çünkü Avusturya'daki huzursuzluğun

sakin çalışmalarımı imkansız hale getireceğini biliyordum. Salzburg'daki evim sınıra o kadar yakındı ki, Adolf Hitler'in evinin bulunduğu Berchtesgaden Dağı'nı rahatlıkla görebiliyordum, sevindirici olmaktan ziyade huzursuz edici bir komşuluktan bu. Reich sınırına bu kadar yakın olduğum için Avusturya'daki durumun ne kadar

tehlikeli olduğunu Viyana' daki arkadaşlarımdan daha iyi

değerlendirebiliyordum. Orada kafelerde ve hatta bakanlıklarda oturanlar Nasyonal Sosyalizmin "karşı" taraftakilerin bir iç meselesi olduğunu ve Avusturya'yı hiç mi hiç etkilemeyeceğini düşünüyorlardı. Neredeyse halkın

yarısını arkasına alan Sosyal Demokrat Parti, disiplinli

örgütüyle sapasağlam yerinde durmuyor muydu? Hitler'in "Alman Hristiyanları", Hristiyanlığı açık açık kovuşturmaya başladığından ve Führerlerini "İsa'dan daha büyük" ilan ettiklerinden beri, dinci parti içindeki herkes

hararetli bir şekilde muhalefet etmiyor muydu? Fransa,

İngiltere ve Milletler Cemiyeti, Avusturya'nın koruyucusu değil miydi? Mussolini açık açık Avusturya'nın koruyuculuğunu üstlenip bağımsızlığının garantisini vermemiş miydi? Yahudiler bile endişeye kapılmıyorlar ve 4 3 1

. . .

sanki üç saat ötelерinde aynı dili konuşan ülkedeki değil

de, Çin' deki doktor, avukat, akademisyen ve oyuncuların

hakları elinden alınıyormuş gibi davranıyorlardı. Evlerinde rahat rahat oturuyorlar, otomobillerine biniyorlardı. Ayrıca herkes kendini şöyle teselli ediyordu: "Bu uzun süre böyle devam edemez." Oysa benim Rusya'ya yaptı

ğım kısa seyahatim sırasında eski yayıncımla Leningrad' da

yaptığım bir konuşma hiç aklımdan çıkmıyordu. Eskiden ne kadar da varlıklı bir adam olduğunu, çok güzel tabloları olduğunu anlatmıştı. Devrimin patlak vermesiyle neden birçokları gibi hemen kaçmadığını sordu

ğumda, "Ah," diye yanıtlamıştı, "o tarihlerde bu konsey ve

askeri cumhuriyetin on dört günden fazla süreceğine kim

ihtimal verebilirdi ki?" Nasıl ki o gün oradaki insanlar hayatlarına devam edebilmek ve geleceğe umutla bakabilmek için kendi kendilerini kandırdırlarsa bugün buradaki insanlar da aynı şekilde kendilerini kandırıyorlardı.

Sınırın hemen bitişiğindeki Salzburg'da tabii olaylar

daha net görülüyordu. Sınırdaki dar ırmakta kah buraya,

kah oraya geçişler başlamıştı, genç delikanlılar gece yarısı sınırın ötesine geçiyor ve orada eğitiliyorlardı, kıskırtıcılar arabalarla ya da sıradan dağcı "turist" gibi yayan Avusturya' ya geçiyor ve her yerde "hücre"lerini örgütüyorlardı. Kah propagandalarını yapıyorlar, kah geç olmadı

kendilerine katılmayanların ilerde buna pişman olacaklarını söyleyerek tehditler savuruyorlardı. Bu, polisleri ve memurları sindiriyordu. İnsanları belli bir güvensizlik duygusunun sardığını ve tereddüt etmeye başladıklarını her geçen gün daha çok hissediyordum. İnsan yaşamında küçük olaylar her zaman çok inandırıcı olmuştur.

Salzburg'da bir gençlik arkadaşım vardı, çok tanınan bir

yazardı, otuz yıldır samimi, içten dostluğumuz sürmekteydi. Birbirimize sen diye hitap eder, kitap verir ve her hafta buluşurduk. Günlerden b : ;ün bu eski dostumu

432

sokakta yanında bir adamla gördüm, kendisini hiç ilgilendirmeyen bir vitrin önünde durdu, birdenbire sırtını bana dönerek yanındaki adama bir şeyler göstermeye

başladı. Tuhaf dedim, kendi kendime, beni görmüş olması gerekir, ama görmemiş de olabilirdi. Ertesi gün bana telefon edip öğleden sonra bana gelmek istediğini

söyledi. Kabul ettim, biraz şaşırmıştım, çünkü genelde

hep bir kafede. buluşurduk. Sonradan anladım ki, bu acil

ziyaretinin önemli bir nedeni yokmuş. Bir yandan benimle dostluğunu sürdürmek istiyor, öte yandan Yahudi dostu olarak kuşkuları üzerine çekmek istemediğinden

bu küçük kentte benimle görülmek istemiyordu. Bu dikkatimi çekti. Kısa bir süre sonra genelde sık sık görüştü

ğüm dostlarımla ayağının yavaş yavaş kesildiğini fark

ettim. Tehlikedeydim.

O günlerde Salzburg'dan tamamen ayrılmayı henüz

düşünmüyordum, fakat bu küçük gerginliklerden uzaklaşmak için her zamankinden daha büyük bir istekle kışı yurtdışında geçirmeye karar verdim. Ama 1 933 yılının

Ekim ayında o güzel evimden ayrıldığımda bunun bir

veda olduğunu henüz bilmiyordum.

Niyetim ocak ve şubat aylarını Fransa'da çalışarak

geçirmektir. Düşün yanı güçlü olan bu ülkeyi ikinci vatanım olarak görüyor ve burada kendimi yabancı hissetmiyordum. Edebiyatın önderleri Valery, Romain Rolland, Jules Romains, Andre Gide, Roger Martin du Gard, Duhamel, Vildrac, Jean Richard Bloch eski dostlarımdı. Kitaplarımla okurları Almanya' daki kadar çoktu, hiç kimse beni yabancı bir yazar, yabancı biri olarak görmüyordu.

Halkını seviyordum, ülkeyi seviyordum, Paris kentini seviyordum ve kendimi burada o kadar evimde hissediyordum ki, her defasında tren Kuzey Garı'na yanaştığında sanki evime dönmüş gibi oluyordum. Fakat bu defa özel

durum nedeniyle her zamankinden daha önce seyahate

433

çıkılmıştım, Paris'e de Noel'den sonra gitmek istiyordum.

Peki aradaki zamanda ne yapacaktım? Tam o anda yirmi

beş yıldan daha uzun bir süredir, ta öğrenciliğimden bu

yana İngiltere'ye gitmediğim geldi aklıma. Neden hep

Paris' e, diye sordum kendime. Niçin bu defa bir iki haftalığına Londra'ya gitmeyeyim, yıllar sonra müzeleri bambaşka bir gözle görmek, ülkeyi, kenti gezmek hiç de

fena fikir değil, dedim kendi kendime. Böylece Paris' e

giden bir ekspres trene değil, Calais trenine bindim ve

otuz yıl sonra kasım ayının her zamanki sisli bir gününde
Victoria İstasyonu'nda indim, otele gitmek için eskiden
olduğu gibi bir cab' a 1 değil, arabaya bindiğimde biraz şa
şırdım. Sis soğuk, hafif gri renkteydi, tıpkı eskiden oldu
ğu gibi. Henüz kente doğru dürüst bakmamıştım ama
koku alma duyum, otuz yıl sonra da olsa, insanı saran bu
tuhaf, buruk, kalın ve nemli havayı yine tanımıştı.

Yanımda getirdiğim bagajım azdı, tıpkı beklentilerim gibi. Londra'da dost olduğum hemen hiç kimse
yoktu; Kara Avrupası'ndan olan bizlerle İngiliz yazarlar arasında edebiyat açısından da bir bağ
yoktu. İngilizlerin kendi etki çevreleriyle sınırlı, bize açık olmayan gelenek

çi ve kendilerine has yaşamları vardı: Dünyanın her bir
köşesinden yazarların kendi kitaplarını imzalayıp bana
yolladıkları kitaplar arasında tek bir İngiliz yazarın kitabı
olduğunu anımsamıyorum. Shaw ile bir kez Hellerau'da
karşılaşmıştım, Wells bir defasında beni Salzburg'daki

evimde ziyaret etmişti, tüm kitaplarım İngilizceye çevrilmişti, fakat pek tanınmıyordu; kitaplarımın
en az okunduğu ülke hep İngiltere olmuştur. Amerikalı, Fransız, İtalyan ve Rus yayıncılarımla şahsen
tanışıp arkadaş

olmama rağmen, kitaplarımı İngiltere'de basan yayıne-

1 . (İng.) Tek atlı binek arabası. (Y.N.)

434

vinden kimseyi tanımıyordum. Kısacası İngiltere' de tıpkı
otuz yıl önceki gibi yabancılık hissedeceğime emindim.

Fakat hiç de öyle olmadı. Geleli henüz birkaç gün
olmuştu ki Londra'da kendimi tarif edilmez bir şekilde
rahat hissetmeye başladım. Bunun nedeni, Londra'nın

değişmesi değildi, ben çok değişmiştim. Otuz yıl yaşlanmıştım, savaş ve savaş sonrası yılların
gerginliklerinden ve aşırı sıkıntılarından sonra sakin bir yaşamın özlemini

çekiyor, politika ile ilgili hiçbir şey duymak istemiyordum. Tabii ki İngiltere'de de Whigler ve Toryler
gibi muhafazakar ve liberal partiler ve İşçi Partisi vardı, fakat

onların tartışmaları beni ilgilendirmiyordu. Kuşkusuz

edebiyatta da gruplaşmalar ve akımlar, kavgalar ve gizli

rekabetler vardı, fakat ben tamamen bunların dışındaydım. Daha önemlisi nihayet medeni, kibar, kin
ve nefretten uzak bir atmosfer içindeydim. Son yıllarda yaşad

ğım kentte etrafımı saran o nefret ve gerilim, her tartışmaya çekilmek istenmem ve buna karşı
koymam kadar yaşamımı zehirleyen bir şey olmamıştı. Buranın halkı

ise, tüm bu huzursuzluklardan çok uzaktı, büyük enflasyon aldatmacasıyla ahlaki iyice bozulan bizim
ve bizimki gibi ülkelerle karşılaştırıldığında, buradaki insanların yaşamında hukuka ve ahlaki
değerlere büyük bir saygı

olduğu görülüyordu. Buranın halkı daha sakin, daha

mutlu yaşıyor, komşularıyla değil, kendi bahçeleri ve kü

çok meraklarıyla ilgileniyorlardı. İnsan burada nefes alabilir, düşünebilir, bir şeyler üzerine kafa yorabilirdi. Fakat beni buraya bağlayan asıl önemli neden, yeni bir çalışmaya başlamamdı.

Şöyle bir durum söz konusuydu: Marie Antoinette

adlı kitabım henüz çıkmıştı ve ben o sıralarda, yaşadığı

dönemin saçmalıklarını, dünyayı düzeltmeyi amaç edinmiş profesyonellerden daha iyi gören, ancak ne yazık ki bunları akılcı bir şekilde ortaya koyamamış bir hümanis-4 3 5

tin düşünsel portresini çizmeye çalıştığım Erasmus kitabımın düzeltilerini yapıyordum. Aslında üstü kapalı kendi portremi çizmeye çalıştığım bu kitabı bitirdikten

sonra uzun zamandır planladığım bir roman yazmak istiyordum. Biyografilerden sıkılmışım, fakat geleli daha üç gün olmamıştı ki elyazmalarına olan merakım nedeniyle British Museum'da halka açık bir salonda sergilenen elyazmalarını incelemeye başladım. İçlerinden biri Mary Stuart'ın idamı hakkında elle yazılmış bir rapordu.

İster istemez kendime şu soruyu sordum: Mary Stuart

neden idam edilmişti? Gerçekten de ikinci eşinin öldürülmesinde payı var mıydı, yok muydu? Akşama okuyacak bir şeyim olmadığı için, onun hakkında yazılmış bir kitap satın aldım. Boş ve basit bir kitaptı ve Stuart'ı bir

azize gibi savunuyordu. İflah olmaz merakımla ertesi

gün başka bir kitap satın aldım, bu da bir öncekinin tam

tersini iddia ediyordu. İşte o an, bu olay ilgimi çekmeye

başladı. Gerçekten güvenilir bir kitap aramaya koyuldum. Kimse bana böyle bir kitap öneremedi ve araştırırken ister istemez karşılaştırma yapmaya başladım ve sonunda farkında olmadan Mary Stuart hakkında bir kitaba başladım ve bunun için haftalarca kütüphanelerden çıkmadım. 1 934 yılı başında Avusturya'ya gittiğimde,

iyice sevmeye başladığım Londra'ya geri dönmeye ve sakın sakın bu kitabı bitirmeye karar vermiştim.

Döneli henüz birkaç gün olmuştu ki, yurtdışında

geçirdiğim bu birkaç ay zarfında Avusturya'daki durumun ne kadar kötüleştiğini fark ettim. İngiltere'nin sakın ve güvenli atmosferinden ateşler ve kavgalarla çalkanan

Avusturya'ya gelmek, tıpkı New York'ta sıcak bir temmuz gününde klimayla serinlemiş bir mekandan birdenbire ateş gibi yanan sokağa çıkmak gibiydi. Nasyonal 436

Sosyalistlerin baskıcı tutumu, dinci ve burjuva çevrelerinin sınırlarını harap etmeye başlamıştı; sabırsız Almanya'nın yıkıcı baskısı ve ekonomik mengenesi her geçen gün daha da sertleşiyordu. Avusturya'nın bağımsızlığını

ayakta tutmaya ve Hitler'den korumaya çalışan Dollfuss

hükümeti her geçen gün daha umutsuzca son bir dayanak bulmaya çalışıyordu. Fransa ve İngiltere uzak duruyor ve Avusturya' da olanlar onları ilgilendirmiyordu, Çekoslovakya ise Viyana'ya karşı hala eski düşmanlığını

ve rekabetini sürdürüyordu - böylece Alp geçitlerini ve

Trieste'yi korumak için Avusturya üzerinde ekonomik

ve siyasi bir koruyuculuğa kalkışan İtalya kalıyordu geriye. Ancak Mussolini bu koruyuculuk için ağır bedeller talep ediyordu: Avusturya faşist eğilimlere uyum sağlayacak, parlamentodaki farklı sesleri susturacak ve böylece demokrasiyi yok edecekti. Bu da Avusturya'nın en güçlü,

en iyi örgütlenmiş Sosyal Demokrat Partisi'ni ortadan kaldırmadan ya da haklarını elinden almadan mümkün de

ğildi. Bunu yapmak için de kaba kuvvete başvurmaktan

başka çıkar yol yoktu.

Böyle bir terörist eylem için Dollfuss'un selefi Ignaz

Seipel "Vatan Savunucuları" denilen bir örgüt kurmuştu.

Dıştan bakıldığında insanın zavallı diyebileceği bir hali

vardı bu örgütün, küçük taşra avukatları, ordudan atılmış subaylar, karanlık tipler, işsiz mühendisler, her biri hayal kırıklığına uğramış, birbirinden ölesiye nefret eden

sıradan insanlar. Sonunda bir zamanlar Hitler'in dizinin

dibinden ayrılmayan, cumhuriyete ve demokrasiye kaçı

çıkılmış, şimdilerde ise kiralık askerleriyle Hitler karşıtı

biri olarak ortaya çıkıp "kelleleri uçuracağına" söz veren

Prens Starhemberg'i lider seçmişlerdi. Bu örgütün olumlu neler getireceğini hiç kimse bilmiyordu. Örgütün asıl hedefi iktidara gelmekti ve sahip olduğu tek güç, kendisini ileriye taşıyacak Mussolini'nin yumruğuydu. Bu söz-4 3 7

de vatanperver Avusturyalılar, İtalya' dan gelen süngülerle kendi bindikleri dalı kestiklerinin farkında değillerdi.

Sosyal Demokrat Parti asıl tehlikenin nerede oldu

ğunu daha iyi biliyordu. Aslında açık açık savaştan

da çekinmezdi. Bunun için gerekli araçları da vardı, örne

ğin genel bir grevle tüm demiryollarını, su ve elektrik

tesislerini felce uğratabilirdi. Fakat Hitler'in kurtarıcı

olarak Avusturya'ya girmek için böyle bir bahaneyi, "Kızıl Devrim" gibi bir şeylerin olmasını beklediğini biliyordu. Bu nedenle az da olsa bir şeyler kurtarabileceği bir uzlaşma sağlamak uğruna sahip olduğu hakların büyük

bir kısmını ve hatta parlamentoyu feda etmek daha iyi

gibi görünüyordu. Aklı başında olan herkes, Hitlerciliğin

tehdidi altındaki Avusturya için böyle bir dengeyi uygun

buluyordu. Hatta kurnaz, hırslı fakat aynı zamanda çok

gerçekçi olan Dollfuss bile böyle bir anlaşmadan yanaydı. Fakat genç Starhemberg ve sonrasında Dollfuss'un öldürülmesinde tuhaf bir rol oynayan adamı Binbaşı Fey,

koruyucu birliğin tüm silahlarını bırakmasını ve her türlü demokratik vatandaş özgürlüğünün yok edilmesini talep ediyorlardı. Sosyal Demokratlar bu talebe karşı çıktılar, karşılıklı tehditler başladı. Herkes bir kararın verileceği anın yakın olduğunu hissediyordu, bu genel gerilim ortamında farkında olmadan Shakespeare'in şu sözlerini

hatırladım: "Sa foul a sky clears not without a storm."1

Salzburg' da sadece birkaç gün kaldım ve sonrasında

Viyana'ya geçtim. Tam da bu ocak günlerinde fırtına

koptu. "Vatan Savunucuları Örgütü", orada olduğunu

sandıkları silahları ele geçirmek için Linz'deki işçi evine

1 . (İng.) Böyle bir hava fırtına kopmadan açılmaz. (Ç.N.)

4 3 8

baskın düzenlediler. İşçiler buna genel grevle yanıt verdiler. Dollfuss ise bu suni "devrim"i bastırma emrini verdi.

Böylece ordu makineli silahlar ve toplarla Viyana'daki iş

çilerin evlerine saldırdı. Üç gün boyunca bütün evlere

savaş açıldı; Avrupa' da İspanya' dan sonra şimdi de burada

demokrasi, faşizme karşı savaşıyordu. İşçiler üç gün dayandılar, sonunda teknik gücün üstünlüğüne yenildiler.

Bu üç gün zarfında Viyana'daydım. Demokrasi ile

faşizmin arasındaki savaşın kesin sonucunun belirlenece

ği mücadeleye tanık oldum ve Avusturya'nın bağımsızlı

ğının intiharını gördüm. Fakat dürüst bir tanık olmak

istediğimden, ilk bakışta çelişki gibi gelse de, bu devrimi

kendi gözlerimle görmediğimi söylemek zorundayım.

Yaşadığı dönemin dürüst ve net çehresini göstermek isteyen kişinin, romantik hayalleri düş kırıklığına uğratabilecek cesareti de olmalıdır. Bence modern ihtilallerin ve ayaklanmaların tekniği ve özelliklerindeki en karakteristik şey, olayların modern ve büyük bir kentin o koskoca alanının sadece küçük bir bölgesinde geçiyor olması

ve halkın büyük bir kısmının bütün bunları görmemesidir. Çok garip görünse de 1 934 yılının o tarihi Şubat günlerinde ben Viyana'daydım ve Viyana'da cereyan

eden tüm bu önemli olaylardan habersizdim, her şey

olup biterken benim en ufak bir bilgim dahi olmamıştı.

Toplar atılmış, evler işgal edilmiş, yüzlerce ceset taşınmıştı - bunların bir tekini bile görmedim. New York'ta, Londra'da ve Paris'teki her gazete okuru burada neler

olduğunu, biz sözde tanıklardan çok daha iyi biliyordu

ve bu şaşırtıcı fenomeni, yani günümüzde insanların on

cadde ilerisindeki olaylar hakkında kilometrelerce uzaktaki insanlardan daha az şey bilmesini sonraları defalarca yaşadım. Örneğin birkaç ay sonra Dollfuss'un Viyana'da

bir öğleden sonra katledildiğini Londra'da saat beş bu

çukta caddelerdeki ilanlardan öğrenmiş, hemen Viya-

4 3 9

na'ya telefon etmişim; derhal bağlandığımı görünce şa

şırmışım Viyana'da Dış İlişkiler Dairesi'nden beş sokak

ötedeki insanların, Londra'da her sokak başındaki insandan daha az şey bildiklerini görünce, şaşkınlığım daha da artmıştı. İşte bu nedenle Viyana'daki bu isyan günleriyle

ilgili sadece olumsuz şeyler anlatabilirim: Artık günümüz

insanı dünyanın çehresini ve kendi hayatını değiştirecek

kadar önemli olaylardan -tesadüfen yanı başında cereyan

etmiyorsa- haberdar olmuyor. O gün benim yaşadıklarım şundan ibaretti: Operanın bale yönetmeni Margarete Wallmann'la Ring Caddesi'ndeki kafelerden birinde buluşmak üzere sözleşmiştik. Ring Caddesi'ne doğru yürüyordum ve aklıma hiçbir şey getirmeden karşıya geçecektim ki, oradan buradan buldukları uniformaları sırtına geçirmiş birkaç silahlı kişi birdenbire yolumu kesip nereye gittiğimi sordu. Kafe J.'ye gideceğimi söyleyince geçmeme izin verdiler. Bu muhafız askerlerin niçin birdenbire caddede bittiğini, amaçlarının ne olduğunu bilmiyordum. Aslında o akşam kentin dış mahallelerinde saatlerce süren bir çatışma ve mücadele olmuş, ancak kentin merkezindekiler bunu duymamıştı bile. Otele dönüp hesabımı çıkarmalarımı istediğimde -çünkü ertesi sabah Salzburg'a geri dönmeyi düşünüyordum-, görevli bunun

mümkün olmadığını, çünkü trenlerin çalışmadığını söyledi. Demiryollarında grev yapılıyormuş, ayrıca galiba şehrin dış mahallelerinde bir sorun varmış.

Ertesi gün gazetelerde fazla ayrıntı içermeyen, sadece sosyal demokratların isyan çıkardığı ve bu isyanın da bastırılmak üzere olduğuna dair haberler çıkmıştı. Oysa

gerçekte savaş o gün iyice kızışmıştı ve hükümet makineli tüfeklerden sonra toplarla işçilerin evlerine yürünmesine karar vermişti. Fakat ben topları da duymamışım. O tarihlerde tüm Avusturya Sosyalistler, N asyonel Sosyalistler ya da Komünistler tarafından işgal edilseydi

440

de, benim haberim olmayacaktı, tıpkı bir tarihte Münih

halkının sabah uyanıp Münchener Neueste Nachrichten

gazetesinden Hitler' in kenti ele geçirdiğini öğrenecekleri ana kadar hiçbir şeyden haberdar olmadıkları gibi.

Kentin dış mahallelerindeki çatışmalar giderek artarken,

iç kısımlarda her şey sakin ve normal seyrinde devam

ediyordu ve resmi açıklamalara inanan biz aptallar, her

şeyin bittiğini ve halledildiğini sanıyorduk. Bir şeyler

araştırmaya gittiğim Milli Kütüphane'de öğrenciler oturmuş her zamanki gibi çalışıyorlardı, bütün dükkanlar açıktı ve insanlar telaşlı değildi. Ancak olayların üçüncü

günü, her şey olup bittikten sonra, gerçeği peyderpey öğrenebildik. Trenlerin henüz çalışmaya başladığı dördüncü günün sabahı Salzburg' a döndüm, sokakta karşılaştığım

iki üç tanıdık Viyana'da neler olup bittiğine dair beni

soru yağmuruna tuttu. Devrimin "canlı tanığı" olması gereken ben, dürüstçe şunu söylemek zorunda kaldım: "Bilmiyorum, iyisi mi, şuradan yabancı bir gazete alın."

Ne gariptir ki ertesi günü bu olaylarla bağlantılı olarak hayatıma dair bir karar vermek zorunda kaldım. Öğleden sonra Viyana'dan ayrılıp Salzburg'daki evime geri döndüğümde, bir yığın kitap düzeltisi ve mektupla kar

şılaştım, hepsini halledebilmek için gece yarısına kadar

çalıştım. Ertesi günün sabahı henüz yatağımdan kalkmamışım ki, kapım tıklatıldı; kesin bir saat söylemediğim takdirde beni asla uyandırmayan yaşlı hizmetkarımız allak bullak bir yüzle içeri girdi. Aşağıya inmemi, emniyetten beylerin benimle görüşmek istediğini söyledi. Biraz şaşırmışım,

üzerime ropdöşambrımı giyip en alt kata

indim. Evi aramakla görevlendirildiğini belirten dört sivil polis, Cumhuriyetçi Koruma Birliği adına evde sakladığım ne kadar silah varsa hepsini vermemi söyledi.

İtiraf etmeliyim ki, ilk anda şaşkınlıktan hiçbir şey

diyemedim. Cumhuriyetçi Koruma Birliği' ne ait silahla-

441

rın benim evimde ne işi olabilirdi? Olay tuhaftı. Ben hiçbir zaman bir partiye üye olmamıştım, asla politikayla ilgilenmemiştim. Aylarca Salzburg'da değildim, tüm

bunların dışında bu evde silah deposu olduğunu iddia

etmek dünyanın en komik şeyiydi, çünkü kent dışında

ve bir dağın tepesinde olan bu eve silah ve cephane taşıyan birini herkes hemen fark ederdi. Bu nedenle soğukkanlılıkla "Buyurun, arayın," demekten başka söyleyecek söz yoktu. Dört polis evi aramaya başladı, bazı sandıkları açtılar, duvarları yokladılar, fakat aramayı nasıl yaptıklarını görünce bunun formalite icabı olduğunu, içlerinden hiçbirinin ciddi ciddi bu evde bir silah deposu bulunduğuna inanmadığını anladım. Öyle ki yarım saat içinde aramanın bittiğini söyleyip gittiler.

Bu tatsız olayın o tarihlerde beni neden o kadar öfkelenlendirdiğinin anlaşılması için ne yazık ki artık tarih olmuş bir noktayı belirtmem gerekiyor. Çünkü son yıllarda Avrupa ve tüm dünya, kişisel hak ve vatandaş özgürlüğünün ne kadar kutsal bir şey olduğunu unutmuş

görünüyordu. 1 933 'ten bu yana evlerin aranmaları, keyfi

tutuklamalar, servetlere el koymalar, insanları evlerinden, ülkelerinden çıkarmalar, sürmeler ve aşağılamanın akla gelebilecek her biçimi, neredeyse olağan hale gelmişti; Avrupalı arkadaşlarımdan böyle bir şey yaşamayan kalmamıştı. Fakat 1 934 yılının başları olan o tarihlerde

Avusturya'da bir evin aranması henüz utanç verici bir

şey sayılıyordu. Benim gibi her türlü politikadan uzak,

yıllardır seçmen hakkını bile kullanmamış birinin evinin

aranmasının çok özel bir nedeni olması gerekirdi, vardı

da ve bu, Avusturyahlılara özgü bir nedendi. Salzburg polis amiri, her gece bomba ve patlayıcı maddelerle halkı tedirgin eden Nasyonal Sosyalistlere karşı sıkı önlemler

almak zorunda kalmıştı ve aslında böylesi kontroller cesaret işiydi, çünkü o tarihlerde Nazilerin partisi terör 442

teknğine başlamıştı. Her gün resmi daireler tehdit mektupları alıyordu, N asyonal Sosyalistleri "kovuşturmaya"

devam ettikleri takdirde bunu ağır ödeyecekleri belirtiliyordu, oysa gerçekte -intikam söz konusu ise N asyonal Sosyalistler verdikleri sözleri her zaman yüzde yüz yerine getirmişlerdir- Avusturya'nın en sadık memurları Hitler'in Avusturya'ya girdiği gün1 toplama kamplarına

gönderilmişlerdi. Benim evimin aranmasının gerçek nedeni, böylesi güvenlik önlemlerinin hiçbir ayırım yapmadan herkese uygulanabileceğini göstermekti. Ben ise bu önemsiz gibi görünen olayın arkasında Avusturya'daki

durumun ne kadar ciddi olduğunu, Almanya' nın baskı,ının ne kadar şiddetlendiğini hissediyordum. Bu resmi ziyaretten sonra evimden hoşlanmamaya başladım ve

içimden bir ses, önemsiz gibi görünen bu olayın gelecekteki büyük saldırıların bir öncüsü olduğunu söylüyordu.

Akşam olduğunda en önemli evraklarımı toplamaya başladım, bundan böyle yurtdışında yaşamaya karar vermişim ve bu kararım evden ve ülkeden ayrılmaktan çok daha fazla şey ifade ediyordu, çünkü ailem bu evi vatani

gibi görüyor, bu ülkeyi seviyordu. Benim için ise kişisel

özgürlüğüm, yeryüzündeki her şeyden daha önemliydi.

Dostlarıma ve tanıdıklarına niyetimi açıklamaksızın iki gün sonra Londra'ya geri döndüm; oraya vardığımda ilk yaptığım şey, Salzburg' daki makamlara oradaki kaydımı

sildirdiğimi bildirmek oldu. Bu, vatanımdan kopma konusunda attığım ilk adımdı. Fakat Viyana' da geçirdiğim o günlerden sonra Avusturya' nın her şeyi kaybettiğini

biliyordum - ancak ben bununla neler kaybetmiştim, işte bunun henüz tam olarak farkında değildim.

1 . Hitler 1 938'de Avusturya'yı ilhak etti. (Ç.N.)

443

Can çekişen barış

"The sun of Rome is set. Our day is gone.

Clouds, dewes and dangers come; our deeds are done."

SHAKESPEARE "Julius Caesar"1

İngiltere'deki ilk yıllarım benim için pek sürgün sayılmazdı, tıpkı Sorrento'nun Gorki için sürgün sayılmaması gibi. Avusturya, "devrim" denilen o ayaklanmaya ve hemen sonrasında Nasyonal Sosyalistlerin Dollfuss'u

katlederek ülkeyi parçalama girişimlerine rağmen ayakta

kalmıştı. Vatanımın ölüm-kalım savaşı daha dört yıl sürecekti. İstedğim zaman ülkeme geri dönebilirdim, sürülmemiştim, aşağılanmamıştım. Salzburg'daki evimde duran kitaplarıma henüz kimse dokunmamıştı, cebimde

hala Avusturya pasaportum vardı, yurdum hala benim

yurdumdu, ben hala oranın vatandaşıydım - tüm haklara sahip vatandaşıydım. Henüz o korkunç, yaşamayanların tahmin bile edemeyeceği, anlayamayacağı vatansızlık başlamamıştı, gözlerim açık olmasına rağmen tıpkı bir

1 . Battı Roma'nın güneşi. Günlerimiz sona erdi. I Çiy taneleri, bulutlar ve

belaların zamanı şimdi, bizim işimiz bitti.

Shakespeare, Julius Caesar, V. Perde, 111. Sahne. (Ç.N.)

444

kör gibi boşlukta yolumu bulmaya çalıştığım, ayak bastı

ğım her yerden her an, her dakika kovulacağımı bilerek

yaşamak zorunda kalacağım vatansızlık günlerim başlamamıştı. Fakat yolun başındaydım. 1 934 yılının Ocak sonunda Victoria İstasyonu'na indiğimden farklıydı bu

gelişim; sadece bir konuk olarak ayak bastığınız bir kenti, yerleşmeye karar verdiğiniz bir yer olarak seçtiğinizde farklı gözlerle görüyorsunuz. Londra'da ne kadar kalaca

ğımı bilmiyordum. Benim için önemli olan tek şey, yine

çalışmaya başlamak iç ve dış özgürlüğümü savunmaktı.

Bir şeylere sahip olmak yine bir bağ anlamına geleceğinden, bir ev değil de, vazgeçemediğim kitaplarımı koyabileceğim iki kitaplık ve bir yazı masasının sığacağı kadar genişlikte küçük bir daire kiraladım. Böylece bir beyin

işçisine gerekli olan her şeye sahiptim. Konuk davet edecek yerim yoktu, fakat zaten arada bir özgürce seyahat etmek için dar bir mekanda oturmak daha iyiydi: Böylece farkında olmadan

hayatımı bir yerde kalmaya, yerleşmeye göre değil, geçici şeylerle geçiştirecek şekilde düzenlemiştim.

İlk akşam -karanlık bastırması, duvardaki çatlaklar

hava karardığı için kaybolmuştu- nihayet tamamlanan

küçük daireme girdim ve irkildim. Çünkü o saniye başka

bir daireye girdiğimi sandım, otuz yıl önce Viyana' da hazırladığım ve bunun kadar küçük odası olan dairemi anımsadım, beni selamlayan yine duvardaki kitaplar ve

gittiğim her yerde bana eşlik eden Blake'in "King John"

portresinin dalgın gözleriydi. Gerçekten de kendimi toparlayabilmem için birkaç dakikaya ihtiyacım vardı.

Çünkü yıllardır Viyana'daki o ilk dairemi hiç aklıma getirmemiştim. Bu, o ana kadar genişlemiş olan hayatımın bundan böyle küçülüp eski haline geleceği ve benim de

kendimin gölgesi olacağımın bir işareti miydi? Otuz yıl

önce Viyana'da o küçük daireyi seçtiğimde daha yolun

445

başındaydım. Henüz bir şey, daha doğrusu önemli bir

şey başarmamıştım; henüz ülkemde kitaplarım ve adım

bilinmiyordu. Şimdi ise -tuhaf bir benzerlik- kitaplarım

anadilinden uzaklaştırılmıştı, yazdığım şeyler Almanya' da

bilinmiyordu. Dostlarım uzaktaydı, eski çevrem parçalanmıştı, koleksiyonlar, tablolar ve kitaplarla birlikte evim yok olmuştu; tıpkı otuz yıl önceki gibi etrafımda

yine yabancılar vardı. Otuz yıl içinde yaptığım, denedi

ğim, öğrendiğim, mutlu olduğum her şey rüzgarla savrulup yok olmuş gibiydi, elli yaşın üstünde olan ben, yine başa dönmüştüm, yazı masasında çalışan, sabahları kütüphaneye koşan bir üniversite öğrencisi olmuşum, fakat o yıllardaki gibi inançlı, heyecanlı değildim, saçlarıma aklar düşmüş, yorgun yüreğimin üzerine yılgınlığın alacakaranlığı çökmüştü.

1934'ten 1 940'a kadar İngiltere'de geçirdiğim dönemi anlatmakta tereddüt ediyorum, çünkü neredeyse yaşadığımız bugüne yaklaştık, radyoların, gazetelerin körüklediği huzursuzlukları, umutları ve sıkıntıları hepimiz yaşadık. Dönemin, insanların gözlerini kör, kulaklarını sağır ettiği politikasını ve o politikanın sürüklediği dehşeti bugün anımsadığımızda gurur duymuyoruz; o

dönemi açıklamak isteyen kişi, dönemi kıyasıya eleştirmek zorundadır, ancak içimizden hangimizin buna hakkı var? Dahası, benim İngiltere'de geçirdiğim dönem sadece bir nevi kabuğuma çekilmektir. Bu denli geride durmanın aptallık olduğunu bilmeme rağmen tüm o yarı sürgün ve sürgün yıllarımda toplantıların dışında tuttum

kendimi, çünkü çağın sorunlarının tartışıldığı ve benim

yabancı biri olarak bulunduğum bir.ülkede söz söylemeye hakkım olmadığı gibi tuhaf bir fikre sahiptim. İktidardaki insanların aptallığı karşısında Avusturya'da bir şey 446

yapamamıştım, peki burada, konuk olduğum bu adada

ne yapabilirdim, daha açık, daha net edinilmiş bilgilerle

donanmış birisi olarak, Hitler' in dünyayı tehdit eden bir

tehlike olduğunu nasıl söyleyebilirdim, bunun benim

kendi görüşüm olduğunu düşünmezler miydi? Kuşkusuz bazen hata olduğu açık açık belli olan şeyler karşısında hiç konuşmamak zordur. İngilizlerin özellikle bağlılık, dürüst istekler ve hiçbir şey beklemeden karşındakine

inanmak gibi yüce erdemlerinin eşi benzeri görülmemiş

bir ustalıklarla oynanan propagandaya kurban edilmesini görmek çok acıydı. Sürekli aynı aldatmacaya başvuruluyordu, Hitler'in tek amacının, Almanları kendi sınırlarına dahil etmek olduğu, bunu başardıktan sonra memnun

olacağı ve sonrasında teşekkür olarak Bolşevikliğin kökünü kazıyacağı söyleniyordu; bu tuzak iyi işliyordu. Hitler bir konuşmasında "barış" sözcüğünü ağzına alıyor, bütün

gazeteler heyecan ve coşkuyla tüm olanları unutuyor ve

Almanya'nın neden öyle çıldırmış gibi silahlandığını sormuyordu. Berlin' e turist olarak giden ve orada çok iyi ağırlanan İngilizler, ülkelerine döndüklerinde oradaki

düzeni ve yeni mimarını anlata anlata bitiremiyorlardı,

böylece İngiltere'de Hitler'in "Büyük Almanya" isteği yavaş yavaş haklı görülmeye başlanıyordu - hiç kimse Avusturya'nın bu surlarda temel bir taş olduğunu ve yerinden oynatılırsa bütün Avrupa'nın sonu olacağını aklına bile getirmiyordu. Ama Avusturya' da SA'ların yüzlerini yakından görmüş ve onların "Bugün Almanya bizim, yarın bütün dünya bizim olacak" marşlarını duymuş biri

olarak, İngilizlerin ve yöneticilerinin saflığını ve iyi niyetini gördükçe gözlerim doluyordu. Politik gerilim artık

ça, olaylarla ilgili konuşmaktan ve toplum içindeki eylemlere katılmaktan daha çok kaçınıyordum. Eski dünya ülkeleri içinde, çağın olaylarıyla ilgili gazeteye yazı yazmadığım, radyoda konuşmadığım ve kamuya açık hiçbir 447

.

toplantıya katılmadığım tek ülke İngiltere'dir. Buradaki

küçük dairemde, otuz yıl önce Viyana'da öğrencilik

yıllarımda olduğundan daha fazla kabuğuma çekilmiş

bir şekilde yaşadım. Bu nedenle İngiltere'yi geçerli bir

tanık olarak göstermeye hakkım olmadığını, savaştan

önce İngiltere'nin gerçek derinliğini, içine kapanıklığını

ve ancak çok büyük bir tehlike karşısında açığa çıkardığı

gücünü tanımadığımı çok sonra itiraf etmek zorunda

kaldım.

Yazarlardan da görüştüğüm çok azdı. Sonraları arkadaşlık kurduğum iki yazar, John Drinkwater¹ ve Hugh Walpole² erken ölümleriyle aramızdan ayrıldı, genç olan

diğerleriyle ise gençliğimden beri üzerimden atamadı

ğım, "foreigner"³ olmamdan kaynaklanan güvensizlik duygusu nedeniyle kulüplere, akşam yemeği davetlerine ve kamuya açık toplantılara katılmayı reddettiğimden pek

sık görüşemiyorduk. Yine de bir keresinde iki zeki insanın, Bernard Shaw ve H.G. Wells'in dıştan bakıldığında şövalyelere has muhteşem tartışmalarından birini görmüş ve inanılmaz bir keyif almıştım. Shaw' da bir öğle yemeğindeydik, sadece çok yakın dostları davet edilmişti, ikisi arasında elektriğe neden olan gizli gerginliği neyin tetiklediğini bilmeyen ben, bir yandan her şeyden habersiz olduğum için kendimi tuhaf hissediyor, öte

yandan da olacakları merak ediyordum. Hafif alaylı bir

şekilde birbirlerini selamlamalarından ikisi arasında bir

görüş ayrılığı olduğu ve kısa bir süre önce bu konuda

anlaşmaya vardıkları ya da şimdiki yemekte varacakları

1 . John Drinkwater (1 882-1 937): İngiliz şair, oyun yazarı ve eleştirmen.

1 9 1 O'lar ve 1 920'lerin "Georgian Poetry" grubunun tipik edebiyatçılarından biridir. (Ç.N.)

2. Hugh Walpole (1 884- 1 94 1): İngiliz romancı, eleştirmen ve oyun yazarı. (Ç.N.)

3. (İng.) Yabancı. (Ç.N.)

448

anlaşılyordu. İngiltere'nin en ünlü bu iki büyük insanı

elli yıl kadar önce "Fabianlar"¹ çevresinde o tarihlerde

henüz çok yeni olan sosyalizm için omuz omuza mücadele vermişti. O günden bugüne her ikisi de baskın kişilikleri nedeniyle yollarına birbirlerinden ayrı devam etmişti. Wells, aktif idealizmiyle insanlığın geleceğini kuracağı görüşünde yorulmadan ısrarla devam etmişti; Shaw ise geleceğe olduğu gibi, günümüze de kuşkulu ve alaycı

bakmaya devam etmiş, üstün olduğu keyifli düşünce

oyununu denemeyi sürdürmüştü. Dış görünüşleri de yıllar içinde farklı gelişmişti. Seksen yaşında olmasına rağmen inanılmaz derecede zinde olan Shaw, yemekte sadece fındık ve meyve yiyordu, uzun boylu, zayıf ve sürekli heyecanlıydı. Konuşkan dudaklarından hep keskin bir kahkaha kopuyordu ve çelişkilerinin coşkusuna eskiden olduğundan daha hayrandı; yaşama sevinciyle dolu yetmiş yaşındaki Wells ise, hayatın tadını çıkaran, eskiden olduğundan daha rahat, kısa boylu, kırmızı yanaklı ve ara ara gösterdiği neşenin arkasında inanılmaz bir ciddiyet saklayan bir insandı. Shaw saldırıya geçtiğinde insanın gözünü kamaştırıyor ve karşısındakine yönelttiği saldırı oklarının yönünü hızla ve ustalıkla değiştiriyordu,

diğerinin ise savunma taktiği güçlüydü, her zamanki gibi

sarsılmaz derecede inançlı ve ikna ediciydi. Gördüğüm

kadarıyla Wells buraya sadece dostça yenilecek bir öğlen

yemeği için değil, aynı zamanda esaslı bir tartışma için

gelmişti. Ben bu düşünsel çatışmanın arkasındaki nedenleri bilmediğim için, hakim olan havayı daha çok hissediyordum. Her ikisinin de her hareketinde, her bakışında 1 . Fabian Derneği: Londra'da demokratik sosyalist bir program temelinde

kurulan (1 883-1 884) ve sosyalizme devrim yoluyla değil, bir evrim süreci sonunda ulaşılacağını savunan dernek. Adını Romalı komutan Fabius Maximus Cunctator'dan almıştır. (Ç.N.)

449

ve her sözünde çoğu zaman coşkulu, ancak yine de oldukça ciddi bir dövüş isteği esiyordu; tıpkı mücadeleye başlamadan önce birbirini yoklayan iki eskrimci gibiydiler. Shaw'un zekası daha keskindi. Cevap verdiğinde ya da hamleyi savuşturduğunda gür kaşlarının altındaki

gözlerinde şimşekler çakıyor, espri ve söz oyunlarından

aldığı zevk ve altmış yıl içinde bir virtüözün mükemmelliğine ulaştırdığı ustalığı bir nevi kendini beğenmişli

ğe kadar çıkıyordu. Öfkeden hafif hafif güldüğünde beyaz gür sakalları hareket ediyor, başını hafif yana eğerek, fırlattığı okları isabet etmiş mi, etmemiş mi diye bakıyordu. Al yanaklı, sakın ve yumuk gözlü Wells ise daha sert ve dosdoğru konuşuyordu; onun da akli inanılmaz

derece hızlı çalışıyordu, fakat parıltılı sözlerle vurmuyor,

aksine rahat ve yumuşak bir doğallığı tercih ediyordu.

Tartışma o kadar keskin ve şimşek hızıyla sürüyordu ki,

adeta bir siper bir vuruş, bir vuruş bir siper şeklinde, sanki şakalaşıyorlarmış gibi oyun oynarcasına devam ediyordu, öyle ki bu fieuret1 oyununu seyreden kişi bu kar

şıklı saldırı ve savunmayı doyumsuz buluyordu. Fakat

bu hızlı ve sürekli en yüksek düzeyde seyreden diyalogun arkasında İngilizlere has diyalektik, kibar ve soylu bir tarzla disipline edilmiş bir tür düşünsel çatışma yatıyordu. Oyun içinde ciddiyet, ciddiyet içinde oyun vardı, bu da tartışmayı daha heyecanlı yapıyordu. Bu, iki farklı

karakterin sadece nesnel konularda ateşlenen, gerçekte

ise benim bilmediğim nedenler ve onun arkasında yatan

nedenler yüzünden asla değişmeyen sert bir karşılaşmasıydı. Her halükarda İngiltere'nin en iyi iki adamını en iyi anında görmüştüm ve sonraki haftalarda Nation dergisinde bu polemiğin devamını okuduğumda, bizzat ta-1 . Eskrimin bir çeşidi. (Ç.N.)

450

nık olduğum diyalogdan aldığım tadın yüzde birini bile

alamadım, çünkü soyutlaşmış argümanların arkasında

canlı insan yoktu, asıl önemli olan görülmüyordu. Fakat

iki beynin karşılıklı atışarak böylesine parladığına, diyalog sanatının sergilendiği tiyatrodaki bile ender yaşamı

şındır, plansız, hazırlıksız ve çok soylu bir şekilde yürütüldüğü için buradaki gibi ustaca bir tartışmaya ne daha önce ne de sonrasında rastladım.

O yıllarda sadece bedenim İngiitere'deydi, ruhum

değil. Hitler'in iktidara gelişinden II. Dünya Savaşı' nın

patlak vermesine kadar geçen süre içinde sıkça seyahat

etmeme, hatta Okyanus'u iki defa aşmama neden olan

şey, Avrupa için duyulan endişe, sınırlarımızı yıpratırcasına duyduğumuz o acılı endişeydi. Beni bu yolculuklara iten neden, belki de dünya henüz apaçık önümüzde uzanıyor ve gemiler barış içinde denizleri aşabiliyorken karanlık günler için yüreğimizi alabildiği kadar izlenim ve deneyimle doldurma isteği idi ya da belki de bizim dünyamız güvensizlik ve çelişkilerle yıkılırken başka dünyaların kurulacağına dair duyduğumuz özlem ve ümitti, hatta belki de bizim ya da benim için geleceğin, Avrupa'nın çok ötesinde olduğuna dair hafif hafif çöken, belli belirsiz bir histi. Amerika Birleşik Devletleri'ne

yaptığım bir konferans seyahati bu güçlü ülkeyi tüm

yönleriyle doğudan batıya, kuzeyden güneye kadar her

köşesini görme fırsatı yarattı. Fakat Uluslararası Pen

Kulübü'nün kongre daveti üzerine gittiğim Güney Amerika'daki izlenimlerim daha güçlüydü; benim için ülkeler ve diller üstü bir dayanışmayı güçlendirmek hiç o anki kadar önemli olmamıştı. Bu seyahatten önce Avrupa'da geçirdiğim son saatler benim için düşündürücü bir uyarı oldu. 1 936 yılı yazında İspanya İçsavaşı başla-4 5 1

mıştı, dıştan bakıldığında bu güzel ve trajik ülkenin iç

çekişmesi gibi görünen savaş, aslında her iki ideolojinin

gelecekteki çatışmaları için yaptıkları hazırlık manevralarıydı. Ben o sırada Southampton'dan bir İngiliz gemisiyle ayrılmıştım ve geminin savaş bölgesine girmemek için her zamanki gibi Vigo Limanı'na yanaşmayacağını

sanıyordum. Tüm yolcuların şaşkınlığı arasında gemi limana girdi ve hatta biz yolculara birkaç saat karaya çıkmamıza izin verildi. Vigo o tarihlerde Franco'nun1 adamlarının elindeydi ve savaş meydanından epey uzaktı.

Buna rağmen o birkaç saat içinde gördüğüm şeyler sıkıntılı düşüncelere dalmama yetti. Franco'nun bayrağının dalgalandığı belediye binasının önünde, çoğunu rahiplerin önüne kattığı köylü giysileri içinde genç delikanlılar gördüm, herhalde yakınlardaki köylerden toplanmıştır,

dedim kendi kendime. ilk anda bu gençlere ne yapılaca

ğını anlamadım. Herhangi bir acil durum için toplanan

işçiler miydi bunlar? Yoksa karınları doyurulacak işsizler

miydi? Fakat on beş dakika sonra bu gençlerin başka giysiler içinde belediye binasından çıktıklarını gördüm. Pırıl pırıl parlayan yepyeni üniformalar giymişlerdi, ellerinde

tüfekler ve süngüler vardı, subayların gözetiminde kendileri gibi pırıl pırıl parlayan yeni otomobillere dolduruldu ve hızla kentten uzaklaştılar. Korktum. Bunu daha önce nerede görmüştüm? İlk defa İtalya'da, sonra

da Almanya' da. Orada da birdenbire böyle kusursuz,

yepyeni üniformalılar, yeni otomobiller ve makineli silahlar ortaya çıkmıştı. Kendime yine şunu sordum: Kim gönderiyor, kim ödüyor bu yeni üniformaları, kim örgütlüyor bu yoksul gençleri, iktidardakilere, seçilmiş parla-1 . Francisco Franco (1 892- 1 975): Demokratik Cumhuriyet'in yıkılmasıyla sonuçlanan İspanya İçsavaşı'nda (1 936-39) milliyetçi güçlere önderlik eden general. İçsavaşın ardından 36 yıl boyunca ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir. (Ç.N.) 452

4

mentoya, kendi halk temsilcilerine karşı kim kışkırtıyor?

Devletin hazinesi bildiğim kadarıyla resmi hükümetin

elindeydi, aynı şekilde silah depoları da. O halde bu otomobiller, bu silahlar yurtdışından geliyordu ve muhtemelen yakındaki Portekiz sınırından geçiriliyordu. Fakat bunları kim gönderiyordu, kim ödüyordu? Bu yeni bir

güçtü, burada ve orada işbaşında olan, şiddeti seven ve

şiddete ihtiyacı olan bir güçtü, bizim bağlı olduğumuz,

yaşama nedenimiz barış, insanlık, uzlaşmacılık gibi de

ğerleri modası geçmiş zayıflıklar olarak gören bir güç.

Bunlar bürolarında, büyük şirketlerinde saklanan, gençliğin saf idealizmini iktidar hırsları ve kendi çıkarları için kullanan gizli gruplardı. Bu şiddet yanlıları daha yeni,

daha titiz bir teknikle savaşın o eski barbarlığını mutsuz

Avrupamızın üzerine getirmek istiyorlardı. Gözlerimizle gördüğümüz, duyularımızla algıladığımız bir şey ruhumuzun üzerinde binlerce gazete makalesinden ve broşürden daha etkili olmuştur her zaman. Gizli güçler

tarafından silahlandırılan bu genç ve masum insanların,

kendileri gibi masum olan ve vatanlarını savunacak başka insanların üzerine salındığını gördüğüm ana kadar Avrupa'yı nasıl bir tehlikenin beklediğini hiç bu kadar

şiddetle hissetmemiştim. Gemi birkaç saatlik aradan

sonra tekrar hareket ettiğinde aceleyle kabine indim. Sadece dış güçler istedi diye korkunç bir şekilde yerle bir edilecek olan bu güzel ülkeye son kez bakarken içim acıdı; kutsal yurdumuzun, Batı uygarlığının beşiği ve Parthenon'u 1 sayılan Avrupa'nın kendi çılgınlığı nedeniyle kendini ölüme mahkum ettiğini düşündüm.

Arjantin ise bir önceki seyahatimin aksine beni çok

1 . Atina Akropolisi'nde Antik Yunan Tanrıçası Athena'ya adanmış, Dor düzeninde tapınak. Adı Athena Parthenos (bakire Athena) kültünden kaynaklanır.

(Ç.N.)

mutlu etmişti. Burada da, eski kültürü henüz kanla sulanmamış, nefretle zehirlenmemiş İspanya karşımdaydı, yeni, daha geniş topraklarda korunuyordu. Yiyecek boldu, zenginlik ve bolluk vardı, uçsuz bucaksız yerler vardı ve geleceğin besinleri burada yetişiyordu. İnanılmaz bir

mutluluk ve yeni bir güven kaplamıştı içimi. Binlerce

yıldır kültürler bir ülkeden diğerine dolaşmamış mıydı

hep, ağaçlar baltayla kesilse bile, tohumlar kurtarılmamış mıydı hep, yeni tomurcuklar, yeni meyveler çıkmamış mıydı? Bizden önceki kuşakların ve bizi saran kuşa

ğın başardığı şey hiçbir zaman tamamıyla yok olmamıştır. İnsan yalnızca daha büyük boyutlarda düşünmeyi öğrenmeli ve gelecek zaman dilimlerini hesaplamalıdır.

Kendi kendime sadece Avrupalı değil, Avrupa'nın da ötesinde düşünmeye başlamalı, ölmek üzere olan bir geçmişe kendimizi gömmemeli, tam tersine yeniden doğuşlara katılmalıyız dedim içimden. Çünkü bu milyonluk kentin tüm halkının kongremize gösterdiği içtenlikten

burada yabancı olmadığımızı, bizim yaşamımızın en güzel yıllarını verdiğimiz düşünce birliğine olan inancın burada hala yaşadığını, geçerli olduğunu, etkilediğini ve

bu yeni hız çağında okyanusların bile bizi ayıramadığını

gördüm. Yeni bir görev eskinin yerini almıştı: uzun zamandır düşlediğimiz birlikteliği, beraberliği daha büyük ölçülerde ve daha cesurca kurmaya çalışmak. Yaklaşan

savaşı gördüğümde Avrupa'nın yok olacağını düşünmüşken, güneyde yeniden doğuşu ümit etmeye ve inanmaya başladım.

Doğanın fazla cömert davrandığı, yeryüzünün en güzel kentine sahip, kocaman yüzölçümünde bugün trenlerin, caddelerin ve neredeyse uçağın bile baştan başa geçemediği Brezilya da beni çok etkiledi ve geleceğe dair bana müjdelere verdi. Avrupa'nın aksine burada geçmiş itinayla

korunmuştu. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği geleneklere ve

ulusların düşüncesine nüfuz eden vahşilik henüz buraya

uğramamıştı. Buradaki insanlar bir arada daha barışçıl ya

şıyorlardı, birbirinden tamamen farklı ırklar arasındaki

ilişkiler bile daha kibardı ve bizdeki gibi düşmanca değildi. Burada insanlar kan, soy sop gibi saçma sapan kuramlara göre bölünmüyordu. İnsan burada hala barış içinde yaşayabilir gibi tuhaf bir his vardı içimde, ufacık bir par

çası için Avrupa devletlerin savaşıacağı, politikacıların elde

etmek için mızızlanacağı buradaki alan, uçsuz bucaksız

zenginliğiyle yarınlara için hazır. Buradaki topraklar,

kendisinden yararlanacak, varlığıyla dolduracak insanları

beklemekteydi. Avrupa'nın medeniyet adına başardığı

şey, burada yeni ve başka bir biçimde muhteşem bir şekilde devamını getirebilir ve gelişebilirdi. Gözlerim bu yeni doğanın binlerce çeşit güzelliğini görmekten mutlu,

umutla geleceğe bakıyordum.

Fakat seyahat etmek, hatta başka bir dünyada ve

başka bir gökyüzü altında olmak, Avrupa'yı unutmak ve

Avrupa'nın sorunlarından uzaklaşmak demek değildi.

Doğa, tekniğin buluşlarıyla sırlarını ele geçiren insanoğlunun ruh dünyasını altüst ederek adeta korkunç bir şekilde intikam alıyordu. Tekniğin üzerimizdeki en büyük laneti, günümüzde yaşananları bir an için bile olsa unutmamıza fırsat vermemesidir. Eskiden insanlar felaket dönemlerinde ya yalnızlıklarına sığınıyor ya da kimselerin ulaşamayacağı yerlere çekiliyorlardı; oysa günümüzde insanların dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan kötü bir olayı aynı saatte, aynı saniyede öğreniyor ve aynı acıyı hissediyorlar. Avrupa'dan ne kadar uzaklaşırsam uzaklaşıyım, gittiğim her yere yazgısı da benimle birlikte geliyor. Gece yarısı başımın üzerinde güneyin yıldızı Pernambuco'ya indiğimde etrafımda ve caddelerde koyu derili insanlarla karşılaştığımda, gazetelerin ilk sayfasında Barcelona'nın bombalandığı ve birkaç ay önce birlik-4 5 5

te hoş saatler geçirdiğim İspanyol bir arkadaşımın kurşuna dizildiği haberini okudum. Teksas'ta, Houston'dan bir başka petrol kentine trenle yolculuk yaparken, birdenbire birinin adeta haykırarak bağıra çağıra Almanca bir şeyler anlattığını duydum; her şeyden habersiz olan

bir yolcu, trenin radyosunda Alman kanalını çevirmişti

ve böylece Teksas'ın Vadisi'nden geçen bir trende oturan

ben, Hitler'in kışkırtıcı konuşmasını dinlemek zorunda

kalmıştım. Gece gündüz hiçbir yere kaçmak mümkün

değildi; her an ısırap dolu bir endişeyle Avrupa'yı ve

Avrupa'nın içindeki Avusturya'yı düşünüyordum. Çin'

den Ebro1 ve Manzanares'e kadar büyük bir alana yayılmış bir tehlikenin içinde Avusturya'nın yazgısını düşünmem basit bir vatanperverlik gibi görünebilir. Fakat tüm Avrupa' nın yazgısının bu küçük ülkenin -benim ülkemin- yazgısına bağlı olduğunu biliyordum. Siyasetçilerin I. Dünya Savaşı'ndan sonra yaptıkları hataları görmek için geçmişe şöyle bir bakıldığında, gerek Avrupalı gerekse Amerikalı politikacıların Wilson'un net ve basit planını uygulamadıkları ve bozdukları anlaşılır. Wilson

küçük uluslara özgürlük ve bağımsızlık vermeyi düşünmüş ve bu özgürlük ve bağımsızlığın tüm büyük ve kü

çük devletlerin, kendilerinin üstünde bir birliğin çatısı

altında toplandıkları takdirde kalıcı olacağını görmüştü.

Fakat tüm bu devletlerin üstündeki örgüt -gerçek ve

tam bir milletler cemiyeti- kurulamadığından Wilson'un

programının yalnızca bir bölümü gerçekleştirildiğinden,

yani sadece küçük ulusların bağımsızlığı sağlandığından,

huzur yerine sürekli gerilim yaratılmıştı. Çünkü küçük

devletlerin büyük güç özelemlerinden daha tehlikeli bir

şey yoktur. Küçük devletlerin kurulur kurulmaz yaptık-

1 . İspanya'nın en uzun akarsuyu. (Ç.N.)

456

,

lan ilk şey, birbirlerine karşı entrika çevirmeleri ve küçücük bir toprak parçası için birbirlerine girmeleriydi; Lehler Çeklerle, Macarlar Rumenlerle, Bulgarlar Sırlarla ve tüm bu rekabet savaşları içindeki ufacak Avusturya dev

Almanya ile birbirine girmişti. Bir zamanlar imparatoru

tüm Avrupa'ya hakim olmuş, bugün ise parçalanmış ve

bölünmüş olan bu ülke -daha önce de söylediğim gibisurlardaki temel taşı. İngiltere'nin bu milyonluk kentindeki insanların farkında olmadıkları bir şeyi, yani Avusturya çökünce Çekoslovakya'nın da çökeceğini ve böylece Balkanlar'ın Hitler'in ganimeti olacağını, Nasyonal

Sosyalizm Viyana'ya girdikten sonra, şehrin özel coğrafi

konumu nedeniyle manivelanın Hitler'in acımasız eline

geçeceğini ve Hitler'in istediği zaman bu kolu kaldırıp

tüm Avrupa'yı yerinden oynatacağını ve tüm devletleri

balık gibi avlayacağını biliyordum. Nasıl bir öç alma hırsının Hitler'i Viyana'ya sürüklediğini, onun en sefil haline tanık olmuş bu kente neden zafer kazanmış biri olarak girmek istediğini biz Avusturyalılar biliyorduk. Kısa bir ziyaret için Avusturya'ya her gelişimde ve dönerken

sınırdan derin bir nefes alıp "Bu defa da bir şey olmadı,"

derken, sanki bu, ülkemi son görüşümmüş gibi geri dönüp arkama bakıyordum. Kaçınılmaz felaketin gelmekte olduğunu görüyordum. O yıllarda her sabah, diğer insanlar gayet rahat gazetelerini ellerine alırken, ben şu başlığı göreceğim diye için için korkuyordum: Finis Austriae¹. Ah, kendimi Avusturya'nın yazgısından kopardığımı sanarak nasıl da kendi kendimi aldatmışım! Ta uzaklardan Avusturya'nın ağır ağır ve sancılı bir biçimde can çektiğini gördükçe, vatanperver protestolarla ve her

gün birbirlerine "Fransa ve İngiltere bizi ortada bırak-

1 . (Lat.) Avusturya'nın sonu geldi. (Ç.N.)

4 5 7

-

•

•

maz, hele Mussolini asla izin vermez," diyerek kendi

kendini aldatan ülkedeki dostlarımdan daha fazla acı çekiyordum. Tıpkı hasta insanların güzel etiketli ilaçlara kanması gibi Milletler Cemiyeti'ne, barış antlaşmalarına

inanyorlardı. Her şeyi daha açık ve net gören benim yüreğim parçalanırken, onlar tasasız ve mutlu yaşamlarına devam ediyorlardı.

Avusturya'ya yaptığım son yolculuğumun tek nedeni, gittikçe yaklaşan felaketin içimde yarattığı korkunun patlak vermesiydi. 1 93 7 yılının sonbaharında yaşlı annemi görmek için Viyana'ya gitmişim ve uzun bir süre Viyana'da yapacak bir işim kalmamıştı, oraya gitmemi

gerektiren acil hiçbir şey yoktu. Gidişimden birkaç hafta

sonraydı -sınırim kasım sonuydu-, Regent Street'ten

eve gidiyordum, yolda Evening Standard gazetesini aldım. Lord Halifax'ın¹ Hitler'le ilk kez yüz yüze görüşmek ve pazarlık yapmak için Berlin' e gittiği gündü. Evening Standard'ın bu baskısından sadece ilk sayfada -sayfanın sağındaki kocaman harflerle yazılmış metin hala gözlerimin önünde- Halifax'ın, Hitler'le bir anlaşmaya

varmak istediği tüm hususlar tek tek sayılmıştı. Onların

arasında Avusturya konusu ile ilgili madde de yer alıyordu. Satır aralarından şöyle bir şey bulduğumu ya da okuduğumu anımsıyorum: Avusturya'nın teslimi, hem zaten Hitler'le bu konunun başka nesi tartışılabilirdi ki? Biz

Avusturyalılar Hitler'in bu konuda taviz vermeyeceğini

biliyorduk. Garip olan şu ki, tartışılacak olan bu konuların "Evening Standard"ın sadece ögle baskısında çıkmış

olması ve aynı gazetenin öğleden sonraki tüm baskılarında iz bırakmadan kaybolmasıydı (Sonrasında kulağıma 1 . Erward Frederick Lindley Wood Halifax (1 88 1 -1 959): İngiltere'nin Hindistan genel valisi (1 925- 1 9 3 1), dışişleri bakanı (1 938-40) ve ABD büyükelçisi (1 941 -46). (Ç.N.)

458

:

gelen dedikodulara göre, bu haberi İtalyan elçiliği sızdırmıştı, çünkü 1937'nin İtalyasının en korktuğu şey, Almanya ve İngiltere'nin gizlice anlaşmasıydı) . Büyük bir çoğunluğun fark etmediği Evening Standard'ın bu baskısında yer alan açıklamanın ne kadarının doğru ne kadarının yanlış olduğunu bilemem. Bildiğim tek şey, Hitler'le İngiltere'nin, Avusturya konusunda pazarlığa oturacağı

düşüncesiyle dehşete kapıldığımdır, gazeteyi tutan ellerimin tir tir titrediğini söylemekten utanmıyorum. Yanlış

ya da doğru, yıllardır hiçbir haber beni bu kadar çok telaşlandırmamıştı, çünkü bu haberde yazılanların bir par

çasığı bile doğruysa, bunun sonun başlangıcı olduğunu

biliyordum ve işte o zaman surlardaki taş düşecek ve o

taşla birlikte tüm surlar çökecekti. Derhal geri döndüm,

"Victoria Station"a yanaşan ilk otobüse atlayıp Imperial

Havayolları'na gittim ve ertesi sabahki uçakta yer olup

olmadığını sordum. Yaşlı annemi, ailemi, yurdumu görmek istiyordum. Tesadüfen bir bilet buldum, alalecele valize birkaç eşya koyup Viyana'ya uçtum.

Arkadaşlarım böyle çabuk ve ani gelişime şaşırmışlardı. Endişemi paylaştığımda ise, nasıl da benimle alay etmişlerdi, hala o eski Yeremya olduğumu söyleyip benimle dalga geçmişlerdi. Yoksa tüm Avusturya halkının yüzde yüz Schuschnigg'in arkasında olduğunu bilmiyor

muydum? Vatanperver Cephe'nin muazzam gösterilerini ballandıra ballandıra anlatıyorlardı, oysa ben daha Salzburg'dayken bu göstericilerin çoğunun, yerini kaybetmemek için verilen emirler doğrultusunda birlik armasını ceketlerinin yakasına taktıklarını ve aynı zamanda Münih'te ne olur ne olmaz diyerek Nasyonal Sosyalistlere kaydolduklarını biliyordum. Büyük yığınların hemen o an gücü elinde bulunduran tarafa koştuğunu

bilecek kadar tarih öğrenmiş ve yazmıştım. Bugün "Heil

Schuschnigg" diye bağırانların, yarın "Heil Hitler" diye

4 5 9

haykıracağını çok iyi biliyordum. Fakat Viyana'da konuştuğum hiç kimse gerçekten endişeli değildi. Birbirlerini smokinli fraklı partilere davet ediyorlar (kısa bir süre

sonra toplama kamplarının mahkum elbisesini giyeceklerinin farkında olmadan), (birkaç ay sonra ellerinden alınacağını ve yağma edileceğini bilmedikleri) güzel evlerine Noel alışverişi yapmak için dükkanlara koşturuyorlardı. Eski Viyana'nın benim de ölesiye sevdiğim ve aslında bir ömür boyu sürmesini hayal ettiğim, Viyanalı

ulusal şair Anzengruber'in de bir defasında kısa bir beyitle "sana bir şey olmaz" diyerek özetlediği o sonsuz gamsızlık, ilk kez yüreğimi sızlattı. Fakat kim bilir belki

de Viyana' daki tüm bu dostlar benden daha bilgeydi,

çünkü onlar her şey olup bittiğinde acı çekmeye başladılar, oysa ben felaketi çok önce görmüş ve acı çekmeye başlamıştım bile, korktuğum gerçekleştiğinde ise ikinci

kez acı çekmiştim. Öyle ya da böyle, ben onları anlayamıyor, kendimi de onlara anlatamıyordum. Gelişimin ikinci gününden itibaren artık kimseyi uyarmadım. Huzurunun kaçırılmasını istemeyen insanların huzurunu niye kaçıracaktım ki?

Fakat şimdi burada söyleyeceklerimin, her şey olup

bittikten sonra abartılarak anlatılan şeyler olarak değil,

gerçeğin ta kendisi olarak algılanmasını istiyorum: içinde

doğup büyüdüğüm Viyana'nın tüm tanıdık sokaklarını,

her kiliseyi, parkı, kentin her bir köşesini o son iki gün

sessizce, içimden "Bir daha asla göremeyeceğim," diye geçirerek gezdim. Anneme de aynı şekilde bu onu "son kez" kucaklayışını, diye sarıldım. Bu kentteki, ülkedeki her şeye "son kez" bakarken, bunun bir veda, bir daha tekrarlanmayacak son veda olduğunun bilincindeydim. Yirmi yıl boyunca tüm çalışmalarımı yaptığım evimin bulunduğu Salzburg'dan geçerken istasyona inmedim bile. Vagonun penceresinden baksaydım bir sürü anılarla

460

dolu yamaçtaki evimi görebilirdim, fakat pencereden dışarıya bakmadım. Niçin bakacaktım ki? Asla bir daha

orada yaşamayacaktım. Tren sınırdan geçerken tıpkı Kutsal Kitap'taki Ltl Peygamber¹ gibi arkamdaki her şeyin toz ve kül olduğunu, acı bir tuza dönüşen bir geçmiş

bıraktığını biliyordum.

Hitler'in, nefretle dolu rüyasının gerçekleşir de onun

Viyana'ya, gençliğinde yoksul ve başarısız biriyken kovulduğu bu kente bir muzaffer olarak girdiği ve kenti ele geçirdiği takdirde olabilecek tüm korkunç dehşeti önceden tahmin edebildiğimi sanmıştım. FakatAvusturya'nın ve dolayısıyla Avrupa'nın, şiddetin kucağına bir ganimet

gibi itildiği 1938 yılının 13 Mart günü yaşanan insanlıkdışı olayları hiç kimse hayal bile edemezdi, benim olacaklarla ilgili öngörülerim de yaşananlar karşısında pek hafif, basit ve küçük kaldı. İşte şimdi maske düşmüştü.

Diğer devletler korkularını açık açık belli ettikleri için

vahşetin, ahlaki çekincelerin ardına gizlenmesine gerek

kalmamıştı, istediği gibi davranabilirdi. İngiltere'nin,

1 . Yazar burada kendi yaşadıklarını Kutsal Kitap'taki bir öyküye gönderme

yaparak açıklamak istemiştir. Hz. LGt, Hz. İbrahim'in yeğeni ve ona inanan ilk

kişidir. Kuran'a göre Hz. LGt, günahkarlığın, özellikle cinsel sapıklığın simgesi

Sodom ve Gomorra halkı olan kavmini doğru yola çağırarak görevlendirilir.

Ancak halkı tarafından büyük bir tepkiyle karşılaşır ve çağrısına son vermezse

ülkeden sürülmekle tehdit edilir. Ve kavmin ileri gelenleri onun ve ailesinin

ülkeden çıkarılmasına karar verir. Hz. LGt Tanrı'ya sığınır. Lut kavmi için gazap haberini ulaştıran melekler Hz. İbrahim'e gelirler. Hz. LGt'un ve ona inananların da gazaba uğrayacağından korkan Hz. İbrahim Tanrı'yla konuşur ve Sodom'da en az on doğru insan varsa k<:nti yok etmeyeceğine dair Tanrı'dan

söz alır. Bunun üzerine günahkar kente yönelen melekler Hz. LGt'un evine iki

erkek görünüşünde gelirler. Bunun üzerine Sodomlular evi kuşatıp iki konuşun

kendilerine verilmesini isterler. Hz. LGt halkı kötü niyetinden caydırabilmek

için kendi iki kızını vermeyi teklif eder. Bu öneriyi geri çeviren Sodomlular Hz.

LGt'u tehdit edince melekler kimliklerini açıklar. LGt'un ailesiyle birlikte hiç arkasına bakmadan o gece kentten ayrılmasını isterler. LGt meleklerin buyruğunu yerine getirir. Tan yeri ağarınca halkın Hz. LGt'un evine saldırmasıyla Tanrı'nın

gazabı başlar, Sodom ve Gomorra'ya göklerden taş ve ateş yağar, bütün halk
yok edilir. Hz. LGt'un karısı dönüp arkasına baktığı için gazaba uğrar ve bir tuz
direğine dönüşür. (Ç.N.)

461

Fransa'nın, dünyanın yapacağı ne kalmıştı? - Şimdiye

kadar politik arenadan çıkarmak istediği "Marksistlerin"

kendi çıkarları için kullandığı görüşlerine de ihtiyacı kalmamıştı. Artık sadece yağma ve soygunla
yetinilmeyecek, herkes intikam arzusunu istediği gibi giderebilecekti. Üniversite profesörleri çıplak
elleriyle sokakları temizlemek zorunda bırakılıyor, inançlı, aksakallı Yahudiler tapınağa sürükleniyor,
bağırان gençlere diz çöktürülüyor ve koro halinde "Heil Hitler" diye bağırarak zorunda
bırakılıyorlardı. Cadde ve sokaklardaki masum insanlar tavşan gibi yakalanıyor ve SA kışlalarının
tuvaletlerini temizlemek için götürülüyorlardı; geceler boyu akıllardan geçen iğrençlik dolu anormal
nefret fantezileri gün ışığına çıkıyordu. Evlerin basılıp korkudan tir tir titreyen

kadınların kulaklarından küpelerin koparılması gibi

olaylar yüzlerce yıl öncesinde Ortaçağ savaşlarında yapılan kent yağmalamalarında görülebilirdi;
ancak günümüzdeki olaylarda bir yenilik vardı, o da böylesi ruhsal işkenceleri, zekice yapılan
aşağılamaları gören insanların

bundan aldığı zevkti. Bu eziyetleri ve işkenceleri tek bir

kişi değil, binlerce insan çekti ve yıllar sonra bizimki gibi

ahlaki açıdan çökmüş ve bitmiş bir dönemde değil de,

daha sakın bir zamanda yaşayan insanlar, içi kin ve nefretle dolu tek bir insanın 20. yüzyılda bu
kültür kentinde neler yaptığını tüyleri ürpererek okuyacaklardır.

Çünkü bu, Hitler'in şeytani zaferiydi, askeri ve politik

başarılarının ortasında gittikçe yükselirken her türlü hukuk kurallarını da etkisiz bırakmayı
başarmıştı. Bu "yeni düzen" öncesinde tek bir insanın bile mahkeme önüne

çıkartılmadan ve hele hele sebepsiz yere öldürülmesi

tüm dünyayı sarsardı, işkence ise 20. yüzyılda kimsenin

aklından bile geçmezdi, insanın sahip olduğu şeyleri zorla elinden almak ise açık ve net olarak
soygunculuk ve hırsızlık demektir. Oysa şimdi, sürekli birbirini takip

462

eden Bartholomeus gecelerinden¹, SA hücrelerinde ve

dikenli teller arkasında her gün ölümüne yapılan işkencelerden sonra haksızlıkların ve dünyevi
acılarının ne önemi vardı ki? 1 938'de Avusturya'dan sonra dünyamız

da yüzyıllardır görülmemiş insanlıkdışı olaylara, hukukun çiğnenmesine ve vahşete alışmıştı.
Eskiden olsa sadece bu talihsiz Viyana kentinde olanlar bile tüm uluslarda nefret uyandırırır, oysa 1
938'de dünyanın vicdanı susuyordu ya da unutup bağışlamadan önce sadece birazcık
homurdanıyordu.

Vatanımdan yardım çılgınlıklarının yükseldiğini, yakın

dostlarımla yakalandığını, işkence gördüğünü, aşağılandığını duyduğum ve sevdiğim her insan için
çaresizlikle titrediğim o günler, hayatımın en korkunç günleridir.

Şunu söylemekten utanmıyorum: Viyana'da bıraktığımız yaşlı annemin ölüm haberi geldiğinde
dehşete kapılmadım -zaman yüreklerimizi böyle katılaştırmıştı-, tersine tüm acılardan ve
tehlikelerden kurtulup artık güvenli bir yerde olduğu için adeta rahatladım. Annem seksen dört
yaşındaydı ve kulakları hemen hemen hiç

duymuyordu, büyük evimizin içinde bir dairesi vardı,

böylece yeni "Ari yasasına" rağmen şimdilik yerinden

atılmayacaktı ve bizler de bir süre sonra kendisini yurtdışına çıkarabileceğimizi umuyorduk. Nazilerin Viyana'daki ilk icraatlarından biri anneme kötü isabet etmişti. Seksen dört yaşında olduğu için ayakta zor kalıyor, günlük küçük gezintilerine çıktığında beş ya da on dakika . Aziz Bartholomeos Yortusu ya da Kıyımı olarak da bilinir. Paris'te 1 572'de

23 Ağustos'u 24 Ağustos'a bağlayan gece H uguenotlara karşı başlatılan kıyım.

1 6. yüzyıl sonunda Fransa'yı saran Katolikler ile Huguenotlar arasında çıkan

içsavaşlar sırasında yalnızca Paris'te öldürülenlerin sayısının üç bin olduğu bilinmektedir. (Ç.N.) 463

ka zar zor yürüdükten sonra Ring Caddesi'ndeki bir

bankta ya da parkta biraz dinleniyordu. Hitler'in, kentin

efendisi olmasının üzerinden henüz sekiz gün bile geçmemişken insanlıkdışı uygulamaları başlamıştı, Yahudilerin bundan böyle banklarda oturması yasaklandı -

Hitler'in başkalarına haince acı çektiirmek amacıyla ilan

ettiği sadist yasaklarından biriydi bu. Yahudilerin servetlerine el koymanın mantıklı ve anlaşılır bir açıklaması vardı, çünkü Yahudilerin ellerinden alınan fabrikalar,

mobilyalar, villalar ve Yahudilerin boşalttığı işyerleriyle

kendi insanlarını doyurabilir, eski yandaşlarını ödüllendirebilirdi; Göring'in resim galerisi, ihtişamını böyle cömertçe bir uygulamaya borçluydu. Fakat yaşlı bir kadına ya da yorgun bir ihtiyara bir dakika soluk almak için

bankta oturmayı yasaklamak yirminci yüzyıla ve milyonlarca insanın çağın en büyük şahsiyeti olarak taptığı bir adama nasip olmuştu.

Çok şükür ki annem, böylesi zorbalıklara ve aşağılanmalara uzun süre katlanmak zorunda kalmadı. Viyana'nın işgalinden birkaç ay sonra öldü ve ben onun ölümüyle ilgili bir olayı anlatmadan geçemeyeceğim; böylesi şeylerin gelecekte tekrarlanmamasını umarak bu ayrıntıların belirtilmesinin önemli olduğunu düşünüyorum. Seksen dört yaşındaki annem bir sabah ansızın bayılıvermiş, gelen doktor, annemin o geceyi belki de çıkaramayacağını düşünerek, ölüm döşeginde beklemesi için, takriben kırk yaşlarında bakıcı bir kadın getirtmiş. Annemin yegane çocukları olan erkek kardeşim ve ben ne yazık ki onun yanında olamadık, çünkü annemizi ölüm döşeginde görmek için bile olsa Viyana'ya gitmemiz, Alman kültürünün temsilcilerinin gözünde bir suç sayılacaktı. Bu nedenle en azından annemi son yolculuğunda yalnız bırakmamak için aileden biri, bir kuzenimiz o ak

şamı bizim evde geçirmeyi üstlendi. Bu kuzenimiz o ta-

464

rihte altmış yaşında, sağlıklı pek yerinde olmayan bir insandı ve bir yıl sonra o da öldü. Kuzenim yatağını hazırlamak için yan odaya gittiğinde bakıcı kadın gelip -utana sıkıla- yeni Nasyonal Sosyalist yasalara göre ne yazık ki

ölüm döşegindeki annemin yanında o gece kalamayaca

ğını söylemiş. Kuzenim Yahudi, kendisi ise elli yaşın altında olduğu için ölmek üzere olan birinin başını beklerken bile geceyi Yahudi bir erkekle aynı çatı altında geçiremeyeceğini söylemiş, Streicher'in düşüncesine göre Yahudi bir erkeğin ilk aklına gelecek şey, Ari ırkından bir

kadını kirletmek olurmuş. Kendisi böyle bir kuralı çok

utanç verici buluyormuş bulmasına, ama yasalara uymak

zorundaymış. Bu nedenle altmış yaşındaki kuzenim, bakıcı kadının annemin yanında kalabilmesi için gece vakti evden çıkmak zorunda kalmış; annemin uzun süre bu

tip insanlar arasında yaşamak zorunda kalmadığı için

şanslı olduğunu söylememin nedeni, sanırım şimdi daha

iyi anlaşılır.

Avusturya'nın bu durumu, benim özel yaşamımda
başlangıçta tamamen önemsiz ve yalnızca rutin olarak
gördüğüm bir değişikliğe yol açtı; Avusturya pasaportum
iptal edildiği için İngiliz makamlarından pasaport yerine
geçen beyaz bir kağıt, vatansızlara verilen bir pasaport
rica etmek zorunda kalmıştım. Sık sık kurduğum renkli
düşlerde vatansız olduğumda, her şeyin istediğim gibi

güzel olacağını geçirirdim aklımdan, o zaman hiçbir ülkeye karşı bir sorumluluğum kalmaz ve her
yere ait olabildim. İşte şimdi bir kez daha düşlerimizin ne kadar erişilmez olduğunu ve insanın
özellikle öyle duyguları

ancak yaşadktan sonra anlayabileceğini gördüm. On yıl

önce Paris'te karşılaştığım Dimitri Merejkovski bana, kitaplarının Rusya' da yasaklandığını üzüntüyle
anlattığın-465

da, bu konularda hiçbir deneyimi olmayan ben, pek fazla düşünmeden onu teselli etmeye çalışmış ve
bunun, kitapları tüm dünyada okunan bir yazara zarar vermeyeceğini söylemişim. Fakat onun neler
hissettiğini ve bir yazar için eserlerini sadece soluğunu kaybetmiş, değişmiş ya da değiştirilmiş
çevirilerde görmesinin ne demek olduğunu ancak benim kitaplarım da Alman dilinden silindiğinde
anladım. Aynı şekilde bir İngiliz resmi dairesinin salonunda dilekçe başvurusu için uzun süre
bekledikten sonra içeriye kabul edildiğim ilk anda, pasaportumu yabancı bir kağıtla değiştirmenin
ne demek olduğunu anladım: Çünkü Avusturya'da pasaport almak en doğal hakkımdı. Her Avusturya
konsolosluğundaki bir

memur ya da polis görevlisi bana tüm haklara sahip vatandaş pasaportu vermekle yükümlüydü.
İngilizlerin yabancılara verdiği kağıda ise ancak dilekte bulunarak sahip oluyordum. Bu, dilek
karşılığında verilmiş bir lütuftu ve bu lütuf her an geri çekilebilirdi. Bir anda bir basamak aşağıya
inmişim. Daha dün yabancı bir konuktu, dünyanın her köşesinden gelen gelirini burada harcayan,

vergisini veren bir beyefendiyken bir anda bir göçmen,

bir refugee1 olmuşum. Onursuz sayılmasa da daha alt bir

sınıfa inmişim. Ayrıca bundan böyle bu beyaz kağıda

verilecek her yabancı vize için özel olarak müracaat etmem gerekecekti, çünkü tüm ülkeler
gerektiğinde sınırdışı edemeyeceği, yük olmaya başladıklarında ya da fazla uzun bir süre
kaldıklarında diğer göçmenlere yaptıkları

gibi ülkesine geri göndermeyecekleri, benim de birdenbire onlardan biri olduğum bu "tür" insanlara,
tüm haklardan yoksun, vatansız insanlara kuşkuyla bakıyordu.

Bunları yaşadıkça yıllar önce sürgündeki bir Rus'un şu

1. (Fr.) Sığınmacı. (Ç.N.)

466

sözleri aklıma geliyordu: "Eskiden insan denen varlık bedenden ve ruhtan oluşuyordu. Bugün ise bir
de pasaportunun olması gerekiyor, aksi halde insandan sayılmıyor."

Gerçekten de I. Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyanın ne kadar gerilediğini, kişinin hareket
özgürlüğünün ne kadar sınırlandırıldığını ve özgürlük haklarının nasıl

düştüğünü hiçbir şey bu belge kadar anlatamaz. 1 9 1 4

yılından önce yeryüzü tüm insanlığa aitti. Herkes istedi

ği yere gidebiliyor ve istediği kadar uzun kalabiliyordu.

İzin verme yoktu, kabul etme yoktu. Günümüz gençlerine 1 9 1 4 öncesinde Hindistan' a ve Amerika'
ya gittiğimi, pasaportum olmadığını ya da hiç pasaport görmedi

ğimi anlattığımda, nasıl şaşırdıklarını görünce pek eğleniyorum. İnsan dilediği taşıta biniyor, iniyordu, kimseye bir şey sormadan ya da sorulmadan, bugün yapıldığı gibi

yüzlerce formdan bir tanesini bile doldurması gerekmiyordu. İzin kağıdı ya da vize alması gerekmiyor, başka herhangi bir sorunla karşılaşmıyordu; bugün herkesin

herkese karşı duyduğu, adeta hastalık haline gelmiş kuşku nedeniyle gümrük memurları, polisler ve jandarmaların adeta tel örgü oluşturduğu aynı sınırlar, eskiden Kuzey ve Güney kutupları arasındaki sanal meridyen gibi sorunsuzca geçilen sembolik bir çizgiden başka bir şey

değildi. Dünyanın sağduyusunu kaybetmesi dünya sava

şından sonra Nasyonal Sosyalizm ile başladı ve yüzyılımızı salgın bir hastalık gibi saran şu düşünce ile kendini gösterdi: yabancı düşmanlığı ya da en azından yabancı

korkusu. İnsanlar her yerde kendilerini yabancılara karşı

savunuyor, yabancılarını her yerde dışlıyordu. Eskiden sadece suçlulara karşı yapılan tüm aşağılamalar, şimdi seyahate çıkan ya da seyahatte olan yabancılara uygulanıyordu. Saçlarınız kulaklarınız görünecek şekilde kısa, sağ

ve sol profilden, önden, fotoğraflarınız çekiliyor, parmak

iziniz alınıyordu, önce başparmağınızın, sonra tüm diğer

467

parmaklarınızın; ayrıca bir sürü belge getirmeniz gerekiyordu, sağlıklı olduğunuza dair belge, aşı olduğunuza dair belge, sabıka kaydı, tavsiye mektupları, davet mektupları, akrabalarınızın adresleri, manevi ve maddi garanti belgeleri getirmek, birkaç nüsha doldurmak ve imzalamak zorundaydınız ve bu evraklardan bir tanesi bile eksik olduğunda işiniz güçleşiyordu.

Bunlar küçük, önemsiz şeyler gibi görünüyor. Hatta

ilk bakışta bunları saymamın, sözünü etmemin basitlik

olduğu bile düşünülebilir. Fakat bu anlamsız "küçük

şeylerle" bizim kuşağımız çok değerli zamanını anlamsızca boşa harcamıştır. Tüm bu yıllar boyunca ne kadar çok form doldurduğumu, her seyahatimde önlerine

koyduğum belgeleri, vergi bildirimlerini, yabancı ülke

belgesi, sınır geçme belgesi, oturma izni belgesi, seyahat

izni belgesi, kayıt ve kayıt silme belgesi için konsoloslukların ve resmi makamların bekleme odalarında ne kadar uzun süre kaldığımı, ne kadar sıklıkla candan ya

da düşmanca davranan, sıkıcı ya da öfkeli memurun

önünde oturduğumu, sınırlarda ne kadar çok arandığımı ve sorguya alındığımı hesapladığımda, işte o zaman genç birer insan iken özgürlüğün yüzyılı, geleceğin dünya kardeşliğinin yüzyılı olacağını düşlediğimiz, inandığımız bu yüzyılda insan onuruna dair ne kadar çok şeyi kaybettiğimizi görüyordum. Bu kısır ve aynı zamanda

insan ruhunu alçaltan, bitmek tükenmek bilmeyen ricalar ve yalvarmalar yüzünden üretkenliğimizden, yaratıcılığımızdan ve fikirlerimizden ne kadar da çok şey kaybetmiştik. Çünkü o yıllarda hepimiz fikir eserlerinden çok, resmi tüzükleri okuyorduk, yabancı bir kente, yabancı bir ülkeye geldiğimizde ilk iş olarak eskiden oldu

ğu gibi müzelere ve kırlara değil, "izin almak" için konsolosluğa, polise gidiyorduk. Eskiden bir araya geldiğinde B audelaire'in şiirleri hakkında konuşan, idealist bir 468

tutkuyla sorunlar üzerinde tartışan bizler, resmi sigortalar ve izin belgesi hakkında konuşuyor, sürekli bir vize için mi, yoksa turist vizesi için mi başvursak, diye tartı

şıyorduk. Son on yılda, konsoloslukta bekleme sürenizi

kısaltacak bir memuru tanımak, bir Toscanini ya da bir

Rolland ile arkadaşlık kurmaktan çok daha önemliydi.

Sürekli olarak şunu aklımızdan çıkarmamız gerekiyordu: Özgür bir insan olarak doğmuş olmamıza rağmen özne değil birer nesneydik ve artık hiçbir şey hakkımız değil, sadece resmi makamların bize verdiği bir lütuftu. Sürekli olarak sorguya alınıyor, bir yerlere kaydediliyor, fişleniyor, işleniyor, damgalanıyorduk ve özgür dönemin bir insanı olan ben bütün bunları kabul edemiyordum, düşlediğimiz dünya cumhuriyetinin bir

vatandaşı olduğunu sanan ben, bugün pasaportumdaki

her bir damgayı, her soruşturmayı ve aranmayı bir aş

ğılanma olarak görüyordum. Bunlar küçük şeylerdi, her

zaman da küçük şeyler olagelmışlerdi, insan hayatının

değerinin, paranın değerinden daha hızlı düştüğü günümüzde de küçük şeylerdi, bunu biliyorum. Fakat insan ancak bu belirtileri bir yerlere kaydettiği takdirde gelecek kuşaklar iki dünya savaşı arasındaki dünyamızı saran düşünsel ilişkilere ve düşünsel bozukluklara ilişkin doğru bir klinik teşhis koyabilir.

Belki de ben aşırı şımartılmışım. Hatta belki de benim hassasiyetim son yıllardaki sert değişimlerle yavaş

yavaş yıpranmıştı. Sürgünün her biçimi kaçınılmaz olarak insanın dengesini altüst ediyor. İnsan kendi topraklarının üzerinde değilse -bunu anlamak için de yaşamak gerekiyor-, normal davranışından uzaklaşıyor, güvenini

kaybediyor, kendinden kuşku duymaya başlıyor. Yabancı

belgelerle ya da pasaportlarla yaşamaya başladığım günden beri kendi benliğimle tam bir uyum içinde olmadığımı itiraf etmekten çekinmiyorum. Asıl ve kendi Ben' im-469

de doğal olan bazı şeyler sonsuza dek yok oldu. Doğamda var olandan daha çekingen oldum ve -bir zamanlar kozmopolit kişiliğe sahip olan ben- yabancı bir ülkenin

havasını her soluyuşumda sürekli minnettar olmam gerektiği duygusundan kurtulamıyorum. Ayık kafayla, dü

şüncelerden arındığımda bunun çok delice ve saçma olduğunu biliyorum, fakat mantık ne zaman duygulara karşı bir şey yapabilmiştir ki? Yarım yüzyıl boyunca yüreğimi, bir dünya vatandaşının yüreği gibi atması için eğitmemin bana hiçbir yararı olmadı. Hayır, elli sekiz ya

şında bir insan olarak pasaportumun elimden alındığı

gün, insanın yurtsuz kaldığında etrafı çevrili bir vatandan çok daha fazla şeyini kaybettiğini anladım.

Fakat bu güvensizlik duygusunu taşıyan sadece ben

değildim. Yavaş yavaş tüm Avrupa'ya yayılan bir huzursuzluk başlamıştı. Hitler Avusturya'yı ele geçirdiğinden beri siyasi ufuk kararmıştı, kendi ülkesinin barış içinde

kalması umuduyla Hitler'in yolunu açan aynı İngiltere

de kara kara düşünmeye başlamıştı. 1 938 yılından itibaren Londra'da, Paris'te, Roma'da, Brüksel'de, ne kadar uzak ve düşük bir ihtimal de olsa, her yerde tüm konuşmalar dönüp dolaşıp aynı konuya geliyor ve aynı sorular soruluyordu: Savaşı engelleyebilir miyiz, nasıl engelleyebiliriz ya da nasıl kendimizden uzaklaştırabiliriz? Avrul'a'da sürekli var olan ve gittikçe artan savaş korkusunun olduğu o ayları gözümün önüne getirdiğimde, insanların yalnızca iki ya da üç gün kendilerini güven içinde hissettiğini, ikişer, üçer gün bir kez daha, son kez daha bulutların dağılacağını ve yine barış içinde yaşayacaklarını ve eskiden olduğu gibi özgürce nefes alacaklarını hissettiklerini hatırlıyorum. Fakat ne kadar sapıkça bir

şeydir ki, özellikle bu iki ya da üç gün, günümüz tarihi-

4 70

nin en karanlık günleri olmuştu: Chamberlain ile Hitler'in Münih'te bir araya geldiği günlerdi bu günler.

Köşeye sıkışan Chamberlain ile Daladier'nin Hitler

ve Mussolini karşısında teslim bayrağını çektiği günü,

bugün hiç kimsenin hatırlamak istemediğini biliyorum.

Fakat ben burada, tarihi bir gerçeğe hizmet etmek istediğim için İngiltere'de o üç günü yaşayan herkesin fevkalade sevindiğini söylemek zorundayım. 1 938 Eylülü' -

nün o son günlerindeki durum hiç iç açıcı değildi. Chamberlain ikinci kez görüşmek için Hitler'e gitmiş, uçakla dönmüştü, birkaç gün geçtikten sonra herkes olayın içyüzünü öğrenmişti. Chamberlain, Hitler'in daha önce Berchtesgaden'da kendisinden talep ettiği şeyleri kabul

etmek için Godesberg'e gitmişti. Fakat Hitler'in birkaç

hafta önce yeterli gördüğü istekleri şimdi artık onun güç

isterisine yetmemeye başlamıştı. Anlaşma ve "Dene ve

Bir Daha Dene" politikası sefil bir şekilde çökmüştü ve

İngiltere'deki o iyimserlik dönemi bir gecede son bulmuştu. İngiltere, Fransa, Çekoslovakya ve Avrupa'nın önünde tek bir seçenek vardı: Ya Hitler'in zorba güç istemi karşısında diz çökecek ya da silahla karşı koyacaktı.

İngiltere çok kararlı görünüyordu. Silahlanma uzun süre

gizli gizli değil, tam tersine açık açık meydan okurcasına

yapıldı. Birdenbire işçiler görüldü, Londra'nın parklarının ortasında, Hyde Park'ta, Regent Park'ta ve özellikle Alman Elçiliği'nin karşısında bombalı saldırı tehdidine

karşı sığınaklar oluşturdular. Donanma savaşa hazırlandı,

genelkurmay subayları son önlemleri birlikte gözden ge

çirmek için Londra-Paris arasında mekik dokumaya başladılar, vakit geçmeden canlarını kurtarmak isteyen yabancılar Amerika'ya giden gemileri doldurdu; 1 9 1 4'ten beri İngiltere'de böyle bir uyanış görülmemişti. İnsanlar

çok daha ciddi, tamamen düşüncelere dalmış bir halde

yaşıyor, evlere ve dopdolu caddelere bakıp tüm bunlar

4 7 1

belki de yarın bombalarla yerle bir edilecek, diye geçiriyorlardı akıllarından. Kapılar arkasında duran ya da oturan insanlar haber saatinde radyonun çevresinde toplanıyordu. Her insanda ve ülkenin her yanında, her saniye gözle görülmeyen, ancak hissedilen bir gerginlik vardı.

Sonrasında parlamentonun o tarihi oturumu yapıldı

ve Chamberlain Hitler'le anlaşmayı bir kez daha denediğini, bir kez daha denediğini, üçüncü denemesinde ağır bir tehdit altında olan barışı kurtarmak için Hitler'e,

Almanya' da herhangi bir yerde buluşmayı teklif ettiğini

söyledi. Teklifine henüz yanıt gelmemişti. Derken oturumun tam ortasında, Hitler'le Mussolini'nin Münih'te ortak bir görüşmeyi kabul ettiğini bildiren o telgraf geldi ve o saniye İngiliz tarihinde o güne kadar görülmemiş bir şey yaşandı, İngiliz Parlamentosu'ndakiler kendini kaybetti. Milletvekilleri yerlerinden fırladı, çılgınlıkla atmaya alkışlamaya başladılar, dinleyicilerin sıralarından sevinç çığlıkları gelmeye başladı. Bu saygın parlamento binası yıllardır hiç böylesi bir sevinçle sarsılmamıştı. Barışın hala kurtarılabileceğine inanan İngilizlerin o ölçülü ve soğukkanlı tavırlarını bırakıp tüm samimiyetleriyle coşkularını göstermeleri insancıl açıdan fevkalade etkili bir gösteriydi. Fakat politik açıdan bu sevinç gösterisi çok büyük bir hataydı, çünkü bu vahşice sevinç

gösterisiyle parlamento ve ülke, savaştan nasıl da tiksindiğini, barış uğruna her türlü fedakarlığa hazır olduğunu, çıkarlarından ve hatta onurundan vazgeçebileceğini göstermişti. Chamberlain'ın takip edeceği yol baştan

belliydi, Mnh'e barış için mücadele etmeye değil, barış

dilenmeye gidiyordu. Fakat o günlerde hiç kimse onu

nasıl bir teslimiyetin beklediğini bilmiyordu. Herkes

-inkar etmiyorum, ben de dahil- Chamberlain'ın Mnh'e tüm koşulları kabul etmek için değil, barış görüşmeleri için pazarlık etmeye gittiğini sanıyordu. Sonra 472

meraklı, yakıcı bir bekleyiş başladı, iki gün geçti,  gün

geçti, tüm dünya nefesini tutmuş bekliliyordu. Parklarda

sığınaklar kazılıyor, savaş fabrikaları işliyor, savunma bataryaları yapılıyor, gaz maskeleri dağıtılıyor, ocukların Londra'dan uzaklaştırılması planlanıyor ve insanların

anlamadığı, fakat herkesin ne için yapıldığını çok iyi bildiği gizli hazırlıklar sürüyordu. Derken yine herkesin gazete ve radyolardaki haberlere kulak kesildiği bir sabah, bir öğle, bir akşam ve bir gece geçti. 1914 yılının Temmuz'unda olduğu gibi korku ve sıkıntıyla evet ya da

hayır yanıtını bekleyiş başladı.

Derken şiddetli bir rüzgarın iyice bastıran bulutları

dağıtması gibi yürekler hafifledi, insanlar rahat bir nefes

almaya başladı. Hitler ve Chamberlain'ın, Daladier ve

Mussolini'nin tamamen anlaştığı haberi gelmişti, dahası

da vardı, Chamberlain Almanya ile iki ülke arasında gelecekte çıkabilecek tüm anlaşmazlıkları çözebilecek bir uzlaşma sağlamayı başarmıştı. Görünen o ki, aslında sıradan ve sert bir devlet adamının vazgeçmediği barış çabalarının kesin bir zaferiydi bu ve herkesin yreği ona duyduğu minnetle çarpıyordu. Radyo çok şey görmüş

geçirmiş olan bizim kuşağa "peace far our time" haberini

duyurdu; yine barış içinde yaşayacaktık, yine endişe ve

tasadan uzak olacaktık, yine yeni ve daha iyi bir dünyanın kurulması için alışacaktık. Sonradan inkar edenler boşuna yalan sylemesinler, hepimiz bu büyülü sözcükten adeta sarhoş olmuştuk. Çünkü yenik olarak yurduna dönen birinin zafer alayı ile karşılanacağına kim inanırdı? Chamberlain'ın Mnh'ten döneceği sabah Londra'daki insanlar yığınlar halinde, varacağı saati dakikası dakikasını öğrenip yüz binlerce insan Avrupa' nın barışını, İngiltere'nin onurunu kurtardığına inandığımız bu adamı selamlamak, onu coşkuyla karşılamak için Croydan Havaalanı'na koşar mıydık? Arkasından gazeteler çıkma-473

ya başladı. Gazetede, sert hatlı yüzü aslında öfkeli bir

kuşun kafasına benzeyen Chamberlain'ın gururla ve gülerken çekilmiş bir resmi vardı, uçağın kapısında durmuş, elinde halkına getirdiği en değerli armağanın "peace far

aur time" yazısının olduğu o tarihsel sayfayı gösteriyordu. Akşamleyin sinemalarda aynı sahne gösterildiğinde insanlar oturdukları yerlerden fırlıyor, coşku ve sevinç

ığlıkları atıyor ve dünya için başlamak üzere olan yeni

bir kardeşlik duygusuyla birbirlerini kucaklıyordu. Londra' da ve İngiltere'de yaşayan herkes için bu, eşi benzeri olmayan, yürekleri canlandıran bir gündü.

Böyle tarihi günlerde havayı daha güçlü, daha büyük bir duyguyla hissetmek ve tarihin havasını solumak için caddelerde dolaşmayı severim. İşçiler parklarda sığınak çukuru kazmaktan vazgeçmişlerdi, çevrede toplanmış insanlar gülüyor, durup birbirleriyle konuşuyordu, çünkü peace far our time sayesinde hava bombardımanından korunmak için sığınak yapmaya gerek kalmamıştı; iki delikanlı, "İnşallah bu sığınaklardan tuvalet yapılır,

Çünkü Londra'da yeterli sayıda tuvalet yok," diyerek şakalaşıyordu. Herkes gülüşmelere katılıyordu, tıpkı fırtınadan sonra kendine gelen çiçekler gibi insanlar daha sağlıklı, daha canlı görünüyordu. Bir gün öncesinin aksine dimdik ve rahat yürüyorlardı ve başka zaman pek so

ğuk bakan İngilizlerin gözleri canlı bir ışıltıyla parlıyordu. Artık bombalanacağı tehdidi kalmayan evler daha bir parlıyordu, otobüsler daha süslüydü, güneş daha aydınlık, daha parlaktı, binlerce insanın hayatı sarhoş edici o tek sözcükle rahatlamış ve güçlenmişti. Ben de kendimi çok neşeli ve canlı hissediyordum. Hiçbir yorgunluk duymadan, daha hızlı ve daha rahat yürüyordum, yeniden gelen güven dalgası beni de daha güçlü ve daha ne

şeli kılıyordu. Piccadilly'nin köşesinde birden hızla bir adam yanıma geldi. Kendisini pek iyi tanımadığım, aslın-

474

da da duygularını dışa vurmayan kendi halinde bir hükümet memuruydu. Başka zaman olsa yalnızca birbirimize selam verip geçerdik ve bana bir şey söylemek onun aklının ucundan bile geçmezdi. Fakat şimdi ışıl ışıl

parlayan gözlerle yanıma yaklaşp "Chamberlain hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu, sevinçten adeta uçuyordu. "Hiç kimse ona inanmamıştı, fakat o en doğru

şeyi başardı. Vazgeçmedi ve barışı kurtardı," dedi.

Herkes böyle hissediyordu, o gün ben de öyle hissediyordum. Mutluluk ertesi gün de devam etti. Gazetelerin hepsi coşkulu haberler yazıyordu, borsada kurlar çılgınca yükseliyordu, Almanya' dan yıllardır ilk kez dostça sesler yükseliyordu, Fransa'da insanlar Chamberlain'ın

anıtının dikilmesini öneriyordu. Fakat ne yazık ki tüm

bunlar, sönmek üzere olan bir ateşin son kıvılcımlarıydı.

Sonraki günlerde kötü ayrıntılar peş peşe gelmeye başladı, Hitler'in karşısında nasıl da kayıtsız şartsız teslim olunduğu, yardım ve destek sözü verilen Çekoslovakya'nın nasıl da alçakça feda edildiği haberleri sızmaya başladı. Bir hafta sonra ise, bu kayıtsız şartsız teslimiyetin bile Hitler'e yetmediği ve Hitler'in daha antlaşmadaki imzalar kurumadan tüm maddelerini çiğnediği haberleri geldi. Goebbels, İngiltere'nin Münih'te köşeye sıkıştığını hiç çekinmeden radyoda bas bas bağırarak tüm dünyaya duyurdu. Umudun büyük bir ışığı sönmüştü.

Fakat bu ışık iki gün boyunca yanmıştı, iki gün boyunca

yüreklerimizi ısıtmıştı. O iki günü unutamıyorum ve

unutmak da istemiyorum.

Münih'te gerçekte neler olduğunu anladıktan sonra

biraz tuhaf olacak ama İngiltere'de pek İngilizlerle görüşmedim. Bunun suçu bende, çünkü onlardan ya da onlarla konuşmaktan kaçan bendim, oysa onlara her za-475

mankinden daha fazla hayran olmam gerekiyordu. İngiltere'ye sığınan insanlara çok daha fazla acıyorlar ve yardım etmeye çalışıyorlardı. Fakat İngilizlerle bizim

aramızda bir tür duvar yükselmişti, bir tarafında biz, di

ğer tarafında onlar kalmıştı: Felaket önce bizim üzerimize çökmüştü, onların üzerine çökmesine henüz zaman vardı. Bizler neler olup bittiğini ve daha nelerin olacağını anlamıştık, oysa onlar - kısmen için için bilmelerine rağmen- anlamamakta direniyorlardı. Tüm olanlara rağmen söz sözdür, antlaşma antlaşmadır diyor, mantıklı ve iyi niyetle konuşulduğunda Hitler'le pazarlık yapılabileceği konusunda aptalca ısrar ediyorlardı. Yüzyıllardır devam eden demokrasi geleneğiyle hukuka bağlı olan İngiliz yöneticileri yanı başlarında bilinçli bir şekilde, yeni bir umursamaz ahlaksızlık tekniğinin yükseldiğini, yeni

Almanya'nın işine gelmeyen her konuda uluslararası ilişkilerde ve hukuk alanında geçerli olan tüm kuralları çiğneyeceğini anlayamıyor ya da anlamak istemiyorlardı.

Net düşünen, ileriye gören ve maceranın her türlüşünü

bir yana bırakmış olan İngilizler her şeyi bu kadar hızlı,

bu kadar kolay elde etmiş bir adamın en olmaz şeyi yapmaya cesaret edeceğine ihtimal vermiyorlardı; hala onun önce diğerlerine -en çok da Rusya'ya- saldıracağına inanıyorlar, hatta ümit

ediyorlar ve bu arada onunla bir şekilde uzlaşabileceklerini düşünüyorlardı. Oysa bizler hiç umulmadık şeylerin gerçekleşeceğini bekliyorduk, çünkü dövüle dövüle öldürülen bir dostumuzun, işkence edilen bir arkadaşımızın yüzü gözlerimizin önünden gitmiyordu, bu nedenle bizler daha sert, daha keskin, daha katı gözlerle bakıyorduk: Aşağılanan, kovalanan, haklarından yoksun bırakılan bizler, yağmacılık ve güç söz konusu olduğunda her türlü saçmalık ve yalanın mubah olacağını biliyorduk. Bu nedenle her türlü deneyimden

geçmiş olan bizler ve henüz hiçbir şey yaşamamış olan-

476

lar, biz sürgündekiler ve İngilizler aynı dili konuşmuyorduk; yaklaşan tehlikenin ne kadar büyük olduğu konusunda kendini aldatmayan bizler dışında, İngiltere'de bu gerçeği gören İngilizlerin sayısının çok az olduğunu söylersem, hiç de abartmış olmam. Avusturya'da olduğu gibi, İngiltere' de de yüreğim parçalana parçalana kaçınılmaz sonu önceden görebiliyordum, ancak burada bir yabancı, varlığına katlanılan bir konuk olduğum için herhangi bir uyarıda bulunmaya cesaret edemiyordum.

Böylece kaderin kızgın damgasıyla damgalanmış

bizler, yaklaşan tehlikenin acı tadı dudaklarımızı yaksa

da, bize kardeşçe kucağını açan bu ülke için yüreğimiz

parçalansa da, bir şey yapamıyorduk: Fakat en karanlık

günlerde bile bir düşün insanıyla konuşmanın büyük bir

manevi güç verdiğini, inanılmaz derecede teselli ettiğini

ve yüreğimi güçlendirdiğini, felaketten önceki son aylarda Sigmund Freud ile geçirdiğim o unutulmaz dostça saatlerde iyice anladım. Seksen üç yaşındaki bu hasta

adamin, Hitler'in Viyanası'nda kalmış olmasına aylarca

üzülmüştüm, fakat sonunda Prenses Maria Bonaparte

-Freud'un pek sadık bir öğrencisiydi-, diz çökmüş,

Viyanada yaşayan bu çok önemli insanı kurtarıp Londra'ya getirmeyi başarmıştı. Artık bir daha göremeyeceğimi sandığım ve en çok saydığım dostlarımdan biri olan Freud'un Hades'ten¹ kurtulup adaya ayak bastığını gazetede okuduğum gün, hayatımın en mutlu günlerinden biriydi.

Sigmund Freud'u, yaşadığımız çağda hiç kimsenin

olmadığı kadar insan ruhunun derinliklerine inmiş ve bu

1 . Yunan mitolojisinde yeraltındaki ölümler ülkesi. (Ç.N.)

477

konudaki bilgisini genişletmiş olan bu büyük ve disiplinli düşün insanının inatçılığı ve katılığı nedeniyle kaçık, tuhaf adam olarak değerlendirildiği ve şimşekleri üzerine çektiği Viyana günlerinden beri tanıyordum. Freud bir gerçek fanatığıydı, ama her gerçeğin de sınırları oldu

ğunun bilincindeydi -bir defasında bana aynen şöyle demişti: "Yüzde yüz alkol olamayacağı gibi, yüzde yüz ger

çek de yoktur❖"-, o güne kadar "tabu" sayılan bir alana,

hiç el değmemiş ve korkuyla kaçınılan bir alana, insanın

bilinç ve bilinçaltı dünyasına girerek üniversiteden ve

üniversitenin akademik dikkatliliğinden uzaklaşmıştı.

İyimser-liberal dünya, dürtülerin "mantık" ve "ilerleme"

yoluyla yavaş yavaş baskı altına alınabileceği savlarını, bu

uzlaşmaz adamın bilinçaltı psikolojisiyle acımasızca çürüteceğini ve liberal dünyanın "rahatsız edeni yok say"

yöntemlerinin tehlikede olduğunu ve Freud'un bunu

acımasız bir teknikle açığa çıkaracağını için için hissediyordu. Fakat bu rahatsız edici "yalnız adama" karşı olan sadece üniversite değildi, eski kafalı sinir doktorları grubu değildi, tüm dünya, tüm eski dünya, eski düşünce biçimi, tüm manevi gelenekler ona karşıydı, tüm bir çağ

onun örtüyü kaldırmasından korkuyordu, yavaş yavaş

tüm doktorlar onu boykot etti. Freud muayenehanesini

kaybetti, tezlerini ve sorunlara cesurca yaklaşımını bilimsel açıdan çürütemediklerinden, onun rüya ile ilgili kuramlarını Viyana usulü yok etmeye çalışıp toplum

içindeki toplantılarda onları alaya almaya, aşağılamaya

başladılar. Yalnızca kendisine sadık küçük bir grup, her

hafta yapılan tartışma toplantılarına katılıyor ve böylece

yeni psikanaliz bilimi yeni biçimini almaya başlıyordu.

Freud'un temel çalışmalarından yavaş yavaş hazırlanan

bu düşünsel devrimin tüm boyutlarını tam olarak kavramadığım halde, bu olağanüstü adamın güçlü, manevi yönü, sarsılmaz davranışı beni kendine bağlamıştı. İşte

4 7 8

.. ..

sonunda karşımızda her genç insanın kendine örnek almayı düşleyebileceği bir bilimadamı vardı; son kanıta ulaşmaya ve mutlak emin oluncaya kadar her iddiasında son derece dikkatli, fakat bir hipotezin geçerli oldu

ğuna inandığında da hiç sarsılmadan tüm dünyayı karşısına alabilen, sıradan bir insan gibi mütevazı bir kişiliğe sahip, fakat öğretisinin her kuramı için savaşımaya kararlı, ortaya koyduğu ve doğruluğundan emin olduğu ger

çeklere ölünceye kadar sadık bir bilimadamı. Düşün insanları içinde Freud' dan daha korkusuzu düşünülemezdi. Freud düşündüğü hiçbir şeyi söylemekten çekinmezdi; açık açık ve katı bir şekilde söylediği şeylerin, karşısındakileri huzursuz edeceğini, altüst edeceğini bilse bile, bundan çekinmezdi; Freud içinde bulunduğu güç

durumdan kurtulmak için en ufak -şekilsel olarak da

olsa- ödün vermezdi. Şundan gayet eminim: Eğer Freud

sözcüklerine kılıf bulsaydı, "cinsellik" yerine "erotik",

"cinsel dürtü" yerine "Eros" deseydi; hele hele sonuçları

büyük bir katılıkla tespit etmek yerine sadece işaret etseydi, kuramlarının beşte dördünü hiçbir akademik dirençle karşılaşmadan ortaya koyabilirdi. Fakat o, öğretinin ve gerçeğin olduğu yerde uzlaşmaz oluyordu; direnç ne kadar sert olursa, kararlılığı da o kadar sert oluyordu.

Manevi cesaret kavramı için ne zaman bir sembol arasam -bir başkasının kurban olmasını gerektirmeyen, yeryüzündeki yegane kahramanlık- Freud'un dosdoğru ve sakin gözlerle bakan o güzel, erkeksi yüzü gelir gözümün onune.

Yıllardır tüm dünyada tanınmasını sağladığı ülkesinden Londra'ya kaçan Freud geçen yıllar içinde yaşlanmış, üstelik ağır hasta bir adam olmuştu. Fakat kesinlikle yorgun değildi ve beli bükülmemişti. Viyana' da geçirdiği

o ıstırap dolu günlerden sonra onu katılaşmış ve kendini

kaybetmiş bir halde göreceğim diye için için korkmuş-

tum, fakat onu her zamankinden daha özgür ve daha

mutlu buldum. Beni Londra'nın dışındaki evinin bahçesine götürüp bir zamanlar pek sert olan dudaklarıyla hafifçe gülümseyerek, "Şimdiye kadar hiç böyle güzel bir yerde oturdum mu?" diye sordu. Maria Bonaparte'ın

kurtardığı ve pek sevdiği Mısır heykellerini gösterip, "Yine kendi evimde değil miyim?" dedi. Yazı masasının üzerinde müsveddelerinin büyük baskı sayfaları yayılmıştı ve Freud seksen üç yaşında olmasına rağmen her gün

aynı düzgün yazıyla yazmaya devam ediyordu, zihnen

iyi dönemlerinde olduğu kadar açık ve berrak ve aynı

zamanda dinçti; güçlü yazma isteği her şeyin üstesinden

gelmişti, hastalığı, yaşlılığı ve sürgünü yenmişti, uzun

mücadele yıllarında içinde tuttuğu varlığının iyi yanları

ilk defa şimdi özgürce dışarıya fışkırıyordu. Yaşlılık onu

sadece biraz daha yumuşatmıştı, yaşadığı deneyimler

onu daha dikkatli yapmıştı. Eskiden tamamen mesafeli

duran bu insanda şimdilerde yumuşak ve şefkatli davranışlara tanık oluyordum; örneğin elini karşısındakinin omzuna koyuyor ve parlayan gözlüğünün ardındaki gözleri daha sıcak bakıyordu. Tüm yıllarda Freud'la yaptı

ğım konuşmalar bana hep düşünsel açıdan çok büyük

bir zevk vermiştir. İnsan onunla konuşurken hem öğreniyor hem de hayran kalıyordu, her türlü önyargıdan uzak, hiçbir itiraftan çekinmeyen, hiçbir iddiaya sinirlenmeyen ve karşısındakinin her şeyi net olarak görmesi ve hissetmesi için onu eğitmeyi yaşam hedefi haline getirmiş

bu eşsiz insanın her sözüne katılıyordun uz. Fakat onunla

yaptığım o uzun konuşmalardan yeri asla doldurulamayacak olan ve benim minnettar olduğum konuşma, o karanlık yılda, ömrünün o son yılında yaptığım konuşmadır. Odasına girdiğiniz anda dış dünyanın çılgnlıkları dışarıda kalırdı. En korkunç şey soyutlaşır, en karmaşık

şey netleşir ve çağın en güncel şeyleri dize gelip düzen

480

içinde yerini alırdı. Hayatımda ilk kez, kendini aşmış,

acıyı da ölümü de kişisel bir olay olarak değil, kişinin

üstünde bir olay, bir inceleme, gözlemlene objesi olarak

gören bir bilge görüyordum: Ölümü de yaşamı kadar ahlaki bir yığıtlıktı. Freud daha o zamanlar onu bizden alan hastalığından mustaripti. Hasta damağıyla konuşmakta

zorlandığı açıkça görülüyordu ve insan ağzından çıkan

her sozcük karşısında utanç duyuyordu, çünkü konuşurken gerçekten çok acı çekiyordu. Fakat o karşısındakine bunu hissettirmemeye özen gösteriyordu; onun çelik gibi

ruhu için, arkadaşlarına isteminin, bedeninin yarattığı o

bayağı acılardan çok daha güçlü olduğunu göstermek çok

önemliydi. Ağzı, çektiği acılardan burkulurken son günlerine kadar yazı masasında çalışmalarına devam etti ve çektiği acılarla uykusu -fevkalade derin, sağlıklı uykusu,

seksen yıl boyunca günün ana kaynağı olan uykusu- bölündüğünde uyku hapi ya da herhangi uyuşturucu bir iğneyi reddediyordu. Tek bir saat bile zihninin aydınlığını

böyle yatıştırıcılarla uyuşturmak istemiyordu; zihninin

pırıl pırıl kalması için acı çekmeye, hiç düşünememektense acı içinde düşünmeye razıydı, son, en son ana kadar düşüncenin kahramanıydı o. Bu korkunç bir mücadeleydi ve sürdükçe daha da yüceliyordu. Her geçen gün ölümün gölgesi biraz daha vuruyordu yüzüne. Yanakları çöküyor, şakakları çukurlaşıyor, ağzı yamuluyor ve sözün dudaklardan çıkmasını engelliyordu: Sadece gözlere, o

cesur beynin dünyaya baktığı, zaptedilemez gözetleme

kulelerine benzeyen o gözlere bir şey yapamıyordu: Gözler ve beyin son ana kadar canlı ve diri kaldılar. Freud'u son ziyaretlerimden birinde bana göre yeni kuşağın en

yetenekli ressamlarından biri olan ve Freud' un da çok

hayran olduğu Salvador Dali'yi de yanımda götürdüm.

Ben Freud ile konuşurken Dali onu resmetmeye başlamıştı. Fakat Dali'nin bu çalışmasını Freud'a göstermeye 48 1

.. '

asla cesaret edemedim, çünkü ileri görüşlü olan Dali,

onun yüzünde ölümü çizmişti.

Yaşadığımız çağın en güçlü iradesinin, en keskin dehasının ölüme karşı verdiği bu mücadele gittikçe daha korkunç bir hale geliyordu; açıklık ve netliği düşüncenin

en yüce erdemi olarak gören bu insan, artık yazamayaca

ğını, insanlara faydalı olamayacağını anladığında tıpkı

bir Romalı kahraman gibi doktoruna, acılarını sonlandırması için izin verdi. Olağanüstü bir yaşamın, olağanüstü sonuydu. Bu öldürücü çağın sayısız ölümlerinin ortasında

bile düşündürücü bir ölümdü. Arkadaşları olan bizler

tabutunu İngiliz toprağına indirdiğimizde, yurdumuzun

yetiştirdiği en nadide çiçeğı buraya gömdüğümüzü biliyorduk.

Freud'la yaptığımız sohbetlerimizde sık sık Hitler

dünyasının ve savaşın korkunçluğunu konuşurduk. Freud, insanı seven biri olarak çok üzüldü, fakat bir dü

şün insanı olarak kötülüğün böylesinin korkunç bir şekilde patlak vermesine kesinlikle şaşırılmazdı. Kültürün, dürtüler üzerindeki üst gücünü inkar ettiği için, hep kötümserlikle suçlanmıştı; onun barbarlık ve ilkel yok etme dürtüsünün insan ruhundan kazınamayacağı hakkındaki görüşü ne yazık ki şimdilerde -tabii ki bununla gurur duymuyordu- en korkunç bir şekilde teyit ediliyordu. Kim bilir belki gelecek yüzyıllarda en azından ulusların toplum yaşamında bu dürtülerin dizginlenmesi için bir yöntem bulunabilir, diyordu; fakat günlük ya

şamda insan doğasının derinliklerinden bu dürtülerin

çıkarılmasının mümkün olmadığını ve hatta bunların

gerilimi sağlayan güçler olarak gerekli olduğunu söylerdi. Son günlerinde onu en çok Yahudilik sorunu ve Yahudilerin günümüzde yaşadığı trajedi meşgul ediyordu; 482

bu konuda bilimadamı olarak bir formül bilmiyordu ve

aydın zekasıyla yanıt bulamıyordu. Kısa bir süre önce

Musa'yı Yahudi olarak değil, bir Mısırlı olarak anlattığı

bir çalışması yayımlanmıştı ve bilimsel temeli hemen

hemen hiç olmayan bu teziyle dindar Yahudileri de, milliyetçi Yahudileri de kırmıştı. Freud bu kitabını, Yahudiliğin en kötü günlerini geçirdiği şu günlerde yayımlamış

olmaktan büyük üzüntü duyuyordu. "Ellerinden her

şeyleri alınırken şimdi de ben en kutsal saydıkları insanı

ellerinden alıyorum," demişti. O günlerde her Yahudi

yedi kat daha kırılğan olduğu için ona hak veriyordum,

çünkü dünyanın yaşadığı trajedinin ortasında asıl kurban onlardı, her yerde kurbandılar, çünkü nerede olurlarsa olsunlar tüm kötülüklerin yedi kat daha fazla ve önce onları bulacağını ve gelecek darbeyi bildiklerinden

korku içindeydiler. Tüm zamanların en nefretle dolu insanının, onları aşağılamak istediğini, dünyanın öbür ucuna da gitseler, yerin altına da girseler, peşlerine düşeceğini biliyorlardı. Her hafta, her ay daha çok sığınmacı geliyordu ve her yeni gelen bir hafta önce gelenlerden daha yoksul, daha perişan bir halde oluyordu. Almanya

ve Avusturya'yı en çabuk terk eden gruplar giysilerini,

valizlerini, ev eşyalarını, hatta bazıları paralarını kurtarabilmişti. Fakat Almanya'dan ayrılamayan, çok sevdiği yurdundan kopamayanlar ise kaldıklarına pişman edilmişti. Yahudilerin önce meslekleri ellerinden alınmıştı, sonra tiyatro, sinema ve müzelere girmeleri yasaklanmıştı, bilimadamlarının kütüphanelerden yararlanmaları engellenmişti; vatanlarına sadakatlerinden, uyşukluklarından, korkaklıklarından ya da gururlu olduklarından ülkelerinde kalmışlardı. Yabancı bir ülkede bir dilenci gibi aşağılanmaktansa, kendi ülkelerinde aşağılanmayı tercih etmişlerdi. Sonra ellerindeki hizmetkarları, evlerindeki radyoları, telefonları, sonra da evleri alınmış-

4 8 3

tı, en sonunda da kollarına Yahudi yıldızı takmaya mecbur edilmişlerdi; böylece caddede yürüyen her Yahudi adeta bir cüzamlı gibi dışlanıyor, itiliyor, alay ediliyor ve

kimse yanına yaklaşmıyordu. Ellerinden tüm hakları

alınmıştı, kaba kuvvetle ve büyük bir zevkle ruhsal ve

fiziksel işkenceye maruz bırakılmışlardı ve her Yahudi

için, eski bir Rus atasözü korkunç bir şekilde birdenbire

gerçek oluvermişti: "Hiç kimse dilenmeyeceğim, hapse

girmeyeceğim dememeli."1 Ülkeyi terk etmeyenler toplama kampına götürölüyorlardı, orada Alman ehlileştirme yöntemiyle en gururlu olanların bile direnci kırılıyor, sonra da sırtındaki tek giysisi ve cebinde on markla, nereye giderse gitsin diyerek ülkeden kovuluyordu. Sonrasında bir sınırdan ötekine koşmalar başlıyordu, bunu konsolosluklarda yalvarıp yakarmalar, dilenmeler takip

ediyordu, fakat her şey boşunaydı, çünkü soyulmuş, tek

kuruşu olmayan dilenciği hangi ülke almak ister ki? Bir

defasında Londra'da bir seyahat bürosuna girdiğimde

karşılaştığım bir manzarayı asla unutamam; içerisi mültecilerle doluydu, hemen hemen hepsi Yahudi'ydi ve herhangi bir yere gitmek istiyordu. Neresi olursa, hangi

ülke olursa olsun, Kuzey Kutbu'nun buzuluna ya da

Sahra'nın ateş gibi yakan kumuna, hiç fark etmezdi, yeter ki gitsinler, yollarına devam edebilsinlerdi, çünkü oturma izinlerinin süresi geçmişti, yollarına devam etmek zorundaydılar, kadın, çocuk çocuk yabancı bir gökyüzünün olduğu, yabancı bir dilin konuşulduğu bir ulkeye, hiç tanımadıkları, bilmedikleri ve istenmedikleri başka insanların yanına gitmek zorundaydılar. Onların

arasında bir zamanlar Viyana'nın en zengin sanayicilerinden ve aynı zamanda çok zeki bir sanat koleksiyoncu-1 . Bizdeki "ne oldum değil, ne olacağım demeli", atasözünün karşılığı. (ÇN.)

su olan birine rastladım; öyle çökmüş, öyle yaşlanmış,
öyle perişan görünüyordu ki, ilk anda onu tanıyamadım.

Bitkin bir halde iki eliyle masaya yapışmıştı. Nereye gitmek istediğini sordum. "Bilmiyorum," dedi. "Bu günlerde ne istediğimizi kim soruyor ki? Hala gidebileceğimiz neresi varsa oraya gideceğiz. Birisi bana buradan Haiti

ya da San Domingo'ya vize alınabileceğini söyledi." Yüreğim parçalanmıştı; yaşlı ve bitkin bir adam çocukları ve torunlarıyla daha önce haritada bile görmediği bir ülkeye, yine yabancı, amaçsız, bir dilenci gibi oradan oraya sürükleneceği bir ülkeye gitmek için umutla titriyordu.

Yanımızda duran biri ise umutsuz bir şekilde Şanghay'a

nasıl gidileceğini soruyordu. Çinlilerin Yahudileri kabul

ettiğini duymuştu. İşte böyle birbiri ardına insanlar toplanmıştı, bir zamanlar üniversitelerde çalışan profesörler, banka müdürleri, tüccarlar, çiftlik sahipleri, müzisyenler; her biri yıkılmış, acınası varlıklarını denizleri, ülkeleri aşip yeryüzünün herhangi bir yerine sürüklemeye, başlarına gelebilecek her şeye katlanmaya hazır, yeter ki Avrupa'nın dışına, Avrupa'dan uzağa, çok uzaklara gidebilsinlerdi. Bir hayalet sürüsü gibiydiler. Fakat beni en çok sarsan düşünce, çeşitli işkencelere ve eziyetlere maruz kalmış bu elli insanın, arkalarından yollara dökülen beş, sekiz, hatta on milyon Yahudi'den oluşan

kocaman bir ordunun sadece küçücük bir parçası olmasıydı; varı yoğu ellerinden alınmış, savaşta ayaklar altında ezilmiş tüm bu insanlar hayır kurumlarının haberleri, resmi makamların onayı ve verilecek seyahat parası için

bekliyorlardı, ölüm korkusuyla panik içinde Hitler'in

orman yangınından kaçan bu insan yığını, Avrupa'nın

tüm sınır kapılarındaki istasyonları kuşatmışlar ve hapishaneleri doldurmuşlardı, ulus olma hakkından mahrum bırakılmış, yaşadıkları yurtlarından sınırdışı edilmiş, kovulmuş bir ulus; iki bin yıldan sonra tek dileği oradan 485

oraya sürüklenmemek, sürülmemek olan, dolanmaktan,

yer değiştirmekten yorgun düşmüş ayaklarının altında

sakin ve barışçıl bir zemin, bir topraktan başka bir şey

istemeyen bir ulus.

Fakat 20. yüzyılın Yahudi trajedisindeki en trajik

şey, bu insanların niçin acı çektiğini bilmemesi, çektikleri acılarda bir anlam, bir suç bulamamasıydı. Ortaçağ'da yerlerinden yurtlarından edilen cetleri, ataları en azından neden acı çektiklerini biliyorlardı: inançları ve yasaları yüzünden. Onların yüreklerinde bugünkülerin çoktan unuttuğu bir inanç vardı: Tanrılarına olan sarsılmaz güven. Onlar Tanrı tarafından seçilmiş bir ulus olarak

dünyaya ve insanlığa özel bir yazgı ve görevle gönderildiklerine inanıyor ve çılgınca bir gururla yaşıyor ve acı çekiyorlardı. Tevrat'ın umut vaat eden sözleri onlar için

bir emir ve yasaydı . Ateşe atıldıklarında Kutsal Kitap'ı

göğüslerine bastırması ve içlerinden gelen ateş sayesinde

öldürücü alevleri hissetmemişlerdi. Yaşadıkları her yurttan sürüldüklerinde yine de bir yurtları vardı, hiçbir dünyevi gücün, imparatorun, kralın, engizisyonun gücünün yetmediği bu yurt Tanrı' ya olan inançlarıydı. Dinleriyle birbirlerine bağlı oldukları sürece bir topluluk, bir güç olabiliyorlardı. Yerlerinden yurtlarından edildiklerinde, sürüldüklerinde, bunun nedeni, dinimizin ve geleneklerimizin yeryüzündeki öteki uluslardan farklı olmasıdır, deyip buna katlanıyorlardı. Ancak 20. yüzyılın Yahudileri çoktandır bir topluluk değildi artık. Onların ortak bir inancı yoktu ve onlar Yahudi olmaktan gurur

duymuyor, aksine bunu bir yük olarak görüyorlardı ve

onlar, Tanrı'nın kendilerine verdiği görevin de farkında

değildi. Onlar bir zamanlar kutsal saydıkları kitabın

emirlerinin dışında yaşıyorlar ve eski ortak dillerini artık

kullanmak istemiyorlardı. Çevrelerindeki uluslara alışmak, onlara karışmak, genelin içinde eriyip gitmek için 486

ellerinden gelen çabayı gösteriyorlar, sadece barış içinde

yaşamak, her türlü kovalanmaya, sonsuz kaçışa ara vermek istiyorlardı. Birlikte yaşadıkları uluslarla öyle kaynaşmışlardı ki, birbirlerini anlayamaz hale gelmişlerdi.

Çoktandır artık Yahudi değil, Fransız, Alman, İngiliz ve

ya da Rus'tular. Fakat şimdi tıpkı caddelerdeki pisliklerin

bir yerde toplandığı gibi hepsi bir araya getirilmişti. Banka müdürleri Berlin'deki saraylarından, sinagog hizmetkarları Ortodoks topluluklarından çıkarılmıştı, Parisli felsefe profesörleri ve Rumen arabacıları, ölü yıkayıcıları

ve Nobel ödülü sahipleri, sopranolar ve cenazelerde ağıt

yakan kadınlar, yazarlar ve konyak imal edenler, servet

sahipleri ve hiçbir şeyi olmayanlar, büyükler ve küçükler,

dindarlar ve aydınlar, vurguncular ve bilgiler, Siyonistler

ve başka uluslarla kaynaşıp Yahudiliğini unutmuş olanlar, Aşkenaziler ve Seferadlar, adiller ve adil olmayanlar ve onların da arkasında lanetten kaçtığını sanan Hristiyan gibi vaftiz edilmişler ve karışmışlar ne olduğunu anlamadan bu sürünün içinde bulmuştu kendisini - yüzyıllar sonra ilk kez Yahudiler tekrar bir topluluk olmaya zorlanıyordu, oysa onlar Mısır'dan kovulduklarında olduğu gibi aynı kaderi paylaşan insanlar olarak bir araya gelmeyi çoktandır unutmuşlardı. Fakat neden hep bu

yazgıyı paylaşıyorlardı, bu yazgı neden sadece onların

başına geliyordu? Bu anlamsız kovalamanın nedeni neydi, anlamı neydi, amacı neydi? Yaşadıkları ülkelerinden kovuluyorlar ancak yaşayacakları bir yer gösterilmiyordu. Bizim yanımızda yaşamayın, deniyordu, fakat nerede yaşayabilecekleri söylenmiyordu, onlara bir suç atfediliyor, fakat bu suçu telafi etmelerine imkan verilmiyordu. İşte bu nedenle kaçarken yanan gözlerle - Neden ben? Neden sen? Neden tanımadığım ve dilini anlamadığım, düşünce tarzını kavramadığım, hiçbir ortak bağımın olmadığı senle ben? Neden biz hepimiz, sorularını 487

soruyorlardı, ancak yanıtı hiç kimse bilmiyordu. Çağın

en büyük dehalarından biri olan ve o günlerde kendisiyle sık sık sohbet ettiğim Freud bile bu saçmalıklara bir anlam veremiyordu. Ama belki de bu Yahudiliğin en

önemli anlamıydı ve bu anlamın, gizemli ve yüzyıllardır

süregelen varlığı sayesinde Eyılb Peygamber'in1 Tanrı'ya

yönelttiği o sonsuz sorunun yeryüzünden silinip gitmemesi, hep tekrar edilmesi içindi.

Çoktandır öldüğünü, gömüldüğünü sandığımız şeylerin aynı biçim ve cisimde birdenbire karşımıza çıkmasından daha korkunç bir şey yoktur. 1 939 yazı gelmişti.

Münih'in o kısa süren peace for our time çılgınlığının üzerinden çok zaman geçmişti; Hitler paramparça olmuş

Çekoslovakya'yı, ettiği tüm yeminlere, verdiği tüm sözlere rağmen işgal etmiş ve kendi topraklarına katmıştı, MemeF de işgal edilmişti. Suni olarak kışkırtılmış ve kudurmuş Alman basını, Polonya koridoruyla birlikte Danzig'i de istemeye başlamıştı. İnançlarına sadık İngiltere' nin uyanışı öfkeli olmuştu. Savaşın nefret ettiğini hiç dışa

vurmayan en sıradan, en basit insanlar bile kızgınlığını

1. Yazar burada Eyüb Kitabı'nda yazılanlarla anlattıkları arasında bir bağ kurmak istemiştir. Eski Ahit'in dünya edebiyatının başyapıtları arasında sayılan bu kitap şiir ve bilgelik kitaplarının ilkidir. MÖ 6. ya da 5. yüzyılda yazılmış kitabın

yazarı belli değildir. Adını, çektiği acıları kavramaya çalışan başkişisinden alan

kitap şiirsel söylemler ve üç konuşma dizisinden oluşur. Bunların her birinde Eyub üç arkadaşıyla tartışır. Eyub'un çektiği acıların anlamı, nedenleri ve bunlara nasıl tepki göstermesi gerektiği araştırılır. EyCıb günahsız olduğunu

savunurken arkadaşları kişisel günahları yüzünden acı çektiğini söyler. İ manından kuşku duymayan Eyub bu açıklamayı doyurucu bulmaz. EyCıb'un Tanrı ile yaptığı konuşma da onun neden haksız yere acı çektiğini açıklamaz. Ama üç

konuşma dizisi, Tanrı'nın insanlara ilişkin takdiri gizemli ve kavranamaz olsa

da dünya işlerini Tanrı'nın belirli bir amaç doğrultusunda yönlendirdiğine dair

Eyub'un inancını pekiştirir. (Ç.N.)

2. Litvanya'nın Baltık Denizi kıyısında bir liman kenti. (Ç.N.)

488

öfkeli biçimde dile getiriyordu. Başka zaman hep mesafeli olan her İngiliz karşınıza gelip konuşuyordu; büyük apartmanımızın kapıcısı, asansör görevlisi genç çocuk,

oda hizmetçisi işini yaparken savaştan bahseder olmuştı. Hiçbiri bütün bunların neden olduğunu anlamıyordu, fakat herkesin bildiği bir şeyi, hepsi anımsıyordu, o da İngiltere Başbakanı Chamberlain'ın barışı kurtarmak

için üç kez Almanya'ya gittiği ve Hitler'in ise buna aynı

samimiyetle cevap vermediği. İngiliz Parlamentosu'nda birden sert bir şekilde "Stop aggression!"¹ sesleri yükselmeye başlamıştı, her yerde savaş için (daha doğrusu savaşa karşı) hazırlıklar başlamıştı: Yine o açık renkli savunma balonları -tıpkı çocukların gri renkli oyuncak filleri gibi masumdular- Londra üzerinde süzülmeye

başladı, yine hava saldırısına karşı sığınaklar konuşulmaya ve dağıtılan gaz maskeleri itinayla kontrol edilmeye başlandı. Kentteki hava tıpkı bir yıl önce olduğu gibi gergindi, hatta daha da gergindi, çünkü bu defa hükümetin arkasındaki halk, her şeye inanan saf bir halk değil, kararlı ve öfkeli bir halktı.

O aylarda ben Londra'dan ayrılmış ve taşraya, Bath'

teki evime çekilmiştim. İnsanın dünyada olup bitenlere

karşı güçsüz, aciz kalmasının bu kadar korkunç bir şey

olabileceğini yaşamım boyunca hiç hissetmemiştim. Burada aydın, düşünen, tüm politik olayların dışında kalan biri, kendini işine vermiş sessiz sessiz ve sabırla yıllarını

bir esere dönüştürmeye çalışıyordu; kimsenin görmediği,

bilmediği bir başka yerde ise, kimsenin tanımadığı, görmediği bir düzine insan vardı; kimi Berlin'de Wilhelm Strasse'de, kimi Paris'te Quai d'Orsay'de, kimi Roma'da

Palazzo Venezia'da ya da Londra'da Downing Street'te

1 . (İng.) Şiddeti durdurun. (Ç.N.)

489

olan ve içlerinden pek azının aklını ve becerisini kanıtladığı on ya da yirmi insan, hiç kimsenin bilmediği şeyler hakkında konuşuyor, yazıyor, telefonlaşıyor ve uygulamaya geçiriyordu. Bu insanlar bizlerin katılmadığı, ayrıntılarını öğrenmediğimiz, ancak benim ve Avrupa' da yaşayan her insanın hayatını ilgilendiren kararlar alıyordu. Kaderim benim değil, onların elindeydi. İsterlerse biz güçsüzleri yıkıyor, isterlerse koruyorlardı, isterlerse özgür bırakıyor, isterlerse tutsak ediyorlardı, milyonlarca insan adına savaşa ya da barışa karar veriyorlardı. Ölmesine ya da ya

şamasına, en özeline ve geleceğine, beyninde oluşmuş

düşüncelerine ve hiç oluşmamış planlarına, uyanık kalmasına ya da uykusuna, arzularına, sahip olduklarına ve tüm varlığına karar verilen tüm diğer insanlar gibi ben de,

bir sinek gibi savunmasız, bir salyangoz gibi güçsüz bir

şekilde odamda oturuyordum. Hepimiz hücreye konmuş

mahkumlar gibi gözlerimizi boşluğa dikmiş sabırla, ısrarla bekliyorduk, sanki etrafımız duvarla örülmüş ve bizler zincire vurulmuşuz gibi bu anlamsız ve güçsüz bekleyişi

sürdürüyorduk, sağımızda solumuzda diğer mahkum insanlar sorular soruyor, önerilerde bulunuyor ve gevezelik ediyordu, sanki içimizden biri hakkımızda verilen kararın

ne olduğunu biliyormuş gibi. Derken telefon çalıyor, bir

arkadaşım neler düşündüğümü soruyordu. Gazetelere

gelince; onlar insanın aklını daha da karıştırıyordu. Radyodaki haberler ise birbirini tutmuyordu. Caddede yürürken rastladığım ilk kişi, tıpkı kendisi gibi hiçbir şey bilmeyen bana, savaşın çıkıp çıkmayacağını soruyordu.

İnsan kendine de bu soruları soruyor, huzursuzca konu

şuyor, gevezelik edip tartışıyordu, oysa tüm bildiklerimizin, yıllarca edindiğimiz deneyimlerin, ileri görüşlülüğün bu bir düzine yabancı insanın kararları karşısında hiçbir

değerinin olmadığını, yirmi beş yıl sonra yazgımızın kar

şısında ikinci kez yine güçsüz ve iktidarsız kaldığımızın

490

ve hiçbir anlamı olmayan düşüncelerin şakaklarımıza

vurduğunun farkındaydık. Sonunda büyük kentte yaşamaya tahammül edemez oldum, çünkü her köşede, her yerde yapııştırılmış ilan ve afişlerdeki sözler adeta kudurmuş bir köpeğin saldırmaya gibi insanın üstüne üstüne geliyordu, çünkü önümden geçip giden binlerce insanın

aklından neler geçtiğini ister istemez yüzünden okumaya

çalışıyordum. Bizler hepimiz aynı şeyi, tek bir şeyi düşünüyorduk: Savaş olacak mıydı, olmayacak mıydı? Sanki tüm hayatımı sürdüğüm bir rulet masasında oturmuş,

kırmızı da mı, yoksa siyahta mı duracak diye bekler gibiydim. Sonraya sakladığım son yıllarım, yazılmamış kitaplarım, görev saydığım, hayatımın anlamı olarak gördü

ğüm her şey, bu rulet masasında alınacak karara bağlıydı.

Fakat diplomasinin rulet masasındaki topu, insanın

sinirlerini yıpratmak kadar ağır ve kararsız bir şekilde

yuvarlanıyor, orasıyla burası, siyahla kırmızı, kırmızıyla

siyah, umutla düş kırıklığı, iyi haberlerle kötü haberler

arasında gidip geliyor, kararı, son kararı veremiyor, oradan oraya yuvarlanıyor, yuvarlanıyordu. Unut dedim, kendi kendime, iç dünyanın derinliklerine kaç, işine sarıl,

bir devletin vatandaşı, bu şeytanca oyunun bir objesi olmadığın, bu çıldırmış dünyada sahip olduğun aklınla hala bir şeyleri etkileyebileceğin ve sadece kendin kalabileceğin yere sığın.

Sarılabileceğim iş konusunda sıkıntım yoktu. Yıllardır Balzac'ı ve eserlerini anlatmayı düşündüğüm iki ciltlik bir kitap için yaptığım hazırlık çalışmaları üst üste yığılmıştı, fakat ben uzun bir süreye yayılacak böyle bir

çalışmaya başlayacak cesareti bulamamıştım. Özellikle

bu sıkıntılar beni yüreklendirmişti. Bath' e sığındım,

özellikle Bath'e, çünkü İngiliz edebiyatının en ünlü simaları özellikle Fielding burada yazmıştı, çünkü İngiltere kentleri içinde başka bir yüzyılı, barışçı yüzyılı, on 4 9 1

sekizinci yüzyılı en sadık ve en yoğun yaşayan ve yaşatan

Bath kentiydi. Fakat hoş ve yumuşak bir güzellikle kutsanmış olan buradaki doğanın, dünyanın ve benim dü

şüncelerimin gittikçe artan huzursuzluğuna bir kontrast

teşkil etmesi insanın içini acıtıyordu. Nasıl ki 1 9 1 4 yılının Temmuz'u Avusturya' da geçirdiğim en güzel temmuz olarak hatırlıyorsam, 1 939 yılının Ağustos'u da İngiltere'de geçirdiğim en güzel ağustostu. Yumuşak,

ipek mavisı gökyüzü Tanrı'nın bir barış çadırı gibiydi,

yine güneşin hoş ışıkları çayırların ve ormanların üzerine

vuruyordu, çiçeklerin o inanılmaz, tarifi imkansız güzelliğı yeryüzüne o aynı büyük barışın ışığını yansıtırken, insanlar savaş hazırlığı içindeydi. Hoş manzarasıyla bana

adeta 1 9 1 4 yılının Baden' daki doğasını anımsatan ve

inanılmaz bir sakinlik soluyan Bath vadilerine ve burada

sessiz sessiz, sabırla ve inatla her yeri kaplayan tomurcuklar açmış çiçeklere baktığımda, tıpkı 1 9 1 4'lerdeki gibi bir savaş çılgınlığının imkansız olduğunu düşünüyordum.

Ben yine inanmak istemiyordum. Tıpkı eski günlerde olduğu gibi bir yaz seyahati için hazırlıklar yapıyordum. 1 939 Eylülü'nün ilk haftasında PEN Kulüp'ün Stockholm'de bir kongresi yapılacaktı ve İsveçli dostlarım artık hiçbir ulusun vatandaşı olmayan, amfibi bir yaratık olan beni, onur konuğı olarak davet etmişlerdi; o

haftaların her öğlesi, her akşamı samimi ev sahipleri tarafından saat saat programlanmıştı . Gemideki yerimi çoktan ayırtmıştım, tam o günlerde olası bir seferberlikle ilgili haberler birbirini kovalıyordu. Mantiğım tüm kitaplarımı, elyazmalarımı toplamamı, savaş çıkma ihtimali yüksek olan Britanya Adası'nı derhal terk etmemi söylüyordu, çünkü İngiltere'de bir yabancıydım ve savaş

çıkması durumunda akla gelebilecek her türlü özgürlük

kısıtlamasına maruz kalacak düşman bir yabancı olacak-

492

tnı. Fakat açıklayamayacağım bir şey kendimi kurtarmamı engelliyordu. Bu belki de biraz inattı; peşimi bir an olsun bırakmayan, nereye gitsem arkamdan gelen yazğımdan yine ve tekrar kaçmak istemiyordum, biraz da yorgunluktu. Shakespeare'in "Zamanı, bizi aradığı yerde

karşılalım" sözünü hatırlatıyordum kendime. Zaman

seni istiyorsa, altmışına yaklaştığın şu günlerde artık ona

karşı koyma! Çünkü zaman, sahip olduğun en iyi şeyi,

yaşadığın hayatı artık senin elinden alamaz, dedim kendi

kendime ve böylece İngiltere' de kaldım. Her şeyden önce

buradaki yaşantımı bir an önce düzene sokmak istiyordum, çünkü ikinci evliliğimi yapmak üzereydim, gözaltına alınarak ya da başka bir sebeple müstakbel eşimden ayrılmak istemiyordum. Bu nedenle o sabah -1 Eylül'dü

ve bir tatil günüydü- Bath'teki evlendirme dairesine gidip evlenmek için müracaat ettim. Memur evraklarımızı aldı, inanılmaz derecede içten ve hızlı davranıyordu. O

dönemdeki herkes gibi acelemiz olduğunu anlamıştı. Ertesi güne nikah tarihini verdi; kalemini eline alıp düzgün yazısıyla isimlerimizi deftere kaydetmeye başladı.

Tam o anda -saat herhalde on bir olmuştu- yandaki

odanın kapısı hızla açıldı. İçeriye genç bir memur girdi

aceleyle ceketini giyerken "Almanlar Polonya'ya saldırdı.

Bu savaş demek! " diye bağırdı çıt çıkmayan odada. Memurun sözleri hançer gibi yüreğime saplanmıştı. Fakat bizim kuşağımızın yüreği sert darbelere alışkındı. "Bu savaş başladı anlamına gelmez," dedim, açık yüreklilikle.

Fakat memur neredeyse hiddetlenmişti - "Hayır," diye sert bir şekilde bağırdı, "yeterince şey gördük! Bu, her altı ayda bir sil baştan başlayamaz! Buna artık bir son vermek gerekir!" dedi.

Bu sırada b:İzlim nikah kağıtlarımızı kaydetmekte

olan memur düşünceli bir şekilde elindeki kalemi bıraktı. Ne de olsa bizim yabancı olduğumuzu ve bir savaş

493

:

durumunda düşman konumunda yabancı olacağımızı

düşünmüştü herhalde. Bu durumda bir evliliğe izin verilip verilmeyeceğini bilmiyordu. Çok üzgün olduğunu, fakat bunun için Londra'daki daireye sorması gerektiğini

söyledi. Ondan sonra beklemekle, umutla, korkuyla iki gün geçirdik, korkunç bir gerilimle geçen iki gün. Pazar günü sabahı radyo, İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan ettiğini haber veriyordu.

Tuhaf bir sabahtı. Haberi duyduktan sonra sessizce radyonun yanından uzaklaştık, mekanın içine adeta bir bomba gibi düşen bu haber, yüzyılımızı değiştirecek bir

haberdi, dünyamızı ve her birimizin hayatını değiştirecek bir haberdi. Şu an bu haberi sessizce dinleyen binlerce insan için ölüm demek olan, bizler için yas ve felaket, çaresizlik ve büyük tehdit anlamına gelen bu haber belki

yıllar sonra, çok sonra yaratıcı bir anlam kazanacaktı.

Yine bir savaş başlamıştı, daha önce tüm dünyayı kaplayan savaştan daha korkunç, daha büyük kitlelere yayılacak bir savaş olacaktı bu. Yine bir dönem kapanmış, yeni bir dönem başlamıştı. Birdenbire herkesin nefes almaya

bile çekindiği odada sessizce kalakalmış, birbirimizin yüzüne bakmaya bile cesaret edemez hale gelmiştik. Dışardan tasasızca öten kuşların cıvıltıları geliyordu, yumuşak rüzgarın esintisiyle her şeyden habersiz adeta aşk oyunu

oynuyorlardı ve güneşin altın ışıklarının vurduğu ağaçların yaprakları, sevgi ve şefkatle öpüşen dudaklar gibi birbirine değiyordu. Binlerce yaşını geride bırakmış toprak ana, yavrularının tasalarından yine habersizdi.

Odama geçip küçük bir valize eşyalarımı yerleştirmeye başladım. Yüksek mevkideki bir dostumun bana söyledikleri doğru çıkarsa, biz Avusturyalılar İngilizler

için Alman sayılacak ve Almanlara konulan sınırlamalara

maruz kalacaktık; kim bilir belki de akşamları kendi yatağımda uyuyamayacaktım. Yine bir basamak alta inmiş-

494

tim, bir saatten beri bu ülkede sadece yabancı biri değil,

"enemy alien" (düşman bir yabancı) olmuştum; çarpan

kalbimin kabul etmediği bir yere sürülmüştüm. Çünkü

ait olduğu ırkı ve düşünce tarzı nedeniyle Alman karşıtı

olarak damgalanıp çoktandır Almanya dışına itilmiş insanın, bir başka ülkede bürokratik bir genelge yüzünden bir Avusturyalı olarak hiçbir zaman ait olmadığı bir toplumun üyesi yapılmasından daha absürd bir şey olabilir mi? Bir kalem darbesiyle tüm hayatım bir saçmalığa dönüşüvermişti. Gerçi hala Almanca yazıyor, Almanca dü

şünüyordum, fakat aklımdan geçen her düşünce, içimden geçen her arzu dünya özgürlüğü için silaha sarılmış

ülkelerden yanaydı. Tüm diğer bağlar, tüm geçmiş, tüm

yaşananlar parçalanmış ve yerle bir edilmişti. Bu savaştan sonra başa döneceğimizi, her şeye yeniden başlayacağımızı biliyordum. Çünkü kırk yıl boyunca en içten görev saydığım, tüm gücümle ve inancımla uğraştığım

barışçıl bir Avrupa birliği düşüncesi yıkılmıştı. Kendi

ölümünden daha fazla korktuğum, herkesin herkesle

savaşacağı savaş ikinci kez zincirlerini kırmıştı. Yaşamı

boyunca tüm gücünü insanlığın ve düşüncenin birliğine

adamış biri olan ben bozulmaz, sarsılmaz birliği gerektiren şu saatlerde yararsız olduğu kadar ani gelen bu ayrımla kendimi hiç olmadığı kadar yalnız hissediyordum.

Barışa son bir kez bakabilmek için kente gittim. Öğlen güneşinin vurduğu kent sessizdi ve her zamanki gibi görünüyordu. İnsanlar caddelerde her zamanki adımlarıyla yürüyorlardı. Aceleci davranmıyor, konuşmak için toplaşmıyorlardı. Davranışları pazar günlerine has rahatlıkta ve huzurluydu, bir an kendime şunu sordum: Olacaklardan haberleri yok muydu? Fakat onlar İngiliz'di; duygularına hakim olmayı biliyorlardı. O sert ve coşkusuz kararlılıklarını güçlendirmek için bayrağa ya da trompete, gürültü ve müziğe ihtiyaçları yoktu. 1 9 1 4'ün

495

o Temmuz günlerinin Avusturyası'nda her şey ne kadar

da farklıydı. Ama tecrübesiz bir genç olan ben de anıların altında ezilmiş bugünkü benden farklıydı. Ben sava

şın ne demek olduğunu biliyordum. Dopdolu ve ıslıl ıslıl

dükkanlara bakarken 1 9 1 8'lerin manzarası cönlandı gözlerimin önünde; içinde hiçbir şey kalmayan bomboş

dükkanlar adeta gözlerini kocaman açmış bir şekilde bakardı insanların yüzüne. Gıda maddeleri satan dükkanların önündeki uzun sıralarda bekleyen üzgün kadınları, yas içindeki anneleri, yaralıları, sakatları, o dönemin tüm

o korkunç dehşeti adeta birer hayalet gibi bu öğlen ışı

ğında gündüz düşü gibi gözlerimin önüne geliyordu.

Yorgun ve bitkin, yırtık pırtık uniformalar içinde cepheden dönen yaşlı askerlerimizi anımsadım. Küt küt çarpan yüreğimle geçmiş savaşı da, bugün başlayan ve korkunç çehresini henüz bakışlardan saklayan savaşı da hissediyordum. Şunu da iyi biliyordum: Geçmişteki her şey yok olmuştu. Tüm başarılar yerle bir edilmişti. Vatanımız olarak görüp yaşamımızı adadığımız Avrupa kendi hayatımızdan daha çok zarar görmüştü. Yeni bir şeyler,

yeni bir dönem başlıyordu. Ancak o döneme ulaşmak

için birçok cehennemi ve arafı geçmek gerekiyordu.

Güneş bütün gücüyle ışıldıyordu. Eve dönerken birden kendi gölgemi fark ettiğim gibi şimdiki savaşın ardında önceki savaşın gölgesini gördüm. Geçen zaman içinde bir daha hiç peşimi bırakmayan bu gölge gece

gündüz demeden düşüncelerimin üzerine düştü; kim bilir belki de o karanlık çizgileri bu kitabın kimi sayfalarına da düşmüştür. Fakat sonuç olarak her gölge, ışığın bir çocuğudur ve sadece aydınlığı ve karanlığı, savaşı ve barışı, yükselişı ve çöküşü gören kişi hayatı gerçekten yaşamış sayılır.

496

Edebiyat tarihinin büyük
isimlerinden Stefan Zweig, acı
dolu geleceği öngören duyarlılığıyla
XX. yüzyıl Avrupası'na damgasını
vurmuş bir aydıdı.

Dünün Dünyası, Viyanalı yazar Stefan Zweig'ın Avrupa'ya vedasıdır.
Bütün değerleri ve idealleriyle Avrupa'nın çöküşüne tanıklık eden
bir Avrupalının, Stefan Zweig'ın anıları canlanır Dünün Dünyası'nda.
Avrupa toplumlarının güvenli burjuva dünyasından savaşa, faşizme
ve sürgün yaşamlara savrulan bir neslin yazgısı dile gelir bu anılarda.
Viyana' dan Zürich'e, Salzburg, Londra ve New York'a uzanıp Petr6-
polis'te noktalanın bir sürgün yaşamıdır bu yazgı. İnsanı, insanca
varoluşu hedef alan yıkımlarıyla XX. yüzyılın, bütün bir dünyayı, son
sığınak yeri olarak avuntusuz sürgüne savurduğu bir yaşam.

Dünün Dünyası, bir yazarın kişisel anılarının çok ötesinde bir eser;
"Anlatacaklarım sadece benim yazgım değil, bütün bir neslin yazgısı,"
diyen Zweig, XX. yüzyılın ilk yarısında, aşırılıkların ve yıkımların orta
yerinde, düşün dünyasında yaşananları bütün canlılığıyla gözler önüne seriyor.

ALL

Kapak resmi: Stefan Zweig (ayakta),
kardeşi Alfred ile Viyana'da (1 900).

ISBN 978-975-51 0-526-0

111111111111111111111111111111111111

9 7 8 9 7 5 5 1 0 5 2 6 0